REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUĬ

GREGORIŬ G. TOCILESCU

Profesor la Universitate ;
Director al Muzeului de Antichități.

ANUL I.

VOLUMUL II. — FASCICULA II.

Cu 11 stampe și 12 xilografiĭ.

BUCUREȘCĬ

TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)

Nr. 26. STRADA ACADEMIEĬ, Nr. 26

1883.

www.dacoromanica.ro

Sumariul Fasciculeĭ a IV-a

Pag.

Necrolog. — *Al. Lambrior.*

A. Lambrior. — Câte-va din scrisorile luĭ . . . . . 193—201

Al. Xenopol. — Teoria luĭ Rösler : *Documentele* (urmare) . . . . . 202—213

M. C. Soutzo. — Systèmes monétaires primitifs de l'Asie Mineure et de la Grèce, cu o stampă heliografată şi o xilografie în text . . . . 214—247

Gr. G. Tocilescu. — Monumente epigrafice şi sculpturale din Dobrogea : Igliţa (fine), cu şése stampe şi şése xilografiĭ în text . . . . . 248—282

V. M. Burlă. — Domnul Paul Hunfalvy şi teoria luĭ Rösler . . . . . 283—307

Gr. G. Tocilescu. — Documente inedite privitóre la Istoria Română, cu o xilografie în text . . . . . 308—312

Dr. M. Gaster. — Colinde, cântece populare şi cântece de stea inedite . 313—336

G. Maior. — Monumenta comitialia regni Transilvaniae (urmare) . . . 337—381

Gr. G. Tocilescu. — Douĕ memoriĭ inedite asupra mişcăriĭ române de la 1821, cu istoria Haĭduculuĭ Jianu 382

V. A. Urechiă. — *Istoria jăfuitorilor Ţĕriĭ-rumăneştĭ*, de un anonym, manuscript comunicat de . . . . . 383—397

C. Isvoranu. — Istoria luĭ Tudor Vladimirescu şi a haĭduculuĭ Jianu, manuscript comunicat de d. C. D. Aricescu . . . . . 397—415

Dr. M. Gaster. — Descrierea biserice Treĭ-Ierarchĭ din Iaşĭ de Paul de Aleppo, traducţiune din arăbesce, cu o tabelă litografiată . . . . . 415—417

T. T. Burada. — Datinele la nunţĭ ale poporuluĭ român din Macedonia, cu douĕ xilografiĭ în text . . . . . 417—425

Al. Xenopol. — Bibliografie grecéscă de la sfîrşitul epocel fanariote . . 426—428

T. T. Burada. — Podul de pétră dis al luĭ Stefan-Vodă din judeţul Vasluiŭ, cu douĕ xilografiĭ în text . . . . . 428—430

C. Meisner. — Bibliografie : A. Budinszky, *Die Ausbreitung der latein. Sprache.* 430—432

CONDIŢIUNILE PUBLICAŢIUNEĬ :

Revista pentru istorie, archeologie şi filologie apare de patru orĭ pe an, în fascicule de câte 12—15 colĭ, cu stampe şi fac-simile, alcătuind douĕ volume pe fie-care an.

Abonamentul pe an : *25 leĭ pentru România, 30 leĭ pentru strĕinătate.*

Redacţiunea şi administraţiunea se află în *Strada Şelarĭ, Nr. 11.*

www.dacoromanica.ro

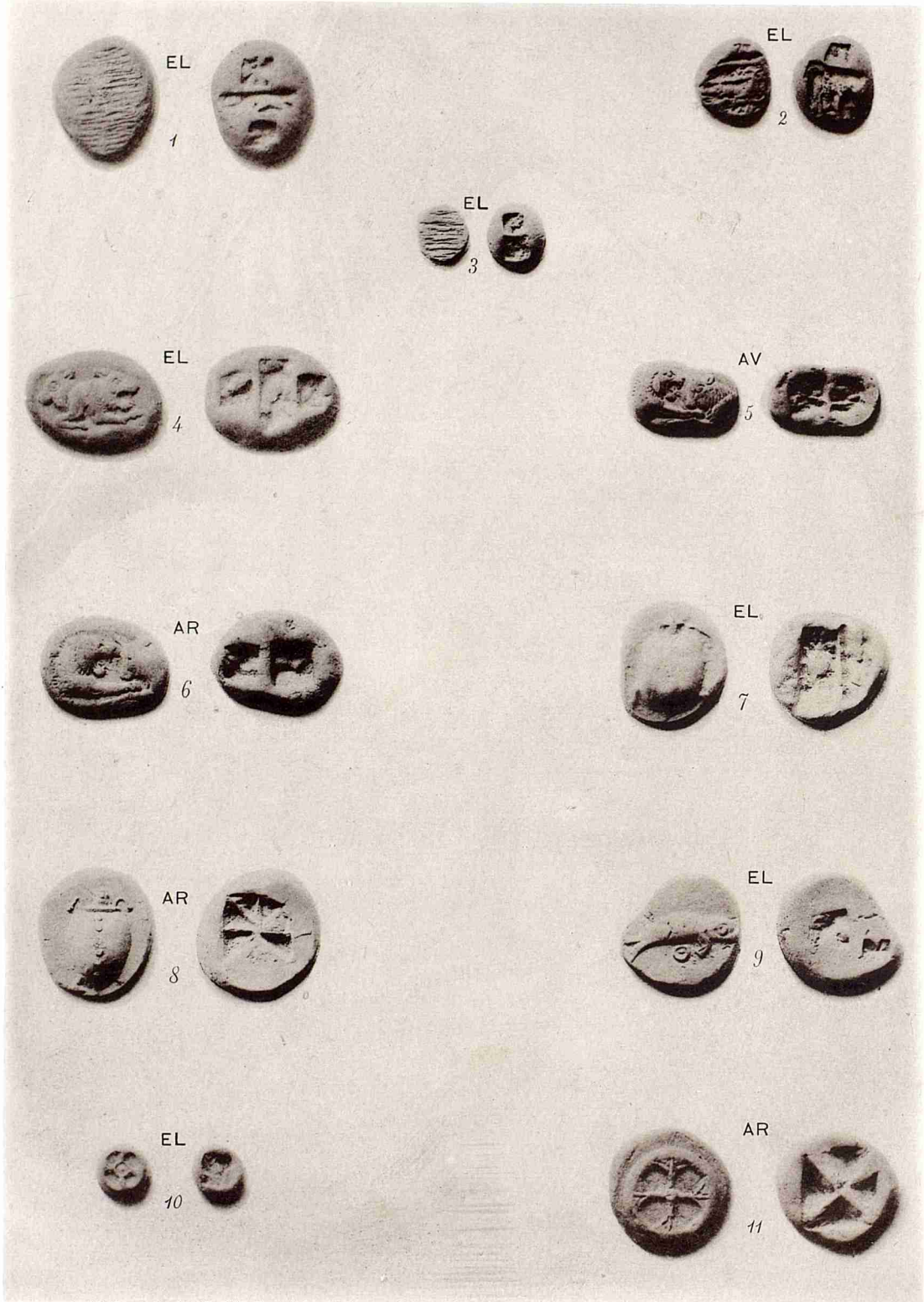

19718. Heliografie din Stabil. Socecŭ & Teclu. — Bucuresci.

Monnaies primitives de l'Asie Mineure et de la Grèce.

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERIE A VOLUMULUĬ II-LEA

		Pag	
Burada T. T. —	O călatorie la muntele Athos fine)	76	82
	Biserica Sf. Apostolĭ Petre şi Pavel din Huşĭ a luĭ Ştefan cel Mare	191	192
	Datinele la nunţĭ ale poporuluĭ român din Macedonia.	417	425
	Podul de pétră ḑis al luĭ Ş efan vodă din judeţul Vasluiŭ	428	430
Burlă V. M. —	Domnul Paul Hunfalvy şi teoria luĭ Rösler. . . .	283	307
Esarcu C. —	Documente istorice inedite descoperite în archivele din Veneţia	140	176
Gaster D-r. M. —	Ciubăr-Vodă mâncat de Guzganĭ.	185	191
	Colinde, cântece populare şi cântece de stea inedite .	313	336
	Descrierea bisericeĭ Treĭ-Ierarchĭ din Iaşĭ (raducţiune a textuluĭ arab al luĭ Paul de Aleppo) . . .	415	417
Isvoranu C. —	Istoria luĭ Tudor Vladimirescu şi a haĭduculuĭ Jianu, m-script comunicat de d. Aricescu	397	415
Lambrior A. —	Câte-va din scrisorile luĭ.	193	201
Maior G. —	Monumenta comitialia regni Transilvaniae	337	381
Meisner C. —	Bibliografie : A. Budinszky, *Die Ausbreitung der lateinischen Sprache* etc	430	432
Melchisedec Episcop. —	O visită la câte-va mănă irĭ şi bisericĭ antice din Bucovina (fine).	47	75
Memoriul unuĭ anonym. —	*Istoria jăfuitorilor ţĕreĭ româneştĭ*, manuscript comunicat de d. V. A. Urechiă	383	397
Obştésca mângâĭere. —	Manuscript comunicat de d. C. Aricescu . .	177	178
Sima Gr. al luĭ Ión. —	Materialurĭ de limbă	181	185
Sutzu C. M. —	Valul luĭ Traĭan	179	181
	Systèmes monétaires primitifs de l'Asie Mineure et de la Grèce	214	247
Teodorescu G. D. —	Viaţa şi operile luĭ Efrosin Poteca	1	46
Tocilescu Gr. G. —	Monumente epigrafice şi sculpturale din Dobrogea :		
	Igliţa (Troesmis), (fine	248	282
»	Documente inedite privitóre la istoria română. .	308	312
»	Douĕ memoriĭ inedite asupra mişcăriĭ române de la 1821 cu istoria Haiduculuĭ Jianu		382
Xenopol Al. —	Teoria luĭ Rösler, studiĭ asupra stăruinţeĭ Românilor în Dacia Traĭană (urmare) . . . 83 139.	202	213
»	Bibliografie grecéscă de la sfârşitul epoceĭ fanariote .	426	438

www.dacoromanica.ro

Tabella Stampelor

Nr. 1—2. Inscripțiunile de la Mănăstirea Rădăuți.
Nr. 3. Facsimile după autograful Mitropolitului Krimka (Mănăstirea Dragomirna).
Nr. 4. Monnaies primitives de l'Asie Mineure et de la Grèce.
Nr. 5. Sculpturi și obiecte antice găsite la Troesmis (Iglița) (Mus. nat. de Antich.).
Nr. 6. 7. 8. Monumente funerarii de la Iglița (Mus. nat. de Antich.).
Nr. 9. Un monument mithriac și un vas de plumb de la Iglița (Mus. nat. de Antich.).
Nr. 10. Vase romane de lut de la Iglița (Mus. nat. de Antich.).
Nr. 11. Descrierea bisericei Tri-Sfetite de Paul de Allepo (text arab).

www.dacoromanica.ro

ALEXANDRU LAMBRIOR

Născut la 10 Septembre 1846, mort la 20 Septembre 1883.

Alexandru Lambrior s'a născut la anul 1846 luna Septembre în 10, din părinți agricultori, la satul Soci, județul Némțu. El avé o fală a spune că moșul séu Ioniță Cumpătă fusese țéran. Rémânênd orfan de tată și de mumă la vêrsta de 7 ani, un unchiu al séu, d. Séulescu din Roman, l'a luat și l'a îngrijit pênă ce a terminat studiile scóleĭ primare în orașul Piatra. In anul 1860 el a intrat ca bursier al Statuluĭ în internatul Liceuluĭ din Iași, unde s'a întreținut el singur, dând lecțiuni și preparând eleviĭ ceĭ slabĭ la deosebite obiecte de studiu. La 1867 el a terminat în mod strălucit studiele liceale fiind cu deosebire tare în limba latină, și a fost numit pedagog al aceluĭ internat, ocupând acéstă funcțiune până la 1869. În acest an fiind vacantă catedra de Istorie Universală, cursul superior, de la Liceul din Iași, tînérul Lambrior se presentă la concurs, și deși a eșit cel d'ântêiu la clasificație, totuși Ministerul Instr Publice l'a numit profesor la Botoșani. Acolo a stat ca profesor și direc o pênă la 1872, când ministrul de atuncĭ, d. Chr. Tell, l'a destituit în mod arbitrar pentru cause politice, cea-ce a determinat pe colegiĭ séĭ a demisiona *in-corpore*. Fără a se desgusta, Lambrior revine la Iași, se presentă la un nou concurs și obține catedra de istorie la școla militară.

Câte-va studiĭ serióse publicate de dênsul în *Convorbirĭ literare* atrag atențiunea lumeĭ învețate; și în 1875, d. Maiorescu, ca ministru al Instr. Publice, descoperind într'ênsul un spirit original și o inteligență superióră, îl trimite împreună cu altĭ treĭ tinerĭ să 'șĭ completeze învățătura la una din Universitățile din străinătate. Lambrior se duce la Paris, și în loc de a'șĭ perde timpul spre a dobândi lustrul uneĭ diplome de Licență, care atuncĭ n'avea altă însemnétate de cât proba că studentul a câștigat aptitudinea de a scrie și de a cugeta în modul sofistic și pedantesc al Universitarismuluĭ frances, el se inscrie printre eleviĭ regulațĭ aĭ Scóleĭ «des Hautes Études», și urméză în timp de treĭ anĭ cu asiduitate exemplară cursurile de limbĭ romanice ale ddlor Gaston Paris și Arsène Darmesteter. Lucrările séle erau cele maĭ serióse și apreciate, și în rapportul pe anul 1877 1878 presentat Ministeriuluĭ Instrucțiuneĭ din Franța asupra Secțiuneĭ sciințelor istorice și filologice dela Scóla practică «des Hautes Études», d. Arsène Darmesteter dicea: «Printre eleviĭ séĭ, repetitorul trebue să semnaleze pe d. Lambrior, român, care a urmat în timp de treĭ anĭ conferințele séle și ale d. G. Paris, și care se 'ntórce în România, ducênd în patria sea principiele me-

www.dacoromanica.ro

tódeĭ ştiinţifice. Trebue să se aştepte mult de la acest tînĕr filolog, care promite a ne da ca thesă de scólă, un studiŭ adîncit asupra *vocalismuluĭ român*. Acéstă thesă va avé uă mare valóre, judecând după notele ce d. Lambrior a publicat deja în *Romania* asupra acesteĭ cestiunĭ vaste.» (1)

Reîntors în ţéră aşa de bine preparat, nu lipsea tînăruluĭ de cât o positiune asicurată şi bine remunerată, pentru ca să 'şĭ dea tot timpul studiilor séle începute cu atâta drag şi entusiasm. Acéstă posiţiune însă îĭ lipsea; şi greutăţile vieţeĭ îĭ impuncaŭ o m ncă escesivă, silindu-l a da lecţiunĭ pe la 4—5 scolĭ secundare, acésta în dauna sanĕtăţiĭ séle încă de maĭ 'nainte sdruncinată, şi a sciinţeĭ, a căreia metodă strictă nimenĭ ca dênsul la noĭ nu o posseda. Cu tóte aceste ocupaţiunĭ multiple, totuşĭ Lambrior a rĕuşit prin puţinele séle publicaţiunĭ în *Romania*, în *Convorbirĭ literare*, şi în acéstă *Revistă*, să'şĭ stabiléscă în streinătate ca şi în ţéră o reputaţiune însemnată: probă cele scrise de d. Gaston Paris şi de d. Fr. Miklosich, carĭ îl citézĕ de maĭ multe orĭ cu laudă, precum şi votul Academieĭ Române prin care l'a chemat în sênul sĕŭ ca membru correspondent, în a. 1882.

Uă bólă teribilĕ şi declarată pe neaşteptate, — phtisia pulmonară, tâĭă firul ḑilelor séle, în mijlocul atâtor speranţe, şi în nóptea de 20 Septembre anul trecut, Alexandru Lambrior, în vêrstă numaĭ de 37 anĭ, expirâ lăsând în urma sa regretul tutulor câţĭ l'aŭ cunoscut, l'aŭ iubit şi l'aŭ preţuit.

Spirit creator în sciinţă, om de caracter, soţiŭ model, amic excellent, totd'a-una cu inima veselă şi deschisă, comunicativ, fără egoism, dascăl devotat cu sufletul şi cu corpul, nicĭ o muncă nu 'ĭ era pré mult, nicĭ o ostenélă nu 'ĭ era pré grea, scia să deştepte spiritele, să încălḑéscă inimile pentru materia ce preda, pentru subiectul despre care scria séŭ vorbĭa. Lambrior a semĕnat iubire printre scolarĭĭ, amicĭĭ şi profesorĭĭ sĕĭ, şi a secerat iubire de la dênşiĭ.

El s'a dus lăsând în urma sea în lipsă desĕvêrşită, după 16 anĭ de muncă în cariera didactică, o soţie şi treĭ copiĭ în vêrsta cea maĭ fragedă. E o datorie a guvernuluĭ ca cu un minut maĭ 'nainte să asicure esistenţa familieĭ aceluĭa, care 'şĭ-a jertfit viéţa sea sciinţeĭ numaĭ, care a dat exemplul frumos al détorieĭ prin cuvênt şi fapt, şi care cu câte-va ḑile maĭ 'nainte de a muri scria unuĭ amic al sĕŭ: «Tot-d auna am avut maĭ mare frică de miserie, de cât de mórte. Nu am drept să las pe copiiĭ meĭ muritorĭ de fóme, chiar din cele întâiŭ ḑile după mórtea mea!»

Avem încredere că guvernul nu va lăsa să se împlinéscă acéstă temere a unuĭ nobil suflet eşit dintre ceĭ viĭ cu nişte gândirĭ aşa de triste şi nişte preocupărĭ aşa de legitime! (2)

(1) Ecole pratique des Hautes Études : *Rapport sur la Section des Sciences historiques et philologiques*, 1877—1878, p. 24.

(2) Portretul heliografic al luĭ Al. Lambrior nefiind încă gata, îl vom da în fasciculul viitor al Revisteĭ împreună cu alte lucrărĭ ale séle.

www.dacoromanica.ro

CĂTE-VA DIN SCRISORILE

LUĬ

AL. LAMBRIOR

1882, Octomvre 29.

Amice Domnule Tocilescu,

Lumea văzînd că am împuns şi eŭ de vreo cîteva orĭ cu condeĭul în revista D-tale, mă crede cu mare trecere pe lîngă D-ta, ca director al ministerĭuluĭ! Eŭ mă apăr cît pot ştiindu-mă nevrednic de această onoare; cu toate aceste nu pot scăpa în tot deauna, ba uneorĭ dreptatea cauzeĭ mĕ sileşte să rup orĭce jenă şi să mă adresez la D-ta. Aşa este cazul de faţă cu d-l Lascar . . . .

. . . . . .

Revista D-tale le-a pus pe toate-n cofă, în adevăr n'a fost nicĭ odată o revistă aşa de voluminoasă şi în curentul ştiinţeĭ de care se ocupă. Lumea se sperie şi se întreabă cu ce aĭ s'o continuĭ ca mijloace băneştĭ; pune să-mĭ trimeaţă o listă de abonament, să fac şi eŭ vre-o cîteva. — Planul lucrăreĭ D-luĭ Gaster (stratificaţia) este minunat; dar amănunţimile daŭ loc la o mulţime de observaţiĭ întemeĭate pe legĭ fonetice. Nu se va supăra D-l Gaster, dacă într'un numĕr apropiat din *Convorbirĭ* voĭŭ releva şi discuta amănuntele greşite, lăudînd planul general. Să fie sigur că eŭ nu înţeleg critica cu personalităţĭ. Şi apoĭ nicĭ n'am ce personalităţĭ... Statul romîn, ne consideră pe amîndoĭ nevrednicĭ de a vorbi despre limba romînă şi cele romanice la Universităţile sale şi trimite tinerĭ ca să înveţe maĭ sdravîn de cît noĭ şi apoĭ să creeze aseminea catedre, cel puţin aşa am auzit pe aice. Vom putea noĭ să lucrăm orĭ cît de mult şi orĭ cît de bine, cine are să se intereseze de un evreŭ şi de un moldovean ?!

Te rog nu te supăra că am lungit scrisoarea maĭ mult de cît ar fi trebuit; ştiŭ că aĭ arătat în maĭ multe ocaziunĭ multă bună-voinţă pentru mine şi de aceĭa mi-am permis a mĭ vărsa puţin focul.

Al D-tale

prietin

A. Lambrior.

www.dacoromanica.ro

1883, Marte 14.

Iubite Domnule Tocilescu,

Am remas încîntat de cuprinsul revisteĭ D-tale, de sigur nu s'a văzut încă pe la noĭ o întreprindere așa de serioasă și condusă cu atîta conștiință. Pînă la D-ta chĭar și ceĭ maĭ sinceri în aseminea întreprinderĭ, căutaŭ să arunce măcar o mînuță de pulbere în ochiĭ lumeĭ, ba cu litere mașcate, ba cu rîndurĭ rarĭ etc. apoĭ cuprinsul cum dedea Dumnezeŭ. Pe cît m'am bucurat de seriositatea lucrăreĭ, pe atîta am avut jale că nu am scris și eŭ ceva în numărul II, din pricina boaleĭ. Intr'o scrisoare, care mi-a făcut multă plăcere și onoare, îmi ziceaĭ să fac observărĭ asupra studiuluĭ D-luĭ Dr. Gaster și să le public în revista D-tale. Indată ce mă voĭŭ însănătoșa (căcĭ nu sînt lipsit de speranță) mă voĭŭ apuca de aseminea lucrare și-ți voĭŭ trimite-o, rămînînd la D-ta să judecĭ dacă trebue saŭ nu publicată în revista, ce lasă sub direcțiunea D-tale. Sînt nevoit să fac această reservă, căcĭ studiul D-luĭ Gaster, deși minunat ca plan și concepție, are atîtea greșelĭ de detail, în cît trebue să-i arăt o mulțime de necunoștințĭ de fonetica limbelor romanice și de cea romînească. Pentru fonetica romînească are dreptate, căcĭ cercetările asupra eĭ sînt numaĭ la început, deși o mulțime de romînișteĭ de ocazie cred că-s isprăvite gata! Mă mir de lipsurile în cunoștința foneticeĭ limbelor romanice; să înțelege, cunoștința luĭ Diez este indispensabilă; dar teoriile luĭ sînt transformate maĭ de tot. Ca să nu am aerul de a spune rĕutățĭ crude asupra uneĭ persoane pe care o stimez și eŭ ca și D-ta; voĭŭ discuta aice unul din albanismele D-luĭ Gaster, și dacă veĭ conveni cu mine că sînt greșelĭ în tratare, apoĭ îțĭ voiŭ spune că de acestea maĭ sunt în studiul sĕŭ.

Fie, de pildă, cuvîntul *in* cu care începe lucrarea din fasciculа II-a: e întrebarea dacă acest cuvînt este moștenire directă din limba latină, saŭ este un împrumut făcut de la aceĭ minunațĭ Albanezĭ, cu limba cărora se esplică, într'un mod năzdrăvan, toate dificultățile limbeĭ noastre! Tipul de la care provine atît albanezul *lin* cît și romînescul *in* este latinul *linum*. D-l Gaster spune că al nostru *in* nu poate veni din lat. *linum*, fiind că consoana *l* cade în romînește numaĭ cînd este urmată de o vocală *preiotată* (curioasă terminologie, eŭ știŭ că semiconsoana palatală, ce se naște din un *i*, după cum voĭŭ arăta maĭ la vale, se chĭamă *iod* spre deosebire de ιῶτα grec, cu care n'are aface! dar fie), apoĭ se întreabă dacă *i* din *linum* este preiotat saŭ ba și, fiind că vrea, găsește că nu-i preiotat. Aice trebue să amintesc o regulă elementară de filologie romană: că orĭ-ce *i* lung din latina clasică corespundea în limba latină populară cu un *i*, care a persistat intact în toate limbele romanice și în cele maĭ multe casurĭ, atacînd consoana vecină, a devenit *iod* (o semiconsoană palatală). Cuvîntul *linum* are un i lung, și toate limbile romanice l'aŭ păstrat neatins. In condițiile luĭ *linum* limba romînă maĭ păstrează încă două cuvinte latine: *licia*, care a dat *iță* și *liberto*, care a dat *iert*. Prin urmare, fără a alerga pe la Albanezĭ, sîntem siguri că ceea ce s'a

www.dacoromanica.ro

întîmplat cu *licia* şi cu *liberto*, a trebuit să se întîmple şi cu nenorocitul *linum*. Eu am luat aice numaĭ acele cuvinte, carĭ se găsesc în condiţiile luĭ *linum*, adică un *i* lung precedat de un *l* într'o silabă iniţială; căcĭ nu este locul de a dovedi aice, că ori-ce *i* lung din limba latină clasică s'a comportat în romînește ca un *iod* faţă cu consoana ce l'a precedat. Cu toate aceste, fiind că D-l Gaster ne citează cuvintele *limbă* şi *lingură*, unde *i* n'a surpat pe *l* dinaintea luĭ; să ne fie permis a aminti ĭarăşĭ cîte-va regule generale şi elementare de filologie romanică. Este ştiut că orĭ-ce *i* scurt din limba latină clasică corespundea în limba latină populară cu un *e* închis, aceasta este aşa de cunoscută în cît n'am nevoie să maĭ daŭ esemple. Limbele romanice păstrează *toate* pe acest *e* provenit din *i* scurt, intact saŭ modificat, după natura foneticeĭ lor.

Maĭ mult de cît atîta, limba latină populară nu cunoştea *ce-i aceia vocală în poziţie*; ci trata vocalele scurte din natura lor, tot ca scurte măcar că eraŭ urmate de două consoane. Aceasta o dovedeşte într'un mod neîndoelnic limba spaniolă şi cea română, trătînd pe *e scurt* fără deosebire de poziţie saŭ nepoziţie. Celelalte limbĭ romanice, saŭ din pricina influenţeĭ clasice posterioare, saŭ din alte pricinĭ necunoscute încă, disting de regulă vocalele în poziţie de cele neînpoziţie. Acum înarmaţĭ cu aceste două principiĭ stoarse din totalitatea limbelor romanice să ne apropiem de *limbă*, *lingură* şi *linge* (căcĭ şi acest din urmă derivă din *lingua*) şi să ne întrebăm ce fel de *i* este în latinescul *lingua*; căcĭ ceia ce va fi adevărat despre *i* cel din *lingua*, va fi adevărat şi despre cel din *lingula* şi *lingere*, de vreme ce aceste două cuvinte derivă din cel întăiŭ. — Să vedem cum tratează celelalte limbĭ romanice cuvîntul clasic *lingua*, pentru ca din acest tratament să putem conchide asupra lungimeĭ saŭ scurtimeĭ vocaleĭ întonate *i* în limba latină populară. Ne adresăm maĭ întăiŭ la limba spaniolă cea maĭ conservătoare în această privinţă, şi găsim forma *lengua*. Prin urmare avem un *i* scurt în poziţie tratat ca *e*. Acelaşĭ lucru găsim în limba catalană *llengua*, provincială *lengue* şi chĭar limba franceză, care de regulă ţine samă de poziţie, în cazul de faţă are *langue*, unde *a* provine dintr'un *e* şi nicĭ de cît dintr'un *i*. Aşa dar, nu maĭ încape îndoĭală, după metoada de a demonstra în filologia romanică, că *i* din *lingua* a fost tratat ca scurt de limba latină populară, saŭ maĭ bine zicînd ca un *e* închis. Aşa fiind lucrurile, ceĭ ce vorbĭaŭ limba latină populară în Dacia ziceaŭ *lengua*, maĭ apoĭ *lemba* şi în fine tîrziŭ *limba*. Acelaşĭ lucru despre *lingură* şi *linge*, carĭ aŭ trebuit să aibă formele *lengula* şi *lengere* şi numaĭ tîrziŭ aŭ schimbat pe *e* în *i* din pricina luĭ *n* următoriŭ (Cf. argentum-argint, placenta-plăcintă, lentem-linte, mentem-minte, etc. etc.). Se ştie că despre limba populară latină cunoaştem puţine lucrurĭ deadreptul, de aceia s'a admis principiul că un fenomen ce se întîlneşte cel puţin în două limbĭ romanice (ce nu s'a influinţat una pe alta), se afla în limba latină populară. Acest principiŭ n'a dat nicĭ odată greş pînă acum; ba a fost şi este necontenit confirmat de inscripţiunile populare. Eu m'am întemeĭat pe dînsul

www.dacoromanica.ro

cu atîta mai mult în privința scurtimei lui *i* din *lingua*, cu cît el este întărit de două fapte sigure : 1) că ori-ce *i* scurt clasic era în limba latină populară un *e* închis și 2) că limbele spaniolă și romînă nu deosebesc în alte cazuri (e scurt) vocala în poziție de cea neînpoziție. — Este însă în limba noastră un cuvînt, *limpede*, care, după legea arătată mai sus, a trebuit să aibă din vechime forma *lempede;* cu toate că nu am la îndemînă toate mijloacele de a constata scurtimea lui *i* întonat (lĭmpidus). Din modul cum tratează celelalte limbi romanice cuvîntul *limpidus*, nu putem trage nici o concluzie sigură; căci formele sub care ni-l înfățoșază ați aerul de a fi savante, sau influințate de forme venite pe cale savantă (it. limpido, span. *limpio*, și lindo, port. limpido, fr. *limpide* etc.). Totuși eu cred că cel puțin în limba spaniolă a existat forma *lendo;* dar că sub influința lat. *limpidus* devenit *limpio*, *lendo* a devenit și el *lindo*. Ar trebui cunoscute dialectele populare spaniole și atunci am fi mai siguri decât cu limba literară; însă aseminea încercări nici în față nu sînt prin Spania! Ar trebui să mă adresez la un latinist *filolog* ca să-mĭ dea ceva sigur despre *limpidus* în loc de *lampidus* înrudit cu grecul λάμπω; însă pe la noi sînt tot clasici puri! De aceia, fără a ascunde că este oare-care dificultate în privința romînesculuĭ *limpide*, în aceia că nu putem proba direct scurtimea vocalei *i* tonice; trebue însă să mărturisim că din modul cum tratează limba noastră cuvintele *lengua*, *lengula*, *lingere* (forme populare latine) putem conchide, fără păcat științific, că lat. clasic *limpidus* s'a găsit în aceleași condițiuni, adică a avut forma populară *lempedus*, de unde *limpede*. Altmintrelea, dacă *i* ar fi fost lung ar fi devenit în romînește numai decât *iod* și ar fi pricinuit surparea lui *l*.

In rezumat ținîndu-ne numai la cuvintele latine ce se află în limba romînă în condițiunile lui *linum*, adică la acele ce în latinește încep cu silaba *li*, avem două categorii deosebite : 1) acele, în care silaba *li* inițială conține un *i* lung, și sînt în număr de trei, *līnum=lyn-in*, *līcia-lytia-iţe* și *liberto-'yerto-iert* (însămn prin y pe iod); și 2) acele, în care silaba *li* inițială conține un *i* scurt, egal cu un *e* închis în limba latină populară, și sînt în număr de patru, *lingua-lengua-lengba-lemba; lingula-lengula-lengura-lingură*, *lingere-leng re-lingere* și *limpidus-lempede-limpede*.

Cît despre albanezul *lĭin*, el este sau un împrumut din dialectul macedoromîn *lĭină*, sau un împrumut direct de la limba latină; numai în acest din urmă caz, trebue demonstrat că este o lege constantă în fonetica limbei albaneze, ca și în a celei romîne, de muĭa pe *l*, cînd după dînsul urmează un *i* (iod propriu zicînd). Am zis o lege constantă și fără de abateri (abaterile cînd sînt, trebue esplicate din ce cauză anume provin), pe care nu o poate studia, de cît numai acela ce cunoaște *perfect* limba albaneză. Acum vr'o trei-zeci de ani se credea că pentru a face filologie asupra unei limbi, nu-i nevoe să o cunoști și vorbești foarte bine; aceasta era tot ce poate fi mai greșit; astăzi această parere s'a schimbat cu desăvîrșire, cel puțin în Franța, unde se recomîndă celor ce se ocupă de filologie, de a nu face cercetări de

www.dacoromanica.ro

cît asupra limbelor ce cunosc perfect. Voiŭ să zic prin aceasta că e greŭ pentru noĭ de a determina legile fonetice ale limbeĭ albaneze, numaĭ după dicţionare şi adunările de material fonetic şi gramatical, făcute de uniĭ şi alţiĭ. Alt-ceva este o adunătură de material şi alt-ceva ştiinţificarea (ca să mă esprim astfel) aceluĭ material, adică găsirea legilor ştiinţifice la care este supus materialul. La noĭ se confundă maĭ totdeauna *cunoştinţa* cu ştiinţa : spune, de pildă, cuiva că nu este nimic ştiinţific făcut asupra dialectuluĭ macedoromîn şi îndată are să se mire de ignoranţa ta, ţtrimiţîndu-te cu mîndrie la nişte colecţiĭ de materialurĭ, şi acele fără caracter ştiinţific! Spun aceste pentru ca să fiŭ bine înţeles şi să nu mi se zică, că nicĭ habar n'am de cele ce s'aŭ scris asupra limbeĭ albaneze. Stratificarea elementuluĭ latin în limba romînă nu va fi făcută, cu caracter ştiinţific, de cît după ce se vor determina esact şi sigur legile fonetice ale limbeĭ romîne şi ale limbelor, din care se pretinde împrumutat cutare saŭ cutare cuvînt.

Dacă veĭ crede că asemenea observărĭ (ca acea asupra *inului* din scrisoarea de faţă) sînt de vre-o samă şi maĭ ales, dacă pot merge în aceiaşĭ revistă, unde a fost publicat studiul D-luĭ Gaster, atuncĭ, te rog să mi-o comunicĭ aceasta prin cîte-va liniĭ. Eu însă cred că e maĭ bine să nu fac critică directă; ci întreprinzînd un studiŭ fonetic, bună oară asupra consoanelor, să combat multe de ale D-luĭ Gaster, fără chĭar de a-i pomeni numele. Acesta e chĭar obiceĭul meŭ cu filologiĭ localĭ, aşa am scăpat de a fi înhăţat la personalităţi, de unde numaĭ ştiinţa nu poate cîştiga.

Iţĭ mulţumesc din suflet de toate cîte aĭ făcut pentru mine, căcĭ ştiŭ că toate sînt făcute prin D ta.

Al D-tale

prietin devotat
A. Lambrior.

1883, Iunie 20.

Iubite Domnule Tocilescu,

Nu ştiŭ cum să-ţĭ mulţămesc pentru îndatorirea cea din urmă, cu esaminarea elevilor mieĭ la gimnasiŭ. Dacă ţi-aşĭ spune causa refuzuluĭ de a esamina a profesoruluĭ V. . . . . , aĭ crede că-i poveste; n'o fac ca să nu par pătimaş şi să nu te anostesc cu lucrurĭ proaste. Eŭ sunt maĭ bine, staŭ la o «villa în apropierea Iaşuluĭ, unde aerul curat mi-a făcut mult bine. In lulie gîndesc să mă duc la munţĭ, unde sper a mă remite, pe cît se poate cine-va remite după o aseminea cumpănă. Am în gînd maĭ multe lucrărĭ pentru jurnalul dumitale : nişte etimologiĭ, o deosebire între muntenism şi moldovenism etc; însă puterile nu mĭ permit încă a găti ceva pentru numărul, ce va apare în curînd.

. . . . . .

Mă crede că nicĭ odată nu sînt maĭ încurcat, de cît cînd sînt nevoit să te

www.dacoromanica.ro

rog de vre o îndatorire de felul acesta; aș vrea ca scrisorile mele să nu conțină de cît lucrurĭ, ce se ating de știință neinteresată. Așa că dacă-țĭ răpesc ceva timp cu citirea lor, să nu fie acel timp dat nicĭ egoismuluĭ mieŭ, nicĭ egoismuluĭ altora.

Al D-tale

prietin
A. Lambrior.

Iașĭ 1883 Septemvre 10.

Iubite Domnule Tocilescu,

Am avut mare mulțumire, cînd am văḑut că m'ațĭ numit membru al consiliuluĭ general; speram să vin la Bucureștĭ, să vĕ pot vedea și vorbi maĭ multe. De aceĭa m'am și grăbit a părăsi munțiĭ și a veni la Iașĭ spre a pleca la Bucureștĭ; însă la gara din Iașĭ m'a apucat o vărsare de sînge foarte violentă (pardon pentru aseminea detail prea intim); din care cauză am fost nevoit să maĭ amîn plecarea la Bucureștĭ, cu atîta maĭ mult că mă simt încă destul de slab. Insă dacă mă voiŭ maĭ înfiripa, maĭ cu samă, daca voiŭ scăpa de răceala, de care sufăr, sper să vin macar pentru zece zile.

Doctoriĭ de pe aice mă tot îndeamnă să mă duc să staŭ ĭarna în Italia. Mie îmĭ suride ideia aceasta și din punct de vedere a oare căror modeste cercetărĭ științifice. De aceia m'am și gîndit la Neapole și la dialectul napolitan, care are izbitoare asemănărĭ cu limba noastră în o mulțime de fenomene fonetice și gramaticale. Credința mea este că maĭ întăiŭ trebue descurcată științific poziția elementuluĭ latin în limba noastră; acesta este trunchĭul, elementele streine viu și se tot anină de acest trunchiŭ, acomodîndu-se cu locul și timpul cînd au sosit. Pentru acest studiŭ un *patois* sudic italian este ca mîna dréptă.

Toate aceste pot fi bune din toate punctele de vedere, dar de unde parale? Din punga mea imposibil. De la Stat? Poate-se gîndi o umbră de om ca mine la aseminea favoare? De n'aĭ fi D-ta la mijloc, jur pe onoare, că nicĭ m'așĭ gîndi..... Supt protecția D-tale îndrăznesc a spera și aceasta cu atîta maĭ mult, cu cît D-ta, după cum m'am informat, ai mers înaintea dorințeĭ mele; pentru care nu știŭ cum să-țĭ mulțămesc.

Alte misiunĭ greŭ mi-ar conveni, fiind că voiŭ să fac ceva, nu să ieŭ bani de gĭaba.

Salutărĭ domnuluĭ Gaster.

Al D-tale

Vecĭnic recunoscător
A. Lambrior.

---

www.dacoromanica.ro

1883 Septemvre 15.

Iubite Domnule Tocilescu,

Am priimit de la Grigore Creţu o carte postală, prin care se reproducea conversaţia, ce avuse cu D-ta despre mine. Nu mă încerc a-ţĭ mulţumi de buna-voinţă ce arătĭ pentru mine; căcĭ nu pot. Creţu mĭ spune să-ţĭ daŭ cîte-va detailurĭ despre poziţia mea, eată-le : Cîte-va parale, ce sînt în familie, sînt zestrea femeieĭ mele, pe care o ciuntisem răŭ, cînd am fost la Paris. Nu-o maĭ pot însă cĭunti şi acum, căcĭ nu ştiŭ de voiŭ maĭ fi în stare să muncesc şi să pun la loc ceĭa ce voiŭ lua. Şi apoĭ n'am drept să las pe copiiĭ mieĭ peritorĭ de foame, chĭar din cele întăiŭ zile după moartea mea.

Eŭ nu sînt pretenţios în cele ce cer, însă tot-deauna am avut maĭ mare frică de mizerie, de cît de moarte . . . . . .

. . . . . .

Acum cît îmĭ trebue mie, de mĭar fi cunoscut oraşul îndată aşĭ spune, dar mă duc în necunoscut, şi acolo tot deauna cheltueştĭ maĭ mult

Dacă e vorba să mi se dee, mă las la apreciarea bine-voitoare a celor ce daŭ; de sigur pe acolo sînt, care cunosc felul de viaţă de la Neapole şi pot aprecia.

. . . . . .

Nu mă pot răbda să nu fac vre-o cîte-va întrebărĭ în sfera ştiinţifică : Oare citit'a D-l Hasdeŭ articulul D-luĭ Densuşanu înainte de a-l publica ? Tare m'aşĭ mira de aceasta, un articul în care *nimic nu-ĭ a levărat*! Cum *ăĭ* din *giuncăi* este arhaicul latinesc *ai?* Rîd băeţiĭ din scoala primara, care şi eĭ ştiu şi orĭ care romîn simte că este *giuncă* plus articolul *i*. Oare ce vor zice romaniştiĭ cînd vor maĭ auzi şi pozna aceasta?! Dar apoĭ bĭetele *florile d'albe* ale noastre ce nu păţesc şi ele, auḑiţĭ că *d'* este un străvechiŭ *d*, pe care îl înnădesc latiniĭ la sfîrşitul unor vorbe în oare care condiţiĭ, nu maĭ este cum ştiam noĭ prostimea prepoziţia *de*, care are un rol immens de variat în limba romînă! Perfectul în *sei* (mersei, scrisei etc.) nu maĭ este, cum ştim şi putem dovedi noĭ, o creaţiune romînească; ci reproduce şi el o vechitură arhaică. Dar dacă ar fi aşa cum se face că el nicĭ nu se vede prin tipăriturile veaculuĭ al 16-lea. Curios neam romîniĭ aŭ uĭtat perfectul în *ei* vr'o 1600 de anĭ, şi numaĭ într'o bună dimineaţă şi-aŭ adus aminte de dînsul şi l'aŭ luat la întrebuinţat! Maĭ trebuia spre completul lucruluĭ să spună că un ardelean şi-a adus aminte întăiaşĭ dată şi apoĭ mă uniam şi eŭ....

Ce se maĭ zic despre modul cum îl prăpădeşte pe Corssen, în privinţa schimbărilor luĭ *d*, *t*, *c* (*ce*, *ci*). Argumentare strînsă e cam aşa :

De giaba maĭ susţiĭ tu Corssen că consoanele *d*, *t* s'aŭ modificat în *z*, *ţ* cam prin veacul al 4-lea, ĭar *c* s'a făcut sibilant prin veacul al 6-lea, în limba romînă se văd aceste consoane modificate, prin urmare ele au trebuit să fie încă din limba latină arhaică! Toate aceste comediĭ se răzimă pe neştiinţa completă a filologiei romanice. Filologiĭ noştri stiu linguistica generală, clasică, la-

www.dacoromanica.ro

baneză, ba chiar grăesc albaneşte mai bine de cît mine romîneşte: numaĭ filologia romanică nu cunosc. Din autodidăcţie slabe şi încurcate lucrurĭ ies. Dacă ar fi făcut macar un semestru de filologie romanică la o şcoală cum se cade, ar şti :

1) Că archaisme latineştĭ nu se găsesc în limbele romanice.

2) Că limba romînă nu s'a disvoltat izolat de cele-lalte limbĭ romanice, cum se credea acum vreo 30 de anĭ. Această ideie cîştigă tărîm pe fie care zi, scoala franceză o admite fără rezervă Tocmaĭ de aceia studiul dialectelor italiene (l'étude des patois italiens) este de o mare importanţă. Prin ele cred că se va vedé puntea de legătură între romanitatea orientuluĭ, cea centrală şi cea occidentală.

Cărţĭ de ale mele maĭ am puţine şi le trec pe aicea.

Salutare d-luĭ Gaster şi Creţu, luĭ Creţu am să-ĭ scriŭ.

Al D-tale

pururea dator
A. Lambrior.

Iaşi 1883 Septemvre 16.

Iubite D-le Creţu,

Am priimit două cărţĭ postale de la d-ta, îţĭ mulţumesc pentru interesul ce pururea aĭ purtat pentru mine. Mi-a părut foarte răŭ că nu eram în Iaşĭ, cînd l'aĭ vizitat. Eŭ te am aşteptat mult la Varatec, unde am stat aproape două lunĭ. Ţi-am cetit articolul, mă împac, numaĭ pentru *bour* mă unesc cu D-l Hăsdeŭ; căcĭ şi sensul este un element principal în căutarea şi fixarea uneĭ etimologiĭ.

O grozăvie este articolul D-luĭ Densuşianu.

Ale D-luĭ Hăsdeŭ sînt tot-deauna foarte ingenioase : Melcul, chiar de l'aĭ ceti cu cea maĭ mare neîncredere, tot eştĭ ameţit la urmă şi pare că-ţĭ vine să crezĭ că are dreptate, aşa de bine şi ingenios este învîrtită argumentarea. La *Melc* este o piedică care trebuĭa înlăturată, anume de ce *e* nu s'a schimbat în *ă*; căcĭ dacă aceasta se întîmplă cu elementul slav maĭ vechiŭ introdus în limbă, da încă cu o vorbă dacică, care pînă întru atêta s'a asimilat elementuluĭ romanic, în cît a schimbat pe *i* întonat în e (Milik-*Melk*) considerîndu-se ca un *i* scurt latin.

Pe urmă ce scăpare de condeiŭ este că *i* din *siccus* ar fi lung? Las s'o zică aceasta clasicĭĭ ceĭ fără cunoştinţe filologice: dar un Hăsdeŭ, care se primblă pe tărîmul romanităţiĭ, nu trebue să uĭte că toate limbele romanice aŭ un *e* (secco, seco, sec, sec), ceia ce dovedeşte că limba latină populară a tratat pe *i* din *siccus* ca pe un *i* scurt. Poate că chiar era scurt din natura luĭ, aceasta las s'o cerceteze filologiĭ latinişti, pentru romanist baza este consensul tuturor limbilor romanice.

www.dacoromanica.ro

Chiar la *biea* strict după metoda filologiei romanice, trebuia dovedit că *e* din *bellus* este scurt, căci numai așa iese *bi a*.

Nu că fac prin aceste cîte-va vorbe lecții de metodă unui Hasdeu, căci eu am mare respect pentru cei mai bătrîni, cari au lucrat așa de mult și de la care am învățat așa de mult, dar șed rău la lucruri mari micele neajunsuri.

Pe cît nu-mi place în parte filologia lui D-l Gaster, pe atîta îl admir pentru talentul și erudiția ce are în literatura populară comparată : Cîubăr Vodă mîncat de guzgani e admirabil, și același cuvînt pot zice despre toate lucrările D-lui Gaster pe acest tărîm.

I am scris D-lui Tocilescu despre poziția mea, veĭ vedea de acolo, de vor mai trebui detailuri mai pot da; dar e cam țigănesc lucru să-ți arăți toată goliciunea.

Al D-tale

prietin devotat
A. Lambrior.

---

www.dacoromanica.ro

TEORIA LUĬ RÖSLER

STUDIĬ ASUPRA STĂRUINȚIĬ ROMÂNILOR ÎN DACIA-TRAIANĂ (1)

VI.

DOCUMENTELE.

Cum se face însă de Românĭ nu sunt pomeníțĭ cel puțin în documentele care se rapoartă la Transilvania înainte de veacul al XIII-lea? La această întrebare pusă de protivnicĭĭ stăruințiĭ Românilor în Dacia, vom respunde printr'o alta. Se află oare multe documente asupra Transilvanieĭ înaintea acestuĭ veac? Cel maĭ vechiŭ este din 1165 și chĭar al 5-lea din șirul lor conține o dovadă învederată despre aflarea Românilor în Transilvania.

Acest document este din anul 1197 și pornește de la regele Emerich, care dăruește o stăpânire bisericiĭ sf. Martin de Orod; documentul arată între altele și hotarele aceleĭ posesiunĭ în modul următor: «are decĭ de margine în partea meridională *Fequetfee*; de aicĭ merge pe drumul cel mare la *Hegesholmu*». Acest cuvênt de pe urmă conține dovada de care e vorba. El este alcătuit din două părțĭ: cea d'întâiŭ ungurească: Heges, de la *Hegy*, munte, deal; a doua română, *holmu* = deal, formă dublă aspirată din *culme*, de la latinescul *culmen*, deal (2).

(1) Vedĭ Rev. p. Ist., Arch. și Fil., vol. II. pag. 83—139.

(2) *Teutsch und Firnhaber* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Wien 1857, p. 5. Sunt maĭ multe localităț cu acest nume în România: *Holmu* sat în jud. Romanuluĭ, com. Vovrieștiĭ; *Holmu* sat în jud. Iașĭ, com. Hoiseștiĭ, *Holmu* în districtul Vasluĭ, com. Drăgușeștĭ, (*Frunzescu* dicționar topografic al Românieĭ, Bucureștĭ 1872). In Transilvania aflăm satele: *Crihalma, Cohalmu*. Românĭ din Transilvania aŭ cuvêntul *hălmu*, rădicătură, movilă. Compară *lat.* culmen. *Ital.* colmo, *milan* colma, *esp.* culmbre, *port.* cume. Ungurĭ decĭ aŭ împrumutat de la Românĭ cuvêntul lor *halom*, movilă de hotar. In limba română întâlnim acest cuvênt aparținênd la o întreagă familie, pe când în ungurește el este cu totul isolat. In această limbă nu există nicĭ un cuvênt cu formă și înțeles analog, în cât să lese a presupune că ar fi de origină maghiară. Este numaĭ cuvêntul *holmi* care însamnă *câte ce-va*. Dar chĭar când s'ar admite că românescul *holmu* vine de la ungurescul *halom* încă dovada pe care voim s'o deducem din *hegesholmu* n'ar fi întru nimic atinsă, întru cât acest cuvênt conține forma românească a cuvêntuluĭ, Hegesholmu, cu articolul postpus și nu acea ungurească. *hegeshalom*, care cu toate aceste ar fi fost mult maĭ firească într'un document unguresc.— Pênă acuma această dovadă nu fusese băgată în seamă. Se credea că cea d'întâiŭ amintire a Românilor s'ar fi aflând într'un documet din 1222. Vezĭ maĭ jos.

www.dacoromanica.ro

Ungurĭĭ, auzind pe Românĭĭ aceluĭ timp numind acel deal *holmu*, nu înțeleseră ce însamnă cuvêntul și, luându'l drept nume propriŭ, i aninară apelativul *Heges* formând numele *Hegesholmu* adică *dealul holmuluĭ*, ceea ce în românește ar alcătui o tavtologie. O altă împrejurare care întărește românismul cuvêntuluĭ este finala *u*, care nu este de cât articolul românesc postpus, prescurtat din *ul* în *u*, după cum aceasta se obicĭnuește adese-orĭ chĭar astăzĭ, când se zice *omu* în loc de *omul*, *calu* în loc de *calul*.

Nu trebue să ne mirăm că de și unele din cele maĭ vechĭ documente a le Transilvanieĭ, conțin delimitărĭ de moșiĭ, decĭ numirĭ geografice, acele de obârșie românească să fie așa de rarĭ (1). Ungurĭĭ aŭ pus în toate timpurile în lucrare maghiarizarea a tot ce-ĭ încunjoară. Eĭ daŭ decĭ tuturor locurilor, apelor saŭ dealurilor numirĭ ungurești. Așa găsim maĭ târziŭ chĭar o sumă de documente în care se pomenesc sate, ce se zic a fi românești, sub denumirĭ ungurești, și nu este de admis că ele să nu fi avut pe lângă numele lor oficial maghĭar și unul național al popcruluĭ care le locuĭa, dar care nu este amintit în document. Astfel un act din 1359 pomenește despre: «villas *olachales*, Zalatina, Harpatokfalva, Kapacsfalva, Drzefalva. Hernershaza et Sugatugfalva» și un altul din 1387 amintește: «possessiones nostras *valachales*, Kerepecs, Lafalva, Sztanfalva, Zavid falva, Kathonega, Ardanhaza, Medencze, Draga-Bartfalva et Sandorfalva (2). Numaĭ vr'o două din aceste nume trădaŭ originea lor slavonă saŭ română precum Zalatina saŭ Kapacsfalva; toate celel'alte apar ca necunoscute, învestmântate în haĭna cea ungurească. De aceea spre esemplu găsim în unul din aceste vechĭ documente asupra Transilvanieĭ pomenită câmpia *Kereztes* sub acest nume unguresc și nu sub acel de *Pratul luĭ Traian* pe care îl purta încă de la colonisarea Dacieĭ (3). In genere în toată colecția luĭ Teutsch și Firnhaber în care se coprind 230 de documente și maĭ multe sute de numirĭ geografice, cu greŭ se vor găsi 30 de numirĭ de obârșie română. Acest nume *Hagesholmu* a scăpat ca prin minune de potopul numirilor maghĭare ce s'aŭ revărsat asupra Transilvanieĭ, și aŭ păstrat până în zilele noastre una din dovezile cele maĭ învederate despre existența Românilor în această țară la venirea Ungurilor; căcĭ aceștia abĭa câțĭva anĭ după ce cucerise Transilvania, numesc cu un nume românesc un deal, care nume fără îndoĭală că a trebuit să'l primească cu mulțĭ anĭ maĭ înainte, de la un popor așezat în împrejurimĭ.

Românĭĭ sunt pomenițĭ anumit sub numele de *Valachĭ* pentru întâia oară în un document din 1222 și anume ca locuind partea sudică a țărĭĭ, din jos

(1) *Teutsch und Firnhaber* Nr. X p. 8 anno 1211, Nr. XV, p. 13. a. 1219. Documentul XVIII, p. 17 a. 1222 pomenește chĭar numele de Valachĭ. Până acuma s'aŭ crezut că este cel d'întâiŭ care conține amintirea acestuĭ popor.

(2) Cel întâiŭ 1359 conținut în *Fejer* Codex diplomaticus regni Hungariae IX, 3, p. 159; cel al doilea 1387 în *Duliscovitz*, citat de *Pič* Abstammung der Rumaenen p. 148 nota 29.

(3) *Teutsch uud Firnhaber* p. 2. *Trauenfeld* Geographischer Lexicon Siebenbürgens Wien 1839. s. v. Kereztes, Vezĭ și maĭ jos, Cap. VII, Toponimia.

www.dacoromanica.ro

de ţara Bârseĭ, în munţĭ, lucru de care pare a se mira Rösler, dar care nu este de cât prea firesc întru cât Românĭĭ locuiaŭ partea muntoasă a ţărĭĭ, după cum am arătat'o pênă aicĭ şi vom avea prilejul s'o maĭ dovedim încă şi în paginile ce urmează.

Se crede a se fi descoperit o dovadă invederată despre lipsa de poporaţie indigenă în Transilvania, la venirea Ungurilor, într'un document din 1211 prin care regele Andreiŭ II dă cavalerilor Teutonĭ ţara Bârseĭ, pe care o numeşte deşartă şi nelocuită» (1). Protivnicĭĭ stăruinţeĭ Românilor în Dacia, care pun în lucrare o critică din cele maĭ migăĭoase, îndată ce este vorba de un text contrar teorieĭ lor, par a uĭta pênă şi principiile criticeĭ celeĭ maĭ elementare şi cu prilejul acestuĭ document, după cum i-am vĕzut procedând în tot-d'a-una unde află vre-un loc ce se potriveşte cu ţinta ce urmăresc. Era cu tóte aceste prea uşor de a se convinge că acest loc din documentul citat nu putea fi luat după cuvênt. Intr'adevĕr actul papeĭ Honorius întăritor donaţiuneĭ, de şi reproduce aceasĭă calificare a pămêntuluĭ de «deşert şi nelocuit», adaugă câte-va rândurĭ maĭ jos că *oamenĭĭ care ar locui pămêntul în momentul donaţinniĭ* să fie scutiţĭ de orĭ-ce sarcinĭ. Aceiaşĭ contrazicere este conţinută în alte douĕ documente aproape contimporane şi care se referă la aceiaşĭ dăruire (2). Poate aceste documente dovedesc fără nicĭ o îndoĭală că ţara Bârseĭ era locuită atuncĭ când a fost dată şi că epitetul de «deşartă» nu trebue luat la prea mare serios.

Dar chĭar dacă s'ar admite că ţara concedată Cavalerilor Teutonĭ ar fi fost lipsită de poporaţie, este în deajuns de dovedit prin documente contimporane că înconjurimile eĭ eraŭ locuite, şi anume tocmaĭ de Valachĭ. Ast-fel un document din acelaş an cu confirmarea papeĭ Honorius, vorbind despre drepturile încuviinţate Cavalerilor Teutonĭ spune că li s'aŭ concedat a nu plăti nicĭ o dare când vor trece prin pământurile Secuilor saŭ *ale Valachilor*.(3) Actul de întărire al papeĭ Honorius vorbeşte despre o altă moşie *Cuteburc* adaosă de Andreĭŭ către donaţia anterioară a ţăreĭ Bârseĭ şi dă acesteĭ moşiĭ ca margine *ţara Valachilor*, care era decĭ un ţinut bine determinat. (4)

Prin urmare chĭar alăturea cu ţara Bârseĭ, se întindea de o parte ţinutul Secuilor, de alta acel al Valachilor. Fiind că documentele constitutive ale donaţieĭ vorbesc de o poporaţie de baştină a ţĕreĭ Bârseĭ în momentul chĭar când

(1) *Teutsch und Firnhaber*, p. 9: «terram Borza nomine licet desertam et inhabitatam.»

(2) *Teutsch uud Firnhaber* Nr. XIX, p. 20 Anno 1222: quandam terram nomine Burszam tunc desertam et inhabitatam — ad hoc homines qui terram ipsam inhabitabant quando dicta donatio facta fuit vobis . Nr. XIV, p 11 anno 1213: «terra Borza vacua et inhabitata — universis ejusdem terrae incolis, praesentibus et futuris». Nr. XIV, p. 12 a. 1218: «terram de Burza vacuam et inhabitatam — decimas ipsius terrae ab eis incolis tam futuris quam presentibus exsolvendas .

(3) *Teutsch und Firnhaber* Nr. XVIII p. 18 a. 1222: «Item concessimus quod nullum tributum debeant persolvere, nec populi eorum, cum transierint per *terram Siculorum aut per terram Blaccorum.*»

(4) id Nr. XIX, p. 20 a. 1222: «Cuteburc-que procedit usque *ad terminos Blacorum.*»

www.dacoromanica.ro

a fost dăruită, este de admis că această poporaţie era română saŭs ecuiă, asemenea aceleĭa care locuĭa în ţinuturile mărginaşe. Trebue decĭ maĭ mult decât bună vroinţă pentru a găsi în acest document ceea ce Rösler şi D. Hunfalvy cred a fi descoperit, o dovadă că ţara concedată Cavalerilor Teutonĭ era pustie, pentru a putea aduce acolo pe Ungurĭ şi pe Nemţĭ înaintea Românilor.

Noĭ credem din potrivă că vom putea stabili cu ajutorul documentelor şi a celor lalte isvoare studiate până aicĭ că Dacia, departe de a fi deşartă de oamenĭ bine înţeles, de obărşie română, numĕra o poporaţie îndestul de însemnată de acest nume, care locuĭa de ambele p rţĭ ale Carpaţilor, începênd de la Porţile de fer, de a lungul Valachieĭ şi a uneĭ părţĭ din Moldova, până prin actualul ţinut al Bacăuluĭ, precum şi în centrul Transilvanieĭ.

Documentele analisate maĭ sus vorbiaŭ de Valachĭ carĭ ar fi locuit un ţinut din regiunea Braşovuluĭ, în megieşie cu ţara Bărseĭ. O altă regiune locuită de Românĭ se întindea către cea laltă parte a Transilvanieĭ. pe lângă Sibiŭ, unde se aşezase ceĭ d'întâiŭ coloniştĭ germanĭ şi cărora regele Andreiŭ II reînnoeşte în 1224 privilegiile încuviinţate de către naintaşiĭ sĕĭ când veniră să locuĭască Transilvania (1). Documentul de care este vorba poartă numele de Andreanum şi conţine între altele voĭa dată de rege coloniştilor de a întrebuinţa spre folosul lor pădurea Blachilor şi a Cumanilor împreună cu aceĭ Blachĭ şi Cumanĭ (2). Nu este cu putinţă de a determina astă-zĭ într'un chip lămurit pe unde se întinde numita pădure. D-l *Teutsch* o aşază lângă Olt; d-l *Hunfalvy* în partea Sibiuluĭ (3). De samă este însă împrejurarea că această pădure a Valachilor era aşezată în o cu totul altă regiune decât districtul Valachilor pomenit în documentul din 1222, de unde se adevereşte existenţa Românilor într'o altă parte a Transilvanieĭ.

O a treia pomenire a Valachilor, tot în Regiunea Sibiuluĭ ne a fost păstrată într'un document din 1223. Acelaşĭ rege anume Andreiŭ dărueşte mănăstireĭ *Kirch* o bucată de pămênt pe care o ia de la Românĭ. (4) D-l *Hunfalvy* care nu poate tăgădui acest fapt, observă că Valachii aceştia nu se aşezase acolo decât vremelnic (zeitweilig . Pe ce 'şĭ întemeĭază părerea sa, uĭtă însă să ne spună. Nouă nĭ se pare din contră că dacă regele ie de la Valachĭ o bucată de pămênt pentru a înzestra mănăstirea amintită, aceasta dovedeşte pe deplin că Valachiĭ trebuĭaŭ să o posede maĭ înainte, şi decĭ eraŭ aşezaţĭ pe ea.

(1) Asupra acestor două colonizărĭ germane deosebit ale Tran ılvanieĭ, vezĭ *Teutsch* Geschichte der siebenbürger Sachsen, Leipzig 1874, I, p. 14—16.

(2) *Teutsch und Firnhaber* Nr. XXVIII, p. 30, a 1224 : ilvam *Blacorum* et Bissenorum cum aquis usus comunes exercendo cum praedic i *Blacis* et Bissenis ei dem contulimus.»

(3) *Teutsch* Geschichte der sieb. Sach en I p. 30 : *Hunfalvy*, Ansprüche. p. 85.

(4) *Teutsch und Firnhaber* Nr XXIII, p. 24 a. 1223: Monasterio de Kirch confirmamus in praesenti privilegio terram quam primo e dem mona terio c n uleramu , *exemptam de Blaccis*. D-l *Pič* raportă locul xemptam de Blacci la cutirea de dreptul român, (Abstammung p. 164).

www.dacoromanica.ro

In 1252, după năvălirea Tătarilor întâmplată în 1241, aceştĭ Valachĭ carĭ locuĭaŭ teritorĭul mănastireĭ Kirch sunt pomeniţĭ din noŭ; regele Bela IV dărueşte unuĭ secuiŭ moşia *Szek* care era cuprinsă intre Saşiĭ din Barasu, Secuiĭ din Sepsi, şi Valachiĭ din Kirch (1). D-l *Hunfalvy*, uĭtând că a întâlnit pe aceştĭ Valachĭ încă în anul 1223 în acelaşĭ loc gândeşte că poate aceştĭ Valachĭ s'aŭ stabilit aicĭ după năvălire

Un document din 1247 ne va arăta încă alte teritoriĭ locuite de Românĭ la începutul veaculuĭ al XIII-lea, teritoriĭ aşezate pe laturea meridională a Carpaţilor din partea Valachieĭ. Regele Bela IV pentru a apăra ţara luĭ de reîntoarcerea năvăliriĭ mongole, care pusese în o cumpănă aşa de grea statul unguresc, vroeşte să aşeze pe marginile Transilvaniei d'inspre Muntenia pe Cavalerĭĭ Sfântuluĭ Ioan din Ierusalim. Prin actul său de donaţie el dispune în favoarea lor de ţara Severinuluĭ şi de cele douĕ Knezate a luĭ Ioan şi a luĭ Farcaş care se aflaŭ acolo, până la rîul Olt, necuprinzênd însă în această donaţie ţara Voĭvoduluĭ Valach Linoy (saŭ Lirtioy), pe care o lasă Valachilor precum o avuse şi până acuma. Dincolo de Olt el concedează Cavalerilor toată Cumania scoţînd earaşĭ afară ţara voevoduluĭ Valach Se neslaŭ (2). Românĭĭ decĭ posedaŭ pe coasta meridională a Carpaţilor maĭ multe principate, care corespund tocmaĭ cu aşezările lor pe partea nordică a acestor munţĭ, încât găsim ambele laturĭ ale Carpaţilor locuite de Românĭ.

Dacă urmărim cercetările, maĭ dăm peste Românĭ ce ar locui tot într'acel timp partea cea maĭ răsăriteană a lanţuluĭ carpatin, acolo unde aceştĭ munţĭ întorcêndu-se deodată către nord încep a alcătui marginea despărţitoare a Transilvanieĭ de Moldova. O bulă papală din 1234 pomeneşte existenţa Valachilor în episcopatul Cumanilor. Papa spune în ea că ar fi aflat că în zisul episcopat ar locui nişte popoare ce se numesc Valachĭ, care de şi s'ar considera de creştinĭ, nu primesc sfintele taĭne de la Episcopul Cumanilor, ci de la nişte pseudoepiscopĭ ce se ţin de ritul grecesc, şi atrag chĭar la religia lor pe Unguriĭ, Saşĭ şi alţĭ ortodocşĭ (3). Este invederat că aicĭ este vorba de o masă maĭ mare de Valachĭ, de vreme ce eĭ aŭ episcopiĭ lor şi sunt în stare chĭar să atragă la ritul lor elemente străine. Dacă cercetăm unde se găsia acel episcopat

(1) *Teutsch und Firnhaber* Nr. LXVIII, p. 70 a. 1252: «terram zek. inter terras Olachorum de Kircz, Saxonum de Barasu et terras Siculorum de Sebus existentem.»

(2) *Fejer* IV, I, p. 447: *excepta terra Knezatus Lirtioy vaivodae quam Vlachis relinquimus, prouti idem hactenus tenuerunt.* — excepta terra *Senislai Vaivodae Olachorum*». S'ar putea bănui chĭar că regele dădea ceva ce nu'ĭ aparţinea, căcĭ Cavalerĭĭ de Ierusalim nu s'aŭ aşezat niciodată în locurile dăruite. Comp. *Pič* Abstammung p. 151 nota 54.

(3) *Fejer* III, 2, p. 35: «In Cumanorum episcopatu sicut accepimus quidam populi qui *Valachi* vocantur existunt, qui etsi censeantur Christiani, Romanam ecclesiam contemnentes, non a venerabili patre nostro, episcopo Cumanorum, sed a quibusdam pseudoepiscopis, graecorum ritu tenentibus universa recipiunt sacramenta, nonnulli de regno Ungariae tam Ungari quam Teutonici et alii ortodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem et sic cum eis, quasi populus unus factus cum eisdem Valachis, eo contempto, praemissa recipiunt sacramenta.» Comp. *Pič*, Abstammung p. 114 nota 26.

www.dacoromanica.ro

al Cumanilor, aflăm că el se intindea pe laturea sud-ostică a unghĭuluĭ carpatin prin ţinuturile Focşanilor şi a Buzeuluĭ, în Vrancea, care după cum se ştie a păstrat mult timp, chĭar sub domnia Moldovĭĭ, un soiŭ de organisare deosebită. Călugĕrul Rogerius pe care l'am citat maĭ sus pentru a arăta efectul năvălireĭ mongole asupra poporaţieĭ Transilvanieĭ, arată că Episcopatul Cumanilor s'ar afla mărginit prin rĭul Siretiu(1). De acest episcopat, înfiinţat pentru întorcerea Cumanilor la Catolicism se ţinea o biserică aşezată pe Milcov pomenită într'un document din 1096, prin care Laurentius episcopul catolic al Milcovuluĭ cere ajutoare de la supuşiĭ sĕĭ din Transilvania, maĭ cu seamă Secuĭ, pentru a restaura clădirile aceleĭ episcopiĭ(2). Acest episcopat al Cumanilor era după cât se vede comun acestuĭ popor cu Valachiĭ şi Secuiĭ, căcĭ Teodoric episcopul Milcovuluĭ pomeneşte existenţa acestor două popoare în episcopatul sĕu în 1228, care nu prea păreaŭ a se înţelege, căcĭ el spune în cartea sa pastorală că «lupul şi cu mĭelul s'ar împăca în biserica luĭ Christos. Pentru ce nu ar face-o şi Secuĭul ca Cumanul şi Valachul(3) . Aceştĭ Valachĭ aĭ episcopatuluĭ Cumanilor nu locuiaŭ însă numaĭ cât pe laturea Carpaţilor dinspre Marea Neagră ci şi în munţiĭ Transilvanieĭ alăturea cu Secuiĭ, de către care eĭ fură maĭ târziŭ desnaţionalisaţĭ. Ast-fel Simon Kesa cronicaruĭ unguresc (1285) ne spune că Secuiĭ, rămăşiţĭ de a le Hunilor, ar locui la marginile ţĕrĭ în munţĭ unde amestecaţĭ cu Valachiĭ ar fi împrumutat de la aceştia literile lor(4).

Dacă maĭ reamintim şi pe Valachiĭ aflaţĭ către centrul Moldoveĭ după mărturisirile luĭ Cinnamus şi Nicitas Choniates, vom fi adunat toate arătările privitoare la locuinţele Românilor în ţĕrile care constituesc vechĭa Dacie în momentul când cele d'întâiŭ documente asupra acestor ţĕrĭ eşă la lumină.

Totuşĭ d-l *Hunfalvy* care se îndeletniceşte în cartea d-sale maĭ în deosebĭ cu partea documentală, crede a fi dat peste un document care ar întări părerea d-sale că Românii ar fi fost în numĕr mic în Transilvania până târziŭ în secolul XIII-lea. Acest document este din 1293 şi prin el regele Andreiŭ II ordonă ca toţĭ Valachiĭ care s'ar găsi stabiliţĭ pe pământurile nobililor saŭ ale altor proprietarĭ să fie adunaţĭ pe domeniul sĕu regal Szekes, chĭar dacă ar trebui întrebuinţat puterea pentru a ajunge la aceasta(5). «Acest docu-

(1) *Schwandtner*, Scriptores rerum Hungaricarum I, p. 302 : «Bochetor autem cum aliis regibus flumen qui *Zerech* dicitur transeuntes, pervenerunt ad terras epis opi Cumanorum».

(2) Archiva Istorică a Românieĭ de *B. P. Hasdeu* I, 1, p 59.

(3) *Teutsch und Firnhaber* No. XLII, p. 45. a. 1228 : Nonne in ecclesia Christi lupum et agnum una pasci convenit. Quidni etiam Siculum cum Cumano *Olachoque*».

(4) *Simon Keza* ed. Endlicher, p. 62 : Isti enim Zatuli Hunnorum sunt residui insimulque Pannonia conquesta, partim in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannoniae *sed cum Blachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blachis commixti litteris eorum uti perhibentur.*

(5) *Teutsch und Firnhaber*, No CXCI, p. 185, a. 1223 : «Cum universos *Olachos* in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residdentis ad praedium regale Szekes vocatum ordinassemus revocari, reduci et etiam compello redire invitos».

www.dacoromanica.ro

ment, comentează d-l *Hunfalvy*, ne arată că Valachiĭ eraŭ încă în 1293 foarte puţin numeroşĭ în Transilvania, căcĭ Regele, cu încuviinţarea sfetnicilor sĕĭ, *voieşte să-i întrunească pe o singura proprietate*». (1) O asemenea încheĭere pentru orĭ-ce om cu mintea sănătoasă şi de bună credinţă, nu poate fi dedusă din cuprinderea acestuĭ document. Regele zice într'adevĕr numaĭ atâta că el voĭa sĕ întrunească pe domeniul sĕŭ regal *pe Valachiĭ care ar locui pământurile nobililor* şi nu pe *toţĭ Valachiĭ Transilvanieĭ*. Regele lua această mĕsură pentru a pedepsi pe vasaliĭ care 'şĭ însuşise dreptul de a atrage Valachĭ pe proprietăţile lor. Aceştia părăsind ţinuturile lor particulare unde trăiaŭ ca supuşĭ regeştĭ şi aşezându-se pe moşiile nobililor unde eraŭ eliberaţĭ de îndatoririle lor către ocârmuire, impunea acesteia perderĭ însemnate. Am vĕzut într'adevĕr că maĭ multe documente trataŭ ţinuturile Valachilor ca posesiunĭ regeştĭ ; aşa bună oară acela din 1223 care scuteşte pe Cavalerĭĭ Teutonĭ de a plăti vre o dare când vor trece prin ţinuturile Valachilor şi ale Secuilor. Regele apoĭ învoeşte Saşilor din ţinutul Sibiuluĭ de a întrebuinţa pentru nevoile lor pădurea Valachilor ; el concede Cavalerilor de Ierusalim jumătatea veniturilor Knezatelor valache care se aflaŭ în Valachia. In sfârşit prin documentul chĭar de care ne ocupăm, el dărueşte bisericiĭ din Alba 60 de familiĭ de Valachĭ, pe care 'ĭ eliberează de orĭ ce îndatoriri către tesaurul public (2).

Toate aceste dispoziţiunĭ pe care regiĭ le iaŭ în privirea Valachilor dovedesc într'un chip neîndoelnic că acest popor era privit ca supus d'adreptul către autoritatea regală, cât timp el locuĭa ţinuturile sale particulare Dacă din contra îşĭ strămuta aşezările sale pe pământurile nobililor saŭ ale bisericilor, el devenea, după dreptul feodal, care predomnia în acel timp în Ungaria ca şi în apusul Europeĭ, supus proprietarilor moşiilor pe care se stabilea ; începea a plăti acestora dăjdiile feodale fiind scutit de acele către fisc. Regele însă avea interes ca Valachiĭ să rămână supuşĭ regeştĭ, şi ĭată pentru ce el ordonă ca toţĭ Valachiĭ care s'ar afla pe pământurile nobililor saŭ ale altor proprietarĭ să fie întruniţĭ pe domeniul sĕŭ regal, unde eĭ ar păstra ca şi în ţinuturile lor particulare caracterul de supuşĭ regeştĭ. Dacă aceştĭ Valachĭ ce s'ar afla pe pământurile nobililor n'ar fi fost de maĭ 'nainte supuşĭ aĭ regeluĭ, ce drept ar fi avut acesta a ordona ca eĭ să fie adunaţĭ pe domeniul sĕŭ şi încă cu întrebuinţarea puterei în cas de opunere ?

Dacă însă documentul adus de d. *Hunfalvy* nu dovedeşte nimic în contra aflăriĭ Românilor în Transilvania, un altul, care tocmaĭ a fost lăsat la o parte de publicistul ungur, arată dinpotrivă că Româniĭ eraŭ foarte numeroşĭ chĭar în acel timp în vechĭa Dacie centrală.

(1) Ansprüche, p. 100.

(2) *Teutsch und Finrchaber* l. c. : in quibusdam terris ipsius capituli (albensis) sexaginta mansiones Olachorum libere et secure valeant commorari, ab *omnique exactione, seu collecta regali scilicit quinquagesima, decima seu quacunque alia, iidem Olaci extorres habeantur penitus et immunes*».

www.dacoromanica.ro

În anul 1260 Otocar regele Boemieĭ, îndreaptă cătră papă o scrisoare în care ĭ spune că în armatele luĭ Bela şi Ştefan V regiĭ Ungarieĭ, pe care le aŭ combătut, se aflaŭ numeroase trupe de Cumanĭ, Ungurĭ, Slavonĭ, Secuĭ şi *Valachĭ* (1).

Eată cum înţelege d-l *Hunfalvy* să scrie istoria ! Cu ajutorul unor interpretărĭ ca acele pe care le-am însemnat în maĭ multe rênduri şi maĭ punênd la dos documente importante, D-sa ajunge la prea poetica încheĭere că Româniĭ «ar apărea pênă la această epocă în Transilvania ca niştenouraşĭ pe un cer azuriŭ» (2).

Noĭ credem din potrivă că din documentele analisate pênă aicĭ reĭesă că Româniĭ locuĭaŭ în munţiĭ Carpaţĭ şi în văile lor cele maĭ apropiate atât pe laturea nordică cât şi pe cea sudică ; că eĭ sunt pomeniţĭ ca fiind respândiţĭ pe tot încunjurul meridional şi răsăritean al Transilvanieĭ, şi cu toate că numĕrul lor nu poate fi determinat, posedăm o indicare preţioasă că trebuĭe să fi fost însemnat în împrejurarea că eĭ alcătuĭaŭ o parte de samă a armatelor ungureştĭ. Eată-ne decĭ departe de «noураşiĭ» d-luĭ *Hunfalvy* şi această îndepărtare va creşte şi maĭ mult când vom studia acuma starea socială şi politică a poporuluĭ român pe care d-l *Hunfalvy* ĭ place a şi-o închipui ca aceea a unor nomazĭ.

Am arătat şi maĭ sus că nicĭ odată Româniĭ nu aŭ părăsit cu totul viaţa aşezată pentru a se deda aceleĭ nomade, cu toate că în maĭ multe locurĭ eĭ s'aŭ dedat la păstorit. Ast-fel am găsit că chiar în Balcanĭ Valachiĭ cultivaŭ grâul. Tot aşa se întâmplă şi în vechia Dacie. In primiĭ timpĭ aĭ năvălireĭ, când Româniĭ fură siliţĭ a căuta o scăpare în munţĭ, este probabil că agricultura fu puţin căutată ; dar îndată ce Hunii se retraseră şi Avariĭ se aşezară în Panonia, Româniĭ începură a se coborî în văĭ unde putură da o maĭ mare întindere lucrărilor lor agricole. Eĭ se amestecară cu Slaviĭ, care se aşezase în ţară în urma Avarilor, şi adăogiră ast-fel elementul slavon al limbeĭ lor, pe care 'l dobândise încă din convieţuirea lor în munţĭ alăturea cu Sarmaţiĭ.

Dovada cea maĭ învederată a acesteĭ împrejurărĭ se află în limba însuşĭ a Românilor, care conţine mulţĭ termenĭ privitorĭ la agricultură de obârşie latină, precum : *ara* (arare), *arie* (arie), *falce* (falx), *ogor* (agrum), *secere* (sicilis), *grâŭ* (granum), *orz* (hordeum), *malaiu* (milium), *rapiţă* (rapa).

Pentru cultura vieĭ amintim: *vie*, (vinea), *viţă* (vitis), *vin* (vinum), *poamă* (poma), *must* (mustum) ; *auă* (uva) *strugur* (tryga), iar pentru aceea a albinelor : *albină* (de la alveus), *ceară* (cera) *mière* (mellis).

Aflarea unor asemenea termenĭ în limba română dovedeşte decĭ că Ro-

(1) *Fejer* IV, 3, p. 15 : «quod adversus innumeram multitudinem inhumanorum hominum, Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavorum, Siculorum quoque *et Valachorum*, Bezzeninorum et Ismaelitarum—gessimus».

(2) Ansprüche p. 85.

www.dacoromanica.ro

mânii se dădură neîntrerupt lucrării pământului de la colonisare înainte, fiind că dacă n'ar fi fost așa, atunci aceste cuvinte ar fi trebuit să se fi pierdut din întrebuințare, precum s'au întâmplat bună oară cu termenii privitori la religia romană, care au fost mai cu toții uitați. Dacă Românii ar fi venit în Dacia în starea de popor nomad de ciobani, ei ar trebui să înfățișeze astăzi în limba lor o terminologie agricolă împrumutată la popoarele acelea ce i-ar fi învățat lucrarea pământului, și mai ales cuvinte de obârșie ungurească, lucru despre care nu se dă nici de cea mai mică urmă ; căci *nu există în limba română nici un singur cuvânt privitor la agricultură, care să fi fost împrumutat de la Maghiari.* Din potrivă sunt oare cari termeni agricoli pe care limba maghiară i-au luat din cea românească. Ast-fel *aratni*, *aratos* care însamnă seceriș nu este de cât românescul *ara*; *alaka* vine de la românescul *alac* (un soiu de hrișcă) latin. *alica*; span. *alaga.*

Singura înrîurire pe care Românii au suferit'o în terminologia lor agricolă este aceea a elementului slavon. Ast-fel întâlnim în limba lor alăturea cu cuvintele citate mai sus altele, privitoare tot la lucrarea pământului, care vin fără nici o îndoială de la Slavoni : *lan*, *otavă*, *brazdă*, *toloacă*, *păr'oagă*, *prăjină*, *cucuruz*, *ciocâlău*, *coasă*, *plug*, *grapă.* In viticultură aflăm : *cramă*, în apicultură : *roiu*, *prisacă*, *trântor.*

Această împrejurare că Românii au îmbogățit vocabularul lor agricol prin împrumutări făcute exclusiv de la Slavoni și că n'au luat absolut nimic de la Unguri dovedește într'un chip învederat că ei au trebuit să practice agricultura împreună cu Slavonii mult timp înainte de venirea Ungurilor, și că Ungurii care au făcut din protivă câte-va împrumuturi din terminologia agricolă atât de la Români cât și de la Slavoni. s'au așezat și au devenit agricultori după acești de pe urmă.

Eată ce ne învață cercetarea limbei române. Aceea a documentelor întărește din toate puntele această închiere și conduce la resultate identice.

Acestea ne arată pe Valachi ca ocupând niște regiuni hotărîte, cea ce nu ar putea avea loc pentru un popor nomad, care propriu vorbind, n'are țară. Ast-fel documentul din 1222 vorbește de *termini Valachorum* pe care 'i arată ca hotarele unui teritoriu determinat; acel din 1252 ia de asemenea ținutul Valachilor din Kirch ca margine până unde se întindea proprietatea dăruită secuiului din Sepsi. Mănăstirea Kirch primește ca dar în 1223 o altă proprietate pe care regele o arată ca luată de la Valachi; o pădure a Transilvaniei se numește *silva Blacorum*, ceea ce arată că Valachii aveau proprietatea ei, cea ce se întărește încă prin faptul că regele impune Valachilor de a împărți cu Sașii din Sibiu folosul acestei păduri. Mai departe vedem pe rege vroind să întrunească pe toți Valachii ce s'ar găsi pe proprietățile nobililor, pe domeniul său. Această măsură s'ar fi putut ea aplica asupra unor nomazi? Când regele Bela IV concedează Cavalerilor din Ierusalim țara Severinului și Cumania, el escepteză din această dăruire principatele lui Lyrtioy și a lui Seneslau adăogând cuvintele însemnătoare «pe care le lăsăm Valachilor precum le au avut

www.dacoromanica.ro

şi până acum. In sfârşit regele dărueşte acestor cavalerĭ venitul morilor carĭ s'ar fi aflând pe teritoriul cedat, afară de acelea ce s'ar afla în ţara Valachilor din Lytira (1). Işĭ poate cineva oare închipui un popor de nomazĭ cari aŭ morĭ? Şi dacă eraŭ morĭ ele trebuiaŭ sĕ macine grâne. care iarăşĭ presupun numaĭ decât lucrarea pământuluĭ.

Dar avem un document care dovedeşte în chip direct nu numaĭ cât faptul că Valachiĭ eraŭ proprietarĭ la epoca când el fu redactat; dar că fusese în toate timpurile. El datează din 1231. Prin acest act un oare care Gallus fiul luĭ Wydh de Born, după cât se vede un german din Flandra, cumpără o proprietate de la un Român Buiul fiul luĭ Stoia, aşezată în ţinutul Valachilor; dar el declară înaintea capitululuĭ bisericiĭ transilvane, că consimte a înapoi această proprietate vechĭuluĭ eĭ stăpân, un alt Român Trulh fiul luĭ Cioru, de la care primise baniĭ ce-ĭ dăduse, fiind că Trulh dovedise prin numeroşĭ martorĭ că această proprietate aparţinuse din timpurĭ imemoriale străbunilor, moşilor şi strămoşilor sĕĭ (2).

Acest document singur ar fi de ajuns pentru a răsturna din temelie toată clădirea de sofisme pe care se întemeiază teoria luĭ *Rösler* şi *Hunfalvy*, căcĭ el dovedeşte într'un chip neîndoelnic următoarele lucrurĭ:

1° Numele român al proprietăţiĭ *Boia* care vine de la boŭ.

2° Faptul că această proprietate era aşezată în districtul Valachilor, ceea ce arată că Valachiĭ aveaŭ cel puţin în ţinuturile lor o proprietate teritorială.

3° Că un Român *Buiul* fiul luĭ *Stoia* vinde această proprietate unuĭ strein în 1231 şi că prin urmare cel puţin la această dată nu poate fi vorba de o stare nomadă a Românilor.

4°. Că vechĭul proprietar al acestuĭ pământ era un alt Român *Trulh* fiul luĭ *Cioru* care dovedise prin marturĭ înaintea judecăţiĭ că acest pământ fusese al luĭ şi al strĕbunilor luĭ, din timpurĭ imemoriale, hotărând astfel pe cumpărător a-ĭ întoarce moşia pentru o despăgubire spre a înlătura un proces de revindicare, căruia s'ar fi expus, după cât se vede, din pricină că vînzĕtorul

(1) Document din 1247: exceptis etiam *molindinis* omnibus ubicumque factis vel faciendis, praeterquam intra *Lytira* Lytra. Contulimus etiam quod medietatem omnium proventuum et utilitatum quas *ob Olachis terram Lytira habitantibus,* excepta etc.

(2) *Teutsch und Firnhaber* Nr. XLIX, p. 50. a. 1231: Quod accedens nostri in praesentiam *Gallus filius Wydh de Boi d,* confessus est coram nobis, quod licet terram *Boje* terra Zumbuthel conterminam, et de praesenti *in ipsa terra Blacorum existentem* habitam propriis suis justi ue impensis ab homine *Bujul filio Stoj* coemerit considerans tamen qualiter eadem terra *a tempore humanam memoriam transeunte per majores, avos, atavosque ipsius Trulh filii Choru* pos essa et a temporibus iam quibu ipsi terra Blacorum terra Bulgarorum extiti se fertur ad ip am terram Fugros tenta fuerit, qualiter id dictu Trulh filius Choru, quamplurimum hominum elogiis affirmare adni us fuit, hinc ne jurgia temporum in processu enascerentur, fraterne mutueque civitatis dictam terram Boje eidem Trulh filio Choru, acc p a eius recompensa in pecuniarum olutione, remisit coram nobis— . Cuv i ul *Choru* se citeşte în ortografia maghiaro-latină a veaculuĭ de mijloc *Cioru.* Compară chek—ciak etc. A upra loculuĭ relativ la Bulgarĭ vedĭ mai sus.

www.dacoromanica.ro

Buiul, nu era proprietar legĭuit al pământuluĭ. Am vĕzut maĭ sus că dovada vechimeĭ stăpâniriĭ luĭ Trulh se urcă cel puţin până la stăpânirea Bulgarilor în Transilvania, adică pe vremile întâĭuluĭ imperiŭ Bulgar, înainte de 1018.

Româniĭ aveaŭ în acelaşĭ timp şi o biserică organisată sub episcopĭ de ritul răsăritean, care era în destul de puternică pentru a atrage la dênsa pe catoliciĭ Transilvanieĭ. Aceştĭ episcopĭ românĭ eraŭ stabiliţĭ în Valachia, în aceiaşĭ regiune unde se întindea şi episcopia Cumanilor; eată pentru ce episcopiĭ românĭ din această de pe urmă ţară aŭ fost tot-dea una sfinţiţĭ de mitropolitul Valachieĭ, care poartă pentru acest temeiŭ chĭar în zilele noastre titlul de: «Mitropolit al Ungro-Vlachieĭ şi exarh plaĭurilor».

Eată ce zice în această privinţă Eudoxiŭ de Hurmuzaki: «după împărţirea imperiuluĭ bizantin în diocese, făcută de împăratul Andronic Paleologul. jurisdicţia eclesiastică a Mitropolituluĭ Valachieĭ se întindea nu numaĭ cât asupra episcopiilor de Râmnik şi Buzĕŭ din această ţară, dar încă şi asupra episcopuluĭ român din Transilvania şi asupra diocesuluĭ din Maramureş în Ungaria superioară, causă pentru care mitropolitul Valachieĭ care reşedea la început în Tĕrgovişteа şi maĭ târziŭ in Bucureştĭ, purta titlul de Mitropolit al Ungro-Vlachieĭ. De la el primeaŭ ceĭ doĭ episcopĭ din Alba Iulia şi din Muncacĭŭ în cazul întâmplător sfinţirea lor, până când unirea bisericiĭ române cu acea catolică rupse legăturile confesionale şi ierarchice cu scaunul episcopal din Valachia. Ceĭ doĭ de pe urmă episcopĭ răsăritenĭ aĭ Transilvanieĭ, Teofil şi Atanasiu, primiră încă consfinţirea de la Mitropolitul de Bucureştĭ» 1698 (1).

In sfârşit Româniĭ se arată la această epocă ca înzestraţĭ cu cunoştinţĭ care nu se împacă cu starea aproape barbară a unuĭ popor nomad. Eĭ întrebuinţează scrisoarea şi de la eĭ împrumută Secuiĭ alfabetul, după cum o spune Keza în locul citat maĭ sus. Este cu neputinţă a determina astăzĭ care eraŭ literile împrumutate de Secuĭ, dacă eraŭ latine saŭ slavone cirilice. Noĭ credem că această de pe urmă presupunere este singura probabilă, fiind că fără nicĭ o îndoĭală ritul creştin răsăritean exista încă din acest timp la Românĭ sub forma sa bulgară. şi prin urmare eĭ trebuĭaŭ să fi avut în întrebuinţare şi scrisoarea bulgară.

Condiţiunea socială a Românilor, după cum o arată cele maĭ vechĭ documente, nu este decĭ aceea a unuĭ popor nomad de păstorĭ, ci din potrivă acea a unor agricultorĭ, proprietarĭ de pământ, care aveaŭ o biserică organisată şi începuturĭ de civilisaţiĭ. Nu se poate tăgădui că n'ar fi existat în acest timp şi o poporaţiune de păstorĭ, care s'aŭ păstrat până astăzĭ, şi care era silită prin chĭar viaţa sa a duce un traiŭ pe jumătate nomad (2). Dar această po-

(1) Fragmente zur Geschichte der Rumänen II. Geschichte der rumänischen Kirche in Siebenbürgen, p. 2; Comp. p. 33.

(2) Un document din 1326 citat de d. *Pič*, Abstammung p. 149 nota 30 spune: ut nullus Nobilis et homo possessionatus dicti Regni nostri Hungariae, signanter vero Nobilis in Confiniis Partium nostrorum Sapusiensium existentes Walachos de partibus extraneis pro nutriendis animalibus et pecudibus, in terra et silva sua tenere et conservare audeat et debeat.»

www.dacoromanica.ro

poraţiă, care alcătuĭa în timpurile cele maĭ vechĭ majoritatea locuitorilor Dacieĭ, scăzu necontenit cu timpul, pararel cu coborârea Românilor în regiunea cea joasă a ţĕrĭĭ, unde se aşezaŭ ca agricultorĭ. Eată cum trebuie esplicat ordinul dat de regele unguresc în 1293, de a întruni pe domeniul sĕŭ pe toţĭ Valachiĭ care s'ar afla locuind pe teritoriile nobililor. Aceştĭ Valachĭ, care la început locuĭaŭ în propriile lor ţinuturĭ, în munţĭ, eraŭ supuşĭ de a dreptul autorităţiĭ regeştĭ. Nobiliĭ, avênd nevoie de braţe pentru a'şĭ cultiva pămênturile, smomiaŭ pe Româniĭ din ţinuturile regeştĭ; aceştia se coboraŭ tot maĭ numeroşĭ din munţiĭ lor pentru a împopora câmpia. Regele, vĕzênd că această strămutare a domiciliuluĭ micşora veniturile sale, ne putênd pe de altă parte să silească pe Românĭ a reintra în vechile lor locuinţĭ, ia mĕsura de a aşeza pe toţĭ Româniĭ pe domeniul sĕŭ.

Tot în aceste împrejurărĭ se găseşte şi esplicaţia faptuluĭ asupra căruia d. *Hunfalvy* îşĭ dă osteneala de a stărui atât de mult, anume că documentele Transilvanieĭ ar pomeni în maĭ multe rânduri despre nişte locurĭ sterpe pe care Valachiĭ le-ar fi împoporat de iznoavă. spărgênd pădurile şi deschizênd locurile pentru agricultură. Aceştĭ Valachĭ nu sunt immigranţĭ de dincolo de Dunăre, ci locuitorĭ din munţĭ care se coboraŭ în câmpiĭ (1).

(Va urma). **Al. Xenopol.**

(1) *Hunfalvy*, Ansprüche, p. 101 şi urm. Trebue să însemnăm că dl. *Hunfalvg* nu citează în sprijinul acestuĭ fapt de cât documente inedite, din colecţiunile prietenilor d-sale, a căror autenticitate nu poate decĭ fi controlată.

www.dacoromanica.ro

SYSTÈMES MONÉTAIRES PRIMITIFS
DE L'ASIE MINEURE ET DE LA GRÈCE (1)

La notice de Mr. Barclay Head sur les monnaies archaïques d'electrum du Musée Britannique, est précieuse à plus d'un titre; elle nous donne les poids exacts d'un grand nombre de pièces archaïques et par la reproduction phototypique des principales monnaies, elle met à la portée de tous, des monuments numismatiques peu accessibles, même sur place et difficiles à rencontrer dans les plus grandes collections.

En examinant les planches de cette publication et la variété des types reproduits, on est frappé de l'extension de ces vieux monnayages d'or blanc et de leur extrême archaïsme; la grande suite, surtout, réunie par l'auteur, sous le nom de famille Asiatique, s'impose à l'attention par le nombre de ses espèces et surtout par le fait, que les plus anciennes monnaies Lydiennes se rattachent à cette série.

Tout en partageant les idées principales de Mr. Brandis sur l'emploi exclusif des étalons de pesée Assyro-Babyloniens en Asie Mineure dans la haute antiquité et tout en acceptant l'ingénieuse mais peu exacte théorie du savant allemand sur l'electrum, Mr. Barclay Head a été conduit par l'étude directe des monnaies archaïques, à reconnaître dans les monnaies Lydiennes au type strié, les espèces antérieures à toutes les autres, celles dont la fabrique est la plus ancienne, et il penche visiblement à croire que la série Asiatique contient des monnaies en général plus anciennes que la série Phocéenne. Mrs. Rawlinson et Lenormant considèrent également la monnaie Lydienne au type strié comme véritablement primitive. Ainsi se trouverait confirmé le récit d'Hérodote au sujet de la priorité des Lydiens dans l'invention monétaire.

Un fait singulièrement embarassant dans cette numismatique primitive, c'est que les poids des pièces Lydiennes au type strié (10^{g},80), pl. I, fig. 1 (B H. pl. VII No. 1) et ceux des pièces au lion et au taureau accolés (14^{g}), fig. 3, (B. H. pl. VII fig. 2), (les plus anciennes de la série) n'ont aucun rapport sim-

(1) Autorul acestuĭ important studiŭ, în care se expune ideĭ cu totul nouĭ, având să trateze în volumul viitor aceiaşĭ cestiune în limba română şi cu tóte amĕnuntele necessariĭ pentru un cerc maĭ larg de cetitorĭ, publicăm de astă dată textul frances, care se adreséză maĭ mult specialiştilor. N. R.

www.dacoromanica.ro

ple avec les grandes unités de poids Assyro-Babyloniennes; à mesure, cependant que la science progresse, on constate tous les jours plus sûrement l'existence d'une ci culation de métaux précieux en lingots de poids fixes, antérieurs à l'invention monétaire et cela suppose une relation presque forcée entre le poids de la première monnaie frappée et celui de l'unité de pesée; car l'on a sans doute estampillé pour la première fois le lingot déjà en circulation, précisément pour en garantir la valeur. D'autre part, Mr. Mommsen a constaté avec certitude et déjà depuis longtemps, l'existence d'un rapport de cette nature entre le poids du statère d'or Phocéen de 16 a 17 gr. et la mine du talent Assyro-Babylonien; ce statère pèse en effet juste $\frac{1}{60e}$ de la mine lourde Assyro-Babylonienne de 1010 grammes ou $\frac{}{30e}$ de la mine legère Assyro-Babylonienne de 505 gr. Si les pièces lydiennes au type strié et la série Asiatique de Mr. Barclay Head, qui leur est connexe, sont antérieures en effet à la série Phocéenne, comment expliquer l'absence d'un rapport simple entre les poids de ces monnaies et celui des étalons de pesée Assyro-Babyloniens? Il serait étrange qu'un système pòstérieur comme le Phocéen nous offrit semblable relation et que le véritable système primitif fut étranger à tout rapport avec les grandes unités de pesée Assyro-Babyloniennes.

Il n'est pas moins singulier de voir les monnaies d'argent d'Egine que Mrs. Barclay Head et Lenormant considèrent comme les primitives de ce métal et d'invention Héllénique, avoir des poids que nulle relation simple ne rattache aux talents Grecs. Mr. Lenormant avait essayé d'expliquer cette anomalie apparente de la monnaie d'argent d'Egine en la supposant dérivée d'une unité de pesée particulière à cette ile et qui ne serait pas arrivée jusqu'à nous.

Les considérations qui précédent donnent un intérêt tout spécial au rapprochement des deux figures (7 et 8) (16 et 19 de la pl VIII de Mr. Barclay Head). La première (fig. 7) est une monnaie archaïque d'or pâle offrant au droit l'image de la tor ue de mer, type connu de l'ile d'Egine, et au revers un rectangle incus; son poids est de 13^g,42 (13,50 Mommsen page 23 note). La suivante (fig. 8) est une pièce d'argent d'Egine, portant au droit le même type que l'or et au revers des dépressions incuses en forme d'ailes de moulin. Le poids normal de cette pièce est d'environ 12^g,56 et souvent il est moindre.

L'examen attentif des deux figures suffit pour se convaincre que ces deux monnaies sont contemporaines, et l'idée d'un rapport certain de valeur entre les deux espèces est le résultat naturel de cette constatation. La pièce d'or doit valoir un nombre entier de pièces d'argent. Le poids d'argent équivalent à 13,50 (si l'on suppose à Egine le même rapport de valeur qu'en Asie, entre l'or et l'argent), est de $13{,}50 \times 13{,}33 = 179{,}95$; si nous divisons ce nombre par 12,56 poids normal de la pièce d'Egine, on trouve un nombre compris entre 14 et 15. Comme il est plus grand que 14 et que l'on sait d'avance qu'il ne peut être fractionnaire, il devient très probable que la pièce d'or

www.dacoromanica.ro

vaut 15 pièces d'argent et cela nous conduit à rechercher aussitôt quel devrait être le poids d'une pièce d'or valant exactement 15 statères d'Egine de 12,56; le poids d'or équivalant à 1 statère d'Egine est de $\frac{12,56}{13,33} = 0,941$ celui équivalant à 15 statères est de $0,941 \times 15 = 14,11$. Ce résultat est tout à fait remarquable; il nous confirme d'abord l'exactitude de la classification de Mr. Mommsen qui avait placé les pièces d'or d'Egine à côté de celles de Milet; il nous prouve ensuite que la pièce d'argent d'Egine n'est point d'invention grecque; c'est la pièce d'argent de *15 au statère* d'or (de 14,11,) absolument comme les pièces d'argent asiatiques pesant 14^{g},90, environ, sont des 15es en valeur, du statère Phocéen de 16,83. La similitude des fractions de la pièce d'Egine avec celles du statère d'argent phénicien de 14,90, que nous mettrons en évidence lorsque nous étudierons les monnaies d'argent, complète la démonstration et prouve jusqu'à l'évidence l'équivalence de ces monnaies dans deux systèmes différents.

Il devient donc fort probable que le roi *Phidon*, lorsqu'il a monnayé pour la première fois, *a frappé ensemble les deux métaux* et que loin d'inventer quelque chose, il *a copié* exactement des *prototypes orientaux*, le statère Milésien de 14 gr. et au dessus, pour l'or, la pièces d'argent de 15 au statère d'or pour sa monnaie d'argent. On en peut conclure également que le système de poids et mesures introduit par le même roi Phidon en Grèce, au dire des auteurs, devait être d'origine orientale aussi bien que sa monnaie et ce système de poids était sans doute à cette époque, le dominant en Lydie.

L'idée d'une relation possible entre les unités de poids grecs et le poids des monnaies Lydiennes se dégage naturellement de ce qui précède et il suffit de chercher un instant ce rapport pour le rencontrer. Le statère d'or pâle Milésien, ou plutôt Lydien pèse un double soixantième ou un 30e de la mine Attique $\frac{425}{30} = 14^{g},16$. C'est exactement le rapport qui lie le statère d'or Phocéen à la mine légère Assyro-Babylonienne de 505 gr. Ce statère pèse $\frac{505}{30} = 16,83$. L'on savait déjà que le talent attique était égal au talent Euboïque (Vasquez Queipo), il l'était donc également au talent d'Egine. *L'origine commune et Lydienne de tous les talents grecs* apparît donc nettement; ce n'est que plus tard, par l'altération successive des étalons de poids que des différences ont pu naître entre eux.

Le mode de division du talent grec n'a pas jusqu'ici suffisamment attiré l'attention. La première division ou mine est sexagésimale ce qui indiquait déjà son origine orientale; mais cette mine, au lieu de se diviser en soixante, se fractionne en cinquante parties. Ce que nous venons de constater au sujet du poids des statères d'Egine et de Lydie qui sont des doubles soixantièmes de la mine attique, permet de conclure qu'à l'origine en Orient la mine *attique se divisait en 60 parties* tout comme la mine Assyro-Babylonienne, et c'est sans doute en Grèce à des époques postérieures que l'on a changé son mode de division; on peut même se rendre compte des causes qui ont amené ce changement en remarquant que le 50e de la mine attique est une fraction

www.dacoromanica.ro

sexagésimale simple $\frac{1}{60e}$ de la mine Assyro-Babylonienne. L'usage exclusif des poids Assyro-Babyloniens par les Phéniciens a certainement familiarisé de bonne heure les Grecs avec ces unités de pesée et ils avaient pour les besoins de leurs échanges continuellement l'occasion de transformer par le calcul des mines Assyro-Babyloniennes en mines attiques et réciproquement. Le $\frac{1}{60}$e de la mine Assyro-Babylonienne était mathématiquement une fraction simple de leur mine$=\frac{1}{50}$e: son emploi était continuel et cette division aura insensiblement remplacé, dans les faits d'abord, légalement ensuite, la fraction 60e tombée en désuétude. Le roi Phidon n'a peut être pas directement emprunté à la Lydie, mais aux colonies Ioniennes sa nouvelle monnaie et la première unité de poids grecque, car l'invention monétaire était à coup sûr connue alors des villes grecques de la côte d'Asie qui frappaient des statères d'or pâle du poids de 14 grammes à 14,50 et se servaient du poids Lydien. On a trouvé à Abydos, l'une des cités dont nous possédons des statères de ce poids, un beau lion de bronze pesant exactement un talent Lydien et dont Mr. de Vogüé nous a donné une bonne étude et un dessin dans la Revue archéologique française (année 1862) (nous reproduisons cette planche) car ce

lion était un poids monétaire ainsi que nous l'apprend l'inscription cuneiforme gravée sur son socle et il nous représente le talent primitif de la Lydie, le point de départ véritable des premiers monnayages. Le lion de bronze d'Abydos n'appartient peut être pas aux époques antiques de l'invention de la monnaie; il date au dire de Mr. Brandis de l'époque des Achéménides, mais il ne s'en suit nullement, comme on l'a cru jusqu'ici, que ce fut un talent Perse; c'est une ancienne unité de pesée Lydienne dont

www.dacoromanica.ro

l'emploi s'est perpétué officiellement dans une grande partie de l'Asie Mineure, même après la conquête des Perses. Les véritables étalons de pesée Perses, sont le talent et la mine légères Assyro-Babyloniens qu ils avaient adoptés probablement bien avant la conquête de la Lydie.

Le poids effectif du talent de bronze d'Abydos est de 25657 grammes et c'est là un minimum car l'oxydation du bronze a du affaiblir le poids primitif ou normal; le talent Lydien était donc en réalité un peu plus fort que le talent attique. La détermination du poids exact de ce talent offre un grand intérêt numismatique et peut se faire aisément, grâce aux sources d'informations que nous possédons et qui nous donnent toutes des résultats concordants :

1°. Le lion d'Abydos nous fournit pour le talent Lydien une première valeur . . . . . $25^{kgr.},657^{gr.}$

et pour sa mine ou soixantième. . . . . $427^{gr.},60$

2°. Les poids des statères d'or pâle de la Lydie et des villes Ioniennes qui employaient le système Lydien varient entre 13,95 et 14,40· mais l'on sait que le poids normal des pieces est beaucoup plus rapproché du poids maximum des monnaies que de leur poids moyen et de plus, la plus ancienne pièce Lydienne connue au type strié pèse 10,80 et c'est, (nous le démontrerons plus tard) un $^{3}/_{4}$ du statère Lydien de 14,40; on peut donc considérer ce nombre comme le véritable. La mine correspondante sera de $14,40 \times 30$. . $432^{gr.}$

et la valeur du talent 60 fois cette mine . . . . . $25,^{kgr.}920^{gr.}$

3°. Le texte d'Hérodote indique un poids très exact, égal de fait au précédent. Le talent Babylonien, dit le père de l'histoire, vaut 70 mines *Euboïques*, en appliquant ainsi un nom grec au vieux talent Lydien. Nous connaissons exactement aujourd'hui, grâce aux poids Ninivites découverts par Mr. Layard, la valeur de la mine de Babylone; elle pèse 505 gr. et la mine Euboïque ou Lydienne vaut $\frac{6}{7}$ de $505 =$. $432^{gr.}85$

ce qui nous donne un talent de. . . . . $25^{kgr.},971^{gr.}$

4°. Enfin une très curieuse relation entre l'antique étalon de pesée de l'Egypte, *l'Outen* et le talent Lydien, permet d'en déduire la véritable valeur normale de ce dernier. Le poids de l'Outen fourni par les monuments du musée de Boulaq est de 96 gr. Or, 96 gr. d'argent valent exactement un poids d'or égal à un demi statère d'or Lydien de 14,40 ; car $\frac{96}{13,33} =$ 7,20. *Le statère de 14.40 vaut donc exactement deux outens d'argent* et *la mine* correspondante vaut 30 fois 2 outens ou *60 outens*, enfin 60 fois la mine, ou *le talent d'or* vaudra *60 fois 60 outens d'argent*. Or le talent correspondant à un

www.dacoromanica.ro

statère de 14,40 est de . . . . . 25kgs.,920gr.
et la mine correspondante de (1) . . . . . 432gr.

En comparant les quatre chiffres obtenus par des voies aussi différentes, on remarquera que la valeur de 25657 fournie par le talent d'Abydos est surement un peu trop faible à cause de l'oxydation du monument; les autres valeurs, très peu supérieures du reste sont donc plus près de la vérité et l'on peut admettre que *25920* grammes pour le *tal nt* et *432 gr.* pour la *mine* sont les *poids normaux* des étalons de pesée *Lydiens*. Le poids normal du statère d'or correspondant ou $\frac{1}{30e}$ de mine est de 14 40, et celui de la pièce d'argent 15e ou de 15 au statère d'or est de $\frac{14,40 \times 13,33}{15} = 12,80$; c'est donc là le poids normal du statère d'argent d'Egine.

Avant d'aller plus loin, arrêtons nous un instant sur les rapports qui lient le talent Lydien à l'outen Egyptien et dont nous venons de faire usage; ils offrent un intérêt considérable et ne peuvent guère être accidentels Il faut remarquer aussi que le talent Lydien normal pèse très exactement 270 outens · $96 \times 270 = 25920$.

La mine normale pèse donc. . . . $4^1/_2$ outens.
Le statère d'or de 14,40 . . . . . $1^1/_2$ kites ou dixièmes d'outen
Enfin le statère d'argent Eginète . $1^1/_3$ kites ou dixièmes d'outen

Il devient donc très probable que l'outen Egyptien a servi de point de départ à l'invention du talent d'or Lydien Si l'on admet une circulation métallique de lingots d'argent taillés sur le pied Egyptien de l'outen et du kite on obtient en effet le *talent d'or Lydien* en prenant pour *unité* le *poids d'or équivalent à un outen d'argent*, $\frac{96}{13,33} = 7^g,20$ ce qui nous donne le demi statère ou drachme d'or. En prenant 60 de ces unités ou *l'or équivalent à 60 outens d'argent* pour en former une *unité supérieure* suivant les règles sexagésimales l'on obtient la *mine normale de 432* grammes; enfin en réunissant 60 de ces nouvelles grandes unités ou le *poids d'or équivalent à 60 fois 60 outens d'argent* pour former l'étalon principal de pesée, on obtient le *talent d'or Lydien de 25920 grammes*

Le mode de formation de ce talent nous reporte aux époques où la domination Egyptienne sur l'Asie occidentale venait à peine de disparaître et où l'influence Assyrienne acquerait la prépondérance en Lydie; c'est alors, sans doute, ou très peu avant, que l'emploi du système de numération sexagésimal Chaldéen sera devenu général; ce sont là des temps de très haute antiquité et l'on doit remarquer que, dès lors semble avoir existé en Lydie une double circulation de métaux précieux taillés, en argent sur le pied du kite, en or, sur celui du statère de 14.40. Ce n'étaient peut-être pas encore

(1) En resumé :
96 grammes d'argent = Un outen d'argent et le poids d'or équivalent $\frac{96}{13,33}$
Un outen vaut 7,20d'or — Drachme d'or.
60 outens d'or valent $60 \times 7,20$ 432gr. d'or—1. Mine.
3600 outens d'argent valent $= \frac{96 \times 60 \times 60}{13,33} = 25920$gr. d or. 1. talent Lydien.

www.dacoromanica.ro

là des monnaies veritables, mais on en était bien près et cela constitue une forte présomption pour reporter en arrière et de beaucoup, la date de la découverte de la monnaie admise aujourd'hui.

On remarquera aussi que la circulation de l'argent en lingots paraît avoir précédé celle de l'or; ce métal servait donc en Lydie de même qu'à Ninive et à Babylone comme agent principal des échanges et il est évident que des peuples habitués à son usage, lorsqu'ils ont monnayé l'or pour la première fois, ont dû presque nécéssairement frapper l'argent en même temps. Hérodote nous l'avait déjà appris, mais l'on n'a pas toujours accordé à son véridique témoignage une valeur suffisante. Le fait de retrouver en Lydie des poids Egyptiens n'a rien de bien surprenant en lui même; l'on connaissait déjà, par les textes hiéroglyphyques, l'extension de l'empire des Pharaons sur toute cette partie de l'Asie et la constatation positive de l'influence exercée par eux en Lydie vient confirmer heureusement des idées déjà établies dans la science.

Revenons maintenant aux monnaies et examinons d'abord le monnayage de la Lydie; c'est là que l'invention a pris naissance, là que nous devons retrouver les pièces les plus anciennes, et à leur défaut, même si aucune n'est arrivée jusqu'à nous, des vestiges de la coupe des premiers systèmes éclairant leur véritable point de départ.

ÉTUDE DU MONNAYAGE LYDIEN.

Or.

Monsieur Barclay Head (dans ses Metrological notes &) reconnait comme Lydiennes les pièces d'or suivantes :

Tableau A.

1°.	(Or pâle)	—	Face plane striée (typus fasciatus)	Rv.	Trois rectangles profondément incus	.	.	.	.	.	.	10,80
2°.	(Or pâle)	—	Parties antérieures de lion et de taureau accolés par le dos	Rv.	idem	.	.	.	.	.	.	13,95
3°.	(Or pâle)	—	Parties antérieures de lion et de taureau accolés de même, mais les faces en regard.	Rv.	idem.							14,19
4°.	(Or jaune)	—	Parties antérieures de lion et de taureau affrontés	Rv.	Rectangle incus divisé en deux.							10,69
5°.	(id.)	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	3,62
6°.	id.	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	1,81
7°.	id.	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	0,90
8°.	id.	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	8,10
9°.	id.	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	2,72
10°.	id.	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	1,36
11°.	id.	—	id.	—	—	—	Rv.	id.	—	—	—	0,70

Deux autres monnaies d'or pâle classées aux incertaines par Mr. Barclay Head dans ses Metrological notes, sont indiquées par lui comme Lydiennes dans une publication plus nouvelle (son Synopsis of the contents of the British Museum); elles appartiennent au système Lydien comme nous le verrons tout à l'heure et nous les ajoutons au tableau. Ce sont :

www.dacoromanica.ro

Tableau A. (suite)

12°. Or pâle. Carré en relief. Rv. Carré incus (pl. VIII No. 2). 7,12
13°. Or pâle. Bouclier rond en relief divisé par deux larges bandes diagonales. Rv. Caré incus avec ornement cruciforme saillant au centre . . : 7,02

Mr. Barclay Head attribue aussi à Sardes, mais avec quelque hésitation, page 47, des pièces d'or pâle portant une tête de lion sur le droit et incuses sur le revers. Mais ces monnaies, qui appartiennent au système Phocéen ne peuvent guère être Lydiennes et c'est pourquoi je ne les ajoute pas à notre tableau.

Nous devons au contraire reconnâitre comme Lydiennes les quatre pièces au type strié classées aux incertaines par Mr. Barclay Head dans son tableau Asiatique et qui sont trop semblables à l'antique pièce d'or pâle (No. 1 de notre tableau) pour pouvoir en être séparées. Ce sont :

Tableau A. (suite)

No. 14.	(or pâle)	Type strié	(L. fasciatus)	Rv. Trois dépressions rectangulaires incuses . .	6,85	(B. H page, 21)
No. 15.	id.	— id.	—	Rv. deux dépressions rectangulaires incuses . .	2,39	(id. p. 23 et. pl VIII. 13 .
No. 16.	id.	— id.	—	Rv. carré incus	1,16	(id page 24)
No. 17.	id.	— id	—	Rv. idem	0,55	idem.

Examinons d'abord les pièces au type strié; elles sont au nombre de cinq et pèsent :

No. 1	10,80	No. 16	1.16
No 14	6,85	No. 17	0,55
No. 15	2,39		

Elles ont entre elles une relation de poids très simple. Le No. 14 pèsé les deux tiers environ de la première pièce, le No. 15, tiers de la précédente pèse $^2/_9$ de la première, le No. 16 demie du No. 15 et sixième du No. 14 est $^1/_9$ de la première, enfin le No. 17 demie du No 16 et douzième du No 14 est $^1/_{18}$ de la première. L'ensemble de ces cinq monnaies (fig. 1, 2, 3 de notre planche) appartient donc bien à un même système et toutes ces pièces sont en réalité des fractions du statère Lydien normal de 14.40. Mr. Barclay Head l'avait déjà reconnu pour les cinq divisions plus petites qu'il classe dans son tableau asiatique à côté des statères de ce poids, mais il classe la plus lourde des pièces striées notre No. 1, dans une catégorie à part; l'identité du type, et les rapports simples de leur valeur, font manifestement de toutes ces monnaies une seule et même famille. La première pièce, le No. 1 égale exactement les $^3/_4$ du statère Lydien normal; c'est une monnaie valant une drachme d'or et demie. Les autres pièces striées sont :

le No. 14 une drachme d'or ou $^1/_2$ statère (fig. 2).
le No. 15 un sixième de statère (fig. 3).
le No. 16 un douzième.
le No. 17 un vingt quatrième.

www.dacoromanica.ro

Si nous continuons l'étude de notre tableau en nous occupant d'abord des monnaies d'or pâle, nous reconnaîtrons immédiatement dans les deux pièces Nos. 2 et 3 pesant 13,96 et 14,19, des statères Lydiens, et dans les pièces Nos. 12 et 13 pesant 7,12 et 7,02, des demi statères.

Les huit pièces restantes sont en or jaune (or pur?), elles présentent toutes le même type mais n'appartiennent cependant pas à un même système ; ce fait singulier a déjà été reconnu depuis longtemps et il est admis par Mr. Barclay Head. Les quatre premières, les Nos 4, 5, 6 7 se rattachent seules au premier monnayage Lydien sur les pied du statère de 14,40.

le No. 4 est un $^3/_4$ de statère en or pur au lieu d'être en or pâle c'est une pièce de la même valeur que le No. 1.
le No. 5 est un quart de statère.
le No. 6 un huitième de statère.
le No. 7 un seizième de statère.

Si nous réunissons toutes les pièces précédentes dans un même tableau (B) en les disposant dans l'ordre de leurs poids, nous aurons l'ensemble des monnaies Lydiennes d'or pâle et d'or jaune, se rapportant au statère Lydien de 14,40.

Tableau B

Nos.	nature du métal	poids	espèces
3.	or blanc	14,19	Statère
2.	id.	13,96	id.
1.	or blanc	10,80	$^3/_4$ de statère
4.	or jaune	10,69	id.
12.	or blanc	7,12	demi statère.
13.	id.	7,02	id.
14.	id.	6,85	id.
5.	or jaune	3,62	quart de statère
15.	or blanc	2,39	sixième de statère
6.	or jaune	1,81	huitième.
16.	or blanc	1,16	douzième.
7.	or jaune	0,90	seizième.
17.	or blanc	0,55	vingt-quatrième.

Quoique nous ayons réuni toutes ces pièces, elles appartiennent en réalité à deux périodes distinctes du monnayage Lydien ; la plus ancienne, où l'on ne frappait que de l'or blancetoù l'on divisait de préférence les pièces par $^3/_4$ et $^1/_2$ 6es, 12es et 24es, et une seconde période plus récente où, à coté des $^3/_4$ et des demies, l'on frappait surtout des quarts, des 8es et des 16es.

L'existence des pièces en or blanc et en or jaune pesant les $^3/_4$ du statère, est peut être due au poids remarquable de leur équivalent de valeur en argent; elles valent en effet exactement $^1/_3$ de mine d'argent $10{,}80 \times 13{,}33 = 144 = \frac{432}{3}$; c'était donc la monnaie la plus commode pour tous les comptes en poids d'argent.

www.dacoromanica.ro

On attribue généralement au roi Crésus les monnaies d'or pur Lydiennes au lion et au taureau affrontés. Les N°s 4, 5, 6 et 7 de notre tableau A peuvent avoir été en effet frappées par ce prince; sa réforme monnétaire aurait alors consisté surtout dans la substitution de l'or jaune à l'or blanc dont la vraie nature commençait sans doute a être connue.

Nous avons démontré plus haut la relation qui lie les monnaies d'argent d'Egine au statère d'or Lydien. Les variétés connues de la monnaie d'argent d'Egine sont :

Le statère d'argent
La drachme ou $^{1}_{2}$ statère.
Le triobole ou quart de statère
L'obole ou $^{1}_{12}$ du statère.
L'hémiobole ou $^{1}_{24}$ de statère.

Nous retrouvons toutes ces divisions, sauf la dernière dans notre tablean B. Les pièces No. 2 et 3 sont des statères d'or. Les pièces Nos. 12 13 et 14, des demies ou drachmes d'or.

Le No. 5 est un quart ou triobole d'or, en appelant *obole d'or le douzième du statère.*

Le No. 16 est un douzième ou obole d'or.

Le No. 17 un vingt-quatrième ou Hemi-obole.

Et ce qu'il y a de remarquable, ce qui prouve l'étroite parenté de ces deux séries, c'est que toutes les fractions de la série d'or Lydienne qui ne se retrouvent pas dans celle d'argent d'Egine, sont cependant des multiples ou sous multiples simples de la drachme ou de l'obol d'or et qu'on les retrouve presque toutes dans la série des monnaies d'argent d'Athènes copiée sur celle d'Egine.

Le $^{3}_{4}$ de statère ne se trouve pas ailleurs mais c'est une pièce d'une drachme et demie ou de neuf oboles.

Le No. 15 est un 6e de statère ou diobole d'or
Le No. 6 est un 8e ou Trihémiobole d'or
Le No. 7 un 16e ou $^{3}_{4}$ d'obole d'or
} Ces divisions se retrouvent dans la série d'Athènes

Voici les poids normaux de toutes ces fractions rapportées au statère d'or normal de. 14,40

Statère	= 14,40
$^{3}_{4}$ . . .	= 10,80
Drachme	= 7,20
Triobole	= 3,60
Diobole	= 2,40
Trihémiobole	= 1,80
$^{3}_{4}$ d'obole	= 0,90

Ainsi le mode de division du statère en drachmes d'or et oboles est bien Oriental et non pas Grec; il aurait suffi pour s'en rendre compte de remar-

www.dacoromanica.ro

quer que ces deux éspèces sont des fractions sexagésimales très simples de la mine d'or. La drachme est $\frac{1}{60e}$ de mine et l'obole $\frac{1}{360e}$ de la mine. Le mode de division des monnaies d'argent d'Egine est donc bien lui aussi d'origine asiatique.

Pour terminer l'étude des monnaies de la Lydie, il nous resterait à parler des quatre dernières pièces d'or au type du taureau et du lion affrontés comme les précédentes et qui sont passées dans notre tableau sous les N°s. 8 9, 10 et 11, ainsi que d'une série d'argent formée de quatre pièces également au même type et correspondant à ces pièces d'or. Mais ces pièces, quoique frappées en Lydie, sont tout à fait étrangères au système Lydien ; tous les auteurs s'accordent à les reconnaître comme apparentées aux Dariques d'or et d'argent qui dérivent du système Phocéen. Pour ne pas nous répéter, nous en renvoyons la description à notre étude du système d'or Phocéen et du système d'argent Perse. Mais nous devons dire dès à présent qu'il nous est impossible de reconnaître dans ces diverses monnaies des pièces frappées par Crésus, car l'on ne s'explique guère comment ce riche et puissant monarque aurait tout d'un coup abandonné le vieux système Lydien pour en adopter un autre absolument différent et dérivé d'un étalon de pesée étranger; il est beaucoup plus probable que ces pièces ont été frappées par les Perses avant Darius; les conquérants auront conservé d'abord les types Lydiens mais ils ont adapté les poids des monnaies à leur propre unité de pesée, le talent Balylonien. La réforme monétaire de Darius aura consisté plus tard à placer l'effigie du souverain au droit des monnaies et à donner aux pièces un poids plus fixe et plus élevé.

L'invention des Lydiens fut appreciée de bonne heure par les opulentes cités Grecques de la côte Ionienne qui ne tardèrent pas à frapper des monnaies imitées de celles des Lydiens. Mr. Barclay Head a réuni dans son tableau Asiatique la plupart des pièces de ce genre qui appartiennent au système du statère de 14.40 ou système Lydien. Nous reproduisons ci après ce tableau *(Tableau C)*; nous en avons exclu un petit nombre de pièces dont les poids paraissent appartenir plutôt à des fractions du système Phocéen, et nous y avons ajouté le statère d'or d'Egine dont on a vu plus haut la véritable provenance. Les poids des pièces ont été transformés en grammes et leur nature indiquée en oboles et en fractions du statère en tête des colonnes verticales. Toutes ces monnaies sont en or pâle comme les primitives de la Lydie et leurs divisions sont tout à fait semblables à celles des monnaies Lydiennes; on ne retrouve comme fractions nouvelles que des tiers ou Tetroboles, des vingt quatrièmes ou Hémioboles, des quarante huitième ou quarts d'obole et des quatre vingt seizièmes ou demi quarts d'obole. Ce sont donc encore des divisions qui se rattachent d'une manière simple au système de la drachme et de l'obole.

www.dacoromanica.ro

C.

TABLEAU DES MONNAIES D'OR PÂLE DU SYSTÈME LYDIEN

	Statère 1. poids normal=14,40	1/2 ou Drachme p. n.=7,20	1/3 ou Tétrobole p. n.=4,80	1/4 ou Triobole p. n.=3,60	1/6 ou Diobole p. n.=2,40	1/8 ou Trihémiobole p. n.=1,80	1/12 ou Obole p. n.=1,20	1/16 ou 3/4 d'obole p. n.=0,90	1/24 ou Hémiobole p. n. 0,60	1/48 Quart d'obole p. n.—0,30	1/96 Huitième d'obole p. n.—0,15	
Milet	14,12	6,93	4,73	3.16	2,40	—	1,17	—	0,60	0,31	—	Barclay Head. 13,95 à 14,123 p
id.	14,10	id.	id.	—	id.	—	id.	—	—	id.		B-dis 14,07 – 14,10. p. 4,46 à 4,74 24 2,:0 à 2,40.
Ephèse. . . .	14,06	—	4,60	—	2,33	—	1,18	—	—			B. H.
id.	—	—	—	—	—	—	1,20				—	Brandis
Cyme.	14,25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	B. H.
	14,24	—	—	—	—	—	—	—		-		Brandis.
Chios.	14,06	—	—	3,65	—	—	1,16	—	—			B. H.
"	14,05	—	—	3.65	—	—	1,15	—	—	—		Brandis.
Clazomène. .	14,06	—	—	—	2.32	—	—	—	—	—		B. H.
id.	14,06	—	—	--	2,31	—	—	—	—	—		Brandis incertaines.
Lampsaque .	13,86	—	—	—	—	—	—	—	—	—		Barclay Head et Brandis
id.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Abydos. . . .	14,06	—	—	—	—	—	—	—	—	0,26		B. H. et Brandis.
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Samos . . .	14,06	--	4,73	—	2,33	—	1,14	—				B. H.
	13,06	—	4.70	—	2,34	—	—	—	—		—	
Cyzique . . .	—	—	4,73	—	—	—	—	—	—			B H.
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	
Dardanus ou Selymbria ? .	—	—	4,73	—	—	—	—	—	—	—		B. H.
	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
Cebrenia. . .	—	—	—	—	2,34	—	—	0,91	0,57		—	Barclay Head et Brandis
	—	—	—	—	—	—	—	—	0,62			
Cos	—	—	—	—	2,26	—	—	—	—	—	0.13	B. H.
	—	—	—	—	2,32	—	—	—	—		0,14	Brandis.
Egine.	13,42	—	—	—	—	—	—	—				B. H. (N. B.) Mommsen 13,50
Incertaine . .	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—		B. H Vache allaitant son veau.
la même. . .	13,95	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-	Brandis.
Incertaine . .	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—		B. H. Boeuf march. à dr.
Incertaine . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,26	—	B.H. fleur. Rv. étoile inc.
Incertaine . .	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	B. H. Carré incuse orné.
même type .	—	7,14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Brandis (N. B.) or jaune.
Incertaine .	—	—	4,60	—	—	—	—	—	—	—	—	B. H. Carré en relief divisé en 4.
Incertaine . .	—	—	—	—	—	—	—		—	0,31		B. H. Tête d'aigle ?
Incertaine . .	—	—	—	—	2,33	—	—	—	—	—		Partie ant. de lion dressé
même type .	—	—	—	—	2,31	—	—	—	—	—	—	Brandis.
Incertaine . .	—	—	—	—	2,41	—	—	—	0,60	—	—	Tête de cheval à g.
même type .	—	—	—	—	—	—	—	—	0,59	—	—	Brandis
Incertaine . .	—	—	—	—	—	1,71	—	—	—	—	—	Bouclier orné.
Incertaine . .	—	—	—	—	—	—	—	—	0,59	—	—	Sanglier B. H. et Brandis
Incertaine . .	—	—	—	—	—	—	—	—	0,58	—	—	B. H Saillies irrégulières

www.dacoromanica.ro

Milet, Ephèse, Cyme, Clazomène, Lampsaque, Abydos, Dardanus, Cebrenia, Cos et peut être Cyzique, figurent parmi les villes qui ont frappé des monnaies de ce système ; on y voit également Chios, Samos et Egine ; enfin beaucoup de monnaies appartiennent à des villes qui n'ont pu encore être determinées.

La plus importante des séries et la plus complète est celle de Milet ; elle comprend trois statères d'or pesant de 13,95 à 14gr.; quatre demi statères de 6,93 à 7,13; deux tétroboles de 4 60 et 4,73 ; deux trioboles de 3,16 et 3,65; deux dioboles de 2,31 et 2 39; une obole de 1,17 ; une hémi-obole de 0,60, enfin, un quart d'obole de 0,31. A l'époque de ces antiques monnayages, Milet était la plus importante cité de cette côte et la véritable métropole de l'Ionie, elle a pu continuer à monnayer dans le système Lydien même après la chute de l'empire Lydien, car elle sut se ménager avec Cyrus une paix honorable.

On peut compléter de la manière suivante à l'aide du tableau C l'ensemble des divisions du statère Lydien :

Tableau (D)

Divisions du statère d'or Lydien. (poids normaux théoriques).

1	Statère	14,40
$^3/_4$	$^3/_4$ Statère	10,80
$^1/_2$	Drachme d'or	7,20
$^1/_3$	Tétrobole	4,80
$^1/_4$	Triobole	3,60
$^1/_6$	Hectée ou Diobole	2,40
$^1/_8$	Trihémiobole	1,80
$^1/_{12}$	Obole	1,20
$^1/_{16}$	$^3/_4$ d'obole	0,90
$^1/_{24}$	$^1/_2$ obole ou Hémiobole	0,60
$^1/_{48}$	quart d'obole	0,30
$^1/_{96}$	Huitième d'obole	0,15

MONNAIES D'OR ARCHAÏQUES DU SYSTÈME PHOCÉEN

Toutes les villes grecques de l'Ionie n'imitèrent pas de la même façon le monnayage Lydien. Quelques unes d'entre elles, celles sans doute qui employaient les unités de poids Assyro-Babyloniennes et non les poids Lydiens, au lieu d'adopter simplement les espèces Lydiennes comme nous l'avons vu faire à Milet. Lampsaque ou Ephèse ont préféré copier le système au lieu des pièces. Elles firent dériver ainsi leur unité monétaire d'or ou statère Phocéen, de leur unité de pesée, le talent Assyro-Babylonien. de la même manière que le statère d'or de 14,40 dérivait du statère Lydien. Ce dernier est, comme nous l'avons vu, égal au $\frac{1}{30e}$ de la mine Lydienne de 432 gr.; le statère Phocéen est de même $\frac{1}{30e}$ de la mine Assyro-Babylonienne de 505 gr. Son poids normal est donc de, $\frac{505}{30}=16,83$. On a donné le nom de Phocéen au système de mon-

www.dacoromanica.ro

naies d'or basé sur ce statère, parceque cette opulente cité paraît avoir inventé ces monnaies, et que les plus anciens statères de ce genre et les plus nombreux portent au droit l'image d'un phoque, armes parlantes de Phocée. (fig. 9.)

L'invention de ce système monétaire, si nous en jugeons d'après les pièces archaïques de Phocée, doit avoir suivi d'assez près les premières frappes Lydiennes.

Les pièces au type strié sont antérieures, certainement, ainsi que le reconnaissent Mrs. Rawlinson, Barclay Head et Lenormant; mais les pièces au lion et au taureau accolés par le dos, sont probablement contemporaines. L'on a cru longtemps que ces monnaies Phocéennes avaient précédé toutes les autres, et la constatation d'un rapport sexagésimal entre leur pesée et le poids de la mine Assyro-Babylonienne paraissait de nature à corroborer cette opinion, partagée par Mr. Brandis. L'illustre Mommsen (1) a le premier signalé l'importance de cette relation qui éclaire d'un jour inattendu les origines de tous les monnayages primitifs et doit être le point de départ obligé de leur étude.

Les Phocéens ne se contentèrent pas d'adopter pour unité monétaire d'or le 30e de leur mine, ils copièrent également le mode de division du statère Lydien. Quoique le nombre des espèces connues soit moindre que pour la série Lydienne, on reconnaît cependant très bien l'identité du système de fractionnement de l'unité. Outre le statère on trouve des drachmes ou moitiés, des hectées ou sixièmes, des oboles d'or ou douzièmes des hémioboles ou vingt quatrièmes, enfin des quarts d'obole ou quarante huitièmes, et ce sont toutes, fractions déjà rencontrées dans le précedent système.

Après la conquête de l'Asie par les Perses et l'adoption par eux de la drachme d'or Phocéenne (la darique) comme principale monnaie d'or, le système Phocéen devint dominant et se substitua presque partout aux anciennes monnaies d'or de poids Lydiens. C'est pourquoi l'on trouve dans plusieurs villes d'Ionie des monnaies des deux systèmes; il est peu probable que ces pièces aient jamais pu être contemporaines comme on l'a cru quelquefois; ce sont des monnayages successifs, et les pièces Phocéennes doivent être en général plus récentes que celles taillées sur le pied Lydien. C'est ainsi qu'à Sardes mêmes nous rencontrons des pièces de ce genre; ce sont les Nos. 8, 9, 10 et 11 de notre tableau A; elles sont d'or pur comme les pièces de Crésus dont nous avons parlé (Tableau A) et leur type est tout à fait semblable; mais nous avons déjà dit pourquoi on ne pouvait les admettre parmi les Créséïdes; il eut été étrange en effet de voir le plus grand des rois Lydiens abandonner tout à coup l'étalon monétaire primitif de la Lydie, pour un système tout à fait étranger. Les quatre pièces 8, 9, 10 et 11 pèsent 8,10—2,72—1,36 et 0,71 (Barclay Head). La première est un demi statère ou drachme d'or Phocéen un peu léger et les suivantes, des hectées, oboles et demi oboles du

(1) Note sur le système Métrique des Assyriens. Histoire de la Mon. R. Vol. I, pge 406.

www.dacoromanica.ro

D. *)

TABLEAU DES MONNAIES D'OR ET D'ELECTRUM DU SYSTÈME PHOCÉEN EN ASIE MINEURE ET EN GRÈCE

NOMS DES VILLES	Nature du metal	Statère poids normal = 16,83	3/4 Statère	1/2 Stat. ou drachme p. n.=8,42	1/3 Tetrobole d or p. n. 5,60	1/4 Triobole p. n.=4,20	1/6 Diobole p. n. 2 80	1/8 Trihemiobole p. n. 2,10	1/12 Obole d or p. n 1,40	1/15 ou 3/4 d'obole p. n 1,05	1/24 Hémiobole d. n 0,70	1/48 Quart d obole p n 0 35	1/96 Huitième d obole p. n —0 17
									1,31			0.30	
Phocée . . .	El.	16,50		—			2,72(Br)	—	1,40Br		0 65Br	0,34Br	0,15Br
Téos. . . .	id.	16.38					2,75 Br)	1 87Br			0,65		
Cyzique . . .	Id.	16,32											
Zeleia	id.	16,37											
Thasos . . .	d.	16,32					—		—				
Incertaine au type de la tête de lion (B. H pl. fig.)	id.	16,07				—	2,75		—				
Dardanus . .	El.	—		—	—		2,61				0,50Br		
Selymbria. .	El.	—		—			2,61						
Lesbos. . .	id.		—	-	—		2,52	—			0,58	0,31	
Incertaine au type de la rose	id.	—					2,61						
Erythrée. . .	id.				—		2,58 Br)		1.40		0,64		
Ægée	id.	—			—		—					0,33	
Heraclea. . .	id.	—					2,60						
Chalcédoine.	id	16,10	—			—	2,60						
Lampsaque .	id	15,15					2,65			—	—		
Mytilène. . .	id		-	—			2,75	—	1,30		0,60		
Methymne. .	id	16,10	—	—	—		2,70	—					
Clazomène .	id	16,04	—		—								
Milet.	id.	16,39					2,76					0,32	
Chios . . .	id.	16,10			—	—	2,80						
Incert. (carré. saillant?). .	id.		—			—	2,87						
Samos. . .	id.	—		8,64		4,37	2,70	—			0.65		
Chalcis . . .	id.	—		—	—	—			1,43				
Corcyre (ou Cyrenaïque).	id.	17,43		8,64				—			—		
Cyme ? . . .	El.	—	—		—				1,36				
Incertaine. animal à g .	El.		—		—	—			1,32		0,62		
Athènes (Beulé)	*Or*	—		8,60		4,30	2.88	2,15	1,14		0.72	0,36	0.18
Dariques Perses	*Or*	16.70	—	8.38	—		—		—		—		

*) Les pieces qui excedent le poids normal de 16,83 sont probablement postérieures aux autres et correspondent aux monnaies d'argent de système Eubo'que ou Attique; la classification de Mr. Barclay Head qui les sépare est donc sur ce point bien fondée.

www.dacoromanica.ro

même système. Ce premier monnayage des Perses (si l'on admet avec nous qu'ils en furent les auteurs) dut commencer immédiatement après la conquête, car la fabrique des pièces est la même que pour les monnaies de Crésus; il n'y a de changé que l'unité. A ces quatre monnaies d'or se rattachent les quatre pièces d'argent Lydiennes au même type que nous étudierons plus loin (voir le système Perse) et qui ont avec elles des rapports très simples, tandis que l'on essaierait vainement de trouver une relation acceptable entre elles et les pièces d'or pur au même type taillees sur le pied Lydien.

Nous avons réuni dans le tableau suivant (D) toutes les monnaies d'or pâle archaïques, appartenant au systémes Phocéen décrites par Mrs. Brandis et Barclay Head. Ce dernier les divise en deux séries ; la première, comprenant un certain nombre de pièces dont le poids excède le chiffre normal de 16,83, tandis qu'il réunit dans la 2e section, des pièces sensiblement plus légères que le poids normal ; on ne s'explique pas facilement le surpoids constant de certaines pièces et cette question mérite d'attirer l'attention ; mais dans l'état actuel de nos connaissances on ne peut guère différencier des monnayages dont le point de départ paraît être le même qui appartiennent à des villes voisines l'une de l'autre et qui sont divisés de la même manière.

Voici les poids normaux de toutes les divisions bien constatées du système Phocéen.

1	Statère.	16,83
$^1/_2$	Drachme d'or . . .	8,42
$^1/_6$	Hectée ou diobole. .	2,80
$^1/_{12}$. . . .	Obole d'or	1,402
$^1/_{24}$. . . .	Hémiobole.	0,70
$^1/_{48}$. . . .	Quart d'obole . . .	0,35
$^1/_{96}$. . . .	Huitième d'obole . .	0,17

Les pièces les plus abondantes de ce système sont presque toujours les hectées et l'on s'est demandé pourquoi cette fraction est devenue la dominante; la raison en est je crois, assez simple; l'hectee Phocéenne ou sixième de statère Phocéen, pèse assez exactement $\frac{1}{6e}$ du statère Lydien de 14,40 ; $\frac{14,40}{5}=2,88$; il est donc très probable que ces fractions sont devenues rapidement une véritable *monnaie mixte* circulant dans les deux systèmes et naturellement très recherchée.

Les rois Perses après Darius tout en adoptant le système Phocéen n'ont frappé qu'une seule de ses espèces la drachme ou darique en or jaune, se réservant le monopole du monnayage de l'or pur. Les villes Ioniennes ont continué au contraire à se servir de l'or blanc dans le même système, mais frappant des statères et surtout des Hectées. La série des monnaies d'électrum taillées sur le pied Phocéen est en général mieux connue que l'autre. Les pièces du système Lydien sont d'une extrême rareté, tandis que celles du système Phocéen sont relativement nombreuses et on en rencontre dans toutes

www.dacoromanica.ro

les grandes collections. Ces monnaies appartiennent à des époques diverses et les plus récentes sont contemporaines d'Alexandre On pourrait même considérer les espèces d'or frappées par les grands dynastes Macédoniens après la chute de l'empire Perse, comme un prolongement de la série Phocéenne, car les statères de Philippe et d'Alexandre sont des copies de la Darique-Perse ou drachme d'or Phocéenne.

En résumé, les monnayges d'or blanc ou jaune primitifs ont des poids tous dérivés des étalons de pesée en usage dans les régions où ils ont été inventés. Le rapport de valeur de l'or avec l'argent, au moins pour ces antiques époques, était le même pour toutes les variétés d'électrum ou d'or et égal à 1 : 13,33. On n'a donc nul besoin d'imaginer l'existence d'un *métal intermédiaire* entre l'or et l'argent, ayant avec ce dernier métal un rapport différent du premier. Cette hypothése au contraire, empêche de reconnaître le plan uniforme de ces premières frappes, et le fait important d'une copie littérale des systèmes monétaires primitifs les uns sur les autres; fait que l'on devait s'attendre à rencontrer, qui existe et qui nous sera tout à l'heure d'un grand secours pour retrouver les véritables séries d'argent primitives. Nous pouvons ajouter dès à présent que les monnaies d'argent dont le poids est égal à celui des pièces d'électrum n'ont avec ces dernières aucune relation; elles sont dérivées d'un autre système et appartiennent à d'autres temps. Si donc la théorie de l'électrum de Mr. Brandis contient une part de vérité, elle n'est applicable qu'à des époques bien postérieures aux premiers âges de la monnaie.

LA MONNAIE D'ARGENT

Au dire d'Hérodote, les Lydiens ont frappé les premiers l'or et *l'argent*. La véracité reconnue de son récit au sujet de l'or, ajoute un poids considérable à son assertion au sujet de l'argent. Si ce que nous avons dit de la genèse du talent d'or Lydien est exact et si en effet, un lingot d'argent de poids Egyptien a servi de point de départ à la formation de ce talent, il est plus que probable que l'on a dû monnayer à la fois les deux métaux ; malheureusement aucun monument monétaire des premières frappes Lydiennes, n'est parvenu jusqu'à nous et l'on ne retrouve sur aucune pièce d'argent antique ni le type strié, ni celui du lion et du taureau accolés, caractéristiques des premières émissions monétaires Lydiennes. Les quatre pièces d'argent au type connu du taureau et du lion affrontés, seules pièces Lydiennes connues et dont nous avons déjà parlé, appartiennent à la dernière époque du monnayage Lydien ; leur étude offre cependant un sérieux intérêt.

La première (a) fig. 6 (B. H. pl. X n. 3)	pèse . . .	10,69
la seconde (b) . . . . . —	id. . . .	5,44
la troisième (c) . . . . . —	id. . . .	3,56
la quatrième (d) . . . . . —	id. . . .	0,78

www.dacoromanica.ro

Elles correspondent aux quatre pièces d'or du même type, portant les No. 14, 15, 16 et 17 de notre tableau A et qui pesaient :

No. 14.	8,10
No. 15.	2,72
No. 16.	1,36
No. 17.	0,71

Etablissons d'abord avec certitude, la liaison de ces deux séries; la plus lourde des pièces d'argent (a) pesant 10,69, le poids d'or équivalent sera $\frac{10,69}{13,33}$ $=0^g,816$, ce qui est exactement le dixième du poids de la pièce d'or. Notre monnaie d'argent (a) appartient donc à la famille désignée par Mr. Brandis sous le nom de pièces d'argent de 10 au statère d'or et que nous désignerons plus simplement sous celui de famille *Perse;* c'est le *statère d'argent* de cette série. La pièce (b) qui pèse la moitié en est naturellement la *drachme;* la pièce (c) est un tiers de la pièce (a), ou un *tétrobole* d'argent; enfin, dans la dernière petite monnaie (d) malgré la faiblesse de son poids, on ne peut s'empêcher de reconnaître une *obole* ou douzième de la pièce (a). Notre série d'argent correspond donc exactement à la série d'or; ce sont des monnaies contemporaines frappées probablement par les *Perses* dont elles constituent le *premier monnayage d'argent.* Le système auquel se rapportent ces monnaies d'or et d'argent est le *système Phocéen* dont le point de départ, la mine d'or Assyro-Babylonienne, est étranger à la Lydie. Les poids de ces monnaies ne peuvent donc rien nous apprendre sur les poids des espèces primitives Lydiennes; mais il n'en est pas de même au sujet du mode de division de l'unité d'argent et de la relation qui lie les pièces d'or aux pièces d'argent. Le fait de voir les Perses employer le système connu et Lydien de la drachme et de l'obole pour le fractionnement de leurs premières frappes d'argent en Lydie, constitue une forte presomption de l'existence en ce pays, de monnaies d'argent coupées sur le même modèle. Le fait que leurs premières espèces d'or valaient exactement dix de leurs principales pièces d'argent, est un indice qu'une relation de même nature reliait les unes aux autres les premières monnaies d'or Lydiennes que nous connaissons aux premières pièces d'argent Lydiennes aujourd'hui inconnues. Nous pourrions immédiatement conclure, mais pour mettre en valeur toute l'importance de ces observations, il est préférable d'étudier d'abord les autres systèmes archaïques de l'argent et de bien établir leur mode de dérivation reciproque.

Nous avons dit que les monnaies d'or pâle du système Phocéen avaient remplacé de bonne heure sur presque toute la cote Asiatique les monnaies d'or pâle du système Lydien. On peut donc s'expliquer facilement pourquoi les nombreuses series d'argent des villes Grecques de l'Asie Mineure sont presque toujours en relation avec les monnaies d'or du système Phocéen et fort rarement avec celles de l'autre système. Ce fait a contribué sans doute à corroborer des idees déja préconçues sur le lien primordial qui devait rattacher

www.dacoromanica.ro

tous les monnayages aux unités de pesées Assyro-Babyloniennes. Il n'est donc point extraordinaire que Mr. Brandis ait considéré comme primitifs les deux grands systèmes monétaires qu'il a reconnus dans les séries d'argent Asiatiques; celui dont la pièce principale d'argent vaut $\frac{1}{15}$ du statère d'or Phocéen, et celui dont les pièces valent $\frac{1}{10}$ de notre demi statère Phocéen considéré par lui comme l'unité d'or de ce système.

Nous appellerons Phénicien avec Mr. Barclay Head le premier de ces grands systèmes, et nous donnerons le nom de Perse au second. C'est à ces deux formes que peuvent se réduire presque tous les monnayages d'argent de l'Asie Mineure. Si l'on examine cependant avec attention les séries d'argent des villes de l'Asie Mineure que Mr. Brandis considère comme antérieures à Darius (Brandis p. 386—402), on remarquera que sur 16 villes ou pays indiqués par lui comme possédant des monnaies archaïques d'argent, deux seulement, la Lydie et Milet, ont des séries du système perse (10 au statère, Brandis), trois, des monnaies d'argent du système attique (Euboïque, Brandis), Chalcédoine, Ténédos (1) et Methymna. trois, des séries d'argent du système d'Egine, Heraclée, (2) Cyme et Téos, et que le plus grand nombre, Lampsaque, Abydos, Dardanus, Clazomène, Ephèse, Erytrée, Chio(3) ont des monnayages d'argent qui ne rentrent en apparence dans aucun des systèmes précédemment indiqués. On ne voit que fort peu de pièces de 15 au statère et seulement en deux endroits des pièces de 10 au statère. Cela nous indique déjà que les monnaies d'argent très archaïques n'appartiennent pas en général aux deux systèmes Phénicien et Perse. On remarquera aussi la multiplicité des systèmes précisément à l'âge primitif où l'on devait s'attendre à trouver une monnaie type et des imitations. A ces raisons d'ordre théorique qui devaient tendre à rejeter les deux systèmes Phénicien et Perse comme les primitifs viennent s'ajouter des raisons de fait qui ont une importance décisive. Les savants les plus compétents dans l'art difficile de classer d'un coup d'œil l'âge des oeuvres plastiques que nous a laissé l'antiquité, Mrs. Lenormant et Barclay Head, ont reconnu que les monnaies d'argent d'Egine sont d'une fabrique antérieure et plus primitive que celle de toutes les pièces d'argent connues de l'Asie Mineure appartenant aux systèmes Phénicien et Perse.

Système d'argent Eginète.

Nous avons demontré, en étudiant plus haut les monnaies d'or, que la série d'argent d'Egine était étroitement liée aux statères d'or du système Lydien. Nous avons établi en même temps que le poids normal du statère d'argent

(1) Les monnaies de Ténédos classées par Mr. Brandis comme espèces attiques sont en réalité de poids Eginète.

(2) Les monnaies d'Héraclée ne sont probablement pas de ce système.

(3) Mr. Brandis indique aussi Phocée, mais il est probable que cette ville a fabriqué des monnaies de poids phénicien.

www.dacoromanica.ro

Eginète était 12,80 et qu'un statère d'or Lydien de poids normal, (14,40) valait exactement 15 statères d'argent d'Egine. Enfin nous avons fait ressortir l'analogie du mode de division du statère d'or en deux drachmes et en douze oboles avec le mode de division connu et tout semblable du statère d'argent Eginète. Il nous reste à comparer les deux séries au point de vue de la valeur.

Tableau α)

Valeurs des monnaies d'or Lydiennes en Statères Drachmes et oboles d'argent Eginètes.

	Poids des pièces d'or		*Valeur en Statères d'argent*	*Valeur en drachmes*	*Valeur en oboles*
1 Statere d'or Lydien	de 14,40	vaut	15 statères d'argent d'Egine	de 12,80 ou 30 drachmes	de 6.40 ou 180 oboles d'argent
$^3/_4$ Statère d'or Lydien	10,80	id.	$11^1/_4$ — — —	$22^1/_2$	135 oboles
$^1/_2$ ou drachme d'or . . .	7,20	id.	$7^1/_2$ Stateres d'argent	15	90 —
$^1/_3$ ou Tétrobole d'or . .	4,80	id.	5 — — — —	10	60
$^1/_4$ ou Triobole.	3,60	id.	$3^3/_4$ — —	$7^1/_2$	45 —
$^1/_6$ ou Diobole	2,40	id.	$2^1/_2$ — — —	5 —	30
$^1/_8$ ou Trihémiobole . . .	1,80	id.	$1^7/_8$ — — — —	$3^3/_4$	$22^1/_2$
$^1/_{12}$ ou obole	1,20	id.	$1^1/_4$ —	$2^1/_2$	15
$^1/_{16}$ ou $^3/_4$ d'obole. . .	0,90	id.	$^{15}/_{16}$ de statère — —	$1^7/_8$ —	$11^1/_4$
$^1/_{24}$ ou $^1/_2$ obole	0,60	id.	$^5/_8$ de statère — — —	$1^1/_4$	$7^1/_2$ —
$^1/_{48}$ ou $^1/_4$ d'obole. . . .	0,30	id.	$^5/_{16}$ de statère — — —	$^5/_8$ — —	$3^3/_4$
$^1/_{96}$ ou $^1/_8$ d'obole. . . .	0,15	id.	$^5/_{32}$ de statere — — —	$^5/_{16}$ — —	$1^7/_8$

On remarquera que la valeur des pièces d'or est toujours différente de celle des pièces d'argent. Il n'y a donc nulle part double emploi et l'on peut effectuer grâce à la diversité des coupes, des paiements excessivements minimes avec des monnaies de métaux précieux sans avoir besoin de recourir à des appoints en cuivre (1).

Les monnaies d'Egine ne nous présentent que des statères, demis, quarts, douzièmes et vingt quatrièmes, c'est à dire: le statère, drachme, triobole, obole et demi obole. Ce sont probablement les pièces que l'on frappait le plus communément à Egine, mais le système comporte un plus grand nombre de divisions; ce sont les mêmes que pour l'or et leurs poids normaux sont :

Tableau (β)

Poids normaux des monnaies d'argent du système d'Egine.

1	12,80	(Statère)
$^1/_2$	6,40	(Drachme)
$^1/_3$	4,26	(Tétrobole)
$^1/_4$	3,20	Triobole.
$^1/_6$	2,13	(Diobole)

(1) On observera aussi que les petites fractions de l'or ne valent par toujours un nombre rond des petites fractions d'argent correspondantes comme si à l'origine on n'avait pas cherché à créer un système mais suplement poinçouné pour en faire des monnaies les deux séries de lingots d'or et d'argent qui servaient au poids indépendamment l'une de l'autre.

www.dacoromanica.ro

$^1/_8$	1,60	Trihémiobole
$^1/_{12}$	1,06	(Obole)
$^1/_{16}$	0,80	($^3/_4$ d'obole)
$^1/_{24}$	0,53	Hémiobole
$^1/_{48}$	0,26	Quart d'obole
$^1/_{96}$	0,13	Huitième d'obole.

On frappait cependant de préférence les cinq divisions, Statère, Drachme, Triobole, Obole et demie obole, et ces monnaies ont toutes des rapports de poids, simples, avec l'oûten Egyptien ou plutôt son dixième, le kite.

Le statère d'Egine est, nous l'avons dit, égal à $\frac{4}{3}$ de kite.
La drachme sera donc égale à . . . . . $^2/_3$ de kite.
Le Triobole . . . . . $^1/_3$ de kite.
L'obole. . . . . $^1/_9$ de kite.
et l'Hémiobole . . . . . $^1/_{18}$ de kite.

Les autres fractions ont avec les poids Egyptiens des rapports un peu plus complexes en apparence, ce sont pourtant des fractions simples du 60e de l'outen d'argent. Il se pourrait donc que ces fractions $^4/_3$ de kite, $^2/_3$ de kite, $^1/_3$ de kite, $^1/_9$ kite, $^1/_{18}$ kite etc. fussent les poids des lingots monétaires d'argent qui circulaient en Lydie avant l'invention des monnaies proprement dites (voir le tableau final (T).

Le système d'Egine est sûrement oriental et très ancien, mais on ne le trouve guère en Asie Mineure que dans les trois villes de Téos, Cyme (Brandis 390) et Ténédos :

Cyme		Téos	
Statères	11,40 à 12gr.	Statères.	11,41 à 12,17
Hémioboles . . .	0,41 à 0.59	Drachme	5,75
		$^1/_4$ Statère ou Triobole.	2,67 à 2,76
Ténédos		Diobole.	2,10
Diobole Eginete—2,10—2,01—1,80—1,78		Trihémiobole. . . .	1,23 à 1,25
Trihémiobole .—1,55.		Hémiobole.	0,57

En général les monnaies d'Egine sont sensiblement plus légères que le poids normal et ne pèsent pas plus de 12,46 à 12,60; ce sont donc en réalité de véritables *monnaies mixtes* car *12,60* est le *quarantième* exact de 505 grammes, poids de la mine légère Assyro Babylonienne, et d'autre part le statère d'or Phocéen de 16,83 vaut exactement 18 pièces d'Egine de 12,46 (car $\frac{224gr,34}{18} = 12gr,46$). Les pièces d'argent d'Egine étaient de fait des monnaies d'un usage fort commode concurremment avec les statères d'or de système Phocéen qui circulaient dans les cités grecques et cela nous explique d'une part, l'éxtension considérable de ce monnayage en Grèce, de l'autre la persistance de ce système en ce pays, même après la disparition complète du véritable statère d'or correspondant à cette serie d'argent (le statère Lydien) et son remplacement général par les statères de poids Phoceens et Perses. On re-

www.dacoromanica.ro

marquera que le statère Phocéen (16^{gr}·83), valant 18 pièces d'Egine, sa moitié en vaudra 9, le quart $4\frac{1}{2}$ ou 9 drachmes Eginètes, le tiers, trois, *l'hectée* (la fraction la plus répandue du statère d'or Phocéen) valait 3 pièces d'Egine, et *l'obole d'or* Phocéenne, juste une *drachme* d'argent *Eginète*. Ces deux monnayages, l'un d'or, l'autre d'argent, issus de deux sources tout à fait différentes, semblent ainsi créés l'un pour l'autre et l'on se rend très bien compte, pourquoi, plus tard à des époques postérieures, des villes grecques comme Thèbes, qui employaient des monnaies d'argent de poids Eginète ont pu frapper des pièces d'or de poids Phocéen.

Nous avons dit, au début de notre étude, que les monnaies d'argent d'Egine correspondaient exactement à la grande famille de pièces d'argent désignée par Mr. Brandis sous le nom de monnaies de 15 au statère d'or Phocéen et par Mr. Barclay Head (dont nous adopterons la dénomination) sous celui de famille Phénicienne. Avant de comparer ces deux familles de monnaies, donnons un rapide aperçu du système Phénicien.

Système d'argent Phénicien

Le statère d'or Phocéen, normal, pèse 16,83 et son équivalent en argent (16,83×13 33) = 224^{gr}· 34. Le quinzième de ce dernier poids (=*14,95*) sera le *statère d'argent normal Phénicien*; son mode de formation est donc le même que pour le statère d'argent Eginète, mais avec un point de départ différent. Monsieur Brandis a étudié avec un soin particulier ce système qui occupe une très grande place dans la numismatique de l'Asie Mineure et qui semble être le plus ancien système d'argent connexe du statèrer d'or Phocéen. Les sections cependant que Mr. Brandis a essayé de créer dans cette grande famille monétaire en séparant les monnayages Grecs en deux et en faisant des séries Orientales une classe à part, ne paraissent pas très justifiées. L'on ne peut meconnaître, au contraire, l'unité manifeste de toutes ces monnaies. Monsieur Barclay Head considère la pièce principale de cette famille, pesant *14 à 15*^{gr}· comme un tétradrachme, mais c'est en réalité là *l'unité ou statère*, celle de 7 à 7$^{1}{}_{2}{}^{gr}$· est une drachme et le statère d'or qui leur correspond doit être la pièce de 16,83 et non sa moitié (8,42).

Les divisions indiquées par Mr. Barclay Head(1) seront donc pour nous l'unité, la demie, le quart, le sixième, le huitième, le douzième, le seizième et le vingt quatrième. Nous avons déjà rencontré toutes ces fractions dans les divisions de la série d'or Lydienne et dans la série d'argent Eginète; le mode de division est donc bien ici le même que pour les dites séries, c'est à dire le mode de fractionnement Oriental de la pièce principale en drachmes et oboles. En restituant aux pièces indiquees par Mr. Barclay Head leurs noms véritables et calculant leurs poids normaux d'après le poids normal du statère d'argent Phénicien on a :

(1) Synopsis etc. pag. 121,

www.dacoromanica.ro

Tableau (γ)

Poids normaux théoriqu s des pièces d'argent du système Phénicien.

		grammes
1	Statère	14,95
$^1/_2$	Drachme	7,47
$^1/_4$	Triobole	3,74
$^1/_6$	Diobole	2,49
$^1/_8$	Trihémiobole	1,87
$^1/_{12}$	Obole	1,24
$^1/_{16}$	$^3/_4$ d'obole	0,93
$^1/_{24}$	Hémiobole	0.62
$^1/_{48}$	Quar d'obole	0,31

Outre ces monnaies on rencontre aussi quelquefois le double statère d'argent ou tétradrachme; nous citerons comme exemple les grosses pièces d'argent archaïques d'Abdère qui passent généralement pour des octodrachmes mais sont en réalité des doubles statères ou tétradrachmes Phéniciens. Les divisions de notre tableau Phénicien sont, on le voit, identiques à celles de notre tableau Eginète; ceci, joint au mode de formation semblable de l'unité, nous indique de la manière la plus manifeste l'imitation de l'un des deux monnayages par l'autre, et comme les monnaies d'Egine sont de fabrique plus ancienne, comme elles se rapportent au starère d'or véritablement primitif, tandis que les autres sont connexes d'une série d'or copiée sur la primitive, on en peut conclure, il me semble, que la *série d'Egine est le modèle* et la *Phénicienne sa copie.*

Dans l'état actuel de nos connaissances on ne peut fixer avec certitude le lieu où la série Phénicienne a été inventée ; il est probable cependant que ce monnayage a pris naissance à Phocée. Les inventeurs du système d'or Phocéen ont dû frapper aussi de l'argent et tout semble prouver, comme nous le verrons plus loin, que l'autre grand système, connexe du statère d'or Phocéen, est d'invention Perse, et par suite très postérieur aux premières frappes d'or Phocéennes. Les petites pièces archaïques d'argent, classées par Mr. Brandis à Phocée (page 397) pèsent 3,68 à 3,79 ; ce sont donc très probablement des *Trioboles* (ou demies drachmes) du système Phénicien dont le poids normal est de 3,74 gr. Mais elles pourraient être également des tétroboles de poids Perse ; on ne peut donc guère en tirer une conclusion relativement au système d'argent primitif de Phocée. Les rapprochements que nous avons faits, entre le monnayage d'or Lydien et le monnayage d'argent Eginète, s'appliquent complètement à la série Phénicienne dans ses rapports avec les pièces d'or de poids Phocéen et l'on obtiendrait pour ces ralations un tableau tout semblable à notre tableau (α).

L'on trouvera du reste à nouveau l'indication des valeurs du statère Phocéen en drachmes et oboles Phéniciennes à la fin de notre travail dans le tableau général où nous résumons l'ensemble des faits constatés au cours de cette étude (voir le Tableau T).

www.dacoromanica.ro

Système d'argent Perse

Examinons maintenant les monnaies d'argent que Mr. Brandis appelle pièces de 10 au statère d'or et que Mr. Barclay Head répartit dans ses deux séries Babylonique et Perse (Synopsis p. 121); le nom qui convient le mieux à ce système est celui de famille Perse parceque les pièces les plus archaïques de cette espèce paraissent être les monnaies d'argent au type du taureau et du lion affrontés, frappées par les Perses à Sardes et dont nous nous sommes déjà occupés. Le point de départ véritable de cette série est le statère d'or Phocéen de 16,83 et non sa moitié; ce seront donc pour nous des monnaies de *20* et non de 10 *au statère* d'or.

Le poids d'argent equivalent au statère d'or Phocéen de 16,83 étant 224,34$^{gr.}$, le statère d'argent Perse normal pèsera $\frac{224,34}{20}$ ou 11,22. Voyons d'abord le mode de division de ce statère. Mr. Barclay Head, dans son Synopsis (p. 121), indique pour cette famille les fractions suivantes : l'unité, la moitié, le tiers, le quart, le sixième, le huitième et le douzième. Nous nous trouvons donc de nouveau en présence du mode de fractionnement que nous avons rencontré d'abord dans la série d'or Lydienne, puis dans la suite d'or Phocéenne; et pour les monnayages d'argent, dans le système d'Egine et dans sa copie la série Phénicienne. C'est encore et toujours le système divisionnaire de la drachme et de l'obole et nos fractions sont : le statère, la drachme, le tétrobole, le triobole, le diobole, le trihémiobole et l'obole dont les poids normaux calculés sur le pied du statère normal de 11,22 sont les suivants :

Tableau (6)

Poids normaux des pièces d'argent du système Perse

		grammes
1	Statère	11,22
$\frac{1}{2}$	Drachme	5 61
$\frac{1}{3}$	Tétrobole	3.74
$\frac{1}{4}$	Triobole	2,80
$\frac{1}{6}$	Diobole	1,87
$\frac{1}{8}$	Trihémiobole	1,40
$\frac{1}{12}$	Obole	0,93

Il faut joindre à ces monnaies le double statère qui se rencontre aussi quelquefois et qui pèse normalement 22$^{gr.}$,44. Cette série nous présente une seule espèce nouvelle, le tiers, ou tétrobole que nous n'avons pas encore rencontré dans les deux autres familles d'argent mais que nous avons déjà eu l'occasion de voir dans la série d'or Lydienne.

Les relations de ces pièces d'argent avec la serie d'or Phocéenne nous sont données par le tableau suivant :

www.dacoromanica.ro

Tableau (ε)

Valeurs des pièces d'or du système Phocéen en statères drachmes et oboles du système Perse

		Statères Perses d'argent		Drachmes		Oboles
1	Statère d'or Phocéen de 16,83 vaut. .	20	ou.	40	.	240
$^3/_4$	» » » » » .	15	ou.	30	.	180
$^1/_2$	Statère ou drachme d'or vaut . . .	10	ou.	20	.	120
$^1/_3$	. . . Triobole.	$6^1{}_3$.	ou.	$13^1{}_3$.	.	80
$^1/_4$	Statère ou triobole d'or	5	ou.	20	.	60
$^1/_6$	Hectée ou Diobole	$3^1{}_3$.	ou.	$6^2/_3$.	.	40
$^1/_8$	Trihémiobole	$2^1{}_2$.	ou.	5	.	30
$^1/_{12}$	Obole.	$1^2{}_3$.	ou.	$3^1{}_3$.		20
$^1/_{16}$	$^3/_4$ d'obole	$1^1{}_4$.	ou.	$2^1{}_2$.		15
$^1/_{24}$	Hémiobole	$^1/_6$.	ou.	$1^2/_3$.	.	10
$^1/_{48}$	Quart d'obole	$^5/_{10}$.	ou	$^5/_8$	.	5
$^1/_{96}$	Huitième d'obole	5,24	ou.	$^5/_{16}$	.	2

Il existe aussi une relation simple entre le poids normal du statère Perse de 11,22 et celui de la mine Assyro-Babylonienne de 505$^{gr.}$. Le statère Perse est le 45$^{e.}$ de cette mine $\frac{505}{11,22}=45$. Ce rapport important a été signalé pour la première fois par M$^{r.}$ Mommsen (1). La drachme est le 90$^{e.}$ de la mine d'argent ou $1^1/_2$ 60$^{e.}$ et l'obole, le 540$^{e.}$ de la mine ou le $^1/_9{}^{e.}$ du soixantiéme de la mine. Or le 60$^{e.}$ de la mine est le poids de la drachme d'or ; par suite, l'obole d'argent pèse normalement $^1/_9$ de la drachme d'or, et comme la drachme d'argent pèse six oboles, elle aura toujours pour poids normal les $^6/_9$ ou $^2/_3$ du poids de la drachme d'or ou le tiers du poids du statère d'or. C'est ce que l'on peut du reste constater directement $\frac{16,83}{3}=5,61$, c'est-à-dire exactement la drachme d'argent.

Sistème d'argent Lydien ou Primitif

Nous avons vu que les *monnaies d'or Phocéennes* étaient une *imitation* littérale des *monnaies d'or Lydiennes* et que l'antique système divisionnaire oriental de la drachme et de l'obole leur était commun. En examinant les monnaies d'argent, nous avons reconnu un premier système, l'Eginète, dérivé du statère d'or Lydien et divisé de même en drachmes et oboles dont l'unité égale le 15e en valeur du statère d'or Lydien. L'étude du système d'argent Phénicien dérivé du statère d'or Phocéen, nous a démontré ensuite que le système divisionnaire de ces monnaies était encore identique aux précédents et que le *statère* d'argent *Phenicien*, 15e du statère d'or Phocéen, était une *copie* exacte du *statère d'argent d'Egine*. Ainsi donc, à *chaque système antique* de monnaies d'or ou d'argent *dérivé des poids Lydiens*, nous avons vu *correspondre* un *système analogue* d'or ou d'argent *divisé de même* et *dérivé* d'une manière identique *des poids Assyro-Baby-*

(1) Note sur le système métrique des Assyriens. Hist. de la M. R. pag. 406.

www.dacoromanica.ro

loniens; l'imitation des monnayages antiques les uns sur les autres devient donc *un fait que l'on ne peut récuser*. Aussi lorsque l'on rencontre un système d'argent particulier comme la série Perse, divisé encore par drachmes et oboles comme le vieux système d'or primitif Lydien, mais dérivé des poids Assyro-Babyloniens, l'on est en droit de le considérer de même comme un *monnayage d'imitation et de rechercher*, quel a pu être son *premier modèle dérivé des poids Lydiens*. Cette recherche n'est ni longue, ni difficile car il suffit pour obtenir l'unité d'argent type de la faire dériver du statère d'or Lydien de la même façon que le statère d'argent Perse dérive du statère d'or Phocéen. En lui appliquant ensuite le mode de division de la drachme et de l'obole, tel que nous le rencontrons dans la série Perse, nous formerons la série Lydienne correspondante. Le statère d'argent ou l'unité s'obtient en prenant le *vingtième* du poids de l'argent équivalent à un *statère d'or Lydien* soit $\frac{14,40 \times 13,33}{20} = 9^{gr}.60$ et l'obole $= \frac{9,60}{12} = 0,80$.

Nous en pouvons déduire la série normale suivante :

Poids normaux des prototypes Lydiens ou Primitifs de la Série d'argent Perse

1	Statère	9,60
$^1/_2$	Drachme	4.80
$^1/_3$	Tétrobole	3,20
$^1/_4$	Triobole	2,40
$^1/_6$	Diobole	1,60
$^1/_8$	Trihémiobole	1,20
$^1/_{12}$	Obole	0,80
$^1/_{16}$	$^3/_4$ d'obole	0,60
$^1/_{24}$	Hémiobole	0,40
$^1/_{48}$	Quart d'obole	0.20

Nous avons vu tout à l'heure que le statère devra peser $\frac{1}{45}$ de la mine Lydienne; $\frac{432}{45}$ égale en effet 9,60.

Le poids normal du statère de cette série est tout à fait remarquable car c'est exactement *un kite* dixième de l'outen *Egyptien*. Cette relation nous reporte à l'origine même du monnayage de l'or Lydien et il en résulte une forte présomption pour reconnaître dans ce système d'argent, la première série d'argent Lydienne. Nous avons déjà fait remarquer que les premières monnaies d'argent, frappées par les Perses en Lydie étaient des pièces de 20 au statère d'or ; ils paraissent donc avoir trouvé en Lydie un prototype de système Lydien correspondant, c'est à-dire notre statère de 9,60. Nous appellerons système d'argent Lydien ou *système primitif* notre série théorique basée sur un statère d'argent pesant 1 kite Egyptien (9gr.,60). Si nous comparons cette série à la série d'or Lydienne nous obtenons le tableau suivant :

www.dacoromanica.ro

Valeur des pièces d'or Lydiennes en Outens Statères drachmes et oboles du système primitif d'argent

1	Statère d'or Lydien de 14,48 vaut	20	Stateres d'argent	primitifs	ou	40	Drachmes	ou	240	Oboles	ou	2	Outens
$^3/_4$	Trois quarts.	15		—		30			180			$1^1/_2$	Outen
$^1/_2$	Drachme	10	—	—	—	20			120		—	1	Outen
$^1/_3$	Tétrolole	$6^2/_3$		—		$13^1/_3$		—	80		—	$^2/_3$	d'outen
$^1/_4$	Triobole	5				10		—	60			$^1/_2$	Outen
$^1/_6$	Hectée ou diobole	$3^1/_3$				$6^2/_3$			40			$1^1/_3$	Outen
$^1/_8$	Trihémiobole	$2^1/_2$		—		5		—	30		—	$^1/_4$	Outen
$^1/_{12}$	Obole d'or	$1^2/_3$			—	$3^1/_3$		—	20			$^1/_6$	Outen
$^1/_{16}$	Trois quarts d'obole. . . .	$1^1/_4$	—		—	$2^1/_2$		—	15		—	$^1/_8$	Outen
$^1/_{24}$	Hémiobole	$^5/_6$	—			$1^2/_3$			10		—	$^1/_{12}$	Outen
$^1/_{48}$	Quart d'obole	$^5/_{12}$	—			$^5/_6$		—	5		—	$^1/_{24}$	Outen
$^1/_{96}$	Huitieme d'obole.	$^5/_{24}$	—	—	—	$^5/_{12}$		—	$2^1/_2$		—	$^1/_{48}$	Outen

Le poids *des pièces d'argent* primitives en outens, kites et fractions du 60e de la mine Lydienne nous est donné par le tableau suivant :

Tableau (η)

				Fractions 60e de la mine d'argent
Double statère ou Tetradrachme	$\frac{1}{5}$	Outen ou . .	2 kites . . .	$^8/_3$ de 60e
Statère	$\frac{1}{10}$	Outen ou . .	1 kite. . . .	$^4/_3$ de 60e
Drachme	$\frac{1}{20}$	Outen ou . .	$^1/_2$ kite. . . .	$^2/_3$ de 60e
Tétrobole	$\frac{1}{30}$	Outen ou . .	$^1/_3$ kite . . .	$^4/_9$ de 60e
Triobole	$\frac{1}{40}$	Outen ou . .	$^1/_4$ kite . . .	$^1/_3$ de 60e
Diobole.	$\frac{1}{60}$	Outen ou . .	$^1/_6$ kite . . .	$^2/_9$ de 60e
Trihémiobole . . .	$\frac{1}{80}$	Outen ou . .	$^1/_8$ kite . . .	$^1/_6$ de 60e
Obole	$\frac{1}{120}$	Outen ou . .	$^1/_{12}$ kite . . .	$^1/_9$ de 60e
Trois quarts d'obole.	$\frac{1}{160}$	Outen ou . .	$^1/_{16}$ kite . . .	$^1/_{12}$ de 60e
Hémiobole	$\frac{1}{240}$	Outen ou . .	$^1/_{24}$ kite . . .	$^1/_{18}$ de 60e
Quart d'obole . . .	$\frac{1}{480}$	Outen ou . .	$^1/_{48}$ kite . . .	$^1/_{36}$ de 60e

La comparaison des valeurs de la série d'or Lydienne en *Outens d'argent* et fractions d'outens avec celle des valeurs de la série d'argent primitive en *kites d'argent* et fractions du kite nous permet de constater qu'elles se correspondent complétement. La pièce d'argent de 2 kites ou double statère a pour analogue la pièce d'or de 2 outens, ou le statère d'or. Le statère d'argent vaut 1 kite et la drachme d'or 1 outen; les pièces suivantes d'argent sont des $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$, $^1/_6$, $^1/_8$, $^1/_{12}$, $^1/_{16}$, $^1/_{24}$, $^1/_{48}$ du kite et les pièces d'or correspondante sont pour valeur le $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$, $^1/_6$, $^1/_8$, $^1/_{12}$, $^1/_{24}$, $^1/_{48}$ de l'outen (1).

D'autre part les poids des pièces d'or en 60e de mine sont les suivants : 2,

(1) Il est bon de remarquer que les pièces d'or et d'argent qui se correspondent ainsi ne portent pas le même nom dans les 2 séries; ainsi l'obole d'or correspond au Diobole d'argent, le diobole d'or au tétrobole d'argent et ainsi de suite.

www.dacoromanica.ro

$1^{1}{}_{2}$, 1, $^{2}{}_{3}$, $^{1}{}_{2}$, $^{1}/_{3}$, $^{1}{}_{4}$, ^{1} , $^{1}/_{6}$, $^{1}{}_{12}$, $^{1}{}_{24}$, $^{1}{}_{4}$; du 60e de la mine d'or; et ceux des pièces d'argent : $1\ ^{1}{}_{3}$, $^{2}{}_{3}$, ^{4} ., $^{1}{}_{3}$, $^{2}{}_{3}$, $^{1}{}_{6}$, $^{1}{}_{6}$, $^{1}{}_{12}$, $^{1}{}_{18}$, $^{1}{}_{36}$ du 60e de la mine d'argent. L'économie de tout ce système divisionnaire nous reporte bien aux époques primitives où les multiples de l'outen et du kite et leurs fractions les plus simples, la moitié, le tiers, le quart, le sixième & circulaient sous forme de lingots monétaires de poids fixes et n'étaient pas encore de la monnaie; il paraît vraisemblable que les premiers monnayeurs ne firent que poinçonner ces lingots d'or et d'argent en leur conservant les poids et les valeurs dont on avait l'habitude de se servir. Les équivalents en argent des pièces d'or ont des poids multiples ou fractions simples de l'outen d'argent; mais le poids des pièces d'or elles même est toujours fraction entière du poids de l'outen ou du kite.

1 . . .	Le statère d'or pèse . . .	$1^{1}{}_{2}$ kites ou	$\frac{3}{20}$	d'outen	d'or
$^{3}/_{4}$ . . .	Le trois quarts.	$1^{1}{}_{8}$	$\frac{9}{80}$		—
$^{1}{}_{2}$ . . .	La drachme d'or . . .	$^{3}{}_{4}$ de kite. . . .	$\frac{3}{40}$	—	—
$^{1}{}_{3}$ . . .	Le tétrobole	$^{1}{}_{2}$ kite.	$\frac{1}{20}$	—	—
$^{1}/_{4}$ . . .	Le triobole	$^{3}{}_{8}$	$\frac{3}{80}$		
$^{1}{}_{6}$ . . .	Le diobole	$^{1}/_{4}$	$\frac{1}{40}$	—	—
$^{1}/_{8}$ . . .	Le trihémiobole	$^{3}/_{16}$	$\frac{3}{160}$	—	—
$^{1}{}_{12}$ . . .	L'obole d'or	$^{1}{}_{8}$ de kite	$\frac{1}{80}$	—	
$^{1}/_{16}$ . . .	Le $^{3}{}_{4}$ d'obole	$^{3}/_{32}$ de kite.	$\frac{3}{320}$		—
$^{1}{}_{24}$ . . .	L'hémiobole.	$^{1}{}_{16}$ de kite	$\frac{1}{160}$		—
$^{1}{}_{48}$ . . .	Quart d'obole	$^{1}{}_{32}$	$\frac{1}{320}$	—	—
$^{1}{}_{96}$ . . .	Huitième d'obole	$^{1}{}_{61}$ de kite	$\frac{1}{640}$		—

Les poids des pièces d'argent sont des fractions simples de l'outen d'argent, et les poids des pièces d'or sont des fractions un peu plus complexes de l'outen d'or. D'autre part, les poids des pièces d'or sont des fractions simples du 60e de la mine d'or Lydienne (de 432gr.) et les pièces d'argent, des fractions un peu plus compliquées du 60e de la mine d'argent Lydienne (432gr.).

Pour fixer le poids unitaire de la série primitive d'argent et reconnaître son mode de division, nous n'avons eu jusqu'ici recours qu'à des considérations théoriques. Les observations et relations qui nous y ont conduit sont de très grand poids et l'existence d'une suite monétaire d'argent primitive de ce genre, présente toutes les probabilités; nous ne pourrons cependant acquérir la certitude que les monnaies primitives d'argent appartiennent à cette série que lorsque nous aurons retrouvé en fait, des monnayages d'argent de ce système. Il n'est guère possible de faire utilement cette recherche que dans les grandes collections, car la fabrique des pièces est un élément très important de classement. Nous allons essayer, néanmoins, de reconnaître parmi

www.dacoromanica.ro

les monnaies archaïques citées par Mr. Brandis, celles qui peuvent entrer dans les cadres de la série primitive Lydienne. Nous commencerons notre étude par l'Asie Mineure et par les 15 villes où Mr. Brandis a indiqué l'existence de monnaies archaïques d'argent.

HÉRACLÉE

poids des pièces

(1) . . . 3,05
(2) . . . 2,95
(3) . . . 2.94
(4) . . . 2,75
(5) . . . 2,29

Monsieur Brandis considère ces monnaies comme des fractions du statère d'argent d'Egine; le No. (1) serait donc pour lui un triobole dont le poids normal est de 3gr.,20; mais cette pièce peut tout aussi bien être un tétrobole *primitif Lydien* qui a exactement le même poids et cela permettrait de considérer le No. (5) comme un *triobole primitif* dont le poids normal est de 2,40, tandis que la pièce est trop légère pour un triobole de poids Eginète, trop lourde pour un diobole; nous proposons donc de les classer ainsi qu'il suit :

3,05
2 95 } Tétrobole Lydien (poids normal — 3,20)
2,75
2,29 Triobole Lydien (poids normal — 2,40)

ABYDOS.

1) 3,79
(2) 3.11 } Ces trois monnaies ne peuvent appartenir au même système. Le No (1) est surement un Triobole de poids phénicien dont le poids normal est de 3,75; les autres me paraissent être des tétroboles Lydiens semblables à ceux d'Héraclée. On aura donc :
(3) 2,99

3,11
2,99 } Tétroboles Lydiens (poids normal 3,20).

DARDANOS.

(1) 3,79 } Ces deux pièces sont probablement un Triobole et une obole de poids
(2) 1,15 } Phénicien.

TÉNÉDOS.

8,15 pièce de poids Euboïque ou Attique en apparence mais qui est peut être en réalité un trois quarts de statère d'Egine.
2,10 –2,01—1.80, 1,78. — Diobole Eginète (normal 2.12)
1,55 Trihémiobole Eginète (normal 1,59)

C Y M E

12 11,90 11,80 11,40 — Statère d'Egine (poids normal =12,80).
0,59—0,46—0.43 – 0,41— Hémiobole d'Egine (poids normal=0,53 .

www.dacoromanica.ro

TABLEAU GÉNÉRAL DES SYSTÈMES PRIMI

Valeur relative de

MONNAIES D'OR DU SYSTÈME LYDIEN

Talent 25920
Mine 432
Statère $\frac{2}{60}$ Mine 14,40 Poids d'argent équivalent 191,95
Obole $\frac{1}{360}$ Mine 1,20 Poids d'argent équivalent —16gr. $\frac{10}{60}$ d'outen.

Poids en Outens d'or	Poids en 60e de la Mine d'or	Valeur en Outens d'argent	Valeur en Obole du syst. primitif	Valeur en drachmes du système primitif	Valeur en statères d'argent prim.	MONNAIES D'OR		Valeur en statères d'Egine	Valeur en drachmes	Valeur en Oboles	Valeur en fractions de la mine d'argent
9/20	2	2	240	40	20	1	Statère d'or .	14,40	15	30 180	4/9
3/80	1 1/9	1 1	180	30	15	3/4	Statère	10,80	11 1/4	22 1/2 135	1/3
3/40	1	1	120	20	10	1/2	Stat. ou drach.	7,20	7 1/2	15 90	2/9
1/20	2/3	2/3	80	13 1/3	6 2/3	1/3	ou Tétrobole .	4,80	5	10 60	4/27
3/80	1/2	1/2	60	10	5	1/4	ou Triobole .	3.60	3 3/4	7 1/2 45	1/9
1/40	1/3	1/3	40	6 2/3	3 1/3	1/6	Diobole. . . .	2,40	2 1/2	5 30	2/27
3/160	1/4	1/4	30	5	2 1/2	1/8	Trihémiobole	1,80	1 7/8	3 3/4 22 1/2	1/18
1/80	1/6	1/6	20	3 1/3	1 2/3	1/12	Obole d'or . .	1,20	1 1/4	2 1/2 15	1/27
3/320	1/8	1/8	15	2 1/2	1 1/4	3/16	d'obole . .	0,90	15/16	1 7/8 11 1/4	1/36
1/160	1/12	1/12	10	1 2/3	5/6	1/24	Hémiobole . .	0,60	5/8	1 1/4 7 1/2	1/54
1/320	1/24	1/24	5	5/6	5/12	1/48	Quart d'obole	0,30	5/16	5/8 3 3/4	1/108
1/640	1/48	1/4	2 1/2	5/12	5/24	1/96	Huitième d'ob.	0,15	5/32	5/16 1 7/8	1/216

MONNAIES D'ARGENT DU SYSTÈME LYDIEN

(a)

Système Primitif

unité de 20 au statère d'or de 14 40

Statere d'argent— $\frac{1}{10}$ outen Egyptien et $\frac{1}{45}$ de la mine d'arg. ou $\frac{4}{3}$ de60e

Statère pèse 9.60 et vaut en or 0,72

Obole pèse0,80 $\frac{1}{120e}$ Outen. Vaut 0.06 d'or

(b)

Système d'Egine

unité de 15 au statère d'or de 14,40

Statere— 1 1/3 kites Egyptiens pese 12,80 vaut 0,96 d'or

Obole . . . pèse 1,06 vaut 0,08 d'or

NONNAIES d'argent	Poids normal en grammes	Poids en 60e d'outen d'argent	Poids en Outens	Poids en 60e de la mine d'argent
2 Double tatère .	19 20	12	9/10	8/3
1 Statère	9,60	6	1/10	4/3
3/4 Statère	7.20	4 1/2	3/10	1
1/2 ou drachme . .	4 80	3	1/20	2/3
1/3 Tétrobole . .	3,20	2	1/30	4/9
1/4 Triobol . . .	2 40	1 1/2	1/40	1/3
1/6 Diobole	1,60	1	1/60	2/9
1/8 Trihém obole .	1.20	3/4	1/80	1/6
1/12 Obole	0 80	1/2	1/120	1/9
1/16 Trois quarts d'ob.	0.60	3/8	1/160	1/12
1/24 Hémiobole . . .	0 40	1/4	1/240	1/18
1/48 Quart d'obole. .	0,20	1/8	1/480	1/36
1/96 Huitième d'ob.	0.10	1/16	1/960	1/72

MONNAIES d'argent	Poids en rammes	Poids en Outens	Poids en 60e d'Outen
2 Double statère .	25,60	8/30	16
1 Statère	12.80	4/30	8
3/4 Statère	9,60	3/30	6
1/2 ou Drachme . .	6 40	2/30	4
1/3 Tétrobole	4.26	4/90	8/3
1/4 Triobole.	3,20	1/30	2
1/6 Diobole	2,13	2/90	4/3
1/8 Trihémiobole . .	1.60	1/60	1
1/12 Obole	1.06	1/90	2/3
1/16 Trois quarts d ob	0.80	1/120	1/2
1/24 Hémiobole . . .	0.53	1/180	1/3
1/48 Quart d'obole. .	0.26	1/360	1/6
1/96 Huitième d'obole	0,13	1/720	1/12

www.dacoromanica.ro

TIFS D'OR ET D'ARGENT DE L'ASIE MINEURE

l'or à l'argent $\frac{1}{13,33}$

MONNAIES D'OR DU SYSTÈME PHOCÉEN

Talent 30 300gr.
Mine 505

Statère $\frac{2}{60}$ de Mine 16,83 Poids d'argent correspondant 224gr,34

Obole d'or $\frac{1}{360e}$ de Mine 1,40 Poids d'argen correspondant 18,69.

Valeur en Oboles Perses	Valeur en drachmes Perses	Val. en Statères d'argent Perse	MONNAIES D'OR		Valeur en Phenicien d'argent	Valeur en drachme Phenicienne	Valeur en Obole Phenicienne
240	40	20	1	Statère d'or . . 16,83	15	30	180
180	30	15	$\frac{3}{4}$	Statere . . . 12,62	11 1/4	22 1/2	135
120	20	10	$\frac{1}{2}$	ou Drachme d'or 8.41	7 1/2	15	90
80	13 1/3	6 2/3	$\frac{1}{3}$	Tetrobole. . . 5,61	5	10	0
60	10	5	$\frac{1}{4}$	Triobole . . . 4,20	3 3/4	7 1/2	45
40	6 2/3	3 1/3	$\frac{1}{6}$	Diobole . . . 2 80	2 1/2	5	30
30	5	2 1/2	$\frac{1}{8}$	Trihémiobole . 2 10	1 7/8	3 3/4	22 1/2
20	3 1/3	1 2/3	$\frac{1}{12}$	Obole 1,40	1 1/4	2 1/2	15
15	2 1/2	1 1/4	$\frac{1}{16}$	Trois quarts d'o 1,05	15/16	1 7/8	11 1/4
10	1 2/3	5/6	$\frac{1}{24}$	Hémiobole . . 0,70	5/8	1 1/4	7 1/2
5	5/6	5/12	$\frac{1}{48}$	Quart d'obole . 0 35	5/16	5/8	3 3/4
2 1/2	5/12	5/24	$\frac{1}{96}$	Huitième d'obol 0,17	5/32	5/16	1 7/8

MONNAIES D'ARGENT DU SYSTEME PHOCÉEN

(c) **(d)**

Système Perse

unité de 20 au statère d'or de 16,83

Statere d'argent = $\frac{1}{45}$ de la monnaie d'argent ou $\frac{4}{3}$ de 60e

Statère d'arg. pese 11,22 et vaut en or 0.863
Obole d'argent pèse 0,93 et vaut en or 0.072
et pèse $\frac{1}{9}$ de 60e de la mine

Système Phenicien

unité de 15 au statère d'or de 16 8

Statère d'argent pèse 14,95
et vaut en or 1,12

Obole d'argent pèse 1,24 et vaut
en or 0,093

MONNAIES d'argent		Poids en grammes	Poids en 60e de la mine d'argent.
2	Double Statere .	22,44	8/3
1	Statere	11,22	4/3
3/4	Statère	8,40	1
1/2	ou Drachme . .	5,61	2/3
1/3	Tétrobole . .	3,73	4/9
1/4	Triobole . . .	2,80	1/3
1/6	Diobole	1,86	2/9
1/8	Trihémiobole . .	1,40	1/6
1/12	Obole	0.93	1/9
1/16	Trois quarts d'ob.	0,70	1/12
1/24	Hémiobole . . .	0,46	1/18
1/48	Quart d'obole . .	0,23	1/36
1/96	Huitième d'obole	0,11	1/72

MONNAIES d'argent		
2	Double Statère . .	2 00
1	Statère	14 00
3/4	Statère	1 00
1	ou Drachme . .	7 47
1/3	Tétrobole . . .	4 98
1/4	Triobole	7
1/6	Diobole	2
1/8	Trihémiobole	1 86
1/12	Obole	1 24
1/16	Trois quarts d'ob .	0 93
1/24	Hémiobole . . .	0 62
1/48	Quart d'Obole . .	0 31
1/96	Huitième d'obol . . .	0 0

www.dacoromanica.ro

METHYMNA

6,80—6.72. . . . . $^3/_4$ Statère primitif (poids normal—7 20).
8,45 8,20—8.16 7,98 8,15 8. Pièces de poids Euboïques en apparence mais peut-être Statères primitifs en réalité (poids normal 9,60 .

CLAZOMÈNE

7-6,95-6,93-6,90-6,89-6,88-6,75-6,70-6,65 —$^3/_4$ Statère primitif poids normal 7,20 .
3,04 / 2,95 } *Tétrobole primitif* (poids normal—3,20).
1,07—0,98—0,93—0,87—0.94 — *Trihémiobole primitif* poids normal 1,20 .
0,63 . . . . . $^3/_4$ *d'obole primitif* (poids normal 0,60).

EPHÈSE

3,50 3,42 3,34—3,25 — Trioboles de poids Phénicien.

Il existe à Vienne au cabinet impérial une pièce d'argent archaïque d'Ephèse au type de la mouche à miel sur le droit et du carré creux au revers et tout à fait semblable aux pièces d'électrum d'Ephèse de poids Lydien figurées par Mr. Barclay Head (dans ses métrological notes). Or cette pièce pèse 4,57 presque exactement *une drachme* d'argent du *système primitif*.

ERYTHRÉE

14.28. . . . . Statère Phénicien poids normal — 14,95
7,10—7,05—7,04—6,80—6,74— Drachme Phénicienne (poids normal 7,47

MILET

11,02 10,87 9,97 Statères Perses poids normal — 11,22

PHOCÉE

3,79 — 3,68 Trioboles de poids Phéniciens (poids normal 3,73 .

TÉOS

11.95 à 10,40 première époque 12,17 à 10,88 deuxième époque p d normal 12 80)
5,75 . . . . . drachme Eginete poids normal — 6,40
2,76 — 2,65. . . . Trioboles idem (idem 3 20)
2.10 . . . . . Diobole idem (idem — 2,12)
1,25 1,23. . . . Trihémioboles id. (idem 1,60
0,57 . . . . . Hémioboles id. (idem 0,53)

CHIOS

15.29 — 15,26 / 7,95 — 7,50 / 2,60 — 2,30 } ce sont probablement des statères des drachmes et des dioboles, mais leur poids excède trop sensiblement les poids normaux correspondants de la série Phénicienne pour pouvoir les atribuer avec certitude au Système Phénicien et les monnaies de Chios constituent peut-être une série à part.

Nous avons retrouvé le système primitif à Abydos, Clazomène, Methymna et Ephèse. La drachme d'argent d'Ephèse du Cabinet de Vienne est surtout d'un haut intérêt car elle est de poids presque normal (4,57) et identique de

www.dacoromanica.ro

type et de fabrique avec les pièces d'électrum d'Ephèse figurées par Mr Barclay Head (dans ses Metrological notes) et qui sont des statères de poids Lydiens.

Le monnayage archaïque d'argent de *Dicæca* en Thrace appartient aussi au *système primitif* (Voir Barclay Head, Catalogue du Musée Britanique, Thrace pag. 115 et Brandis op. cit).

On trouve le statère pesant	9,60	(poids normal – 9,60)
le $^3/_4$ de statère	7,22	(poids normal—7,20
le Tétrobole	2,70	(poids normal—3;20)
le Triobole	2,59—2,30—2,10	(poids normal—2,40)
le Trihémiobole	1,05	poids normal—1 20)

Les monnayages *Lyciens* paraissent se rattacher à la même origine quoique le surpoids de quelques pièces ne soit pas très facile à expliquer. On trouve :

des statères de	9,98-9,97-9,84-9,75-9,74-9,67-9,63-9,71-9,39 / 8.89-8,80-8,67-8,65-8,53-8,49-8,42-8,07	(poids normal – 9,60)
des $^3/_4$ statères	de 7,70—7,40—7,25.	(poids normal—7,20)
des Drachmes	de 4,08—4,08—3,97—3,77 (?).	(poids normal—4,80)
des Tétroboles	de 2,97—2,85—2,84—2,79 -2,65 2,51 . .	(poids normal—3,20)
des Trioboles	de 1,98 (?)	(poids normal—2,40)
des Dioboles	de 1,55—1,53—1,49	(poids normal—1,60)
des Trihémioboles	de 1.10—1,10	(poids normal—1.20)
des Oboles	de 0,71	(poids normal—0,80)

Brandis page 152

Enfin les monnaies de la Cyrénaïque sont sûrement dérivées du système primitif comme nous le démontrerons un peu plus loin et nous y rencontrons parmi les plus archaïques

le double statère	de 18,30	(poids normal 19,20)
la Drachme	de 4,31	(poids normal — 4,80)
et le Triobole	de 2,40	(poids normal — 2,10)

On pourrait multiplier les exemples mais cette recherche sera faite avec bien plus de fruits sur les monnaies elles-même, dans les cartons des grandes collections. Le type et le travail des pièces aidera à reconnaître leur antiquité et l'on ne sera pas exposé à séparer des monnaies semblables ou à en réunir de disparates comme on le peut faire à tout moment en ne tenant compte que du poids brut des monnaies donnés par les catalogues. Maintenant que les cadres de la série primitive nous sont connus je suis persuade que l'on retrouvera beaucoup de monnaies de ce genre confondues dans d'autres séries, car la succession des systèmes surtout en Asie Mineure rend leur classement très difficile.

Si les monuments monétaires asiatiques servant à démontrer l'existence de la série primitive d'argent sont encore rares et mal connus, l'étude des monnayages Grecs nous fournit des preuves d'une autre nature mais d'une importance tout aussi grande et qui complètent très heureusement notre démonstration.

www.dacoromanica.ro

SYSTÉMES ATTIQUE ET CORINTHIEN

Les monnayages d'Athènes et de Corinthe sont caractérisés par le poids particulier de leur unité d'argent : la drachme ou demi-statère qui pèse environ 4gr.,25. On sait par les travaux de Mr. Curtius que cette unité d'argent a été empruntée par Athènes à l'Eubée et que la série des pièces archaïques à la roue, à la Gorgone, au cheval (etc) appartient aux cités Euboïques et non au premier monnayage Athénien. Le prototype du système Attique est donc venu de l'Eubée.

Chalcis et Corinthe où l'on trouve les plus anciennes monnaies de ce genre étaient deux cités étroitement liées dans la haute antiquité et en relation également intime avec Milet, la vieille métropole Ionienne qui fut la première ville Grecque peut-être qui ait frappé de la monnaie. Nous avons eu l'occasion de dire que les premières pièces d'argent Milésiennes avaient dû être des copies littérales des premières pièces d'argent Lydiennes, par conséquent des monnaies du système *Lydien primitif*. On est donc en droit de s'attendre à rencontrer dans les monnaies de Chalcis et de Corinthe des imitations du statère d'argent primitif de 9,60 et ces prévisions sont pleinement confirmées par l'étude de ces deux séries monetaires.

Examinons d'abord leur système divisionnaire.

Nous trouvons à Corinthe l'unité pesant. .	8,60	
Le tiers id	2,87	
Le sixième id . . .	1,43	
Le douzième id. . .	0,71	
Le seizième id . . .	0,53	(NB. Mr. Mommsen considère cette pièce comme $\frac{1}{18e}$ mais c'est probablement $\frac{1}{16e}$)

Ce sont le statère, le tétrobole, le diobole, l'obole et le $^3/_4$ d'obole de la série, toutes tailles existantes dans le système divisionnaire de l'Asie Mineure, étudié plus haut.

Les séries archaïques d'argent de l'Eubée nous présentent également une suite de monnaies que l'on peut identifier ainsi qu il suit :

Tétradrachmes pesant . .	17,gr.
Statères ou didrachmes. .	8,50
Drachmes	4,25
Trioboles	2,12
Oboles	0,71
$^3/_4$ d'obole	0,52
Hémioboles.	0,35
Quart d'oboles.	0,17

www.dacoromanica.ro

Ce sont encore là des fractions connues et constantes du système divisionnaire Oriental. L'imitation des monnayages Asiatiques est donc manifeste à Corinthe et en Eubée tout au moins au sujet du fractionnement de leurs séries. Il en résulte une forte présomption que l'unité elle-même n'est point d'invention Hellénique. Parmi les quatre unités primitives d'argent que nous avons appris à connaître et qui pesaient 9,60. 12,80. 11.22 et 14,95 la première est celle qui se rapproche le plus des statères Corinthiens et Euboïques. Cette unité est en outre le point de départ probable du premier monnayage de Milet et c'est sûrement à cette ville que Chalcis et Corinthe ont dû emprunter leur premier système monétaire. L'on est donc tout naturellement amené à rechercher comment le statère primitif de 9,60 a pu devenir en Grèce le statère Corinthien et Euboïque de 8gr.,50 à 8,60.

Nous avons vu qu'à l'origine lors des premières frappes d'Egine le rapport de l'or à l'argent était dans cette île égal à celui qui existait en Orient, c'est-à-dire 1 à 13,33, mais cet état de choses ne tarda pas à changer et l'on sait d'une façon positive (1) que ce rapport devint celui de *1 à 12*. Calculons le poids que devrait avoir un statère primitif d'argent de *20 au statère d'or Lydien de 14.40* en admettant cette proportion. Ce poids est de $\frac{14,40}{20} \frac{12}{} = \frac{172,8}{20} =$ *8,60* et c'est exactement le poids effectif des statères Corinthiens et des statères de l'Eubée. *Le statère de poids attique de 8,50 est donc la réduction du statère d'argent primitif de 9,60 résultant de l'abaissement du rapport de l'or à l'argent en Grèce.*

Ce qui fit le succès de ces monnaies et ce qui les rendit abondantes, c'est que leur poids étant sensiblement le même que celui du demi statère d'or Phocéen, ces pièces d'argent valaient exactement un douzième de ce demi statère d'or ou un vingt quatrième du statère entier. C'étaient donc à l'origine de véritables monnaies mixtes d'argent, pouvant servir dans les deux systèmes. Et lorsque plus tard les statères d'or de poids Phocéens évincèrent sur tous les marchés les statères primitifs de poids Lydiens ; Corinthe et l'Eubée purent fabriquer des statères et fractions de statères d'or de poids Phocéen, dont chaque espèce valait exactement douze fois la fraction correspondante de leur série monétaire d'argent. Cela forme un système d'une extrême simplicité dont l'Eubée et Corinthe paraissent être les véritables points de départ, et l'ensemble de ces monnayages d'or de poids Phocéen et d'argent de poids primitif réduit, constitue bien alors une invention nouvelle et particulière à la Grèce.

Mr. Barclay Head (voyez pl. I, fig. 10 et 11) nous offre les images de deux monaies de Chalcis, l'une d'or, l'autre d'argent au type commun de la roue sur le droit et du carré creux au revers, contemporaines par le travail et pesant l'une 1gr.,42 et l'autre 8,50. La première est une obole d'or Phocéenne et le poids d'argent équivalent en appliquant la proportion douzième entre les deux métaux est égal à $1,42 \times 12 = 17$gr. La pièce d'or vaut donc exactement

(1) Lenormant, La Monnaie dans l'antiquité page 147.

www.dacoromanica.ro

deux des pièces d'argent et nous avons là un exemple excellent et très archaïque de cette espèce de monnayage. Si nous considérons ce poids de 17 gr. d'or comme le poids normal du statère, ses divisions auront les poids normaux suivants (1) et vaudront en pièces d'argent attiques ou Corinthiennes.

Valeurs des pièces d'or du Système Euboïque en pièces d'argent de même Système

			Tétradrachmes d'argent		*Statères*	*Oboles.*
	Statère d'or	17	valant 12	ou	24	ou 288
1/2	Statère drachme d'or ou Chrysus.	8,50	6		12	144
1/3	Tétrobole	5,66	4	—	8	— 96
1/4	Triobole d'or ou demi Chrysus .	4,25	3		6	72
1/6	Diobole	2,84	2	—	4	48
1/8	Trihémiobole	2,12	— 1 1/2	—	3	36
1/12	Obole	1,42	1	—	2	— 24
1/16	Trois quarts d'obole	1,06	— 3/4	—	1 1/2	— 18
1/24	Hémiobole	0,71	— 1/2		1	12
1/48	Quart d'obole	0,35	— 1/4	—	1/2	— 6
1/96	Huitième d'obole	0,17	1/8		1/4	— 3

La sèrie normale d'argent correspondante était :

Poids normaux des pièces d'argent du système Euboïque ou Corinthien

grammes		
17	— Tétradrachme d'argent valant	24 oboles d'argent
8,50	Statère d'argent	12 »
4,25	— Drachme	6 »
2,82	— Tétrobole » »	3 »
1,41	— Diobole	2 »
1,06	Trihémiobole	1 1/2 »
0 71	— Obole »	1
0,52	— 3/4 d'obole	3/4 »
0,35	— Hémiobole » »	1/2
0,17	— Quart d'obole » »	1/4

Au contraire des monnayages primitifs orientaux les pièces d'or de ce système ont des correspondants de même valeur dans la série d'argent ; ainsi l'obole d'or vaut juste un tétradrachme, l'hémiobole d'or un statère d'argent, le quart d'obole d'or une drachme, et le huitième un triobole d'argent.

Les Athénieus ont adopté de toute pièce le système Euboïque et en comparant leurs monnaies effectives d'or et d'argent aux deux séries théoriques précédentes, on en retrouvera presque toutes les divisions. Il est remarquable cependant que le poids des tétradrachmes d'Athènes excède celui de leur modèle Euboïque et cela tient probablement à ce qu'au moment où cette ré-

(1) Les Athéniens appelaient en général *statères* les pièces d'or du poids de la darique, c'est-à-dire l'ancienne drachme d'or ; il est donc probable que dans l'usage, les noms portés par nos divisions d'or étaient souvent rapportés aux fractions de la pièce de 8,50 ; ainsi notre obole serait un diobole notre 24e une obole d'or etc.

www.dacoromanica.ro

forme monétaire se fit à Athènes la valeur de l'or relativement à l'argent était un peu plus élevée qu'à Chalcis.

Pour Corinthe Mr. Mommsen mentionne un statère d'argent Corinthien pesant 9_{g},14 (1). Cette pièce serait assez près du poids normal (9,60) du statère primitif. Il indique également (page 81 note 1) une monnaie pesant 4,96 qui ne peut être qu'une drachme primitive (4,80) un peu trop lourde.

On peut suivre aussi les transformations du poids des statères d'argent primitifs de 9,60 en statères de poids attique dans la numismatique de Cyrène. Dans son savant ouvrage sur ces monnaies Mr. Muller exprimait déjà des doutes sur l'origine Attique de cette série et la lumière se fait aujourd'hui complètement sur le point de départ de ce monnayage; le système archaïque des monnaies d'argent de Cyrène était, suivant toutes les probabilités, notre système primitif.

Nous donnons dans le tableau suivant les poids maximums des pièces indiquées par Mr Muller et en regard les poids normaux correspondants de la série primitive afin d'en bien saisir les relations :

MONNAYAGE D'ARGENT ARCHAÏQUE DE LA CYRÉNAÏQUE

Tétradrachme	18,30	poids	normal	— 19,20	(Muller p. 177 table II)
Statère . .	8,60	»	»	— 9,60	
Drachme. .	4.30	»	»	— 4,80	
Triobole. .	2.40	»	»	— 2,40	
Trihémiobole??	0,87	»	»	— 1,20	
Obole. . .	0,78			— 0,80	
Hémiobole .	0,39	»	»	— 0,40	

Cette origine permet de se rendre compte de tout le monnayage de la Cyrénaique sans être obligé de recourir à des changements de système; l'abaissement progresif du rapport de l'or à l'argent suffit en effet pour expliquer l'affaiblissement du statère et au moment où la relation de valeur entre les deux métaux devint ce qu'elle était en Grèce (1 à 12), le statère d'argent de la Cyrénaïque devint égal au statère Corinthien et Attique.

CONCLUSION

En résumé l'invention de la monnaie est bien Lydienne et d'époque très reculée; on a probablement monnayé pour la première fois les lingots monétaires d'or et d'argent déjà en circulation et on leur a conservé les poids antérieurs auxquels on était habitué; ce fut pour l'argent, le kite et ses divisions les plus simples et pour l'or, le poids d'or équivalent à 1 outen d'argent. On obtint de la sorte la drachme d'or, point de départ sexagésimal de la grande unité de poids de l'or le talent Lydien. Ainsi se formèrent les deux systèmes monétaires primordiaux d'or et d'argent Lydiens. On les divisa de la même maniere et le premier statère d'or pesa 14,40 le premier statère d'argent 9,60.

Les villes Ioniennes les plus voisines ont copié simplement les monnaies

1) Hist. de la monnaie Romnaine page 80 note 1.

www.dacoromanica.ro

Lydiennes primitives en les marquant de leurs symboles et il est probable que *Milet* fut la cité Grecque qui frappa monnaie la première, et monnaie Lydienne. C'est de là que Corinthe et l'Eubée reçurent les modèles de leurs premiers statères d'argent, elles durent les frapper d'abord de poids Lydien primitif mais plus tard, quand la valeur de l'or à l'argent s'abaissa, leurs statères d'argent s'affaiblirent et finirent par être de poids attique.

Le système d'or Lydien fut adopté par toutes les cités Ioniennes qui employaient les unités de poids Lydien, mais parmi elles, quelques villes ne suivirent pas le système primitif d'argent. Elles imaginèrent de diviser le statère d'or en quinze parties au lieu de vingt en prenant pour unité d'argent ce quinzième et conservant les mêmes tailles que précédemment ; c'est ainsi que prit naissance le statère d'argent Eginète de 12,80 qui servit de prototype aux monnaies de Phidon à Egine et qui se répandit de là dans une grande partie de la Grèce.

Les deux principaux systèmes Grecs de monnaies d'argent sont donc d'origine orientale et dérivés de l'étalon de poids Lydien prototype du talent grec primitif.

Mais toutes les villes de l'Asie Mineure ne se servaient pas, comme Milet, des poids Lydiens ; quelques unes, notamment Phocée avaient emprunté aux Phéniciens les unités de poids Assyro-Babyloniens et les lingots monétaires d'or et d'argent dont ils faisaient usage étaient sans doute des fractions sexagésimales de ces poids. Aussi, lorsque les Phocéens frappèrent monnaie pour la première fois, au lieu de copier les pièces Lydiennes, ils prirent pour unité de poids de l'or le 60e de la mine Assyro-Babylonienne et divisèrent ensuite cette unité suivant le mode Lydien. Il est probable qu'ils imitèrent également les monnayages d'argent de la Lydie mais en préférant le système d'Egine à celui de Sardes et l'appliquant à leur nouveau statère d'or de 16,83 Ils obtinrent ainsi le premier statère d'argent Phénicien (14,95) de 15 au statère d'or de poids Phocéen et le divisèrent de la même manière que leur unité d'or.

Enfin les Perses, après la conquête de la Lydie, *imitèrent* la monnaie d'or Lydienne de la même façon que les Phocéens parcequ'ils se servaient probablement comme eux de lingots monétaires de poids Assyro-Babyloniens, mais ils copièrent directement le système des monnaies d'argent *primitives* qu'ils trouvèrent à Sardes et créèrent ainsi les premières pièces d'argent de 20 au statère d'or de 16,83, c'est à dire les premiers statères de 11,22.

Telle paraît être, dans l'état actuel de nos connaissances, la marche de l'invention monétaire, et ses premières étapes après Sardes, seraient : Milet, Téos, Phocée, Egine, Corinthe et Chalcis. L'influence considérable exercée par les Lydiens sur les débuts de la culture Héllénique est admise aujourd'hui par tous les savants; mais l'étude des premiers monnayages grecs nous en fait apprécier à nouveau toute l'importance et nous reporte à des époques d'une trés haute antiquité.

Michel Ç. Soutzo.

www.dacoromanica.ro

MONUMENTE
EPIGRAFICE SI SCULPTURALE
DIN
DOBROGEA

I

IGLIŢA (TROESMIS)

— Fine (1) —

Nr. 7.

Fragment de pétră ordinară, nalt. 0.38, lat. 0.40, gros, 0 08.

A R S I N
E N A N
F I L ✿ P A
I M E P
R V

(1) Vedĭ vol. I, 97—132, 293—330.

www.dacoromanica.ro

Nr. 8.

Altar de pétră, nalt. 0.41, lat. 0.28, gros. 0.33, începutul lipsesce.

FESTVS · AV
GVR · MVN
TROES

Inscripţiunea săpată adânc în caractere frumóse din secolul al 3-lea, se citesce:

.....*Festus augur mun(icipii) Troes(mensium).*

Municipiul Troesmis ca tóte cetăţile romane avé acelésĭ sacerdoţiĭ municipale: pontificĭ, flaminĭ, auguriĭ şi haruspicĭ. Afară de Festus din inscripţiunea de maĭ sus maĭ cunóscem încă un augur al municipiuluĭ Troesmis, pe C. Arrius Quintianus din următórea inscripţiune găsită în Constanţa şi aḑĭ depusă în Museul naţional:

C · ARRIVS QVINTIANVS BIS
DVVMVIRALISETAVGVRMV[N]
TROESMENS · VET · FILIVS · ETCLAV
DIA ESVARTA VXOR SE VIVIS ME
MORIAMSIBIFECERVNT CVRA[TO]
TIBVS ARRIIS QVINTIANO FILIO ÆIA
NVARIO · LIBERTO

www.dacoromanica.ro

Nr. 9.

Cipp de pétră, nalt. 0.80, lat. 0.35, gros. 0.24.

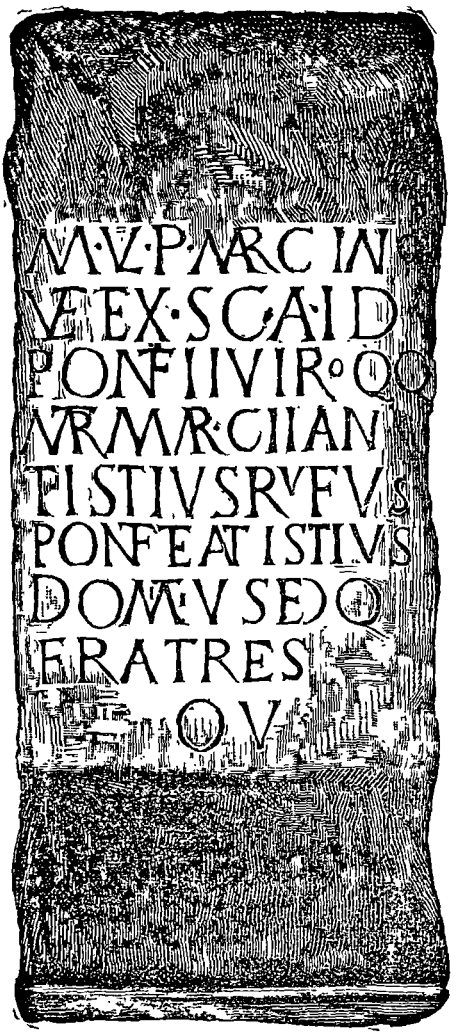

Inscripţiunea o citim ast-fel :

M(arco) Ulp(io) Marciano || *vet(erano) ex s(inguʟari) c(onsular's) a(lae) I D(ardanorum)* || *pont(i)f(ici) IIvi.ro q(u'n)q(uennali)* || *m(unic'pii) Tr(oesmensium) Marcii An* || *tistius Rufus pont(i)f(ex) et Antistius* || *Domitius ed(ilis) q(uaestor)* || *fratres* || *o(ptimo) v(iro)*.

Monumentul este dér înălţat de Antistius Rufus pontifice şi de Antistius

www.dacoromanica.ro

Domitius, aedil şi quaestor al municipiuluĭ Troesmis în onórea frateluĭ lor M. Ulpius Marcianus, veteran, fost *singularis consularis* în *ala I Dardanorum*, pontifice şi *duumvir quinquennalis* al aceluĭaşiŭ municipiŭ

Singularis consularis, care în unele inscripţiunĭ se indică prin literile SING. COS·. ĭar în altele numaĭ prin S · C · (1), era o funcţiune militărésca, anume o ordonanţă dată pe lângă oficerĭ de diferite rangurĭ ca să execute ordinile lor. Aşa se cunosc : *singularis praefecti praetorio*, *singularis praefecti vigilum*, *singularis praefecti cohortis*, *singularis tribuni*, probabil şi *singularis legati* (2).

Afară de aceste ordonanţe exista în provinciĭ divisiunĭ întregĭ de trupe de elită, *equites* séŭ *pedites singulares*, *alae* séŭ *cohortes singularium*, ĭar în serviciul împĕratuluĭ, o elită deosebită, compusă esclusiv din cavaleria trupelor auxiliare şi numită *equites singulares Augusti*.

Singulares eraŭ inferiorĭ în rang beneficiarilor, după cum resultă din inscripţiunea luĭ C. Cœlius Anicetus soldat al cohorteĭ II pretoriane, care se numesce : «singularis tribuni *spe beneficiatus*» (3).

Veteranul din inscripţiunea nóstră a fost singularis consularis în *ala I Dardanorum*, care se afla în garnisonă în Moesia inferióră (4), şi anume la Arrubium (aḑĭ Măcin) (5). — Prenumele şi numele sĕŭ gentil *Marcus Ulpius* probéză póte că el a intrat în serviciŭ în timpul luĭ Traĭan. de la care a primit odată cu *civitas* şi numile împĕratuluĭ (6). Gentiliciul sĕu înainte de a fi soldat fusese *Antistius*, după cum se vede la ceĭ douĭ fraţĭ aĭ sĕĭ : Antistius Rufus şi Antistius Domitius. Cuvêntul *Marcii* din rêndul al 4-lea nu póte fi luat ca un epitet al municipiuluĭ, căcĭ în acest cas ar fi trebuit să se ḑică *Aurelii* séŭ cel puţin *Marciani*. Probabil *Marcii* este din eróre în loc de *Marci* şi se referă la amêndouĕ numile carĭ urméză, prin urmare câte şi treĭ fraţiĭ se vede că avéŭ prenumele *Marcus*.

Veteranul, după terminarea serviciuluĭ milităresc, — care pentru trupele auxiliare ţinea 25 anĭ — devine în municipiul Troesmis pontifice şi *duumvir quinquennalis*, adică magistratul annual însărcinat din cincĭ în cincĭ anĭ (lustrum) cu facerea şi publicarea listelor cetăţenilor, cu *lectio senatus* şi cu afacerile financiare censorice.

(1) D. T. Mommsen a probat cel d'întâiŭ prin argumente sigure că S · C înseamnéză *singularis consularis*. Veḑĭ *Ephemeris epigraphica*, IV pag. 401 seq. (Berlin 1881).

(2) Exemple în *Ephemeris epigraphica* l. c. pag. 402–403.

(3) *Inscriptiones Regni Neapolitani* nr. 218.

(4) C. I. L. III. Dipl. milit. XX (anul 99), XXII (a. 105) şi XXXIV (a. 134).

(5) Gr. G Tocilescu, *Inschriften aus der Dobrudscha*, nr. 81 pag. 39.

(6) Adoptarea numeluĭ împĕratuluĭ era un obiceiŭ general. Când o cetate dobêndea dreptul de *colonia* séŭ *municipium*, toţĭ nouiĭ cetăţenĭ romanĭ purtaŭ numile împĕratuluĭ care conferise acel drept. Un alt *Marcus Ulpius* Antipater tot din Troesmis veḑi-l în C. I. L. III 6170. Idem un altul tot acolo nr. 6186. Despre *equites singulares* anume cf. Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung*, 1876 p. 474.

www.dacoromanica.ro

Nr. 10.

Monument funerariŭ de pétră ordinară, nalt. 1.47, lat. 0.67 și gros. 0.16.

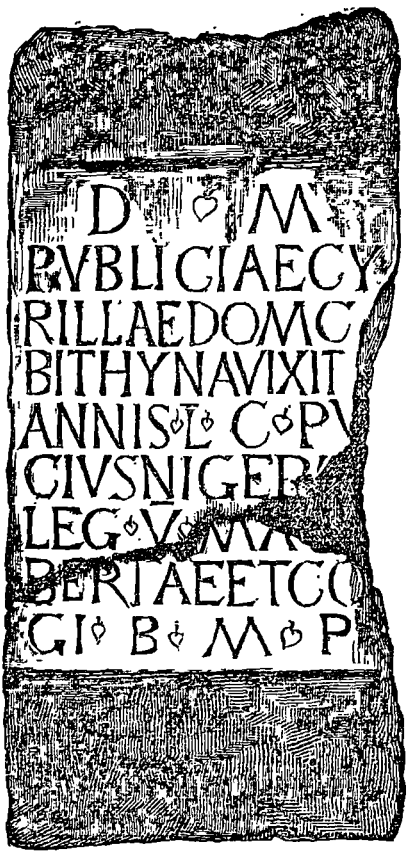

D ✣ M
PVBLICIAE CY
RILLAE DOMO
BITHYNA VIXIT
ANNIS✣ L̄✣C✣PV*bli*
CIVS NIGER*mil*
LEG✣V̄✣MA*c · li*
BERTAE ET ¦CO*niu*
G I ✣ B ✣ M ✣ P*os ·*

Inscripțiunea se citesce :

D(is) m(anibus) Publiciae Cyrillae, domo Bithyna, v'xit annis L. C(aius) P[ubli]cius Nige[r mil](es) leg(ionis) V m[ac(edonicae) li]bertae et co[niu] gi b(ene) m(erenti) p[os](uit).

Monumentul, anterior luĭ Septimiŭ Sever, de óre-ce arétă legiunea V macedonică staționând încă la Troesmis, s'a înălțat de un soldat al acesteĭ legiunĭ, C. Publicius Niger, pentru liberta și în acelașiŭ timp și soció a sea Publicia Cyrilla originară din Bithynia, și mórtă în vĕrstă de 50 anĭ.

www.dacoromanica.ro

Nr. 11.

Monument funerariŭ de pétră ordinară, nalt. 1.12, lat. 0.63 şi gros. 0.12.

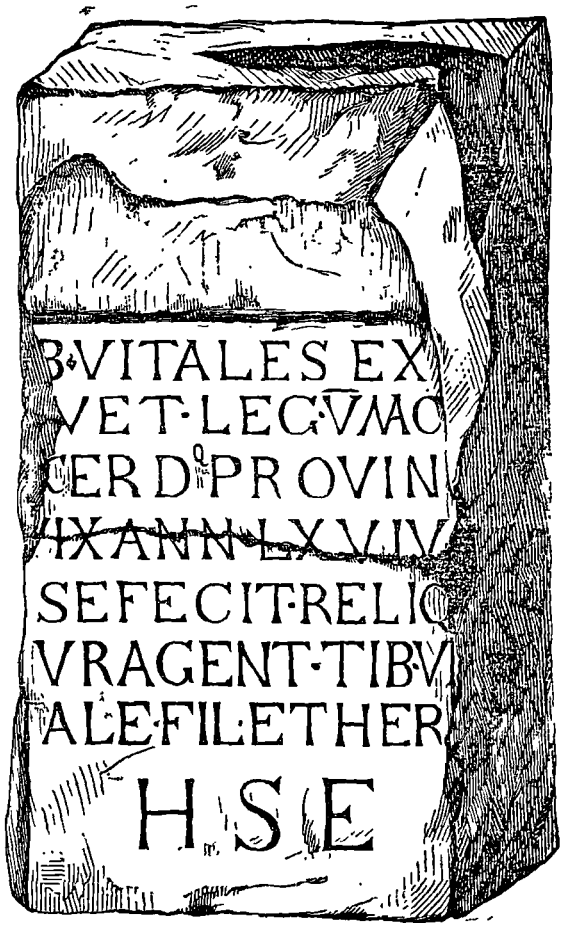

ti B ◇ VITALES EX
?) · VET · LEG · VMAC
sa CERDQ PROVIN
c. VIX ANN · LX · VIV
5 SE FECIT · RELIQ
c VRAGENT · TIB · VI
t ALE · FIL · ET HER
H S E

Inscripţiunea se citesce ast-fel :

[Ti]b(erius) Vitales ex [centurio?) vet(eranus) leg(ionis) V mac(edonicae) [sa]cerd(os)q(ue) provin[c]iae, vix(it) ann(os) LX, viv(us) se fecit reliq(uiarum), cur(a) agent(e) Tib(erio) Vi[t]ale fil(io) et her(ede). H(ic) s(itus) e(st).

Pétra s'a pus de către Tiberius Vitales pentru tatăl sĕŭ Tiberius Vitales, centurion (?), veteran al legiuneĭ a V macedonică care staţiona încă la Troesmis, şi sacerdote al provincieĭ, prin urmare al Moesieĭ Inferióre. Un alt sacerdote cunoscut al aceleiaşĭ provinciĭ, M. Ulpius Antipater, figuréză în inscripţiunea găsită tot la Igliţa şi publicată în C. I. L. III nr. 773 (=6170). Nu

www.dacoromanica.ro

rémâne 'ndoïală că în Troesmis locuïa sacerdotele provincieï (1), care era unul singur pentru întréga provincie, că aci se afla altarul luï August, aci se aduna pe fie-care an *concilium* séü *conventus* al provincieï, un fel de dietă (2) compusă din delegaţiï cetăţilor séü din *flamines municipales* (3), carï între altele avéü să voteze budgetul, să trimiţă delegaţiunï la Roma şi să alégă pe sacerdotele provincieï, care nu era perpetuu, ci annual. Sacerdotele provincial se alegea obicïnuit dintre aceïa carï exercitaseră în cetatea lor tóte demnităţile, séü ajunseseră la demnitatea equestră (4).

Nr. 12.

Uă tablă de pétră ordinară, nălţ. 0.74, lărg. 0.60, gr. 0.15 întrebuinţată încă din vechime în construcţiunea lagăruluï sudic, din care causă literile inscripţiuneï sunt acoperite cu ciment.

Inscripţiunea este incompletă : începutul lipsesce de tot, şi câte-va litere din partea stângă.

. . . . . ER·
C · V ✪ I E M G E R M S v B
cãl PVR ✪ AGRICoL · CL ✪ FRoNTo
ne C ✪ V · M · H ✪ MISSIoNE IN DA
CIA · CETHE · ECLARO COS
SVB CoRNE · CLEMENTE · C · V · R
EVERS · ATLARES SVOS E
MARCIABASIĽSSA·NATRE
DENDENVṔT ✪ SIBI VA ✪ LON
C ↄRORE PRO SAL ✪ SVA SVoRo

(1) C. I. L. III nr. 753, *Iulius Capito omnibus honoribus ab ordine municipii Flavii Sirmiatium honoratus item sacerdotalibus ab ordine coloniae Ulpiae Oescensium*, însemnéză. după cum observă I. Marquardt (Ephem. epigr. I, pag. 207, că I. Capito a fost *sacerdotalis* al colonieï Oescus, ïar nu al provincieï, (comp. C I. L. III nr. 1207 : *P. Aelius Silvanus II vir(alis) et sacerd(otalis) coloniae Apuli)*, şi prin urmare sacerdotele provincieï resida la Troesmis.

(2) **Gothofredus**, în *Cod. Theod.* 12, 12 şi 16, 10. — C. **Menn**, *Ueber die Römischen Provinzial-Landtage*, Köln und Neuss 1852.

(3) **I. Marquardt**, *Ephem. epigraph.* I (1872) pag 213.

(4) *Cod. Theod.* 12, 1, 148. — **Paul.** *Sent.* 5, 30*a* apud **Marquardt**, l. c. — **Hübner**, C. I. L. II p. 541.

www.dacoromanica.ro

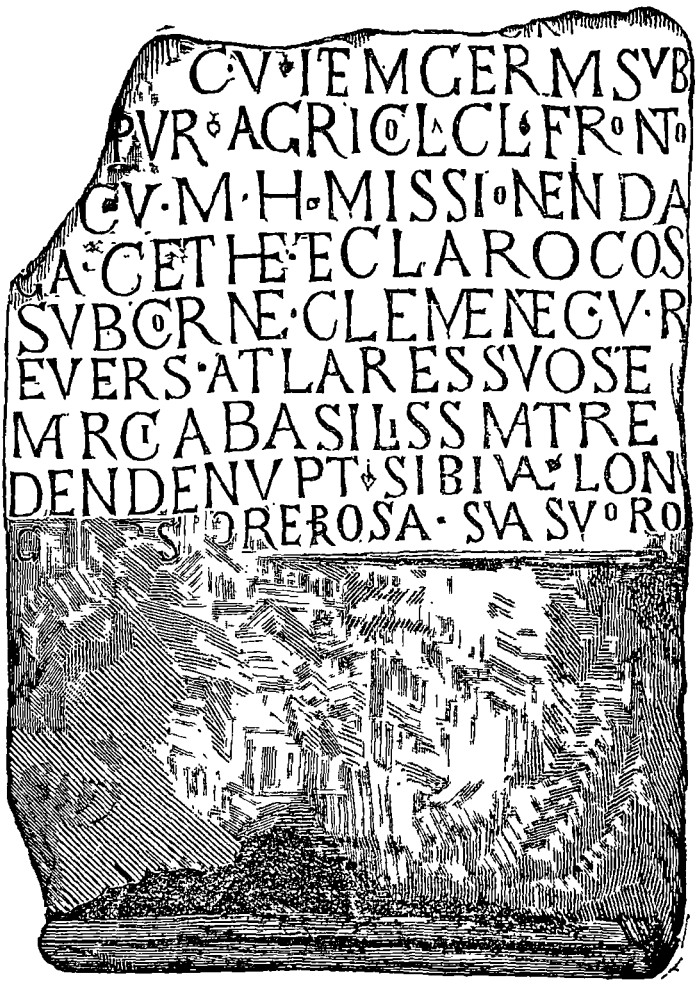

Ea se póte citi şi completa ast-feliŭ :

. . . . . *c(larissimo) v(iro) item Germ(anica) sub* || *[Cal]pur(nio) Agricol(a) Cl(audio) Fronto[ne] c(larissimis) v(iris), m(issus) h(onesta) missione in Da* || *cia Cethe(go) et Claro co(n)s(ulibus)* || *sub Corne(lio) Clemente c(larissimo) v(iro), r* || *evers(us) at lares suos et* || *Marcia Basilissa matre* || *den-(drophororum) denupt(a) sibi, Val(eria) Lon* || *[ga so]rore pro sal(ute) sua suoro(mque).*

Să încercăm a esplica un monument aşa de însemnat.

Este vorba de un veteran care, după ce a luat parte la maĭ multe espediţiunĭ rĕsboĭnice, se întórce la casa sa în Troesmis. Partea păstrată din inscripţiune vorbesce numaĭ de expediţiunea Germanică : *item Germ(anica)* subîn-

www.dacoromanica.ro

ţelegêndu-se *expeditione; item* însă probéză că în partea care lipseşte a fost arĕtată o altă expediţiune, ĭar literile c(larissimo) v(iro), daŭ a se 'nţelege că imediat după numele expediţiuneĭ venia numele generaluluĭ sub care soldatul luptase. Analogia cu inscripţiunea de maĭ sus, nr. 6 (1), ne autorisă a susţine cu siguranţă că nu póte fi vorba de cât de expediţiunea Orientalĕ séŭ Parthică, şi prin urmare lacuna de la 'nceput trebue să o îndeplinim ast-fel : *[functus expeditione Orientali* (séŭ *Parthica) sub...]*. Cele doŭ litere din primul rênd ER şi împreĭurarea că după ele nu rĕmâne loc pentru un alt nume pênĕ la încheĭerea rênduluĭ, face să cugetăm la P. Martius Verus, cunoscutul general care a luat parte la expediţiunea Parthică. Aşa, după tóte probabilităţile, în partea care lipseşte din inscripţiune a fost : *[functus expeditione Orientali sub Martio V]er[o] c(larissimo) v(iro)*.

Capitolin (2) vorbind despre expediţiunea Orientalĕ séŭ armeniaco-parthică a luĭ L. Verus (3) din a. 162, enumĕră între generaliĭ carĭ aŭ terminat-o şi pe Martius Verus. Un fragment al luĭ Dion păstrat de Suidas (4) ne arétă calităţile preţióse desfăşurate de dĕnsul în acest rĕsboiŭ, descriindu-l tot aşa de iscusit diplomat, ca şi bun general, plăcut în conversaţiunea sea şi prin manierile séle, cât şi energic în ordinele séle militare şi cunoscĕtor adânc al tutulor mijlócelor arteĭ militărescĭ. Despre el tot Dion (5) ne spune că a trimis în Armenia pe un óre-care Thucydide ca să supună pe regele armén Soemus. După terminarea rĕsboiuluĭ P. Martius Verus vine la Roma şi ocupă consulatul pentru prima óră de la 1-iŭ Martie pênĕ la 1-iŭ Aprilie 166 d. Chr. (6), când imediat este trimis să guverneze Cappadocia în locul luĭ Statius Priscus, care murise. Aci el stete guvernator pênĕ la 172, când aflând de revolta luĭ Avidius Cassius, guvernatorul Syrieĭ, însciinţă pe Marcu Aureliu (7), şi după uciderea luĭ Cassius. luă guvernămêntul Syrieĭ (8). Ună inscripţiune găsită la Philippopoli (Chehebe séŭ Stobae în Syria) (9) şi săpată

(1) *Rev. pentru istor., archeol., filolog.* I, 294 seq : *functus expeditione Orientali sub Statio Prisco.*

(2) *Vita Veri* c 7, 1. Cf. N pp. de rebus imperatore M. Aurelio Antonino în Oriente gestis, p. 65 69.

(3) Vedĭ *Rev. pentru istor., arch, filol.* I, 123, 298 seq.

(4) Suidas, s. v. Μάρτιος (II 1, p. 715 Bernhardy ; p. 690 Bekker, Berlin 1854).

(5) ap. Suidas l. c. : ὅτι Μάρτιος Βῆρος τὸν Θουκυδίδην ἐκπέμπει, καταγαγεῖν Σύαιμον εἰς 'Αρμενίαν »

(6) Vedĭ *Rev. pentru ist., arch., filol.* I, 312 315.

(7) Dio 71. 23.—M. Verus ajută mult pe Marcu Aureliŭ pentru a potoli revolta. Cf. Napp op. cit. p. 49, 68.

(8) Dio, 71. 29.

(9) Lebas-Waddington nr. 2071 C. I. G. nr. 4601 :

«Ὑπὲρ σωτηρίας καὶ νίκης τῶν κυρίων Αὐ τοκρατόρων Μ. Αὐρηλίου 'Αντωνείνου || καὶ Λ. Αὐρηλίου [Κομμόδου] υἱοῦ αὐτου Σεβασ τῶν, ἐπὶ Μαρτίου Οὐήρου πρεσβ(ευτοῦ) Σεβ(αστῶν) ἀντιστρ(ατήγου) | ἐρεστῶτος Πετουσίου Εὐδήμου ἑκατοντάρχου (C. I. G. : χιλιάρχου) λεγ. ις' Φλ. Φίρ., || ἐπὶ Αἰλάμου Δαβάνου στρατηγοῦ. Αἴλαμος Δαβάνου στρα(τηγός)».

Monumentul este dér consacrat, nu se arétă căreĭ divinităţi, pentru salutea şi victoria

www.dacoromanica.ro

sub domnia lui Marcu-Aureliu, — însă când Commod era deja împĕrat, adică în 177(1)—dovedesce că Martius Verus guverna încă la acéstă dată Syria. În anul următor el părăsi provincia, ca să vină la Roma, unde în 179 fu numit consul pentru a doua oră, avênd de colleg pe însuşi împĕratul Commodus(2). În a. 180 fu numit membru al unuia din collegiele sacerdotale, póte *sodales Flaviales Titiales*, cum se vede dintr'un fragment de faste alle collegiului sacerdoţilor carĭ obicĭnuĭaŭ a se aduna în templul lui Jupiter Propugnator (3). Probabil el a murit dece anĭ maĭ în urmă, în 190, când a fost înlocuit în acel collegiŭ de L. Attidius Cornelianus 4. În fine despre M. Verus, Fronto ne spune (5) că împĕratul L. Verus îl însărcinase a scrie împreună cu Avidius Cassius commentariĭ asupra rĕsboĭului armeniaco parthic, şi a le trimite luĭ Frontone, care avé să facă istoria aceluĭ rĕsboiŭ.

A doua expediţiune la care ĭa parte legionarul nostru este rĕsboĭul cu Marcomanii, *expeditio Germanica*, şi luptă sub douĭ comandanţi : Sextus Calpurnius Agricola şi Claudius Fronto.

Despre primul se scie că după consulatul sĕŭ (6) a fost guvernator al Bri-

stăpĕnilor noştri M. Aurelĭŭ Antonin şi Aurelĭŭ *Commodus* (numele acesta e stricat cu ciocanul încă din anticitate, memoria împĕratuluĭ fiind condemnată), fiul sĕŭ, augustĭi, sub Martius Verus, legatul propretore al Augustilor (legatus Augustorum propraetore decĭ Commod purta deja titlu de Augustus) prin grija (curatori luĭ Petu ius Eudemus tribun al legiuneĭ XVI Flavia Firma, etc .

(1) Eckhel, *Doctrina numm. vet.*, VII p. 137. Tillemont, *Hist. des emp. rom.* II p. 56.— Cf. Waddington note la nr. 2071.—Napp op. cit. p. 68.

(2) Orelli n. 881 :

. . . . SACRVM IMP. COM. II
P. MARTIO VERO II. C .

C. I. L. VI, 1979 (Fasti Saliorum Palatinorum) :

MP. L. AVRELIO COMMODO. II.
P. MARTIO. VERO. II. CO .

(3) C. I. L. VI, 2004 :

PRAESENTE II ET CONDIANO COS *a· p· r· c· dccccxxxii*····· a· p· c·
P· MARTIVS VERVS *cooptatus*

(4) Idem :

IMP COMMODO VI ET PETRONIO SEPTIMIANO COS A· P· R· C· DCCC XLLI *i*···· a· p· c· 190 ID· OCT· IN PALATIO IN AEDE IOVI PROPVGN TORI IN LOCVM MARTI VERI L· ATTIDIVS CORNELIANVS COOPTATVS

(5) *Ad Verum* II, 3 pag. 131 Naber).

(6) C. I. L. III, diploma militară XLIV, a luĭ Anton n Piul e datată a t felĭŭ :

A D V K OCT SEX CALPVRNIO
AGRICOLA TI CLAVDIO IVLIANO O

Nu se póte cunosce cu precisiune data acesteĭ diplome pentru că ea fi nd un fragment, partea în care se arĕta puterea tribunicială a împĕratuluĭ. l p e ce. Tot ce e póte dice este că da ĕză între a. 145 şi 27 Sept. 161 Borghesi C. I. L. III pag 886 pune consulatul suff ct al luĭ Agricola şi Iulianus în a. 158, cea-ce nu e pe deplin sigur.

www.dacoromanica.ro

tanieĭ, cam între aniĭ 162 169 (1), succedând luĭ Statius Priscus (2); în orĭ-ce cas, după mórtea luĭ Verus guverna încă acéstă provincie, precum resultă din titlu legatus *Augusti* ce pórtă în următórea inscripțiune (3):

D E A E · S V R I
A E · S V B · C A L P
V R N I O · A G R
ICOLA LEG · AVG
PR · PR · A · LICINIVS
CLEMENS . PRAEF
cOH · I · HAMIORum

. . . . . .

«Deae Suriae sub Calpurnio Agricola leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) A. Licinius Clemens praef(ectus) [c oh(ortis) I. Hamiorum sagittariorum v(otum) s olvit) l ibens) m(erito)?]»

Dacă Verus ar fi fost încă în viață, când monumentul de maĭ sus s'a înălțat, Calpurnius Agricola trebuĭa de sigur să se numéscă *legatus pr. pr. Augustorum.* pe când pe pétră se află săpat AVG ĭar nu AVGG. Capitolin (4) ne spune anume că rĕsboĭul fiind imminent în Britannia, Marcu Aureliŭ și L. Verus trimiseră pe Calpurnius Agricola în contra Bretonilor. Acésta, în momentul tocmaĭ când isbucnind rĕsboĭul Parthilor Statius Priscus fu reche mat din Britannia, și trimis ca legat al Cappadocieĭ în contra luĭ Vologese (5).

Din inscripțiunea de la Troesmis resultă, ceea-ce nu se știa pênĕ acum încă, că Agricola imediat după legațiunea britannică a avut o comandă în rĕsboĭul Marcomanic, și acésta, în anul 169 séŭ cel maĭ târdiŭ la începutul anuluĭ 170, de óre-ce veteranul nostru dobêndesce liberarea sea din armată în an. 170, sub consulatul luĭ Cethegus și Clarus (6) · M(issus) H(onesta) MISSIONE IN DACIA CETHE(go) ET CLARO CO(n S(ulibus).

Cel-alt general sub care necunoscutul veteran se luptă în contra Marcomanilor este M Claudius Fronto, al cărui *cursus honorum* ni s'a păstrat de Ligorio (7) în cuprinderea următóre:

Ună basă de marmură găsită în forul luĭ Traĭan în partea orientală a fo ruluĭ.

(1) C. I. L. VII, 225, 758, 773—774. Cf. Borghesi *Oeuvr. compl.* III, 371, 377 seq.

(2) *Rev. pentru istor., arch., filol.* I. 309.

(3) C. I. L. VII, 758.

(4) *Vita Marci* c. 8: Imminebat etiam Britannicum bellum, et Catti in Germaniam ac Rhetiam irruperant. Et adversus Britannos quidem Calphurnius Agricola missus est, contra Cattos Aufidius Victorinus.

(5) *Rev. p. ist., arch, filol.*, I, 310.

(6) Willmanns, *Exempla inscript. latin.*, nr. 1744: *Claro* et Cethego cos.» Despre M. Cornelius Cethegus vedĭ W. H. *Waddington, Fastes des provinces asiatiques.* pag. 234.

(7) *Ms. Taur.* vol. XV f. 117 Mai *Frontonis et M. Aurelii epist.* praef. p. XXII= Henzen 5478 — C. I. L. VI, 1377.

www.dacoromanica.ro

M . CLAVDIO . F . Q.

FRONTONI . COS

LEG . AVG . PR . PR . PROVINCIARVM . DACIARVM . ET SVPER . SIMVL . LEG . AVG . PR . PR . PROVINCIA DACIAR . LEG . AVGG . PR . PR . MOESIAE . SVPER DACIAE . APVLESIS . SIMVL . LEG . AVGG . PR . PR . PRO VINCIAE . MOESIAE . SVPER . COMITI . DIVI . VERI AVG . DONATO . DONIS . MILITARIB . BELLO . AR MENIACO . ET . PARTHICO . AB . IMPERATORE . AN TONINO . AVG . ET . A DIVO . VERO . AVG . CORONA MVRALI . ITEM . VALLARI . ITEM . CLASSICA . ITEM AVREA . ITEM . HASTIS . PVRIS . IIII . ITEM . VIXILLIS IIII . CVRATORI . OPERVM . LOCORVMQ . PVBLICOR MISSO . AD . IVVENTVTEM . PER . ITALIAM . LEGEN DAM . LEG . AVGG . PR . RR . EXERCITVS . LEGIONARII ET . AVXILIOR . PER . ORIENTEM . IN . ARMENIAM ET . OSRHOENAM . ET . ANTHEMVSIAM . DVCTO RVM . LEG . AVGG . LEGIONI . PRIMAE . MINERVI AE . IN . EXSPEDITIONEM . PARTHICAM . DEDVCEN DAE . LEG . DIVI . ANTONINI . AVG . LEG . XI . CL . PRAE TORI . AEDILI . CVRVLI . AB . ACTIS . SENATVS . QVAES TORI . VRBANO . X . VIRO . STLITIBVS . IVDICANDIS HVIC . SENATVS . AVCTOREM . IMPERATOREM . AV RELIO . ANTONINO . AVG . ARMENIACO . MEDICO PARTHICO . MAXIMO . QVOD . POST . ALIQVOT . SE CVNDA . PROELIA . ADVERSVM . GERMANOS ET . IAZYGES . AD . POSTREMVM . PRO . R . P . FORTITER PVGNANS . CECIDERIT . ARMATAM . STATVAM . ET IN . FORO . DIVI . TRAIANI . PECVNIA . PVBLICA . CEN

www.dacoromanica.ro

Acéstă inscripţiune alt-fel destul de interesantă, a fost considerată ca falsă (1), nu numaĭ din causa provenienţeĭ séle, aflându-se în collecţiunea luĭ Ligorio, cunoscut prin plăsmuirile séle epigrafice de tot felul (2), dér şi prin repetiţiunile şi non-sensurile ce se vĕd în cele d'ăntêiŭ şése rĕnduriĭ ale inscripţiuneĭ. Intîmplarea făcu însă ca o altă pétră găsită în Transilvania, la Grădiştea (Várhely), în an. 1823, să confirme autenticitatea celeĭ d'ăntêiŭ, şi să dovedéscă că afară de câte-va erorĭ în citire şi câte-va interpollaţiunĭ în primele 6 rênduriĭ, détorite luĭ Ligorio, care avé patima de a nu copia vre-o dată o inscripţiune fără de a nu o altera prin adaose împrumutate imaginaţiuneĭ séle, restul este cu totul adevĕrat.

Éccĕ maĭ ântêiŭ acest monument înălţat de *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegethusa* (adĭ Grădişte), patronuluĭ sĕŭ M Claudius Fronto (3):

M · CL · TI · FILIO · QVIRIN
FRONTONI · CoS LEG · AVG ·
PR - PR · TRIVM · DAC · ET MOES · SVP ·
COMITI · DIVI · VERI · AVG · DONAT ·
DONIS MILIT · BELLO · ARMEN · ET · PARTH · AB ·
IMP · ANTONIN · AVG · ET · ADIVO · VERO · AVGVST ·
CORON MVRAL · ITEM · VALLAR · ITEM · CLASSIC ·
ITEM · AVREA · ITEM · HAST · PVRIS IIII · ITEM · VEXILL ·
CVRATOR · OPER · LOCORVMQ · PVBLIC · LEG · LEG · I · MIN ·
LEG · LEG · XI · CL · PRAETORI · AEDILI · CVRVLI · ABACTIS
SENATVS · QVAESTORI · VRBANO · DECEM VIRO
STLIBVS IVDICANDIS
COL · VLP · TRAIAN · AVG · DAC ·
SARMIZ · PATRONO
FORTISSIM · DVCI · AMPLISSIM
PRAESIDI

Acest *cursus honorum* al luĭ Frontone, ceva maĭ scurt de cât cel din forul luĭ Traĭan, se citesce ast-feliŭ :

M(arco) Cl(audio) Ti(berii) filio, Quirin(a tribu) Frontoni, co(n)s(uli); leg(ato) aug(usti) pr(o) pr(aetore) trium Dac(iarum) et Moes(iae) Sup erioris); Comiti divi Veri aug(usti), donat(o) donis milit(aribus) bello armen(iaco)

(1) Abatele Amati în *Giornale Arcadico*, ap. Borghesi *Oeuvr. compl* VI, 263.

(2) W. Henzen *zu den Fälschungen des Piro Ligorio*, în *Commentationes philologae, in honorem Theodori Mommseni*, Berolini, 1877, pag. 427 433.

(3) C. I. L. III, 1457.

www.dacoromanica.ro

et parth(ico) ab imp(eratore) Antonin(o) Aug(usto) et a Divo Vero August o) coron(a) mural(i), item vallar(i), item classic(a), item aurea, item hast(is) puris IV, item vexill(is IV); curator(i) oper(um) locorumq(ue) public(orum); leg ato) leg(ionis) I Min(erviae); leg(ato) leg(ionis) XI. Cl(audiae); praetor; aedili curuli; ab actis senatus; quaestori urbano; decem viro stlitibus iudicandis. Col(onia) Ulp(ia) Traian(a) Aug(usta) Dac(ica) Sarmiz(egethusa) patrono, fortissim(o) duci, amplissim(o) praesidi.

Comparând amêndouĕ monumentele Borghesi (1) înlocuesce ast-feliŭ cele şése rênduri din textul ligorian :

M · CLAVDIO · *ti* · F · *Quirina*
FRONTONI · COS
LEG · AVG · PR · PR · PROVINC · TRIVM · DACIARVM
SIMVL · LEG · AVG · PR · PR · PROVINCIAE · MOESIAE
SVPER etc.

D. Mommsen (2), şi după dênsul Henzen (3), admit că enumeraţiunea celor treĭ Daciĭ nefiind înţelésă de Ligorio, acéstă imprejurare a dat nascere interpollaţiuneĭ, şi prin urmare textul trebue citit ast feliŭ :

M(arco) Claudio /Ti](berii) f(ilio) Q[uir(ina)] Frontoni, co(n)s(uli); leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinciarum Dacia[e Porolissesis et Daciae Maluesis et] Daciae Apulesis, simul leg. Aug(ustorum duorum) pr(o) pr(aetore) provinciae Moesiae super(ioris); comiti divi Veri Aug(usti), donato donis militarib(us) bello Armeniaco et Parthico ab imperatore Antonino Aug(usto) et a divo Vero Aug(usto) corona murali, item vallari, item classica, item aurea, item hastis puris IV, item v[e]xillis IV; curatori operum locorumq(ue) publicor(um); misso ad iuventutem per Italiam legendam; leg(ato) Aug(ustorum duorum) pr(o)pr(aetore) exercitus legionarii et auxilior(um) per Orientem in Armeniam et Osrhoenam et Anthemusiam ductorum; leg(ato) Aug(ustorum duorum) legioni primae Minerviae in exspeditionem Parthicam deducendae; leg(ato) divi Antonini Aug(usti) leg(ionis) XI Cl(audiae); praetori; aedili curuli; ab actis senatus; quaestori urbano; decemviro stlitibus iudicandis· Huic senatus auctor[e] imperatore M(arco) Aurelio Antonino Aug(usto) Armeniaco Medico Parthico maximo, quod post aliquot secunda proelia adversum Germanos et Iazyges ad postremum pro r(e)p(ublica) fortiter pugnans ceciderit, armatam statua[m] in foro divi Traiani pecunia publica cen[suit ponendam].

Amêndouĕ inscripţiunile de maĭ sus enumeră sarcinile îndeplinite de M,

(1) *Oeuv. compl.* VI, 263.
(2) C. I. L. III, 1457.
(3) C. I. L. VI, 1377.

www.dacoromanica.ro

Cl. Fronto în ordine chronologică inversă séŭ descendentă, începênd adică cu funcţiunea cea maĭ din urmă ocupată şi decĭ cea maĭ înaltă, şi finind cu cea maĭ mică, ce a avut'o la începutul carierei séle.

Restabilind ordinea chronologică, ascendentă avem :

I°. X · VIR · STLITIBVS · IVDICANDIS, adică judecător séŭ assessor (1), una din funcţiunile vigintiviratuluĭ, cu care cine-va îşĭ începea cariera senatorială.

II°. QVAESTOR VRBANVS, magistrat anual a cărŭĭ competenţă la început nu era specială, ca a censureĭ séŭ a edilităţiĭ, ci generală, ajutând şi representând pe consulĭ în esercitiul autorităţiĭ lor supreme. Questoriĭ aveaŭ pênă în secolul al VII (2) a. Chr. jurisdicţiunea criminală (de unde şi numele lor de *quaestor=quaesitor=quaerere*), din care causă în legea celor 12 table se numesc *quaestores parricidii* (3). Eĭ administraŭ tesaurul public (aerarium) ce se păstra în templul luĭ Saturn, îngrijind de tot ce se afla în deposit acolo : monede, bucăţĭ metalice documente publice. între carĭ şi registrul general al caseĭ, decisiunile senatuluĭ (senatus consulta), legile, contractele şi alte acte a căror însemnătate reclama păstrare, precum şi stégurile (signa) carĭ se dedéŭ şi se primiaŭ de questorĭ la începutul şi la finitul resboĭuluĭ. Eĭ încasaŭ contribuţiunile ce se strângéŭ prin *tribuni aerarii*, arenḑile amenḑile din procesele administrative séŭ civile şi contribuţiunile de resboĭŭ ale popórelor învinse, usând de tóte mijlócele de execuţiune atuncĭ în practică. August prin organisaţiunea generală ce întreprinse dupĕ bătălia de la Actium luă de la questorĭ administraţiunea tesauruluĭ public. Claudiŭ la a. 44 d. Chr., le-o redede în alte condiţiunĭ de cât maĭ înainte, adică în loc de a fi aleşĭ prin sorţ, se numiaŭ de împĕrat, şi nu pentru un an, ci pentru treĭ, şi în loc de titlu *quaestores urbani*, avéŭ pe acel de *quaestores aerarii Saturni*. — Acésta nu fu pentru mult timp, căcĭ Nero în a. 56 încredinţă tesaurul public ĭarăşĭ la doĭ foştĭ pretorĭ, *praefecti aerarii Saturni*, numiţĭ în de regulă de împĕrat pe treĭ anĭ, şi ast-fel de acum înainte *quaestores urbani* furĕ lipsiţĭ pentru tot-d'a-una de una din cele maĭ însemnate competinţe ale lor. Totuşĭ cu acésta eĭ par a nu fi perdu' din consideraţiune; cel puţin menţiunea lor frequentă în inscripţiunĭ (4) pênă aprópe la finele secoluluĭ al III-lea, vorbesce pentru acésta. de şi nu cunóscem la ce se reducea acum cercul activităţiĭ lor, şi de şi se pare, că afară de păstrarea hotărîrilor Senatuluĭ şi de asistenţa questorilor la unele locaţiunĭ, funcţiunea questureĭ devenise o curată sinecură şi continua ca atare.

Determinativul de *urbanus* pe de o parte aréta că competenţa questoruluĭ era esclusiv urbană (domi), în Roma, de unde în timpul exerciţiuluĭ funcţiu-

(1) Veḑĭ *Rev. p. istor., arch., filol.*, I, 119.

(2) **Mommsen**, *Röm. Staatsrecht*, II, 522 seq.

(3) **Pomponius** *Dig.* 1, 2, 2, 23. — Festus *ep.* p. 221, 258.

(4) De esemplu Orelli — Henzen, *Index* p. 105 (nr 5954 de es. pare a fi d'n timpu luĭ Aurelian).—Willmanns *Index* p. 552.

www.dacoromanica.ro

neĭ nu putea să lipséscă, ĭar pe de alta servă a deosebi acéstă categorie de questorĭ, de cei-lalţĭ questorĭ instituiţĭ maĭ în urmă: questorĭĭ militarĭ, provincialĭ, consularĭ, quaestores principis séŭ Augusti, şi în fine questorĭĭ italicĭ séŭ de flote (1).

III°. AB ACTIS SENATVS, adică însărcinat cu privigherea redacţiuneĭ proceselor verbale ale Senatuluĭ. Acéstă funcţiune creată deja de August sub numele *curator actorum senatus* (2) se încredinţa pare-se în primul secol la unul séŭ douĭ tinerĭ pe carĭ împĕratul îĭ allegea, din ceĭ destinaţĭ a îmbrăţişa cariera senatorială, dér carĭ încă nu intraseră în Senat, adică nu ocupaseră magistratura ce deschidea porţile senatuluĭ questura (3). Apoĭ, cel puţin de la Traĭan încóce, pentru maĭ mare consideraţiune către Senat, funcţiunea *ab actis senatus* se obţinea după questură, prin urmare de un senator, şi înainte de tribunatul poporuluĭ (4), ĭar de la Antoninus Pius — tot după questură, însă numaĭ de ceĭ destinaţĭ a fi *aedilles curules* (5), designaţiu-

(1) **Mommsen** *op. cit.*, II, 522 548.

(2) Aşa figuréză în inscripţiunea cea maĭ vechiă ce cunóscem privitóre la aceştĭ magistraţĭ, anume inscripţiunea luĭ L. Neratius Marcellus Henzen 5447 Willmanns 1154). Titlul ordinar şi póte official era *ab actis Senatus*, în grec. ἐπὶ τῶν ὑπομνημάτων τῆς συγκλήτου (C. I. Gr. 1133, 1327). Intr'o singură inscripţiune (Orelli 2273 Willmanns 1163) a luĭ Q. Iulius Proculus, găsim titlu: *ab actis imp. Traiani Aug.* Hübner (op. cit. p. 34) crede că în fond acest titlu este identic cu *ab actis senatus*, şi că apicidul voind să sape *ab actis senatus candidatus imperatoris*, a omis cuvintele *senatus candidatus*. Mommsen (op. cit. II 864 şi n. 2) neadmiţênd acéstă omissiune crede că s'a reunit în mod incorect designaţiunea: *ab actis senatus imperatori*, şi că *ab actis senatus* şi *ab actis imperatoris* este una şi aceĭaşĭ funcţiune, pe cât timp cel ce o occupa trebuia să fie un om cu totul de încredere al împĕratuluĭ.

D. Léon Renier, lecţiunea sus menţionată), din contra admite că în timpul luĭ Traĭan existaŭ douĭ *ab actis*: unul *ab actis senatus* pentru protocólele senatuluĭ, cel-lalt *ab actis imperatoris* pentru decretele imperiale, şi fiind că nu avem pênĕ acum de cât o singură inscripţiune cu *ab actis imperatoris*, ac ea a luĭ Proculus, este probabil că acéstă funcţiune a durat fórte puţin şi că póte însuşĭ Proculus n'a avut successor, sarcina redactiuneĭ decretelor imperiale trecênd, cum se scie positiv, asupra questorilor imperialĭ (quaestores Augusti).

(3) În acest sens **Mommsen** op. cit. II, 864, arĕtând că numaĭ douĭ *curatores actorum senatus* cunóscem înainte de Traĭan: unul, din a. 29 (Tacitus *ann.* 5, 4 Iunius Rusticus, cel-lalt Neratius Marcellus din inscripţia menţionată în nota precedentă, şi în care se citesce: *III vir a. a. a. f. f., adlectus inter patric(ios) ab divo Vespasiano* (în a. 74), *curat(or) actorum senatus, quaestor Aug(usti)* probabil al luĭ Domiţian, pentru că nu 'l arĕtă numele, memoria fiindu-ĭ condemnată). Din contra, Borghesi Oeuvr. compl. 5,360), Hübner *(de senatus populique R. actis* p 34) şi L. Renier Cursul de la *Collége de France*, lecţiunea din 17 Febr. 1880 susţin că trebuĭa cine va să fie maĭ întêiŭ senator şi apoĭ *ab actis senatus*, prin urmare în inscripţinnea luĭ Neratius este o transposiţiune dĕtorită săpătoruluĭ petreĭ, care n'a păstrat ordinea chronologică a magistraturelor, şi în loc de *curat(or) actorum senatus, quaestor Aug(usti)* trebuĭa să scrie: *quaestor Aug(usti), curat(or) actorum senatus.*

(4) **Mommsen** l. c.

(5) Cea maĭ mare parte din inscripţiunile funcţionarilor *ab actis senatus* arĕtă că după

www.dacoromanica.ro

nea la edilitatea curulică fiind legată cu *ab actis senatus*, una fiind cuprinsă într'alta, una presupunênd pe cea-laltă (1). În consecinţă şi Frontone o dată cu designaţiunea edilităţii curulice, şi acéstă designaţiune se făcea cu un an înainte, în Ianuarie al anuluĭ care preceda ocuparea edilităţiĭ,—îl vedem că obţine funcţiunea de *ab actis senatus*.

IV. AEDILIS CVRVLIS. In a. f. R. 388 pe lângă ceĭ douĭ aedilĭ aĭ plebeĭ (aediles plebis) se creară încă douĭ aĭ comunităţiĭ sub numele de *aediles curules* (2) carĭ la început trebuĭaŭ să fie amêndouĭ patricienĭ, de la a. 390 însă séŭ maĭ sigur de la a. 450 alternaŭ patricienii cu plebeienii, într'un an fiind douĭ patricienĭ în cel-lalt an douĭ plebeĭ. Acésta s'a urmat pênă la a. 663 de când vedem în edilitatea curulică collegĭ patricienĭ şi plebeienĭ, pênă în timpul luĭ August, care declarând obligatorie pentru cariera senatorială una din edilităţĭ séŭ tribunatul poporuluĭ, patriciĭ fură scutiţĭ de acéstă tréptă a hierarchieĭ, prin urmare şi edilitatea curulică fu mărginită la plebeĭ (3). Alegerea edililor curulĭ se făcea în adunările patriciano-plebeice pe triburĭ, presidate în de regulă de consul. Eĭ avéŭ scaunul curul, de unde le venea şi numele spre deosebire de ceĭlalţĭ edilĭ, precum şi banda de purpură cusută la togă, (toga praetexta) şi apparitorĭ (apparitores), cum eraŭ : *scribae, praecones, viatores*. Eĭ primiaŭ instrucţiunĭ de la consulĭ séŭ censorĭ, şi în atribuţiunea lor intra de a privighea comerciul public al capitaleĭ, stradele şi piéţele publice, şi jocurile, pentru care le şi ḑicea că sunt : *curatores urbis, annonae ludorumque sollemnium* (4).

Edilitatea o găsim pe monumente pênă în timpul luĭ Alexandru Sever, când, décă nu era desfiinţată, cel puţin se pare că fusese deja stérsă din tabela magistraturelor.

V. PRAETOR, adică magistratul însărcinat cu jurisdicţiunea între privaţĭ. La început era un singur praetor, *praetor urbanus*, numit ast-fel pentru că nu putea lipsi din Roma în timpul esercitiului funcţiuneĭ séle. Maĭ în urmă se creă un al douilea praetor (pe la a. 512 f. R.), *praetor inter peregrinos*, care împărţi jurisdicţiunea cu cel d'ântêiŭ : anume *praetor urbanus* judeca procesele între cetăţenĭ romanĭ; ĭar *praetor inter peregrinos*, procesele parte între peregrinĭ, parte între un cetăţén şi un peregrin (5). Cuprinderea de nouĭ teritoriĭ şi ţĕrĭ şi organisarea lor în provinciĭ făcură necesară înmulţirea treptată a praetorilor : aşa în timpul luĭ Sulla numĕrul lor se ridicase la şése ; Sulla maĭ adaose încă douĭ; Caesar urcâ successiv numĕrul lor la ḑece, pa-

acéstă funcţiune se obţinea edilitatea curulică, nu cea plebeică. Cele maĭ vechĭ din ele (Orelli 6485 şi cele două inscripţiunĭ de maĭ sus ale luĭ Fronto , sunt de pe la finele domnieĭ luĭ Pius.

(1) Mommsen op. cit., II, 864 seq , 886.

(2) Veḑĭ pentru acésta şi următórele *Mommsen*, op. cit., II, 471 seq.

(3) Idem, 473.

(4) Cicero de leg. 3, 3, 7. Veḑĭ în detaliŭ Mommsen op. cit. II, 489 seq.

(5) *Rev. p. ist., arch., filol.* I, 302,

www.dacoromanica.ro

tru-spre-ḑece şi şéĭ-spre-dece; sub August numĕrul lor varia de la opt pênă la şéĭ-spre-ḑece; sub Claudiŭ pare a se fi ales ca normă numĕrul opt-spre-ḑece care 'l găsim încă sub Hadrian (1).

VI. LEGATVS DIVI ANTONINI AVGVSTI LEGIONIS XI CLAVDIAE, comandant al legiuneĭ a XI Claudia, în timpul luĭ Antoninus Pius, sub care acéstă legiune îşĭ stabilise quartierul sĕŭ la Durostorum (Silistra)(2).

VII. LEGATVS AVGVSTORVM *duorum* LEGIONIS PRIMAE MINERVIAE IN. EXSPEDITIONEM PARTHICAM DEDVCENDAE, comandant al legiuneĭ I Minervia în timpul rĕsboĭuluĭ Armeniaco-Parthic (163 166), sub ceĭ douĭ împĕraţĭ M. Aurelius şi L. Verus. Faptul participaţiuneĭ acesteĭ legiunĭ la rĕsboĭul parthic «in exspeditionem Parthicam deducenda nu se atestă pênă acum de alt monument. Pe pétra de la Sarmizegethusa, care conţine un *cursus honorum* maĭ pe scurt al luĭ Frontone, se citesce numaĭ : LEG. LEG. Ī. MIN. Că acest general însă a luat parte în rĕsboĭul menţionat ne o spune afară de cele douĕ monumente de maĭ sus, şi Lucian care impută unuĭ istoric al aceluĭ rĕsboĭŭ că a stricat numele sĕŭ, scriind Φρόντιν în loc de Φρόντωνα (3).

VIII. LEGATVS AVGVSTORVM *duorum* PRO PRAETORE EXERCITVS LEGIONARII ET AVXILIORVM PER ORIENTEM IN ARMENIAM ET OSRHOENAM· ET· ANTHEMVSIAM DVCTORVM, comandant în acelaşiŭ rĕsboĭŭ armeniaco-parthic al unuĭ corp extraordinar de armată compus din legionarĭ şi auxiliarĭ, în fruntea cărora el se luptă în Armenia, Osrhoena şi Anthemusia. Cum resultă de aci Frontone a luat parte numaĭ la rĕsboĭul armeniac (a. 163) şi la începutul celuĭ parthic (a. 164), şi fiind că în 166 îl vedem figurând în triumful luĭ Marcu Aureliŭ şi L. Verus cu decoraţiunile ce se obicĭnuĭa a se acorda legaţilor consularĭ, (veḑĭ maĭ la vale), şi cum în Asia el fusese comandant de rang pretorian, trebue să admitem că între 164 şi 166 el a obţinut consulatul.

IX. — Inainte de consulat însă inscripţiunea ne arétă că Frontone a fost însărcinat a presida operaţiunile de recrutare în Italia : MISSO · AD · IVVENTVTEM · PER · ITALIAM · LEGENDAM. Se scie că dreptul recrutărĭĭ în întreg imperiul roman era esclusiv un drept imperial, şi că Italia în epoca împĕraţilor nu era numaĭ scutită de bir, dér încă şi de obligaţiunea de a da regulat recruţĭ pentru armată (4). Când împĕratul găsea de trebuinţă a se face o asemenea recrutare în Italia, însărcina cu esecuţiunea eĭ comissarĭ extraordinarĭ, numiţĭ dintre senatorĭ. Că acésta se întêmpla fórte rar este probă puçinătatea exemplelor ce cunóscem (5). Aşa în secolul I-iŭ avem un

(1) **Mommsen**, op. cit., 2, 185—195.

(2) **Gr. G. Tocilescu**, *Inschriften aus der Dobrudscha*, pag. 3.

(3) **Lucianus**, *Quomodo historia sit conscribenda* §, 21 : ἠξίωσεν οὗτος καὶ τα ὀνόμα-α μεταποιῆσαι τα Ῥωμαίων καὶ μεταγράψαι ἐς τὸ Ἑλληνικόν, ὡς Κρόνιον μὲν Σ α τ ο υ ρ ν ῖ ν ο ν λέγειν, Φ ρ ό ν τ ι ν δὲ τὸν Φ ρ ό ν τ ω ν α, Τιτάνιόν δε τον T ι τ ι α ν ὸ ν καὶ ἄλλα πολλα γελοιότερα .

(4) **Marquardt**, *Röm . Staatsv* . I , 67 .

(5) **Mommsen** , op . cit: , 2 p. 819 seq.

www.dacoromanica.ro

singur exemplu: pe Agricola din a. 70: *ad dilectus agendos* (de sigur în Italia) (1); în secolul al 2-lea şi 3-lea pentru Transpadana şi Aemilia, singurele regiuni adică ale Italiei ce erau atunci bine populate, avem patru exemple: *1) leg(atus) Aug(usti) p(ro) p(raetore) region(is) Transpadanae*(2) sub Traian; *2) missus ad dilectum iuniorum a divo Hadriano in regionem Transpadanam* (3) sub Hadrian; 3) *[missus] ad iuniores legendos per Aemi[liam]* din secolul al treilea (4); 4) *electus ab op[timo imp. Severo] Alexandro ad [dilectum habendum] per regionem Tra[nspadanam]* (5). In fine, unicul esemplu pentru recrutare în Italia propriu dişă în secolul al 2-lea este cea făcută de Frontone: *missus ad iuventutem per Italiam legendam* în timpul resboiului armeniaco-partic al lui L. Verus (6). In provincii recrutarea se făcea prin guvernatori séu prin comissari numiţi *dilectatores*, cari erau toţi de rang equestru, şi nu trebuesc confundaţi cu comissarii extraordinari de rang senatorial însărcinaţi cu recrutarea în Italia (7).

X.—CONSVL, de sigur suffectus, de óre-ce nu figuréză în faste. Data consulatului séu nu se póte determina cu precisiune. Willmanns (8) presupune anul 165 séu 166, înainte de triumful parthic. Triumful avênd loc după Marte şi înainte de 23 August 166 (9), şi durata consulatului în acel timp fiind numai de două luni, Frontone n'ar fi putut fi consul suffectus în 166 de cât la I Marte séu I Iulie, căci la I Ianuarie erau consulii eponymi. Noi însă cunóscem deja (10) cine erau consulii la aceste date: la 1 iu Martie: P. Martius Verus şi M. Vibius Liberalis; iar la 1-iu Iulie: Q. Servilius Pudens şi L. Fufidius Pollio. Urméză dér că Frontone trebue să fi obţinut consulatul în a. 165, după ce terminase recrutarea în Italia.

XI.—CVRATOR OPERVM LOCORVMQVE PVBLICORVM · August, luând asupră-şi conducerea tutulor lucrărilor de construcţiune în Roma, care mai nainte cădea în competenţa Censorilor, creă (după a. f. R. 743) doui *curatores operum*(11) numiţi dintre foştii pretori séu consuli(12) cu missiunea de a determina modul de folosinţă al terenului public, a adsigna locul unde avea să'şi facă sclavul public casa sea(13), a înlătura obiectele mişcétóre séu cele

(1) *Agric.*, 7.
(2) Orelli 2273.
(3) Henzen—Orelli 7420 *a*.
(4) C. I. L. VI, 3836.
(5) Inscriptiones Regni Neapolitani, n. 3604.
(6) Willmanns ad nr. 636.
(7) Vedi Mommsen op. cit., p. 820. — D. L. Renier, *Mélanges d'Epigraphie*, Paris 1854 pag. 73 — 96, pare a nu fi observat îndestul deosebirea esenţială între unii şi alţii, şi de aceia, dice d. Mommsen (l. c.) că în studiul menţionat a ajuns la resultate false.
(8) Op cit. ad nr. 636.
(9) *Rev. p. ist., arch., filol.*, I, 312.
(10) Idem p. 315.
(11) Despre titulatura întrégă vedi Mommsen op. cit. II, 443 n 5; 1006 n. 2.
(12) Mommsen, op. cit., II, 1004.
(13) Idem II, 435 n. 2.

www.dacoromanica.ro

ce se puté scóte, care se găséŭ pe proprietatea publică şi împedicaŭ comunicaţiunea, séŭ nu maĭ rĕspundéŭ la destinată (1), în fine de a avé privighere asupra templurilor şi a administra *res sacrae* mişcătóre, adică darurile şi ornamentele închinate templurilor, putênd dispune de ele cum vor voi, să le închirieze séŭ să le vênḑă(2).

XII. — DONATVS · DONIS · MILITARIBVS · BELLO · ARMENIACO · ET · PARTHICO · AB . IMPERATORE · ANTONINO · AVGVSTO · ET · A DIVO. VERO · AVGVSTO CORONA MVRALI · ITEM · VALLARI · ITEM · CLASSICA · ITEM AVREA · ITEM · HASTIS PVRIS · IIII · ITEM · VEXILLIS · IIII, dăruit pentru faptele de arme cu care s'a distins în rĕsboĭul armeniaco-parthic la dărîmarea şi escaladarea vre-unuĭ zid de cetate (corona murali), la luarea cu asalt a vre unuĭ lagăr (corona vallari), în vre o bătălie navală (corona classica) etc. (3), cu decoraţiunile militare ce se dedéŭ numaĭ unuĭ comandant (legatus) de rang consular.

XIII. — COMES DIVI VERI AVGVSTI, şef al statuluĭ major al împĕratuluĭ L. Verus de sigur în rĕsboĭul marcomanic (la finele a. 168 şi începutul a. 169), ĭar nu armeniaco parthic, cum s'ar puté presupune(4) în casul când nu am admite ordinea strict chronologică în *cursus honorum* al luĭ Fronto.

XIV.—LEGATVS AVG . PR . PR . PROVINCIARVM DACIARVM *in prov. daciae maluensis prov . daciae porolissensis prov* · DACIAE · APVLESIS . SIMVL · LEG · AVGg · PR · PR · PROVINCIAE · MOESIAE · SVPER · , guvernator al Dacieĭ şi în acelaşĭŭ timp şi al Moesieĭ Superióre. AVGG · din copia ligoriană este o eróre în loc de AVG · , pentru că probabil Fronto a guvernat cele douĕ provinciĭ după mórtea luĭ L. Verus, după 15 Ianuarie 169. În sprijinul acesteĭ părerĭ vine inscripţiunea luĭ Fronto de la Sarmizegethusa în care, după cum vĕḑurăm, se citesce : LEG · AVG · PR · PR · TRIVM · DAC · ET · MOES · SVP · Divisiunea Dacieĭ în treĭ provinciĭ ne apare pentru prima óră în aceste douĕ *elogia* ale luĭ Fronto, cel d'ântêiŭ guvernator care se intituléză *legatus aug . pr . pr . trium Daciarum*. Este adevĕrat că Henzen, comparând trupele menţionate într'o diplomă militară a luĭ Antoninus Pius din a. 144 (5) cu cele cuprinse în diploma luĭ Statius Priscus din a. 157 (6), propune a se îndeplini lacuna din diploma luĭ Pius :

r · 12 ET VI THRAC ET SVNT
EN SVB MACRINIO

în chipul urmĕtor :

«et VI Thrac(um) et sunt *in dacia apul*EN*(si)*» séŭ *in dacia malu*EN(si) sub Macrinio» ,

(1) Idem II, 437.

(2) Idem II, 433.

(3) Veḑĭ despre aceste distincţiunĭ militare *Rev. p. ist., arch., filol.*, I, 124.

(4) Napp, op. cit., 70 : «Temporis ordo si servatus est in titulo, Frontonem probabile est comitem L. Veri fuisse demum bello Marcomanico.

(5) C . I . L . III D . nr . XLIV .

(6) Idem D . nr . XL .

www.dacoromanica.ro

şi prin urmare conchide că divisiunea Daciei în treĭ provinciĭ esista deja sub Antoninus Pius, în timpul căruia s'a potolit o revoltă a Dacilor (Capitolin, *Anton. P.* 5, 4), de óre ce aceste numi nu se găsesc de cât în epoca când Dacia era împărţită în treĭ districte(1). Mommsen(2) însă respinge correcţiunea luĭ Henzen, pe temeĭŭ că abreviaţiunea Apul*en.* pentru *Apulensi* séŭ *Maluen.* pentru *Maluensi* este neobicĭnuită. Afară de acésta cele treĭ provinciĭ fiind procuratoriale, congediarea trupelor nu se putea face după dênsele.

Rĕmâne dér probabil că până la mórtea luĭ L. Verus, divisiunea Daciei în *superior* (partea occidentală, cea care era maĭ aprópe de Italia) şi *inferior* (partea orientalĕ, cea care era maĭ departe) a continuat neîntreruptă, şi dovadă la acésta este inscripţiunea găsită la Turnu-Măgurele (aḑĭ în collecţiunea Museuluĭ Naţional) şi privitóre la Iulius Capiton *conductor portorii publici Illyrici et ripae Thraciae*, în care se citesce (3):

AB ORDINB
COLONIAR · VLPIAE · POETOVIONENSIS
EX · PANNONIA · SVPERIORE · VLP · RAṬAR
EX · MOESIA · SVPERIORE · TRAIANAE · SARMI
ZEGETHVSENSIVM · EX · DACIA . SVPERIORE

Data acestuĭ monument se recunósce din următórea inscripţiune aflată la Lejan, lângă Nicopoli (4) şi privitóre la acelaşiŭ personagiŭ Iulius Capiton şi la douĭ fraţĭ aĭ sĕĭ:

NVMINI AVGVSTOR
ET GENIO PP HERMES
IVLIORVM IANV
ARI CAPITONIS
ET APHRODITI
CONDVCTORVM
P . P . ILLYRICI ET
RIPAE THRACIAE
SER . VIL . POSVIT

(1) Henzen-Orelli III nr. 6919.—Henzen, Note ap. Borghesi, *Oeuvr. compl.* III 373, 480. Borghesi, op. cit., VIII 483, admite conclusiunea luĭ Henzen, Idem Marquardt op. cit. I, 153.

(2) C. I. L. III pag. 160.

(3) C. I. L. III, 753.

(4) Idem, 751.

www.dacoromanica.ro

Ceĭ douĭ Augusti (numini *Augustorum)* din acéstă inscripţiune nu pot fi de cât M. Aureliŭ şi L. Verus, deci inscripţiunea datéză din a. 161—169, şi prin urmare şi monumentul de la Turnu-Măgurele, care spune că *Sarmizegethusa se afla în Dacia Superióră* are aceĭaşĭ dată.

Altă menţiune despre Dacia *superior* o găsim în următórea inscripţiune aflată la Petronell (vechĭul Carnuntum) şi păstrată aḑĭ la Vienna (1) :

D M
VALERIA·
DIONYSIA
DOMO · SAr
DA - S - H - S
V - A - XX
C - VALERI
VS · SARNVs
CONIVGI
DVLCISSI
MAE - FEC

D(is)m(anibus). Valeria Dionysia domo Sa[r(mizegethusa)] Da(ciae) s(uperioris) h(ic) s(ita) [e(st)]. V(ixit) a(nnos) XX. G. Valerius coniugi dulcissimae fecit.»

Dacia *inferior* ne întîmpină pentru prima óră în diploma militară a luĭ Hadrian din 22 Martie 129 găsită la Grojdibod în jud. Romanaţĭ, lângă Celeĭ, prin urmare la estremitatea Dacieĭ orientale, în care citim între altele (2):

extrinsecus : tabella prior.

EQVITIB ET PEDITIB QVI MILITAVER IN ALA ET
VEXILLATION EQVIT ILLYRICOR ET COH IIII QVAE
APPELLANT I HISPANOR ET I HISPANOR VETERAN
ET II FLAV NVMIDAR ET II FLAV BESSOR ET III GAL
LOR ET SVNT IN DACIA IMFERIORE SVB PLAVTIO
CAESIANO . . . . .

Equitib(us) et peditib(us), qui militaver(unt) in ala et vexillation(e) equit(um) Illyricor(um) et coh(ortibus) IIII, quae appellant(ur) I Hispanor(um);

1) C. I. L. III, 4501 Intr'o inscripţiune găsită la Concordia (Bull. d. Instit. 1874, p. 34) avem şi un *proc(urator) Aug(usti) prov(inciae) Daciae superior(is)*, probabil din timpul luĭ Antoninus Pius.

(2) C. I. L. III D. nr. XXXIII.

www.dacoromanica.ro

et I Hispanor(um) veteran(a) et II Flav(ia) Numidar(um) et II Flav(ia) Bessor(um) et III Gallor(um), et sunt in Dacia imferiore sub Plautio Caesiano .....

Cestiunea décă acéstă divisiune a Dacieĭ în douĕ provinciĭ datéză încă din timpul luĭ Traĭan, fiind introdusă o dată cu organisaţiunea provincieĭ, rĕmâne nedecisă : Gooss (1) se pronunţă pentru, pe temeĭul că Traĭan între 102—107 făcuse o împărţire identică provincielor vecine Pannonia şi Moesia, şi un scriitor posterior Ioan Malala (2) raportéză că Traĭan a organisat la stînga Dunăriĭ *douĕ provinciĭ.* Maĭ probabilĕ însă este opiniunea celor carĭ atribue luĭ Hadrian o atare divisiune a Dacieĭ (3), pentru că în diploma militară a luĭ Traĭan (4) din a. 110, care menţionéză douĕ escadróne de cavalerie şi ḑece cohorte de pedestri staţionând în Dacia sub D. Terentius Scaurianus :

ET SVNT IN DACIA SVB D · TE
RENTIO SCAVRIANO · · · · ·

nu se constată existenţa uneĭ Daciĭ superióre séŭ inferióre, cum acésta o găsim 19 anĭ maĭ târḑiŭ sub Hadrian, la a. 129.

Divisiunea Dacieĭ în treĭ provinciĭ, de la mórtea luĭ L. Verus încóce nu póte fi pusă la îndoĭală : formula *tres Daciae* ne apare frequent pe monumente.

Aşa, pentru a da câte-va esemple :

C. I. L III, 1454 din a. 241 :

r. 7 : CONCILIVM · PROV
DACIARVM · III ·

«*Concilium prov(inciarum) Daciarum trium.*»

Idem nr. 1433 din 238—244 :

r. 9 : SACERDOS · ARAE
AVG · N
CORONATVS · DAC
III

«*Sacerdos arae Aug(usti) n(ostri), coronatus Dac(iarum) trium.*»

(1) *Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Trajanischen Daciens,* Hermannst. 1874) Archiv. f. sieb. Landesk.) pag. 136.

(2) *Chronograph.* ed. Venet. 1733 p. 116.

(3) Henzen-Orelli III, nr. 6919. — Marquardt, op. cit., I, 153. — I. Iung, *Roemer und Romanen in den Donaulaendern,* Innsbruck, 1877, pag. 27.—Hirschfeld, *Epigr. Nachl.* 10.

(4) C. I. L. III D. nr. XXV.

www.dacoromanica.ro

Idem nr. 1153 (cf. nr. 1415) :

SILVANO · SANCTO
L · AEMIL · CARuS
Leg · AVg · PR · PR
III · DACIARVM

Idem nr. 1174 din a. 198—211 :

r. 8 : L · POMP · LIBERALE · COS · DAC · III (1)

«*L. Pomp... Liberale co(n)s(ulari) Dac(iarum) III.*»

Idem nr. 6575 : T. Cl. T. f. Papiria Xenophonti proc uratori Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et *Dacias tres*».

Mai vedi încă inscripțiunea lui L. Valerius Proculus (Renier, Mélanges d'Epigraphie, 88) proc(urator) provinc(iae) trium [Dacia]r[um].

Inscripțiunile ne dau chiar numele celor trei provincii ale Daciei :

Așa, partea nordică se numea : Dacia *Porolissensis* (2), cea centrală Dacia *Apulensis*(3) și cea sudică Dacia *Malvensis* (4), numite după cetățile Porolissum (adi Mojgrad), Apulum (adi Alba-Iulia séu Carlsburg) și Malva (póte Celeiu în jud. Romanați) (5). Acéstă divisiune însă exista numai sub

(1) Vedi Mommsen C. I. L. III, Indices p. 1128, 1160, 1172.

(2) C. I. L. III, 1464 (a. 211—12) : Ulpio..., proc(uratori) Aug us ti [prov(inciae ?) Dac(iae) Apul(ensis) a(genti) v(ices) p(raesidis), item proc uratori prov(inciae) Porol(issensis).» Idem nr. 6054 : «P. Semp(ronio) Ael io) Lycino proc(uratori) Aug ustorum) n(ostrorum) prov(inciae Syriae Palaestinae, proc(uratori) hidi logi ἰδίου λόγου, proc(uratori) Daciae Porolisensis etc.» Idem nr. 6055.

(3) C. I. L. III, 1500: Crasso Macrobio negotiatores provinciae Apul ensis defensori optimo.» Id. nr. 1456 (an. 238) : Q. Axio Q. f. Pal. A eliano, ... proc uratori) prov(inciae) Dac(iae) Apul(ensis), bis vice praesidis.» Id. 6575 : T. Cl. T. f. Papiria Xenophonti — proc(uratori) Daciae Apulensis.»

(4) Gruter 433,5=Borghesi, *Oeuvres compl.* 3,481 : M. Macrinio M. f. Claud la) Catonio Vindici, co(n)s(uli)—proc uratori) prov(inciae) Dac(iae) Malu(ensis) etc.

(5) Acéstă cetate o găsim o singură dată mentionată în diploma militară a lui Alexandru Sever din a. 230 (C. I. L. III D. nr. LI) :

r. 16 : EX · EQVITE · DOMINI · N · AVG ·
M AVRELIO · DECIANI · FIL · DECIANO ·
COLONIA · MALVESE · EX · DACIA ·

Geografii și epigrafiștii nu sciu însă unde sa o așeđe : atât Mommsen (C. I. L. III p. 160 și nr. 1464) cât și Gooss (l. cit.). Marquardt (l. c.) și Iung (op. cit. 27) o caută în sudul séu sud-estul provinciei, Detlefsen (Bursian's Jahresbericht II p. 247, în Dacia nordică. D. Hirschfeld (Epigraphische Nachlese, p 14) judecând după următórea inscripțiune găsită de répos. C. Bolliac în a. 1872 la Celeiu lângă șoseaua romană adi în Museul național), o așéză mai probabil la Reclca séu Celeiu (Cf. opera nós ră : *Dacia înainte*

www.dacoromanica.ro

raportul administrativ și financiar, ĭar nu și politic, fie-care provincie avêndu-și de ordinar procuratorul sĕŭ propriŭ. pe când câte-și trele provinciele se guvernaŭ de un singur *legatus Augusti propraetore*, care se 'ntitula indiferent când *legatus trium Daciarum*, când *legatus provinciae. Daciae*, cele *tres Daciae* alcătuind politicește o singură și aceĭașĭ provincie (1), cu o capitală și dietă comună precum și cu un cult al luĭ August comun (2), după cum atarĭ combinațiunĭ a maĭ multor provinciĭ esistaŭ și aiurea (3).

Cu divisiunea Dacieĭ în treĭ părțĭ nu se maĭ trimise în acéstă provincie guvernatorĭ de rang pretorian (4), ci numaĭ de rang consular, pentru care maĭ

de Romanĭ, Buc. 1880, pag. 94 și 591, și *Inschriften aus Rumänien* arch.-epigraph. Mittheil. III Heft 1] :

. . . . . L J . .
COMMODO ANT
NINO AVG SVB C
RA CL · XENOPHON
TIS · PROC AVG
ZOTICVS ET SAI
ANVS SER /VI ///
P O S V E N /

[Imp. Caes. M. Aur.] Commodo Ant[o]nino sub c[u]ra Cl(audii) Xenophontis proc(uratoris) Aug(usti) Zoticus et Sa[lvi]anus ser(vi) vi[l(ici)] posue[ru]n[t].

Despre procuratorele Cl. Xenophont și despre Salvianus cf. C. I. L. III, 6575.

(1) Pe monedele bătute de la Philipp și pênă la Valerian se citesce tot-d'a-una : *provincia Dacia*, și ce e maĭ mult, pe medaliile luĭ Traianus Decius onorat cu titlu RESTITVTOR · DACIARVM (C I. L. III. n. 1176), provincia acésta se vede personificată sub aspectul uneĭ femeĭ cu inscripția : DACIA saŭ DACIA FELIX (tot așa și pe cele-l'alte monede bătute în Dacia), pe când cele douĕ PANNONIAE de esemplu, sunt representate prin douĕ figurĭ. Cf. Borghesi *Oeuvr. compl.* 8,484.

(2) Borghesi, Oeuv. compl. 8,483; Mommsen, C. I. L. III, p. 160.—Renier, ap. Borghesi op. 6,264.—Marquardt, op. cit. I 154, susține din contra că «probabil fie-care din cele treĭ provinciĭ ale Dacieĭ era guvernată de câte un legatus». Acésta este neadmisibil, pentru că pênă acum nu cunóscem nicĭ un legatus al vre uneĭa din cele treĭ provinciĭ,—pe când nu e tot ast-fel și cu procuratoriĭ. Marquardt își întemeiază opiniunea sea de maĭ sus pe faptul că unĭ d'n procuratoriĭ Dacieĭ Apulense funcționéză ca *vice presides* in casul uneĭ vacanțe de *legatus*. Așa e *Q. Axius — proc. prov. Dac. Apul. bis vice praesidis*, C. I. L. III. 1456; *Ulpius proc. Aug. prov. Dac. Apul. agens vices praesidis*, C. I. L. III, 1464. Acésta însă nu dovedesce alt nimic de cât că în cas de vacanță a guvernatoruluĭ provincieĭ întregĭ a Dacieĭ, unul din procuratorĭ, și anume cel maĭ aprópe de residența legatuluĭ (Sarmizegethusa), adică procuratorul prov. Apulense, care în rang era superior celoralțĭ douĭ procuratorĭ (O. Hirschfeld op. cit., 11 întemeindu-se pe inscript. din C. I. L. III, 1464) îĭ ținea locul, pênă la trimiterea altuĭ guvernator. Acésta se 'ntîmpla regulat în provinciile imperiale. și fórte adesea în cele senatoriale (Marquardt, op. cit. 415)

(3) *Mommsen*, C. I. L. III p. 160. — Idem I. Jung, op. cit., 27, citând de es. Creta—Cyrenaica. sĕŭ Cappadocia — Pontus Polemoniacus — Pontus Cappadocicus — Armenia minor—Lycaonia L. Renier, *Mélanges d'épigraphie* p. 93.

(4) Așa M. Statius Priscus în 157, P. Furius Saturninus in a 161 sunt guvernatorĭ de rang pretorian, și obțin consulatul imediat după eșirea din legațiunea Dacieĭ. Cf. C. I. L. III 940; 1061. 1299. 1416; idem 943. 1171. 1177. 1412. 1460.

www.dacoromanica.ro

târdiŭ legaţiĭ Dacieĭ se numiaŭ cu titlu scurt: *consulares* (1). Primul guvernator dar al celor treĭ Daciĭ, Cl. Fronto, a fost în acelaşĭu timp şi primul guvernator de rang consular al aceleĭ provinciĭ (2), împĕratul M Aureliŭ fiind autorul acesteĭ dispoziţiunĭ, după mórtea fratelui sĕŭ L. Verus (3). Reunirea ambelor legaţiunĭ în mâna uneĭa şi aceleĭaşĭ persóne se esplică uşor prin evenimentele ce se petreceaŭ atuncĭ la Dunăre, anume prin rĕsboĭul marcomanic. Incă pênă nu se finise bine rĕsboĭul cu Parthiĭ (4), Marcomaniĭ împreună cu Quadiĭ şi alţĭ barbarĭ de la rĕsărit, ca Victofaliĭ, bat şi nimicesc pre prefectul praetorio Macrinus Vindex (5) cu o parte a armateĭ séle pĕnĕ la 20,000 ómenĭ (6); trec Alpiĭ şi pătrund victorioşĭ în Italia pênă la Aquileja (7) pe care o asediază şi sunt aprópe s'o coprindă (finele anuluĭ 166, saŭ maĭ sigur, prima jumĕtate a anuluĭ 167) (8). La această veste împĕraţiĭ M. Aureliŭ şi L. Verus merg în persónă în contra inimiculuĭ, trec Alpiĭ, gonesc învingĕtorĭ pe barbarĭ înapoĭ peste Dunăre (a. 168 (9), şi cu venirea erneĭ (10) se întorc la Roma. Pe drum însă Verus móre fără de veste la Altinum (nu departe de Veneţia) în Ianuarie 169 (11).

Rĕsboĭul începe acum cu maĭ multă furie. Din tóte părţile năvălesc barbariĭ; câte-va cetăţĭ întărite cad în mânile lor. In asemenĭ împrejurărĭ se înţelege că linia Dunăreĭ urma să fie asigurată ca un punct principal de operaţiune: Dacia ca şi Moesia trebuïaŭ dér încredinţate unuĭ general vestit în rĕsbóïe şi cunoscut prin energia şi tactica sea; ast-fel se esplică trimiterea luĭ Cl. Fronto ca guvernator în cele douĕ provinciĭ dunărene, pe la începu-

(1) C. I. L. III. 1174, 1178, 876, 1393, 823, 826, 827, 1092. Capitolin. *Pertin.* 2, 3 ḑice că Pertinax a guvernat *quatuor provincias consulares*, anume: *Moesia utraque, Syria* şi *Dacia*. Cf. Marquardt, op. cit. I, 154.

(2) Fără a maĭ cita altă probă, acésta resultă şi din faptul că Fronto fiind în acelaşĭu timp guvernator al Moesieĭ Superióre şi al Dacieĭ, nu putea guverna prima provinciă fără de a fi fost maĭ întâiŭ consul, de óre-ce Moesia Superióră era consulară încă din timpul luĭ Domiţian (Cf. Borghesi, op. cit., 4, 290; 6, 250; Marquardt op. cit. I. 149).

(3) Borghesi, *oeuvr. compl.* 8,480 seq., citând şi corectând pe Capitolin. *Marc.* 22: «Provincias ex proconsularibus consulares, atque ex consularibus proconsulares aut praetorias pro belli necessitate fecit».

(4) Capitolin. *Marc. Aur.*, 13: «Dum Parthicum bellum geritur natum est Marcomannicum, quod *diu* eorum, qui aderant, arte suspensum est».

(5) Dion c. 3. — Capitolinus, *Marc. Aur.*, c. 14 îl numesce Furius Victorinus.

(6) Lucian, Alexander Pseudomantes. Opera. XXXII. 48

(7) Dion c. 3. — Capitolin c. 14.

(8) Veḑi despre rĕsboĭul marcomannic Wietersheim, *Geschichte der Völkerwanderung*, zweite Aufl., 1880, Leipzig. v. I, 118 seq.

(9) Dio c. 3.

(10) După Tillemont, *Hist. des emper. rom.*, în decembre 168; după Eckhel *Doctr. Num. vet.*, p. 57 şt 94, în Ianuariŭ 169.

(11) Eckhel op. cit. p. 58, care combate opiniunea greşită a luĭ Tillemont că Verus ar fi murit în a. 171.

www.dacoromanica.ro

tul anului 169, şi titlul de *fortissimus dux*, ce'ĭ dă inscripţiunea de la Sarmizegethusa.

Este acum cestiunea de a se scĭ cât a ocupat dênsul acéstă legaţiune, şi când móre. După opiniunea luĭ Borghesi (1) adoptată şi de Mommsen (2), Fronto a guvernat Dacia şi Moesia pênă la mórtea sea, adică pênă după a. 171, când este ucis într'o bătălie contra Marcomanilor şi Iazygilor. Anul morţiĭ séle se póte determina cu siguranţă. Inscripţiunea din forul luĭ Traĭan cu *cursus honorum* al luĭ Fronto ne spune că după propositiunea împĕratuluĭ M. Aureliŭ, Senatul a hotărît să se înalţe în for cu baniĭ publicĭ statua armată a luĭ Fronto, pentru că acesta, după câte-va victoriĭ repurtate asupra Germanilor şi Iazygilor, a perit luptându-se cu curagiŭ pentru patrie : HVIC · SENATVS · AVCTORe · IMPERATORE · M · AVRELIO · ANTONINO · AVG · ARMENIACO · MEDICO · PARTHICO · MAXIMO QVOD · POST · ALIQVOT · SECVNDA · PROELIA · ADVERSVM · GERMANOS · ET · IAZYGES · AD · POSTREMVM · PRÓ · R · P · FORTITER · PVGNANS · CECIDERIT · Acéstă inscripţiune este anterióră anuluĭ 172, pentru că M. Aureliŭ, cum vedem, nu pórtă încă titlu de *Germanicus* (3). Prin urmare Fronto nu maĭ era în viaţă în 172.—Trăĭa însă încă în 170, pentru că la începutul acestuĭ an, (4) fiul sĕŭ M. Claudius Fronto Neocydes este primit între Salii Palatinĭ, carĭ nu se putéŭ admite decât numaĭ dacă avéŭ şi pe tată şi pe mumă în viaţă (*patrimi* et *matrimi* (5). Rĕmâne dar 171 ca anul morţiĭ séle. Datele chronologice ce avem asupra rĕsboĭuluĭ marcomanic confirmă acésta.

(1) *Oeuvres compl.* 6, 266; 8, 474.

(2) C. I. L. III ad n. 1457.

(3) Eckhel VII p. 73. — Willmanns op. cit. ad nr. 636.

(4) Éccă fragmentul din fasti Saliorum Palatinorum care constată acéstă allegere : C. I. L. VI, 1978:

C · erucio claro
M · CORNELIO · CETHEGO COS a . p . C . 170
Q · TINEIVS · RVFVS · LOCO · T · HOEŃ SEVERI · COS
Q · TINEIVS · SACERDOS · LOCO · L · ANNI · LARGI · FLAMIŃS
M · CLAVDIVS · FRONTO · NEOCYDES · LOCO
L · SALVI · KARI FLAMINE

Acésta are loc sub consulatul luĭ C. Erucius Clarus şi M. Cornelius Cethego, decĭ în a. 170, ĭar nu, cum susţine Borghesi, în 171, când din acelaşiŭ fragment de faste se vĕd alte persóne admise în collegiul Saliilor Palatinĭ :

T · STATILIO . SEVERO
L · ALFIDIO · HERENNIANO COS a . p . C . 171
Q · HEDIVS · RVFVS · LO*llianus gentia*NVS
LOCO · PONTI · FALCO*nis* ·

(5) Dionys. 2,70 : ἀμφιθαλεῖς. cf. Marquardt op. cit. III, 411.—Borghesi op. cit., 8,454.

www.dacoromanica.ro

Aşa, isvórele (1) ne arétă treĭ bătălĭĭ şi victorĭĭ însemnate contra barbarilor în expediţiunea luĭ M. Aureliŭ de la 169 şi pênă la încheĭerea păcĭĭ din a. 175. Prima victorie în a. 170 (2), contra Marcomanilor, pentru că Dio (cap. VIII) pe aceştia îĭ menţionează maĭ ântêiŭ, şi apoĭ pe Iazygĭ şi Quadĭ; a doua victorie, în ĭarna a. $^{171}{}_{7}$, contra Iazygilor locuitorĭ în părţile jóse ale Dunăreĭ şi Tisseĭ, a treĭa în fine, în ĭarna a. $^{1/2}{}_{78}$ contra Quadilor. După textul de maĭ sus al inscripţiuneĭ Fronto repórtă victorĭĭ asupra Germanilor (Marcomanilor) şi Iazygilor, prin urmare ĭa parte la prima şi a doua luptă. In a doua luptă, contra Iazygilor, carĭ atrăseseră pe Romanĭ pe ghéţă pe Dunăre (între Pesta şi Peterwardein), pentru ca aci să le dea bătălie (3) —Fronto móre ca un heroŭ (ĭarna $^{171}{}_{172}$). El însă încetase cel puţin douĭ anĭ maĭ nainte de a fi guvernator al Dacieĭ şi al Moesieĭ superióre : anume inscripţiunea de la Igliţa arétă că : veteranul nostru a făcut espediţiunea Germanică sub comanda luĭ Fronto şi Calpurniŭ Agricola, pe la finele luĭ 169 saŭ cel mult la începutul a. 170, fiind-că se liberéză din armată pe când se găsea în Dacia, în timpul consulatuluĭ luĭ Cethegus şi Clarus — adică în 170, fiind guvernator al Dacieĭ Cornelius Clemens: M(issus) H onesta) MISSIONE · IN · DACIA · CETHE · ET · CLARO · COS · SVB CORNEL · CLEMENTE · C · V · Prin urmare în 170 Fronto nu maĭ guverna Dacia şi Mœsia superióra, fiind însărcinat cu comanda trupelor în rĕsboĭul contra Marcomanilor şi Jazygilor. Successorul sĕŭ imediat în legaţiunea Dacieĭ fu Cornelius Clemens, despre care vom vorbi îndată.

Fronto murind, Senatul, după propunerea chĭar a împĕratuluĭ M. Aureliŭ, a decis ca memoria sea să fie onorată printr'o statuă în for (4), cea-ce se şi făcu, cum ne spune inscripţiunea: HVIC SENATVS · AVCTORE · IMPERATORE M · AVRELIO · ANTONINO · AVG · ARMATAM STATVAM IN · FORO · DIVI · TRAIANI · PECVNIA · PVBLICA · *ponendam* CEN*suit*.

Acésta a fost cariera lungă şi strălucită a luĭ M. Cl. Fronto, aşa cum se arétă în celle douĕ inscripţiunĭ maĭ sus esplicate.

Borghesi (5), unindu-se cu opiniunea luĭ Mai, susţine că Fronto a fost şi asiarch saŭ sacerdote (6) al Ephesuluĭ sĕŭ Pergamuluĭ, în timpul luĭ Antonin Pius, cum probéză câte-va medaliĭ alle acestor oraşe cu capul luĭ Antonin. Pius, sĕŭ M. Aureliŭ încă Cesar, înainte adică de a fi fost împĕrat, maĭ cu sémă medalia publicată de Mionnet (7) cu inscripţiunea ACIAC · ΠΡΩΤΩΝ

(1) Vedĭ Wietersheim, op. cit., 125.

(2) Eckhel VII, p. 58 seq.

(3) Dio, c. 7.

(4) Aceiaşĭ onóre vedem că 'n timpul luĭ Marcu Aureliŭ s'a făcut şi altor generalĭ carĭ s'aŭ distins în rĕsboĭul marcomanic. Vedĭ Villmanns nr. 637, 638, 639. — Borghesi. op. V, 36—37.

(5) *Oeuvr. comp.* VI, 267 seq. —

(6) Despre asiarchĭ vedĭ Marquardt, *Eph. epigr.* I, 210 seq.

(7) *Médailles antiques*, tom. III, p. 62, n. 3.

www.dacoromanica.ro

ΕΦΕCΙΩΝ · ΠΕΡΓΑΜΗΝΩΝ · ΚΟΙΝΟΝ · ΓΙ · ΠΟΛΕΩΝ · ΔΙΠΡΟ · Μ · ΚΛ · ΦΡΟΝΤΩΝ · în care se vede numele întreg al luĭ Fronto. Acéstă opiniune Borghesi o maĭ întemeiază pe observaţiunea că pe lângă atâtea demnităţĭ politice şi militare ce a ocupat Fronto, nu a avut nicĭ un sacerdoţiŭ în Roma, — cum de obiceiŭ avé toţĭ nobiliĭ — cea-ce se esplică prin faptul că el era un provincial din Asia, şi că decĭ se simţia mulţumit cu funcţiunile religióse din patria sea, fără a dori pe cele din capitală.

Ar resulta de aci că în inscripţiunile de la Roma şi Grădiştea s'a omis a se trece funcţiunea sacerdotalĕ de asiarch a luĭ Fronto, şi că în orĭ-ce cas el nu póte fi frate cu oratorul Fronto, cum crede Mai, pentru că acest din urmă era african, şi avé gentiliciul Cornelius, ĭar nu Claudius. — Borghesi ţine maĭ mult pe Fronto al nostru de un fiŭ saŭ de o rudă a luĭ Claudius Frontinus, consul suffect sub Antonin Piul (1), şi prin urmare că el era frate cu ceĭ doĭ pretorĭ, carĭ se numesc astfel în douĕ inscripţiunĭ din acelaşiŭ timp : TI · CLAVD · QVIR · FRONTINO · NICERATO · CL . FRONTINI · COS · F · (2) şi TI · CLAVDIO · SAETIADE . CAELIANO · CL · FRONTINI · COS · F · (3). Epoca monumentelor, identitatea tribuluĭ şi a gentiliciuluĭ, fac probabilă aserţiunea ilustruluĭ epigrafist (4).

Necunoscutul veteran de la Igliţa, după ce arétă sub ce generalĭ a luptat contra Marcomanilor, adaogă că a fost liberat din serviciul armateĭ în Dacia în a. 170, fiind guvernator al provincieĭ Cornelius Clemens : M · H · MISSIONE IN DACIA · CETHE · ET CLARO COS · SVB · CORNEL · CLEMENTE C · V ·

Pênĕ la aflarea acesteĭ inscripţiunĭ nu se scia positiv epoca legaţiuneĭ luĭ Clemens în Dacia. Borghesi într'o scrisóre către Henzen (5), prin care stabileşce lista guvernatorilor acesteĭ provinciĭ, pune legaţiunea sea cam pe la a. 173, imediat după legaţiunea luĭ Fronto, pe temeĭul următoruluĭ pasagiŭ din Dion Cassiŭ :

«Asdingiĭ venirĕ sub conducerea luĭ Rhaus şi a luĭ Rhaptus în Dacia ca să se stabilésca aci, sperând că aŭ să capete banĭ şi pământ ; pentru că însă li se refusă şi una şi alta, lăsară zălog femeile şi copiiĭ lor la Clemens, ca eĭ să cucerésca ţara Costubocilor (6), iĭ şi învinseră în realitate; totuşĭ pentru acésta nu lăsară Dacia maĭ puţin in pace. Fiind-că însă Dankrigiĭ se temĕŭ, ca nu cum-va Clemens de témă pentru eĭ (adică pentru Asdingĭ) să nu-ĭ lase să

(1) *Digest.* lib. IV, tit. II, fr. 18.

(2) Orelli n. 3113.

(3) Borghesi Oeuvr. III, 499.

(4) Napp (op. cit. p. 70) pare a nu ţine sémă de opiniunea luĭ Borghesi că Fronto a fost asiarch, fiind-că o trece sub tăcere.

(5) Din 21 Febr. 1855 publicată în *Annali dell' Inst.* t. XXVII, 1855, p. 31—35, şi în *Oeuvr. compl.* t. VIII, 470 484.

(6) Probabil Costubociĭ locuiaŭ câmpiile Ţĕreĭ-Românescĭ şi Basarabieĭ, ĭar Asdingiĭ, partea de sus a Moldoveĭ (*Wietersheim*, op. cit., I, 132).

www.dacoromanica.ro

intre şi în ţara lor, năvăliră pe neaşteptate asupră-le şi 'l bătură aşa de tare, încât Asdingiĭ de acum înainte nu'şĭ maĭ permiseră nicĭ o ostilitate contra Romanilor.»(1)

Borghesi observă correct că aceste evenimente sunt anterióre plecăriĭ luĭ M. Aureliŭ în rĕsboĭul syriac contra luĭ Avidius Cassius, anterióre adică a. 175, aşa că legaţiunea luĭ Clemens trebue pusă între 173 şi 175, imediat după a luĭ Fronto. Inscripţiunea nóstră confirmă acéstă opiniune, modificând numaĭ începutul legaţiuneĭ luĭ Clemens, care, după cum vĕzurăm maĭ sus, era guvernator al Dacieĭ deja în 170, şi a putut continua în acéstă funcţiune pênĕ în 175, durata ordinară a legaţilor provincialĭ fiind de treĭ saŭ cinciĭ anĭ. Ea înlătură însă opiniunea d-luĭ L. Renier (2), care face din Clemens menţionat de Dion Cassius, un guvernator al Dacieĭ deosebit de Sex. Cornelius Clemens *consularis et dux trium Daciarum*, din următórea inscripţiune africană găsită în Caesarea, aprópe de Scherchel, şi publicată astfel de d. Renier (3) :

SEX · CORNELIO · SEX · F
FAL · CLEMENTI · COS ·
ET · DVCI · TRIVM · DA
CIARVM
|||VIDIVS · VALENS ·
| | | | VIII G E M | | | |

În rândul final dupá copia d-luĭ Renier avem VIII GEM·, ceĭa-ce este imposibil, de óre-ce legiunea VIII avé titlu de *Augusta*; d-sea propune a se citi : VII gemina, ĭar Willmanns (4), maĭ correct : XIII gemina, legiune care staţiona în Dacia.

Inscripţiunea o citim decĭ ast-feliŭ :

Sex(to) Cornelio, Sex(ti) f(ilio), Fal(erina tribu), Clementi, co(n)s(ulari) et duci trium Daciarum, [Cer]vidius Valens [centurio (?) leg(ionis) XIII gem(inae).....

Singurul cuvênt pentru care d. Renier crede că nu se póte confunda Clemens din pasagiul luĭ Dion Cassius cu Sextus Cornelius Clemens din inscrip-

(1) 71, 12 : Ἀστιγγοι δὲ, ὧν Ῥᾶός τε καὶ Ῥάπτος ἡγοῦντο, ἦλθον μὲν ἐς τὴν Δακίαν οἰκῆσαι, ἐλπίδι τοῖ καὶ χρήματα καὶ χώραν ἐπὶ συμμαχίᾳ λήψεσθαι. μὴ τυχόντες δὲ αὐτῶν, παρεκατέθεντο τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τῷ Κλήμεντι, ὡς καὶ τὴν τῶν Κοστουβώκων χώραν τοῖς ὅπλοις κτησόμενοι. νικήσαντες δὲ ἐκείνους, καὶ τήν Δακήαν οὐδὲν ἧττον ἐλύπουν. δείσαντες δὲ οἱ Δάγκριγοι, μὴ καὶ ὁ Κλήμης φοβηθεὶς, σφᾶς ἐς τὴν γῆν, ἣν αὐτοὶ ἐνῴκουν, ἐσαγάγῃ, ἐπέθεντο αὐτοῖς μὴ προσδεχομένοις, καὶ πολὺ ἐκράτησαν ὥστε μηδὲν ἔτι πολέμιον τοὺς Ἀστίγγους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρᾶξαι.

(2) Ap. Borghesi Oeuv. compl. 8, 480, notă.

(3) L. Renier, *Inscript. rom. de l'Algérie* nr. 3897 — C. I. L. VIII, nr. 9365

(4) C. I. L. VIII ad. n. 9365.

www.dacoromanica.ro

ţiunea de mai sus, este titlu acestuia de *dux*, care pare a fi pré timpuriŭ pentru epoca luĭ Marcu Aureliŭ. *Dux* însă, după cum observă d. Mommsen (1), nu însemnéză alt — pênĕ în timpul luĭ Constantin, — decât persóna care are comanda supremă într'o expediţiune, cu deosebire o comandă extraordinară, cu alte cuvinte *dux* corĕspuḑênd «generaluluĭ» nostru reunesce ideĭa uneĭ comande militare active maĭ însemnate. Ast-feliŭ titlul *dux trium Daciarum*, ce S. Cornelius Clemens pórtă în inscripţiunea africană, convine pe deplin epoceĭ luĭ M. Aureliŭ, când pentru apĕrarea Dacieĭ ameninţată în prima linie prin rĕsboĭul Marcomanic, guvernatorul a trebuit să se învestéscă cu o putere militară extraordinară. Acesta este exemplul cel maĭ vechiŭ de întrebuinţarea titluluĭ *dux* în inscripţiunĭ.

În fine veteranul dela Igliţa liberându-se din armată se întórse în patria sa, la Troesmis : REVERS · AT LARES SVOS, şi se căsători cu Marcia Basilissa *mumă a colleg.uluĭ dendrophorilor* (2) adică a constructorilor lemnarĭ, carĭ avéŭ în Troesmis un collegiŭ al lor propriŭ (3); ĭar sora veteranuluĭ, Valeria Longa, a ridicat acest monument pentru sănĕtatea sea şi a lor sĕĭ : ET MARCIA BASILISSA MATRE DENDENVPT · SIBI VAL · LONGA SORORE PRO SAL · SVA SVORO· Intrebuinţarea aci a ablativuluĭ în loc de a nominativuluĭ, ca cum în loc de ET ar fi fost CVM, este de sigur o erróre.

E de observat încă că o Marcia Basilissa ne întêmpină şi în inscripţiunea funerară de maĭ la vale (nr. 14), găsită în acelaş castru de la Igliţa, şi datând din aceĭaşĭ epocă, adică înainte de Septimiŭ Sever, şi în care se citesce : ALEXANDER FRATER · AN · LXII · MARCIA BASILLISSA VXOR EIVS · AN · L· S'ar puté decĭ presupune că e vorba de una şi aceiaşĭ persónă, — şi că veteranul care s'a luptat în contra Parthilor şi Marcomanilor, se chema Alexander. Simpla menţiune însă numaĭ de ALEXANDER fără măcar a se ḑice : *veteranus*, face imposibilĕ acéstă hypotesă.

Nr. 13.

Monument funerariŭ de pétră ordinară, nalt. 2.48, lat. 1^{m}, gros. 0,18; in-

(1) Mommsen, ap. v. Sallet, *Die Fürsten von Palmyra unter Gallienus, Claudius und Aurelian*, Berlin, 1866, pag. 72 seq.

(2) Despre collegiele meseriaşe ale dendrophorilor carĭ n'avéŭ însemnătate sacralĕ, vezĭ I. R. N. 189. 1360. 5596. — Despre *collegium dendrophorum Matris magnae* cf. Marquardt, op. cit. 356.

(3) Alt exemplu de *mater dendrophororum* vezĭ la Willmanns, nr. 2190 :

MAT
LEPIDIA . IVLIA . TITINIA . CRISPIN
NVMITORIA . FELICITAS
FILIAE . IVLIA . PROBIT . FL . ATHENAIS
HERENNIVS DEMETRIVS BISSEL . DENDROPHOR . D

www.dacoromanica.ro

scripţiunea e încadrată cu ghirlande de struguri şi foĭ de viţă; d'asupra, un fronton triunghiular, de o parte şi de alta ornat cu palmete, iar în mijloc cu o coróną şi alte elemente decorative, aşa cum se vede pe tabela nr. 6.

Acéstă pétră, ca şi cele de sub nr. 14 şi 15, s'aŭ găsit zidite unele peste altele în săpăturile ce am întreprins în luna Marte 1882, la pórta principală a fortăreţeĭ despre Sud (1).

D · M
T · C L A V *sic*
TI · FILIVS
Q V R M · P R I S *sic*
CVS · HEMES
EX · C · A · VIXT
ANNIS · L · MIL
ANN · XXVI
POS MISSIO
VIXT · ANN · II
CONVETE
RANI · QVIET
HEREDES
B · M · P

Acéstă inscripţiune se citesce ast-feliŭ :

D(is) m(anibus); T(itus) Clau(dius) Ti(berii) filius, Quirina (tribu), Priscus, Hemesa, ex c(ustode) a(rmorum), vixit annis L, mil(itavit) ann(is) XXVI, pos(t) missio(nem) vixit ann(is) II, conveterani qui et heredes b(ene) m(erenti) p(osuerunt).

Monumentul funerar este dér înălţat luĭ Titus Claudius Priscus, originar din Hemesa, oraşiŭ în Syria pheniciană (2), înscris în tribul Quirina, fost *custos armorum* (3), probabil în legiunea V macedonică, intrat în armată la

(1) Veḑĭ planul cetăţiĭ, castru II, in *Rev. p. ist., arch., fil.*, I, tab. 10.

(2) Hemesa a devenit coloniă romană sub Caracalla (*Dig.* 50, 15, 1 § 4. — Eckhel, 3, 310. Mionnet, 5. 228 seq.). Exista şi o cohortă întrégă de săgetaşĭ Hemesenĭ : I Miliaria Hemesenorum Gordiana Sagittariorum equitata civium Romanorum (C. I. L. III 3331. 3328). Alte exemple de domo Hemesa : C. I. L. III, 3301. 67. 3334.

(3) Exemple de *custos armorum*, ὁπλοφύλαξ sunt reunite de Cauer în *Ephem. epigr.* IV, 437—441.

www.dacoromanica.ro

vêrsta de 22 anĭ, liberat după 26 anĭ de serviciŭ, şi mort în vêrstă de 50 anĭ. Epitaful se pune de către conveteraniĭ luĭ Priscus, carĭ eraŭ în acelaşiŭ timp şi moştenitorĭ aĭ sĕĭ.

Nr. 14.

Monument funerariŭ de pétră ordinară, nălţ. 2.47, lăţ. 0,85, gros. 0,30, frumos încadrat în ghirlande de strugurĭ, avênd sus o corónă cu alte ornamente, ĭar jos un vas, totul bine conservat, aşa cum se vede pe tabela nr. 7.

D M
T · FL · T · F · TERETN · VAL · A
MAST · VET · LEG · V · MAC · AN
LXV · VALERIA FORTVNAT
VXOR · EIVS . AN · LX · ET · ALE
XANDER · FRATER · AN · LXII
MARCIA · BASILISSA · VXOR
EIVS · AN · L · IN · LOCVM · TITV
LVM · POSVERVNT · SIBI

Inscripţiunea se citesce astfeliŭ :

D(is) m(anibus); T(itus) Fl(avius) T(iti) f(ilius), Teretina (tribu), Val(ens)? Amast(ri), vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae), an(nis) LXV; Valeria Fortunat(a) uxor eius an(nis) LX, et Alexander frater an(nis) LXII, Marcia Basilissa uxor eius an(nis) L ; in locum titulum posuerunt sibi.

Acesta este dér epitaful unuĭ veteran al legiuneĭ V macedonică, originar din Amastris, oraş în Pont (1), înscris în tribul Teretina, al socieĭ séle, al fratelŭ sĕŭ şi a socieĭ acestuia, carĭ îşĭ puseră încă în viaţă fiind (posuerunt sibi) pétra cu inscripţiune (titulum) pe locul (locum) destinat pentru îngropăciune. Locul simpleĭ îngropărĭ se numĭa *locus sepulturae;* ĭar *locus sepulcri monumenti* sĕŭ *monumento*,—locul pentru monumentul unuĭ sepulcru, un loc pentru înmormêntare şi pentru monumentul sepulcral (2).

Nr. 15.

Monument funerariŭ de pétră ordinară, nălţ. 0,60, lăţ. 0.53, gros. 0,26,

(1) De la Traĭan încóce ea deveni capitală a părţiĭ provincieĭ *ora Pontica*. Cf. **Eckhel**, 2, 386. **Mionnet** 2, 291.

(2) **I. P. Rossignol,** *Des services que peut rendre l'archéologie aux études classiques*, Paris, 1878, p. 360.

www.dacoromanica.ro

cu un fronton triunghiular ornat cu o corónă şi ghirlande, cum se vede pe tab. Nr. 8.

D M
IVL PONTICVS VIXIT
ANN · XXXII · MILIT
ANN · XIV · IN LEG V
MAC · NATVS AMAS
SIS . IVL · PONTICVS
FRATER · SENTIVS PON
TICVS VET · SENTIVS PON
TICVS MIL LEG · V MAC
FRATRES · COHERED
B . M . D . S . P

Inscripţiunea se citesce :

D(is)m(anibus). Iul(ius) Ponticus vixit ann(is) XXXII, milit(avit) ann(is) XIV in leg(ione) V mac(edonica), natus Amassis. Iul(ius) Ponticus frater, Sentius Ponticus vet(eranus), Sentius Ponticus mil(es) leg(ionis) V mac(edonicae), fratres cohered(es) b(ene) m(erent) d(e) s(uo) p(osuerunt).

Epitaful este pus de treĭ fraţĭ cohereḑĭ : Iulius Ponticus, Sentius Ponticus veteran şi Sentius Ponticus soldat al legiuneĭ a V macedonică, pentru fratele lor Iulius Ponticus, originar din Amasia, capitala Pontuluĭ (Pontus Galaticus) (1) mort în etate de 32 anĭ, după ce servise 14 anĭ în legiunea V macedonică, care staţiona încă în Troesmis.

De aci resultă că el intrase în armată la vêrsta de 18 anĭ.

Acestea sunt inscripţiunile găsite pênă acum la Igliţa şi intrate în colecţiunea Statuluĭ. Din puçinele objecte de artă, aflate aci, nu se cunósce decât un capitel descoperit de d. Engelhardt, un cap de Medusă şi douĭ Mithras descoperiţĭ de d. Desjardins(2), şi un cap de pământ representând pe Hercule găsit de d. Ambroise Baudry în 1865 şi adus la Paris în museul Luvruluĭ.

Museul nostru naţional posedă douĕ fragmente sculpturale găsite în escursiunea ce am făcut în luna Marte 1882 la Igliţa : Întêiŭ, douĕ bucăţĭ de pétră ordinară lung 1^{m}. lăţ. 0,57 şi gros. 0,71, formând frontonul unghiular al unuĭ edificiŭ (tab. 5, fig. 8); motivul ornamentaţiuneĭ este un cap de boŭ representat în faţă, urmat când de un porc mistreţ, când de uă aquilă, când de un cerb, capetele de boŭ fiind reunite între ele prin ghirlande; în partea laterală des-

(1) **Eckhel** *Doctr. Num. Vet.*, II, 344. **Mionnet** II, 335.
(2) *Revue Archéologique* 1868, I. 260.

www.dacoromanica.ro

pre stînga se află sculptat un cap de medusă, totul de o esecuţiune mediocră. Al doilea, un monument mithriac de tot frust (tab. 9 fig. *a*), nălţ. 0,60, lăţ. 0,55, gros. 0,27, pe care se póte distinge încă ḑeul Mithras imolând taurul; un şérpe 'şĭ ridică capul ca să sugă sângele ce curge din rana victimeĭ; la drépta se vede un personagiŭ cu facla, de sigur deus phosphorus, ĭar sus, bustul Luneĭ.

Din alte obĭecte ce am maĭ adus de aci merită a se menţiona :

1) Douĕ hydrĭĭ de lut carĭ serviaŭ la păstrarea apeĭ, a grânelor saŭ a orĭcăror alte provisiunĭ: Una (tab. 10, fig. *a*), găsită de d. More şi identică cu cea trimisă la Luvru, are în diametru la mijloc 1.40, ĭar la gură 0,40; grosimea în cercuit $4^{m}.37$; înălţ. 1.66, ĭar grosimea buzeĭ, 0,11. Cea d'a doua (tab. 10, fig. *b*) aflată de noĭ în satul Greciĭ în curtea unuĭ ţăran, care o găsise la Igliţa, are în diametru la mijloc 1,15; diametrul gureĭ 0,45; înălţime 1,20; grosimea în cercuit $3^{m}61$, ĭar grosimea buzeĭ 0,03.

2) Un sigiliŭ de marmură în forma unuĭ porc, cu literile P R săpate în adânc (tab. 5. fig. 1-a şi 1-b).

3) Un vas de plumb cu totul stricat (tab. 9. fig *b*) de formă lunguĭaţă, înălţimea 0,63; fundu 0,43, gura 0,30, care, judecând după cele treĭ cheĭ representate în relief, era destinat pentru păstrarea tesaurelor, banĭ şi scule. S'a găsit în câmpiile pe unde se întindea municipiul; el fusese sfărămat în maĭ multe bucăţĭ de sigur de către fericitul muritor,—probabil de vre-un cĭoban—care aflându-l a trebuit să ĭa tot depositul preţios dintr'ênsul.

4) In fine alte obĭecte găsite în săpăturile ce am făcut în luna Marte 1882:

a) La pórta secundară a lagăruluĭ sudic printre un strat negru de cenuşă, maĭ multe fragmente de sticlă arsă, o sticluţă topită (tab. 5. fig. 2), un găvan de lut (tab. 5 fig. 4.), cărămiḑĭ cu liniĭ adâncĭ trase cu degetul pe dênsele, şi un fragment sculptural (tab. 5 fig. 3); şi

b) La poarta principală a aceluiaşiu lagăr : Pe lângă cele 3 petre cu inscripţiunĭ (nr. 13, 14 şi 15),—o a patra piatră care de sigur purta o inscripţiune judecând după fragmentele sculpturale (tab. 5 fig. 7) ale cadruluĭ; natura schistósă a petreĭ nu a putut păstra nicĭ o urmă dintr'ênsa; se desfăcea strat cu strat şi cădea în bucăţĭ; piatra fusese întrebuinţată ca fundament al porţeĭ, şi încă cu faţa scrisă în sus; lângă dênsa am dat peste maĭ multe piróne de fer, bucăţĭ de plumb (tab. 5 fig. 5) şi chĭar peste o ţâţână a porţiĭ (tab. 5 fig. 6).

Igliţa păstréză încă în cele două lagăre ale sale documente preţióse asupra istorieĭ unuĭ municipiŭ, care a trebuit să lase după sine o archivă întrégă, a căreĭ scótere la lumină din mijlocul ruinelor care o acoperă cu atâţea metri de pământ şi de blocurĭ enorme de piatră este numaĭ o cestiune de timp şi de mijlóce..... —timp şi mijlóce carĭ nu lipsesc acolo unde este hotărîre nestrămutată şi pasiune nobilă de lucru.

Gr. G. Tocilescu.

www.dacoromanica.ro

DOMNUL PAUL HUNFALVY
şi
TEORIA LUI ROESLER

În anul curent d. Paul Hunfalvy, membru al academiei maghiare de ştiinţe din Buda-Pesta, a publicat o carte întitulată Românii şi pretensiunile lor» (1), în care se încércă a susţine cu argumente nouĕ teoria reposatului istoric sas Robert Roesler, că coloniştii romani din Dacia traiană în anul 274 al erei creştine aŭ deşertat cu desăvêrşire această provincie romană, trecênd cu mic şi mare, cu sărac şi bogat, cu căţel şi purcel peste Dunăre în Moesia, de unde apoi abia după nouĕ sute şi mai bine de ani s'aŭ furişat înapoi în ţĕrile cisdanubiene, în care se găsesc locuind astăḑi Românii descendenţii acelor coloniştĭ.

Deosebirea, ce esistă între aceştĭ doi învĕţaţĭ, nu constă decât numai în gradul scrupulositătii în admiterea probelor istorice. Pe când odinioară istoricul sas, compatriotul Românilor transilvăneni, era încă mai mult saŭ mai puţin silit să adune în sudórea feţei sale argumentele necesare pentru stabilirea teoriei sale; pentru academicul maghiar, vecinul lor, aceste documente curg astăḑi ca plóea, în cât pentru domnia-sa resultă cu necesitate absolută, că nu Românii, ci Ungurii sunt proprietarii adevĕraţi ai pământului dacic de la nordul Dunării, fiind-că ei la sosirea lor din Asia aŭ găsit acest pământ lipsit de locuitori şi prin urmare şi de stăpâni. Românii după convingerea istorică a d-luĭ Hunfalvy nu sunt decât numai niste veniticĭ târḑii pe pământ maghiar, o pătură nouă suprapusă pe un element vechiŭ finic-tataric.

Ca să vedem, cu ce seriositate şi sinceritate ştiinţifică se scrie în Buda-Pesta istorie, când este vorba de Români, vom esamina pasagiul cel mai important din cartea citată a d-luĭ Hunfalvy, privitor la teoria roesleriană.

Tractând despre diferitele popóre barbare, carĭ în diferite timpurĭ aŭ ocupat succesiv ţĕrile cisdanubiene, autorul cărţiĭ citate scrie următórele cuvinte:

«Nicĭ despre un duce al armatelor barbare din tótă emigraţiunea cea lungă a popórelor n'avem un report mai autentic decât despre Attila, un report, care ni l-a lăsat menţionatul Prisc, un membru al deputaţiunii constantino-

(1) Veḑi **Paul Hunfalvy**, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*. Wien und Teschen 1883.

www.dacoromanica.ro

politane din anul 448. În acest report vedem cu totul alt om în Attila decât acela, pre care îl descrie istoria ordinară. Însă aicĭ putem comunica din reportul luĭ Prisc numaĭ aceĭa, ce respêndeşte o lumină asupra relaţiunilor etnografice ale statuluĭ hunic.

«Deputaţiunea a trecut Dunărea pe la Marg, la gura Moraveĭ, şi a venit în regiunea Kubinuluĭ de astădĭ pe malul stâng al acestuĭ fluviŭ. Çam pe la Beserica albă (Weisskirchen) a întâlnit pe Attila, care se găsia la vênătóre cu o suită numerósă cu care ar fi putut face şi o încursiune peste Dunăre. Decĭ deputaţiunea a trebuit să mérgă în urma luĭ Attila în adâncul ţĕrĭĭ peste maĭ multe rîurĭ, între carĭ se pomeneşte Temeşul (Tiviscus). De prin sate deputaţiunea grecéscă primĭa în loc de grâu mălaiŭ (meiŭ) şi în loc de vin o bĕutură, pe care indigeniĭ o numiaŭ mied (μέδος). Servitoriĭ lor duceaŭ cu sine de asemene mălaiŭ şi o bĕutură preparată din ordĭ, pe care barbariĭ o numesc camus, ast-fel povesteşte Prisc. Satele constaŭ din colibe (καλύβαι) şi locuitoriĭ fac foc cu stuh. După maĭ multe întârdĭerĭ deputaţiunea, venind în urma luĭ Attila, ajunge la reşedinţa acestuĭa, care era un castel frumos de lemn. Locuinţa luĭ Onegesiŭ, bărbatul cel maĭ influent după Attila, se găsia lângă castelul domnitoruluĭ. El îşĭ clădise o baĭe (feredeŭ) prin un constructor, din Sirmiŭ, pentru care pietrele şi lemnul le procurase din Panonia. Pe când Prisc într'o diminéţă aştepta înaintea locuinţeĭ luĭ Onegesiu spre a fi introdus, s'a adresat către dênsul în limba grecéscă un bărbat îmbrăcat în haĭne elegante scitice. Prisc s'a mirat de vorba sa grecéscă, fiind-că toţĭ barbariĭ vorbiaŭ cu preferinţă numaĭ huniceşte şi goticeşte. Numaĭ aceia, carĭ avéŭ de-a face din causa comerţuluĭ cu ómeniĭ de la sudul Dunăriĭ, ştiaŭ ceva latineşte. Greceşte nu vorbia nime afară de captiviĭ de la ţĕrmuriĭ mărĭĭ tracice şi illirice, carĭ se cunoştéŭ îndată după esteriorul lor sărac şi după părul lor sburlit.

«Prisc a venit prin Banat, care fusese un sediŭ principal al cultureĭ romane, însă el n'a maĭ găsit aicĭ nicĭ o urmă de viaţă romană : Satele, locuitoriĭ lor, mijlócele de traiŭ, tóte eraŭ neromane, adecă pentru Prisc «barbare». El deosebia pe Hunĭ de Goţĭ; însă nu cunoştea o deosebire între Hunĭ şi Sarmaţĭ, între Goţĭ şi Gepidĭ. De sigur ar fi trebuit să observe rămăşiţile Romanilor, pentru că era cunoscător de limba latină, de óre-ce la masa luĭ Attila a vorbit latineşte cu vecinul sĕŭ barbar, care 'ĭ a spus causa, de ce seriosul Attila a desmerdat numaĭ pe fiul sĕŭ cel maĭ mic Ernach. Onegesiŭ, care se luptase cu Agaţirĭĭ, ce locuiaŭ spre rĕsărit, şi chĭar acuma se întorsese a casă cu fiul cel maĭ mare al luĭ Attila dintr'o espediţiune în contra Agaţirilor, şi care în acéstă expediţiune a trebuit să trécă în maĭ multe rânduri prin Dacia cea vechĭe saŭ Transilvania, n'a putut să vadă nicĭ aicĭ urme de Romanĭ, fiind-că constructorul, care 'ĭ a zidit baĭa după modelul roman , nu era cumva din Ulpia Traĭana, ci din Sirmiŭ. De óre-ce viaţa între Hunĭ, după cum a descris-o grecul luĭ Prisc . nu era tocmaĭ neplăcută : s'ar fi putut găsi într'adevĕr în societatea hunică şi câţĭ-va din rĕmăşiţele romane din Dacia, dacă

www.dacoromanica.ro

aĭcĭ ar fi esistat astfel de rĕmăşiţe. Attila avea în jurul sĕŭ maĭ mulţĭ scriitorĭ latinĭ de la apus : el şi-ar fi procurat aceştĭ amploĭaţĭ neapĕrat trebuincioşĭ póte maĭ bine din Dacia *sa.* de cât să-ĭ aducă de la Aeţiŭ (1).

Acestea sunt, traduse românește, argumentele cele maĭ principale aduse de d-nul Hunfalvy pentru a arĕta, că pe timpul luĭ Attila în Dacia traĭană poţĭ găsi orĭ-ce popóre poftescĭ, numaĭ «rĕmăşiţe romane nu întêmpinĭ necăire, de unde ar urma, că toţĭ coloniştiĭ luĭ Traĭan fără escepţiune în anul 274 aŭ trecut în Moesia la sudul Dunărĭĭ.

Dacă aceste argumente ale academiculuĭ maghiar sunt într'adevĕr o rază de «lumină respêndită din reportul luĭ Prisc asupra relaţiunilor etnografice ale statuluĭ hunic , saŭ numaĭ o combinaţiune subĭectivă eşită din pana d-luĭ Hunfalvy fără ştirea istoriculuĭ bizantin, nu este tocmaĭ greŭ de constatat.

Înainte de tóte trebue să admitem, că pe timpul luĭ Aurelian tot ce era cult şi bogat pe pămêntul Dacieĭ vechĭ, a trecut la sudul Dunărĭĭ împreună cu legiunile romane. Ca probă pentru acest adevĕr ne serveşte între altele împrejurarea, că inscripţiunile romane, câte s'aŭ găsit în Dacia traĭană, şi al cărora numĕr se urcă la 1009 (2), se datézĕ tóte din epoca de la Traĭan pênă la Aurelian; pe când în timpurile următóre de la Aurelian încóce nu se găseşte nicĭ cea maĭ mică urmă de o inscripţiune latină pe tot pămêntul dacic cisdanubian. Prin urmare dară la nord de Dunăre a rĕmas o parte óre-care din locuitorĭĭ Dacieĭ vechĭ, acéstă rĕmăşiţă nu póte fi în orĭ-ce cas, decât acel conglomerat etnic necult şi sĕrac, compus din Romanĭ şi Dacĭ romanisaţĭ, carĭ, neavênd ce pierde, aŭ preferat să rămâie maĭ bine în Dacia părăsită de scutul roman, sub dominaţiunea gotică ca păstorĭ şi agricultorĭ, decât să emigreze peste Dunăre ca servitorĭ şi robĭ aĭ celor bogaţĭ şi culţĭ (3). Chĭar limba română de astădĭ ne arată, că strămoşiĭ poporuluĭ nostru aŭ trebuit să formeze pătura popolaţiuniĭ romane neculte şi sĕrace de la ţară, când observăm bună óră, că cuvintele latine *urbs* (oraş întărit cu ziduri), *oppidum* (oraş simplu) şi *domus* (casă), de carĭ se folosiaŭ ceĭ culţĭ şi bogaţĭ, aŭ rĕmas uĭtate în limba română, şi în locul lor s'a păstrat numaĭ cuvêntul latin *casa* (bordeĭŭ, colibă, casă sărăcăcĭósă ţĕrănéscă), românește *casă*.

Ast-feliŭ, argumentul d-luĭ Hunfalvy, întemeĭat pe scriitorĭĭ latinĭ», nu poate avea nicĭ o valoare, fiind-că Attila nicĭ nu putea, chĭar dacă ar fi voit, să-şĭ recruteze aceştĭ amploĭaţĭ neapĕrat trebuincioşĭ dintre păstorĭĭ şi agricultorĭĭ daco-romanĭ de pe plaĭurile şi şesurile Dacieĭ vechĭ; şi dacă stăpînitoriul Hunilor a fost silit să-ĭ aducă de la Aeţiŭ» aceasta nu probează de feliŭ, că în Dacia nu se găsiaŭ remăşiţe romane» fără cunoştinţă de carte latină carĭ nu puteaŭ fi întrebuinţate de cât cel mult pentru răsboaĭe. Argu-

(1) Veḑĭ **P. Hunfalvy,** op. cit. pag. 19—20.

(2) Veḑĭ **Th. Mommsen,** *Corpus Inscriptionum Latinarum.* Tom. III, 1.

(3) Veḑĭ şi **Dr. Alex. Budinsky,** Die Ausbreitung der lateinischen Sprache über Italien und die Provinzen des römischen Reiches. Berlin 1881. Pag. 221 seq.

www.dacoromanica.ro

mentul adus de academicul maghiar ar avea un sens numaĭ în casul invers. când cineva ar susţine, că dintre locuitoriĭ daco-romanĭ numaĭ ceĭ săracĭ şi neculţĭ aŭ emigrat pe timpul luĭ Aurelian la sudul Dunăriĭ, ĭară ceĭ bogaţi şi culţĭ aŭ rĕmas în Dacia traĭană, espunêndu-se invasiuniĭ Goţilor precum şi a celor-l-alte popoare barbare. Afară de aceasta reportul luĭ Prisc nu cunoaşte decât numaĭ pe un «Constantin, de origine italian, pe care îl trimesese Aeţiŭ, ducele Romanilor occidentalĭ, luĭ Attila ca scriitoriŭ» (1), şi pe un alt «Constantin, care se trăgea din Galiĭ occidentalĭ şi care fusese de asemenea trimes (de Aeţiŭ) luĭ Attila şi luĭ Bleda . . . ca scriitoriŭ» (2). Dacă şi ceĭa-l-altĭ scriitorĭ saŭ secretarĭ latinĭ, carĭ se găsiaŭ în jurul luĭ Attila, eraŭ tot «de la apus» trimeşĭ de Aeţiŭ, aceasta o ştie numaĭ d. Hunfalvy.

De oare-ce păstoriĭ şi agricultoriĭ daco-romanĭ eraŭ scutiţĭ prin sărăcia lor de-a cultiva arta scrierĭ şi de-a se face la Hunĭ marĭ logofeţĭ, cu atâta maĭ puţin se poate presupune, că eĭ se găsiaŭ în posiţiune de-a studia arta architectureĭ la strungă şi la coarnele pluguluĭ şi de-a putea fi întrebuinţaţĭ ca architecţĭ la clădirĭ de edificiĭ hunice; şi dacă «constructoriul, care i-a zidit» luĭ Onegesiŭ «baea după modelul roman, nu era cum-va din Ulpia Traiană, ci din Sirmiŭ», de aicĭ nu resultă alta de cât aceia, că nişte păstorĭ şi agricultorĭ simplĭ nu puteaŭ fi însărcinaţĭ cu zidirĭ architectonice de către numitul hun. A face altă conclusiune, ne opreşte chĭar reportul luĭ Prisc însuşĭ. Acest membru al deputaţiuniĭ greceştĭ, după ce a descris casa luĭ Onegesiŭ, scrie cuvintele următoare : «Nu departe de ogradă era o bae, care o zidise Onegesiŭ, după Attila cel maĭ influent bărbat la Sciţĭ, din piatră, pe care o aduse din ţara panonienilor ; căcĭ la barbariĭ, carĭ locuesc acea parte (a Sciţieĭ), nu se găseşte nicĭ piatră nicĭ lemn; ci eĭ (barbariĭ) se folosesc de acest material, când se importă de aĭure. Architectul băiĭ însă, fiind adus ca captiv din Sirmiŭ, sperând că va obţine libertatea ca premiŭ al invenţiuniĭ sale, s'a înşelat, căd̦ênd la Sciţĭ într'o muncă maĭ mare de robie; fiind-că Onegesiŭ îl făcu băĭaş, ca să-l servească, când se va scălda, atât pe dênsul cât şi pe familia sa»(3). Din aceste cuvinte poate vedea orĭ-cine, că acest architect a fost «adus ca captiv din Sirmiŭ» la castelul luĭ Onegesiŭ, nu ca architect,

(1) Vezĭ **G. B. Niebuhrius,** *Corpus scriptorum historiae Byzantinae.* Pars I. Bonnae MDCCCXXIX. Pag. 176 : Κωνστάντιον, ὃν Ἰταλιώτην ὄντα ὑπογραφέα Ἀττήλα ἀπεστάλκει Ἀέτιος ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων στρατηγός.

(2) Vezĭ **G. B. Niebuhrius,** op. cit. pag. 186 : Κωνστάντιος, ὃς ἐκ Γαλατῶν μὲν τῶν ἐκ τῆ ἑσπέρᾳ ὡρμᾶτο, ἀπέσταλτο δὲ καὶ αὐτος (ὑπ' Ἀετίου) παρὰ Ἀττήλαν τὲ καὶ Βλήδαν . . . ὑπογραφέως χάριν.

(3) Vezĭ **G. B. Niebuhrius,** op. cit. pag. 187—188 : Βαλανεῖον δὲ ἦν οὐ πόῤῥω τοῦ περιβόλου, ὅπερ Ὀνηγήσιος μετὰ τὸν Ἀττήλαν παρὰ Σκύθαις ἰσχύων μέγα ᾠκοδόμει, λίθους ἐκ τῆς Παιόνων διακομίσας γῆς. οὐδὲ γὰρ λίθος, οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ (τῆς Σκυθίας) μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστὶν, ἀλλὰ ἐπεισάκτῳ τῇ ὕλῃ κέχρηνται ταύτῃ. Ὁ δὲ ἀρχιτέκτων τοῦ Βαλανείου ἀπὸ τοῦ Σιρμίου αἰχμάλωτος ἀχθεὶς, μισθὸν τοῦ εὑρέματος ἐλευθερίαν λήψεσθαι προσδοκῶν, ἐλαθε μεῖζονι πόνῳ περιπεσὼν τῆς παρὰ Σκύθαις δουλείας. βαλνέα γὰρ αὐτὸν Ὀνηγήσιος κατέστησε, καὶ λουμένῳ αὐτῷ τε καί τοῖς ἀμφ' αὐτὸν διηκονεῖτο.

www.dacoromanica.ro

că aicĭ captivul însuşĭ s'a oferit stăpînuluĭ sĕŭ, ca să-ĭ zidească baĭa, «sperând că» ast-feliŭ «va obţine libertatea ca premiŭ al inventiuniĭ sale şi că din pricina luĭ Ulpia Traĭană putea fi locuită în voea cea bună chĭar numaĭ de architectĭ curat romanĭ, dacă pe timpul Hunilor în acest oraş maĭ era încă o cărămidă pe alta. Că Onegesiŭ nicĭ nu s'a gândit maĭ nainte la constructiunea uneĭ băĭ, probează maĭ departe şi cuvântul εὕρεμα clasic εὕρημα (invenţiune), care ne arată, că ideea de feredeŭ s'a născut maĭ întêiŭ în capul captivuluĭ sirmian, care se gândia la mijlocul, cum să-şi obţină libertatea; alt-cum Prisc ar fi întrebuinţat cuvêntul ἔργον saŭ ποίημα (operă). Tot din acest cuvênt se poate vedé, că baea luĭ Onegesiŭ numaĭ în cartea d-luĭ Hunfalvy a fost zidită după modelul roman şi că numaĭ în Budapesta o invenţiune poate fi posibilă după un «model». De aicĭ şi argumentul al doile al d-luĭ Hunfalvy, întemeĭat pe «constructorul» feredeuluĭ hunic, ar avea o valoare istorică numaĭ în cas când în «rĕmăşiţele romane din Dacia am căuta partea cea cultă şi bogată a coloniştilor luĭ Traĭan, şi când Prisc ne-ar spune, că Onegesiŭ concepênd însuşĭ ideea construcţiuniĭ feredeuluĭ, a scocĭorit anume în dărămăturile din Ulpia Traiană, că să-şĭ găsească un architect, şi că, negăsindu-l aicĭ, a fost silit să-l aducă din Sirmiŭ.

Dacă Prisc «deosebia pe Hunĭ de Goţĭ, de aicĭ nu resultă de feliŭ, că acest istoric «ar fi trebuit să observe rămăşiţele Romanilor», când însuşĭ d. Hunfalvy ne spune, că Prisc, nu cunoştea o deosebire între Hunĭ şi Sarmaţĭ, între Goţĭ şi Gepizĭ, de şi semnţiile sarmatice şi gepidice esistaŭ în realitate pe lângă cele hunice şi gotice, şi maĭ cu samă când vedem, că atât Prisc cât şi ceĭalalţĭ scriitorĭ bizantinĭ vĕră prea adese orĭ toate popoarele de la nordul Dunărĭĭ, fie Goţĭ saŭ Hunĭ, fie Gepizĭ saŭ Sarmaţĭ, fie Dacĭ saŭ orĭ-ce altă gintă, sub aceĭaşĭ căcĭulă etnică de Sciţĭ (1).

Cu toată această confusiune etnografică a luĭ Prisc să nu creadă nime că istoricul bizantin n'a observat nicĭ o urmă de esistenţa unuĭ element roman la nordul Dunărĭĭ, după cum ne spune d. Hunfalvy.

Şi iată de ce :

D. Hunfalvy susţine, că nefiind «viaţa între Hunĭ tocmaĭ neplăcută Prisc ar fi putut găsi «în societatea hunică şi câţĭ-va din rĕmăşiţele romane din Dacia, dacă aicĭ ar fi esistat astfeliŭ de remăşiţe . Ca dovadă că aceste cuvinte ale învĕţatuluĭ maghiar nu sunt de cât numaĭ o încercare, de a restălmăci reportul luĭ Prisc şt de a arunca ast-feliŭ un vĕl asupra unuĭ document istoric, care cuprinde probe destul de evidente în contra teorieĭ sale, îl putem cita chĭar pe d Hunfalvy însuşĭ, care ne spune lămurit, că Prisc la masa luĭ Attila a vorbit *latineşte* cu vecinul săŭ barbar, care ĭ-a spus causa, de ce seriosul Attila a desmĭerdat numaĭ pe fiul săŭ cel maĭ mic Ernach . Cuvintele luĭ Prisc privitoare la această întêmplare sunt urmĕtoarele : Pe când eŭ (Prisc) mĕ miram, că el (Attila) se arată nepăsătoriu cătră ceĭ-l'alţĭ fiĭ aĭ sĕĭ,

(1) Vezĭ **G. B. Niebuhrius** op. cit. pag. 11, 47. 51, 77, 82, 140. 188, 199, 205 etc.

www.dacoromanica.ro

Iară pentru acela (cel mai mic) are atâta iubire, barbarul, care ședea lângă mine și care era cunoscător de graiul Ausonilor (limba latină), după ce 'mi-a cerut mai întâiu ca din cele ce-mi va comunica din partea sa, să nu destăinuesc nemica, zise, că prevestitorii i-au prezis lui Attila, că neamul său va cădea și se va redica din acest copil»(1). Imprejurarea, că Prisc numește pe vecinul său «un barbar» (βάρβαρος), nu probează întru nimic, că acest om al lui Attila era într'adevăr un Hun sau un Got sau un Sarmat și nu una din «rămășițele romane» din Dacia vechie; căci acelaș Prisc, în demineața, în care aștepta înaintea locuințeĭ lui Onegesiu, spre a fi întrodus, a crezut la început că omul, care l'a salutat cu χαῖρε (să trăești), «este un barbar» (βάρβαρον εἶναι); și tocmai după ce a stat cu dênsul mai mult timp de vorbă, a aflat în fine, că «este grec de origine» (Γραῖκος εἶναι τὸ γένος) (2). Dacă Prisc ar fi stat de vorbă și cu «vecinul său barbar» de la masa lui Attila, după cum a stat cu sfătosul grec de la locuința lui Onegesiu, de unde știe așa de sigur d. Hunfalvy, că și din acest «barbar» nu răsărea o altă ființă omenească mai potrivită cu limbagiul său latin, după cum a răsărit din «barbarul» lui Onegesiu un grec după chipul și asemănarea lui χαῖρε? Chiar dacă «barbarul» de la ospățul regelui Hunilor s'ar fi declarat însuși de Hun, o împrejurare, despre care nu pomenește necăire scriitoriul bizantin, de aicĭ încă n'ar pute susține nime, că Prisc a avut de a-face în realitate cu un Hun, pe când se știe, că rasa renegaților își neagă tot-d'a-una originea sa adevărată. Câți Ludásy și Őrley din societatea maghiară de astăzi nu se laudă a fi strănepoții direcți ai lui Arpad, și când cercetezi originea lor mai de aproape, dai de Gants și Müller, carĭ numai maghiarĭ nu pot fi. Insăși cererea «barbaruluĭ» adresată luĭ Prisc de a nu divulga secretul privitoriu la familia luĭ Attila, arată, că un adevărat barbar n'ar fi cutezat să destălnuească o prorocire defavorabilă neamuluĭ hunic unuĭ Grec, care numai simpatie n'avea pentru barbariĭ de la nordul Dunăriĭ, și căruia speranța de a vede perind familia regală a luĭ Attila i-ar fi împlut de sigur inima de bucurie. Afară de aceasta, chiar dacă am admite, că conmeseanul luĭ Prisc a fost un Hun din moși strămoși, cine poate zice cu siguranță, că între ceĭ-l'alțĭ Hunĭ de la masa luĭ Attila, al cărora număr era destul de mare, nu se găsiau «și câți-va din remășițele romane din Dacia , când Prisc nu pomenește necăire că stăpânitoriul Hunilor i-ar fi presentat pe toți oaspeții săĭ, indicând la fie care și naționalitatea sa?

Prisc ne povestește mai departe, că pe la sfârșitul meseĭ luĭ Attila a intrat în sala de ospăț un oare-care Zercon Maurusiu, care voind a procura societății o distracțiune plăcută prin un discurs glumeț, «a înveselit pre toți, a-

(1) Vezi **G. B. Niebuhrius**, op. cit., pag. 206 : ἐμοῦ (Πρίσκου) θαυμάζοντος ὅπως (Ἀττήλας) τῶν μὲν ἄλλων παίδων ὀλιγωροίη, πρὸς δὲ ἐκεῖνον (τὸν νεώτατον) ἔχοι τὸν νοῦν, ὁ παρακαθήμενος βάρβαρος, συνιεὶς τῆς Αὐσονίων φωνῆς καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μοι ῥηθησομένων μεδὲν, ἐκλέγειν προειπὼν, ἔφασκε τοὺς μάντεις τῷ Ἀττήλᾳ προηγορευκέναι, τὸ μὲν αὐτοῦ πεσεῖσθαι γένος ὑπὸ δὲ τοῦ παιδὸς ἀναστησέσθαι τούτου.

(2). Vezi **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 190.

www.dacoromanica.ro

mestecând în limba Ausonilor (Romanilor) limba Hunilor şi a Goţilor, şi a făcut de aŭ isbucnit într'un rîs fără sfârşit, afară de Attila. Căcĭ acesta rĕmase neclintit şi neschimbat în dispositiunea sa, şi era evident, că el nu vorbeşte şi nu face nemica, ce ar aparţine glumeĭ (1) Din aceste cuvinte foarte importante poate vedé orĭ-cine, că nu numaĭ vecinul luĭ Prisc, ci şi toţĭ ceĭa-l'alţĭ barbarĭ aĭ luĭ Attila ştiaŭ pe lângă limba hunică şi gotică şi limba latină; căcĭ altcum amestecarea acesteĭ limbĭ în discursul luĭ Zercon n'ar fi avut nicĭ un sens. Apoĭ chĭar dacă am admite, că toţĭ barbariĭ de la masa luĭ Attila aŭ fost numaĭ Huni şi Goţi, totuşĭ ne rĕmâne întrebarea : De unde oare au putut învĕţa aceştĭ barbarĭ, ale cărora locuinţe erau doară ţĕrile de la nordul Dunăriĭ, limba latină, şi ce necesitate aŭ avut de cunoştinţa acesteĭ limbĭ ?

D. Hunfalvy, care a simţit adânc importanţa acesteĭ întrebărĭ se încearcă a împiedeca din capul loculuĭ orĭ ce conclusiune în favoarea continuităţiĭ locuinţeĭ Românilor pe pământul cisdanubian prin observatiunea, că «toţĭ barbariĭ de pe lângă Attila vorbiaŭ cu preferinţă numaĭ huniceşte şi goticeşte» şi că numaĭ aceia, carĭ aveau de-a face din causa comerţuluĭ cu oameniĭ de la sudul Dunăriĭ, ştiaŭ ceva latineşte», o observaţiune, care stă în contrazicere totală cu cele ce ne reportează scriitoriul bizantin. Iată ce ne spune acest scriitoriŭ : Şciţiĭ (Huniĭ, Goţiĭ etc.), fiind o adunătură din diferite popoare, vorbesc cu preferinţă pe lângă limba lor barbară saŭ limba Hunilor saŭ a Goţilor saŭ chĭar a Ausonilor (Romanilor), aceĭ carĭ dintre dênşiĭ sunt în amestec cu Romaniĭ (2).

Deosebirea, ce esistă între cuvintele d-luĭ Hunfalvy şi ale luĭ Prisc, nu este tocmaĭ mică. Maĭ întâiŭ învĕţătuluĭ maghiar nu-ĭ vine la socoteală, ca aceia dintre barbariĭ luĭ Attila, carĭ «sunt în amestec cu Romaniĭ , să vorbească cu preferinţă şi limba Ausonilor (Romanilor), de aceea se încearcă a introduce în cunoştinţa lor filologică o reducţiune simţitoare, traducând cuvintele greceştĭ ζηλοῦσιν ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων (γλῶσσαν) cu ştiaŭ ceva latineşte , de şi verbul ζηλοῦσιν faţă cu obĭectele ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων (γλωσσαν) îl traduce corect cu vorbĭaŭ cu preferinţă (saŭ huniceşte saŭ goticeşte ». Apoĭ îngrijit, că se va găsi cine-va, care vĕzând, că Sciţiĭ (Huniĭ, Goţiĭ etc.) luĭ Prisc sunt o adunătură din diferite popoare , că locuinţele lor sunt după toate cunoştinţele istorice de pênă acuma ţĕrile de la nordul Dunăriĭ şi că aceia dintre dênşiĭ, carĭ sunt în amestec cu Romaniĭ , vorbesc cu preferinţă chĭar limba Ausonilor (Romanilor), ar putea face conclusiunea, că la nordul Du-

(1) Vezĭ **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 206 : τῇ γὰρ Αὐσονίων τὴν των Οὔννων καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνὺς γλῶτταν πάντας διέχεεν καὶ ἐς ἄπιστον ὁρμησαι γέλωτα παρεσκεύασε, πλὴν Ἀττήλα. αὐτὸς γαρ ἔμενεν ἀστεμφὴς καὶ το εἶδος ἀμετατρεπτος. καὶ ουδεν ουτε λέγων, οὔτε ποιὼν, γέλωτος ἐχόμενον ἐφαίνετο.

(2) Vezĭ **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 190 : ξύγκλυοες γαρ οντες προς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζηλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων, ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτων προς Ῥωμαίους ἐπιμιξία.

www.dacoromanica.ro

nării pe timpul Hunilor aŭ trebuit să esiste remăşiţe din coloniştiĭ luĭ Traĭan dela carĭ barbariĭ luĭ Attila aŭ învĕţat limba latină, d. Hunfalvy se grăbeşte, pentru a preîntîmpina această conclusiune, de a face dintr'un popor barbar, a cărula vieaţă era resboĭul, nişte neguţitorĭ pacînicĭ şi-ĭ pune să înveţe «ceva latineşte», purtând «comerţ cu oamenii dela sudul Dunării», cuvinte, carĭ s'aŭ născut din pana d-luĭ Hunfalvy fără binecuvêntarea luĭ Prisc. F. Kanitz. unul dintre ceĭ maĭ eminenţĭ etnografĭ aĭ peninsuleĭ balcanice, scrie următoarele : «Civilisaţiunea antică a atins Balcanul deja cu patru secule înainte de era noastră, după cum arată descoperirea de monete şi tumule. Neguţitorĭ greceştĭ deschiseră drum într'acolo cu mărfurile lor importate tot-o-dată şi limbeĭ şi ideilor lor, şi Romaniĭ, carĭ veniră în urma lor, nu putură să respingă nicĭ una din acestea. Chĭar ţĕrile dela nordul Balcanuluĭ primiră cultură grecească într'o posesiune atât de esclusivă, încât eŭ (Kanitz) am întîmpinat acolo într'adevĕr numĕroase inscripţiunĭ greceştĭ, însă numaĭ rar inscripţiunĭ latine» (1). Dacă barbariĭ luĭ Attila ar fi purtat în realitate comerţ cu popoarele dela sudul Dunării, după cum ne povăţueşte d. Hunfalvy, cum vine atuncĭ, că aceştĭ barbarĭ aŭ putut învĕţa «ceva latineşte» şi nemică greceşte, pe când comerţul în aceste părţĭ ale Europeĭ vechĭ, a fost tot aşa de esclusiv în mâna Grecilor, după cum a fost respêndită şi cultura lor? Că Attila d'împreună cu popoarele sale nu vorbia de feliŭ limba grecească, constată în unire cu Prisc însuşĭ d. Hunfalvy, când scrie, că «greceşte nu vorbia nime» dintre barbariĭ dela nordul Dunării «afară de captiviĭ dela ţermuriĭ mării tracice şi illirice, carĭ se cunoşteaŭ îndată după esteriorul cel miser şi pĕrul lor sburlit» (2). Afară de aceasta Prisc ne povesteşte în reportul sĕŭ, că la masa luĭ Attila, «după ce înserase şi se aprinseră făcliile, doĭ barbarĭ. venind înaintea luĭ Attila, recitară cântece compuse de dênşiĭ, glorificând victoriile şi vitejiile luĭ resboĭnice; eară mesenĭ se uitaŭ la dênşiĭ, şi uniĭ se desfĕtaŭ de acele viersurĭ, alţiĭ, aducêndu-şĭ aminte de resboaĭele lor, işĭ însuflaŭ curagiŭ, şi alţiĭ, al cărora corp era slăbit de povoara anilor şi a cărora putere de vieaţă avea trebuinţă de odihnă, vĕrsaŭ lacrimĭ» (3). Din aceste cuvinte, foarte caracteristice pentru ocupaţiunea oamenilor luĭ Attila, cine poate conchide împreună cu d. Hunfalvy, că ceĭ tinerĭ dintre mesenĭ, «aducêndu-şĭ aminte de resboaĭele lor, işĭ însuflaŭ curagiŭ» pentru «comerţul cu oamenii dela sudul Dunării» şi-şĭ oţeleaŭ memoria pentru a puté învĕţa cu această ocasiune şi «ceva latineşte», şi că ceĭ bĕtrânĭ, «simţind» povoara anilor, storcéŭ «lacrimĭ», fiind că vrîsta nu le maĭ erta de a lua parte la întreprinderile co-

(1) Vedĭ **F. Kanitz**, *Donau-Bulgarien und der Balcan.* Zweite neubearbeitete Auflage. Leipzig 1882. Tom. II. pag. 120—121.

(2) Vedĭ **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 190.

(3) Vezĭ **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 205 : ἐπιγενομένης δὲ ἑσπέρας δᾷδες ἀνήφθησαν, δύο δὲ ἀντικρὺ τοῦ Ἀττήλα παρεχθόντες βάρβαροι ᾄσματα πεποιημένα ἔλεγον, νίκας αὐτοῦ καὶ τὰς κατὰ πόλεμον ἀρετὰς. ἐς οὓς οἱ τῆς εὐωχίας ἀπέβλεπον, καὶ οἱ μὲν ἥδοντο τοῖς ποιήμασιν, οἱ δὲ τῶν πολέμων ἀναμιμνησκόμενοι διηγείροντο τοῖς φρονήμασιν, ἄλλοι δὲ ἐγώρουν ἐς δάκρυα, ὧν ὑπὸ του χρόνου ἠσθενει τὸ σῶμα καὶ ἡσυχάζειν ὁ θυμὸς ἠναγκάζετο.

www.dacoromanica.ro

merciale transdanubiane şi de a continua cu studiul limbeĭ latine pe teritoriŭ grecesc ? Şi toţĭ aceştĭ barbarĭ ştiaŭ latineşte, de oare-ce în aceĭaşĭ séră cu câte-va oare maĭ târdiŭ isbucnirĕ toţĭ, afară de seriosul Attila, într'un hohot urieş la discursul ausonic-hunic-gotic al luĭ Zercon Maurusiŭ, care n'a putut să ilustreze maĭ bine relaţiunile etnografice ale statuluĭ hunic, decât prin parodia sa alcătuită în limba latină poporală (1) şi impestriţată cu cuvinte şi frase hunice şi gotice.

D. Hunfalvy susţine în fine, că «Prisc a venit prin Banat, care fusese un sediŭ principal al cultureĭ romane, însă el n'a maĭ găsit aicĭ nicĭ o urmă de viaţă romană : satele, locuitoriĭ lor, mijloacele de traiŭ, toate eraŭ neromane, adecă pentru Prisc, barbare».

Şi oare să fie întocmaĭ ast-feliŭ, după cum ne învaţă istoricul maghiar ? Nicĭ de cum. D. Hunfalvy se grăbeşte a trage şi aicĭ conclusiunĭ din premise, cari n'aŭ nicĭ măcar o umbră de esistenţă în reportul luĭ Prisc.

Acest istoric ne spune, că membriĭ deputaţiuneĭ greceştĭ, dintre care făcea şi el parte, după ce aŭ trecut Dunărea pe la Marg, aŭ întâlnit pe Attila la vênătoare nu departe de acest riŭ. După maĭ multe pertractărĭ, ce avură loc între Grecĭ şi Attila, deputaţiunea constantinopolitană a fost silită să mérgă în adâncul ţăreĭ în urma regeluĭ hunic, condusă de călăuzĭ sciţĭ (τῶν ξυναγούντων Σκυθῶν). După ce a trecut peste maĭ multe rîurĭ, între care se pomeneşte şi Temeşul, a ajuns într'o séră la un loc, unde şi-a întins un cort spre a petrece noaptea aicĭ. Ceea ce li s'a întâmplat Grecilor în timpul nopţiĭ în acest loc, ne povesteşte Prisc cu cuvintele următoare : «Un vênt şi o furtună care să iviră pe neaşteptate cu trăsnete si fulgere neîntrerupte şi cu o ploaĭe torenţială, ne-aŭ resturnat cortul, şi ne-aŭ rostogolit toate acareturile noastre în apa laculuĭ. Spăriaţĭ de tulburarea ce domnia în aer, şi de ceea ce se întêmplase, părăsirăm acest loc şi ne despărţirăm uniĭ de alţiĭ, apucând astfel prin întunerec şi prin ploaĭe pe calea, care i-se păru fie-căruĭa lesnicĭoasă. Ajungênd la colibele satuluĭ (căcĭ toţĭ ne îndreptarăm pe diferite căĭ către acesta), ne întâlnirăm aicĭ şi căutarăm cu strigăt ceea ce ne lipsia (un adăpost). Sciţiĭ, sărind afară din causa ţipătuluĭ nostru, aprinseră trestiĭ, carĭ le întrebuinţează pentru foc, şi făcênd lumină, ne întrebară ce voim de răcnim ast-fel. După ce barbariĭ, carĭ eraŭ cu noĭ, le-aŭ respuns că din causa tempestăţeĭ suntem neliniştiţĭ; Sciţiĭ învitându-ne la dênşiĭ, ne primiră cu ospitalitate şi ne oferiră căldură, ardênd foarte multe trestiĭ. După ce femea, care era stăpâna satuluĭ (ea era una din soţiile luĭ Bleda) ne-a trimes mâncare şi femeĭ alese pentru societate (aceasta este o onoare scitică) noĭ, mulţămind

(1) Prisc numeşte pretutindine pe Romanĭ Ῥωμαῖοι, şi numaĭ în cele treĭ locurĭ citate, unde este vorba de limba latină, se găseşte această numire înlocuită cu Αὐσόνιοι, de unde se vede, că limba latină din Dacia nu era cea cultă a poporuluĭ roman, ci cea poporală saŭ ţerănească. Aceasta a observat-o cu 55 anĭ în urmă şi G. B. Niebuhr care scrie în indicele istoric din op. cit. pag. 615 cuvintele : Ausonica lingua (Romana rustica)».

www.dacoromanica.ro

femeilor pentru aducerea bucatelor, refusarăm societatea cu dênsele» (1).

Acesta este pasagiul din reportul luĭ Prisc, pe care se întemeĭază cuvintele de maĭ sus ale d-luĭ Hunfalvy privitoare la, «satele» şi «locuitoriĭ» din Banat.

Că aicĭ avem de-a face într'adevĕr cu un sat locuit de Hunĭ, resultă destul de clar nu atât din cuvintele «Sciţĭ şi «onoare scitică , fiind-că aceste cuvinte servesc la Prisc de ordinariŭ ca numire comună pentru toate popoarele de la nordul Dunărieĭ, fie de orĭ-ce origine, cât din împrejurarea, că stăpâna satuluĭ era «una din soţiile luĭ Bleda», prin urmare o «regină (Βασιλίς) hunică. după cum o numeşte Prisc în alt loc al reportuluĭ sĕŭ, precum şi din posiţiunea acestuĭ sat, care trebuĭe căutat afară din confiniele Banatuluĭ de astă-dĭ. Ca probă pentru această posiţiune ne serveşte însuşĭ Prisc, care ne spune hotărît, că deputaţiunea grecească, după ce a trecut Temeşul precum şi «cele-l-alte» rîurĭ (τοὺς δὲ λοιποὺς [ποταμούς]), a maĭ făcut încă o «călătorie lungă» (μακρὰν ὁδόν), până ce a ajuns la lacul de lângă satul regineĭ luĭ Bleda.

Dacă luăm acum în considerare şi acea împrejurare, că în tot reportul luĭ Prisc nu se vorbeşte nicăerĭ de alte sate, carĭ ar «consta din colibe , şi ale cărora «locuitorĭ» ar fi «Sciţĭ» şi ar «face foc cu stuh , trebue să mărturisim, că ar remâne o enigmă logică ne maĭ pomenită, cum d. Hunfalvy a putut conchide din caracterul hunic al unuĭ sat situat în pustietăţile pusteĭ din Ungaria, că satele» din Banat eraŭ «neromane adecă după Prisc barbare», şi că «locuitoriĭ lor» aparţineaŭ semincieĭ hunice şi nicĭ de cum raseĭ romanice, dacă acest învĕţat maghiar nu ne-ar da probe evidente pe fie-care pagină a opuluĭ sĕŭ, că pentru susţinerea teorieĭ luĭ Roesler orĭ-ce argument îĭ este binevenit. Dacă cine-va ar călători de-alungul Ungarieĭ de astă-dĭ, fără ca să se intereseze de locuitoriĭ eĭ. şi. ajungênd în Gänserndorf din Austria, ar păţi aicĭ, ceea ce a păţit deputaţiunea grecească în satul hunic, óre n'am comite o adevĕrată absurditate etnografică, când am conchide din naţionalitatea locuitorilor din Gänserndorf, care este un sat curat german, asupra locuitorilor din Kecskemet din Ungaria, carĭ zurăesc de dimineaţă până in sară în pintenĭi luĭ Attila? Afară de acésta satul hunic putea fi fórte bine situat

(1) Vezĭ **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 183 184 : πνεῦμα δὲ καὶ θύελλα ἐξαπίνης διαναστᾶσα μετὰ βρωντῶν καὶ συχνῶν ἀστραπῶν καὶ ὄμβρου πολλοῦ οὐ μόνον ἡμῶν ἀνέτρεψε τὴν σκηνὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατασκενὴν σύμπασαν ἐς τὸ ὕδωρ ἐκύλισε τῆς λίμνης. ὑπὸ δὲ τῆς κρατούσης τὸν ἀέρα ταραχῆς καὶ τοῦ συμβάντος δειματωθέντες τὸ χωρίον ἀπελείπομεν καὶ ἀλλήλων ἐχωριζόμεθα, ὡς ἐν σκότῳ καὶ ὑετῷ, τραπέντες ὁδὸν ἣν αὐτῷ ῥᾳδίαν ἕκαστος ἔσεσθαι ᾤετο. ἐς δὲ τὰς καλύβας τῆς κώμης παραγενόμενοι (τὴν αὐτὴν δὲ πάντες διαφόρως ἐτράπημεν) ἐς ταὐτὸν συνῆειμεν καὶ τῶν ἀπολειπομένων σὺν βοῇ τὴν ζήτησιν ἐποιούμεθα. ἐκπηδήσαντες δὲ οἱ Σκύθαι διὰ τὸν θόρυβον, τοὺς καλάμους οἷς πρὸς τῷ πυρὶ κέχρηνται ἀνέκαιον· ᾗ ὡς ἐργαζόμενοι, καὶ ἀνηρώτων ὅ, τι βουλόμενοι κεκράγαμεν. τῶν δε σὺν ἡμῖν βαρβάρων ἀποκριναμένων, ὡς διὰ τὸν χειμῶνα διαταραττόμεθα, προς σφᾶς τὲ αὐτοὺς καλουντες ὑπεδέχοντο, καὶ ἕλεαν παρεῖχον καλάμους πλείστους ἐναύοντες. τῆς δὲ ἐν τῇ κώμῃ ἀρχούσης γυναικὸς (μία δὲ αὕτη τῶν Βλήδα γυναικῶν ἐγεγόνει) τροφας ἡμῖν διαπεμψαμένης καὶ ἐπὶ συνουσίᾳ γυναῖκας εὐπρεπεῖς (Σκυθικὴ δὲ αὕτη τιμὴ). τας μὲν γυναῖκας ἐκ τῶν προκειμένων ἐδωδιμων φιλοφρονησάμενοι τῇ πρὸς αὐτας ὁμιλίᾳ ἀπηγορεύσαμεν.

www.dacoromanica.ro

chĭar în centrul Banatuluĭ, fără ca acéstă situaţiune să-ĭ dea drept d-luĭ Hunfalvy de a conchide din acest sat, că şi cele l-alte sate din Banat eraŭ «neromane adecă după Prisc barbare ; fiind-că împrejurarea constatată, că statul hunic era «o adunătură din diferite popóre , dintre carĭ parte vorbia chĭar limba latină, ne sileşte din contră a admite, că sate hunice aŭ trebuit să fie alăturea cu sate romane; căcĭ numaĭ ast fel barbariĭ luĭ Attila aŭ putut să înveţe «a vorbi cu preferinţă şi limba Ausonilor».

Să trecem acuma la cestiunea «mijlócelor de traiŭ» ale populaţiuniĭ, prin care a trecut Prisc, mijlóce, pe care d. Hunfalvy le declară de asemene «neromane saŭ «barbare».

Iată ce scrie istoricul bizantin cu privire la acéstă cestiune: «De aicĭ (dintr'un sat, în care se oprise Attila câte-va zile) călătorirăm pe un drum neted, aşternut pe un şes, şi trecurăm peste rîurĭ navigabile, dintre care cele maĭ marĭ după Dunăre eraŭ aşa numitul Drecon, Tigas şi Tiphisas. Peste acestea am trecut cu barce dintr'un singur lemn (cĭobace), carĭ eraŭ în us la aceĭa, carĭ locuesc pe lîngă rîurĭ; peste celelalte rîurĭ am plutit cu luntre, pe care barbariĭ le cară pe trăsurĭ pentru locurile acoperite cu belţĭ. De prin sate ni-se aducea ca nutriment în loc de grâu *mălaiŭ* (meiŭ) şi în loc de vin *mĭed*, numit ast-feliŭ în limba locuitorilor indigenĭ. Asemene şi servitoriĭ noştri, carĭ ne conducéŭ, purtaŭ cu sine *mălaiŭ* şi o băutură, pe care şi-o prepară din orz; pe aceasta barbariĭ o numesc *camos*. După ce făcurăm o călătorie lungă, într'o ḑi cătră séră (die ad noctem) ne întinserăm corturile lângă un lac, care avea apă bună de bĕut, şi la care locuitoriĭ satuluĭ vecin veniaŭ după apă» (1).

Din coprinsul acestuĭ pasagiŭ resultă maĭ întâiŭ într'un mod foarte evident împrejurarea, că membriĭ deputaţiuniĭ greceştĭ s'aŭ făcut cunoscuţĭ cu *mălaiul* saŭ *meĭul*, *mĭedul* şi *camosul* în călătoria lor de la Dunăre până unde aŭ trecut rîurile menţionate, prin urmare în confiniele teritoriuluĭ bănăţean, crişian şi timeşian. Tot aşa de evidentă reese din cuvintele citate şi deosebirea, ce face Prisc în acest pasagiŭ între Hunĭ luĭ Attila, pe carĭ îĭ numeşte «barbarĭ» (βάρβαροι), şi între populaţiunea, pe care o numeşte «indigenă» (ἐπιχώριος), şi care locuĭa în sate (κατὰ κώμας). Dacă luăm acuma în considerare faptul, că Grecilor li se «aducea de prin sate în loc de grâŭ *mălaiŭ* şi în loc de vin «o bĕutură» numită în limba locuitorilor indigenĭ *mĭed* (μέδος), pe când «servitoriĭ»lor, pe carĭ Prisc îĭ numeşte în alte locurĭ când «călăuzĭ

(1) Vezĭ **G. B. Niebuhrius**, op. cit. pag. 183 : ἐνθένοε ἐπορευόμεθα ὁδον ὁμαλήν, ἐν πεδία κειμάνην, ναυσιπόροις τὲ προσεβάλομεν ποταμοῖς, ὧν οἱ μέγιστοι μετα τον Ἴστρον, ὁ,τε Δρήκων λεγόμενος καὶ ὁ Τίγας καὶ ὁ Τιφήσας ἦν. καὶ τούτους μὲν ἐπειραιώθημεν τοῖς μονοξύλοις πλοίοις, οἷς οἱ προσοικοῦντες τοὺς ποταμοὺς κέχρηνται τοὺς δὲ λοιποὺς ταῖς σχεδίαις οιεπλεύσαμεν, ἃς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν οἱ βάρβαροι διὰ λιμνάζοντας φέρουσι τόπους. ἐχορηγουντο δὲ ἡμῖν κατα κώμας τροφαί, ἀντὶ μὲν σίτου κίγχρος, ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλούμενος ἡμῖν ὑπηρέται. κέγχρον καὶ τὸ ἐκ κριθῶν χορηγούμενοι πόμα κάμον οἱ βάρβ ροι καλουσιν αὐτόμακραν δὲ ἀνύσαντες ὁδὸν περὶ δείλην ὀψίαν κατεσκηνώσαμεν πρὸς λίμνῃ τινί, πότιμον ὕδωρ ἐχούσῃ, ὅπερ οἱ τῆς πλησίον ὑδρεύοτο κώμης.

www.dacoromanica.ro

sciţĭ» când «barbarĭ , «purtaŭ cu sine o bĕutură, pe care şi-o prepară din orz» şi pe care «barbarii o numesc *camos*», observăm destul de clar, că *mălaĭul* şi *mĭedul* eraŭ mijloace de traiŭ ale locuitorilor «indigenĭ din Banat, Crişiana şi Timeşiana, eară *camosul* o bĕutură a «barbarilor» luĭ Attila.

Intrebarea dacă acest *camos* este identic cu bĕutura mongolică numită *kumys*, (1) saŭ cu altă bĕutură barbară din Asia, nu ne interesează aicĭ. Tot interesul nostru în cestiunea de faţă este acela de a şti, dacă *mălaĭul* şi *mĭedul*, hrana locuitorilor «indigenĭ» din provinciele române citate maĭ sus, eraŭ «mijloace de traiŭ» cu totul necunoscute stomaculuĭ roman.

Să începem dar cu alimentul cel de 'ntêiŭ, cu *mălaĭul* saŭ *meĭul*.

Malaĭul», ḑice d-nul Ioan Ionescu, «era hrana Românilor maĭ înainte de aducerea porumbuluĭ în ţară ; el servă şi acuma la hrana ómenilor, maĭ ales în timpurĭ de lipsă, şi în genere la posturĭ, fierbêndu-se sĕmênţa luĭ»(2).

D-nul Haşdĕu susţine de asemene într'un articul fórte important despre «originile agriculturei la Românĭ», că «la Românĭ regimul meĭuluĭ, conservat astăḑĭ dóră în regiunea Ialomiţeĭ, a durat pênă la 1700, când a început a se introduce porumbul». Apoĭ, pentru a proba acéstă aserţiune, scrie între altele cuvintele următóre :

«Un prelat catolic, călătorind prin ţĕrile nóstre la 1670, scrie : «totus ille populus pane ex milio vescitur»(3).

«Luând locul meĭuluĭ, porumbul a usurpat de acolo şi termenul de «mălaiŭ», care se aplica maĭ înainte la meiŭ».

«Nu maĭ puţin la Spanioliĭ şi la Portugeşiĭ introducerea porumbuluĭ a făcut să trécă la el numele meĭuluĭ : *mijo* saŭ *milho*».

«Bătêndu-şĭ joc de predilecţiunea Românilor din Muntenia pentru hrana de meĭŭ, Saşiĭ din Transilvania numiaŭ pe Mihaĭu cel Vitéz «Mălaĭŭ-vodă» (4).

«Meĭu şi «mălaĭu» distingéŭ în limba nóstră cele douĕ varietăţĭ ale meĭuluĭ : *milium* şi *panicum*» (5).

Aceste cuvinte ale d-luĭ Haşdĕu constată într'un mod fórte evident, că meĭul saŭ mălaĭul a fost în timpurile trecute nutrimentul principal al poporuluĭ român. Pentru acest adevĕr vorbeşte şi altă împrejurare. Ne asigură persóne demne de tótă încrederea că între aniĭ 1860—1863 s'aŭ descoperit douĕ magazine subterane secrete pline cu mălaĭŭ din timpurĭ necunoscute, unul în Braşov cu ocasiunea săpărĭĭ unuĭ canal, altul în ţinutul Sucevei prin prăbuşirea pământuluĭ. Intrebarea este numaĭ, dacă străbunĭĭ Românilor l-aŭ adus din Italia saŭ l-aŭ primit de la popórele barbare din Dacia vechĭe.

(1) Vezĭ **P. I. Schafarik,** *Slavische Alterthümer.* Erster Band. Leipzig. 1843. p. 251

(2) Veḑĭ *Lecţiunĭ de agricultură.* Bucureştĭ 1870, pag. 167.

(3) **Parcévich,** ap. **Kemény,** *Ueber das Bisthum zu Bakov,* în **Kurz,** *Magazin,* II, 76. Nota d-luĭ Haşdĕu.—Cuvintele latine se traduc româneşte : «tot acel popor se nutreşte cu pâne de meĭŭ».

(4) **Trausch,** *Cronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum.* Coronae 1857, în 4. p. 170. Nota d-luĭ Haşdĕu.

(5) Veḑĭ *Columna luĭ Traĭan.* Anul 1874. No. 3. pag. 52—53.

www.dacoromanica.ro

Drept este, că d. Haşdĕu în articulul citat stabileşte părerea, că pe ţĕrmiĭ Dunăriĭ de jos meĭul a fost nutriment esenţial din cea maĭ depărtată anticitate, şi pentru întărirea acesteĭ părerĭ citează între alţiĭ şi pe Pliniŭ, care a trăit de la 23—79 după Crist, prin urmare înainte de colonisarea Dacieĭ cu Romanĭ, şi care ne spune lămurit, că «popórele pontice nu preferă meĭuluĭ nicĭ o mâncare» (1).

Cu toate acestea nu este maĭ puţin adevĕrat, că meĭul în ambele sale varietăţĭ se cultiva tot aşa de bine şi în Italia precum şi în alte părţĭ ale imperiuluĭ roman. Poetul Virgiliŭ se bucură, când vede că «vine şi pentru meĭŭ grija din fie-care an» (2). Asemene şi Ovidiŭ doreşte, ca «şi colacilor de meĭŭ să urmeze paneriul cu meĭŭ» (3). Dintre scriitoriĭ prosaicĭ este maĭ cu samă naturalistul Pliniŭ, care se ocupă în istoria naturală de cultura meĭuluĭ la Romanĭ. Aicĭ vom cita din scrierile sale numaĭ cele maĭ importante locurĭ privitoare la *milium* şi *panicum*, traducênd după propunerea d-luĭ Hasdĕu varietatea cea d'întêiŭ cu *meĭŭ*, a doua cu *mălaĭŭ*, de şi Moldoveniĭ numesc, dacă nu mĕ înşel, *mălaiŭ*, ceea ce Muntenĭĭ numesc *meiŭ*, şi vice-versa, ceea ce Moldoveniĭ numesc *mălaiŭ*, Muntenĭĭ numesc *meiŭ*. Aceste locurĭ sunt :

«(Frumenti genera) aestiva, quae aestate ante Vergiliarum exortum seruntur, et milium, panicum, sesama... Italiae dumtaxat ritu» (felurile cerealelor de vară, carĭ se samĕnă vara înainte de apariţiunea Pleĭadelor, precum este *meĭul*, *mălaĭul*, sesamul..., se samênă întocmaĭ după obiceĭul Italieĭ).

«Aliqui verna, milium, panicum, lentem... appellant» (uniĭ numesc *meĭul*, *malaĭul*, lintea... cereale de primăvară).

«Milium et panicum aquis minime (gaudent), quum in folia exeunt. Vitant ea inter vites arboresve frugiferas seri, terram emacrari hoc satu existimantes» (*meĭul* şi *mălaĭul* ĭubesc prea puţin apa, când încolţesc. Cultivatoriĭ se feresc de a-l samĕna între viţe de vie şi arboriĭ roditoriĭ, creḑênd că prin această samĕnătură se slăbeşte pământul».

«Milii et panici et sesamae purgamenta apludem vocant» (măturăturele *meĭuluĭ*, *mălaĭuluĭ* şi sesamuluĭ se numesc pleavă).

«Milium et panicum tantum pro indiviso et parvis avibus expositum est» (*meĭul* şi *mălaĭul* este de-opotrivă foarte mult espus şi păserilor micĭ).

«Milium et panicum et sesama et omnia aestiva XL diebus maturantur a flore» (*meĭul*, *mălaĭul*, sesamul şi toate cerealele de vară se coc de la înflorire în 40 de ḑile).

«Panico et Galliae quidem, praecipue Aquitania, utitur. Sed et Circumpadana Italia addita faba, sine qua nihil conficiunt (şi în Gallia chĭar, maĭ cu samă în Aquitania, se face us de *mălaĭu*. Însă şi Italia de pe lêngă Pad este

(1) Veḑĭ *Historiae naturalis* lib. XVIII, 25 : «Ponticae gentes nullum panico praeferunt cibum».

(2) Veḑĭ *Georg.* lib. I. 216 : «et milio venit annua cura»

(3) Veḑĭ *Fast.* lib. IV, 743 : «libaque de milio milii fiscella sequatur».

www.dacoromanica.ro

abundentă în specie de mălaiŭ, fără care nu se pregăteşte nemică nicĭ un fel de bucate).

«Milio Campania praecipue gaudet, pultemque candidam ex eo facit. Fit et panis praedulcis» *(meĭul* se cultivă maĭ cu samă în Campania şi se face dintr'ênsul un balmoş alb. Se face şi pâne de un gust foarte bun).

«Quin (panicum) et colore distinquitur : candido, nigro, rufo etiam purpureo. Panis multifarie et e milio fit e panico rarus» (însă mălaĭul se distinge şi prin culoarea sa: albă, neagră, roşie şi purpurie. In multe locurĭ se face pâne şi din meĭŭ, rar din mălaĭŭ).

«Milii praecipuus ad fermenta usus, e musto subacti in annuum tempus» (făina de meĭŭ, frământată cu vin noŭ, dă un aluat [drojdie] escelent, care se păstrează un an) (1).

Afară de Pliniŭ aŭ maĭ scris dintre prosatoriĭ latinĭ despre meiŭ saŭ mălaĭŭ Varrone (2), A. Corneliŭ Cels (3), I. Moderat Columella (4) şi alţiĭ.

De aicĭ «grija din fie-care an», ce aveaŭ Romaniĭ pentru cultura meĭuluĭ, cultivarea luĭ după »obiceĭul Italieĭ», apoĭ «aluatul escelent», «balmoşul alb», «colăceiĭ», «pânea de un gust foarte bun» şi tot, ce se pregătia din meĭŭ, Probează maĭ mult decât ne trebue, că meĭul saŭ mălaĭul la Romaniĭ ceĭ vechĭ era un aliment tot aşa de obicĭnuit, ca şi la poporul român.

Că în legătura directă a cultureĭ meĭuluĭ de la Românĭ cu aceea de la Romanĭ nu se poate admite nicĭ o ştirbătură, ne arată originea latină a cuvêntuluĭ român *meiŭ*, care s'a format din cuvêntul latin *milium* ca şi *teiŭ* din **tilius* (clasic *tilia)* ş. a. (5). În casul contrariŭ, dacă am admite, că coloniştiĭ luĭ Traĭan, aşeḑêndu-se în Dacia, ar fi părăsit un timp oare-care cultura meĭuluĭ, nutrindu-se cu alte cereale, şi că numaĭ maĭ târḑiŭ, venind în contact cu «popoarele pontice», carĭ «nu preferaŭ meĭuluĭ nicĭ o mâncare», ar fi deprins din noŭ de la aceste popoare cultura acesteĭ cereale, atuncĭ am trebui în acelaşĭ timp să admitem şi părăsirea cuvêntuluĭ latin *milium*, care n'ar fi avut nicĭ un rost de a esista în acel interval, când nu esista nicĭ obĭectul. Şi un cuvênt, odată părăsit într'o limbă, nu maĭ renvie în acea limbă. Astă-ḑĭ am avea în limba română în loc de cuvêntul *meiŭ* o numire de o origine tot aşa de străină, după cum ar fi şi originea cultureĭ meĭuluĭ de la Românĭĭ de astă-ḑĭ.

Decĭ încercarea d-luĭ Hunfalvy, de a declara un aliment principal al popo-

(1) Veḑĭ *Historiae naturalis,* XVIII, 10, 23, 24, 25, 26.

(2) Veḑĭ *De re rustica,* I, 57, 2.

(3) Veḑĭ *Medicina,* II, 18.

(4) Veḑĭ *De re rustica,* II, XVII. XIX.

(5) Comp şi cele ce scrie d. Hasdĕu, op. cit. pag. 53, despre originea etimologică a cuvêntuluĭ român *meiŭ*. Întru cât priveşte originea cuvêntuluĭ *mălaiŭ*, pe care d. Hasdĕu îl reduce la o formă originală **malaniu*, «radicalminte de aceeaşĭ tulpină cu *milium*», o trec aicĭ cu vederea, observând numaĭ prin treacăt, că după părerea noastră din **malaniu* limba română ar fi făcut **mărâiŭ*, ca şi *părete* din *parietem, par* din *palus, călcâiŭ* din *calcanius* (clasic *calcaneus),* ş. c. l.

www.dacoromanica.ro

ruluĭ român de un «mijloc de traiŭ neroman şi de a estermina astfel orĭ-ce remăşiţă romană din Dacia traĭană, nu este decât o ghibăcie maghiară, de a stoarce pênă şi din probele contrare teorieĭ roesleriane dovedĭ pentru susţinerea acesteĭ teoriĭ.

Să trecem în fine la esaminarea originieĭ băuturei menţionate de Prisc, care «în limba locuitorilor indigenĭ» din Banat, Crişiana şi Timişiana «se numia μέδος.»

După G. B. Niebuhr, editorul luĭ Prisc, acest μέδος ar fi «o băutură hunică» (1). Lorenz Diefenbach, citând cuvintele luĭ Prisc privitoare la această băutură, o declară de «barbară , stă însă la îndoĭală, dacă μέδος este într'adevĕr o băutură hunică saŭ o băutură de altă origine (2). Victor Hehn pare a o considera de o «băutură scitică , când scrie : Maĭ departe se numeşte miedul direct o băutură scitică, pe care Sciţiĭ o prepară din mĭerea albinelor selbatece, ce trăesc în stâncĭ şi ştejarĭ, Maxim. Tyr. 27, 6: τοῖς δὲ (între Sciţi) αἱ μέλιτται καθηδύνουσι τὸ πόμα, ἐπὶ πετρῶν καὶ δρυῶν διαπλάττους αἱ τοὺς σίμβλους. Hesychiŭ : μελίτιον πόμα τι Σκυθικὸν μέλιτος ἑψομένου σὺν ὕδατι καὶ πόᾳ τινί. In fine Prisc, ataşatul legaţiuniĭ bizantine, ne dă în locul citat numele indigen μέδος ca întrebuinţat în Panonia (?), care se confundă atât cu grecescul μέθυ — în ţinuturile de la nordul Greciei se pronunţa consonanta aspirantă ca moale—cât şi cu slavicul «*medu*»(3). Maĭ esplicit este P. J. Schafarik. Acest mare slavist scrie în privinţa originieĭ cuvêntuluĭ μέδος următoarele : «In călătoria sa, pe care Prisc, însărcinat de împĕratul bizantin, o întreprinse în anul 448 la Attila, care se afla în tabĕră în apropiere de Tocaiul de astădĭ la nordul Ungarieĭ (?), a primit în fie-care sat mălaiŭ în loc de secară pentru hrană. precum şi mĭed, astfeliŭ îl numiaŭ locuitoriĭ de acolo, în loc de vin. Servitoriĭ sĕĭ însă (poate Hunĭ trimeşĭ înainte ?) duceaŭ de asemene cu dênşiĭ mălaiŭ, precum şi o băutură din ordĭ, pe care aceştĭ barbarĭ o numiaŭ *camos*. Fără ca să cercetăm maĭ departe, dacă acest camos este băutura mongolică *kumys*, întrebuinţată şi astădĭ în Orient, saŭ altă băutură, vom esamina numaĭ cuvêntul *med*, care ne vădeşte în această formă şi în această întrebuinţare foarte evident originea sa slavică. Cine nu cunoaşte pe slav după malaĭŭ şi mĭed ? Insă noĭ observăm, că Prisc vorbeşte de un popor indigen, care trăeşte în sate (κατὰ κώμας), deosebit de Hunĭ, pe carĭ îĭ numeşte barbarĭ (οἱ βάρβαροι), când dice : ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλούμενος (medum locorum incolae vocant). Noĭ ştim foarte bine, că şi în limba germană vechie se găseşte *meth*, cu toate acestea suntem prea convinşĭ, că atât numele cât şi prepararea şi întrebuinţarea mĭeduluĭ n'a primit de feliŭ originea sa de la Germaniĭ resboĭnicĭ, ci din contră mĭedul a trecut de la Slavĭ, un popor iubi-

(1) Vedĭ op. cit. pag. 64[9].

(2) Vedĭ *Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache.* Zweiter Band Frankfurt am Main 1851, pag. 72 : barbar. (hunisch?) ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μεθος ἐπιχωριως καλουμενος.» Prisc. Byz.

(3) Vedĭ *Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Uebergang aus Asien nach Griechen-*

www.dacoromanica.ro

toriŭ de agricultură, la Germanĭ» (1). D. Hasdeŭ pare a adera la originea ce-ĭ dă Schafarik, când traduce μέδος cu «bĕutură mĭeroasă», fiind că numaĭ în limbile slavice *med* saŭ *medu* înseamnă cu preferinţă «mĭere». Iată şi cuvintele filologuluĭ nostru : «Bizantinul Prisc călătorind la Attila carele se afla atuncĭ în Temeşiana, ḑice că 'n drum locuitoriĭ îĭ dădeaŭ de mâncare meiŭ în loc de grâŭ şi o bĕutură mĭeroasă în loc de vin» (2).

Care să fie oare originea adevĕrată a cuvêntuluĭ μέδος, să fie hunică, scitică, slavică saŭ să-ĭ atribuim acestuĭ cuvênt altă sorginte?

Istoria acestuĭ cuvênt din diferitele limbĭ europene şi asiatice ne va lămuri cea maĭ mare parte din această întrebare.

In Europa acest cuvênt se găseşte respândit maĭ în toate limbile indogermanice saŭ arice, şi anume : 1) în limba grecească vechĭe sub forma μέθυ (bĕutură dulce, vin): 2) în limbile celtice sub forma *medu* (mĭed); în dialectul cornic *med*, (mĭed); 3) în limbile lituanice este respândit sub forma *medù-s* (mĭere) şi *midù-s* (mĭed) în dialectul lituanic, *medu-s* saŭ *meddu-s* (mĭed) în dialectul letic, *meddo* (mĭed) în dialectul borusic vechiŭ ; 4) în limbile germanice sub forma *medo* (mĭed) în dialectul sasonic vechiŭ *mëdu*, *mëdo*, şi *meodu* (mĭed) în dialectul anglosasonic, *mead* (mĭed) în dialectul engles modern, *miödu-r* saŭ *miöd-r* (mĭed) în dialectul nordic vechiŭ, *miöd* (mĭed) în

land und Italien, sowie in das übrige Europa. Zweite umgearbeitete Auflage. Berlin 1874, pag. 135 : «Weiter wird der Meth direkt als skythisches Getränk bezeichnet, das die Skythen aus dem Honig der wilden in Felsen und Eichen wohnenden Bienen bereiten, Maxim. Tyr. 27, 6 : τοῖς δὲ (unter den Skythen)... σίμβλους. Hesychius : μελίττιον... τινί. Der byzantinische Gesandschaftsattaché Priscus endlich giebt in der o. a. Stelle den in Panonien einheimischen Namen μέδος, welcher sowohl mit dem griechischen μέθυ — in den Landstrichen nördlich von Griechenland wurde die Aspirata als Media gesprochen—als mit dem slav. *medŭ* zusammenfällt.»

(1) Veḑĭ op cit. pag, 2b1 : «Auf der Gesandtschaftsreise, die Priskos im Auftrage des griechischen Kaisers zu Attila 448, der sich in seinem Lager in der Nähe des heutigen Tokai in nördlichen Ungarn aufhielt, unternahm, erhielt er in jedem Dorfe Hirse anstatt des Roggens zur Nahrung, sowie Meth, so nannten ihn die dortigen Bewohner, statt des Weines; seine Dienerschaft aber (vielleicht entgegengesandte Hunnen?) führte gleichfalls Hirse mit sich. sowie sie auch einen Trank aus Gerste, den die Barbaren Kamos nannten, hatten. Ohne weiter zu untersuchen, ob dieser Kamos das noch heutzutage im Oriente beliebte mongolische Getränk *Kumys* oder irgend ein anderes sei, betrachten wir blos das Wort *med,* das uns in dieser einen Form und in dieser Verbindung sehr deutlich seinen slawischen Ursprung erkennen laest. Wer erkennt wohl auch den Slawen nicht nach dem Hirse und dem Meth? Nun bemerken wir aber, dass Priskos von einem einheimischen in Dorfschaften (κατὰ κώμας) wohnenden, von den Hunnen, die er Barbaren (οἱ βάρβαροι) nennt, verschiedenen Volke spricht, indem er sagt : ὁ μέδος ἐπιχωρίος καλούμενος (medum locorum incolae vocant). Wir wissen zwar recht wohl, dass sich auch im Altdeutschen *meth* findet, nichtsdestoweniger aber sind wir überzeugt, dass der Name ebensowenig wie die Bereitung und der Gebrauch des Meths den kriegerischen Deutschen seine Entstehung verdankt, vielmehr dass er erst von den Slawen, einem arkerbauliebenden Stamme, auf sie übergegangen ist.»

(2) Veḑĭ op. cit. pag. 53.

www.dacoromanica.ro

dialectul danes şi svedes modern, *mito*, *metu* saŭ *meto* şi *mētu* saŭ *mēto* (mĭed) în dialectul german vechiŭ, *meth* (mĭed) în dialectul german modern; 5) în limbile slavice sub forma *medu* (mĭere, vin) în dialectul slovenic vechiŭ *mĕdu* (mĭere) în dialectul rusesc, *miód* (mĭere, mĭed), în dialectul polonez, *med* (mĭere, mĭed), în dialectul carintian, *med* (mĭere) în dialectul slovenic modern, cehic croatic, iliric şi serbesc; 6) în limba română sub forma *mied* cu aceeaşĭ însemnare ca şi în limbile celtice şi germanice.

Orĭ-ce deosebire, ce esistă în acelaşĭ cuvênt din diferite limbĭ înrudite între dênsele prin o origine comună, nu poate fi decât un product fonetic târziŭ al istorieĭ acestor limbĭ; şi dacă înlăturăm aceste deosebirĭ, obţinem forma originală comună a aceluĭ cuvênt. Ca să putem reduce diferitele forme citate maĭ sus ale cuvêntuluĭ din cestiune, trebuie să observăm, că un cuvênt prin us îndelungat de miĭ de anĭ pierde adese-orĭ unul saŭ multe dintre sonurile sale originale saŭ le prefacc în alte sonurĭ derivate, ceea ce se poate constata prin comparaţiunea diferitelor forme ale aceluĭaşĭ cuvênt.

Dacă comparăm între dênsele formele citate maĭ sus ale cuvêntuluĭ μέδος observăm maĭ ântâiŭ, că limbile vechĭ în majoritatea lor ne presintă forme bisilabice terminate în una din vocalele ο, *u* saŭ *o*, pe când majoritatea limbilor moderne ne oferă forme monosilabice lipsite de acele vocale. De oare-ce limbile moderne în fiinţa lor nu sunt decât o continuare organică a limbilor vechĭ, de acea formele monosilabice ale acestuĭ cuvênt nu pot fi decât modificaţiunĭ fonetice produse de istoria limbeĭ din formele bisilabice vechĭ prin pierderea saŭ amuţirea vocaleĭ din silaba ultimă. Asemene şi deosebirea, ce esistă între vocalele ο, *u*, şi *o* nu poate fi originală. Dacă luăm în considerare faptul deja constatat în filologia comparativă, că vocalismul întreg al tuturor limbilor arice se reduce la treĭ vocale primitive : *a*,*i* şi *u*, şi că toate celelalte vocale sunt derivate din acéstă trilogie vocalică (1), putem înlătura cu siguranţă şi deosebirea între vocalele ο, *u*, şi *o*, măntĭnênd pe *u* din forma corn. *medu*, anglosas. *mëdu*, germ. vech. *metu*, slov. vech. *medu* ş. c. l. ca vocală primitivă şi înlocuind pe ο din forma grecească μέδο, şi pe *o* din forma let. *meddo*, sason. vech. *medo*, germ. vech. *meto* ş. c. l. ca vocale derivate cu *u*. Ca probă, că această înlocuire nu este greşită, ne arată şi limba grecească în parte, în care ο se consideră ca un representant direct al vocaleĭ originale *u* precum :

gr. ὗς şi σῦς (porc), lat. sus (id.). zend. *hu* format din **su* (id.), ger. vechiŭ *su* (id.);

gr. ζυγ-ό-ν (jug), lat. *jug-u-m* (id.), got. *juk-uzi* (id.), lit *jung-a-s* format prin nasalisare din **jug-a-s* (id.), sanscr. *jug-a-m* (părechĭe);

gr. φυγ-ή (fugă), lat. *fug-a* (id.), slov. vech. *bug-ti* (a se teme), got. *biug-a*

(1) Vezĭ între alţiĭ **Aug. Schleicher**, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Zweite Auflage Weimar. 1866, pag. 10 sq.

www.dacoromanica.ro

format prin gradaţiune vocalică din **bug-a* (eŭ plec), sanscr. *bhuǵ-a-mi* (eŭ plec); ş. a. (1).

Despre formele lituanice şi letice terminate în *-s* şi cele nordice vechĭ terminate în *-r*(2), se observă, că aceste consonante, fiind că lipsesc în toate celelalte forme nu pot fi decât sufise casuale adause maĭ târziŭ (comp. lit. *Ryma-s* cu lat. *Roma* ş. c.).

Cu privire la deosebirea ce esistă între consonantele dentale *ϑ*, *d*, *dd*, *t* şi *th* din silaba ultimă, şi la reducerea acestor consonante la o singură dentală primitivă, trebuĭe să amintim şi aicĭ, că consonantismul dental al tuturor limbilor arice s'a format de asemene dintr'o trilogie de consonante dentale primitive : *t*, *d*, şi *dh*(3). Din aceste consonante aŭ păstrat maĭ mult saŭ maĭ puţin limbile celtice, lituanice şi slavice numaĭ pe cele douĕ d'êntâiŭ în forma lor originală, eară pe cea din urmă a prefăcut-o în *d*, pĭerdêndu-ĭ aspiraţiunea (4). Formele cu duplificaţiunea luĭ *d*, adecă *dd*, nu sunt în orĭ-ce cas decât orĭ un fenomen fonetic secundar, care se reduce la o formă maĭ vechĭe cu un singur *d*, după cum îl presintă majoritatea predominantă a celor-l-alte forme, orĭ numaĭ o manieră ortografică greşită a limbilor respective de a scrie o dublă consonantă în loc de una simplă. Ast-fel pentru dentala moale *d* din limbile citate nu este sigur fără comparaţiunea lor cu alte limbĭ dacă această consonantă s'a format dintr'un *d* saŭ an *dh* din limba arică primitivă. Cu totul alt-feliŭ stă cu istoria consonantelor dentale în limbile germanice şi în limba greacească vechĭe. Renumitul filolog german Iacob Grimm, unul dintre întemeĭetoriĭ filologieĭ comparative moderne, a descoperit în limbile germanice legea fonetică, că dentalele *t*, *d* şi *dh* din limba arică primitivă aŭ trecut în limba germană originală din timpul unităţiĭ eĭ în *th*, *t* şi *d*, care consonante apoĭ s'aŭ păstrat neschimbate şi după desfacerea eĭ în dialecte în toate limbile germanice, afară numaĭ de limba germană propriŭ zisă, numită hochdeutsch. Âceastă limbă după despărţirea eĭ de surorile sale a mers cu un pas maĭ departe, prefăcênd consonantele germane originale *th*, *t* şi *d* în *d*, *z* (saŭ *ss*) şi *t* (5). Pentru ilustrarea acestuĭ fenomen fonetic, numit astăzĭ legea luĭ Grimm . vom cita aicĭ esemplele următoare, punênd limba sanscrită ca cea maĭ vechĭe dintre toate limbile arice şi cea maĭ aproape de starea limbeĭ arice primitive în fruntea surorilor sale:

sanscr. *trajas* (trei), gr. τρεῖς, lat. *tres*, lit. *trys*, let. *trîs*. slov. vech, *tri*, —

(1) Vezĭ **G. Curtius,** *Grundzüge der griechischen Ethimologie.* Dritte Auflage. Leipzig 1869, pag. 124. 172 178. 356 sq.

(2) Că acest *-r* este format din *-s*, ne arată o mulţime de alte forme, precum : nord. vech. *blindr*. got. *blinds;* nord. vech. *allr*, got. *alls* ş. a.

(3) Vezĭ **Aug. Schleicher,** op. cit. pag. 10 sq.

(4) Vezĭ **Aug. Schleicher,** op. cit. pag. 280 sq. 290 sq. 310 sq.

(5) Vezĭ **Iacob Grimm,** *Geschichte der deutschen Sprache.* Erster Band. Dritte Auflage. Leipzig. 1868, pag 275 sq. Scrierea modernă cu *th* în loc de *t* este o anomalie ortografică germană, care n'are nicĭ o valoare fisiologică deosebită de aceea a luĭ *t* simplu.

www.dacoromanica.ro

got. *threis* nord. vech. *thrîr*, anglosas. *thrî*. sason. vech. *thr a*, fris. vech. *thrê*, engl. *three* — germ. vech. *drî*, germ. mod. *drei;*

sanscr. *dantas* (dinte), gr. ὀ-δοὺς format din *ὀ-δοντ-ς (gen. ὀ-δόντ-ος) şi acesta din *δοντ-ς prin protesa unuĭ *o* fonetic, lat. *dens* format din **denti-s*, cimbr. *dant*, lit. *dantis* — got. *tunthus*—germ. vech. *zand;*

sanscr. *údhar* (uger), gr. οὖδαρ, lit. *udr-oju* (eŭ daŭ ţiţă) — anglosas. *uder* (uger), fris. vech. *uder* — germ. vech. *utar*, germ. mod. *euter;*

sanscr. *rudh-iram* (sânge), gr. ἐ-ρυθ-ρός format prin protesa unuĭ ε fonetic din *ῥυθ-ρός (roş), slov. vech. *rud-ĕ-ti* (a înroşi), lit *rùd-a-s* (roşietec) — got. *rand-s* format prin gradaţiune vocalică din **rud-s* (roş), sason. vech. *rôd*, anglosas. *reód*, nord. vech. *riod-r* germ. vech. *rôt*, germ. mod. *roth;*

sanscr. *dhu-mas* (fum), *dhu-no-mi* (eŭ scutur. pun în mişcare, aprind), gr. θυ-μός (curagiŭ. pasiune), θύ-ω (eŭ vuesc, jertfesc), slov. vech. *dy-mŭ* (fum), *du-na-ti* (a sufla), lit. *du-mai* pl. (fum), *du-mas* (gând) — got. *dau-ns* format prin gradaţiune vocalică din **du-ns* (miros). anglosas. *du-st* (pulbere) — germ. vech. *tu-nst* (furtună, năvală), *tuo-m* format prin gradaţiune vocalică din **tu-m* (abur fum); ş. a. (1).

După această lege, reducêndu-se un *t* din limba germană vechĭe şi un *d* din limba sasonică vechĭe, anglosasonică, nordică vechĭe, gotică etc. la un *dh* din limba arică primitivă, se reduc de la sine şi dentalele *t* şi *d* din formele germanice citate ale cuvêntuluĭ din cestiune la aceeaşĭ dentală aspirată. Tot la acest resultat ne conduce şi istoria limbeĭ greceştĭ, care a păstrat numaĭ dentalele *t* şi *d* în forma lor primitivă, ear dentala aspirată *dh* a prefăcut-o pretutindenĭ în θ *(=th)*; esemplele aduse pentru legea luĭ Grimm pot servi ca probă şi pentru fenomenul grecesc.

Din toate acestea resultă, că silaba ultimă în forma sa originală din epoca unităţiĭ limbilor arice a trebuit să fie *-dhu.*

Deosebirile din silaba penultimă privesc numaĭ partea vocalică. Aceste deosebirĭ se manifestează în varietatea vocalelor *e*, *i*, *ĕ*, *ea*, *eo*, *iŏ ió* şi *ie.* Reducerea acestor vocale, cu toată varietatea lor cea mare, la o singură vocală primitivă nu este tocmaĭ grea în starea filologieĭ comparative de astă-dĭ. Maĭ întâĭ limba grecéscă vechĭe, când o comparăm cu surorile eĭ din Asia, ne stabilesce legea, că orĭ-ce ε grecesc este o slăbire dintr'un *a* scurt primitiv, precum :

Gr. ἑπτά format din σεπτάμ (=lat. *septem*, şepte), sanscr. *saptan*, zend. *haptan* format din *saptan* ;

Gr. εἰμί format din εσμί (eŭ sunt), ἐστί (el este), sanscr, *asmi*, *asti*, zend. *ahmi*, *açti* formate din **asmi*, **asti*;

Gr. νέο-ς format din *νέϝο-ς (noŭ) sanscr. *nava-s*, zend. *nava;* ş. c. l. (2).

Cu privire la originea vocalelor *e*, *ĕ* şi *iŏ* din formele slavice ne arată d.

(1) Vezĭ **G. Curtius**, op. cit. pag. 212. 229. 236. 243. 245.
(2) Veḑĭ **G. Curtius**, op. cit. pag. 124 sq. 249. 294. 350.

www.dacoromanica.ro

Fr. Miklosich, primul slavist al secululuĭ nostru, că atât *ë (=io)* din forma rusască *mëdŭ*, cât şi *(ió (=iu)* din forma polonesă *m'ód* se reduc la un «*e* original slavic» din epoca unităţiĭ limbilor slavice, şi că acest *e* este reflexul luĭ *a* scurt din limba primitivă»; şi între exemplele cu *e* format din acest *a* numĕră şi forma slavică vechĭe *medu* (1). Alte exemple de felĭul acesta sunt:

slov. vech. *vetuchu* (vechiŭ), grec. ἔτος format din Fέτος (an) =lat. *vetus* (vechiŭ), sanscr. *vatsas*, *vatsarus* (an);

slov. vech. *ste-na-ti* (a geme), ceh. *ste-na-ti*, serb. *sten-je* gr. στέν-ειν, sanscr. *stan-a-ti*;

slov. vech. *neb-o* (ceriŭ), croat. *neb-o* (cerĭul gureĭ), gr. νέφος (nour) sanscr. *nabhas* (negură); ş. a.

Dacă ast-feliŭ ε din grec. μέθυ şi *e*, *ë* şi *ió* din slov. vech. *medu* rus. *mëdu*, pol. *miód* se reduc la o formă primitivă *a*, urmează de la sine, că şi *e*, *i*, *ë*, *ea*, *eo*, *iö* şi *ie* din formele corespunḑătoare din celelalte limbĭ europene trebue să fie diferite schimbărĭ fonetice târḑie din aceĭaşĭ vocală primitivă. Intrebarea este numaĭ dacă aceste forme se reduc direct la vocala *a* saŭ presupun forme intermediare. Maĭ întâiŭ formele cu *e* şi *i* din limbile germanice ne probează, că *ë*, *ea*, *eo* şi *iö* din aceste limbĭ nu pot fi decât gradaţiunĭ vocalice formate din *e* saŭ *i*, şi că forma originală germană a cuvêntuluĭ din studiul nostru a ţrebuit să fie orĭ **medu* cu *e* orĭ **midu* cu *i*. August Fick declară forma cea dêntâiŭ ca formă comună pentru toate limbile germanice din epoca unităţiĭ acestor limbĭ când scrie: «Nicĭ într'un punct nu se deosebeşte maĭ tare vocalismul limbilor asiene şi europene de origine aricĕ decât în slăbirea felĭurită a luĭ *a* din limba primitivă Pe când adecă în limbile arice din Asia vechĭul *a* scade direct şi fără nicĭ o treaptă intermediară cunoscută la *i* şi *u*, în limbile europene se frânge în *e* şi *o* şi numaĭ prin o slăbire maĭ târḑie se schimbă în *i* şi *u*. Ast-felĭŭ din *sana* vechiŭ din limba primitivă a resultat ξύη. lat *sen-ex*, lit. *sena-s* în limba germană *sin-* din *bhabhru* castor lit. *bebru-s* lat. *fibro-* germ. *bıbra-*; din *madhya* din limba primitivă şi sanscrită μέσσο-ς, lat. *mediu-s*, slov. vech. *meždа* însă germ. *midja*. Intru cât frângerea luĭ *a* în *o* este comună tuturor Europenilor, saŭ dacă această schimbare s'a efectuat separat în toate limbile Europeĭ, nu se va cerceta aicĭ, din contră se poate afirma cu toată siguranţa, că desvoltarea luĭ *e* din vechĭul *a* al limbeĭ primitive este comun tuturor Europenilor într o circumferinţă mare, ce se poate determina de-aproape, saŭ ceea ce este numaĭ o altă espresiune tot aşa de justificabilă pentru acelaşĭ lucru, că slăbirea luĭ *a* în *e* a început şi s'a esecutat într'o întindere însemnată deja în epoca unităţiĭ europene a limbilor şi a popoarelor arice din Europa. Acéstă afirmaţiune nu poate avea pretenţiunea noutăţiĭ; deja Curtius (reporturile şedinţelor societăţiĭ r. s. de ştiinţe 1864 p. 9 sq.) a atras atenţiunea asupra concordăriĭ atât de dese a tuturor limbilor europene în privinţa luĭ *e*, şi a înlăturat dificultatea principală, care a

(1) Veḑĭ *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Erster Band. Zweite Auflage. Wien 1879, pag. 7, 9, 460. 519.

www.dacoromanica.ro

stat atât timp în cale împiedecând cunoştinţa întipăriréĭ comune europene a luĭ *e*. Ne arată adecă dialectul cel maĭ vechiŭ al limbilor germanice limba gotică, şirul schimbăriĭ vocalice *i, a, u* pe lângă *e, a, o* din limba nordică şi germană. Filologiĭ, cuprinşĭ de ideea vană de a avea înaintea lor în limba gotică forma cea maĭ vechĭe în orĭ-ce privinţă, admiteaŭ prin urmare, că primitivul *a* s'a frânt în limba germană originală, ca în limba gotică, în *i* şi *u* (pr. *brikan brak brukan-s*) şi că *e* şi din cele-lalte dialecte germane (germ. vech. *brëchan brach brachan-er*, germ. mod *brechen brach ge-brochen*) s'aŭ format maĭ târdiŭ din aceştĭ *i* şi *u* desvoltaţĭ direct din *a*. De acest fantom ne-a liberat Müllenhoff, şi astăzĭ se poate considera ca probat, că *beran bar borans*, nu *biran bar burans*, prin urmare şirul schimbăriĭ vocalice, care se găseşte încă în germanicul modern *ge-bären ge-bar ge-boren*, este cel original german» (1). Cu totul alta este părerea germanistuluĭ Ernst Förstemann, care a scris în urma luĭ Fick şi a luĭ Müllenhoff, şi care susţine următoarele: Uşurarea vocalică, acest semn evident al tendinţeĭ de a face limba o servitoare a spirituluĭ sburătoriŭ, constă maĭ cu samă în rădicarea vechĭuluĭ *a* către *i*; dacă apare într'adevăr *i* saŭ sonul intermediar *e*, este pentru noĭ aicĭ cu totul indiferent, fiind-că acéstă deosebire aparţine unuĭ timp têrziŭ şi maĭ cu samă ramurilor diferite ale limbeĭ». Ca esemplu pentru această uşurare vocalică pune între altele şi forma «germ. primitivă *midu* (2), o formă, care resultă şi din comparaţiunea limbilor germanice între dênsele. În fragmentele literare ale limbeĭ gotice lipseşte cu desăvârşire acest cuvênt; cu toate acestea Dr. Karl Schenkl compară în dicţionarul limbeĭ greceştĭ forma grecească μέθυ cu got. *mirdus*» (3), care nu poate fi decât o formă ipotetică, reconstruită prin comparaţiunea limbeĭ gotice cu cele-lalte limbĭ germanice şi în vederea împrejurăriĭ, că orĭ-ce *e* scurt din cele-lalte dialecte germanice în limba gotică se găseşte pretutindine în formă de *i* (4), precum :

got. *stilan* (a fura), germ. vech. *stelan*, sas. vech. *stelan*, anglosas. *stelan*, engl. vech. *stele* engl. mod. *steal*, fris. vech. *stela*, nord. vech. *stela*;

got *vig-s* (drum), germ. vech. *veg*, sas. vech. *veg* anglosas. *veg*, nord. vech. *veg-r*, fries. vech. *vei*;

got. *rign* (ploae). germ. vech. *regan*, sas. vech. *regan*, anglosas. *regn* şi *reng*, nord. vech. *regn*; ş. c. l.

Tot la forma **midu-s* cu *i* se reduc şi formele scandinavice vechĭ şi moderne. Noĭ am vĕdut maĭ sus, că consonanta *-r* din formele nordice vechĭ *miöd-r* şi *miödu-r* este formată din -s, care nu poate fi decât sufisul casual al nominativuluĭ singular masculin. Că vocalele *iö* sunt formate prin gradaţi-

(1) Vedĭ *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas*. Göttingen 1873 pag. 176 177.

(2) Vedĭ *Geschichte des deutschen Sprachstammes*. Erster Band. Nordhausen 1874, pag. 15, 17.

(3) Vedĭ *Griechisch-deutsches Schulwörterbuch*. Vierter Abdruck. Wien 1879, pag. 494.

(4) Vedĭ **Leo Mayer**, *Die gothische Sprache*. Berlin 1869, pag. 392 sq.

www.dacoromanica.ro

une vocalică din *i*, nu din *e*, ne probează dativul singular, care apare în forma *mid-i* (1) în loc de **midu-i* (2), nu în forma **mad-i*. Dacă mai punem în comparaţiune cu forma gotică şi nordică vechie şi forma germană vechie *mito*, care ne presintă de asemene vocala *i*, nu putem să nu ne unim pe deplin cu părerea lui Förstemann, care stabileşte pentru epoca unităţii tuturor limbilor germanice forma comună **midu*. Cestiunea susţinută de Fick despre slăbirea lui *a* în *e* poate avea cel mult valoarea pentru o epocă anterioară limbilor germanice, pentru perióda unităţii europene a tuturor limbilor arice de pe continentul nostru, în care perióda am trebui să admitem, după cum face şi Fick, forma comună **madhu* (3) cu *e*, o vocală, care s'a păstrat în limba grecească, în limbile slavice, celtice şi cea mai mare parte în limbile lituanice, eară în limbile germanice din epoca unităţii lor a trecut în *i*.

Cu privire la consonanta *m* dela începutul silabei penultime, fiind în toate limbile europene aceiaşi, nu încape nici o îndoială, că şi forma originală a acestui element a trebuit să fie tot *m*.

În vederea celor dise pênă aici despre istoria limbilor arice din Europa nu vom greşi întru nemica, dacă vom susţine, că în limba arică primitivă, mama comună a tuturor limbilor arice din Asia şi Europa, forma originală a cuvêntului din cestiune a fost *madhu* (băutură dulce, vin, mied, miere).

Că această formă reconstruită din limbile europene nu este greşită, se confirmă pe deplin, de limbile arice din Asia. Dintre aceste limbi cele mai vechi sunt limba sanscrită saŭ indică vechie şi cea zendică saŭ eranică vechie. In cea de 'ntâiŭ găsim cuvêntul मधु adecă *madhu* (dulceaţă. băutură dulce, mied, miere), în cea din urmă cuvêntul *madhu* (miere) (4), cari sunt în forma lor esterioară, după cum se poate vedea, identice cu forma reconstruită din limbile europene. În privinţa formei lor interioare cuvêntul zendic ne presintă numai însemnarea de miere, care apare în cele mai multe dialecte slavice pe când în cuvêntul sanscrit se concentrează mai toate însemnările păstrate în diferitele forme europene ale aceluĭ cuvênt.

Dacă ne întoarcem acuma la întrebarea privitoare la originea cuvêntului μέδος din reportul lui Prisc, trebuie din capul locului să ne opunem provenienţei hunice a acestui cuvênt; căci un cuvênt, care se găseşte în Europa în limba grecească, în limbile celtice, germanice, lituanice şi slavice, eară în Asia în limba sanscrită, representanta limbilor indice, şi în limba zendică,

(1) Vedi **Iacob Grimm**, *Deutsche Grammatik*. Erster Theil. Dritte Auflage. Göttingen 1840, pag. 433.

(2) Vedi **Ernst Förstemann**, op. cit. pag. 522 sq.

(3) Vedi **Aug. Fick**, op. cit. pag. 195.

(4) Vedi **Franz Bopp**, *Glossarium comparativum linguae Sanscritae*. Editio tertia Berolini 1867. — **Aug. Friedr. Pott**, *Etimologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen*. Lengo 1833 1836. I, pag. 245. **Theod. Benfey**, *Griechisches Wurzellexikon*. Berlin 1839—1842. I, pag. 523. — **Fr. Miklosich**, op. cit. dag. 9—10. — **G. Curtius**, op. cit. pag. 244.

www.dacoromanica.ro

representanta limbilor eranice saŭ persice, prin urmare maĭ în toate limbile arice vechĭ şi moderne, nu poate fi decât un cuvênt aric din cea maĭ îndepărtată anticitate, şi nicĭ cu un preţ un cuvênt de origine finică-tatarică saŭ mongolică, de care era şi limba hunică, o limbă cu totul străină prin originea şi caracterul sĕŭ de limbile arice. Afară de aceasta chĭar Prisc ne spune lămurit, că bĕutura numită μέδος pe care o primia deputaţiunea grecească prin satele bănăţene, se numia ast-fel «în limba indigenilor», nu în limba Hunilor, pe carĭ scriitoriul bizantin îĭ numeşte pretutindine saŭ Οὖννοι (Hunĭ, saŭ Σκύθαι (Sciţĭ) saŭ βάρβαροι nicăire însă ἐπιχώριοι (indigenĭ). Tot aşa suntem siliţĭ a nega şi originea germ nică a acestuĭ cuvênt din cause fonetice; ast-feliŭ limba gotică ar fi dat forma μίδος (=got. *midus*) cu *i*, nu μέδος cu *e* eară dintre cele-lalte seminţiĭ germanice, carĭ aŭ putut veni în contact îndelungat cu diferitele popoare din Dacia vechĭe nu pot fi decât Germanii propriŭ ḑişĭ, şi din limba acestora ar fi resultat pentru Prisc forma μέτος (=germ. vech. *metu*) saŭ *μίτος (=germ. vech. *mito*) cu τ nu cu δ.

Asemene n'a putut da naştere acestuĭ cuvênt nicĭ limba scitică. «Despre originea si limba Sciţilor», ḑice Fick, «s'a discutat maĭ înainte mult timp, uniĭ vedeaŭ într'ênşiĭ străbuniĭ Cetoslavilor, alţiĭ se încercaŭ a-ĭ tracta drept Mongolĭ. Deslegarea autentică a întrebăriĭ se poate căştiga numaĭ prin esaminarea rĕmăşiţelor limbeĭ scitice. Marele merit de a fi esaminat în mod ştiinţific cuvintele păstrate pênă în ḑiua de astăḑĭ — maĭ cu samă nume proprie — ale limbeĭ scito-sarmatice, şi de a fi deslegat prin această esaminare pentru tot-de-auna întrebarea despre posiţiunea etnografică a scito-sarmaţilor, aparţine luĭ Müllenhoff (veḑĭ reportul lunar al Academieĭ regale de ştiinţe din Berlin, August, 1866, pag. 549 sq.). Dintre numele proprie şi vocabulele scitice în numĕr de vre-o şese-ḑecĭ, pe care ne le-a păstrat Herodot, a constatat Müllenhoff cam o pătrime drept eranice şi a lămurit o altă pătrime cel puţin întru atâta, încât probează şi această pătrime originea eranică a Sciţilor (loc. cit. pag. 573), şi tot astfeliŭ stă reportul cu cele-lalte cuvinte scitice (1). Iată aicĭ un esemplu : cal în limba scitică s'a numit ἀσπα (în nominativ ἀσπα-ς), un cuvênt, în care consonantele σπ se găsesc formate din κυ, din limba arică primitivă numaĭ în limbele eranice : zend. *açpa-s* (2), pers. vech. *açpa-s*, pers. mod. *asp* şi *asb*, curd. *asp*, afgan. *aspa* (ĭapă), armen. Forma primitivă a acestuĭ cuvênt a fost *akva-s* (3) cu *kv*, de unde s'aŭ format sanscr. *açva-s* în loc de *akva-s*, lit. *aszva* în loc de *akva* (ĭapă), lat. *equu-s* (= *ekvus*). grec. ἵππο-ς şi ἵκκο-ς, în loc de ικFο-ς, (4) got. *aihva* în loc de *ihva*, germ. vech. *ehu*, sas. vech. *ehu*, anglosas. *eoh* (5), cimbr. *echiwa*

(1) Veḑĭ op. cit. pag. 405.

(2) Citeşte ç ca un simplu *s* vĕrtos (veḑĭ **Aug. Schleicher**, op. cit. pag. 192 sq.).

(3) Veḑĭ **G. Curtius**, op. cit. pag. 24 şi 416.

(4) Veḑĭ **G. Curtius**, op. cit. pag. 416.

(5) Meritul de a fi stabilit pentru tot-de-auna reducerea unuĭ *h* din limbile germanice la un *k* primitiv, aparţine tot luĭ Iacob Grimm (vezĭ op. cit. pag.250 sq.)

www.dacoromanica.ro

(a călări). Forma scitică ἀσπα s'a păstrat în numele proprie : Ἀριμ-ασπόι din zend. *airyaman* (deprins) şi *açpa-s* (deprins cu caĭ), Ἀσπουργος din ἀσπα şi zend. *ûra.* (cârd) cu sufisul *ka*, foarte des întrebuinţat în limbile eranice pentru formaţiunĭ nominale) în limba zendică ar fi *açpô-ûra-ka*, (deprins cu herghelĭ de caĭ), Βαιόρ-ασπος compus din zend. *baêvara*, (ḍece miĭ) şi *açpa-s*, Βάναδ-ασπος (iazigic) din zend. *vanant* (învingĕtoriŭ) şi *açpa-s* Βορ-ασπώ-καβος din zend. *vara* (cel maĭ bun), *açpa-s* şi *kavan* (cunoscĕtorĭŭ=cunoscatoriŭ de ceĭ maĭ bunĭ caĭ), în fine Τράσπιες, numele uneĭ seminţiĭ scitice, de sigur în loc de *try-açp-ya* (ceĭ cu treĭ caĭ) (1). Cu aceste compositiunĭ scitice se pot compara pers. vech. *Vist-âçpa-s* compus din *vist-*. cu însemnare încă necunoscută, şi *açpa-s* (cal), grec. Ὕστ άσπης, pers. mod. *Guşt-asb;* zend. *açpo-gara-s* (înghiţitoriŭ de caĭ), *kereç-âçpa-s* (cel ce are caĭ slabĭ), *Pouruş-açpa-s* (cel ce are numeroşĭ caĭ) ş. a. (2). Dacă ast-fel limba scito-sarmatică este de origine eranică, prin urmare soră cu limba zendică şi persică vechĭe; şi dacă luăm în considerare pe de o parte împrejurarea, că limba zendică nu cunoaşte altă formă a cuvêntuluĭ din cestiune decât numaĭ *madhu* cu *a*, ĭară pe de altă parte observăm chĭar din comparaţiunea cuvêntuluĭ scitic ασπα (=zend. *açpa-s*, pers. vech. açpa-s, afghan. *aspá*, curd. *asp* etc.) cu lat. *equu-s*, grec. ἵππο-ς saŭ ἵκκο-ς, got. *aihva-* format din *ihva-*, germ. vech, *ehu.* sas. vech. *ehu* (3) etc., că vocalismul limbeĭ scitice a fost identic cu acel al limbeĭ zendice şi persice, putem susţinea cu toată siguranţa posibilă, că Scito-Sarmaţiĭ i-ar fi oferit, luĭ Prisc forma *μάδος saŭ *μάθος cu α nu μέδος cu ε.

Ne maĭ rĕmâne încă limbile slavice şi limba română.

Intrebarea, dacă pe timpul Hunilor Slaviĭ ocupaseră deja acea parte a Dacieĭ vechĭ, pe unde a trecut Prisc în călătoria sa la Attila, încă nu este deslegată pe deplin. In orĭ-ce cas însă suntem siliţĭ să admitem, că elementul slavic, care va fi fost când va pe teritorĭul Dacieĭ occidentale, a trecut maĭ tîrdĭŭ peste Dunăre şi s'a aşeḍat în Bulgaria, Serbia, Herţegovina, Bosnia, Croaţia, Iliria şi Montenegru. In limba tuturor acestor Slavĭ de la sudul Dunărĭĭ cuvêntul comun *med* înseamnă numaĭ mĭere, nu însă şi mĭed; înţelesul din urmă pe lângă acelea de mĭere îl aŭ numaĭ două saŭ treĭ limbĭ slavice de la nordul Dacieĭ, care vin în contact imediat cu Germaniĭ, şi care limbĭ n'aŭ putut fi nicĭ o dată a locuitorilor din calea deputaţiunĭ greceştĭ prin Banat, Crişana şi Temişana : ba limba serbică (din Lausitz) a împrumutat chĭar cuvêntul german întreg *mêt.* Insuşĭ d. Miclosich n'a găsit pentru cuvêntul slovenic МЕДЪ (*medu)* în toată literatura slovenică vechĭe altă însemnare, decât numaĭ aceea de mĭere şi vin (4); pentru mĭed ne presintă âcest mare sla-

(1) Vezĭ **Aug. Fick,** op. cit. 406.

(2) Veḍĭ **August Schleicher,** *Indogermanische Chrestomathie.* Weimar 1869. pag. 130, 132. 156.

(3) Că *u* din forma germană şi sasonică vechĭe este format din *v*, ne arată forma gotică ; despre reducerea luĭ *h* din limbile germanice la un *k* primitiv, veḍĭ **I. Grimm,** *Gesch. d. deutsch. Spr.* pag. 275 sq.

(4) Veḍĭ *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum.* Vindobonae 1862—1865, pag. 365.

www.dacoromanica.ro

vist cuvêntul slovenic МЕДОВИНА (=*medovina*) (1), un cuvênt, pe care îl întâmpinăm cu acelaşĭ înţeles maĭ în toate limbile slavice, şi anume : *medovina* în limba slavonă besericească, în limba rusască, cehică, croată, bosniacă, ilirică, *medóvina* în limba sĕrbească, şi *miodovina* în limba polonă.

Este un adevĕr filologic cunoscut şi recunoscut în filologia comparativă modernă, că orĭ-ce cuvênt poporal, care se găseşte răspândit în diferite limbĭ de aceeaşĭ origine, nu poate fi decât un element vechiŭ al limbeĭ originale comune, din care s'aŭ desvoltat acele limbĭ, un adevĕr care se aplică pe deplin şi la cuvêntul *medovina* (mĭed).

Aşa dar suntem siliţĭ a respinge şi originea slavică a cuvêntuluĭ μέδος susţinută de marele învăţat slav Schafaric ; căcĭ dacă pe timpul luĭ Attila locuitorĭĭ «indigenĭ , pe carĭ îĭ menţionează Prisc în reportul sĕŭ, ar fi fost Slavĭ, în acest report n'am avea de-a face de feliŭ cu numirea μέδος, care ar însemna mĭere, ci cu numirea μεδοβίνα, o numire care se găseşte într'adevĕr întrodusă din limbile slavice de la sudul Dunărĭĭ în limba grecească din evul mediŭ cu însemnarea eĭ originală (2). şi a cărea înţeles se potriveşte pe deplin cu «bĕutura», ce «se aducea» deputaţiunĭĭ grecescĭ «de prin sate în loc de vin». Pe lângă aceasta Prisc nicĭ n'ar fi putut numi pe Slavĭ «indigenĭ» (ἐπιχώριοι), fiind o seminţie emigrată de curênd în Dacia, nu un popor stabilit acolo de sute de anĭ.

(Va urma) **V. M. Burlă.**

(1) Veḑĭ op. cit. p. 365.

(2) Veḑĭ Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis.* Lugduni 1688.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE INEDITE

PRIVITÓRE

LA ISTORIA ROMĂNĂ

COLLECȚIUNEA DÓMNEĬ RUDÉNU, NĂSCUTĂ MARGHILOMAN(1)

No. 6.

Bucureștĭ, 1594 August 25.

Mihaiŭ vodă confirmă luĭ Pătru al doilea armaș și fiilor luĭ cumpĕrătórea satuluĭ Vălariĭ de lângă apa Jiul, pe jumĕtate, a uneĭ părțĭ din Doĭceștĭ și a treĭ sălașe de țiganĭ.

Chrisovul e scris pe pergament lung. 0,26. lat. 0, 33 cu cernélă rădăcinie în caractere fórte mĕrunte, rêndurĭ 10 pe o singură față, de către Mușat scriitorul.

Pecetea întipărită pe hârtie în céră și cusută cu mĕtase pe membrană și reprodusă maĭ jos, se citește ast-fel : м(лс̃тїю)бж҃(їю) 'іѡ̃ ми́хаіл воевод въ лѣт ҂зрв adică : «Cu mila luĭ Dumneḑeŭ Ion Mihail voevod în anul $\frac{7102}{1594}$».— Titulatura finală e scrisă în șése monograme cu chinovar roșu ; tot cu chinovar sunt scrise : crucea de la începutul documentuluĭ, litera и inițială și punctele separative.

Cuvintele scrise cu altă mână și cu o cernélă maĭ albicĭósă le am pus în (   ), ĭar cele maĭ de tot șterse și rupte în [   ].

Textul slavic.

† Милс̃тїю бж҃їеѝ і'ѡ̃ ми́хаил воевода и' гд҃нъ въсое земле̇ ѡѹгрровлахї́иской, сн҃ѹ вели́каг и҆ прѣдо́браaг покои҃наго̀, пе́трашко̀ воеводѹ. Дават гс̃двоми҆.. сїе повелѣнїе гс̃двами҆. болѣринѹ г̃сдвами. жѹпан пътрив вторѡм армаш. и́ съ̇с сн҃овим е̇мѹ. е҆лицем бг҃ъ припѹсти́ть. ꙗ҆ко҃ж да́мѹ ес село вълари̇̈. еж҃ сѹт по вода̀ жїюлѡв. половин. ѡт повьсѡм хо́тарѡм. а҆ли дела̀ жѹпан дѣтков

(1) *Rev. pentru istor.*, *arch.*, *fil.*, I. pag. 186—192, 381— 388.

www.dacoromanica.ro

клг҃ч. и҆ пак дел жꙋпан дѣтков клю҃ч. ѡт доичещї. въсах ѡт повьсѡм хо́тарѡм варе҃ е҆ли́ка̀ сехте́ть избра́ть, ѿт посвꙋдї. понежю̀ ес покꙋпил болѣринꙋ гс҃двами̑. виш ес пи́сан. ѡт над сн҃ови̑ дѣтков ключ. ѡт миклъꙋш. и ѡт братїе. е́мꙋ радꙋл. и дѣтко̀. и албꙋл за҃ ҂ех҃ а҃с. го́тови́. И пак покꙋпил ес болѣринꙋ гс҃двами̑. Жꙋпан Петрꙋ вторѡм а҃рмаш. ѡт над сн҃ви̑. дѣтков ключ. еж сꙋт виш пи́сани̑. г҃. челѣдї за̀ цигани̑. пои́ме кꙋрки̑ циганꙋл. и҆ със циганкам си̑. поим (а҆нка.) и҆ със г҃. сн҃ви поим (ѡ҆прїѧн҃. ѵ҆прѣ. и параскив) и҆ дꙋмитрꙋ циганꙋл, и́ със циганкам си̑ поим чюра̀. и҆ със҃ г҃. си҃ви́ поим (вл҃дъѐ и҆ зара. и҆ драг҃мир.) и҆ е҆дна сестра̀ Дꙋмитрѡв. поим (Добра) и҆ е҆дим братꙋ им поим маврѫ҃. ѡ҆т миклъꙋш. и҆ ѡт радꙋл. и҆ ѡт дѣтко̀ и҆ съ҃с албꙋл за҃ ҂д҃ѱ. аспри го́тов. и҆ про́дадош миклъꙋш. и братїе. емꙋ радꙋл. и дѣтко̀. и албꙋл. сн҃ви̑ жꙋпаи дѣтков ключ. сїѧж повиш сꙋт речнѐ ѡч҃нѐ. и҆ а҆цигани̑ за̀ нихнем добрѐ волих. и съ҃с ꙋзна́нїе въсъм мегїѧшѡм. ѡт ѡкресть мѣстов. ѡт гѡр. и҆ ѡт из дол. и ѡт пред гд҃свами̑. Се́го[радї дадох и] гд҃свами̑. болѣринꙋ гд҃свами̑, жꙋпан пътрꙋв вторїи́ а҃рмаш сїѧж по виш сꙋт писанѐ. ѡч҃не и а҃ци́гани̑. ꙗ҆кож дамꙋ ес ѡч҃нꙋ въ ѡ҃хаб емꙋ. и҆ сн҃вим. емꙋ. и ивнꙋком емꙋ. и҆ прѣвнꙋчетом емꙋ. и҆ ни́ ѡт кокъждо̀ [непоколб҃им по ризмѝ] гд҃свами̑. Сеж ꙋбо̀ и҆ свед҃телїе поставлѣем гд҃своми̑. жꙋпан митрѣ велики̑ дворник. и҆ жꙋпан андрею̀ велики̑ лѡг҃фет. и статаки̑ вел вист. и дꙋмитраки̑ вел. спат. и҆ паи вел ком. и сърбꙋл вел. стол. и҆ манта вел [пех]. и жꙋпан тꙋдораки̑ велики̑ постелник и҆ ис. андрею̀ велики̑ лѡг҃фет. и҆ аз мꙋшат писец ѥжю̀ написах. въ стол градꙋ ꙋ҆ бꙋкꙋрещ҃. мс҃ца авг҃ст. ке҃ дн҃и. Въ текѫщїмъ лѣтѡмъ. ѡт а҆дама̀ до́ се́го пи́санїе. въ лѣт ҂зр҃в.

† Ї҃Ѡ МІХАИЛ ВОЕВОДА

МИЛ҃СТИЮ БЖІЕЮ ГСДНЬ.

TRADUCŢIUNEA.

† Cu mila luĭ Dumnezeŭ Ion Michail voevod şi domn a tótă ţéra Românéscă fiul mareluĭ şi prea bunuluĭ rĕposatuluĭ Pĕtraşcu voevod. Dă Domnia mea acéstă poruncă a Domnieĭ mele boeruluĭ Domnieĭ mele jupan Petru al doilea Armaşu şi fiilor luĭ, câţĭ Dumnezeŭ îĭ va da, ca să-ĭ fie luĭ satul Vĕlariĭ care este pe apa Jiuluĭ — jumătate de sat de preste tot hotarul, însă partea jupanuluĭ Détco clucerul; asemenea şi partea jupanuluĭ Détco clucerul, din Doĭceştĭ, tótă de preste tot hotarul, verĭ cât se va alege de pretutindenea; pen-

www.dacoromanica.ro

tru-că le a cumpărat boerul Domnieĭ mele maĭ sus scris de la feciorii luĭ Détco clucerul : de la Miclăuş şi de la fraţiĭ luĭ : Radu şi Détco şi Albul drept 5600 aspri gata. Şi érăşĭ a cumpărat boerul Domnieĭ mele jupan Pĕtru al doilea Armaş de la feciorii luĭ Détco clucerul, carĭ sunt scrişĭ maĭ sus, treĭ sălaşe de Ţiganĭ anume : Kurki Ţiganul cu Ţiganca luĭ, Anca, şi cu treĭ fiĭ anume : Opriĭan, Oprea şi Paraschiv; şi Dumitru Ţiganul şi cu Ţiganca luĭ anume Cĭura şi cu treĭ fiĭ anume Vlădăe şi Zara şi Dragomir; şi o soră a luĭ Dumitru anume Dobra, şi un frate al sĕŭ anume Mavră, de la Miclăuş şi de la Radu şi de la Détco împreună cu Albul. drept 4700 aspri gata. Şi aŭ vêndut Miclăuş şi fraţiĭ luĭ : Radul şi Détco şi Albu, fiiĭ luĭ jupan Détco clucerul, aceste maĭ sus zise ocine şi aţiganĭ de a lor bună-voe şi cu ştirea tuturor megiaşilor din locurile de prin prejur, din sus şi din jos şi dinaintea Domnieĭ mele. Drept aceĭa am dat şi Domnia mea boeruluĭ Domnieĭ mele jupan Petru al doilea Armaşu tóte acestea maĭ sus scrise ocinę şi Aţiganĭ, ca să-ĭ fie luĭ moşie ohabnică luĭ şi fiilor luĭ şi nepoţilor luĭ şi strănepoţilor luĭ şi de nimenea neclintită după porunca domnieĭ mele : Iată dér şi martorĭ am pus domnia mea : jupan Mitrea, mare vornic, şi jupan Andreiŭ mare logofĕt, şi Stataki, mare vistier, şi Dumitraki, mare spătar, şi Pan, mare comis, şi Sărbul, mare stolnic, şi Manta, mare păharnic, şi jupan Tudoraki mare postelnic. Şi ispravnic Andreiŭ, mare logofĕt. Şi eŭ Muşat scriitorul scris-am în cetatea de residenţă Bucureştĭ, în luna August în 23 zile, cursul anilor de la Adam pînă la acéstă scrisóre în anul 7102.

† Ion Mihail Voevod (L. S.) Cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn.

NOTE

Satul Vălariĭ există până astă-zĭ în judeţul Gorj.

Numĭ topice : въларіи еж сѹт по вода жїюлов; дойчещї.

Numĭ personale : Дѣтко, Миклъѹш, Албѹ, Радѹл, şi de Ţiganĭ :

Кѹркй, ʼѠпрїан, Ѡпрѣ, Параскив, Дѹмитрѹ, Драгомир, Маврь, Влъдъе, Зара, Анка, Чюра, Добра.

No. 7.

1594 . . . .

Mihaiŭ-vodă confirmă unor moşnenĭ moşiă în Trestenic, partea moşuluĭ lor Manea Gomoĭ, în urma judecăţiĭ ce aŭ avut cu alţĭ moşnenĭ ce se trăgéŭ din Oancea Gomoĭ, fratele luĭ Manea.

Originalul scris pe pergament lung. 0,36, lăţ. 0,26 cu cernélă rădĕcinie, 17 rêndurĭ pe o faţă, este rupt, mînjit şi şters în maĭ multe părţĭ; pecetea, din cele tipărite pe hârtie, lipseşte, se vede numaĭ locul înţepat cu acul unde a fost lipită şi cusută. Titulatura e în monograme cu chinovar.

Textul Slavic.

† Млстїю бжїю їѡ михаил воевода и гсднъ въ(сое зе)мле ѡѹггрѡвла-

www.dacoromanica.ro

хнискоє сн8 великаг. и прѣдобраг покойнаг родітелю гдсвоми iѡ петрашко воевод. дават гдсвоми сію повелѣниє гдсвами Стойкѫв и Ѡанчев ѿ д[ъ(р)ащещ] и драгоюв и божанов. и iшрбанов ѿ рѫцтѣ. и берев и братков и нанов и дадев и дѣтков ѿ какалец и нѣгоев и берилѫв ѿ костещй, и воико сѫс дещер...на . . . . и шоломонов и костев ѿ ромнѫцеи, и баиком баломиров ѿ неграш, и мѫ... ‖ ѿ боробѣика и сѫс сннви им елицим бго да(ст), ꙗ(кот) дам8 е учи8 8 трестеник дел дедомсй манев гомою вѫсах вари еликах сехтит избрат8 ѿ полю и ѿ вод и ѿ ш8м и ѿ по вѫсои хотаром. понеж им ес ст(арà) и права ѡчи8 за дѣдн8 ѿ на дедомсй манѣв гомою ещж ѿ покойнаг рад8л воевод сн8 покойнаг влад8ла воевод.
'А потом сїе виш еменитим люде ѡни с8т имал прѣнїе пред гдсвами сѫс радослав ѿ трестеник и сѫс драгмир ѿ трѣново. за ради сїе виш речн8 ѡчн8 и тако прѣша | радослав и драгмир пред гдсвами како имал и ѡни. дед8 еж сезове ѡанча гомою и бил с8т оба брати над сїе виш реченое ѡтчин8. 'Аьтем господствоми сѫм гледал и с8дих по прав и по закон и с(ѫс вѫсеми чиститими правителїе) гдсвами и дадох сѫм гдсвами им закон к8пно. сѫс 8 мегиашим старй ꙗкож да истинств8ют8 ѡанча гомою брат нѣс манев гомою . . . вишречен ѡчн8. 'А8тем тех 8 мегиаш старй. . . . пред гдсвами сѫ них нй дши како нѣс бил ѡанча гомою брат сѫс манѣ гомою над ѡчн8 никакож и нѣст имал ѡанча гомою не една метех сѫс манѣ гомою над сїе виш речн8 очн8 н8. с8т ѡстал радослав и драгмир ѿ диван ѿ пред господствоми. 'А 8 тем тех 8 мегиаш стари ѡни се с8т ѡстанил ѿ пред гдсвами тере с8т из вадил дел гѫводив сѫс ‖ братим си ѿ ѡчна манев гомою а третаг дел ѿ повѫсѫх ѡчна а др8з люди метѣх да не имат развѣточїю виш писан за них гдсвами видѣхом и прочитѣм и книг покойнаг рад8ла воивод сн8 влад. воевода за дѣдин8 како ест ѡчна манев гомою виш пис. тѣм радї дадох и гдсвоми стоикѫв и ѡанчев ѿ дѫ(р)ащещ и драгоюв и божан и шрбанов ѿ рѣцтѣ. и берев и братков и нанов и дадев и дѣтко ѿ какалец и нѣгое и берилѫв ѿ костещ и воико сѫс дещер . . . . и шоломонов и костев ѿ ромнѫцѫй | и баиком баломиров ѿ неграш и . . . . ѿ боробѣика. ꙗкож дам8 ес ѡчн8 вѫ ѡхаб им и сн8м им и внокoм им и прѣвн8четом им ' и нй ѿ кокьждо непоколѣбим по ризмò ‖ гдсвами. Сеж и сведѣтелїе поставлѣем гдсвами. ж8пан . . . . великй дворник и ж8пан Андрею велики логфет . . . . и пс. 'Андрею великй лѡг . . . . .
. . . . . . вѫ лѣт ꙁзрв.

† Іѡ МІХАИЛ ВОЕВОДА (L. S.) МИЛСТІЮ БЖІЕЮ ГСДНЬ.

TRADUCŢIUNEA.

Cu mila luĭ Dumnedeŭ Ion Mihail voevod şi Domn a tótă ţérra Ungro-Românéscă, fiul mareluĭ şi prea bunuluĭ repausatuluĭ părinteluĭ Domnieĭ mele Ion Petraşcu voevod; dă domnia mea acéstă poruncă a domnieĭ mele luĭ Stoĭca şi luĭ Oancea din Dăraşteştĭ şi luĭ Drăgoĭ şi luĭ Bojan şi luĭ Şĕrban din

www.dacoromanica.ro

Reţtea, şi luĭ Berea şi luĭ Bratcu şi luĭ Nanu şi luĭ Dadiŭ şi luĭ Detco din Cacaleţ, şi luĭ Négoe şi luĭ Berilă din Costeştĭ, şi luĭ Voĭcu, cu fiĭca..., şi luĭ Solomon şi luĭ Costea din Romănăţeĭ, şi luĭ Baĭcu al luĭ Balomir din Negraş, şi luĭ. . . . din Borobeĭca, şi cu fiiĭ lor, câţĭ Dumneḑeŭ îĭ va da, ca să le fie lor moşie în Trestenic, partea moşuluĭ lor Manea Gomoi tótă, cât se va alege din câmp, şi din apă, şi din pădure, şi de peste tot botarul, pentru că le este bĕtrână şi dréptă moşie de moştenire de la moşul lor, de la Manea Gomoi încă de la repausatul Radu voevod, fiul repausatuluĭ Vḷad voevod. Iar după aceea, aceştĭ de maĭ sus ḑişĭ ómenĭ, dînşiĭ aŭ avut prigonire înaintea Domnieĭ mele cu Radoslav din Trestenic, şi cu Dragomir din Tîrnova, pentru acésta de maĭ sus ḑisă moşie; şi aşa pîra Radoslav şi Dragomir înaintea Domnieĭ mele cnm că aŭ avut eĭ un moşiŭ ce se chĭamă Oancea Gomoĭ, şi aŭ fost amêndoĭ fraţĭ peste acéstă de maĭ sus ḑisă moşie, ĭar într'acésta Domnia mea a căutat, şi am judecat după dreptate şi după lege, şi cu toţĭ cinstiţĭ dregĕtorĭ aĭ Domnieĭ mele, şi am dat Domnia mea lor lege înpreunăcu 6 megiaşĭ bĕtrânĭ, ca să adevereze dacă Oancea Gomoĭ nu a fost frate cu Manea Gomoĭ asupra celeĭ de maĭ sus ḑisă moşie. Întru acésta aceĭ 6 megiaşĭ bĕtrânĭ mărturisiră înaintea Domnieĭ mele cu sufletele lor cum-că n'a fost Oancea Gomoĭ frate cuManea Gomoĭ nicĭ-o dată, peste moşie, şi n'a avut Oancea Gomoi nicĭ un amestec cu Manea Gomoi peste acésta de maĭ sus ḑisă moşie, ci a rĕmas Radoslav şi cu Dragomir din divan din'aintea Domnieĭ mele, ĭar întru acésta aceĭ 6 megiaşĭ bĕtrânĭ—eĭ aŭ rĕmas înaintea Domnieĭ mele de aŭ scos partea luĭ Gavodă cu fraţiĭ sĕĭ din moşia luĭ Manea Gomoĭ, ĭar a treia parte de peste tótă moşia alţĭ ómenĭ amestec să nu aĭbă, ci numaĭ acestĭ sus scrişĭ ómenĭ. Pentru care Domnia mea am véḑut şi am procitit şi cartea repausatuluĭ Radu voevod, fiul luĭ Vlad voevod de moştenire, cum-că este moşia luĭ Manea Gomoi cel maĭ sus scris. Drept aceea am dat şi Domnia mea luĭ Stoĭca şi luĭ Oancea din Dăraşteştĭ şi luĭ Dragoĭu şi luĭ Bojan, şi luĭ Serban din Reţta, şi luĭ Berea, şi luĭ Bratco şi luĭ Nan, şi luĭ Dadea şi luĭ Detco din Cacaleţ, şi luĭ Négoe şi Berila din Costescĭ, şi luĭ Voĭcu cu fetele . . . şi luĭ Solomon şi luĭ Costea din Romănăţeĭ, şi luĭ Baĭcu al luĭ Balomir din Negraş şi luĭ . . . . din Borobeĭca. Ca să le fie lor moşie ohabnică lor, şi fiilor lor şi strănepoţilor lor şi de nimenea neclintită după porunca domnieĭ mele. Iată dar şi martorĭ am pus domnia mea : jupân . . . . mare vornic, şi jupân Andreĭŭ mare logofĕt. . . . . Şi ispravnic Andreĭu mare logofĕt . . . . . în anul 7102.

† Ion Mihail Voevod (L. S.) Cu mila luĭ Dumnezeŭ domn.

NOTE.

Numi topice : дъращещ, ръцтѣ, какалец, костещй, ромнъцеи, неграш, боробѣика, трестеник, трѣново, din carĭ numaĭ ръцтѣ, боробѣика şi трѣново nu maĭ esistă ca localităţĭ.

Numĭ personale : Божан, Бере, Братко, Берилъ, Даде, Шоломон, Баико Баломиров, Гомоѭ, Гъводъ.

(Va urma). **Gr. G. Tocilescu.**

www.dacoromanica.ro

COLINDE, CÂNTECE POPULARE ŞI CÂNTECE DE STEA INEDITE

Până acuma nu s'aŭ publicat de cât numaĭ colinde culese din gura poporuluĭ; iar cântece de stea, nicĭ n'aŭ fost măcar culese, ci toată cunoştinţa noastră se restrânge la unica colecţiune a luĭ Anton Pann.

Colindele şi cântecele de stea pe carĭ le edităm acuma, după două manuscripte, sânt mult maĭ vechĭ de cât acele publicaţiunĭ analoage.

Dar afară de acest interes bibliografic, colecţiunea aceasta de colinde maĭ are şi un interes particular literar, căcĭ conţine şi poeziĭ artificiale şi ne arată maĭ mult saŭ maĭ puţin, pe autorĭ saŭ copiştiĭ şi respânditoriĭ colindelor române, şi cântecelor de stea.

Manuscriptul *A*, precum vom numi colecţiunea de colinde şi de cântece populare, spre deosebire de *B*. manuscript cu cântece de stea, se află în posesiunea d-luĭ A. Densuşianu, care-l are de la moşu-săŭ şi care a avut bunavoinţa, a ni-l pune la dispoziţiune spre publicare. Data manuscriptuluĭ se precizează prin următoarea notă, de pe pag. 68, dar care este aşa de ştearsă în cât cu greŭ am descrifrat-o Sum inscritus (?) || curator || horum || carminum || eg. B. Marsai || et scripsit ejus || afinis B. oltyan || Demstetsar 1821 || die 6 jun || anius (?)».

Dacă înţelegem bine această notiţă scrisă într'o limbă latină cĭudată, atuncĭ acest manuscript se afla în posesiunea unuĭ B. Marsai, şi era scris de B. Oltyeanu Demstetsar. Acest din urmă nume ni se pare identic cu *Densuşian*, numele actualuluĭ posesor şi astfel este scris chiar de moşu-săŭ.

Cercetând maĭ de aproape coprinsul manuscriptuluĭ, ne vom putea convinge uşor, că unele din cântece pe carĭ le conţine sânt curat artificiale moderne, iar altele sânt maĭ vechĭ şi în parte deja populare, lucrate maĭ mult saŭ maĭ puţin după originale prozaice, biblice saŭ apocrife în forma şi în ritmul popular. De asemenea conţine şi prototipurĭ de doine şi cântece populare. Cele d'âncâiŭ se recunosc imediat, prin coprinsul lor, prin formele şi metaforele întrebuinţate, ba unele sânt chiar făcute la ocaziunĭ anume. Unu din aceste cântece, ne ajută astfel la precizarea termenuluĭ scrierelĭ lor, căcĭ s'a făcut : *pe când aŭ pornit vlădicul ncunit V. Moga în vizitaţie în varmeghia Hnediori.* (pag. 69—72). Cunoscut este că V. Moga a fost ales ca epis-

www.dacoromanica.ro

cop la 1810, iar la 21 Aprilie 1811 «s'aŭ sfinţit de episcop în biserica cea mare de la Carloviţĭ». (1) Acel vers este decĭ ulterior anuluĭ 1811, şi anterior anuluĭ 1821. Precum ne maĭ comunică actualul posesor al m-suluĭ, d. A. Densuşianu. ar fi acest vers, şi alte artificiale, compuse de moşu-său : preotul Popa *Nicolae*, de la care ar maĭ fi existând încă şi alte caete de versurĭ.

Cele religioase sunt mult maĭ vechĭ, avându-şĭ originea în cărţile populare canonice saŭ eretice, precum am dovedit-o pentru unele în «Literatura populară română p. 49, 275 etc.; de aceea posedăm şi variante încă din secolul trecut. Toate acestea, adică atât cele originale, artificiale, cât şi cele prelucrate după manuscripte şi texte maĭ vechĭ aŭ fost copiate aci la un loc, şi adunate într'un fel de caet mixt, făcut pentru petrecerea proprie. De aci se esplică şi esistenţa altor cântece populare, tot în acest manuscript, care conţine chiar şi *Doftorit*.

Insuşĭ manuscriptul este un 8° mic, saŭ maĭ bine un 12° nepaginat, hârtie galbenă. groasă; cerneală albă, scrisoarea neregulată, adesea nedescifrabilă şi încâlcită. Precum se vede a fost scris în diferite epoce. Cu cât se apropie de sfârşit, cu atât maĭ anevoie este de citit. După numărarea noastră are 96 de paginĭ, conţinând 38 de cântece, afară de aceea p. 1, «o alocutio geometrica» latinească; p. 73, 77—84 doftoriĭ, şi pag. 85 — 90 formule latine de adresă către vlădică etc.

Această preocupaţiune cu teme religioase, cu vlădică, diecĭ, popĭ, cu formule de adresă etc. toate ne dovedesc că autoriĭ şi prelucrătoriĭ acestor cântece, sânt dascăliĭ şi *diecii* citaţi şi eĭ într'o snoavă rimată din acest manuscript No. XXXV, întocmaĭ precum a şi fost un preot autorul acestuĭ manuscript.

Noĭ nu arare-orĭ am citat colinde din acest manuscript în «Literatura populară română» acuma îl publicăm în întreg afară de acele 2 — 3, a căror caracter artificial este prea pronunţat, pentru a fi de vre un interes literar; totuşĭ am comunicat şi dintr'acestea versurile de la început.

Al doilea manuscript *B*, care se află în posesiunea noastră, are data espresă 1821 şi este decĭ contimporan cu *A*. Este în 4°. 34 paginĭ; textul începe pag. 5 cu *Irod*, reprezintându-ne ast-fel cel maĭ vechiŭ text de «Vicleim», urmează apoĭ 21 de cântece de stea, numărând între acestea şi Irod cu «auraţia luĭ Irod».

Manuscriptul e asemenea curent scris, adesea greu de citit. Versurile nu sânt despărţite, ci scrise toate într'un rând. Noĭ le am despărţit, transcriindu-le esact.

Importanţa acesteĭ colecţiunĭ este cu atât maĭ mare, cu cât contribueşte asemenea de a ne lumina asupra activităţiĭ luĭ Anton Pann. Şi aci se constată, ceea ce am constatat deja pentru alte publicaţiunĭ de ale luĭ, că s'a folosit de manuscripte anterioare, schimbându-le adesea foarte puţin.

Maĭ însemnăm apoĭ că aceste texte, fiind scrise maĭ mult saŭ maĭ puţin

(1) Şaguna: Istoria bisericeĭ ortodocse vol. II; Sibiŭ 1860. pag. 196.

www.dacoromanica.ro

în graĭul vulgar, maĭ presintă un interes deosebit filologic, privitor la formele şi sunetele dialectice.

Reproducem deaceea textele în transcripţiune esactă cu litere moderne, păstrând întocmaĭ ortografia *dialectică* a originalelor. Observăm numaĭ că ć înainte de *a o* şi *u* = ч ǵ = ụ, *ea* = ѧ *ă* = ъ, *â* = ѫ, î = ѧ, *ê* = ѣ şi *è* = e moldovenesc şi transilvan, care corespunde unuĭ *ea* literar; *cursive* sânt formele şi sunetele pronunţat dialectice.

Până a face studiĭ speciale asupra acestor cântece, comparându-le cu paralele din alte literaturĭ si studiind izvoarele lor literare, noĭ acuma ne vom mulţumi cu arătarea paralelelor şi variantelor din literatura populară română, atât manuscrise cât şi tipărite. Printr'aceste variante se deosibesc asemenea colindele şi cântecele de stea de poesiile artificiale isolate, la carĭ nu esistă nicĭ o paralelă.

Maĭ pe larg despre originea colindelor, Irozilor şi cântecelor de stea am tratat în cartea mea: Literatura populară română» pag. 460 474 şi 490 496

A

Colinde şi cântece populare.

I.

Verş la pruncĭ micĭ (pag. 2—4).

Şi incă şi incă să cântăm
Şi bine să lăudăm,
Pre-acest mare boeri
A luĭ Hs. vistieri,
Că frumos nêu omenit,
Tot cu vorbe mangăioase
Din inimă bucuroasă.
Ne dusă în casă frumoasă
Văruită cu scopoasă,
Cu icoane luminoasă.
Ş'incă la Hs. să cerem:
Ca Hs. să'l întărească
Credinţa să ş'o păzêscă
(Ne)zmintită, neclătită,
(De) toţĭ sfinţi întărită,
Praznicele împărăteştĭ,
La mulţ anĭ să le cinsteştĭ.
De acum până în vecie,
Mila Domnuluĭ să fie.
Dumnezău cel prê sfânt
Care eştĭ Domn pre pământ!
Tu facĭ dreptate mare,
La cine pe nime n'are;
Din mânile vrăjmaşilor,
Şi tuturor pizmaşilor
Îĭ păzăştĭ, şi 'n (1) cursa lor,
Care o voesc cu mult dor
Să întindă la sărac,
Care nimic nu le fac.
Ci eu le voesc lor bine,
Eĭ mă asupresc pe mine.
Cu cuvinte mincinoasă
Vru ca să mă pustiească.
Ci Doamne, nu-ĭ maĭ răbda,
Să se scoale asupra mê.
Ci le întoarce gând spre mine(2)
A nu fi cu rău spre mine,
Fă-le Doamne răstâgnire (3)
Că şi eu-s a ta zidire.

Un fel de oraţie pentru copiĭ micĭ colindătorĭ, paralel cu No. XXV «Oraţie la Crăciun» care este pentru ceĭ marĭ. A doua jumătate se pare a fi o reminiscenţă versificată din Psalmul 37. v. 7 16.

II.

Verş la morţĭ (pag. 4—7.

Un sol cu putere mare
Mi-au vestit mie mutare.

(1) Cit. *din.*
(2) Cit. *bine.*
(3) *Răsplătire.*

www.dacoromanica.ro

O amar și întristare!
Că dêicĭ am a mă duce,
La părintele cel dulce.
O aceĭ bucurie mare!
Ca năcazul cel pământesc,
De acum să-l părăsăsc
O ce mângăere mare!
Să mă duc la cel ceresc;
Și lăcașul îngeresc
Ca în vecĭ să moștenesc.
Vrâsta de o parte zice,
Să nu mă duc de aici
Ci să mai vieţuesc;
Și oala (?) mè mult ĭubită
Mutare-m face scârbită.
O mișă și tristă moarte!
A părinţâlor iubire
Face-m tristă despărţire.
O nemilostivă moarte!
Jalnică poruncă sună,
Ca să-m iau eu zioa bună.
O iubiţ părinţâ mieĭ!
Și maĭ întâi prê iubite,
Al mieu prê dulce părinte.
Dorit părintele mieu!
Ostânêla părinţască,
D-zău să ţ'o plătêscă;
Dorit părintele mieu!
Spune maichi mângâêre
În cumplita eĭ durere;
Dorit părintele mieŭ!
Pentru a tale ostăneale
Durerĭ și necazurĭ grele,
O duioasă maica mea!
Și cununa ćaĭ cerêscă
D-zău ţ'o (*dăru*) (1) răsplătêscă,
O jalnică maica mea!
La a voastră adunare,
Caut c'o mirare mare.
O cinstiţ patroniĭ mieĭ!
Că *vrenicit* (!) la mine
Nevrednic sânt eŭ știŭ bine.
O cinstiţĭ patroni meĭ!
Nefiind maica de faţă
Mă petreceţĭ din vieaţă,
O cinstiţ patroniĭ mieĭ!
Mă rog acum de ertare,
Cu îndemânu-sărutare.
O cinstiţ patroni mieĭ!

(1) Scriitorul a început a scrie : *dăru* adică : «dăruească» apoĭ a îndreptat, ștergând *dă*, și din *ru* a făcut *răspl*...

Că ceva de v'am greșit
Puţânel cât am trăit;
O cinstiţ patroni mieĭ!
Cât în Blaj am petrecut
Pe voĭ nu v'am cunoscut
O cinstiţ patroni mieĭ!
Jelnic îmĭ aduc aminte,
De al meu prê dulce părinte.
O cinstiţ patroni mieĭ!
Acum să-ţ mulţămesc,
Că eată mă despărţăsc.
Cinstit profesoru mieu!
Să mă rog de ertăćune,
Cu fiească plecăćune.
Iubit profesoru mieu!
Eu părinte têm avut,
In Blaj cât am petrecut.
Iubit profesoru mieŭ!
De am făcut supărare
Acum mă rog de ertare
Iubit profesorul mieu!
Și voaea nu ţ'am plinit,
Precum s'ar fi cuvinit.
O cinstit patronu mieu!
Iartă slăbăćuni mele,
Și minţi ceĭ tinerele.
O iubit patronu mieu!
Cu a meli sărutare
Acum mă rog de ertare.
O iubit patronu mieu!
Inima mi să rănește,
Când acum la voĭ privește.
Iubiţĭ conșcolari mieĭ!
Fiind-că mă despărţăsc,
De voĭ în vecĭ mă lipsăsc.
Iubiţĭ conșcolari mieĭ!
Că într'a voastă însoţire,
Avêm mare fericire.
O iubiţ preteni mieĭ!
Iară ceĭ tirană moarte,
Aztăzĭ de voĭ mă desparte.
O iubiţĭ pretini mieĭ!
Cu voĭ nu voiu maĭ umbla
marea și aca(1) dêr săca,
Voĭ pretiniĭ mieĭ ertaţĭ
Toţ ca niște aĭ mei fraţ!
Și cerêsca împărăţâe
Cu amiţ aprotire (?!)
O prê ĭubiţĭ preteni mieĭ!
Prin purtare foarte bună

(1) *apa.*

www.dacoromanica.ro

Să o dobundiţĭ dinpreună
O ĭubiţ pretini mieĭ!

Manuscrisul meŭ din 1800 are p. 13 16 o paralelă intitulată: «Ertăciunea morţilor». cf. A Pann Nr. 22. Apoĭ în: Şezătoare, an VI (1880) p. 20 22: «Vers ce se cântă la morţi».

Această colindă se deosibeşte de No. XVIII şi XIX, tot din această colecţiune; căcĭ aci cel ce moare îşĭ cere ertăciune de la prietinĭ şi rude, pe când cele-l'alte două sunt reflexiunĭ triste asupra soarteĭ omeneştĭ, şi morţiĭ năprasnice. Ast-fel «ertăciunea» cum putem numi acest cântec, care stă în strînsă legătură cu «Podobnicele pogrebanieĭ» saŭ cu aşa numitele: «vigiliae» mijloceşte trecerea de la aceştia la «Bocete» v. mai la vale B. No. II.

III.

Verşul fetelor ce rămân nemăritate
(pag 8—10)

Trece anul nou îndată,
Ianuare să arată;
După acasta vine Feurariu
Ca şi on păcurariu;
Vine ca on folforos,
Ca on păcurar flocos;
Cu dinţă ceĭ albĭ rânjind,
Vine aşa trumurând;
Fete feĭcorĭ aşteptând.
Şi până eĭ să deşteptă,
Vine săptămâna albă;
Vine cu nespusă grabă
Acel lucru fără trebă.
Lucrurile stau pă loc
Acuma nu maĭ văz joc.
Ospăţăle să sfârşesc,
Nuntele nu să poŭnesc.
Staŭ de toate părţ pornite
Şi rumân (1) neisprăvite.
Acum postu vine lin,
Nu maĭ să fie sănin;
El să arată cu omilinţă
Să 'l primêscă cu credinţă,
Iară fetele ćudate
Că rămân nemăritate
Să supără tare foarte,
Să năcăjesc până la moarte.
Aceĭ ce le stăpânesc,
Eĭ încă să năcăjesc
Văzând a lor supărare,
Şi de a lor jele mare;
Uşile toate trântind
Şi toate cele împingând;
Şi abutul îl primesc,
Şi prin toate gâlcevesc
Pricine să 'ş izândească.
Nu poate să povestêască
Numaĭ în sine o înêacă
În lucru stari să nu facă,
Delucru ê să apucă
Lucru din mâcă (?) să 'l ducă.
Popilor fac clevetire
Pentru ce nu fac vestire,
Mare lor împedecare
Ce să facă acum strigare.
Pe feĭcori încă-ĭ vorbesc
Blăstămaţ vă socotesc.
Căci că voĭ mult priviţ
Şi la mine nu vêniţ;
Voĭ feĭcorĭ dosădiţ
Trăbuirêţ opăriţ,
Că eu mult v'am aşteptat
Zăŭ în samă m'aţ băgat.
Mă sculăĭ eată din pat
Mă apucăĭ de peptenat.

(1) *rămân.*

Vezĭ Şezătoarea an VI. (1880) p 40: «Supărarea fetelor bătrâne». Altă variantă; o satiră din Bucovina, a publicat Marian ibid. an VIII (1882) p. 46: «Fata bătrână».

IV.

Verşul plugarĭuluĭ şi a păcurariuluĭ
(p. 10)

Fericit estê plugarĭul
Fericit şi păcurarĭul.
Plugarĭul merje cântând
Şi pe brêzdă floerând
Plugarĭul sătul de pâne
La amiazăţ doarme bine,
Şi se scoală şi maĭ ară
Fără grije până în sară
Iară păcurarĭu la jântiţă
Tot mâncând di la oiţă;
Şi să culcă în iarbă dêsă
Pe unde-ĭ ubra maĭ frumoasă

www.dacoromanica.ro

Mişălul de mine!
Amândoĭ frumoşĭ la faţă
Ca şi ceriul făr de ćaţă;
De aş fi şi eu cu voĭ
Nu m'aş da pe amândoi.
M'aş lăsa sara pe pat
Şi m'aş duce la Bănat
Ş'aş scoate turci din ţară
Şi pe voi di la ocară.

V.

Verşul rumânuluĭ. (p. 11—13)

Saltă măĭ rumâne, saltă
Că (?) (*cu*) jucarê ćaĭ înnaltă,
Jucarê ćaĭ românêască
Fie cine o hulêscă,
Aşa Romulus sălta
Cu pićoru în pământ da
Cu soţâ care avê
Când cetatê o zidê
Romulus merjê înnainte
etc.

(N'am copiat întreg, de oare ce se vede originea *artificială !).*

VI.

Verş de dragoste (p. 14).

Dulce-l gura sărutată
De mustaţă depărtată.
Câte-ĭ *zo*a de lungă
Abea toată să nêjungă.
Când iţĭ spuĭ ceva în faţă
Primeşti-le cu dulćaţă.
După cum mintê poftește
Pofta încă maĭ doreşte.

După ce sara te culcĭ
Gândeştĭ îndată visurĭ dulcĭ;
Când gândeştĭ la cele dulcĭ,
Multe vezĭ daca te culcĭ

Incepuş de tinerică,
De dragoste a-ţ fi frică;
Mie aşa mi să pare,
Dar nu striga aşa tare.
Gândeştĭ să primeştĭ
Cu mine(1) sărutate de mine?
Dacă nu mi-ar fi ruşine,
Să vază cum ar fi de bine.
Dar ce făgădueştĭ
De pururea să plineştĭ l
Fie voea dumitale
Toate le grăeştĭ cu cale

VII.

Verş (p. 15—16).

Cându-ĭ despre primă-vară
Sâmte ş(i) lume mirosală;
Ramurile prind a creşte,
Şi frunza li să lăţeşte.
Cunosc timpul păsările
Cumu-ş cântă glasurile.
Toate-ş cântă cumu-ş cântă.
Pre Dumnezeu bine-l cuvântă.
D*a* pasărê turturêoa
Acea poznă îş făcè ·
Tocmaĭ pă chilie mê.
Aşa cântă şi sturzul,
Să audă călugărul,
Pe dêsupra pomilor
In butul diecilor.
Că Greci cu luminile
Eĭ ne golesc punjile,
Desfăta-nêm desfăta
Ne temem de vlădica;
Maĭ tare de egumenul
Că acela ne ştie gândul.

Şi codru s'au închieat
Şi cucul ş'au cântat
Şi noĭ Blajul l'am lăsat
Dêcă frunz' a îngălbin*a*t,
Noĭ la Blaj iar om veni.
La mânăstire la Blaj
Noĭ tre*i*m cu năcaz;
Nime în lume nu ne crede;
Da nê crede cine ne vede!
Ce lucru minunat
De la noĭ s'a întâmplat:
De *căs*le nêm lăsat,
Şi celediu l'am uitat
Şi de părinţĭ nêm depărtat.
De acum şi până-n vecie
Popĭ la Blaj să maĭ fie.

Compară Cântarea a 3-a: «Primă-vara» din «deosebitele cântărĭ» ce urmează în colecţia luĭ Ant. Pann după: «cântecele de stea». Aci s'a modificat cu totul, şi s'a individualizat. Autorul, se vede foarte clar, este un *diac* de la mănăstire din Blaj.

(1) Cit. *bine.*

www.dacoromanica.ro

VIII.

Verşul Horinci p. (16—17).

Horincă, draga mê,
Pus-am gând că nu t'oĭ bê
Cujet să mă las de tine,
Tu te ţiĭ tare de mine;
Eu gândesc să te uresc,
Numaĭ să te părăsesc.
Dêcă vedèm pre alţiĭ bând,
Al meu trup tare arzând,
Aş pune şi jurământ;
Da tu nu maĭ eş din gând.
Şi eu m'aş jura cât de rău,
Da mă tem de Dumnezeu;
Că mă tem că voĭ minţi
Că tu mă veĭ celui.
Că aşè te purtaş asară
De m'aĭ făcut de ocară.
Dacă eu m'am îmbătat,
Satul în lung l'am luat;
Câţĭ pă mine mă vedè
Toţĭ de mine râdè;
Acela râdè maĭ tare
Cuĭ dam pită şi sarê.
Căţ prin gur te vor lua
Toţ prind a să lăuda:
Că au câte şase boĭ,
Şi câte o sută de oĭ;
Da ceĭ maĭ mulţĭ n'au niciĭ doĭ.
Că de au şi avut
Tot de tine s'au plătit.
Da rămâi horincă în pace
Că eu n'am ţie ce-ţĭ face.
Dacă banĭ au căpătat
Fire lor o au înălţat.
Dacă prinde omul a bê
El îş bê şi chemeşè;
O zi de vară,
Rămâne până în sară.
Când fu de către sară
Rămăseĭ de ocară.
Da rămâi borincă în pace,
Că eu n'am ţie ce-ţ face.
Numaĭ eu ce t'oĭ bê,
Până eu t'oĭ avê,
O horincă draga mê!

Cf. Cântecul vinului în: Calendarul lui Vonifatie setosul, un manuscript alŭ nostru din 1827 fol. 5 *b*.

Alt cântec al, «beţivului». v. Şezătoare an. VII. (1881) pag. 129—130. ca ideiă comp. şi: Leonat şi Dorofata de V. Aaron.

IX.

Verşul preoţâlor (p. 17 19).

O prină (1) minunată.
Auzită în lumê toată!
Auzită din vecie,
Precum şi cartê scrie,
Ce-ĭ sfânta ca învăţătura,
Cinstita ca şi scriptura:
Că te pune la tisíe
Şi la sfânta preoţâe.
Intíe m'am căsătorit
Aţ oĭ m'am şi pr oţât.
Şezând cu ceĭ marĭ la masă,
Şi gândind la preotêsă.
Dulcĭ 'm par aceşti doao
Şi trecură ca o roao.
O amărâtă ce (2) moarte!
Cum mă amărâş aşè forte?
Mi-ai luat moarte, soţâea
Şi am rămas cu preoţâea.
Acum tu mă facĭ să o lasu
Sau să trăesc cu năcazu.
Iar de mă căsătoresc
Iar de cinste mă lipsesc,
Că'm pierdu darulŭ cu ruşine
O amar şi vaĭ de mine!
Numaĭ atuncĭ mă veselesc
Când sfânta jertíă slujesc:
Cu gând apostolicesc
Evanghelia o citesc.
Eşind afară la lume
Văd pre alţâ cu glume
O vaĭ! nu să poate spune.
M'aşĭ duce la pustiire
Să nu văz lumêsca fire.
Că aćastă călugărie,
Nu-ĭ ca ća de la pustie;
Da am prunć şi nu-ĭ pot lăsa,
Că lêu murit maică-sa.
Inima îmĭ aduce aminte:
Din triĭ alege-ţ părinte.
Şi de acum până în vecie
Mila Domnuluĭ să fie.

Acest cântec este lucrat după «cântecul de stea care începe cu aceleaşĭ cuvinte: O pricină minunată Di'nceput din lumea toată etc. Ant. Pann No. 10.

(1) Cit. *pricină*.
(2) Cit. *de*.

www.dacoromanica.ro

X.

Verşul lui Iosif (p. 19—20.)

Când s'a văzut Iosif legat
Cu amar s'au supărat,
Strigând din gură grăin
Şi de frică tremurân :
«Taic-al meu cel cu dor mult,
Nu te uiţ că eu mă duc,
Tirani ceĭ fără milă;
Mă legară d'o cămilă,
Să mă ducă într'a lor ţară
Să le fiu eu de ocară.»
Aceştê Iosif grăiè,
Şi cu mult amar plânjè
Şi când îl dusă la mormântul maciĭ
Plânjè cu amar şi jale : [sale
«Deschide-ţ maică ochiĭ tăĭ
De vezĭ ce făcură fraţi meĭ
Că mă dederă rob legat
Ca de ei să mă despart.»

Maĭ la vale No. XXV se află acest cântec maĭ complect v. acolo.

XI

Verşu străinătăţâ (p. 20—21)

Jale-ĭ D-ne, cui jale,
Jele-ĭ inimaĭ maici mele ;
Jele-i la tot namu mieŭ
Din voinic, strein ca eu,
Care acum mă streinez
De părinţ mă depărtez,
Macar nu s'ar cuvini
Ca parinţâ a-ĭ părăsi.
Vezi că vremê au venit
Voinic de călătorit.
Unde voinic lacrămi varsă,
Pentru maică-sa dêcasă.
Voi cocoane tinerele,
Dragostê inimi mele,
Care în lume petrecêm
Din inimă vă iubèm;
Că de va fi pace în ţară
La voĭ m'oĭ întoarce eară,
Iar de va fi răutate
Eu încă voi trimite carte.
De n'oi scrie cu cernêlă
Că de aceea e mult în ţară ;
Ci oi scrie cu aurel
Că dêcela îĭ puţânel.
Oh Ardêl ţară frumoasă,
Rămâi acum sanătoasă !
Cu izvoră limpejoare
De mine părăsitoare;
Cu codri ceĭ prê înfrunzâţâ
De dânşi mă părăsiţĭ.
Şi voĭ toate celê-l'alte
Rămâneţâ cu sănătate.

XII.

Verşu străinătăţâ (p. 21—23)

Săracă străinătate,
Mult eşti fără direptate.
Incunjuraĭ ţările toate,
Şi de tine n'avuĭ parte,
Că de mic am pribejit
Tot în streiniĭ am trăit.
Nicăiriĭ cât am umblat
Odihnă n'am căpătat.
Vine-m doru câte odată
Să mă sui la munţ cu pieatră,
Să mă uit în lumê toată
Pe unde am *(am!)* umblat odată
Find cu maică, cu taică,
Nu străin ca astă dată.
Vine-m doru uniori
Să mă sui la munţ cu floriĭ ;
Să mă jeluesc cu horiĭ,
Să-mĭ maĭ trêcă din fioriĭ,
De obidă şi de doriĭ,
Imĭ vinê ćasul să moriĭ,
Şi întorsăĭ ochi rotă,
Şi văzui şi lumê toată;
Pe dêsupra negura
Jos sta mulţĭ ca tabăra;
Jelui-m'aş munţâlor
De dorul părinţâlor;
Jelui-m'aş brazilor,
Pentru dorul fraţâlor;
Jelui-m'aş florilor,
De dorul surorilor;
Jelui-m'aş petrilor
Pentru dorul verilor

Aceste două cântece aŭ multe paralele şi aŭ devenit chiar şi doine populare. Intâiŭ în ms din 1784 p. 290*a* : «Cântecul voiniculuĭ străin» Apoĭ în cel de la 1800 p. 75-77 : «Stihurile omuluĭ străin». Şezătoarea an V (1879) p. 124—125. «Dorul plângător» Alexandri : Poesiĭ populare Nro XIV p. 240 :» Străinul «Pe acest cântec îl maĭ regăsim în : Calendar pe 1850 de

www.dacoromanica.ro

Ant. Pann p. 69—70, începând cu cuvintele: «Tirană streinătate». Marian: Poesiĭ poporane Tom. II (Cernăuţi 1875) No. 8 (p. 13) şi No. 20 (p. 29).

XIII.

Verşul veseliĭ (p. 23 24)

A. a. a. paća până când va sta,
e. e. e. paća tot să rămâe
Impăratul să fie
Mulţi anĭ cu bucurie
e. e. e. paća tot să rămâe.
i. i. i. avem a ne veseli,
Am tăcut când va veni
Avem a ne veseli.
o. o. o. D-ne paća ţâne-o
Dragosta înmulţeşte-o
Paća întăreşte-o
o. o. o. D-ne paća ţine-o.
u. u. u. binecuvânte-*u* şi tu !
Ĭată earna maĭ trecu
Şi vremê să prefăcu
u. u. u. binecuvânte-*u* şi tu !
ê. ê. ê. soarele când s'a ivè
Turturêoa cât colê
Cum să bucură şi ê
ê. ê. ê. soarele când se ivè.
ă. ă. ă, ţara în bună pace stă,
Paserê pe tufă stă,
Cântă şi se bucură
ă. ă. ă. ţara în bună pace stă.
a. a. a. mulţ anĭ fie tot aşa.
Tot cu pace să trăiţĭ
Aşa să vă veseliţi.

XIV.

Verşu pustiĭ (p 24 25)

O prê frumoasă pustie!
primêştê mă intr'a ta desiea! of
Ca pre pruncul a sa maĭcă
Când la ţâţă îl aplêcă. of.
Şi în lêgăn îl odineşte
De tot răul îl fereşte. of.
Păzeşte-mă fără fricâ,
Să nu mă tem de nimică;
Pe la mez de mêză noapte
Nu mă înfricoşa de moarte.
Nice căuta îngrozire,
Să mă facĭ fără de fire.
Têm ĭubit pestă polată,
Tot cu aur ferecată.
Têm ĭubit pre vistiere,
Ce sânt plină de avere.
Inpărăţâea am părăsit,
Şi la pustiire am venit;
Find sălbatică fieară,
Părăsind lumêa *ci* amară.
Cât în lume am trăit
Multe valurĭ am pătât.
Dară sânt a ta rădăcină,
Voĭ să scap fără vină.
Şi prin a tale verzĭ lamuri,(1)
Voĭ să trăesc făr valurĭ.
Ramurile tale îţ plêcă.
Ca ruga să mi să trêcă;
Şi le plêcă cât de jos,
Ca să dobândesc folos.
Că doresc de al meu părinte
Plângând cu lacrăm ferbinte,
De părintele *Varlaam*
Care povăţuitorĭ era-m;
Carile m'au îndemnat,
De eu lumê am lăsat.
Şi în cale-am povăţuit,
La pustie am venit,
Ca să urmez luĭ Hs.
Care-ĭ lumi de folos,
Care ş'au vărsat sfântul sânge
Pironindu-să pe cruce;
Care m'au răscumpărat
Din strămoşescul mieu păcat.
Oh Hse! împărate!
Mă rog să'm facĭ şi mie parte;
Cu îngerĭ să mă odihnesc.
In vecĭ să mă veselesc.
O prê frumoasă pustie!

O variantă se află în manuscriptul meŭ de la 1784 p. 141b 142a; la Anton Pann avem două variante, una: cântecul de stea No. 15, şi a doua: cântarea *10* din «deosebitele cântărĭ» intitulată: Pustnicul. Maĭ pe larg v. Literatura populară română» pag. 47—53, unde am arătat atât izvorul acestor cântece cât şi paralelele slavone.

XV.

Verşu luĭ Adam (p. 26—29)

Veniţ toţ ceĭ din Adam,
Şi cu fiĭ luĭ Avram,

(1) Cit. lanuri.

www.dacoromanica.ro

Să cântăm verșurĭ cu jale
Pentru a luĭ Adam greșale.
Și pentru a luĭ izgonire
Jelnica din raĭu gonire.
Că îndată cât au greșit,
Domnu din raĭu l'au gonit,
Și în poarta raĭuluĭ pusă
O pară de foc nestânsă.
Adam văzîndu-să pă sine
Lăpădat de atâtă bine
Tare începu a plânje
Și cătră Eva a zice :
O amar Evo și ție!
Că tu îmĭ făcuș acasta mie:
Că pre tine te ascultaș
Sfânta poruncă călcaș :
Care pentru o mâncare
Sânt pedepsit așa tare,
Că acum mă bucuram
Intru slava ce eram.
Pentru acêea, D-ne sfinte!
Fie-ț de noĭ aminte,
Nu ne de tot lepăda,
Find noĭ zidirea ta.
Și fie-(ț) de mine milă
De am și greșit de silă.
D-ne, eu am greșit ție,
Iar pentru a mea soție
Să nu fiu până în sfârșit
Așa tare părăsit.
Raĭule! grădină dulce
De aicĭ nu m'aș măĭ duce,
De dulcața poamelor,
De mirosul florilor,
Păntru dulcața din tine
O amărâtul de mine!
Că unde îmĭ aduc aminte
De a tale și multe sfinte,
Lacrămile mă coprind ĭară
Aprinzându-mă cu pară.
D-nu cel prê sfânt văzând
Pre Adam așa plângând,
Trimițând al său cuvânt
Pre un înger al său sfânt,
Și cătră Adam zicând :
«Tacĭ Adame ! nu maĭ plânge
Măcar de aĭ și greșit
Nu têm de tot părăsât.
Dar dêcum veĭ câștiga,
Toate cu sudoarê ta.
Lucrând tu pământ cu trudă
Și cu ostănêlă crudă.
Murind cu amară moarte
Precum și fiearăle toate.
Tu Evo întâĭ aĭ greșit
Pre Adam l'aĭ prilostit.
Și din *toate* (1) aĭ luat,
Si și(!) luĭ Adam ĭ-aĭ dat ;
Și tu când veĭ naște pruncĭ
Atuncĭ să aĭ grele muncĭ.
Dar veĭ fi bărbatuluĭ
Sâpt toată ascultarê luĭ.»
Evi încă ĭ-au dat aminte
Cum să-ș facă înbrăcăminte.
Iar dêvolul cel viclên
Prin al său prea viclên plan
Insuș la Adam s'au dus
Și cătră Adam au zis :
«Tać Adame! nu maĭ plânje
Ci fă precum eu voi zice ;
Dă-mĭ tu mie ce voi cere
Ca toate să fie a mele.
Fie câț vor fi din tine
Dă-ĭ cu toțâ să fie la mine,
Și supt a mê ascultare
Find eu împărat mare ;
Apoĭ te voĭ lăsa în pace
Să lucrezĭ precum îț place.
Și dă Adame nește lut moale
De cari fac olari oale,
Și dă Adame flama ta
Așa-ț vorbește Sătana.»
Cum Adam flama ș'au pus
Nao pecete ș'au scris.
La Marê nêgră s'au dus
In mare o au ascuns ;
Draci o sută o străjuê.
Fiește-cine călătorê
De pre acolo îl depărta:
Nu pute merje în *ne*voea(2) sa.
D-nul s'au milostivit,
Și din ĭad nêu slobozit;
Dând pre fiĭul său spre moarte.
Au mântuit lumê toată.
Petrile s'au despicat
Și pecetê o au luat.

O variantă maĭ vechĭe se găsește în manuscriptul nostru de pe la 1800. Noĭ am publicat amândouă variantele în : «Literat. pop. română» pag. 275—284 unde am arătat și izvoarele lor literare. Altă des-

(1) Cit. poame
(2) Cit. voea

www.dacoromanica.ro

voltare a acestuĭ cântec este cântecul următor sub No. XVII, care are maĭ multe paralele.

XVI

Verş la nuntă. (p. 29—30)

Făr de început făr de sfâşit(1)C G.(2)
Fost'au D-zău cuvânt. C.G.
Când vru *nuta* a să face, C. G.
Precum luĭ D-zău place. C. G.
Fost'au şi Is. chemat. C. G.
La *nuta* ce s'au aflat, C. G.
Is. şi cu maică-sa C. G.
Să veselêscă masa. C. G.
Nimenea nu cuteza C. G.
Pre Is. a-l întrăba. C, G.
Iar maică-sa a cutezat C. G.
Pre Is. l'au întrăbat : C. G.
O fiul mieu cel dulce! C. G.
Băutura nu nêjunge. C. G.
Iar Is. au poruncit : C. G.
Şasă vasă au plinit C. G.
Vasă din pieatră ćoplite C. G.
Spre curăţâe întogmite C. G.
Şi au zis să le umplă, rasă C. G.
Şi să pue vin în masă. C. G.
Au zis să dee întâĭ la nun C. G.
Să guste vinul *de* (3) bun ; C. G.
Iar dacă nunul l'au gustat C. G.
Foarte tare s'au mirat. C. G.
Şi cu glas mare au strigat: C. G.
O ce lucru minunat! C. G,
Când se face uspă(ţ) mare C. G.
Intâĭ duc vinul cel tare C. G.
Iar dacă se veselesc C. G.
Şi cel maĭ slab îl primesc. C. G.
Atunća începu a spune, C. G.
Slugile de acea minune, C. G.
Car s'au făcut la Simon în casă C. G.
Find şi Is. la masă. C. G.
Că la a luĭ uspătare C G.
S'au făcut minune mare, C. G.
Că prefăcu apa 'n vin C. G.
Să fie voea deplin. C. G.
Bêţ boerĭ şi vă uspătaţ C. G.
Pre D-zău lăudaţ. C. G.
Că de aćastă minune C. G.

(1) Cit. sfărşit.
(2) Cana Galilea.
(3) Cit. dee

Nimenê nu poate spune, C. G.
Fără numaĭ slujile, C. G.
Carê au umplut vaşăle. C. G.
Că eĭ le umplură de apă C. G.
Şi să făcê vin în vêdră. C, G.

v. maĭ la vale *B* No. *XI.*

XVII.

Verşul luĭ Adam (p. 31 33)

Până n'au gresit Adam
În păcat nu eram
O ticăloşi de noĭ!
Iar Adam dacă au greşit o. t.
D-nul din raĭ l'au gonit o. t.
Şezând la poa(r)tă şi plângând o.t.
Şi din gură aşa grăind : o. t.
Că afară mă aflaĭu o. t.
Dintru tine dulce raĭu. o. t.
O vaĭ copacĭ roditorĭ o. t.
Câmp înpodobit cu florĭ! o. t.
O vaĭ curate izvoră o. t.
Şi munţĭ cu vânturĭ uşore. o. t.
O vaĭ lucrurĭ de odihnă o t.
Şi zăpode cu lumină. o. t.
O vaĭ râurĭ de mult bine o. t.
D-zău cu voĭ rămâne. o. t.
O grădină luminosă o. t.
Cu lumină mângâosă. o. t.
Iară D-zău aşê grăind o. t.
Glas către dânsul zicând : o. t.
Adame nu te aşê jelui o. t.
Că eu te voĭ milui o. t.
Şi ce tu aĭ fost pierdut o. t.
Iară-ţ va fi dăruit · o. t.
Acest loc de odihnă! o. t.
Din inimă el suspină o. t.
[Din care D-zău nêŭ scos o. t.
Fără de nić un folos] o. t.
Dânsul zice forte tare
Cu plânje*le*(1) forte mare o.t.
O ticălosul, D ne. de mine!
Cum să nu plâng eu către tine?
Că eu porunca o am călcat
Care mi o aĭ fost dat. o. t.
Că şarpele au învitat
Pre Eva o au înşălat, o. t.
Din pom străin au mâncat
Şêmândoĭ golĭ nêm aflat; o. t.

(1) Cit. plânj*ere.*

www.dacoromanica.ro

Pentru a Evi nêscultare
Nêm lipsit din desfătare. o. t.
Pentru o mâncare amară
Ne scoasă din rai afară. o. f.
Pentru o prê(1) sfătuire
Lipsiţ de atâta mărire! o. t.
Iară raĭu aşa grăi:
Adame! nu te jelui. o. t.
Maĭ bine te du de la mine
Că n'aĭ slujit mie bine. o. t.
Adam diń suflet jemând
Grăind cu jale plângând: o. t.
O raĭule! polată frumoasă!
Cu lumină mângâósă o. t.
Raĭule! grădină dulce
Eu nu mă îndur a mă duce, o. t.
De glasul îngerilor,
De vorba păsărelor, o. t.
De mirosul florilor,
De zvonul albinelor, o. t.
De gomotul sfinţilor
De mărirê dreptâlor; o. t.
Dar încă-ş de alt bine,
Ce am avut întru tine.
Vin' raĭule să ne împăcăm
Amândoĭ mâna să dăm; o. t.
Dêcum până la judecată
Nu ne om tâlni nicĭ o dată; o. t.
Noĭ ne ducem cu sfiêlă
Pe calê cê de zmintêlă. o. t.
Rămâĭ raĭule sănătos
Din care D-zău nêu scos. o. t.
D-zău nêu blăstămat
Şi din raĭ nêŭ lăpădat, o. t.
Să mâncăm pâne cu ostânêlă
Pentru a nostră greşală. o t.
Dar D-zău s'au milostivit
Şi ĭară nêu miluit. o. tic.

Acest cântec nu este decât o desvoltare modificată a cânteculuĭ No. XV, şi se aseamănă cu *B* No. XIX şi XX. La Anton Pann corespunde No. 18. compară apoĭ: Marienescu, Colinde, Bucurescĭ 1861 No. 32 p. 91 92. Altă variantă: Şezătoare an. VII (1881) p. 163—164.

XVIII.

Verş mângâos. (p. 33—35).

Veniţ cu toţâ dinpreună
Să ne facem voe bună,
Să ne bucurăm cu D-nul
Şi să-ĭ strigăm cu tot omu(l):
Că n-i D-nul mântuinţă;
Şi să-ĭ strigăm cu credinţă.
Să întâmpinăm sfânta faţă
Cu ruga şi cu dulcĭaţă,
Şi psalmişti de cântare
Şi să-ĭ strigăm cu glas mare:
Că mare D-nu estă D-nul
Şi împărat pestă tot omul.
Şi de prin ţările toate
I să închine nêmurĭ şi glote.
Că-ĭ ĭastă lumê spre mână
Cu pământ(t) şi cu ce-i plină.
Că împăraţă şi cu crai
Fac cetăţile cu ani(1)
Cu şanţurĭ şi cu zidurĭ frumosă
Şi polată luminoasă,
Ca mortea să nu-ĭ găsască
Şi de pământ să nu-ĭ trintêscă.
Atuncĭ mortê ĭi găseşte
Şi de pământ ĭi izbeşte,
Nicĭ un zid nu foloseşte
Nicĭ poarta o opreşte.
Iară tu sărace ome!
Macar că nu morĭ de foame,
Nu te ţâne că eştĭ tare
Că ţ-â moartea în spinare,
Şi de pământ te trânteşte,
Şi de fuĭĭ te opreşte.
Şi din casă luminosă
Mergi în casă întunecosă.
Şi din haine aurite
Mergĭ în copârşao cernită.
Vêcul lumi se sfârşeşte,
Şi jud(eţ)ul se gătеşte,
Tatăl, fiĭul va mâna.
Cu duhul d'i-or judeca
Inģări vor trâmbiţa,
Toţ morţâ să vor scula;
Râul de foc va curge
Şi pre păcătoş i-or duce,
Unde e focul nestins
Şi gale şi mare plâns.
Iară tu sărace ome!
Nu te ţânê că eştĭ tare
Că ţ-i mortê în spinare
Macar cât vii fi de tare,

(1) Cit. rea.

(1) Cit. *ai* plural arhaic de la *an*.

www.dacoromanica.ro

Şi de pământ te trânteşte,
Şi pre D-zău iubeşte.

Vezĭ mai la vale *B* No. II, Manuscriptul din 1874 No. III. Ant. Pann, No. 25: *Proorocia*.

XIX.

Versĭ la morţâ (p. 35—38).

Mult amăjitoare lume,
Toate câte ai, sânt glume,
Şi visurĭ prisositoare
Ca negura trecătoare.
Toate sânt deşertăcĭune,
Toate prav şi putrejune.
Tu a nostră zămislire
Mijloceşte la drêpta fire.
Ne dai maĭcelor în braţă
Să ne crêscă spre vieaţă,
Socotind să tot trăim
De morte puţâ(n) sânţim.
Nice nu ne naştem bine
Valuri de năcaz ne vine,
Ne trudim şi asudăm
Ca multe să adunăm,
Să avem lungă vieaţă
Dintr'ânsăle cu dulcĭaţă.
Iar tirana moarte vine
Avănd cujet rău la sine,
Râde de a noastră trudă
Şi de sudorê cê crudă.
Togma atunci când gândim
Că mai fericiţ trăim
Săcerê cea ascuţâtă
Sprê a noastră trêbă gătită,
Cu cumplire o sucește,
De vieaţă ne lipsăşte;
Şi după multe nevoĭ
Ne trimite înapoi
În pământul ticălos
De unde e omul scos,
Şi zidit de D-zău
După însuş chipul său.
Pe toţ pe rând ne adună
La al său loc înpreună,
Pre uni la bătrânêţă
Pre alţâ la tinereţă.
De bătrâni nu-i ruşine,
La cel tinăr încă vine;
Nu să teme de voinicĭ
Nici-i milă de pruncĭ micĭ.
Nu-i milă de înpăraţĭ
Cu taberi încă (încă!) încunjuraţ,
Morte tot-i stăpâneşte,
Şi preste toate domneşte.
Toate pier, să mistuesc
Şi nu să maĭ pominesc;
Pêre ticălosul om
Mâncând strămoşul din pom.
Rămân cele adunate,
Prin ostenêlă cruţate;
Păntru că duce în pământ
Numaĭ puţânel vejmânt,
Cu care să învăluăşte
Şi de tot să despărţăşte.
O amară înşălăcĭune!
O vaĭ rê amărăcĭune!
O vaĭ cum ne înşălăm
Când trupurile îngrăşăm;
Vermilor sântem mâncare,
Pământuluĭ îngrăşare.
Şi cine n'a vre să crêză
Mêrgă în mormânt să vază,
Unde stau nenumăraţâ
Dinceput îngrupaţĭ.
Şi aicĭ pă lume să vie
Ca el să-mĭ spue şi mie:
Care au fost cel bogat?
Şi care e cel sărac?
Şi care e cel frumos?
Şi care neticălos?
Sau nu într'un chip putrăzăşte?
Şi într'un chip se mistuesc,
Crai ceĭ marĭ şi împăraţĭ,
Puternicĭ şi bogaţĭ.
Putrăzăsc şi ce avuţĭ (?)
Inpotrivă cu ceĭ avuţâ.
O pieatră, un foişor
Acopere vâlfa lor.
Fapta bună cu noĭ vine
Şi ne povăţueşte bine.
Sângură fapta cĭa bună
Mêrje cu noĭ dinpreună;
Cêlêlalte rămân toate,
Aici pe lume, gloti.
Să ne silim dară bine
S'ajunjem noĭ înşine
Cătră locul fericit,
Din vêc celor buni gătit,
Care în vieaţă trăeşte
Şi au trăit sufleteşte;

www.dacoromanica.ro

S'au purtat ca un creştin
Vitêz a luĭ Hs. deplin.

Acest cântec stă în înrudire foarte de aproape cu poema luĭ Miron Costin: — «Viaţa lumiĭ», scrisă pe la 1670 şi publicată de noĭ în «Chrestomathie română» vol. I pag. 202—205; maĭ vezĭ sus No. II, No. XVIII, şi maĭ la vale *B* No. II, carĭ sunt desvoltărĭ deosebite tot ale aceleiaşĭ teme

XX.

Verşul popi Ilia care ş'au lăsat popiea. (p. 38—42)

Frunză vêrde, vêrde în plop
La Sibii un pătrupop,
Frunză vêrde, tililie
Anume popa Ilie,
Om frumos la căutătură
Şi la chip, şi la făptură,
In *prum*blare au eşit;
Cu Cătălina s'au întâlnit,
Din vedere s'au ĭubit
Şi către dânsa au grăit:
Cătălină! faţa albă
Faţa ta gropă îmĭ sapă;
N'am pe lume nicĭ o stare,
Păntru dorul tău cel mare,
Rău bolescu-mă de dor,
Păntru tine puişor.
Cătălina cĭa frumoasă,
Şi cu vorbe mângăosă
Ascultă-mă tu pre mine
Uitându-te îmĭ (1) faţă bine
Eu m'oĭ face negustor
Plin de pară şi de dor.
Tu te fă negustoriţă
Negustoriului drăguţă.
Eŭ m'oĭ lăsa de popie
Tu te lasă de curvie
Blem să trecem peste munte,
La locurĭ necunoscute,
Prestă munte în Bucureştĭ
Că sânt boerĭ cum gândeştĭ.
Frunză verde tililie
Sărace popa Ilie!
Lăsaşĭ a ta preutêsă
Pribejiş cu curvă alêsă.
Frunză vêrde, vêrde frajĭ
Préste munte trec doĭ drajĭ
Togma în ţara rumânêscă
Ca dorul să'l potolêscă.
Cum în Bucureştĭ sosi
Vodă îndată oblici
De frumusăţê minunată,
Care Cătălină portă,
Şi la dânsu o au chemat
Şi tare s'au bucurat,
Şi grăi cu mângăere:
Cătălină, luĭ muere,
Fără frică intră în casă,
Pasă de şăz după masă,
Ţâpă haina cê dêcasă
Să-ţ dau altă de mătasă,
Numaĭ tu să porunceştĭ
La ce voeştĭ să gândeştĭ;
Şi să'mĭ fiĭ tuĭ (!) doamnă mie
Alt soţu ţâe să nu fie.
Frunză vêrde tililie.
Suspină popa Ilie.
Acum popa suspina
Nevâzând pe Cătălina.
Albă (1) să uĭtă pe o zăbrea
La Cătălina cum bea
Şi din grai aşa grăè:
Cătălină draga mê
Rămaĭ cu vodă în pace!
Petrecându-ţ cum î(l) p(l)ace.
Şi mă duc la călugărie
Mie altă loţâe (2) nu'm trebue.

XXI.

Intrebărĭ şi răspunsurĭ întră tineri p. 41—44.
între tânăr şi tânără. d. e.:

I. Buză şi supţărele
Facă-ţâ s'o dor de ele.
R. Tot n'aş putea zice zău
Că văz că nu-ĭ lucru rău etc.

(Restul foarte greŭ de descifrat).

XXII.

Alt verş la moartê luĭ Lazăr.
(p. 44—46)

Viţlania frumos nume,
Să poate lăuda în lume;

(1) Cit. *abea.*
(2) Cit. *soţâe.*

www.dacoromanica.ro

Că aŭ dobândit omu bine
Cu tre raze dintru ţine;
Treĭ rază di rozmaragd
Au primit D-nul cu drag.
Rozmarad e numele
Şi alţi ca luminile.
Zio, noaptê neîncetat
Luminêză neîncetat.
Sânt 3 fraţ (I) din 2 părinţĭ
Cu bun nume înpodobiţĭ :
Lazar, Martha, Mariea
Din satul Viftaniea.
Din cetate tot doria
In toată vremê pururê
Cum să să înveṇićască
Şi luĭ Hs. să-ĭ slujască,
Făcu D-nul o minune
Luu pre Lazar din lume,
Şi-l dusără la mormânt
Şi-l îngrupară în mormânt;
Ĭară după patru zile
D-nul făcători de bine,
Călătorind cale bună
Cu ucenici dinpreună
Până la Viftaniea,
La Martha şi la Mariea;
Ĭar ĭale dacă-l văzură
Chĭar la picĭoare căzură,
Plânsără mare plânsoare
Udând sf(int)ele, picĭoare
Şi atuncĭ plângând ĭale
Au grăit cu mângâeare :
Dac'oĭ fi fost de faţă
Lazar ar fi în vieaţă.
Atuncĭ D-nul o au întrebat :
Undă-ĭ Lazar îngropat?
Ĭar dacă l'au arătat
Cătră mormânt s'au plecat,
Jidovi s'au adunat
Să vază lucru minunat.
Pe cel ce l'au îngrupat
Cu un cuvânt l'au învieat :
Vine pretine afară,
Şi mai eşĭ la lume afară!
Atuncĭ Lazar s'au sculat
Pre surorĭ lêu mângâeat,
Find patru zile în ead
Tare s'au fost spărieat ;
Ce au văzut întru sine,
N'aŭ putut spune la nime,
Făr cu lacrămĭ încurcat
Puţântel au cuvântat,
Până earăş s'au mutat
În raĭul cel desfătat.
În cetatea cea frumoasă,
O câtu-ĭ de luminoasă !
O milostive D-ne sfinte
Adu-ţ şi de noĭ aminte;
În raĭu ne învrednicește
Cu Lazar ne sălăşlueşte !

O versificare a povesteĭ evanghelice ; Ioan cap. XI. Această poveste a maĭ servit des ca text la propovedaniĭ, maĭ cu seamă făcând parte şi din citaniele obicinuite la rânduela pogrebanieĭ. v. textele relative din c. 1650 şi 1669 în «Chrestomathia română» vol. I. pag. 137—141 şi p. 186—188. şi în «Molitvelnic.»

XXXIII.

Verşĭ (p. 47—48)

Auzi-ne D-ne sfinte,
Fie-ţĭ şi de noĭ aminte.
De năpaste ne fereşte
Şi în raĭu ne sălăşlueşte.
Şi cu drepţă ne înpreună
Să ne facem voe bună,
Acolo să sălăşluim
Şi în vecĭ să te proslăvim.
Acolo e fală domnêscă
Şi milă călugărêscă.
Dumnezău din cerĭ priveşte,
Toată lumê să clătească,
De ale luĭ sfinte rază
Toată lumê luminêză.
O, prê milostivă maĭcă!
Tu spre ruga mê te plêcă.
Orĭ când mă voĭ ruga ţie
Priimită să fie ruga ţie.
Când m'oĭ ruga cu omilinţă
Cu cântare de credinţă.
Oh, prê milostivă Maĭcă !
Ce dar ţ'oĭ da ca să-ţĭ placă ?
N'am lucrurĭ de curăţae
Care sânt plăcute ţâe,
Ci priimește de la mine
Dragosta ce am spre tine ;
Şi întru toată a mê vieaţă
Tu îm fiĭ mie povaţă.
Şi încătr'o mă voiŭ duce
Tot în grija ta ceĭa dulce

www.dacoromanica.ro

Şi în călătorie
Tu îm fiĭ mie soţâe.
Să mă păzăştĭ de nevoĭ
De pizmaş, de omenĭ răĭ.
De vrăjmaşul ne fereşte,
Şi în raĭ ne sălăşlueşte.

XXIV.

Verşul luĭ Iosif. (p. 48—50)

Când s'au văzut Iosif legat,
Cu amar s'au supărat;
Strigând, din gură grăind
Şi de frica trămurând:
«Taic'al mieu, cel cu dor mult
Nu te uiţĭ precum mă duc!
Tiraniĭ ceĭ fără milă
Mă legară pre o cămilă;
Să mă ducă într'a lor ţară
Ca să le fiu de ocară,
Vin'acum taico, la mine
Să nu mă duc de la tine.»
Când pre Iosif îl ducê,
Şi cu dânsul ajungê
La mormântul maică-sa,
Cu amar mare plângea
Şi din gură aşa grăea
Cătră dulce maică-sa:
«Intorce-ţ maică, ochiĭ tăĭ
De vezĭ ce-m fac fraţâ mieĭ,
Cum dor să înpotrivirĕ,
Tiranilor mă vândură,»
Iar când Iacov au auzit
Că Iosif ar fi perit,
Cu jale s'au înbrăcat
Ca să scape de păcat:
«Oh! fiĭul mieu cel prê dulce,
Până când eu te voĭ plânje?
Oh! fiul mieu cel frumos
Care mi-aĭ fost de folos!
Oh! fiul mieu cel dorit
Unde eştĭ acum părăsit?
Oh! fiul mieu cel prê dulce
Cum te îndurĭ a te duce?
Şi pre mine m'aĭ lăsat
Tot cu jale supărat.
Oh! amar viaţâ mêale
Cum voĭ să o petrec cu jeale!
Find-că n'am nicĭ o mângâêre
Mângâêrê inimiĭ meale.
Că cine m'au mângâeat
Pre el Dumnezău l'au luat.
Oh! Iosife, sufletul mieu
Eu morĭ pentru dorul tău.
Iosife! tăriê mê!
Oh! vino, puterê mê!
Oh! deşchide-ţĭ braţâle
De-m primêşte jalele.
Că lumê înşălătore,
Şi de omenĭ pĭerzătoare.»
Când Iosif ar fi perit,
Atuncĭ mult s'au jeluit,
Şi din gură au grăit
Domnuluĭ au mulţămit:
Slavă Domnuluĭ să fie
Că ce au vrut să-m dê mie;
Pre acel, ce l'am avut
Pre acela l'am pĭerdut.
Şi pre Iosif l'am arătat
Sfêdnic unuĭ împărat,
Foarte bine credincĭos
Precum au vrut şi Hs.
Şi împărat l'au rădicat
Forte tare înălţat,
Şi pre aicĭ va veni
Preste fraţĭ va stăpâni,
Fiĭul nostru cel frumos
Care v'au fost de folos.
Şi dêcum până în vecie
Mila Domnuluĭ să fie.

Maĭ sus No. X încă se află un cântec despre Josif, dar fragmentar.

O paralelă avem la A. Pann: cântărĭ deosebite No. 1: «Iosif şi fraţiĭ luĭ». Intr'un manuscript mixt de pe la 1740, pe care'l posedăm, se află: «Povêstê pentru a luĭ Iosif şi a fraţilor luĭ şi Iacov tatăl lor» (f. 53a—79 a) o poveste deosebită, care urmează însă întocmaĭ spunerea Bibliei.

XXV.

Oraţâe la crăciun. (p. 50—51)

Feri frate în laturĭ
Să spuĭ şi eu a mele sfaturĭ,
Nu numaĭ tu să vorbeştĭ
Pre acest om lă (?) înveseleşti.
Că şi eu am învăţat carte
Ca şi dumnê-ta minćun frate
La şcolă am umblat,
La un dascal am învăţat.
Dar să ştiţ bine creştini
Şi d-nêvostră vecini

www.dacoromanica.ro

Să ascultaţ ce voĭ spune
Că n'am mâncat astăz prune ;
Ci am mâncat colac cu cârnaţ
Că ţâne maĭ bine de saţ.
Sai cocoş din pod,
Pe vatră la foc;
Să te frijem în frigare
Să te presărăm cu sare;
Cu hirên să te unjem
Cu furculiţa să te înpungem,
Pe masă să te rădicăm
Şi de tot să te mâncăm.
Adă o ţâr de vinars
Să ne unjem pe supt nas.
Că aşa de rêce bate vântu
Cât s'a crepat pământu.
Adă şi feriea de vin,
Să fie cina deplin.
Şi bine nêĭ omenit
Şi încă nêĭ cinstit.
Că noĭ vă forte poftim,
Şi ne răcomăndăluim :
Poftim să ajunjĭ multe
Sărbătorĭ dê acêstê sfinte ;
Şi ca să poţ săvârşì
Şi orĭ câte [câte] (!) veĭ socoti;
Şi câte în gând ţ'aĭ pus
Cu ajutorĭul celuĭ de sus.
Naşterea D-nuluĭ Hs.
Să fie de folos.

XXVI.

Despărţârê a doĭ tinerĭ (p. 51—55).

La tufă de mărăcine
Cum grăbeşte ore cine,
Roba dureştlor (?) vine
Ca să plângă şi să suspine.
Zbor' o tristă turturică,
Suspinând inima 'ş strică,
Şi din ochĭ lacrămĭ pică
Neştiind ce să maĭ zică.
Plânje dup'a sa soţâe
De veselie nu maĭ ştie.
Oh! vaĭ nu să poate scrie
Mai mult mortă decât vie.
Oh! că şi eu plâng de jêle
De plânsul ĭubiti mele,
Amar şi necazurĭ grele
Că să poć trăi cu eale
Oh! jelnică despărţâre!
Mă facĭ dă sâmt chinuire,
Faci doruluĭ prăznuire,
Inimi mele perire.
Prê întristătoare soarte
Rău să bate să mă poarte.
Dorul mă ajunje forte.
Vaĭ năcazul pân' la morte!
Oh! leicuţă bobocită!
Ce despărţâre ne strică.
Greu nour ni să rădică,
Într'o vrâstă supţirică.
Imĭ caută a mă duce,
Tăzâul să nu m'apuce,
Face-mi-s'ar calê cruce,
Ca faţa să nu 'm usuce.
Te înbrăţuşez cu întristare,
Lăcrămezi cu supărare ;
Dulcêţa-i amară tare,
Vaĭ! miearê prăsturătoare.
Vaĭ! murgul m'aştêptă afară.
Să puĭ piciorul în scară,
Să mă duc la cêea ţară.
Rămâĭ suflet a mè pară.
Ceĭu de la tine ertăcĭune,
Ce ţ-am făcut, faţă-mĭ spune,
Cuvânt în dos nu maĭ pune,
Că să dê lumiĭ minune.
Că din multe eştĭ alêsă,
Dragosta ta rău m'apasă ;
Să mă despart nu mă lasă
Mă duc, eară viu acasă.
Macar cine ce grăeaşte,
Altul, alta îndrăjeşte;
Sluguţa ta cât trăeşte,
Tot de tine vorbeşte.
Fui cu noroc încărcată,
Cu dragoste înbrăcată,
Şi de mine neuĭtată.
Rămâi sluguţă plecată!
Purta-voĭ cămeşĭ de jale
Lacrămĭ hainele să'm spele ;
Am ajunĭ (1) văz, zile grele
Năcazurĭ şi gânduri grele.
Vai inima îmĭ stricai
Când pre murg încălecai,
Strigai : saĭ, murgule, saĭ !
Că, cât paş, atâtê vaĭ.
Că leicuţa lăcrămêză,
Tare plânji şi oftêză.

(1) Cit. *ajuns*.

www.dacoromanica.ro

Cinstat-e (1) să nu crêză
Şi o lacrămă să nu-ţ cază ?
Eu şăzând aşa călare
Leica striga cu glas mare:
Oh ! nu păşi aşa tare !
Nu'm da paş de alergare.
Oh vai ! că nu'mi (dă ?) dulcêţa
Şi nu'mĭ întrista vieaţa,
Nu'mĭ maĭ veştezi verdêţa
Ca soarele rușê faţa !
Maĭ sărută-mă o dată
Să mă laş maĭ mângâeată,
Că rămâne suparată,
Inima mê ća stricată.
Maĭ pică'm din buză miere,
Să 'mĭ fie spre mângăere,
Oh ! miere fără putere !
Că acum têi făcu[t] fiere.
Maĭ plêcă-ţ buzăle tale
De 'm maĭ dă doao măgdale,
Să-ţ dau merinde pe cale :
Dor amar, năcaz şi jêle.
Aşa-ţ poftesc cale bună.
Vai ! mersul tău mă 'npreună;
De plânsul tău valê sună
Scăldând ochiĭ în furtună.
Intorce-te, vino eară
La leĭcuţa ta ća amară ;
nu mă lăsa în ocară
Că străină sânt în ţară.

Inceputul se aseamănă, cu «Jalea turturelii» aşa de răspândită. Cf. apoĭ Alexandri : poes. pop. No. XLVII p. 282.

XXVII

După ĭubita scăpată. (p. 55—56)

Lângă apa Someşuluĭ
Cântă valê Murăşuluĭ.
Jumătatê sufletuluĭ
Mêu dus leicuţa 'n sânu luĭ.
Oh ! cum era de cĭudată
Oachişă şi sprâncenată.
La inima mê băgată,
Acum din mână scăpată.
Nicĭ prê mare, nicĭ prê mică
Inaltă şi supţărică,
Nimenê putê să zică
Că ni (1) destul de voĭnică.
Avê haine frumuşêle
Cu podobe de mărjêle,
Măcar şi mai puţânêle
Tot îĭ sta bine cu eale.
Când o văz ducându-să
In inimă petră'm pusă;
Mângăêrê mê è fusă
Vai la ce rău m'adusă !
Blăstămat să fie locul
Unde mi s'au aprins focul,
Unde am început jocul,
Dacă mi-au *fuzit* norocul.
Să nu fiu ştiut mai bine
Dacă m'au lăsat pre mine.
Că acum inima îm ţâne
Tot rane de mărăciune.

cf. Marian : Poesiĭ poporane I, No. 25 p.123—127 «Nevasta fugită» şi «Imputarea» Tom. II No. 48 : p. 66—67.

XXVIII

Nevasta trăind rău cu bărbatul. (p. 56—57)

De m'aş vedê odihnită,
De supărăriĭ năzuită,
Şi de bărbat mântuită
In raĭu m'aş ţânê suită.
Mai mult n'aş fi făr' fire,
Să mai umblu după mire,
M'aş lăsa şi de ĭubire,
Să nu am de bărbat ştire.
Rău mă sfârşesc de plânsoare,
Mă usc stând în picoare,
Inima tot m-e răcoare,
Nić' trăeşte, nić moare.
Că barbatuluĭ nu-i place,
Oh ! de ce boală rê zace ;
Tot suspină, nu maĭ tace,
Şi tot n'are ce să face.
Am un bărbat de ocară,
Leneş ca el într'o ţară ;
Nicĭ o ĭarnă, nicĭ o vară,
Nu easă din sat afară,
N'are chef nicĭ de ĭubire,
Pare că-ĭ luat din fire ;
Iĭ urâcos la privire,

(1) Cit *cinstit e.*

(1) Cit. nu-i.

www.dacoromanica.ro

Nu face nicĭ o ivire.
Sângură-s cu voea bună,
Căsâle cu graĭ îm sună ;
Când îl văz pre el la lună,
Jumătate îs nebună.
Dacă l'am văzut eu bine,
M'am opărit de ruşine;
Mă ocarăt-aţ pre mine,
Când mi-l'arăta(ţ) că vine.
Mă culc cu el tot sâlită
De scârba luĭ năcăjită ;
Până mă văz adurmită,
De grêţă zac marmorită.
Nu m-e cu el nicĭ un bine,
Zdravăn macar că ţâne;
Pentru el n'am sânje în mine,
Stau cu el tot de ruşine.
Eu mă cânt cu multe jêle,
Că vrenică sânt de eale,
Pentru păcatele mele
Care-s forte mari şi grele.
Plină sânt de supărare,
Sătulă şi de răbdare;
Aştept milă, dezlegare,
Dintr'acástă boală mare.

cf. Marian Tom. II No. 76 pag. 96 : «Plângerea nevesteĭ».

XXIX

Cel ce se însoară pentru avuţie. (p. 58—59)

Orb am fost, făr de vedere,
Când mi-am fost luat muere.
M'am bucurat la avere,
O am luat făr' de plăcere
Trag zile cu supărare,
Am prânz, cină, făr'de răbdare.
La culcat şi la sculare,
Supărat sânt forte tare.
Iĭ grabnică la mănie
N'are nicĭ o omenie
Adesă aruncă mie
Că după è am domnie.
Adaosul c'au fost bani
De care au şi Ţâgani
Aceea mi-au mâncat ani ;
Auzit-au şi dujmani.
Aş trăi, că mai am zile
Nu mi-e cu è nicĭ un bine
Nu să loveşte cu mine,
Că è maĭ mare să ţâne.
M'ar înşăla, nu mă poate;
M'ar învinge, è nu poate,
Ba şi din minte m'ar scoate,
Arătându-mă la *gr*oate.(1)
Aş muri şi mai am zile
Mi-aş lăpăda patimile ;
Lăsa-e-aş Iosagurile
Luând în cap dêlurile.
N'are în lucru sporĭ nimica
Ce prinde, dê mână iĭ pică;
Vremea tot cu somnul strică
Şi de mine nu-i frică.
Ar vrè bine să trăească
Să nu să mai ostănească,
De lucru să să ferească
Şi pre alţâ să îndrăjêscă.
Mai mult umblă nespălată
Cu capul nepeptenată,
Ca o huhă(2) întinată
Când o văz din pat sculată.
Să jură ca orbul tare,
Să laudă cu ce n'are.
Punga-i goală, fala âĭ mare ;
Când va fi o căutare,
Nu vrè nimic să arăte.
Eu am grije de bucate,
Trăind cu è fac păcate,
M-i ruşine, că o aş bate.
Dacă iĭ zic ceva să facă
È nu face, şi să tacă
Ci bugneşte şi să înêcă,
Cui păcate va să placă.
Ţâne-voi post ca să moară
Si voi scăpa de è doară,
Vin-o moarte cu cosoară
De o pune în comoară.
È-ţ una, care să-ţ placă
Nu te uita că-i săracă,
Care pre voe să-ţ facă
Dacă-i grăeşti, è să tacă.

cf. Marian II No. 58 : «Muerea rea» p. 77-80.

XXX.

Cântecul celor ce le plac fetele de rumân (p. 60—61).

Dragostile tinerele
Nu să fac din mere, pere,

(1) Cit. *gloate*.
(2) Cit. *buhă*.

www.dacoromanica.ro

Ci din deşte cu inele
Si din grumaz cu mărjele.
Cât e ţara ungurêscă
Nu-i ca fata rumânêscă,
Fie cine, nu-m grăească
Macar cum le ocărască.
De când sânt eu cu vieaţă
N'am avut altă dulcêţă,
Fără ca să strâng în braţă
Rumâne, mândre la faţă.
Că când o văz înbrăcată
Cu cizme roşii înălţată(1)
La cap cu florĭ încărcată
Inima mi să săjêtă.
Când cu brâne se încinje,
La obraz plină de sânge,
La inimă mă atinje
Şi îm pare că mă linje.
Nu-i veche înbătrânită,
Ci ca o flore înflorită
Cu cercel înpodobită
In haine alcătuită.
Poale albe şi spălate
Crătinţă stramăturată,
In doo laturĭ legate
Pre trupul eĭ aşăzate.
Până rumân(c)a trăeşte
Inima mè pătimeşte
Pe toate le omeşte(2)
Pentru că le şi ĭubeşte.

Cf. Alexandri : poes. pop. No. LXIII p. 301.

XXXI.

Cântec de dragoste (p. 61—62).

O dragoste amăjitoare
De mulţ tineri stricătoare,
Cum faci atâta răcoare
Inimilor de le doare?
Soarele cât încălzăşte
Noorul cât î(ĭ) săleşte,
Ca tine nu păgubeşte
Inimi ce pătimeşte.
Cât m'am ferit eu de tine
Ca să nu mă stricĭ pre mine;
Când nić aminte îmĭ vine
Ĭată lanţul prins mă ţâne.
Nu m-e lanţul din nuele,
Nu din parĭ şi din grădele,
Ci numai din gândurĭ grele
Dor lacrămi şi multe jele.
Indrăznĭĭ din vârstă crudă
A ĭubi cu multă trudă,
Ce trup tinerel asudă
Lacrămile faţa-m udă.
N'am o clipêlă, ĭubită
De suspinurĭ odihnită,
Inima îmĭ zace căznită
De boală nelecuită.
Ce boală neaşezată
Din inimă săjetată,
Cu gândurĭ împresurată
Face faţa supărată?
Ce boală fără de cale
De-m curg lacrămile mêle,
Tot cu amar şi cu jêle
Să bată să mă înşale?
Insă aminte îm vine
Să stau în loc eară bine.
Fuji dragostê de la mine
Nu mai am nimic cu tine.
Frunză verde, trĭi lalele
Măĭ bădiţă, băeţele,
Dacă-ţ trăbue muere
Vin la maica de mă cere.
Dacă maica nu m'a da
Vin cu sâla de [mă] ea
Că şi mie m-i voea
Ca lucru să fie aşa.
Tu eştĭ june şi eu fată
Si n'avem nić o judecată,
Şi eu fată şi tu june
N'avem nić o stricăćune.

(1) Cit. încălţată.
(2) Cit. ochește.

La cântecele precedente de dragoste etc. uşor s'ar putea găsi paralele şi în alte doine, de oare-ce obĭectul lor este identic cu acel al doinelor: dragostea, jalea despărţirilĭ etc. De aceea ne am mulţumit a indica numaĭ câte o paralelă din Alexandri saŭ Marian, care se potrivea maĭ mult, chĭar dacă nu e identică cu *cântecul*, fie în formă, saŭ în întindere. Totuşĭ dacă le-am însemnat, cauza principală era de a dovedi printr'această coincidenţă, că avem înaintea noastră material din *literatura populară*, când maĭ mult, când maĭ puţin modificat.

Cu totul altfel este d. e. : caracterul cânteculuĭ ce vine imediat (No. XXXII) care se recunoaşte *uşor* că este cu totul artificial. Aci avem a face cu *Muzele, Parnas* etc.

www.dacoromanica.ro

XXXII.

Verş de cinste : gratulaţii
(p. 62—64).

Astăzĭ ţie de-diminêţă
Lin vânt bătând cu dulcaţă
Eşii la grădină afară;
O minune eată eară!
Ca un soare luminos
Repede (!) ca un diamant frumos
Vine *muza* luminată
Şi cu totul desfătată.
Şi grăind mă dojeneşte
Cam pe lin mă probozăşte;
Mă ea în sus şi mă rădică
Nu ştiu de mine nemică.
Dup'aceştê eu privesc
D-ne, unde mă găsesc?
Intr'un loc forte frumos
Cu totul desfătăcos.
Verdeţêl(ă) şi înfrunzit
Parnasul este numit,
Unde cântă muzăle
Şi versuesc *nifele* (1)
D-zăul Apollo
Ĭată că soseşte acolo.
Diana D-zăiţă
Cerbilor mare D-zăiţă
Încă să adună îndată
Cu maĭ multe la o-l-altă.
Toate bine întogmite,
Ca aurul strălucite,
Cu aceşte de o dată
Văz a luĭ Iupităr preoată.
Forte bine întogmite
Şi vesălă împodobită,
Aşa strigând şi grăind
Verş supţâre slobozind :
«Vivi diu felix vivi
Vivi *Nicolae* dive»
Nicolae părinte sfinte
Priveşte la noi ferbinte,
Că noĭ acuma venim
Zioa să ţ-o prăznuim,
Corană să-ţ împletim
Cu toţâ să te proslăvim.
Coronă într'aurită
Ce de mult estă gătită.
Noĭ acuma am pofti
Cunu(n)ĭ a te înpărtăşi.
Zi încă nu s'au sfrşit (1)
Vremea ce o ai rânduit,
De la cel ce têu zidit
Şi sufletul ţ'au dăruit,
Mai ai vreme să trăeştĭ
Ca tu să te veseleştĭ.
Şi când vremê va sosi
Atuncĭ veselĭ vom veni;
Şi aşa înpodobit
Ca o flore înflorit.

(1) Cit. *ninfele.*

XXXIII.

Verş de veselie pe zio învieri.
(p. 65 67)

Iată zi de veseliie
Ĭată mare bucurie,
Nêamul cel creştinesc săltê
Şi pe Hr[istos] îl lăuda.
Îngeri să veselesc
Şi oameniĭ prăznuesc.
Astăzĭ ĭadul s'au prădat
Şi ceĭ morţ au învieat.
Astăzĭ Hs. au învins
Raĭul noo s'au deschis.
O bucurie mare!
O ce dulce desfătare!
Cerĭul tot să veseleşte
Şi pe *SH* îl măreşte.
Şi noĭ pe pământ(t) grăim
Şi pe *SH* îl mărim.
O d-ne bune înpărate!
O stăpân şi domn a toate!
Că tu moartê aĭ învins
Raĭul noo nêĭ deschis.
Noĭ toţ ţiĭe ne închinăm
Şi pe tine te lăudăm.
Caută din cerĭul cel sfânt
Caută la noĭ pre pământ,
Vezĭ ceşte *jerfe* gătite
Pre a ta cinstă dăruite.
Vezĭ pe acest gazdă cinstit
Şi de tine dăruit.
Vezĭ cum s'au îndemnat,
Jertfă sf. au rădicat
Acastă jertfă o priimeşte
Şi mult bine îĭ dărueşte.
Ca întru zile îndelungate

(1) Cit. *sfărşit.*

www.dacoromanica.ro

Cu aĭ săĭ fiĭ să te laude.
Cu aĭ săĭ fiĭ dinpreună
Să aibă în vêcĭ voae bună.
Şi aceştĭ meselnicĭ cinstiţ
Fie toţ blagosloviţ.
Ca cu toţi dinpreună
Să ne facem voe bună.
Să avem şi în ceri bucurie
Şi o nespusă veselie.

O variantă la Bancilă: «Colindele Crăciunuluĭ.» Sibiiŭ 1875 pag. 55—56.

XXXIV

Verş pe când au pornit vlădicul neunit V. Moga în vizitaţie în varmeghia Hinediori. (pag. 69—72)

Iată zi de veselie
Iată mare bucurie
Clerul neunit saltă
Şi pe a lor vlădică laudă
etc . . . . . .

pag. 73; 77 — 84 Doftoriĭ şi p. 85—90 formule latine şi române de adrese cătrĕ vlădică etc.

XXXV

Versul unor trii dieci (p. 91—92).

Intr'un oraşi nu departe
Trii dieci învăţa carte,
Cari o dată să sâmţiră,
Că bani li să sfârşiră.
Socotind ce să maĭ facă
Au eşit la câmp o dată.
Dau de un om bine dormind
Şi un măgariu de frâu ţiind.
Staŭ trĭ inş, să socotêscă
Cum măgariul să-l răpêscă,
Şi aşa unul zicând
Şi pre dânsul (!) sfătuind:
Luaţi frâul care-l ţâne
Şi-l puneţi în cap la mine,
Apoi şaoa în spinare.
Şi-l duceţi voĭ la vânzare,
Sculându-să iĭ voĭ spune
O mincinoasă minune.
De grabă aşa făcură
Şi măgariul îl vândură.
Trecând, omul să deştêptă,
Amurţind de aĉa faptă.
O foarte ĉudată vêste!
Măgarul mieu unde êste?
Dieaĉul zice cu jale:
O vai păcatele mêle!
Minunêză-te stăpâne
După ce toate-ţ voi spune;
Că eu sânt vândut ţie
Din părinţi de omenie,
Iar când mă grijêm maĭ tare
Făcui o greşală mare,
Pântru care cu ocară
Şi tare mă blăstămară
Şi pre D-zău rugară,
Să mă mute într'o fieară.
Dumnezău ascultă rugăĉunê
Şi făcând aşa minunê
Văd că pêlê mi să schimbă
Şi văzi(!) că mă îngroşi la limbă;
Sânt fêre negrăitoare
Măgariŭ cu patru pićoare;
Iar acum mă rog de tine
Iartă, lasă şi fă bine
Lasă-mă să merg acasă,
Ca să aibi în ceruri masă.
Aşa omul dacă vêde
Dieaculuĭ toate iĭ crede,
Zice, că au fost de trêbă
De măgaĭ nime nu întrêabă.
Omul mêrje 'n târg o dată.
Şi-ş vêde măgariu 'ndată
Şi începe cu mirare,
Ca şi cine minte n'are:
Dără aĭ greşit eară?
Oh! iar te blăstămară?
Oh! vaĭ de tine sărace!
Şi le lasă toate în pace.

Această snoavă rimată, se regăseşte la Anton Pann: Fabule şi istorioare Bucureştĭ 1841 I, pag. 86—91. Sub titlul: «Ciobanul şi măgarul» s'a reprodus apoĭ de Arsenie, Basme ed. 2-a Bucureştĭ 1874 p. 151—52. A ajuns apoĭ o palavră, Baĭcan, Palavre. Bucurescĭ 1882 p. 30. etc.

XXXVI.

Verşi de mângăere. (p. 93—94).

O! iubită sorioară!
Suflet-a mê verişoară.

www.dacoromanica.ro

Faţa ta cê albioară
Mult mă cheamă de la şcoală.
Vin 'a casă de te însoară
Nu mai umbla tu la şcoală :
Astă noapte têm visat
Mândro ! că têm sărutat,
Dar foarte tare am plâns
Ca o perină am strâns,
Gândind că eştĭ dumeta.
Vai ! bată-te pieatra !
Că de cându-s pre pământ
Nici o mândră am avut,
Fără o sută şi cinci-zăcĭ
Şi toate lêm dus la Becĭ.
Numaĭ una mi-am lăsat
Cam stricată de vărsat
Şi bună de sărutat,
Întocmită şi la stat.
Că-ĭ cu şêle cinăşêle,
Şi cu buze supţirêle,
Şi în dos ca o cătană,
Şi la faţă ca o d(oa)mnă;
Trupu eĭ ca florile
Ochĭ ca şi murele ;
Ochi tăĭ, *str*âncênele,
Buzele cu genele
Făcute spre sama mê
Să le sărut când voi vrê.
Când te văz*i* mergând pre cale
Inima-mi zdrobit sare.
Că mă tem că tu t-i duce
Şi n'oĭ avê gură dulce.
Maĭ bine să fi murită
Să nu te fi cunoscuiă,
Dacă tu m'aĭ părăsit
Nicĭ cuvânt n'aĭ maĭ grăit.
Când dêcasă am pornit
Fiind eu foarte mâhnit.
Şi find cam supărat
De la inimă 'ntristat.

cf. Marian II No. 24 p. 34 35. «Maĭ mândră alta nu-ĭ».

XXXVII.

Verşul luĭ Hotin (p. 94—95).

Hotine, Hotine !
Gătească-te bine,
Că Muscanul vine
Cu oa*(s)*tă pre tine.
Predêlşi pre şesu
Tot voinicĭ al(e)şĭ,
Şi pre locurĭ, văĭ
Sta gurĭ de mişeĭ.
Şi pre dêlurĭ marĭ
Vin tot ghenerarĭ.
Ghenerari striga :
Raita cătana
N'avem ce tăea.
Turciĭ din barilă
Să ruga cu m(ilă) :
Până în primă-vară
C'ar eşi din ţ(ară).
Iară eĭ striga
Şi încă lăcrăma :
Săraci de noĭ !
Vrêmê ća dêpoĭ.
Că săraci Turci
Eĭ zac ca butuci.
Că pă başa de la munte
L'au lovit în frunte.
Başa de la Olt
De treĭ zile-ĭ mort,
Cu ostaş cu tot.
Turci le jelea
Şi din graĭ grăea :
Săraci de noĭ !
Vrêmê ća dêpoĭ.
Noĭ în ţara noastră
Călcam pre mătase.
Iară noĭ prêicĭ
Stăm cu(1) prunci micĭ,
Cu lacrămĭ fierbinţĭ
Umblând cu op(incĭ);
Cu lacrămĭ pe faţă
Cu copiĭ în braţă.
Ţara moldovască
Focul o pârlêască,
Numaĭ să rămâie
Spre apărare miie
Vearde stegerel
Să mă sui în el,
Să'm fac ochi roată
Să'm văz ostê toată,
Măcar de şi moartă.
Rogoz de pe vale.
Turci fug călare.
Merişor crăpat,
Că s'au spărieat.
Fug la Ţarigrad.

(1) Cit. *ca*.

www.dacoromanica.ro

Rogoz di pă tău
Că ea bătut rău.

Această baladă istorică care se rapoartă la evenimentul din anul 1769 arată acuma, mai presus de orî ce îndoială vechimea relativă a acestor cântece din manuscriptul de faţă, că sânt în orî ce caz mai vechî, decât data scrierei lor.

XXXVIII.

Al(t) verşĭ (p. 95—96.)

Măĭ fărtate! haĭda în raĭ
Măĭ fărtate! haĭda în raĭ
Haĭda în raĭ, haĭda în raĭ;
De ţ-aĭ urât al tău traĭ.
Că cură vinul prin raĭ
Ca şi cel de la Tocaĭ.
Crăşmariŭ stă tot de faţă
Cu cupa plină în braţă;
Că purcelu frije-să,
Şi cocoşu fierbe-să,
Că găina în tipsie
Friptă ţi-să pune ţie.
Plăcintele gată-să
Şi pre masă punu-să.
Dânbulele dănbulêză,
Ceterile să 'ncordêză
Când încep a cetăra
Atuncĭ în loc cu toţ sta.
Când să saĭ să te'nvârteşti
În potcoave să loveştĭ;
Când să sai să *p*iueştĭ (1)
Cu mânile să plezneştĭ;
Când saĭ, să te miştĭ din trup
Şi din gură să zicĭ: zupp!
Ş'aşa având voe deplin
În vêcĭ cu D-nul să fim.
Haĭda în raĭ; haĭda în raĭ de daĭ
(departe u)rât al tău traĭ.

Descrierea această a raĭuluĭ este aproape identică cu: «Schlaraffenland» din legendele germane. În literatura română n'am maĭ găsit până acuma încă o paralelă la această legendă.

(1) Cit. *chiueştĭ*.

(Va urma)

Dr. M. Gaster.

www.dacoromanica.ro

MONUMENTA COMITIALIA
REGNI TRANSILVANIAE(1)

II.

1551—1556.

Pe cât de liniscită a decurs dieta de la Cluş şi pe cât de uşor s'a operat trecerea Ardealuluĭ, pe atât se putea aştepta, că Pórta va lucra din rĕsputerĭ ca să nimicéscă actul consumat. D'aceea călugărul ca să calmeze mănia sultanuluĭ trămise la Ferdinand un memoriŭ, care să-l înainteze la Pórtă spre aprobare : «Prin logodirea luĭ Ióne Sigismund cu fĭĭca luĭ Ferdinand, el n'a încetat de a fi vasalul credincĭos al Sultanuluĭ, şi în curênd va trimite darurĭ şi tributul în visteria Sultanuluĭ.»(2)

Ferdinand însĕ nu se mulţumi numaĭ cu posesiunea Ardéluluĭ, ci vroia să-şĭ arete în public că ţéra e a luĭ, şi pretinse să declare categoric călugărul, banul timişan şi staturile că vor plăti tributul Sultanuluĭ numaĭ în casul când s'ar prelungi armistiţiul (3).

Călugărul nu se putea împăca cu o astfel de idĕe, şi trimise tributul prin cĭauşul, care era la el, şi deputaţiunea alésă de dieta dela Cluş. Insuşĭ călugărul se exprimă cătră Nadasdi, că el face responsabil pentru cele întêmplate pe Petrovicĭ, ceea-ce şi făcu. «Puternicul împĕrat—ĭĭ respunseră de la Pórtă — găsì faţia ta albă, dér Petrovicĭ, duşmanul tĕŭ, se ruşină; căcĭ pretutindenĭ în cetăţile sale dădură de Nemţĭ, ĭar el fugise.» Intre atarĭ împrejurărĭ Ferdinand ceren cu stăruinţă o dietă generală, parte ca ţéra să depună din noŭ jurământul, parte ca să se ĭa mĕsurĭ energice pentru fortificarea cetăţilor şi castelelor ca astfel să potă resista uneĭ eventuale invasiunĭ turceştĭ: la care călugărul se opuse însĕ din tóte puterile, credênd de prisos orĭ-ce întărirĭ. In dieta dela Sibiŭ din 8 Octobre călugărul primi sciriĭ, că oştirile turceştĭ se pregătesc deja de o expediţiune în Transilvania; d'aceea şi el prin puternica-ĭ elocinţă îndu| lecă staturile să voteze insurecţiunea după usul de pân'aci (4).

(1) A se vedea *Rev.*, volumul I, 1883, pag. 193 223 şi 221 249.

(2) Propunerile călugăruluĭ cătră Ferdinand din Turda 1551 Iuliŭ 21. In archiva secretă din Viena.

(3) Respunsul luĭ Ferdinand la propunerile călugăruluĭ. Viena 1551 Iuliŭ 31. In archiva statuluĭ din Viena.

(4) Betlen Farkas I pag. 501.

www.dacoromanica.ro

Turcii deja în Septembre trecuseră Dunărea și se îndreptară spre posesiunile lui Petrovici. In 9 Octobre călugărul votă insurecțiunea generală, iar Ferdinand prin rescriptul său din 21 Octobre îndemnă pe staturi la apărarea proprie, exprimându-și dorința, că ei vor recâștiga timpul negles altă-dată. In grabă se formară trei corpuri de armată : unul în secuime, ca să împedece invasiunea oștirei moldovene, altul în țéra Bârsei, și al treilea, compus din nobilii și Secuii din apropiere sub comanda călugărului, a lui Castaldo și Pallavicini se îndreptă spre Banat (1). Oștirea acésta luă calea spre Lipova, care căzuse în mâna Turcilor. Pe drum călugărul primi pălăria roșie de cardinal, și Castaldo ordonă să se tragă în onórea lui mai multe salve de tunuri.

După terminarea campaniei, în care luă Lipova înapoi, și puse în libertate pe Uleman beg, comandantul presidiului, călugărul convocă staturile la dieta ordinară pentru 21 Decembre în Tîrgul Secuilor. Dar el nu putu lua parte la aceea, căci după cum e cunoscut, el căḑu în 17 Decembre victimă asasinilor plătiți de Castaldo în castelul său din Vințul de jos. Castaldo amână dieta pentru 31 Decembre. Nu încape îndoială, că numai câți-va Italieni—asasinii—aŭ avut cunoscință de planul său, iar dintre indigeni nime, nici chiar amicii ceĭ mai fideli ai săi. Târḑiŭ după ce crima se săvârșise o comunică câtor-va magnați, însărcinându-i, ca ei să o raporteze înaintea camerei (2).

Orî și cât de mare fu spaima și detestarea, ce o produse scirea asasinărei, în tóte colțurile țărei, orî și cât de mare poftă de resbunare arătaŭ Secuii, totuși nu era oportun de a se revolta, mai ales într'un timp, când cetățile și castelele eraŭ pline de mercenari streini. Castaldo însărcină cu liniscirea spiritelor aprinse pe Francisc Chendi, care o și făcu cu bun succes în dieta dela Tîrgul Secuilor (3).

Domnul Moldovei trămisese o deputațiune la Castaldo și la dietă, dar staturile nu voiră a o primi, ci o îndrumară la Castaldo conform legilor anteriore, fiind cestiune de guvern. Dér mai era și o altă afacere în legătură cu aceea, o cétă de pribegi din Moldova se refugiase în Ardeal, și se încercară de câte-va orî, ca cu ajutóre streine să restórne pe domn. Mărtinuș nu le permise acésta, dér după mórtea lui, ei prinseră din noŭ speranță și se adre-

(1) Ostermayer Cronica p. 46.

(2) Castaldo cătră Ferdinand 1552 Jan. 9 (Pray Epist. II 320): In eo autem ubi Maiestas Vestra scribit a me informacionem exspectare, quo scilicetpactomortem quondam Fratris Georgii Ordinibus Regni istius Transylvaniae publice aut privatim significaverim, sciat M. V. me nonnisi primatibus Regni de hoc negotio rationem reddidisse.»

(3) Pray Epist. Proc. II 321. Castaldo raportéză din Sighișóra în 6 Ianuarie (în archiva secretă) : «Conventus autem conclusio fuit optima, scilicet quod omnes tam Siculi quam Saxones et Nobiles libentissime Majestatem Vestram in regem assumunt, sive recognoscunt, eique perpetuo et fidelissime seruire contentantur, et ubi aliquid opus esset, aut contra aliquot renitentes castellanos aut contra hostes Majestatis Vestrae, quicunque sint, aut in quocunque alio casu, parati sunt arma capere et pro seruitio et fidelitate Majestatis Vestrae substanciam, liberos et sanguinem, ubicunque opportuerit exponere, sicut amplius ab eorum oratoribus Majestas Vestra intelliget.»

www.dacoromanica.ro

sară cu rugărĭ către dietă, care-ĭ trimise la general; acesta aşijdeiea ţinu cu vorbe góle atât pe ambasadorĭ, cât şi pe refugiaţĭ. Veḑĭ docum. XXVII şi XXVIII. Aci se mai alese o comisiune care să ducă decisiunile în Sighişora la Castaldo spre aprobare. Intre decisiunile luate vedem :

Până ce Maiestatea sa va numi voĭvod, să conducă afacerile Castaldo, care la cas de pericol să îngrijescă de a-ĭ pune pe picior de apĕrare; pe lângă el să se alegă câte 3 consilierĭ din fiă-care naţiune;

In funcţiunĭ să fie numiţĭ numaĭ fiiĭ patrieĭ.

Generalul să intervină pe lângă domnul Moldoveĭ, ca acela să elibereze pe captiviĭ ce sunt la el.

Să se împiedice negutatoriĭ grecĭ de a maĭ intra în ţeră; dér ceĭ românĭ atât din Moldova cât şi din Muntenia, pot intra ca şi pân'aci.

Maĭ decretară în fine ca fie-cine să stea gata de luptă (1).

După închiderea sesiuneĭ — în 5 Ianuariŭ — deputaţiunea staturilor se presentă cu decisiunile la Castaldo în Sighişorà, care le aprobă printr'un respuns special în formă de epistolă, enumerându-le una câte una : El va îngriji ca legea confesiunilor să se observe, şi le mulţumesce că staturile i-aŭ încredinţat luĭ guvernul până la sosirea voivoduluĭ, şi-ĭ asigură că nu se vor înşela cu el: nimic nu-ĭ e maĭ plăcut de cât că s'aŭ ales consilierĭ apţĭ; în afacerile particularilor va decide şi apróbă regulamentul insurecţiuneĭ; va îngriji ca Alba-Julia şi ceĭe-alte cetăţĭ să nu sufere daune din partea soldaţilor, şi captiviĭ din Moldova să-şĭ capete libertatea (2). In fine le promite că va face paşiĭ necesarĭ la Majestatea sa, pentru sancţionarea acestor legĭ.

El îşĭ şi ţinu promisiunea, căcĭ în 9 Ianuarie o şi trămise din Sighişóra cu câte-va notiţe suplimentare : că se póte acorda amnestia cerută, şi întări privilegiile celor 3 naţiunĭ, că numaĭ indigeniĭ să se numéscă în funcţiĭ. In privinţa cestiunilor esenţiale, făcu un alt raport. In acesta vedem pe boieriĭ alungaţĭ de Mircea, pe carĭ propune a-ĭ ţinea cu speranţe deşerte până la ocasiunĭ favorabilĕ; ĭar pe trămişiĭ moldovenĭ îĭ va trămite mâine acasă, et illi pro verbis verba dabo» ḑice el, căcĭ în moldovén nicĭ-odată nu te poţĭ încrede, de óre-ce el se alătură tot-d'auna pe lângă cel maĭ tare. Veḑĭ doc XXIX.

In 22 Martie Ferdinand întări privilegiile naţiuneĭ săsescĭ, prin care ea se emancipă de jurisdicţiunea voĭvoduluĭ. Preste 9 ḑile — 1 Aprile numi voĭvod pe Andreĭ Batori. Deja se împlinea anul, de când Castaldo era în Ar-

(1) Szilagyi Sandor, Monum. comit. I, pag. 388 — 389 :

XIX. Item quod ipse dominus generalis etc. det litteras suas ad Moldawum, quo illos quos anno superiore abduxerat et sepius se remissurum cum pace obtulit, iam tandem remittat, ob hoc missuri etiam regnicole fratres eorum erga ip um et interce sum.

«XXIII. Item conclusum est per regnicola vt Greci mercatoribu non liceat amplius gracia questus hoc regnum ingredi, verum Walachis tam Transalp nis quam etiam Moldauiensibus liberum sit, sicuti hactenus ingredi et egredi

(2) Szilagyi op. cit., pag. 399 : Ad Moldauum pro re titucione cap iuorum dominus vicegerens litteras libentissime daturus est.

www.dacoromanica.ro

deal, şi presidase deja 2 diete, dér cu tóte acestea tot atât de puţin cunoscea raporturile şi sentimentele ţĕreĭ, ca şi în ḑiua în care pentru prima dată puse picĭornl pe pământul Ardealuluĭ. Când a asasinat pe călugăr, credea că a asigurat ţĕra luĭ Ferdinand, dér tocmaĭ în aceaşĭ ḑi aruncă făclia în minele de pulbere, pe care 'şĭ edificase domnia. Organisaţiunea cea puternică şi temeĭnică, pe care o crease şi consolidase Mărtinuş în timp de 10 anĭ el o nimici într'o ḑi. Purtarea comună a sarcinilor miliţieĭ şi contribuţiuneĭ de cătră cele 3 naţiunĭ, care-ĭ succese călugăruluĭ numaĭ după atâta trudă, el o abandonă, şi Ardealul ameninţa în curênd să devină 3 provinciĭ de sine stătătóre.

Deja prin Maĭ circulaŭ veştĭ despre preparativele Turcilor, şi în Iuniŭ se scia, că colóne imense înaintéză spre Banat. Datoria luĭ era să ajute pe banul Losonţi, — şi se vede, că a şi avut intenţiunea, fiind-că încercase insurecţiunea. Ceru ajutóre dela Ferdinand şi Maximilian, cavaleriă uşóră de italienĭ, şi cavaleriă grea de germanĭ, ĭar pentru 15 Iuniŭ convocă staturile la dietă în Turda. Decepţiunea-ĭ fu amară : mercenariĭ sĕĭ neprimind de maĭ multe lunĭ solda, se revoltară. Furaŭ şi prădaŭ maĭ tare de cât Turciĭ şi Tătariĭ, dĕrîmaŭ şi aprindeaŭ casele, împrĕştiaŭ şi nimiciaŭ alimentele şi alungaŭ adesea şi pe căpitaniĭ lor, carĭ nu-ĭ maĭ puteaŭ înfrâna. Este de mirat dér că tótă ţéra se întórse contra lor? Insuşĭ Castaldo se plânge, că în tot Sibiul n'are de cât un singur credincĭos, pe judele Petru Haller; dér şi acolo soldaţiĭ nu maĭ avéŭ arme, căcĭ acele eraŭ amanetate la orăşenĭ (1).

Nu maĭ puţin îĭ eraŭ favorabilĭ Ardeleniĭ. Eĭ nu-şĭ închipuiseră domnia luĭ Ferdinand ast-fel. La depunerea jurământuluĭ eĭ pretinseră categoric apărarea ţĕreĭ de Turcĭ, şi încă primăvéra eraŭ gata de insurecţiune, décă Ferdinand saŭ Maximilian va merge în persónă în fruntea oştireĭ. Acum însĕ vĕḑură din tóte contrarul: nicĭ vorbă nu maĭ era ca regele séŭ fiul sĕŭ să ĭa comanda supremă, ĭar armata care le veni întru ajutor era maĭ rea, decât dacă ar fi venit pentru apăsarea lor ; căcĭ neprimind solda de 5 lunĭ de ḑile se întórse cu tótă furia neînfrênată asupra lor. La aceste se maĭ adause neajunsurile lor, din causa slabelor recólte. D'aceea, dispositiunea dieteĭ numaĭ favorabilă nu-ĭ era. «Nicĭ chĭar sub Turcĭ, n'am stat atât de rĕu — se plângeaŭ representanţiĭ — n'am plăti atâtea dărĭ şi n'am fi atât de apĕsaţĭ! E pagubă că prinţul a eşit din ţéră!. Se vede că nu maĭ trăesce călugărul etc.» Atarĭ tânguirĭ veniră şi la urechile luĭ Castaldo, precum şi alte şópte amenințătóre: că unĭĭ dintre magnaţĭ cochetéză cu Turciĭ. Ba 'ĭ spuseră că Toma şi Lazăr Mihalfi aŭ jurat, că vor rĕsbuna pre călugăr, ĭar Gavrilă Betlen, Lupu Bornemisa şi Francisc Chendi negociază cu eĭ, ca să aducă înapoĭ pe prinţul. In aceste împrejurărĭ staturile nu se grăbiaŭ a lua vr'o decisiune. In fine în 30 Iunie după o scurtă deliberaţiune în monăstire — acolo se ţinéŭ şedinţele —

(1) Raporturile luĭ Castaldo din timpul acesta în archiva secretă. Generalul scria în fie-care zi, şi epistolele luĭ sunt una maĭ desperată decât alta. Câte-va din ele le a publicat Bucholtz VII 294.

www.dacoromanica.ro

deciseră să nu mérgă în castre, căcĭ decisiunile dietei Ungariei, carĭ le-aŭ impus şi lor, le sunt defavorabile, apoĭ Majestatea sa nu le-a întărit încă privilegiile, şi pe de altă parte sunt şi prea storşĭ din espediţiunea anuluĭ trecut. Comisiunea de treĭ care avea să comunice decisiunile dietei voivoduluĭ şi luĭ Castaldo, aduse pe ambiĭ în confusiune. Primul suferind deja de podagră se bolnăvi maĭ tare, ĭar al doĭlea vedea cu ochiĭ cum i se împuţinéză cetele, şi că chĭar ceĭ carĭ rĕmân sunt maĭ înclinaţĭ a se retrage decât a merge în contra Turcilor; apoĭ Turcul se apropie, ţéra fierbe. După câte-va ḑile însĕ se reculese, şi trămise pe Francisc Chendi şi Ladislaŭ Micola la staturĭ, ca să le spună, să nu crédă, că forţele Majestăţeĭ sale sunt atât de sleite. Décă nu vor să sară de voĭe bună, vor fi constrînşĭ cu forţa să se scóle în apĕrarea patrieĭ (1).

Staturile întorcându se luară din noŭ cestiunea insurecţiuneĭ în desbatere, «Eĭ sunt gata la tóte, orĭ-ce ar pretinde fidelitatea lor către Majestatea sa, şi conservarea patrieĭ.» Dér pretind ca violarea constituţiuneĭ lor să se repare, sarcinele publice să se împartă într'o mĕsură egală între nobilĭ, saşĭ şi secuĭ, şi voivodul cu generalul să îngrijéscă de proviant şi muniţiune. Voivodul să se consulte cu generalul, óre n'ar fi maĭ folositor, ca Majestatea sa să mérgă în persónă la oştire? Apoĭ votară impositul 99 denarĭ de pórtă.

In castrele de lângă Sighişóră sosiaŭ scirile cele maĭ triste una după alta. Ferdinand trămise pe la începutul veriĭ o oştire în Ardeal sub comanda luĭ Helfenstein, care deşi primi la Cluş soldă şi proviant, totuşĭ se revoltă şi dete foc oraşuluĭ, care arse pe jumĕtate. Acéstă scire maĭ mări iritaţiunea staturilor adunate la Turda : «nicĭ-odată — scria Castaldo — n'am vĕḑut bestiĭ atât de neînfrênate, ca soldaţiĭ aceştia, şi nu cred că staturile s'ar mulţumi cu aceea, ca să-ĭ decimeze.

Şi în adevĕr, acestea ĭute plecară contra lor, şi tăĭară vr'o 200 dintre eĭ. In fine să îmblânḑiră, dér Castaldo maĭ tăĭă dintr'ênşiĭ vr'o 14, ca să satisfacă pe staturĭ. După aceea eĭ. retrăgêndu-se de la Cluş, în 27 Iuliŭ dĕdură foc Albeĭ-Julia. Tocmaĭ în timpul acesta — 4 Iuliŭ — făcuse Mircea domnul Munteniei o invasiune şi după ce devastase secuimea, trecu în ţéra Bârseĭ. Până să se concentreze garnizónele castelelor din apropiere cu mercenariĭ streinĭ lângă Braşov, Mircea luă cu asalt şi arse Preşmerul şi Hĕrmanul în faţa castrelor braşovene, de unde mercenariĭ şi cetele ardelene priviaŭ la eĭ

(1) Epistola luĭ Castaldo către Maximilian din Monastire 1552 Iul. 4, în archiva cretă. «post inhumanam illam responsionem mihi per Regn colas factam, de qua illico Serenitati vestrae scripsi, eis per Franciscum Chendi vicarium Alb n em et Ladislaum Mikola nunciavi in substantia quod non crederent vires Majestatis Suae et Serenitatis vestrae adeo depressas esse, ut similia motiva facere deberent et quod cito in ca tra descenderem, et qui voluntarie venire nollent, vi cogerentur. Tandem consilio inter aliquos ex eis principales habito has petitiones proposuerunt, quibus eum Domino Vayvoda pene mortuus decumbat, id quod mihi expeditus visum est respondere feci, nec cessabo eos ad insurrectionem instare.»

www.dacoromanica.ro

cu ochĭ de lup — până ce acesta preste câte-va sĕptĕmênĭ încărcat de spoliĭ se întórse acasă (1).

Nicĭ aceste pericule nu îmbărbătară pe staturĭ, carĭ tot cu încetul se adunaŭ în castrele de lângă Sighișóră. Nu vĕ miraţĭ d'acésta — 'ĭ ḑiceaŭ luĭ Castaldo — căcĭ décă ne-aţĭ părăsit, și noĭ suntem siliţĭ să vĕ părăsim» (2).

Castaldo într'atarĭ împrejurărĭ se convinsese, că numaĭ prin o minune se póte mântui ţéra. Ţinu în castrele de la Sighișóră un consiliŭ de resbel cu nobiliĭ și secuiĭ, ce se aflaŭ presenţĭ, și deciseră, ca armata să plece de acolo în contra Muntenilor; pe când însă voiră să plece, sosi știrea, că Mircea încărcat de spoliĭ a părăsit ţéra (3).

Acum trebuiră să plece de a dreptul în Bănat în ajutorul luĭ Losonţi, care apăra Timișóra cu un eroism demn de eternă memoriă; dar Castaldo nu se clăti din loc și antegarda Ardéluluĭ căḑu în 30 Iulie. In curênd îĭ urmâ și Lipova prin lașa trădare a luĭ Aldana. Castaldo în desperare-ĭ nu putu face alta, de cât se recurgă la cererĭ: numaĭ atâţĭ ómenĭ să-ĭ dea, ca să-și pótă completa oștirea spre a merge contra Turcilor.» Atuncĭ 'l luară în ris.» Ahmed are 100.000 ómenĭ, ceĭ 2 domnĭ românĭ vîn din cea-l-altă parte, trecerea preste Tisa 'ĭ este tăiată, ajutóre n'are de un despera, și ce voesce să încépă când este părăsit de toţĭ?» Veḑĭ doc. XXX.

Așa înmărmuriţĭ petrecură în amorţială douĕ sĕptămânĭ, când se hotărârâ în dieta dela Sas-Sebes să mergă contra Turcilor. Dar nicĭ acésta nu se realisâ, căcĭ staturile sub comanda unuĭ atare duce, și cu o ast-fel de oștire se temeau să atace pe Turcĭ, căcĭ eraŭ siguri, că vor fi înfrânţĭ. Se mulţumiră decĭ a sta de o cam dată gata pentru casul când Turcul ar înainta din locurile din noŭ cucerite pe valea Mureșuluĭ spre Ardeal. Turciĭ însĕ eraŭ ocupaţĭ cu organisarea noilor cucerirĭ, cu restaurarea Lipoveĭ, și nu maĭ înaintară spre Ardeal. Eĭ împlură însĕ ţéra cu firmanele sultanuluĭ, și aceste căḑură mare parte în mâinile luĭ Castaldo (4) prin carĭ 'ĭ provocaŭ la trămiterea tributuluĭ. Domnul Munteniei și cĭaușul Ali d'asemene scriseră judeţuluĭ Sibiuluĭ și-i amenințaŭ cu invasiune din partea Românilor (5).

(1) Ostermayer Cronica 49, 50.

(2) Scrisórea luĭ Castaldo cătră Maximilian. Turda Iuliŭ 12: «Nobiles et alii regnicole hic se uniunt quamvis lente admodum. Ego eos sollicitare modis omnibus non desino. Cetatea de Baltă Iul. 19. Quod regnicole et Siculi particulariter nobiscum futuri sint adhuc ignoro, quia lente admodum et inviti insurgunt. Turda Jul. 19: cum inimici tot partibus in regno fere penetraverint să nu vĕ pară rĕŭ «si derelicti nosquoque derelinquere cogentur». Holdilag în 20 Iuliŭ. «Cum videam nobiles hactenus nullum nobis auxilium ferre, quod opera et auxilio Siculorum propter vicinos hostes uti non possim, quod Saxones per se pauci sunt et inbelles.... ţéra acésta numaĭ o minune o póte mântui. Tóte în archiva secretă.

(3). Scrisórea luĭ Castaldo cătră Maximilian. Sighișóră Iuliu 26. In archiva secretă.

(4) 10 atarĭ firmane din August 1552 se păstrézĕ și aḑĭ în archiva secretă din Viena.

(5) Scrisórea luĭ Castaldo din castrele dela Sas-Sebeș 1552 Sept. 8 cătră Ferdinand: «Quid vaivuoda Transalpinus, Ali chiaus et alij scripserint Petro Haller circa tracta-

www.dacoromanica.ro

Între atarĭ purtărĭ Castaldo convocă staturile la Sibiŭ pentru 8 Septembre pentru desbaterea cestiuneĭ tributuluĭ.

Nu scim décă acea s'a pertractat acolo, séŭ în dieta parţială convocată pe la finele luĭ Septembre la Sas-Sebeş. Faptul însĕ e, că Castaldo fu silit să jóce faţă de Turcĭ tocmaĭ acelaşĭ rol, pentru care asasinase pe Mărtinuş: aderă şi el ca statele să trămită pe Petru Haller la ambasada turco-română (1).

Haller plecă în 16 Sept. din Sibiŭ şi se duse la Tălmaciŭ, unde sosiseră deja Chinan beg şi Ión Pitar, trămisul domnuluĭ Muntenieĭ. Pitar avisă pe Haller, că doresce să vorbéscă maĭ întĕĭ cu dênsul. Pentru Timişóră nu vĕ maĭ bateţĭ gura în zadar, pentru Lipova însĕ póte să reuşiţĭ, ca să nu pună în dênsa un sangĭac, séŭ bleglerbeg, ci numaĭ un jude, 'ĭ ḑise Pitar. Merseră apoĭ împreună la Chinan, care d'asemene 'ĭ sfătui să trămită luĭe tributul la Pórtă, şi să céră Lipova cu ţinutul dintre Tisa şi Mureş, că póte'l vor căpĕta sub condiţiune însă ca nemţiĭ să ésă din ţeră, şi ţéra apoĭ să-şĭ alégă principe. Haller se provocă la jurămêntul depus, care nu le permite să se lepede de Ferdinand, la care Chinan 'i respunse: nu cred că puternicul împĕrat să se mulţăméscă cu tributul, şi să permită ca să-l scótă din drepturile sale.» Nu avurăm alt folos, raportă Haller, decât auḑirăm voinţa împĕratuluĭ. Veḑĭ doc. XXXI.

Pe basa acestuĭ raport staturile pregătiră o adresă cătră Pórtă: «Puter-

tum motum soliti tributi ex ipsorum litteris hic alligatis maiestas vestra videre poterit, judicio meo sunt verba inana in quibus nihil fundamenti fieri potest, et sìc ego e contra eis verba do, que nihil proficiunt.

Quod demum superest hodie a Petro Haller, a judice Coronae et alijs significatum est Vaivodam Moldauum et Tartaros denuo coniungi et in armis esse, et confinijs regni appropinquare, quoad propinquare, quoad me vanum esse credo». Cele scrise cu deschise sunt scrise cu semne secrete.

(1) E fórte interesantă scrisórea luĭ Castaldo cătră Ferdinand din 22 Septembre 1552 despre cestiunea de faţă:

Scit maiestas vestra tractatum de pace per Transalpinum uaiuodam medio Petri Haller *motum*, pro quo quamuis numquam dubitauerim omnia ista subuertendorum populorum causa, et ad animos ipsorum alliciendos moueri, tamen ne uiderer pacem regni detrectare iuxta mandatum maiestatis vestrae assensi, quod ipse Haller ad colloquium cum vayuoda et quibusdam Turcis perexerit, in quo quid tractatum sit maiestas vestra ex alligatis litteris videre poterit, hic vero cum res discutienda *proposita nobilibus fuerit, nolunt id quod Turcae non petunt, ausi enim sunt aliqui libere dicere numquam ipso pacificos esse futuros donec ab Hungaro regantur;* nec diffitiunt qui non solum assentiant sed et peiora suadere conentur, si non publice, saltem in abscondito, nec ego possum nisi dissimulare, *et diversis modis eos in officio continere sed isti tumultus destruunt quicquid ego struere laboro et eos taliter irritant ut iam libere ad sinistram inclinent, me autem dubito ad id compellent quod numquam hostes potuissent scilicet ad salutem meam cogitare.* Quid utraque regina mihi scribant ex proprijs earum litteris maiestas vestra videbit, quarum opinionem credo quoque maiestam vestram intellexisse a nobili illo quem ad eam misserant, Polonie reginam cognoui profecto in multis laborare ut res a sinistro itinere auertat, sed maiestas vestra cogitare debet, quod sunt mulieres. Cuvintele substrase sunt scrise cu semne secrete.

www.dacoromanica.ro

nicul împĕrat le-a ordonat să se supună fratelui George, şi acesta sevĕrşi logodirea prinţului cu fiĭca luĭ Ferdinand, trecerea ţĕrĭĭ sub scutul luĭ Ferdinand şi aducerea de oştirĭ germane în Ardeal. Rógă dér pe puternicul Sultan să se îndure a'ĭ primi ĭarăşĭ în graţia sa, şi să le restitue locurile ocupate care eraŭ proprietatea luĭ Petrovicĭ. Eĭ vor plăti tributul, vor alege domn, şi când vor fi asiguraţĭ de graţia pré puterniculuĭ Sultan, vor mijloci ca Nemţiĭ să părăséscă ţéra. Veḑĭ doc. XXXII.

Castaldo trămise 1000 galbinĭ luĭ Ali, ca acela să aducă epistola acea luĭ Rustan, care apoĭ mijloci împlinirea celor cerute; şi prin asta imită pe călugăr, numaĭ cât nu cu aceea-şĭ precauţiune, ci într'un mod neîndemănatic după cum era el de obiceĭŭ. Apropiindu-se tómna şi frigul, staturile nu maĭ voĭaŭ să remână sub arme, mercenariĭ se revoltaŭ incontinuŭ, căcĭ nu avea cu ce să-ĭ plătéscă, nu scia unde să-ĭ ducă în quartire, de óre-ce oraşele nu-ĭ maĭ primiaŭ; tóte aceste făcură pe Castaldo să-şĭ dea dimisia, care nu-ĭ fu primită. Veḑĭ doc. XXXIII.

Câte-va sĕptĕmânĭ maĭ în urmă Haller fu numit tesaurar. Împrejurările deveniaŭ din ce în ce maĭ critice: Castaldo era comandantul unor bande desfrânate, Batori, voivodul uneĭ ţĕrĭ ce nu maĭ vroĭa să asculte, şi Haller tesaurarul uneĭ visteriĭ sleite.

Sub ochiĭ luĭ Castaldo cutreeraŭ agenţiĭ luĭ Petrovicĭ Ardealul în lung şi lat, şi îmbărbătaŭ pretutindenea pe ómenĭ, să nu despereze, căcĭ prinţul în curênd se va întórce în Ardeal, neîntărḑiând de a trămite şi scrisorĭ cu atarĭ promisiunĭ în tóte direcţiunile.

Pe la finea luĭ Februarie 1553 sosi un cĭauş — Sevan aga — în Ardeal, cu firmane dela Sultan şi Rustan, carĭ — lucru curios — se contraḑiceaŭ cu cererea făcută de staturĭ la indemnul luĭ Ali în urma conferinţeĭ dela Tălmacĭŭ, confundând cererea cu plângerile luĭ Petrovicĭ şi câtorva partisanĭ maĭ cutezătorĭ aĭ regineĭ. Firmanul sultanuluĭ ḑicea, că a înţeles din cererea lor — acésta însĕ era a partisanilor Isabeleĭ — că vroesc să aducă la domniă érăşĭ pe prinţ, acéstă intenţiune el o aprobă; că nu vor pe Haller de tesaurar dér vor pe Batori de voivod — aceste le lasă la placul lor, că vor să scótă pe Nemţiĭ afară din ţéră, la acésta nu le dă numaĭ plenipotinţă, ci le promite şi ajutóre.

Firmanul luĭ Rustan din contră accentua, că eĭ pot alege de rege pe cine vroĭesc. Castaldo ĭarăşĭ însărcină pe Haller ca să negocieze cu Sevan. Acesta se întâlni cu el, la 1 Martie, în Vinţul de jos în castelul luĭ Mărtinuş. Aci aga vorbi ĭarăşĭ în sens contrar firmanuluĭ imperial. Puternicul Sultan nu se opune ca staturile să alégă de rege pe cine vor voi, numaĭ să plătéscă tributul. «Noĭ vroim pe Ferdinand» respunse Haller.

«Aşa am înţeles dela Rustan, continuă aga, că déca Ferdinand va plăti 30,000 galbinĭ pe an, numaĭ pentru ţéra acésta, şi va cere pace i-se va accorda. Tributul se remână cât a fost sub călugăr, darurile d'asemene se vor trămite ca pe timpul călugăruluĭ, şi el însuşĭ — Sevan, va obţinea daruri, numaĭ să

www.dacoromanica.ro

le înapoïedę ţéra până la Tisa. «Pasiï, respunse Sevan, sunt de acord, ca frontiera să rĕmână acolo unde Mureşul se varsă în Tisa . Haller îï dete să înţĕlégă că eï nu se pot desface de fraţiï lor de dincolo de Tisa Apoï puse în vedere că Ali se esprimase, că Lipova, Caransebeşul, Lugoşul şi Soïmuşul se vor înapoïa, şi pot să céră şi Timişóra.

Nu este nicï un cïauş, respunse Sevan, care să cuteze a maï aminti vr'o vorbă despre Lipova séŭ Timişóră.(1)

În urma rescriptuluï luï Ferdinand, voivodul convocă o dietă parţială la Cluş pentru 19 Martie, în care se alese o deputaţiune la Pórtă—Ión Chemeni şi Lupu Harinaï, ca să sprijinéscă rugările date luï Sevan. E neîndoïos, că tot în acésta Castaldo comunică voivoduluï şi staturilor revocarea sa. Cel puţin în timpul acesteï-a 'şï încărcă comorile de jaf pe carele de bagagiŭ, şi trecu în linişte la Eperies din ordinul împĕratuluï ḑicênd că d'alt-cum se va întórce în curênd. Cu incetul eşiră şi cetele luï de mercenarï, lăsând multe datoriï în urma lor — cum ḑice un cronicar -- dér pucin folos. (2)

Când Castaldo intrase plin de speranţe în Ardeal, şi prin stăruinţa luï Mărtinuş 'l luase pentru domnul sĕŭ fără vĕrsare de sânge, atunci bătu întru amintirea sa şi monede cu inscripţiunea «Transilvania Capta . Dér ceea ce luase, nu sciu să mănţină, căcï cu ruşine şi aprópe ca fugar părăsi ţéra, lăsându-o în încurcătura generală pe mâînele podagristuluï voivod Batori, care asemenea 'şï dete dimisia. Regele în adevĕr recunoscu şi el starea cea critică a ţĕreï, şi căută în orï ce chip să o amelioreze. Decï când trămişiï ţĕreï 'ï îmănuară lista numeróselor plângerï causate de Castaldo şi mercenariï sĕï, trămise ca comisar pe Ión Balaşa, care să sprijinéscă pe voivod până la numirea titularilor. Asemene dete ordinul, ca până la numirea voivoḑilor, mercenariï să ésă din Ardeal, şi în fine în 26 Maï numi de voivoḑï pre Francisc Chendi şi Anton Dobo. Maï făcu şi unele concesiunï, ca voivoḑiï în înţelegere cu episcopul şi consilieriï statuluï în cestiunï grave ce nu sufere amânare, să pótă convoca dieta, să pótă ordona insurecţiunea, să priméscă pe trămişiï domnilor românï şi aï Turcilor, şi cu învoirea ţĕriï să le dea respuns şi daruri. Li se impuse datoria d'a întreţine bune relaţiunï cu ceï doï domnï românï, şi cu căpitaniï de la Ghïula; să ţină judecată după obiceïurile antice, şi recursurile să le înainteze Majestăţiï sale. In fine să facă şi donaţiunï în mărime până la 20 sesiunï(3). Tóte aceste eraŭ menite să conserve până la óre-care punct constituţiunea şi libertatea ţĕreï şi să lase voivoḑilor mâna liberă. Pre lângă voivoḑï maï numi şi 2 vice voevoḑï.

Fără îndoïală e o probă de mare încredere faptul că Ferdinand numi voivoḑï dintre indigenï, şi revocă bandele de mercenarï într'un timp când tótă ţéra era în ferbere. Cu revocarea mercenarilor nemulţumiţiï respirând maï liber, îndată se puseră pe lucru ca până la numirea noilor voivoḑï să termine

(1) Raportul luï Haller în archiva statuluï. Bucholtz VII 318.
(2) Ostermayer cronica 59.
(3) Pray Annales V 489.

www.dacoromanica.ro

înscăunarea prinţuluĭ. Ameninţarea luĭ Mircea, care se urcase din noŭ la domnie, cu invasiune în ţéra Bârseĭ, şi pretenţiunile luĭ de estrădarea boierilor pribegĭ, servi nemulţiumiţilor de motiv să céră de la Batori convocarea uneĭ diete. Despre Timişóră vin Turcĭĭ ḑiceaŭ eĭ — despre résărit şi méḑănópte ne ameninţă principiĭ românĭ, décă nu vom aduce pe prinţ înapoĭ, eĭ ne vor pustii prin sabie şi foc. «Ba Mircea urmărind pe Radu, a intrat în ţéră şi ridică castele, şi Alexandru domnul Moldoveĭ stă deja în castre».

Batori cu tótă insistenţa lor nu voi să audă d'aceste, — d'aceea malcontenţiĭ se adunară la Iernut, ĭar Secuiĭ la Têrgul Mureşuluĭ, şi deciseră să recurgă la mijlocirea luĭ Mircea pe lângă Pórtă, rugându-l a espedia cererile lor acolo şi a stărui ca propunerile de tribut ale luĭ Ferdinand să nu se priméscă. Décă puternicul împerat—ḑiceaŭ eĭ—va primi de la Ferdinand tributul, atunci acesta ne va ucide pe toţĭ. V. doc. XXXIV. Batori speriat de aceste mişcărĭ convocă staturile în dietă ordinară la *Turda* pentru 13 Iuliŭ. Inainte de deschiderea dieteĭ chiemă la sine în Ghierla pe instigatoriĭ adunărilor, Anton Chendi şi Patochĭ, şi ce el nicĭ nu spera, eĭ şi veniră. El făcu apel la simţul lor de patriotism; dér ĭĭ respunseră că eĭ n'aŭ făcut nimic altceva decât doriaŭ să-şĭ apere interesele periclitate şi-ĭ promiseră că vor lua parte la dietă şi nu se vor opune intereselor patrieĭ şi regeluĭ. Intr'aceste sosi şi Dobo cu o suită de 700 călăreţi şi 800 pedeştri, care mergeaŭ la Turda. Acolo plecă şi Batori cu 700 şi Francisc Chendi cu 200 călăreţi, ĭar ceĭ-l'alţĭ magnaţĭ cu cete maĭ mult saŭ maĭ puţin numeróse, în cât adunarea avea aparinţa uneĭ diete de resbel.

Totuşĭ dieta se deschise fără sgomot. Intre articuliĭ aduşĭ vedem, că exprimă regeluĭ mulţumirea pentru îngrijirea părintéscă ce le a probat-o prin trămiterea comisaruluĭ Balaşa şi ambasadeĭ la Pórtă. In împrejurărĭ grave cele treĭ naţiunĭ se vor ridica la ordinul voivoduluĭ conform obiceĭurilor străvechĭ.

Nobiliĭ şi Sêrbiĭ, carĭ şi-aŭ perdut averile prin cuceririle Turcilor, se aşéză în comunele Cristur şi Eor, care aparţin domeniuluĭ Ciceĭuluĭ. Iacob Pocaĭ se trămite deputat la Majestatea sa. De asemene voivoḑiĭ să trămită legaţiunĭ la domniĭ românĭ. Veḑĭ doc. XXXV. Supunerea capilor réscóleĭ în dieta de la Turda era numaĭ aparentă, căcĭ în curênd réscóla isbucni în Ungaria, unde se întorsese Petrovicĭ din Polonia, şi trămisese scrisorĭ la pórtă, ca să dea ordin domnilor românĭ să intre în Ardeal în ajutorul luĭ Patochi şi Chendi, ĭar beglerbegiĭ din Ungaria şi jur să intre cu el pe valea Murĕşuluĭ în Ardeal, unde castrele de la Iernut aşteptaŭ cu nedumerire sosirea luĭ (1). Dér Sultanul fiind ocupat cu resbelul cu Persiĭ, nu'ĭ putu trămite alte ajutóre, decât numaĭ vorbe şi încurajărĭ, şi prin urmare orĭ cât de favorabilă ĭ fu încercarea, totuşĭ în cele din urmă fu învins şi constrâns să fugă ĭarăşĭ în Polonia. In Ardeal însă voivoḑiĭ convocară o dietă înarmată la Sighişóră şi plecară de aci cu oştirea întrégă contra rebelilor din castrele de la Iernut. Voivoḑiĭ vo-

(1) Mihail Horvath, Magazin de documente din Bruxela II, p. 10.

www.dacoromanica.ro

ind să suprime rĕscola fără vĕrsare de sânge, le acordară un armistiţiŭ de 15 ḑile. Inainte de a se termina negociaţiunile de pace cu rebelii, irrup pe neaşteptate la 21 Septembre Moldovenii de 2 părţi în ţéră : o parte în scaunul Cĭucului, şi cea-l'altă sub comanda boerului Ión Moţoc în districtul Bistriţei (1). Ei pretindéŭ restaurarea prinţului în domnie, amenin ţându-cu sabie şi foc. Prima colónă înaintă până la Năsăud, şi apoi ambele oştiri se întórseră acasă aşa de ĭute precum şi intraseră. Vedĭ doc. XXXVI. Ast-fel se nimiciră şi ultimele speranţe ale rĕsculaţilor, şi castrele Secuilor şi depuseră la Târgul Mureşului jurământul de fidelitate cătrĕ Ferdinand.

Orĭ şi cât de mare fu succesul voivoḑilor asupra resculaţilor, ei totuşi nu cutezaŭ să se foloséscă de represalii ca să nu aprindă focul din noŭ; deci cu consimţĕmêntul regal convocară dieta ordinară pentru 25 Ianuariŭ 1554 la Târgul Muresului. Dieta se deschise în ḑiua fixată; ast-fel aceeaşi localitate, care nu cu mult timp înainte era focarul rebeliunei, era acum chemată să prepare săgeţile contra aceluĭ-a. Inainte de tóte citiră mesagiul regal, care 'i invita la o înţelegere şi lucrare comună. Ei primiră cu mare mulţumire acea admoniţiune părintéscă, şi cu deosebire în acel timp, când eraŭ de tóte părţile înconjuraţi de duşmanii numeluĭ creştin, şi promiseră că se vor linişti, şi vor împlini tot-d'auna cu credinţă şi sânţenie acelé-şĭ. Décă însă s'ar nasce între eĭ óre-care disensiunĭ pe faţă, atunci voivoḑii aŭ puterea de a înfrâna şi pedepsi pe turburătorĭ. Se interzise de a mai trămite cine-va soliĭ în ţĕrile vecine, cu escepţiune numai acelor Secuĭ, căror-a Munteniĭ saŭ Moldovenii le aŭ mânat vitele saŭ oile; dér şi aceştia pot trămite soliĭ numai cu permisiunea voivoḑilor (2). Trămiterea de soliĭ la pórtă se încredinţa esclusiv numai voivoḑilor.

Se decise urmărirea şi pedepsirea tâlharilor; aceĭ, carĭ aŭ furat obĭecte de o valóre mai mică ca 1 fl., să nu fie pedepsiţi cu morte; de asemene copiĭ mai micĭ de 16 anĭ, carĭ aŭ comis furturĭ, să nu fie omorâţi, ci bătuţi cu nuele. De asemene să se procédă şi în districtul Făgăraşului. In Ianuariŭ 1554 sosiră de odată două legaţiuni la Pórtă. Ión Weg trămis de voivoḑi în numele Ardealului, şi un polon cu 2 unguri trămişi de Isabela şi Petrovicĭ. Primul propunea ĭarăşi, şi stăruĭa pentru acceptarea tributului din partea luĭ Ferdinand, ĭar ceĭ din urmă ceréŭ ajutóre pentru restaurarea prinţului în domnie. In sprijinul lor mai sosi la Pórtă şi ambasadorul Franciei, care propusese principelui de soţie o princesă francesă în locul fiĭcei luĭ Ferdinand. Nefiind Sultanul în Constantinopole trecură cu toţiĭ în Asia la el.

(1) Cronica Secuilor 15.

(2) Szilagyi op. cit. I pag. 501 :

Ceterum constitutum est per eosdem status et ordines regni, quod nemini it liberum ad vicina regna quemquam vel mittere vel litteras ad principes eorum dare, exceptis tamen illis, qui per Walachos Moldauienses et Transalpinenses e medio dominorum Siculorum in ablacione ovium et pecudum dampna aliqua passi sunt, ita tamen quod tales con ensu eorundem dominorum Wayvodarum immittere possint .

www.dacoromanica.ro

Negociațiunile diplomatice avéŭ atunci o mare însemnătate: putem ḑice, că de la ele depindea domnia luĭ Ferdinand în Ardeal. Dela asasinarea călugăruluĭ, Pórta nicĭ odată n'a primit tributul de la Ferdinand nerecunoscêndu-l prin acésta dreptul de posesiune, ba orĭ și când făcéŭ trămișiĭ luĭ propunerĭ în privința acésta, tot-d'auna le răspundéŭ: «să restitue Ardealul domnuluĭ séŭ legitim.»

Intr'aceste pân' a sosi răspunsurile de la Pórtă agitațiunile în Ardeal începură din noŭ. Mircea domnul Munteniei, în al căruĭ devotament Sultanul nu maĭ avea încredere, fu detronat și înlocuit cu Pătrașcu. Alexandru domnul Moldoveĭ însă somă pe Chendi la începutul luĭ Martie că: déca vor să țină castelele luĭ: Sânt-Iona și Vecea, să nu se opună la aducerea din noŭ pe tron a prințuluĭ, căcĭ Românjĭ și Turcĭĭ nu vor odihni pân' atunci, până ce cestiunea nu va fi terminată, și principele rechemat. (1)

Chendi comunică scrisórea colegului séŭ, și făcu apoĭ raport la Viena. Tot odată trămise și deputațĭ la domnul Moldoveĭ pe Petru Gerendi Anton Garda și Ambrosie Sabo, în numele țĕrĭĭ și celor 3 națiunĭ. Deputațiĭ sosiră acolo în 19 Martie și cerênd audiență li se determină ḑiua următóre. Intr'aceste sosesce și agentul nemulțumiților acolo, și face domnuluĭ cunoscut, că acei-a nu sunt trămișĭ din partea țĕrĭĭ, ci numaĭ din partea voivoḑilor. In urma acestora domnul 'ĭ primi în audiență numaĭ a treĭa ḑi. Delegațiĭ comunicară verbal și dădură și înscris misiunile lor. Credința lor creștinéscă nu le permite să se lepede de Ferdinand, și eĭ nu pot primi pe principe. La auḑul acestor cuvinte, domnul aprins de mânie se întórse într'altă parte pe tronul, pe care ședea, ĭar delegațiĭ continuară: «rógă pe domn să intervină pe lângă Pórtă, ca să primésca de la Maiestatea sa tributul Ardealuluĭ, care este acum gata să-l trămită. Să caute, déca póte săvêrși acestea, cât de marĭ serviciĭ face creștinătiĭ». Domnul în urma acestora concedià pe trămișĭ numaĭ cu promisiunĭ generale. Audiența finală fu în 11 Aprile, la care fură chemațĭ numaĭ Garda și Sabo, ĭar Gerendi fu reținut la el (2). Cuvîntarea luĭ Alexandru la început conținea aspre imputărĭ asupra menagereĭ regineĭ, apoĭ aminti despre ambasada luĭ Ferdinand din Polonia, care ar fi vroit, ca regele polon să oprésca pre regina d'a cere ajutóre dela Turcĭ. Regele, ce e drept, convocase ordinele polone. și în presența lor comunică Isabeleĭ dorințele luĭ Ferdinand, îndemnându-o să le primésca. «Dar care din promisiunile sale și le a împlinit Ferdinand, respunse acésta? Cu tóte că sunt o vĕduvă sîrmănă bunul D-ḑeŭ nu mĕ va părăsi. Ordóne Maiestatea vóstră orĭ-și ce, și îndată o voiŭ împlini.» După ea vorbi prințul: «Vĕ rog pentru Dumneḑeŭ cel de viéță ca Maiestatea vóstră să nu constrângă pe mama la așa-ceva, căcĭ maĭ bine cerșind ne vom căștiga pâĭnea de tóte ḑilele, de-cât să ne lăsăm pe aceĭa.» La auḑul acestor-a nicĭ un om nu era, căruĭ-a să nu-ĭ fi dat lacrămile.

«Și voĭ—continuă domnul cătrĕ delegațĭ—ḑicețĭ, că aț venit în numele țĕ-

(1) Pray Epist. Proc III pag. 4.
(2) Reținut în captivitate la Alexandru până la 1555.

www.dacoromanica.ro

rii? Dar câinii vostri de voevodi au ținut ei dietă, când v'au trămis cu minciuni la mine? Eu sciu tot ce se petrece la voi. Ca să nu vă înșelați în creștinătatea mea, în privința celor ce m'ați rugat, am scris puterniculuĭ Sultan și pașilor, și mâine voiu și trămite pe legat cu ele. Vedeți puternicul împĕrat a trămis la voi scrisorile luĭ și ale mele. Cereți de la Bernard Lazăr scrisórea care am adresat'o cătrĕ staturi, și în acea veți afla modul salvăreĭ vóstre. Despre tóte însă cele ce vĕ-am dis eu vóuĕ, să dați sémă staturilor.

«Și în cine vĕ mai puteți încrede, când chĭar voivodii voștri vĕ trădézĕ? Apoi sciți voi că și ei sunt gata să o ĭa la sănătósa? Gândiți-vĕ numai la Mailat și Turcu—dar ce au fost aceĭa pe lângă voivodii voștri de acum? Aduceți-vĕ aminte în ce mod rușinos au părăsit pe Losonți! Sau vĕ încredeți în întăriturile vóstre? Eu vĕ asigur, că dacă nu veți aduce pe print înapoi, nicĭ acele nu vĕ rămân. Apoi și ce valóre are puterea vóstră pe lângă a mea, pe care ați încercat'o deja?». Vedĭ doc. XXXVII.

Delegații Garda și Sabo—căcĭ Gerendi rămăsese acolo în captivitate—se întórseră acasă, și amenințările carĭ le aduceau cu sine, începéu deja a se realisa. Pórta restitui pre Petrovicĭ în posesiunea Lugoșuluĭ și Caransebeșuluĭ, ca el d'acolo într'un moment favorabil să atace Ardealul. Totuși Sultanul fiind ocupat cu resbelul persan, nu putu încerca alte mijlóce mai eficace pentru restituirea prințuluĭ în domnie, decât amenințărĭ continue cătrĕ voivodi, cătrĕ staturi și cătrĕ particularĭ; în fine trămise înapoi pe legatul reginei, trămițênd solĭ la Petrovicĭ, la beclerbegi și la domniĭ românĭ ca să stea gata, și dacă împrejurările ar cere, să restitue și cu armele pe regina pe tronul Ungarieĭ și al Transilvanieĭ.

Raporturile trămișilor sosiți din tóte părțile la voivodi, înfățoșau posiția țĕrii atât de amenințătóre, încât aceștia credură necesară convocarea dieteĭ la Târgul Mureșuluĭ pentru 12 Maĭ. Scirile aduse de Sabo și Garda de la domnul Moldoveĭ erau deopotrivă displăcute voivodilor și dieteĭ; dér fiind confirmate de firmanele aduse de Weg, trămisul din Constantinopole, deciseră să espună regeluĭ pericolele ce amenință patria, în tótă gravitatea lor. De aceea trămiseră pe Garda și Sabo la Viena să céră ajutóre urgente și să ilustreze și oral resultatele misiuneĭ lor din Moldova. Eĭ mai luară cu sine și firmanele sosite la Sași. Vedĭ doc. XXXVIII.

Cele-l'alte decisiuni erau mare parte legislative și disciplinare. Nime să nu mai cuteze să facă recurs la voivodi contra sentinței publicate de pretor, vice-comite sau comite. Pe țĕranul ungur să-l condamne numai pe basa mărturisirilor a 7 martorĭ oculari, ĭar pe țĕranul român, și pe mărturisirea a treĭ martorĭ (1); pe nobil ĭarăși numai pe basa mărturisirilor a 7 martorĭ; nobilii însă să fie citați înaintea voevoduluĭ. Voevodul a pus să urmărésca pe

(1) Szilagyi, op. cit. I, pag. 520: De caetero autem quod nemo rusticorum Hungarorum per tres duntaxat homines pronunciari possit, nisi vera et cognita fassione septem proborum hominum pronuntiari debeat, et sic puniatur de facto; Valachus autem trium hominum proborum pronuntiatus, puniri debeat.

www.dacoromanica.ro

Gaspar Chende pentru adăpostirea a 2 boïerï pribegï, dintre care însă unul a murit, ïar pe cel alt nu-l pot presenta. Rógă decï staturile pe voivodï să nu maï persecute pe Chende, care va depune jurămêntul, că acestï boïerï nu maï aŭ mimic la el(1).

Voivodiï strânseră armata desemnată de dietă, în ţéra Bârseï, de unde fórte uşor putéŭ observa tóte mişcările Moldovenilor. Armata concentrată stătu 3 lunï de ḑile în castre, dér Turciï mulţumindu-se cu cucerirea unor castele din Ungaria nu invadară şi în Ardeal. Nu încetară însă prin cïauşï, solï şi scrisorï de a nutri în Ardelenï speranţa d'a aduce pe prinţ înapoï; Petrovicï de asemene încuragia pe amiciï sĕï cu invasiunï de Turcï, Romînï şi Poloni Aceste vestï se înnoïaŭ necontenit, când în regiunile sudice ale Ungarieï, când în regiunile despre Moldova, ast-fel încât nu putea fi vorba despre concediarea trupelor. Intre atarï împrejurărï voivodiï intrară în negociaţiunï cu domnul Muntenieï, sub condiţiune ca eï să silésc̆ă pe boïeriï pribegï adăpostiţï în Ardeal, carï unelteŭ de acolo în continuŭ în contra luï, să părăsésc̆ă ţéra, ïar domnul Moldoveï d n contră se obligă să mijlocésc̆ă. ca scriind porţeï să primésc̆ă tributul pentru Ardeal de la Ferdinand; veḑï doc. XXXIX. Tóte aceste n'avură nicï un resultat practic. După o şedere in castre —de o potrivă supĕrăcïósă şi costisitóre pentru armaţï şi ţéră—de 3 lunï de ḑile fără nicï un folos, armata se dimise; dér cu tóte aste agitaţiunile nu se curmară.

Veracius afirmă că luï Ión Sigismund i se oferi o fiică de rege din Francia, ïar Isabeleï un principe frances, pe când Condignac ambasadorul luï Henric II al Francieï pe lângă Pórtă, scrise domnuluï sĕŭ, că în casul de a deveni tronul Polonieï vacant va fi designat luï Ión Sigismund. Anul 1556 trecu între temerï şi speranţe, deşi Turciï ceréŭ cu o insistenţă maï mare restaurarea prinţuluï în domnie.

Pe lângă aceea voivodiï maï adunară oştirea în castrele din ţéra Bârseï, dér în fine o concediară fără a fi vĕḑut vr'un moldovén séŭ muntén. Dér ora fatală nu era departe. Malvezzi, legatul luï Ferdinand la pórtă, se întórse încă în anul 1553 cu nisce preliminariï de armistiţiŭ. In 1554 când era să se întórcă cu tributul nu se întórse din causa purtăreï celeï cu 2 feţe a Sultanuluï. In 1555 însă muri şi fu înlocuit de Busbec, care avu de a lupta cu multe dificultăţï din partea luï Condignac, care i paralisa orï-ce încercare. Ast-fel misiunea sa se înplini numaï pe jumătate. Deşi iï succese să înduplece pe

(1) Caeterum Dominus Caspar Kende proponit, quod proximis diebus praeteritis, coactus erat, pro quibusdam duobus Bojeronibus Transalpinensibus eisdem Dominis Waywodis fidejussionem praestare, quorum alterum, quem praesentauerat post discessum clandestinum mortem obiisse asserit, alterum adhuc superstitem dicit, verum praesentare nunc minime posse se affirmat. Supplicant itaque Regnicolae eisdem Dominis Waywodis, ne, absque ordine Juris, hic Caspar Kende infestetur, imo absoluatur a requisitione Dominorum Waywodarum, maxime cum hinc justum esse agnoscant. Qui, si secus absolvi non possit, paratum se offert Sacramentum in eo praestare, quod nihil rerum omnium eorum Begianorum Bojeronum habuerit, nec in praesentiarum habeat.

www.dacoromanica.ro

Sultan a primi tributul—primul tribut primit de la Ferdinand—totuşi a'l mai îndupleca la alte concesiuni, 'i fu cu neputinţă. Pe lângă aceea timpul armistiţiului espiră şi resboiul Sultanului cu Perşii de asemene se termină, prin urmare sultanul putea să dea acum mai multă atenţiune cestiunilor din Ungaria şi Ardeal.

La scirea că domnii români şi Petrovicĭ intră în Ardeal, voivoḑii adunară din nou castrele în ţĕra Bârseĭ. In curênd sosiră epistole de la cĭaușul Chivan, de la domnii români şi dela Potrovicĭ, carĭ cu toţiĭ anunţaŭ că înainte de împlinirea uneĭ jumătăţĭ de an Ferdinand va înapoĭa Ardealul prinţuluĭ. Fiindcă în Novembre espira terminul armistiţiuluĭ, domniĭ românĭ, begiĭ şi agiĭ primiră ordin de a sta gata, ca pe la finea luĭ Novembre să însoţéscă în Ardeal pe principe, care se afla în Zanoc. Şi în realitate în Novembre sosi şi momentul decisiv, în care Pórta începu să céră cu mai mare stăruinţă, şi cu mai multă hotărâre înscăunarea prinţuluĭ. Acésta formă obiectul dieteĭ de la Cluş, ţinută la 23 Novembre, la care luară parte numaĭ Nobiliĭ şi Secuiĭ.

Pe când Ferdinand trimetea în 14 Novembre pe Busbec la Portă ca să céră un armistiţiŭ noŭ pe 1 an, spre a se consulta cu regenţiĭ Europeĭ, Pórta dete ordin paşilor din Rumelia, Buda, Timişóră şi celor 2 domnĭ românĭ să stea gata, ca cu puterĭ unite să atace Ardealul şi Ungaria; ĭar staturilor Ardealuluĭ şi părţilor le ordonă ca să nu maĭ amâne readucerea principeluĭ. Prin firmanul din urmă —7 Octombre— Sultanul îĭ ĭertă că aŭ întârḑiat atâta cu aducerea prinţuluĭ, décă vor asculta acum. Şi apoĭ până la sosirea prinţuluĭ să-şĭ alégă dintre eĭ un căpitan, care să asculte; la din contră nu va remânea din oraşele lor nicĭ pétră pe pétră. Indată ce frământările aceste luară un caracter serios, Ferdinand trămise pe Ión Petö în Ardél. ca să ţină pe staturĭ în ascultare. Voivoḑiĭ convocară spre acest scop pe staturĭ la adunarea ordinară din Târgul Mureşuluĭ pentru 23 Decembre.

Scrisorile amenințătóre ce sosiaŭ în continuu de la pórtă, de la domniĭ români şi de la ambasadorul frances, carĭ tóte de o potrivă ceréŭ aducerea prinţuluĭ, lămuriră situaţiunea astfel, încât representanţiĭ ţĕrilor nu se maĭ îndoĭaŭ, de cele ce aŭ de a face, ba voivoḑiĭ nicĭ nu veniră la dietă, ci fură representaţĭ prin un vice-voevod.

Petö citi mesagiul regal, care descria lămurit situaţiunea: Porta pretinde Caşovia, Oradea Ghĭula şi Ardélul pentru principe, şi în cas de refuz, amenință cu resboiŭ. Espunerea luĭ Petó făcu mare impresiune asupra staturilor, dér cererea luĭ şi a vice-voivoduluĭ ca că respingă pretenţiunile Sultanuluĭ, nu afla resunete. Dieta numaĭ atuncĭ era dispusă la acésta, când Ferdinand ar fi în stare să le dea o deplină garanţie despre apĕrarea ţĕrilor. Tot ce putură eĭ obţine de la staturĭ, fu promisiunea de a nu chema înderĕt pe Petrovicĭ până ce nu se va întórce deputaţiunea cu respunsul de la Ferdinand, şi alegerea uneĭ delegaţiunĭ de 4, care să mérgă la rege cu adresa în cuprinsul următor: «Cele două lucrurĭ ḑiceaŭ în adresă— ce sunt maĭ scumpe în viéţă: bucuria cea mai mare şi frica cea mai mare, le am simţit destul

www.dacoromanica.ro

sub guvernul Maiestăţiĭ Sale. A fost ceva plăcut pentru noĭ, ca să fim sub un domn creştin, şi să stăm în legătură cu imperiul roman. Dar a tot puternicul Dumneḑeŭ nu vroĭ ca acésta să fie de durată, căcĭ apropierea, mulţimea şi puterea duşmanilor, precum şi frica de acela, care s'a liberat de orĭ-ce grijĭ din As a, ne ameninţă cu tótă puterea sa. Ne a avisat că ne va pustii ţéra prin sabie şi foc, şi ne va perde pe noĭ, pe soţiele, copiĭ şi familiele nóstre. Si că el va face acésta, ne încredinţéză acela care a vĕḑut căderea Lipoveĭ şi Timişóreĭ. Noĭ din cele două lucrurĭ numaĭ de unul singur ne rugăm : Maiestatea vóstră să binevoĭască a ne da într'ajutor atâta putere, câtă e de lipsă ca să ne apĕrăm contra luĭ Soliman, séŭ să ne eliberaţĭ de jurămêntul depus. Décă primul lucru e cu neputinţă, Maiestatea vóstră nu ne va refusa pe al doĭlea, şi aşteptăm respunsul, prin care séu vom căştiga, séu necesitatea ne va forţa» (1).

Aměsurate adreseĭ fură şi decisiunile : până la reîntórcerea deputaţiuneĭ votară rădicarea uneĭ oştirĭ de 3000 ómeni : aleseră pe Melchior Balaşa de căpitan al ţĕrĭĭ şi comandant peste aceste trupe. Căpitaniĭ Saşilor şi Secuilor fură puşĭ sub ordinele luĭ Balaşa. Trămiseră deputaţiunĭ la Petrovicĭ şi la domniĭ românĭ sub pretest de a cere eliberarea luĭ Petru Gerendi, care era reţinut în Moldova, în realitate însă de a deschide calea principeluĭ când va veni. Veḑĭ doc. XL. şi XLI.

In deşert se opuse voivodul Dobo acestor decisiunĭ, în zadar maĭ trămise Ferdinand un al doĭlea comisar în Ardeal, lucrurile nu le maĭ putu aduce în alvia de maĭ 'nainte.

In 22 Februarie Petrovicĭ era deja în Ardeal, şi de odată cu el intrară şi trupele moldovene sub comanda luĭ Moţoc pe la Bistriţa, ĭar Muntenĭĭ sub Socol prin ţéra Bârseĭ contra Saşilor. Insă cetăţile Deva, Ghĭerla, Beclean şi Hust erau în mâĭnile Ferdinandinilor carĭ nu vroiaŭ să se supună la solicitările luĭ Balaşa. Nicĭ voivodul Dobo nicĭ episcopul Bornemisa nu vroiră să predea cetăţile fără a încerca norocul armelor. Sosi un prim-cĭauş la Petrovicĭ la îndemnul căruĭ·a el împresură Alba Iulia şi convocă pentru 1 Martie dieta la Turda, care apoĭ în 8 Martie o permută la Sas-Sebeş. Saşiĭ strimtoraţĭ de două părţĭ de oştirile române, şi amenințaţĭ şi de Petrovicĭ, se deciseră ca să se alieḑe ĭar cu cele-l alte 2 naţiunĭ. Decĭ trămiseră şi eĭ delegaţĭ la dieta dela Sas-Sebeş, ca să espună condiţiunile aderăreĭ lor : întărirea privilegielor lor, să nu să pună garnisóne în cetăţile lor, şi tunurile luĭ Ferdinand să remână până la alte împrejurărĭ în mănile lor, şi să se accorde amnestiă generală — condiţiunĭ pe carĭ Petrovicĭ le şi acceptă. In 12 Martie staturile jurară credinţă tineruluĭ principe, şi până la sosirea aceluĭ-a încredinţară guvernul luĭ Petrovicĭ. Trimiseră deputaţiunĭ la Dobo şi la episcop să-i róge, ca séŭ să depună jurămêntul de fidelitate câtrĕ prinţ, séŭ să părăséscă ţéra cu tot ce vor avea.

După închiderea dieteĭ Petrovicĭ începu cu putere îndoită împresurarea ce-

(1). Forgacĭ Comentare p. 139.

www.dacoromanica.ro

ţăţilor, dér ne avênd tunurĭ, nu putea opera cu succes contra lor; de acea trămise pe George Macĭucaş la Sibiŭ, ca să aducă căte-va tunurĭ de ale luĭ Ferdinand. Cu aceste asediul mergea maĭ bine; deja la începutul luĭ Aprile cădură Alba-Iulia şi Gilăul, şi episcopul adunându-şĭ tótă averea părăsi Ardealul. Dér într'aceste oştirile române în numĕr de 20,000 chinuiră mult pe Saşĭ, şi stórseră jurul Ghierleĭ, pe care o înpresuraŭ, şi Petrovicĭ credea, că de acum va isbuti şi fără ajutorul Românilor. Ca să afle modul de a'ĭ scóte în pace din ţéră, şi tot odată de a'ĭ înlocui prin fiiĭ patrieĭ, Petrovicĭ chiemă dieta la Cluş pentru 24 Aprilie. Primul obĭect al desbaterilor fu concedierea trupelor române, carĭ deşi aŭ intrat în ţéră din ordinul sultanului, totu ĭ causédă pagube enorme; staturile rógă dér pe locţiitor ca să ţină pentru serviciile sale numaĭ 500 moldovenĭ şi 500 muntenĭ, carĭ sunt maĭ bine înarmaţĭ, ĭar pe ceĭ-l-alţĭ să-ĭ trămită pe calea cea maĭ scurtă acasă In locul lor fie-care naţiune să ţină câte 2000 ómenĭ sub arme; veḑĭ doc XLII.

După închiderea dieteĭ 28 Aprile, oştirile române şi părăsiră ţéra, remânênd numaĭ Socol cu 1000 la Petrovicĭ.

Drapelele luĭ Ferdinand maĭ fălfăiaŭ numaĭ pe câte-va cetăţĭ din Ardeal şi «Părţĭ şi el nicĭ pe aceste nu le maĭ putea ajutora. Ba nicĭ nu vroia, căcĭ 'l interesa maĭ mult cestiunea imperiuluĭ roman, dela domnia căruĭ-a fratele sĕŭ Carol V vroia să abḑică. De acea nicĭ nu trămise luĭ Dobo ajutórele, pe care el le implora cu insistenţă. Acesta reînnoi şi în Ghierla eroismul desfăşurat în Agria, resistând cu energiă atacurilor oştirilor româno-ardelene, carĭ eraŭ împărţite în 3 castre : Românĭĭ deosebiţi de nobilĭ şi deosebiţĭ de Secuĭ. La finea luĭ Maĭ continua încă asediul, când sosi firmanul dela Sultan, prin care grăbi revocarea regineĭ şi fiuluĭ eĭ. Decĭ Petrovicĭ ca locţinĕtor convocă staturile din castre la sedinţă.

Ceea ce de mult doriaŭ şi eĭ, hotărîră revocarea regineĭ şi a fiuluĭ eĭ, şi de aceea ordonară să se trămită din partea fie-căreĭ naţiunĭ câte 100 călărĭ, ĭar locţinĕtorul să denuméscă din fie-care naţiune câte 5 bărbaţĭ de frunte, carĭ să mérgă cu călăreţiĭ după ea.

Deputaţiunea plecă în 6 Iuliŭ din Cluş şi ajunse în 8 August în Leopole (1). Cucerirea cetăţilor Părţĭ şi Ardeal mergea încet : acolo Ghĭula, Oradea şi Caşovia, icĭ Ghĭerla Becleanul şi Deva resistaŭ energic. Alecsandru domnul Moldoveĭ făcuse staturilor împutărĭ, că nu şi-aŭ împlinit promisiunile date, ba chĭar îĭ bănui că aderă încă la Ferdinand. Petrovicĭ maĭ convocă pentru 10 August o dietă parţială la Cluş.

«Ne a supĕrat fórte mult — deciseră staturile — scrisórea luĭ Alecsandru domnul Moldoveĭ, prin care ne impută că nu ne am implinit promisiunile date Sultanuluĭ, şi ne acusă că aderăm şi ne plecăm la amăgirile Nemţilor. Noĭ de atuncĭ de când ne am refugiat ĭarĕşĭ la credinţa Maiestăţiĭ sale, ne am supus şi am fost credincĭoşĭ, şi nicĭ acum nu este nime între noĭ, care să fie părtaş la ataĭ uneltirĭ, precum scie acésta însuşĭ locţinĕtorul. Pentru cuce-

(1). Ziegler pag. 77.

www.dacoromanica.ro

rirea ţerii să se chieme la arme pentru 2 luni de ţile câte 2000 omeni din fiecare naţiune.

«Cu tóte că Sultanul a dat ordin ca domnii români să trécă prin Ardeal către ţéra ungurésca, să se dea lor comisari, cari să'i trécă fora pagube mari prin ţéră. Vedi doc. XLIII.

Către finea lui August trecu domnul Moldovei peste Bistriţă iar al Munteniei peste Braşov către Satu-Mare, unde să aştepte sosirea reginei, şi să acopere venirea ei în Ardeal. Regina şi prinţul plecară însoţiţi de 500 călăreţi şi tot atâta oştire polonă spre patriă, după un esiliu de 6 ani. Trecênd preste Maramureş Stefan Batori, posteriorul rege al Poloniei, 'i primi la frontieră în fruntea unei delegaţiuni alese. Inpreună cu regina eraŭ ciauşii imperiali, deputaţiunea illustră trămisă de paşa dela Buda, boierii domnilor români cu o suită strălucită. La Deşiu îi primi Petrovici cu cuvinte călduróse — şi în 22 Septembre sosiră în Cluş.

(Va urma)

G. Maior.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE(*).

XXVII.

1551. dec. 31.

(Domnul Moldovei trămite pe logofătul moşiei sale de la Ciceu la Castaldo).

Stephanus dei gracia vaiuoda, dominus et Heres verus terrę Moldauiae etc.

Illustris domine et amice nobis syncere grate; officia nostra promptissima cum summa benemerendi voluntate.

Mittimus ad vos ministrum ac fidum seruitorem nostrum Joannem Wrănczany prefectum pertinentiarum nostrarum Czyczo, ut cum vestra jllustrissima dominacione super quibusdam negotijs nostro nomine communicare debeat, quemadmodum jllustrissima vestra dominacio ex eo intelliget; postulamus itaque amice que nomine nostro coram protulerit indubitatam fidem illi, eadem; prebere velit quam in reliquo bene et filiciter valere desideramus; datum Soczauiae die Siluestris pape, anno domini 1551.

Adresa : Illustri domino Joanni Raptiste regie maiestati locumtenenti regni Transsyluanie etc. domino et amico nobis sincero grato.

Pe dos : Litterae vaiuodae Moldauiensis.

(Originalul în archiva ces. reg. a statului).

XXVIII.

1552. jan. 3.

Staturile ardelene trămit pe solii Moldoveni la Castaldo spre ascultare.

Illustrissime domine, domine nobis obseruandissime; post salutem et obsequiorum nostrorum commendacionem; reuerendissimus quondam dominus Episcopus Waradiensis, ex castris ad Lippam positis expedierat hunc Egregium Franciscum Dobokay erga Wayuodam Moldauiensem, qui huc vespere appullit. Noluimus nunciata illius jnterim audire, quoad jllustrissimę dominationis vestrę prius refferret, quem ad ipsam vt mitteremus opereprecium fore censuimus : rogamus jllustrissimam dominacionem vestram diligenter, ne grauetur eius relata audire, et cito in medium nostri mittere, vt jntellectis illis rebus, quibus cum jngressus erat, et rursus egressus est, mature rebus illis prouidere possimus. Reliquum est, vt jllustrissimam dominacionem vestram, deus optimus maximus, hoc anno nouo, et futuris quoque conseruet, prosperet, et secundet ad vota. Cui nostra obsequia iterum offerimus; datum ex Zekelwasarhel 3 die Januarij anno domini 1552.

Vniuersitas dominorum trium nacionum regni Tran syluaniensis.

Adresa : Illustrissimo domino domino Joanni Baptistę Castaldo Marchioni Cassani, ac serenissimj principis regis Boheimię locumtenenti generali etc. domino nobis obseruandissimo.

Pe contrapagină : Litere Regnicolarum cum quibus misserunt nuntium ad me qui a waiuoda Moldauo redijt. Originalul în archiva imperială).

(* Vedi vol. I. pag. 204 şi 433.

www.dacoromanica.ro

XXIX.

1552. jan. 9.

Raportul lui Castaldo către Ferdinand despre dieta din Târgul Mureşului.

Sacratissima catholica regia maiestas domine domine clementissime.

Postridie regnicole ex conuentu reuersi sunt, et articulos inter eos conclusos mihi presentauerunt, de quibus maiestati vestre exemplum transmitto, in his enim que illis respondenda erant, eis respondi, prout ex adiuncta copia maiestas vestra cognoscet et quia mihi opere precium uidebatur, ut in his que regnicole per ipsos articulos maiestati vestrę supplicant, sententiam meam eidem indicarem, habito in hoc aliquorum principalium regnicolarum consilio, illis visum est, ut maiestas vestra id concedere et respondere dignetur, quod in margine ipsorum articulorum annotare fecimus, maiestas tamen vestra pro sua prudencia et voluntate omnia commutare et disponere poterit, sed in officijs arcium et ciuitatum prouidendis succurrat maiestati vestre, quod tempore regis Joannis, cum omnes officiales et castellani regnicole essent, omnes etiam vno tempore a rege defecerunt, et per duodecim annos inobedientes fuerunt, et preterea quod castellani Deue, Wyuar et Varadini pro arcibus restituendis condiciones petunt et nisi remedium inueniatur, quandocumque mors wayuode successerit, jterum arces emende erunt.

In hoc regno aliqui sunt principales Bayarones, quorum nomina maiestati vestre presentibus inclusa transmitto, qui ex Transalpina a Wayuoda, qui plus quam mille et sexingentos ex ipsis trucidauit, ignobilesque in loco nobilium ponit, expulsi sunt, iśti enim manu armata prouinciam illam aliquando ingredi uoluerunt, sed viuente reuerendissimo fratre Georgio, id nunquam permittere uoluit, nunc et id facere cupiunt et aliquibus ex regnicolis uidetur quod illis auxilium ferre deberemus, aliqui uero contrarium senciunt; mihi enim videtur quod donec meliorem nanciscamur occasionem, nihil innouare debeamus, sed istis bona spe continere.

Oratores Wayuode Moldauiensis cras expediam, et illi pro verbis verba dabo, ac secundum consuetudinem oratores aliquibus muneribus contentos remittam, de ipso tamen Moldauo nullo modo est confidendum, nam semper forciori adherebit, cum nihilominus vxorem manu maiestatis vestre habere cupere ostendat, si de filia aut sorore alicuius seruitoris sui maiestati vestre succurreret, bene esset eidem satisfacere, ut eo magis ipsum maiestas vestra ad deuocionem suam obligaret.

Cras hinc discedam et Zibinium me recipiam, ut motibus Germanorum comitis Felicis de Arch prouideam, et modum inueniam quomodo in futurum illos ibi pacifice teneam, licet maiorem semper conquerendi se causam habuerint ij qui sub Brandaiss aduenerunt, nam continue diu noctuque in itinere fuerunt, in castrisque seruierunt, et etiam cum necessitas postulauit peroptime pugnauerunt, nihilominus etiam si illis stipendium per aliquos dies distulerimus huiusmodi sediciones non sunt minati; ne miretur igitur maiestas vestra si aliquando alios laudo, alios apud maiestatem vestram acuso, nam de meritis quorumcumque maiestatem vestram semper cerciorare decreui.

Maiestati vestre in commendacionem Bethlemfalchas antea scripsi, hactenus ipsum ad seruicia maiestatis vestre promptissimum inueni, et quia aliqui ex regnicolis infime satis condicionis ad maiestatem vestram venient impetraturi aliqua bona, que dicto Bethlem per regem Joannem data, et istis ablata fuerant, sub pretextu ut isti dicunt, quod maiestati vestre inseruissent, etiam si res ita se haberet, cum ipse Bethlen sit homo principalissimus et qui maiestati vestre bene seruire potest, poterit se maiestati vestra habita racione temporis in hoc negocio resoluere, prout seruicio suo regio con-

www.dacoromanica.ro

uenire diiudicauerit; quam deus optimus maximus felicissimam ad vota conseruare dignetur. Ex Segeswardae nono January 1552.

Eiusdem maiestatis vestre sacratissime
fidelis seruitor
Joannes Baptiste Castaldus.

Adresa : Sacratissimę catholicę (sic!) regię Romanorum Hungarię Bohemięque maiestati etc. domino domino meo clementissimo.

Pe dos : Castaldus de 9 Januarij; Responsum 24 Januarij 1552. cum transmissione articulorum in conuentu Vasarhelensi conclusorum.

La acestea aclusa :

Pe dos : Nomina Valacorum :

Nonima Boyarorum redeuntium ex Transalpina.

Radul-vodă	Badea(??) comis
Drăghiciŭ-spătar	Crăciun păharnic
Radul logofĕt	Radul postelnic
Stanciŭ postelnicul	Ivan vistier
Stanislaŭ clucernic	Neagu postelnic
Tudor vistierul	Mĭana vistier
Socol Stolnicu	Badea spătar
Dragomir spătar	Staicu stolnic

(Originalul în archiva imperială)

XXX.

1552. aug. 1.

Castaldo către Maximilian raportézŭ despre negociaţiunile avute cu staturile Ardĕlului în privinţa insurecţiuneĭ oştirilor.

Serenissime rex, domine domine graciosissime.

Posteaquam per binos nuntios serenitati vestrae scripsi Temesuarij deditionem cum Losonzy et aliorum omnium morte ac Lippae iacturam ab Aldana tam uiliter et proditorie factam, tractatum est inter nos quid agendum sit, sed nulla penitus conclusio reperitur, nisi quod omnes ad solam fugam cogitant, et uniuersum regnum iam in illa est, nec sciunt quo fugiant, aut quis terminus fugae sit futurus, ipsumque vuiuodam audio iam premisisse quadringentos equites ad quamdam eius munitissimam arcem, quo se tutius recipere possit, asserens cum maiestate sua conuentionem habere se non claudendi in ciuitates nec in alia loca munita, sed solummodo in campo manendi aupreliandi si conuenientes uires habebit; sic quoque omnes alij facere cogitant, quaerent tes se destitutos, quia uident gentes istas iam fame perire, et per vias miserabiliter cadere absque inditio nec spe alicuius subsidij, medij enim mensis solutio quam postremo habuerunt consumpta est, et paruulum fuit remedium tante eorum necessitati. Cataphracti autem cum adhuc per decem milliaria a nobis distent eorum capitaneum ad me pro solutione misserunt, a quo uix impetrare potui, ut duos mille floreno more solito emendicatos pro subsidio acciperet, quibus habitis nuntiauit illos uix pro vnius noctis impensa sufficere et dubitare quod gentes ulterius progredi nolent, ni prius integre persoluantur; ex alia parte iam auditur Turcas arcem Lippae festinanter reaptare, in qua tot bombardas et alia multa reperierunt ut facillime possint eam in pristino tatu reducere, et nescio cogitare quo diabolico spiritu inductus Aldana tantum et tanti momenti errorem patrare potuerit; super haec audio in Solimos nisi decem milites Hi-

www.dacoromanica.ro

spanos et totidem aydones reliquisse, vnde ualde dubito ne illa quoque ammissa sit, quod si est potius sperari posset celum corpore nostro mortali ascendere quam illam recuperare, taliter est enim et in tali loco sita, ut alas habere opporteat si expugnari debeat, tamen posteaquam Lippa dimissa tam uituperose fuit, possumus et peiora credere, missi ad explorandum ueritatem, ordinauique quod si dubium meum falsum est omnia tententur ut alij quindecim aut uiginti milites intromittantur, donec si Deus nobis auxiliari uoluerit, maiori subsidio reffici possint.

Nobiles isti omnes quamuis pauci que nobiscum erant, et sic alij, sub diversis excusationibus modum abeundi quaerunt, et libere concludunt, quod ni adueniat quam citissimum et non exiguum subsidium, non solum de Regno isto actum erit, sed gentes iste omnes maiestatis vestrae trucidabuntur aut prius fame peribunt, quid hoc sit, serenitas vestra consideret, quia quo ad me nescio quid amplius dicam nec faciam, et si presens malum me vrget, peius futurum terret, ad quod nullum quasi uideo remedium, nisi quod deus miraculose afferre potest, hostibus mentem adimendo, ne sciant tanta occasione vti.

Permulta in consilio tentaui et proposui, sed denique nullam bonam conclusionem reportare potui, vndique enim insurgunt infinite difficultates, quae omnia consilia obruunt, et concludunt regnicole quod posteaquam duo tante importantia loca, quae erant propugnacula et scuta siue porte utriusque regni Hungariae scilicet et Transiluaniae, taliter amissa siue derelicta sunt, non est ulterius sperandum in defensione, quia reliqua eorum comparatione nihil sunt, et omnia penitus in manibus hostium remanent, sperare autem in subsidio maiestatis vestrae vanum esse dicunt, posteaquam in tot mensibus et tantis periculis nihil aliud quam uerba dedit; nec quicquid ad hec et alia eis respondere scio prodest, quia in desperatione iam sunt, rogaui instantissime ut tantum auxilij et fauoris mihi prebere uelint, ut cum gentibus maiestatis vestre confligere possint, sed ad hoc rident, proponentes exemplum conflictus Carzianer, qui cum multo maiores copias istis haberet, profligatus tamen fuit a Sangiaco, qui ne sextam quidem partem habebat exercitus Hamet Passe, qui centum hominum millia habet, ultra Transalpini et Moldaui gentes que omnes a tribus partibus contra nos ueniunt, taliter quod breui modum neque locum nos saluandi non habebimus, pro firmo tenentes quod transitus Tisse prohibebitur et forsan adhuc prohibitus sit ita, quod subsidium aduenire non poterit; rogaui saltem uictualia quibus gentes iste in aliquo loco substineri, et expectare auxilium queant, siue ueniat uel non. offerens cautione illa satisfaciendi, respondent quod possent promittere, et etiam incipere, sed quamprimum hostes aduentarent neque uictualia, neque rustici neque currus reperirentur, et sic in manus ipsorum redigeremur multo peioribus conditionibus quam Losanzio contigerit, si peius esse potest; denique uideo quod aliquo die a vaiuoda, regnicolis et omnibus derelictus remanebo, solum istis difficultatibus quae in dies augentur assotiatus, nec modum habebo standi neque recedendi, et ut omnia uno modo melius in perditionem ruant potuit fortuna pecunias Cassouienses impedire ad quas accipiendas missus fuerat frater wayuodae, sed manibus uacuis redijt, quia requirebantur meliores cautiones, potuissent cum illis saltem per aliquot dies gentes intertenere, quae sicut in isto puncto nuntiatur, denuo incipiunt tumultuarj, quod deus auertat, nam si hoc sequitur dubito quod *(quin)* in paucis diebus nemo illorum neque nostri uiuus remanebit. In ciuitates se claudere recusant ex defectu uictus et quia adhuc non sunt munitae finitae.

Quomodocunque sit supplico serenitatem vestram, ut sincere me monere dignetur quidnam nobis sperandum sit de subsidio tam gentium quam pecuniarum et quam resolutionem mandat, ut capiamus in extremis angustijs istis, quamuis dubito quod *(quin)* neque responsum tempestiue adesse poterit tamen deus mirabilia facere potest, in quo vno spes nostra remanet, posteaquam cum iactura Lippe, non solum mihi sed vaiuode, regnicolis et omnibus alijs penitus decidit.

www.dacoromanica.ro

Nescio quid ulterius dicam, nisi quod uideo deum forsan propter peccata nostra rebus Turcarum adeo fauere ut sint in tanta prosperitate quantum no tre in ru na, quod maius esse non potest. ipsum autem omnipotentem rogo ut serenitati vestrae quicquid cupit concedat, mihi uero saltem hoc ut preliando mori possim; ex Vallendorf die prima Augusti 1552.

Serenitatis vestrae fidelis seruitor
Joannes Baptista Castaldus.

(Originalul în archiva imperială din Viena).

XXX.

1552. sept. 17.

Raportul lui Petru Haller către Costaldo despre negociațiunile avute cu solliile româno-turce.

Spectabiles et magnificj dominj dominj graciosissimi, post seruicij mei commendationem; ego, cum hesterna die ad uesperam, una cum Egregio Gabriele Tholmach, ad possessionem Talmacz accessissem, statim aduenit et Kynan Begh, una cum vayvodę Transalpinensis aulico, Joanne Pythar. Vbi cum intellexissem per internuncium, Joannem Pythar, ex domino suo habere in commissione, ut me conueniat prius, quam ego cum Thurca conuenirem, ordine dato collocutus sum cum Joanne Pythar, qui retulit, dominum suum monere, ne Themesuarum repetatur, nunquam enim Thurcas hoc concessuros, sed si postuletur, ut sub judice teneatur, sicut oppidum Barylla, id forsitan concessuros, regnoque commodius fore, quam ut sub Zanghyaco, uel Beglerbegio sit. Lyppa tamen, si bonis precibus postuletur, pos et forsitan impetrarj. His uerbis cum Joanne Pythar habitis, ad hospicium Kynan begh. ambo accessimus, salute data et accepta, cur Haly Chauz, non aduenisset, quesiuj, cum eum ad literas saluj conductus venturum credidissemus, eo quod ad ipsorum nunciata, nos ex uoluntate regnicolarum quedam conferre haberemus, ipse, Kynan, respondit, Haly Chauzum, ad Kynien usque uenisse, et ad uadum uenturum, ac monebat, ut illuc una venirem, cum me illuc propter aduersam ualetudinem ire non posse excusarem, hortabar, ut uideret, cogitaret u que ad auroram, şi Haly Chauz huc adducj posset Atque ita ex ho pic o, mecum ac cepto Joanne Pythar, ut aliqua clarius ex eo intelligerem, in plateam prodij, interea Kynan ad meum uenit hospicium, mecum loqui incipiens, rogabat, ut ipsi manifestarem, quid cum eo tractare haberem, uereretur enim Haly Chauzum non acce surum; huic ego respondj: ipsum bene nouisse, quod ipsi primj mencionem fecerint pacificationis et tributi Imperatorj pendendi, vayuodam quoque nuncias e, regno pacem fore, si tributum Imperatorj pendatur, siue regnum pro domino haberet, quem uellet. Ideo, regnicole, per me intelligere uolunt, quae sit uoluntas Imperatori, et si ipsi haberent potestatem de pace et trib ito tractandj atque determinandj. Se, inquit ille de hac re cum Haly contulisse, ac ipse retulisset, se nullam habere pote tatem de hac re aut a liqua tractanda uel concludenda, sed hoc suadere, ut tributum ad portam Imperator s mittatur, et per oratores, regni necessitates coram jmperatore offerantur; Lyppa, et partes inter Maros et Tyssam iacentes, per humiles prece pos ent impetrarj, ut restituantur, Sed Themesuarum ex manibus Thurcas nunquam emi suros; Sed ijs condcionibus, ut a Germanis absistatur, et vaijuoda ex Hungaris electus pro domino habeatur. Ad hec respondj, vajiuodam Transalpinensem nunciasse, regnum haberet pro domino. quem uellet, dummodo tributum jmperatori pendatur, Imperatorem peramu postulaturum, que equa sunt et fidei nostre non contraria. Rex Ferdinandu cum intelligeret filium Joannis regis non posse regnum defendere ob ętatem, ipsum cum

www.dacoromanica.ro

regnum in suam accepit tutelam, ei suam desponsando filiam, tanquam filium amplexus est. Nos per Thesaurarium, quem jmperator nobis prefixerat, ut ei obediremus persuasos, in fidelitatem regis Fernandj descendisse. Eius exercitus nunc castra et ciuitates in sua potestate tenere. Ideo et fidem nostram non patj ut nunc a fidelitate regis deficiamus. Quod autem filius regis Joannis in regnum introduceretur, id fieri non posse, quia in manibus regis Ferdinandj esset. Credimus autem cum adoleuerit, regnum hoc, regem, ipsi resignaturum, atque coheredem penes ceteros suos liberos, in alijs suis prouincijs facturum. Ille respondit, jmperatorem nunquam hoc passurum, ut in fidelitate regis Ferdinandi simus, ipsumque tributo solo pendendo, jure suo. quod ad regnum haberet, priuaremus. Deinde addidit, se intellexisse nouiter literas a porta Imperatoria allatas que ad Halij Chauzum forsitan peruenerunt, se ad eum iturum, ut uoluntatem jmperatoris clare intelligat, conaturum quoque ut halij una ascendat. Ego hortabar ut persuaderet Halij Chauzum, huc ut ueniret, quo ex ipsis uoluntate jmperatoris intellecta, regnicolis omnia clare possim indicare. Sic hoc mane, ille descendit ad uadum, secum assumpto Gabriele Tholmacz, et in locum suum Joanne Pythar hic relicto.

Fundamentum eorum hoc est, ut Germani ex regno amoueantur et oratores cum tributo ad portam mittantur, egoque de mea sentencia desistere uoluj, uereor, nos non multa cum istis determinaturos, preterquam, quod Cesar quid uelit, intelligemus. Quid deinceps tractabitur, magnificentiis vestris statim scribam, Easdem felicissimas ualere precor. Ex Tholmacz die 17. Septembris 1552.

Petrus Haller Magister ciuium.

Adresa : Spectabilibus et magnificis dominis dominis Joanni Buptiste Castaldo, marchioni Cassanij. sacrę regie Maiestatis etc.bellico locumtenentj ac Andree de Bathor comitj comitatuum Zathmar et Zabolcz etc. vaijvodę Transsyluanensi et Siculorum comitj dominis graciosissimis.

Cito cito cito citissime.

(Originalul în archiva Statului din Viena).

XXXII.

1552. sept. 21.

Raportul congregaţiunii castrense de la Sas-sebeş către Pórtă, în care espune causele, din care s'a întors către Ferdinand, şi promite tributul.

Excellentissime princeps ac potentissime et inuictissime imperator et domine domine nobis clementissime, fidelium seruitiorum nostrorum in gratiam potentissime maiestatis vestrae humilem commendationem. Superioribus diebus Mirche vaiuoda Transalpinus sepe et suas et maiestatis vestre potentissime literas ad nos misit, quibus assecurauit nos maiestatem vestram potentissimam in suam gratiam recipere paratam esse si nos solitum censum maiestati vestre solueremus, nos igitur intellecta clementia maiestatis vestre potentissime deo maximo gratias egimus rogauimusque deum omnipotentem ut maiestatem vestram potentissimam pro hac sua in nos benignitate non solum longa uita donet, uerum etiam omnem suum conatum prosperet et gloriam nominis sui augeat, et supra alios omnes clariorem insignioremque efficiat; jtaque postquam ab ipso vaiuoda Mirche clementem voluntatem maiestatis vestre potentissimae erga nos cognouissemus, misseramus hominem nostrum ad seruitorem maiestatis vestrae potentissimae Ali Chiauz uti cum eo loqueretur nostramque in gratia maiestatis vestre potentissime fidutiam declararet; cum igitur homo noster cum ipso Ali Chiauz fuisset, quererat ab eo quidnam maiestas vestra potentissima a nobis fieri cuperet, responderat Ali Chiauz uoluntatem maiestatis vestre potentissime hanc esse, ut solitum censum ei

www.dacoromanica.ro

solueremus et Hungarum inter nos vaiuodam eligeremus ac Alemanos ex hoc regno dimitteremus, maiestas autem vestra potentissima recordari potest in omnibus suis litteris et per nuntios quoque suos firmiter semper mandasse ut Fratrem Georgium monacum post maiestatem uestram potentissimam in hoc regno audiremus, eaque faceremus quae nobis ille diceret, additis etiam minus si secus faceremus; itaque cum Frater Georgius effecisset ut filia Ferdinandi regis filio Joannis regis desponsaretur et per hanc desponsationem rex ipse Ferdinandus filium regis Joannis tamquam filium in tutelam suam recepisset idem Frater Georgius nos quoque unacum filio regis, cui obligati eramus, in tutelam regis Ferdinandi dederat, et idem Frater Georgius exercitum quoque regis in hoc regnum induxerat, propterea nec fides nostra Christiana, nec honor noster admittit ut nos a Christianis penitus seiungamus tamen cum tanta sit clementia maiestatis vestrae potentissime ut illam non solum regna et prouincie eiusdem, sed etiam totus mundus admiretur, suplicamus maiestati vestre potentissime domino nostro clementissimo dignetur nos in suam priorem gratiam recipere ac ea omnia quae regina cum filio suo, ac Frater Georgius et Petrus Petrouich possederunt nobis clementer remittere, ut deinceps quoque in maiestatis vestrae potentissime conquiescere possemus, nos uero solitum nostrum censum, quemadmodum antea sic etiam deinceps annuatim maiestati vestre potentissime fideliter soluere parati sumus, vaiuodam quoque Hungarum inter nos eligere et tenere parati, postea uero quam de gratia maiestatis vestrae potentissimae certiores facti fuerimus, curaturi sumus ut alemani quoque de hoc regno exeant, et quamuis ex toto corde cupiamus ut deus optimus maximus in longa secula maiestatem vestram potentissimam conseruet sanam, tamen cum deus ita omnes homines ab initio creauerit, ut omnibus sit semel moriendum, suplicamus maiestati vestre potentissime ut ita clementer nunc nobiscum agere, et ita negotium nostrum confirmare dignetur ut etiam si mori maiestatem ve tram potentissimam, quod deus ipse auertat, contigerit, etiam post obidum suum in no tra libertate nos uiuere et eius erga nos clementiam laudare possimus, deus optimus maximus maiestatem vestram potentissimam sanam et incolumem conseruet; ex castris ad Zassebes positis 21. die Septembris anno domini 1552.

Eiusdem maiestatis vestre inuictissime

fideles
vniuersitas trium nationum
regni Transiluanie.

Pe dos : Copia literarum per Transiluanos Turcarum imperatori scriptarum.

(O copie contimporană în archiva Statului din Viena).

XXXIII.

1552. oct. 2.

Castaldo raportézĂ luĭ Ferdinand despre dispoziţiunea staturilor şi disolvarea castrelor.

Sacratissima catholica Regia maiestas, domine clementissime.

Si maiestati vestre omnes mee litterae peruenerunt, nuntijque quibus oretenus ea quc contigerunt eidem indicabam appulerunt, quicquic hic successit et succedit maie tas vestra satis intellexerit et uiderit, imo et id quod in futurum succedere posset con i derauerit, inter cetera autem cum (gentes regni istius ex propria con litione et natura mutabilissimae sint et rerum nouarum auidae, tempore pacis nedum belli nunc quod se infestatos undique vident a Turcis, Transalpinis et Moldauis et in proprij domibus a defensoribus offensi) qui ex pura necessitate aliud facere nequeunt, considerare potest (quo animo se reperiant et si hucusque in officio retenti sunt, resque integre per-

www.dacoromanica.ro

manserunt, fuit potius ex uoluntate diuina et quodammodo miraculose quam aliter, sed sicut omnia ad finem deuenire solent, sic et ista ad extremum properant, ne viderer regnicolarum quietem detrectare, qui si se Turcae dant eam habere sperant, dixi contentari dummodo eorum pax neutram de duobus causaret : primo totalem eorum occasum et ruinam et regni deinde damnum ac dedecus maiestatis vestre cum internicione gentium istarum quae cum uenerint, et tamdiu, tantisque cum incomodis et periculis pro eorum defensione ac beneficio manserint ingratum et iniustum esset et nunc ab ipsis derelinqui; responderunt eos pro posse numquam maiestati vestrae sibiquement ipsis defecturos, sed eorum imposibilitatem) esse in causa, et sic res tractari incepta et (missi mille ducati aurei ex pecunijs maiestatis vestrae et non regnicolarum ad Haly Chiauss pro Rustano Passa ut daret operam quod imperator Turcarum tributo solito pro regno isto contentaretur, nec illud amplius inquietaret Lippamque, et alia loca occupata restitueret, quod hic teneretur vaiuoda Hungarus et maiestas vestra pro principe) de quo ipse se impedire non haberet dummodo (tributum habeat, cogitabam autem interea ipsos quietos tractatus talis resolutionem aut conclusionem expectaturos fore sed nuper deliberauerunt nolle amplius in campo manere, quod ut dissuaderem omnia possibilia tentaui anteponendo manifestam eorum nostri et regni ruinam, disseruicium dei et maiestatis vestrae et denique omnia alia quae adduci potuerunt, subiungendo pro eorum beneficio et defensione iam continuis mensibus tanto cum maiestatis vestre dispendio et militum incommoditate hic mansi mansurusque adhuc eram si vellent et e conuerso si ipsi in campo amplius contra hostes durare nollent, nec ego amplius hic remansurus sum et si eos piget onus istud ulterius tollerare; mihi multo magis molestum est, id eis dare conclusio, fuit eos omnia ista perpendisse sed eorum vires unacum meis tales non esse ut jmperatori Turcarum resistere valeant et quod ex disturbijs et damnis anni preteriti et presentis adeo exhausti et fatigati sunt ut impossibile sit amplius resistere posse; a qua opinione nullis demum rationibus ne minimum quidem amouere potui; hij autem fuere nobiles et Siculj quibus uelint nolintue Saxones adherere cogentur, quamuis omnium constantissimi ad quod tanto facilius et ipsi condescendent cum uideant nos modum milites ulterius intertenendj non habere absque maxima regionis ruina, summa autem est nolle amplius has gentes in regno) quod quamuis aliter esset, uideo uoluntatem (imo deliberationem militum omnium ab hoc esse alienissimam omnesque eorum capitanei modum recedendj) querunt, qui sub una et qui sub alia causa, et quamuis (cum ipsis iam omni arte ac industria ut detineam utar et usus sim) precipue ostendendo id qod forsan uerissimum est (nullum tutum habere possum et alia multa quae longum esset enarrare, tamen nihil proficit quin propriae saluti omnes intenti ad discessum tantummodo continue cogitent, quamuis autem et ipsi remanere et quieti esse contentarentur ego quod peius est ignoro quomodo eos ulterius alere posse in aliquo loco munito me cum illis pono sicuti maiestas vestra precipit, unde victum habebimus absque pecunijs in hieme et sub dio quis prohibebit hostibus ne illum nobis impediant nos circundent ac fame conficiant ubicunque erimus siue in campo siue in aliqua arce nullus est locus ad nos capiendum aptus nisi Zibinium, sed deficiente pecunia eadem victus) difficultas emergit, ciues autem illi (sicut video nos non admissuri sunt) supradictis et alijs de causis quas prius toties maiestati vestre reiteraui, video ex alia parte (hostes obstinatos circa Agriam ut et passum illum nobis praecidant et penitus includant, deliberaui igitur istis regnicolis proponere quod si passum Deuae et propriam patriam ac domos custodire volunt ego eis duos mille homines relinquam si tamen remanere volent de quo ualde dubito, et cum reliqua gentium parte quamuis manifesto periculo ibo ad aliquod subsidium Agriae ferendum cum intelligentia ducis Mauritij) quia si ab utraque parte hostes urgebimus (forsan non expectabunt et si expectabunt confligere possemus, in peiorem enim statum quam nunc simus cadere vix possumus, quia gentes istae omnes

www.dacoromanica.ro

absque praetio ammittentur, hic remanebunt aliquae ciuitates et arces quas ipsi si uolent defendere poterunt quamuis singulis horis et momentis et obijciant quod cum nos ea quae munitissima erant deseruerimus et amiserimus nesciunt quomodo ipsi tenere possint ea quae longe sunt infirmiora, quibus replico quod Agrienses quia volunt in tam debilj loco se tenuerunt ac tenent) cum multis alijs rationibus quę utinam admittantur et prosint, denique res in eo constitute sunt termino ut (velim nolimue coactus ero a meis, a regnicolis et a Turcis fingere velle uersus aliquam partem mouere et fortunam tali modo tentare cui det deus exitum iustae maiestatis vestrae causae pro Christianorum salute conuenientem), ex Castris apud Zassebes constitutis die secunda octobris 1552. (Opinio communis nostra esset quod si non potest alia uia dux Mauritius Agriam pergere, fingat tantummodo velle Strigonium ire) quia in sua facultate est quandocunque uoluerit (in Insulam se recipere et iam Turcae credunt eius exercitum talem esse ut ad amissa recuparanda sufficiat; nobiles isti iam equitaturi sunt ut campum deserant et consequenter illi qui Deuę sunt passum illum relinquent, ad quam Cassum Passa cum quatuormille equitibus et aliquibus peditibus appropinquat ego pro posse laboro omnes possibiles prouisiones facere sed amicos et inimicos aequaliter contrarios habeo.

Fidelis seruitor
Joannes Baptista Castaldus.

Adresa : Sacratissimae Catolicae regiae maiestati Romanorum Hungariae Bohemiaeque etc. domino domino meo clementissimo.

Pe dos : Castaldus 2 Octobris. Responsum 18 octobr. 1552.

Notă : Cele între parentese ( ) sunt scrise cu semne secrete.

(Originalul în archiva imperială din Viena).

XXXIV.

1553. jul. 3.

Rapórtele sosite la Ferdinand din castrele de la Radnoth și dieta de la Tîrgul Mureșului.

Comunitas nobilium Siculorum regni Transsiluanie scripsit literas ad Mirchiem uaiuodam Ualachie, que satis difuse erant, sed hec paucha infrascripta excepi, quia totam copiam habere non potuerim. Quas literas Mirchul misit ce ari Turcorum uidelicet.

Casu uero quod maiestas sua caesarea tam ingens tributum a rege Ferdinando uellet posse capere, contendat magnificentia vestra in rationem rerum nostrarum. unde in toto mundo maiestatis sue nomini gloria in aeuum extollatur, imo potius mittat hominem suum et iubeat uniuersas res nostras et fidelium suorum mancipiorum diferre. condonet modo maiestas sua caesarea nobis uitam nostram ut posimus eius maiestatj semper fideliter seruire, nam si recipiet tributum a rege Ferdinando nos omnes trucidabimur per eum etc. datum in opido Cecheluasar ultima iunij 1553.

Fuerunt et alie litere diuerse simul cum literis regine Yzabelle eiusque nuntio quas non potui comode habere seu legere omnes ad cesarem Turcorum et ad Rustanum Bassam.

Ex quibus uix potui istam infrascriptam clausulam et nomina subscriptorum transcribere uidelicet : maiestas uestra sciat a dolo Germanicho ac helemanica (adecă *ale-*

www.dacoromanica.ro

manica) fraude, superbissimaque nequitia permanere nullo modo poterimus etc. datum in castro Radnolt feria secunda proxima post festum uisitationis Marie 1553.

Antonius de Kend
Francisus Pathochÿ
Wolffang Bornomizza
Christoff Dagmassÿ *(adecă Hagymási)*

Pe dos : quedem extracta ex literis Transiluaniensium.

(O copie contimporană greşită, în archiva imperială din Viena).

XXXV.

1553. jul. 13.

Atticulii dietei dela Turda.

Articuli regnicolarum trium nationum regni Transsilvanien-sis in Comiciis profesto beatae Margarethae virginis Thorde celebratis anno domini 1553 aediti.

In primis : Quod Maiestas regia dominus noster clementissimus fratres et nuncios nostros, quos proximis istis diebus ad maiestatem suam miseramus, benigna et clemente relacione remiserit, nostrasque supplicationes in omnibus clementer exaudire dignata fuerit, perpetuis seruiciis nostris inseruire curabimus. Quanta autem cura, solicitudine, vigiliis, laboribus, tanquam pius et clementissimus princeps saluti et conseruacioni nostre consulat, licet ex dictis et relationibus nostrorum fratrum abundesatis intelle-xerimus : verum cum postea magnificus dominus Joannes Balassa de Gyarmath cum litteris credencie nomine maiestatis suae ad nos venisset, propensam voluntatem et paternum animum maiestatis suae erga nos vberius cognouimus. Declarauit enim idem dominus Joannes Balassa quo pacto maiestas sua dies noctesque omnibus modis, viis et rationibus incumbat, non sumptibus nec laboribus aut fatigijs vllis parcens, mit-tendo eciam nunc oratores suos praecipuos ad portam imperatoris Turcarum, vt nihil ad conseruacionem nostram que pertinere videntur intentatum relinquat : pro qua pietate et curis paternis, voluntatemque erga nos pientissimam, licet nos ad respon-dendum simus insufficientes, Deum tamen optimum, maximum precamur, vt pro istis diuinis et sanctissimis maiestatis sue curis et laboribus pro voto satis facere dignetur. Quod ad nos attinet, hanc majestatis sue erga nos benignitatem et propensam volun-tatem omni fidelitatis obsequio perpetuo inseruire studebimus, majestatique sue, do-mino nostro clementissimo supplicamus, vt susceptos labores pro nostra conseruacione, imo salute tocius reipublicae christianae eciam deinceps summa cura et vigiliis, prout hactenus maiestatem suam fecisse non dubitamus, prosequi et continuare ad optatum-que finem perducere dignetur

Constat autem majestati sue annis superioribus quantis calamitatibus et periculis hec misera nostra patria affecta et quantis fortunae procellis jactata vndique fuerit, Te-meswarinum, Solymos, Lyppa alieque quam plurime arces in confinibus vno momento omnes periere : in hoc regno Transilvanie bona pars Siculie per Thurcos abducta et depopulata est. Sub eodem vero tempore grauissime et continue cominaciones tam de partibus Lyppe et Temeswar, quam de partibus Moldauie es Transalpinensibus venie-bant, terroribusque diuersis animos multorum sollicitabant, vt nisi quam primum de reducendo filio regis Joannis cogitaremus, igne et ferro consummeremur. Interim et Myrche Wayvoda cum copijs Thurcicis in Transsalpinam intrauit, expulsoque Radulÿ Wayvoda arces in illo regno et confinibus denuo extruere cepit; Moldauiensis quoque Alexander Wayvoda in castris consedit et suos omnes arma capere jussit, ex quorum

www.dacoromanica.ro

motibus et sepissimis imo continuis terriculamentis eciam tempore Illustrissimi domini Joannis Baptiste Castaldi, dum adhuc inter nos ageret, compulsi sumus vt dominationi suae illustrissime et domino Wayvodae nostro de indicendo generali conuentu supplicaremus, vt simul conuenire et de necessitatibus nostris et auertendis hostibus agere maiestatisque sue supplicare possemus Verum in ejusmodi nostris optatibus et supplicationibus a domino illustrissimo et Wayvoda nequaquam sumus exauditi, dietam enim nullam praeter parcialem nobis fecerunt, vbi de nostris necessitabus et periculis regni satis abunde agere non potuimus. His itaque supra dictis causis fratres nostri pro aliqua parte ad oppidum Wassarhely conuenerant. Quod cum magnifico domino Andree de Bathor Wayvode nostro innotuisset et ejusmodi parcialis congregatio displicuisset, curauit dominatio sua magnifica, vt subito litteris suis mediantibus, generalis dieta pro festo beate Margarethe virginis Thordam indiceretur. Quod nostri fratres vbi intellexissent, in illi privatis conuencionibus nihil potea agere vel contendere voluerunt, sed omnes vna voluntate huic generali congregacioni assentire et se ipsos accomodare voluerunt. Si igitur maiestas ve tra grauem aliquem animum vel propter conuencionem istam parcialem vel ob alia aliqua eorum facta aut actiones, quas ob praecedentes causas aut metu futurorum periculorum eg ssent, erga nostros fratres haberet : maiestati vestre omnes ordines et status regni hujus Tran iluanie supplicamus, dignetur ipsis clementer condonare. Quam maie tati ve tre ergo ipsos benignitatem, vnacum nostris fratribus, perpetua fidelitate et efusione sanguinis, vitaque periculo sedulo inseruire studebimus.

Item statum est, vt quemadmodum antea multis transactis comicijs conclusum fuerat, vna quevis nacio hujus regni, Nobiles videlicet Siculi et Saxones parati et instructi esse debeant : domini vero Wayvode habeant bonos et idoneos exploratores, imminenteque hoste et ingruentibus necessitatibus vel capitatim vel per partes juxta tenorem litterarum Wayvodarum statim insurgere et quo necesse fuerit sine mora ire debeant.

Item visis et intellectis diuersis neces itatibus regni, ut praecipue censum Cae aris tempestiue ordinare et intromittere possimus, dicam vnius floreni de singulis portis minus vno denario dare constituimus. Supplicant tamen maie tati sue domini regnicole, vt cognita miserorum colonorum calamitate et dampnis incredibilibu , que estate superiori per continua bella et milites maiestatis regie passi s nt, quinquagesime praesentis solucionem ex singulari pietate clementer ip is condonare dignetur. Non enim vident quo pacto tantam solucionem vno tempore nisi vltima iactura suorum colonorum facere possint. Dicam autem praesentem quilibet nobilium de boni sui ad manu hominis domini Thesaurarii ad festum assumpcionis Marie huc Thordam importare teneatur

Item vt fures, malefactores, incendiarii, venefici et alii publice pacis et tranquillitatis perturbatores, juxta modum tempore reverendissimi fratris Georgij con titutum, tam inter Nobiles quam in terra Siculorum et Saxonum, vno et eodem tempore persequantur et vbique legitimo modo puniantur : hoc vero addito, vt si qui ex inuidia vel odio alium sine culpa reum esse pronunciaverit posteaquam te timonio proborum justus fuisse comprobatui, tales sicuti fures puniantur. Si qui autem furti vnius floreni vel rerum tanti valoris conuictus fuerit, verberibus cedatur. Alij vero qui amplius furantur suspendantur.

In negocio celebracionis judiciorum conclusum est : vt domini Wayvode ambo simul et non diuisim judicia celebrare debeant. Si autem ejusmodi negocia incumbunt vt personaliter interesse non possint : Vice Wayvode eorum et Magi ter Protonotarius administracionem legis et judicij continuare debebit.

Termini judiciorum intra annum constituti sunt tre : Primu erit ad octauum diem post festum sancti Michaelis archangeli. Secundus vero ad festum circumci ioni domini. Tercius dies sacri pentecostes. In quibus sangulis termini judicia ip a ad vnum mensem continuare debebunt.

Locus vero judiciorum comodus esse videtur Thorde et Wasarhely, ita tamen, vt

www.dacoromanica.ro

alternatim judicia fiant et imprimis hic Thorde ad octaum festi beati Michaelis judicia inchoentur.

Item si qui Nobilium tempore judiciorum in sede Wayuodarum assidere debebunt prius debent per manus Wayvodarum fidem praestare. Illi vero qui prius in sede comitatus ad faciendam justitiam juramentum praestiterint eadem fide et juramento judicare possunt.

Item domini Woyvode in negociis et necessitatibus regni ad utrumque Wayvodam Moldauensem videlicet et Transalpinensem nuncios suos mittere debeant.

Item Nobiles et Rassiani, qui per tyranidem turcicam sedibus eorum expulsi sunt et nunc miserám vitam vna cum conjugibus et liberis ducunt, Majestati regie vnacum dominis regnicolis supplicant : ut Majestas sua ex innata sua pietate et erga omnes oppressos singulari misericordia dignetur miseris istis duos possessionum cultus Keresthur et Eör, prope Zent Margitha ad arcem Chyco pertinentes, et in comitatu Zolnok interiori habitam, ad inhabitandum eisdem benigne concedere, vt interim donec Deus optimus misertus nostri fuerit et aliquam liberacionis dederit graciam cum suis conjugibus et liberis vtcunque vitam sustentare possint et suo tempore Majestati sue, regnoque huic et toti Christianitati inseruire debeant.

Item per nuncios regnicolarum Majestati regie supplicatum est : vt nulla causa, que in sede Wayodarum vertitur, per modum appellacionis ad Majestatem ejusdem possit transmitti, nisi in facto honoris et capittis hac in causa, que de jactura ducentorum florenorum vel amplius vertitur. Ea enim fuit antiqua consuetudo et mos regni patrius.

Item supplicant Majestati regie domini regnicole, vt camerarijs salium demandare dignetur, vt pro antiquo more regni ad usum domus Nobilium sales quantum necesse est, sine difficultate dare teneantur.

Nuncius regnicolarum ad Maiestatem regiam per Nobiles delectus est dominus Jacobus Pokay, cui pro expensis dominus Thesaurarius de praesente contribucione centum quinquaginta florenos dare debebit.

Item in precium aliquarum cuparum Stephano Gerendy de dica praesente floreni septuaginta nouem deputati sunt.

Un esemplar contimporan în archiva Braşovului, publicat în colecţiunea lui Iosif Trausch : «Articuli diaetales plerumque originales a statibus et ordinibus Transsilvaniae conditi». pag. 20, 35).

XXXVI.

1553. sept. 26.

Matviŭ Sas, jud-le Bistriţeĭ raportézĕ despre invasiunea Moldovenilor.

Egregie domine, domine honorande. Salutem post officiorum nostrorum commendacionem. Literas egregie dominacionis vestre accepi et intellexi. Idque iuxta petita Eiusdem scribere possum veracissime. Quod Wayuoda Moldauis nonnullos boyerones et precipue Johannem Moczok Capitaneum, aliosque circiter mille homines in partes nostras transmiserat, qui feria sexta proxima elapsa *(sept. 22.)* in alpibus exploratores nostros partim captiuarunt partim vulnerarunt, qui et e manibus eorundem euaserunt liberi, nobis referentes nuncium, et in oppidum Radna eodem die attigerunt, ab hinc sabbatho post *(sept. 23.)* duo milliaria progressi dominico die *(sept. 24.)* descenderunt in planiciem campi ad possessionem quandam Nazod vocatam. Vnde nobis scripserunt, nisi nosmet filio regis Joannis subjiceremus, vellent sevire ferro et flamma. Ad vesperum eius diei, nescimus yactura assequi, celeriter retrogressi sunt et feria secunda *(sept. 25.)* recta Moldaviam sunt ingressi. Hodie Vniuersum populum nostrum in unum coëgimus atque vna cum Egregio Matheo Pesthessi Wayuodarum homine ad nos cum certis mi-

www.dacoromanica.ro

litibus misso, misimus Radnam versus, ad occludendas vias Moldaviam versus, de illorum certa intencione certi nichil scribere possum, nec quid subsequetur, scio. Interim me et officia mea vnice commendo, cupioque Eandem Dominationem Vestram bene valere. Datum Bistricie feria tercia antediem Beati Michaelis 1553.

Mathias Zaaz
Judex Ciuitatis Bistriciensis mp.

Adresa : Egregio domino Sigismundo Thorda a Gyalt Commissario Regie Maiestatis in Riuulo dominorum etc. domino obseruando.

(Originalul în Muzeul național între manuscriptele lui Stefan Nagy.

XXXVII.

1554. martie 19—aprilie 11.

Raportul solilor trimiși în numele țării la domnul Moldovei.

a)

Acta legatorum Regnicolarum Transsÿluanie, nempe Egregiorum Petri Gerendÿ ac Anthonij Garda, nec non circumspecti Ambrosÿ Zabo Segesuariensis, ad Waÿuodam Moldauiensem missorum Anno 1554.

Cum legati dominorum Regnicolarum Transsiluaniensium die 19. mensis Marcij ad Moldauiam ad oppidum Hwzt peruenissent, ibique wäywodam moldauiensem reperissent, de eorum aduentu atque animo fecerunt waywodam statim cerciorem, qui renunciauit legatis sequenti die se audientiam daturum, venit autem eodem die ad waywodam ex Transsyluania quidam cum litteris, qui retulit dictos legatos non a regnicolis, sed a waywodis solummodo Transsyluaniensibus illuc missos esse, quo audito waywoda legatos die constituto non audiuit, sed audienciam ad tercium diem distulit eoque tandem die legaciones eorum exaudiuit.

Primum autem legati dictum waywodam nomine dominorum regnicolarum salutarunt, atque eorundem obsequia illj commendarunt.

Deinde omnes legationes ijdem legati, per dominos regnicolas ipsis in cryptis datas, waywode eodem tenore et ordine narrarunt, cum autem ijdem legati inter narrandum ad hec deuenissent, quod nec fides Cristiana regnicolarum, nec juramentum per eos prestitum a fidelitate maiestatis regie eos discedere paciatur, nec in eorum potestate sit reductio filij Joannis regis : Waÿuoda talibus verbis auditis visus e t conturbato esse animo, et se in suo solio, in quo sedebat, ad aliam partem vertit; legatis tamen sermonem continuantibus, actum est tandem apud Waÿuodam nomine regnicolarum Transsiluaniensium, vt de tributo ab ei accipiendo tam apud passas, quam in porta Imperatoris Turcarum intercederet, nam et a maiestate regia concessum es et eis Imperatori dare tributum, quod quidem quantocius ordinare possent, illico ad portam sue jmperatorie maiestatis mittere paratj essent, non solum autem, hoc i faceret, Regno Transsiluanie, sed simul et Moldauie seruiret, ac si regno Transsiluanie pax et tranquillitas esset, tunc ipsi quoque wäywodę et regno suo Moldauie es et : et quod maius est, hoc facto, nomen suum inter omnes Christianos gloriosum perdicaretur.

Quamuis autem waÿuoda, audita excusatione regnicolarum de reducendo filio regis Joannis perturbato fuerit animo, tamen cum postea per legatos nomine regnicolarum supplicatum illj esset, vt de tributo apud portam Imperatoris Turcarum intercederet, respondit ad legatos se nunciata dominorum regnicolarum in omnibus eorum a ticulis

www.dacoromanica.ro

intellexisse velleque de hijs omnibus cum suis boeronibus tractare ac sic tandem responsum dare. Interim autem iussit dictos legatos ad hospicium ire.

b)

Responsio Alexandri Wayuode Moldauiensis Egregio et Agilj Antonio Garda ac circumspecto Ambrosio Zabo Segesuariensi, ad legaciones regnicolarum Transsyluaniae facta 1554.

Vndecima die mensis Aprilis, wayuoda moldauiensis volens ad nunciata dominorum regnicolarum Transsiluaniensium responsum dare, duos legatorum nempe Anthonium Garda ac circumspectum Ambrosium Zabo ad se venire iussit, Petrum autem Gerendy in hospicio suo retinuit, prout et nunc expeditis hijs duobus legatis cum responso, apud se tenet, contra omnia gencium iura, et literas fidej sue reuersales.

Waywoda itaque moldauiensis sermonem suum ad legatos sic est exorsus, vos legatj, qui ad me nomine regnicolarum Transiluaniensium vos venisse dicitis, jntellectis vestris legacionibus, meminimus vos inter cetera dixisse, quod serenissimus condam Joannes rex in vita sua, cum rege Ferdinando quosdam mouisset tractatus, sed morte preuentus id ad finem deducere minime potuisset, quod scilicet ipse Joannes rex durante vita sua tam Hungarie quam Transsiluanie in pacifico dominio esset, eo autem decedente e vita, postea tam Hugarie quam Transsiluanie regnum ad dictum regem Ferdinandum jure deuoluj deberent, jta tamen vt sua regia maiestas post obitum dicti Joannis regis reginę Isabellę dotem suam persolueret, filio autem Regis Joannis aut ducatum aliquem aut alium locum idoneum daret, atque eius in omnibus curam bonam gereret : sed quis vnquam vestrum vidit hominem, qui habeat vxorem et filios, vt panem e manibus suorum filiorum extrahat, atque alienis filijs porrigat : vt sui intereant? qui fieri enim potest, Joannem regem absque scitu vestro talia potuisse concludere, nisi id et vobis consencientibus fecisset, quod quidem minime fecit.

Proximis enim hijs temporibus miserat sua maiestas legatos suos nempe episcopum Wesprimiensem cum alio nonnullo capitaneo suo ad regem Polonorum rogans vt apud reginam Isabellam ageret, quo ipsa dotem suam leuaret, atque filium regium in ducatum ipsi datum introduci permitteret, deinde autem vt ipsa Regina a tantis cursitacionibus, quas vltro citroque ad Passas, Petrum Petrowyth, et portam jmperatoris Turcarum Moldauiam item Transalpiniam facere solet incessanter, abstineret, nam nisi tales difficultates et differencie hactenus obstitissent, sperasset sua regia maiestas diuina clemencia, hactenus jmperatorem Turcarum eciam Constantinopoli eijcere potuisse; cuius nunciatis rex Polonorum auditis, edicta statim publica congregacione, conuocauit omnes Polonie regnicolas, conuocauit eciam reginam viduam matrem scilicet suam, ac reginam Isabellam vnacum filio regio, atque ipsi Isabellę animum et postulacionem dicti regis Ferdinandj eodem tenore et ordine proposuit, rogauitque vt eas condiciones acceptaret, ad que Isabella respondit, sene que ad passas, neque ad portam jmperatoris Turcarum aut alio quoquam quenquam missuram, neque tamen dotem leuare velle, quoniam sua maiestas multa quidem promisit, sed hactenus pauca admodum prestitit. Et si autem (inquit Isabella) misera vidua sim, tamen non diffido, quin donec vixero deus curam mei sit habiturus; itaque licet vt sua maiestas quicquid velit, propositum suum libere exequatur. Quo audito statim filius regius coram rege Polonorum astitisset, rogassetque illum per jmmortalem deum, ne reginam ad talia compelleret, nam consulcius (inquit) faciendum michi videtur, vt nos ostiatim mendicando sustentemus, quam talibus postulacionibus consentiremus ; auditis talibus verbis filij regis, plurimj ex dominis atque regnicolis Polonie super eum plorarunt.

Et quia dicitis vos legatj nomine omnium regnicolarum Transsyluaniensium ad me missos venisse, queso, illi canes vestri waywode quocies ad ista nugamenta, que michi

www.dacoromanica.ro

refertis, publicam fecerunt congregacionem? nonne sciunt me in omnibus regnis homines meos habere michique multos oculos et aures esse, quibus omnia video et intelligo.

Sed tamen, quemadmodum nomine regnicolarum me rogastis, vt de tributo accipiendo tam apud passas quam in porta jmperatoris Turcarum ggerem, hoc nomine iam ad omnes partes quo necessitas postulat, literas scripsi, cras autem deo volente hominem meum expediam ad portam jmperatoris; juro enim ad fidem meam, jura mea et sancta Euangelia, me vestram ac tocius Christianitatis salutem et conseruacionem perinde ac me ipsius exoptare, ita tamen si mandata potentissimi jmperatoris Turcarum atque meam commonicionem acceperitis, jd quod iam ex aliquot literis jmperatoris, quas adiunctis eciam meis literis ad vos misi, facile cognoscere, cognitaque voluntate eiusdem jmperatoris, salutis et conseruacionis vestre bonam viam inuenire potuissetis, sed scimus literas illas regnicolis non esse redditas. Dicatis igitur Bernaldo Lazar, Francisco Bernald et Ladislao Keomen, vt has literas quorsum fecerint, perquirant, jam jam enim cum omni mea expedicione in Transsiluaniam monebo, strictam ab eis superinde exacturus racionem : vos autem legatos commonere, vt hec omnia regnicolis ordine referatis, alioqui enim sciatis vos manum meam non euasuros.

Quis enim est vobis adiutorium et refugium, in quo confidere possitis, sed moderni waywode vestri vos omnes seduxerunt, nonne vidistis aliquocies iam expedicionem et auxilium regis Ferdinandj, an nescitis waywodis vestris sufferatos esse currus, diductoque temone ad fines Transsiluanie stare, vt si que hostilitates ad regnum jrruerint, relicto Regno discedant. Scitis me tempore obsidionis Arcis Themesuar, inter vos fuisse, tunc videre potuistis vires Turcarum, et jnconstanciam Christianorum, cum enim Ahmat Passa arcem Themesuar obsideret, illi strenuo, et inter omnes excellentissimo militj Stephano Lossonchy jure jurando omnes dominj, proceres et status Christianitatis fidem dederant, illi sese in auxilium ituros, insurexeratis quidem magna vi et eram ego quoque inter vos, sed nihil ad effectum duxistis, quomodo autem Lossonchy cum alijs jnnumeris militum millibus perierit, bene vidistis; itaque si vos boni essetis Christiani, flectis genibus Deum incessanter oraretis, vt vos e manu paganorum liberaret, sed non tam boni estis, vt ista faceretis, jmo ne cogitaretis quidem sed istis meris figmentis et nugamentis fidem adhibuistis. Meministis enim ipsi reginam Isabellam, postquam e Transsyluania discessit, ad manus regis Ferdinandj tam regnum Transsyluanie quam Hungarie integrum dedisse, qui tamen tueri atque defendere non potuit, nam jmperator Turcarum sub hoc tempore, circiter centum et quinquaginta arces et castella in suam redegit dicionem.

Vos quidem confiditis in munitissimis arcibus atque fortalicijs vestris, sed *dico* vobis, quod nisi filium Joannis regis reduxeritis, atque illum pro vestro domino habueritis neque arces, neque fortalicia aut possessiones vel domos villas habebitis. Nam imperator jure jurando jurauit, quod eciam si totum regnum Transsyluanie in cinerem conuertj oporteat, tamen non desinit, donec filium Joannis regis introducat ; itaque vos ipsi communj ratione considerare potestis, melius esse nunc vobis cum integri estis, filium regium introducere, cum eoque salui manere quam vnacum vxoribus filijsque vestris charissimis perire, et in captiuitatem redigi.

Nunquid animaduertitis reges Francie, Anglie, Polonie potentissimos esse, jtem terram Moldauiensem et Transalpinensem, omnes tamen tributum dant jmperatori atque ad illius nutum omnia facere sunt paratj, de quibus quidem liberum est cuique in dicionem jmperatoris absque vllo impedimento ire et redire.

Quem autem vos esse existimatis, quod mandatum jmperatoris accipere nolitis, scio ettenim quod contra me solum nihil sitis; nam si in memoriam vestram duxeritis, bene meminisse potestis, quomodo Stephano Maylath, et Valentino Török superioribus annis, cum Moldauis, qui ad Transsyluaniam jrruerant, et penes Feoldwar manus con-

www.dacoromanica.ro

seruissent, quo pacto res cesserit, ipsi adfuistis, per moldauos enim erant fusi, et in hoc regnum cum amplis spolijs erant Moldaui reuersi.

Aut quem putatis vos esse Stephanum Dobo et Franciscum Kendÿ contra Maÿlath et Valentinum Török; scripserant isti nuper ad regem, vt in Transsyluaniam in auxilium quatuor milia militum grauis armaturę mitteret, quos licet rex ordinauerat, cum tamen illis solucionem dare non posset, illj omnes iterum sunt dispersi; vos autem huic habetis fidem, et ab eo aliquod expectatis auxilium, qui ne tam exiguis quidem gentibus vllam solucionem facere potuerit.

Nunciauit michi Franciscus Kendÿ, meum animum intellexisse, quod regnum Transsyluanie jnvadere velim, se meam expedicionem in campo laciori expectare velle, dicatis itaque, et ipsi Kendÿ et regnicolis, quod iam iam me apparabo cum omnibus meis gentibus atque breui mouebo, non quidem nocte more furis jrruam, sed die cum timpanis, bombardis, et alijs bellicis instrumentis; scio autem laciorem campum in Transiluania nusquam esse, quam circa Brassouiam, vbi breui videbo an sit me expectaturus, imo si illic non offendero, volo illius personam tam in campis vbique quam eciam in municionibus perquirere.

Si autem vos verbis et municionibus meis obtemperaueritis, juro ad animam meam, ad Deum uerum, jura mea, et sancta Euangelia, vobis nullum fore jmpedimentum, sed eligant regnicole, ex seipsis sex personas, jdoneas, mittantque ad me, ego filium Joannis Regis perquiram et ad illorum manus dabo, vt illj in regnum introducant, sicque illum pro vestro domino habete et tributum Cesari reddite, ipse autem filius Joannis regis, et regina Isabella, ac Petrowÿth vobis juramentum prestabunt, sese de hoc nunquam recordaturos, quod vos illum e regno ablegassetis, non vos enim sed Frater Georgius in causa fuit.

Quod si vos mandatum jmperatoris Turcarum atque meam hanc commonicionem non curaueritis, sencietis absque dubio breuj hostes jnnumerabiles ab omnibus partibus, nimirum, expedicionem regis Polonie, me vnacum omnibus meis gentibus et regnicolis, viritim ita quod nolim vnum qui arma capere potest, in regno relinquere, mecum erunt duo Zanchÿakij Turce ac Tartari capitatim, Waywodam Transalpinensem *(sic)* viritim et cum eo tres Zanchiakos Turcas; Mehmet Passam Boznensem cum maximo exercitu Boznensi, Kazzon Passam cum suis omnibus copijs, bombardis et alijs bellicis apparatibus; Petrum Petrowÿth cum Lwgassiensibus et Karaſsebessiensibus, qui decem tantum aut duodecim milia hominum faciant.

Item Passa Budensis expedicionem ad Hungariam mouebit, Agriamque obsidebit.

Videte igitur et considerate bene, an vos tantos hostes innumerabiles, ab omnibus partibus jn vos jnruentes expectaturi sitis, hos enim hostes omnes breuj sencietis. Sciatis autem certo Turcarum jmperatorem firmissime jurasse, se de re no Transsiluanie a rege Ferdinando numquam tributum accipere velle, eciam si possibile esset eum ingens Auri Thesaurum daturum.

Pe dos : a 19 Martij sequentibus diebus gesta apud Moldauum Anno 1554.

(O copie contimporană în archiva statului din Viena).

XXXVIII.

1554, maĭ. 14.

Propunerile Saşilor către Ferdinand în privinţa dietei de la Târgul Mureşului şi a scrisorilor sosite de la Pórtă.

Serenissime princeps et domine domine nobis clementissime, post nostra fidelia seruicia commendacionem; significamus vestrae serenissimae maiestatj quod jam jn proximjs comicijs Vassarhelijensibus per magnificos dominos waijuodas fideles eiusdem

www.dacoromanica.ro

vestrae serenissimae maiestatis ex voluntate eiusdem vestrae serenissimae maiestatis indictas *(sic)* contigit jnterim quod nunctius quidam (quem dudum regnicoli fideles eiusdem vestrae serenissimae maiestatis ad jmperatorem Turcarum tanquam oratorem) missus fuerat, venisset ad nos, qui nobis adduxerat literas binas, erant vne litere translate ex alijs videlicet Turcicis jn latinam, quare nos quamprimum illas accepissemus literas, mox fidelibus et magnificis waijwodis jllas porreximus, qui a nobis hoc grato acceperunt, quas quidem literas nunc per postam tue serenissime maiestatj ducendas decreuerunt, nos quoque penes eas mittere ad eandem vestram serenissimam maiestatem curauimus, quas quidem ducturus est ad vestram serenissimam maiestatem qui et adduxerat e Turcia literas jmperatoris. Si igitur et jn posterum plures nobis adducte fuerint litere per aliquos siue vnde locorum, nos tanquam fideles vestrae serenissimae maiestatis ad manus vestrae serenissimae maiestatis peruenire curabimus, datum ex oppido vestrae serenissimae maiestatis Zekelwassarhel secunda die Pentecostes Anno domini 1554. (majus 14. 1554),

Ejusdem vestrae serenissimae maiestatis

Cristofferus Lyszth
ac vniuersitas Saxonum regni
Transsiluaniensis

Pe dos : Christophorus Lysth ac vniuersitas Saxonum regni Transsyluanię de die 14 maij anno 1554.

Adresa : Serenissimo principi et domino domino Ferdinando dei gracia Romanorum Hungarie, Bohemie regi domino nobis clementissimo ac naturali graciosissimo.

(Originalul în archiva statului din Viena,

XXXIX.

1554. Aug. 25.

Ferdinand către voivodii Ardélului aprobă ca staturile Ardélului să închee pace cu Muntenia.

Waiuodis Transsyluaniensibus.

Ferdinandus etc.

Magnifice fideles nobis dilectj; redditę sunt nobis literae ves rae ad diem decimam presentis datae et cognouimus inde quid vobis vaiuoda Transalpinensis nuper rescripserit ac per hominem vestrum nunciauerit, nempe quod firmam et candidam amicitiam vobiscum constituere cupiat, atque si vinculum fidej vestrae habeat perfectum, se effecturum vt princeps Turcarum censum pro Transsyluania nostro nomine acceptet, effecturumque praeterea vt intra vaiuodam Moldauiensem et regnicola isto fideles nostros pax firma fiat ac Petrus Gerendj, dimittatur quae nobis sane admodum grata acciderunt ad eaque vobis benigne respondemus, quod si dictus vaiuoda Transalpinensis etiamnum eius fuerit animi, vt vobiscum firmam pacem et amicitiam con tituat et voluerit sese ad obseruandam eam firmiter per literas ac iureiurando obligare, placere nobis quod ea de re cum ipso concludatis, jn qua conclusione vobis illa maxima cura esse debet, ut literis obligatorijs super huiusmodi pacis et amicitiae tractatu expediendis duae illae conditiones principem Turcarum ac vaiuodam Moldauiensem concernentes omnino inserantur; verum si concordia ac amicitia sub praetactis conditionibus obtineri non posset, nisi vicissim et vos sponderitis, quod nec Radulum nec alios Boyerones Transalpinenses in partibus regni nostri Transsyluanie ferre tenere et fouere velitis, nobis equidem non displicet, imo volumus, nisi vobis propter causas nobis non cognitas alias videretur, quod ad hoc quoque vos obstringatis ipsiusque aduersarios et

www.dacoromanica.ro

inimicos Boiarones primo quoque tempore ad spectabilem ac magnificum Andream de Bathor in Hungariam expediatis et nobis opinionem ac consilium vestrum exponatis, quomodo in partibus illis Hungariae interteneri possint, ut et illi necessaria alimenta habere queant et nos nimijs sumptibus non grauemur.

Caeterum si vaiuodae Transalpinensis ac Moldauiensis nec non Kazzon Passa et Petrus Petrowÿth coniunctis copijs (sicutj vobis a primate regni Transalpinensis secreto significatum esse scribitis) regnum nostrum Transsyluaniae inuadere conarentur, non dubitamus quin vos una cum illis copijs quas sub ductu vestro habetis, et quas a praefato Bathory transmissas iam ad vos pervenisse, vel iam in via existere arbitramur et cum gentibus regni ingruente vi hostilj leuandis, Deo bene iuuante impetum et conatus illorum fortiter repressuri sitis.

Quod si autem nec Transsyluaniam nec alios fideles nostros subditos in alijs regni partibus existentes inuasuri essent, sed expeditionem ad occupanda tantummodo oppida Lwgos et Karansebes instituerent, nos sane considerato horum temporum statu non videmus, quomodo illis sub inducijs, aliquid opis et auxilij praestare possimus, maxime cum etiamnum oratores nostros Constantinopolj habemus et per eos cum principe Turcarum de ineunda firma pace atque amicitia tractemus, vbi et illud nos mouet quod praenominati Lugasienses et Karansebenses se adhuc ante firmatas inducias in quibus nunc stamus, principi Turcarum subiecerint ac tributarios fecerint, et quod princeps Turcarum illos una cum tributo ad Petrum Petrowÿth remiserit; quare si nunc ilios in nostram tutelam ac protectionem susciperemus, inducias profecto iam violasse videremus, quum tamen easdem firmiter ac sancte obseruare studeamus . . . . . datum in arce nostra regia Pragae die 25. Augustj 1554.

Pe margine : fuit expedita per secretarium Hungaricum.

(Conceptul în archiva imperială din Viena).

XL.

1555. dec. 23.

Decisiunile dietei dela Târgul Secuilor.

Articuli

Dominorum Regnicolarum Trium Nationum Regni Transsiluaniensis in Generali eorum Congregatione 23 die Decembris Anno Domini 1555 in oppido Székely-Vásárhely ex mandato Sacrae Regiae Maiestatis Romanorum, Hungariae Bohemiae etc. Domini ipsorum Clementissimi celebrata, publice editi.

Primo conclusum est per Dominos Regnicolas, ut, ex qualibet natione singulae personae cum plena informatione ad Maiestatem Regiam, juxta mandatum Maiestatis suae Sacrae, mittantur.

Item. Ex literis Maiestatis Suae Regiae per magnificum Dominum Joannem Peteo, ad ipsos Regnicolas datis, voluntatem Imperatoris Turcarum manifeste intelligere, velle eundem Imperatorem, ut sua Maiestas Sacra Regnum hoc una nobiscum omnibus, ad manus filii Joannis Regis assignaret; et. ubi idem in Regnum intrare nollet, nihilominus Maiestas Sua manus suas ex hoc Regno excïperet. Ex quibus causis Regnicolae nuncios ipsorum ad praefatam Maiestatem Regiam miserunt, qui ipsis a Sua Majestate Sacra relationem inferant, quid cum Principibus Christianis de salute et permansione hujus Regni statuerit. Verum, ut ne sub hoc tractatu, ab hostibus, quibus undique hoc Regnum circumdatum est, aliquod periculum contingat, sicuti in Hungaria aliquoties jam id contigisse manifeste constat, ob hoc Domini Regnicolae unanimi voto

www.dacoromanica.ro

constituerunt, pro defensione hujus Regni tria millia hominum conseruare. Ad quorum solutionem Domini Nobiles de singulis portis, juxta eorum nationem, portatim obtulerunt contributionem denar. 99. Domini Siculi quintam partem gentium suarum, Domini vero Saxones uniuersa onere, juxta veterem eorum consuetudinem, cum eisdem duabus nationibus sufferunt.

Causis igitur praedeclaratis, et pro eliberatione etiam Egregii Petri Gerendi, qui in servitiis Regiae Maiestatis et Regni apud Waywodam Moldavien^em captivus detinetur, de cuius seruitiis ne videantur Domini Regnicolae immemores et ingrati esse, coacti sunt nuncios suos de medio ipsorum ad praefatum Moldauum, nec non et Waywodam Transalpinensem et Petrum Petrovith, cujus consilio et opera idem Petrus Gerendi tam diuturna in captivitate detentus esse cognoscitur, mittere, et medio nunciorum suorum illos in eo rogare : quod quia sperant Domini Regnicolae, praefatam Maiestatem Regiam nuncios ipsorum cum clementi et optata relatione ad eosdem remissuram, ut, interea quoad iidem nuncii a sua sacra Maiestate reuertantur, res hujus Regni apud Imperatorem Turcarum sedare velint.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

(După o copiă făcută de George Haner din archiva bisericeĭ evangelice ardelene).

XLI.

1556, începutul luĭ Ianuarie.

Raportul luĭ Francisc Kendy către Ferdinand despre dieta din Decembre 1555.

Sacratissima Maiestas et domine domine mihi semper Clementissime atque gratiosissime . . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Interim domine Clementissime, cuiusmodi res hic subsecute sint, nempe vicinorum hostium conatus, Thurcarumque parcium vicinarum depredaciones et rapine, Waywodarumque Moldauiensis et Transalpinensis permociones et cominaciones atque eciam incursiones, oratorisque Regis Francie atque ipsius Petri Petrowyth tum admoniciones cum eciam comminaciones, Regnicolarum inter sese disseciones commocionesque et diuerse factiones, que quidem Maiestati Vestre Sacratissime pro nostri officii exigentia et fidelitate habunde, vberrime ac profuse rescripsimus, atque omnes omnium tumultuarios motus tam scilicet maiorum, quam minorum repressimus, aliorum eciam Bellicis armorumque minis prohibuimus, atque auxilio S. Maiestatis Vestre accedente condescendere pacareque fecimus, pro quibus domine Clementissime non solum ab his fratribus meis regnicolis atque huius nationis mee hominibus, verum eciam vicinorum Regnorum prefectis et presidibus ac eorum subditis nomen meum male audit atque tractatur, diris prosequendo conuiciis et execrationibus, qui quidem omnes uno ore in hoc Regno ac eciam prememoratorum vicinorum Regnorum, futurum Regni exicium, ruinamque ac desolationem mihi imputare non cessant, atque occasionem tantorum futurorum periculorum tam huius quam prememoratorum Regnorum prestare affirmant, quorumquidem aliquot literas superinde confectas Sacratissime Maiestati Vestre transmisi. Nam et in preteritis Comiciis in Wassarhel celebratis hisce *(sic)* literas magnifico domino Joanni Pethew in specie ostendi, easque medio ejusdem Maiestati Vestre Sacratissime mittendas curaui. Pro quibus domine Clementissime ab omnibus his fratribus meis Regnicolis, quos futurum huius Regni exicium territat, verbis afficior contumeliosis, a vicinis similiter presidibus mille minarum generibus sum affectus,

www.dacoromanica.ro

Sed his omnibus refutatis, in hoc totis meis viribus incumbi, quo modo regnum istud in sacratissime Maiestatis Vestre tamquam principis Christiani Manibus possit conservari, id vero tam solerti diligentia egi, ut revera quantum in me fuisset, totum quoque Hungariae Regnum cum ceteris omnibus Regnis Sacre Corone subiectis ac prouinciis manibus Sacratissime Maiestatis Vestre fidelissime assignassem.

Demum tandem cum imperator ipse Thurcarum rebus suis omnibus in Persia confectis rediisset, Waywode Moldauiensis et Transalpinensis una cum ipso Petrowÿth et circumiacentibus vicinis Thurcis bellum moliri ceperant, contra quos nos quoque in tanta rerum hominumque penuria, interque tot hostium territamenta, una cum dominis Reverendissimo et Collega obstare statueramus, atque his de rebus tractaturi ad Zazsebes conueneramus.

Interim accessit rumor, ut bellum hostium vicinorum contra hoc regnum collectum nova Imperatoris Thurcarum suasione ac mandato et conatu esset vetitum et ab incepto prohibitum. Tali siquidem occasione, quod scilicet Maiestas Vestra Sacratissima cum ipso Imperatore sub certis conditionibus temporalem aliquem habeat induciarum conclusionem, hocque medio oratorum Sacratissime Maiestatis Vestre.

Huic accessere litere Kÿwan Chausii oratoris scilicet ipsius Imperatoris, qui cupiebat nobiscum personaliter conferre, qui manifeste insinuabat, qualiter oratores Sacratissime Maiestatis Vestre principi suo ad id reuera correspondissent, ut infra sex mensium temporis spacium regnum istud unacum ceteris ad id pertinentibus Sacratissima Maiestas Vestra filio Joannis Regis per omnem occasionem remitteret, atque resignaret possidendum, ac manus exinde suas exciperet, idem ex literis quoque vicinorum Wayÿwodarum utrorumque Regnorum Walachorum ac Petri Petrowÿth nobis dabatur intelligi, que omnia premissa literarum quoque Imperatoris Thurcarum testimonio sic fore affirmabatur, huic etiam tristissimarum minarum onera accedebant, quod nisi infra illos sex menses iuxta responsionem oratorum Maiestatis Vestre sacratissime res pro voto Imperatoris succederet, Regnum extremo periculo atque excidio futurum esset obnoxium.

Quibus perspectis, atque his rumoribus intellectis Regnicole citra voluntatem meam, fama tam tristis ubique inter regnicolas sparsim circumferebatur, que nos Eidem Sacratissime Maiestati Vestre profuse ac copiosissime rescripsimus, ac literas tam ipsius Kÿwan Chausii, quam aliorum Maiestati Vestre Sacratissime miserimus, prout ad nos fuere delate, atque cum his exiguam nostri Ingenioli sententiam Maiestati Vestre Sacratissime ex Zazsebes quarto die Augusti Anni superioris rescripseramus.

Postea rursus dum magnificus dominus Stephanus Dobo Wayÿwoda me absente cum domino Reuerendissimo in Gÿalw fuisset constitutus, de huius regni condicione et confidentia in regnicolis habita, die septimo Septembris satis clare et habunde Sacratissime Maiestati Vestre scripserant et quia ad premissa omnia, tum prenimia Maiestatis Vestre Sacratissime solicitudine et absentia responsum non habuimus, cumque omnes omnium oculos et intenciones ad illorum sex mensium condicionem intentos esse vidissemus, pari voluntate vnacum dominis Reuerendissimo et Stephano Dobo Collega ac Administratore Ladislao Was ad Civitatem Coloswar conuenimus tractaturi de his, quo commodius in conseruacione Regni Sacratissime Maiestati Vestre seruire possemus; multi tum temporis Regnicolarum Nobilium celebrandorum judiciorum causa eo conuenerant, qui illico speciales plerosque Nobilium nuncios ad nos eligentes, solicite inquirebant a nobis, quenam conseruandi Regni via atque modus esset futurus. Interim ibidem et Siculorum nuncii aduenerunt eadem legatione, cum quibus cuiusmodi tractatum habuerimus, quemue responsum dederimus et qualis in illis ingenii nostri sentencia fuerit, simul cum predictis dominis Reuerendissimo et domino Collega ac Administratore ex Coloswar medio Egregii Nicolai Horwath vigesimo octauo Novembris Sacratissime Maiestati Vestre rescripsimus.

Interea et magnificus dominus Joannes Pethew cum instructione Sacratissime Maie-

www.dacoromanica.ro

statis Vestre aduenit, quomodo scilicet pro illius temporis et condicione R gni deberemus nos accomodare, et quia juxta instructionem Sacratissime Maiestat s Vestre ipsum magnificum dominum Joannem Pethew ad terminum futurorum comiciorum ad mandata Sacratissime Maiestatis Vestre hic Transsiluanie tunc immediate celebrandorum pausare oportuit, ad eam ipsam instructionem medio literarum nostrarum, jux a no tri ingenuoli sentenciam, ex eadem Coloswar undec'ma die Decembris Maiestati Vestre Sacratissime responderamus; dum autem juxta instructionem Sacratiss'me Maiestatis vestre Regnicolas ad oppidum Zekelwassarhel ad Comicias *(sic)* conuocaremus interim, accesserunt litere Waywodarum Moldauiensis et Transalpinensis ac psius Petrowyth, preterea et Oratoris Regis Francie plene territamentis ac tristibus minis, quod scilicet juxta responsum oratorum Sacratissime Maiestatis Vestre Turcarum Imperatori datarum inter ipsum Imperatorem ac Maiestatem Vestram Sacratiss mam pacis Condicio ad effectum non fuisset perductum, ex eoque jam bellum undinque apromtuaret (póte : *appropinquaret)* ad occupandum et deuastandum hoc regnum, et hoc extremum jam Regni fieret exicium ; qui quidem rumores tametsi videbantur periculosi, non tamen ab omnibus credebantur, sed tantum ad clementem Maiestatis Vestre Sacrati sime curam pro conseruacione Regni assumptam atque solicitudinem intuebantur.

Sed quum literas Sacratissime Maiestatis Vestre Regnicolis ipsis presentassemus, illsque perlectis et intellectis, atque perfectum exinde sumpsissent documentum, quippe quod pacis condicio inter Imperatorem Thurcarum ac Maiestatem Vestram Sacratissimam secus nullatenus ad effectum posset deuenire, quam restitutione Regni huius ac aliorum locorum principalum ut Cassowiae, Waradini, Gyule filio Joann s Regis fiende *(sic)* immo si eciam ipse filius Joannis Regis Regnum ac alia loca principal a predicta recipere nollet, nichilominus tamen Maiestas Vestra Sacratissima manus suas ex illis exciperet, ex quarum quidem literarum Sacratissime Maiestatis Vestre sentenciis omnes Regnicole adeo fuerant perterriti, atque stupefacti, ut aliud nihil quam in quibus Maiestati Vestrae Sacratissimae medio nunciorum suorum supplicauerunt, concludere ciuerunt.

Quamquam ego personaliter nunc in medio Regnicolarum in tractatu eorum non interfuerim, dominus tamen Reuerendissimus et Magnificus Dominicus Dobo pre entes fuerunt, dominus vero Stephanus Dobo Collega propter aduersam valetudinem suam eo venire non potuerat, que tamen ibi conclusa et acta sunt, medio magnifici domini Joannis Pethew ex oppido Wassarhel 28. die Decembris omn a habunde profuseque Maiestati Vestre Sacratissime nunciauimus, pro quibus Maiestas Vestra sacratissima ut tam ea, que tunc per me Maiestati Vestre Sacratissime nunciata sunt, quam moderna scripta clementissime acceptare dignetur, Maiestatem Vestram Sacratissimam humilime supplico, quoniam consciencie meae puritas tam dignitati Vestre Sacratis ime Maie tatis laudabiliorem, quam huic Regno, v'cinorumque prememoratorum ac tocius Reipublice Christiane utiliorem atque conducibiliorem futurum suadet, prout magnificu dominus Joannes Pethew Maiestati Vestre Sacratissime habunde retulit, cuius medio Maiestati Vestre Sacratissime omnia nunciauimus, quo ne nunc quoque aliud quam tum sentire vel possum vel scio, preterquam quod tunc Maie tati Ve tre Sacratissime nunciaui, concepto desiderio nec noue mutacionis affectu sed futuri Maie tatis Ve tre Sacratissime atque tocius Reipublice Christiane commodi sen u et intelligenc a factum censere dignetur.

Igitur Sacratissimam Maiestatem Ve tram tamquam dominum clementissimum humilime suplico , ut Maiestas Vestra Sacr. pro singulari olita sue Maie tati clemencia dignetur pro sua singulari prudencia , rerum premissarum periculo as tristi imasque raciones et causas clementissime considerare, neque hanc meam sentenciunculam contra dignitatem Sacratissime Maiestatis Ve tre prolata *(sic)* esse sed huius mee deplorate patrie futurae calamitatis euitatione *(sic)* imputare atque interpretare, in quibus nullum *(sic)* resistendi vim nec modum habui, nec habere po um , ut con-

www.dacoromanica.ro

tra tam imminencia et regnum istud gravissime minancia pericula bona conscienca potuissem ressistere, immo iterum atque iterum Sacratissimam Maiestatem Vestram tamquam dominum clementissimum humillime suplico, dignetur me Sacratissima Maiestas Vestra clementissime expedire, ut in conseruacione miserrimi huius Regni unacum ceteris fratribus meis Regnicolis equalem possim intelligenciam, a quibus domine clementissime nunc quoque sub poena amissionis capitis et bonorum meorum sum haccersitus, qui optant ut in consilio conseruacionis huius regni unacum ipsis interesse deberem.

Video namque domine clementissime imminentis periculi magnitudinem, ex quibus cogor non solum personarum rerumque temporalium qualitatem quantitatemque considerare, verum cum videam in corpore et anima tantam multitudinem periclitari et quod egregia at omnium nostrum prosapia ac posteritatẽs futureque in gentem Dei ac honoris diuini propagandi sunt creati eciam deinceps ad sacrum Dei cultum destinandi, hi in ethnicam sint conuertendi barbariem, hoc me magnopere movet, quod tanta multitudo contra verum Deum in perpetuam deficiendi sint idolomaniam.

Quia autem domine clementissime arma ad pugnandum defecerunt ac inermes *(sic)* sunt reddita, terra vero ad fugiendum et alio nos latitandi gracia conuertendum penitus defecit, quoniam vicina *(sic)* omnes in Thurcicam defecerunt ditionem.

Igitur domine clementissime Sacratissime Maiestatem Vestram humilime supplico, quam eciam amore Dei summopere observo, ne in hisce nostris actibus hostra contra Maiestatem Vestram Sacratissimam intueatur commissa, immo ex sua Maiestatis solita clementia, si quis adhuc modus vel spes sub dicione Christiana huius Regni conservandi superest, Maiestas Vestra Sacratissima pro sua singulari prudencia clementissime conseruare dignetur, in quo conservando nomen Maiestatis Vestre sacratissime non solum erit permansurum, verum eciam excelsum, gloriosum, meritoque omni laude dignum. Quoniam Maiestati Vestre Sacratissime, ac omnibus Sacratissime Maiestatis Vestre posteris successoribus tam ingentem Sacratissime Maiestatis Vestre erga eos clemenciam perpetuis serviciis studebunt jugiter promereri, ac eciam in futurum omnem spem futuramque eorum fiduciam in Sacratissima Majestate Vestra, felicissimisque Sacr. Maiestatis Vestre posteris successoribus fixam semper habebunt; que omnia premissa tam moderna quam preterita mea scripta, in quantum scilicet tedio Sacr. Maiestatis Vestre cesserunt, mihi clementissime parcere dignetur, nam omnia premissa ex bona sincerague sciencia atque intentione Sacr. Maiestati Vestre scripsi, de quibus brevi rursus ad Sacr. Maiestatem Vestram hominem meum expedire statui.

Rumores vero domine clementissime in his Regni partibus ad presens hec sunt, quod Petrowÿth cum finitimarum parcium Thurcis bello se parat, similiter et utriusque Regni Walachi Waywode fere jam sunt in armis, ex quibus plerosque eciam in castra descendisse intelligimus, quenam sit eorum intencio, volunt intrare Regnum nec ne, mihi nondum constat, quanto specio a regno distent, si altera die se mouerint, altero rursus in Regnum pertingere possent; cetera vero, que in hoc Regno sunt, sequuntur ex crebris literis dominorum Reverendissimi et Stephani Dobo Wÿwode College Maiestas Vestra Sacratissima clarius, fusiusque cognoscet.

(O copie contimporană trămisă de Toma Nadasdi în archiva camereĭ maghiare. Acta Publ. Fasc. 12 Nr. 12.)

www.dacoromanica.ro

XLII.

1556. apr. 26—27.

Decisiunile dietei de la Cluș.

Congregacione parciali Colosuarini feria tercia post festum S. Georgii anno domini 1556 celebrata domini regnicolae subsequentes articulos concluserunt et ediderunt.

Nos Petrus Petrowÿth de Swraklÿn comes, ac infra reditum reginalis Majestatis et Serenissimi filii sui, tam in hoc regno Transilvanie quam eciam Hungarie Locumtenens, memorie commendamus tenore praesencium significantes quibus expedit vniuersis : Quod cum ab initio ingressus nostri in hoc regnum Transsilvanie potentissimus imperator Thurcarum dominos regnicolas Transsilvanienses ad fidelitatem et reductionem dictarum Maiestatuum tam per nuncios, quam eciam litteras suas adhortatus fuerit, multa eciam alia necessaria regni incumberent negocia, inter alia illud quoque non praetereundum esse videbatur, quod de gentibus Moldauiensibus et Transalpinensibus ex mandato dicti imperatoris Thurcarum in hoc regno existentibus statuendum esset : eisdem dominis regnicolis ad festum beati Georgii Martyris huc Colosuarinum parcialem indixeramus congregacionem, ubi propositis per nos eisdem negociis, tandem iidem domini regnicole exhibuerunt nobis quosdam articulos de nouo formatos, petentes nos debita cum instancia, ut eosdem ratos, gratos et acceptos habere vellemus, quorum series sequitur in hunc modum :

Primo : Quod multa et incomparabilia damna a Moldauiensibus et Transalpinensibus nunc ex mandato potentissimi imperatoris Turcarum in hoc regno existentibus superioribus temporibus et quottidie inferantur manifestum est omnibus, vnde opere precium esse duximus tot incomoda et damnorum illaciones ex aliquo oportuno remedio anteuertere, ut possemus in futuro eciam suis Majestatibus inseruire. Ob hoc petimus spectabilem et magnificum dominum Locumtenentem Reginalis Maiestatis et serenissimi filii sui, vt ex Moldauiensibus quingentos, itidem ex Transalpinensibus quingentos, in toto mille equites bono apparatu et instrumentis bellicis instructos modo eligat, qui ad seruicia suarum Majestatum in hoc regno sint. Ceteros vero idem dominus Locumtenens remittat ad propria, unde minori dampno regnicolarum proficiscantur, penes quos mittat dominus Locumtenens homines proprios, qui easdem gentes deducat et comitentur usque ad confinia regni.

Item ; quia multe res necessarie regni sunt, qui requirunt vt gentes paratos habeamus, ob hoc statuimus vt quelibet nacio duo millia hominum bellicis instrumentis expedita habeat, Nobiles ex parte eorum hujusmodi gentes pro sedecima parte colonorum suorum juxta connumeracionem portarum ordinent, cum quibus idem Nobiles per singula capita adsint. Tales autem Nobiles, qui Magnatibus et quibusuis inseruiunt pro eorum personis alios substituant. Itidem et domini Siculi pociores et primipuli adsint absque defectu prescripti bis millenarii numeri gencium armis instructi, qui non in medio dominorum Nobilium aut Saxonum, vti alias facere soliti erant, sed in ipsorum medio conueniant. Capitanei autem talem curam ad easdem gentes sub ductu suo existentes gerant, ut citra dampnum aliorum vbique proficiscantur. Si quibus aliqua dampna intulerint et coram capitaneis injurie fuerint requisiti, tales ad restitucionem dampnorum cogant et aliqua animaduersione castigent. Quod si omiserint et dominus Locumtenens superinde requisitus fuerit, ut velit capitaneos ob eorum injuriam et socordiam juxta eorum demerita punire.

Item : domini quoque Saxones duo millia hominum pro eorum parte teneat iustru-

www.dacoromanica.ro

mentis bellicis instructa et de ciuitatibus ingenia cum globulis, pulueribus et aliis attinentiis, nec non bombardiis juxta veterem consuetudinem expediant. Et hujusmodi gentes habeant currus victualibus onustos, quo possint cifra jactarum aliorum vbique proficisci.

Item : domini Saxones et plurimi eciam ex Nobilibus in proxime superioribus comiciis Zazsebiensibus conquesti fuerant, quod egregii Paulus et Georgius Daczó, nec non Ladislaus Ewz, qui tempore egressionis dictarum gencium praesentes fuerunt, multarum possessionum colonos pecuniaria solucione pactauerunt. Proinde rogant domini regnicole, dominus Locumtenens velit speciales homines ordinare, qui resciant superinde meram veritatem, vbi quis eorum et quantum exegerit, ac tandem cogat illos ad restitucionem hujusmodi pecuniarum. Preterea animaduertat in eos tali punicione vt eciam aliis exemplo sint. Item si Transalpinenses siue Moldauienses pecuniam per pactationem exegisse compererint, dominus Locumtenens velit a magnificiis Zokol et Johanne Mochok racionem exigere de gentibus sub ductu eorum existentibus.

Item : quia multi ex Siculis ad conservacionem gencium in generali congregacione dominorum regnicolarum pro festo natiuitatis domini nouissime transacto, pro defensione hujus regni ordinatarum ab aliis pecuniam leuasse et eandem non ad solucionem conuertisse, verum apud se relinquise asseruntur. Ob (al. *id*) rogant domini regnicole dominum Locumtenentem, mittat in medium Siculorum speciales homines, qui inuestigent quantum, quis, ubi et a quo exegerit, cogantque eosdem ad dandam superinde racionem et si quos sinistre egisse comperierint, puniat tales juxta demerita ipsorum et cogat insuper ad restitutionem per ipsos exacte pecunie.

Item : in comiciis parcialibus Thorde pro festo purificacionis beatissime Marie virginis celebratis constitutum erat, ut exactores d. 8 quos pro expensis nunciorum, qui ad regiam Majestatem Rom. ex dicta generali congregacione Wassarheliensi missi fuerant, ordinaueramus egregiis Nicolao Ombozy et alteri Nicolao Forro racionem dare, a quibus intelligimus hactenus sibi racionem minime esse datam. Proinde conclusimus vt praefati exactores decimo quinto die a die datarum praesencium constitucionum nostrarum computando, eisdem Nicolao Ombozy et alteri Nicolao Forro plenariam atque omnimodam racionem reddere debeant. Si qui eorum in danda racione debitores remanserint, cogantur tales ad satisfactionem per occupacionem bonorum et jurium possessionarium siue rerum mobilium ablacionem. Illis autem non existentibus eciam in eorum personis captiuentur et captiui ad manus domini Locumtenentis assignentur.

Item : exactores eciam d. 99 in eadem congregacione Wassarheliensi ad solucionem gencium oblatorum referunt multas restancias in aliquorum bonis esse. Propterea statuimus vt dominus Locumtenens velit literas eisdem exactoribus dare, penes quas valeant homines eorum exactionem earundem restanciarum mittere, qui ipsas restancias per omnia oportuna et consueta remedia exigere possint et valeant.

Item : deliberatum est, vt uniuersi coloni, qui post festum natiuitatis Domini de terris dominorum suorum ad ciuitates, possessiones, siue ad loca camerarum, siue in medium dominorum Siculorum gracia commorandi profecti sunt, viggore litterarum domini Locumtenentis sub onere ducentorum florenorum repetantur ab illis, in quorum dicione recepti fuerint. Qui si remittere noluerint, cum eisdem litteris citentur in praesenciam domini Locumtenentis pro reddenda racione. Vbi autem sufficientem racionem non restitucionis et remissionis eorundem colonorum dare non potuerint, conuincantur in onere solucionis eorundem ducentorum florenorum equaliter domino Locumtenenti et actori persoluendorum.

Item : quia plurima bona et jura possessionaria, hereditatesque alie sunt in hoc regno, que alias ad monasteria et ecclesiarum vsum per majores nostros collate fuerunt, quum autem mandatum extet, vt res semel Deo dicate in prophanos vsus converti non debeant, ob hoć rogant regnicole dominum Locumtenentem velit talia bona et jura possessionaria hereditatesque ad manus fidelium dispensatorum assignare, in-

www.dacoromanica.ro

terim quoad praefate Majestates diuina ope hoc regnum intrauerit et prouentus talium bonorum reseruent. Super quibus tandem sue Maiestates deliberent, quo in sacros vsus scholarumque instructionem conuertantur.

Item : quia multi ex regnicolis ad hanc praesentem parcialem congregacionem non eo modo et ordine venerunt, quo per dominum Locumtenentem mandatum fuerat, immo plurimi neque venerunt : quare conclusum est, ut dominus Locumtenens contumaciam talium inobediencium digna animaduersione puniat.

Item : in comiciis Zazsebessiensibus constitutum erat, vt alienigeni boues et alia pecora ex hoc regno educere ne possint, verum cum hoc in manifestum dampnum miserorum colonorum vergere palam cognoscatur, statutum est, vt quiuis boues et alia pecora, exceptis equis et aliis rebus in articulis Zazsebesiensibus conscriptis, libere pro se emere et educere possit atque valeat.

Item : plurimi lanii in ciuitatibus esse referuntur, qui non contenti sua arte empcionem boum negociantur. Ob hoc statutum est, vt uniuersi lanii sua arte contenti sint, neque negociantibus hujusmodi se immisceant sub poena amissionis talium boum ac artis siue opificii sui.

Item : quum dominus Locumtenens postulat a regnicolis vt super juramento ipsorum in ciuitate Zazsebes ad fidelitatem et obedienciam dictarum Majestatum praescripto litteras testimoniales dare deberent, ob hoc constitutum est, ut Domini Nobiles et Siculi sub nomine ipsorum hujusmodi litteras conscribere faciant. Domini vero Saxones sub magistrorum ciuium , judicum regiorum et centum virorum ac totius communitatis , qui coram testimonio venerabilis capituli Albensis jurare debent, exceptis illis, qui jam ad fidelitatem suarum Majestatum jurauerunt, ac singule ciuitates sub sigillis eorum autenticis hujusmodi litteras emanari curent.

Item : quia dominus Locumtenens inicio praesentis congregacionis significauit regnicolis voluntatem potentissimi imperatoris Thurcarum esse, ut quamprimum praefate Maiestates per nos ad hoc regnum introducentur, preterea quod essent eciam in Hungaria nonnulli fratres nostri qui auxilium nostrum poscerent, ne sub nomine et imperio regis Rom. a nobis rescinderentur et ultimo discrimini obijcerentur, quare rogant regnicole dominum Locumtenentem, vt velit superinde cum iisdem, qui sibi videbuntur, tractare et concludere, quid de reductione suarum Majestatum ac de fratrum Hungarorum peticione statuendum sit.

Item : omnis necessitas regni postulat, vt sub arcibus Wywar et Bethlen castella edificentur, unde conclusum est, vt Nobiles in comitatibus Kolos, Dovoka et Zolnok interioris *(sic)* juxta connumeracionem dicatarum portarum vniuersos colonos ipsorum ad constructionem eorundem castellorum leuent, quorum decem habeant, singulum currum ac ligones, capisteria, terebra et secures aliaque instrumenta ad constructionem necessaria. Vniuersi insuper Nobiles sint cum gentibus ipsorum in obsidione earundem arcium. quo coloni ipsorum propter praesenciam dominorum suorum moti, minori negocia ad illud opus perficiendum leuari possint. — In primo processu dictorum comitatum edificent castellum sub Wywar. Secundus vero processus sub Bethlen, pro quorum vsu velit dominus Locumtenens per litteras mandare ciuitatibus, vt de medio eorum victualia omnis generis ferantur, quorum precium justum persoluetur.

Item multi regnicolarum conqueruntur, artifices in ciuitatibus oppidis, po essionibusque degentes omnes res ipsorum dupplo precio diuendere. Cum autem referant domini magistri ciuium, judices et jurati ciuitatum, se justam normam vendicionis quarumlibet rerum artificibus in scriptis dedisse, illos tamen secundum normam illam res suas vendere nolle, ob hoc conclusum est, vt idem magistri ciuium, judices et jurati cives quarumlibet civitatum cogant artifices in medio eorum residentes res suas juxta contenta praescripte norme infra id tempus, quo alia comicia, siue generales siue parciales, celebrabuntur, per omnia oportuna remedia et consueta onera diuendere. Ad que comicia debent idem paria litterarum suarum superinde confectarum exhibere. Que si

www.dacoromanica.ro

juxta norma visa fuerit in viribus suis retineantur, alias per publicam constitucionem emendetur.

Vnde nos peticioni annotatorum dominorum regnicolarum Transsiluaniensium favorabiliter inclinati. eosdem articulos praesentibus inseri facientes de verbo ad verbum, sine diminucione et augmento aliquali, in omnibus punctis, clausulis et continentiis acceptandos, approbandos et ratificandos esse duximus, immo acceptamus, approbamus et ratificamus harum nostrarum vigore et testimonio mediante. Datum in ciuitate Colosuar feria secunda post dictum festum beati Georgii Martyris anno domini 1556.

(Un esemplar contimporan în archiva Braşovuluĭ publicat în colecţiunea luĭ Iosif Trausch I pag. 91—99).

XLIII.

1556. aug. 10.

Decisiunile dietei de la Cluş.

Articuli Dominorum Regnicolarum Trium Nationum Transsilvaniae in partiali eorum Congregatione Circa festum Beati Laurentii Martyris Anno Domini 1556 Colosvari celebrata editi-

Cum Domini Regnicolae intellexerunt voluntatem Domini Locumtenentis et multiplices necessitates Regni, ad hoc singulae Nationes duo Millia hominum, in toto sex Millia, se ordinaturas obtulerunt. Supplicant tamen Domino Locumtenenti, ut velit sua Spectabilis Magnificentia Curam conscribendorum Militum in se assummere. Ad quorum solutionem, ad duos menses, Domini Nobiles de medio ipsorum, juxta priorem Connumerationem dicatarum Portarum obtulerunt d. 99, quos ad decimum quintum diem praesentis Festi Laurentii martyris Thordam, ad manus Exactoris administrabunt. In eo etiam supplicant Domino Locumtenenti, ut non solum infra hos menses, verum etiam post elapsum eorum, ad expugnationem Arcium Ujwar, Bethlen et Deva, si eedem interea non dederentur, aut ad aliquam forensem Expeditionem Regnicolas ne cogat.

Item : conclusum est per eosdem Regnicolas, ut ipsi per singula Capita, una cum plebe, armis bellicis instructissime esse debeant, prout hoc et praeteritis temporibus, per eosdem Regnicola, constitutum fuerat, ut, si aliqua vis Hostium (quod Deus auertat) Regno incubuerit, quilibet eorum, citra dilationem, sub ammissione Capitum ac omnium bonorum, insurgere. et eo, quo Dominus Locumtenens per literas suas mandaverit, ire possit.

Item. Literas Spectabilis ac magnifici Domini Alexandri Waywodae Moldaviensis ad Dominos Regnicolas datas, idem intellexerunt, molesto sane fuerunt *(sic)* animo. quod Dominus Waywoda scribat, eosdem Regnicolas promissioni ipsorums per Egregium Dormys Chawz Potentissimi Imperatoris Turcarum factae non satis fecisse, et Germanicae factioni adhaesisse, quia Iidem Domini Regnicolae, ab eo tempore, quo ad fidelitatem Suarum Maiestatum recurrerunt, semper fideles et obedientes Suis Maiestatibus extiterunt, prout et modo sunt, omniaque servitia promptissimo animo exhiberunt : quorum omnium, et Dominus Locumtenens manifestus testis esse potest; nec ullum de medio ipsorum esse cognoscunt, qui factionem Germanicam foueret; ubi autem Dominus Locumtenens tales esse comperiret, puniat eos juxta eorum demerita. Ideo supplicant domini Regnicolae Domino Locumtenenti ut velit ad praefatum Dominum Alexandrum Waywodam literas suas in eam sententiam dare. ut ne in posterum ipsos, huiusmodi contumeliosis literis afficiat. Quicunque enim ex parte Dominorum Regnicolarum ista Domino Waywodae narauit, non debuisset narrare; id quod Domini etiam quoque regnicolae superinde literas suas ex consensu Domini Locumtenentis dare volunt.

www.dacoromanica.ro

Item : in eo quoque supplicant Domini Regnicolae Domino Locumtenenti, ut captiuos Fratres eorum liberos dimmittere velit.

Item. Cum Domini Regnicolae intelligunt, Dominos Alexandrum Moldauiensem et Petrasco Transalpinensem Waywodas, ad servitia praefatarum Maiestatum, juxta mandatum Potentissimi Imperatoris Turcarum, gentes eorum per hoc Regnum educturos vel emissuros in Hungariam, ob hoc supplicant Domino Locumtenenti, velit eisdem Gentibus, fidos Comites itineris ex potioribus Personis dare, qui easdem gentes, per eas Regni partes educant, ubi minori damno miserorum Colonorum fieri poterit. Caveant tamen ut ne miseri Coloni pecuniaria, aut alia solutione taxentur, ut in priori egressu Earundem Gentium, per nonullos factum erat.

Item. Quum multi Siculorum, contra Circatores per Dominum Locumtenentem in medium ipsorum missos, conquerantur, quasi sinistre in officio ipsorum processerint : ob hoc supplicant Regnicolae Domino Locumtenenti, ut querulantibus ex parte Circatorum Judicium impendere velit, et si quos male egisse comperierit, dicta poena, a Jure statuenda, puniat.

Item. Domini Saxones, pro se ipsis, et ceterae quoque duae Nationes, pro Eisdem Dominis Saxonibus supplicant, ne Dominus Locumtenens, Eos majori onere, quam ceteras duas Nationes, gravare velit. Et si ad Machinas. sub Ujvár exeuntes, pulueres et globuli necessarii erunt tam propria, illorum, quam etiam alias expensas, circa ipsas Machinas fienda, ex ista solutione duorum millium hominum defalcare velit.

Item : multi ex Dominis Regnicolis conqueruntur, quod nonulli ex Nuntiis Domini Locumtenentis, inter Eosdem Regnicolas, huc atque illuc proficiscentes, in Ciuitatibus, Oppidis et Possessionibus, Magistros ciuium, Judices, et Juratos ad Equum et Curriculum, ne non victualia danda cogerent. Ob hoc supplicant Domino Locumtenenti, ut a modo in posterum hanc consuetudinem cessare faciat.

Item : Quum diuersae Querelae deferantur ad Dominos Regnicolas, contra Magistros Artifices in Ciuitatibus, Oppidis et Possessionibus degentes, quod omnia genera rerum venalium, duplo pretio per eos venderentur. Pro eo supplicat Domino Locumtenenti, velit per Literas suas, magistris Ciuium, Judicibus et Juratis Ciuibus Ciuitatum, Oppidorum et Possessionum, serio committere quo Eosdem Artifices cohortari, ac in ipsorum officio conseruare debeant, ut ne illi, res eorum pro lubitu suo, sed justo et condigno limitato pretio vendant, et si quis contrarium egisse comperierit, tales, veluti publici statuti violatores, puniat. Ubi vero Idem punitionem ommitterent, Dominus Locumtenens in ipsos magistros Ciuium, Judices et Juratos ob contemtum et non executionem sui mandati digna poena animadvertat.

Item. Statutum est per Dominos Regnicolas, ut equi, calcei, et quaevis res mercimoniales ex cutibus factae, strata equina, vulgo Nemez, ne Regno educantur, si qui contrarium facere attentauerint, ubicunque et quicunque talium. res et equos offendere poterit, pro se aufferendi liberam habeat potestatis facultatem.

Item. Domini Nobiles Comitatus Hunyadiensis supplicant Domino Locumteneti, ne eos majori onere, quam reliquos Nobiles, aggravare velit.

Item. Nobiles, qui in Confinibus Arcis Bethlen, Bona et Jura Possessionaria habent, conqueruntur, quod Gentes. sub eadem Arce existentes, victualia citra pretii solutionem a miseris Colonis ipsorum aufferrent. Igitur ob hoc supplicant Domino Locumtenenti Regnicolae, committat per literas suas, Egregio Domino Francisco Pathochÿ ut cohortet ipsas Gentes, ne quid Victualium, aut aliarum rerum, a misera Plebe, citra solutionem auferant.

(După o copie din Archiva universităţii săsesci.

www.dacoromanica.ro

DOUE MEMORII INEDITE

ASUPRA

MIȘCĂRIĬ ROMÂNE DE LA 1821

CU

ISTORIA HAIDUCULUĬ JIANU.

Primul memoriŭ ce publicăm maĭ la vale ni s'a comunicat de d. V. A. Urechiă. Autorul sĕŭ, care rĕmâne pĕnă acum necunoscut, neavênd póte la îndemână hârtie de scris, a profitat de foile albe şi locurile góle de la începutul şi finitul unuĭ manuscript grecesc în-8⁰ nepag., ce cuprinde o operă filosofică a luĭ Theofil Coridaleŭ, spre a scrie acest memoriŭ, pe care 'l intituléză : «Istoria jăfuitorilor Ţĕrĭĭ-Românescĭ» etc. «în anul 1821.» Scrierea, care numĕră 7 foĭ şi 1 pagină de la începutul manuscriptuluĭ grecesc şi 6 foĭ şi 1 pagină la finele aceluĭaşĭ manuscript, este o compositiune originalĕ, judecând după numerósele tâĭerĭ, stergerĭ şi adăogirĭ ce se vĕd pe tóte paginile. Ea nu se termină aci, ci continuă de sigur în alt manuscript, ĭarăşĭ cu pagine nescrise, după cum se înţelege din cuvintele de la finele foiĭ de la urmă : «Trecĭ la Scrivelion.» Textul cu cyrillică cursivă, aşa cum se scria pe la începutul secoluluĭ, s'a copiat şi adnotat de d. Doĭcescu, ĭar confruntarea cu originalul s'a făcut de sub-semnatul.

Al doilea memoriŭ *Istoria luĭ Tudor*, scrisă de rĕposatul Dincă Izvoranu, ni s'a comunicat de d. C. D. Aricescu, împreună cu *istoria haiduculuĭ Jianu* de acelaşĭu autor.

Aceste memoriĭ aŭ interesul lor particular, completând şi îndreptând în parte pe Cĭoranu, Chiriac Popescu, Dîrzénu, Fotino, etc., carĭ aŭ scris asupra evenimentelor de la 1821.

Gr. G. Tocilescu.

www.dacoromanica.ro

MEMORIUL UNUI ANONYM.

Istoria jăfuitorilor ţĕreĭ rumâneşti, când fecĭorii luĭ Ipsilant s'aŭ pornit din părţile Basarabieĭ, ca să-şĭ facă oaste din grecime, i de arnăuţime, şi de orĭ-ce adunare rea, căţĭ voia a să unĭ voinţiĭ lor, la annl 1821.

PARTEA ÎNTÂIŬ

CAP I.

Oraşul Bucureştiĭ, fiind unul din cele marĭ şi vestite oraşe ale Europeĭ, cuprindea în rĕsfăţatele sale sînurĭ ómenĭ de multe némurĭ, ceĭ maĭ mulţĭ grecĭ, iar alţiĭ Arnăuţĭ. Armenĭ, Evreĭ, Bulgarĭ, Sĕrbĭ, Némţĭ, Ungurĭ şi alţiĭ, carĭĭ să şi înclinaseră cu pământéniĭ lăcuitorĭ, rudindu-se, şi încuscrindu-se unĭĭ cu alţiĭ, în cât nu era boerĭĭ, nicĭ huzmeturĭ de afară, nicĭ arendăşiĭ de moşiĭ, nicĭ neguţătoriĭ marĭ saŭ micĭ, la care să nu încapă aceştĭ streinĭ şi veneticĭ nemilostivĭ.

Câţĭ din boerĭ să feriseră a nu să înclină prin rudenie cu unĭĭ ca aceştia, larăşĭ să întrecea a'şĭ da moşiile lor cu arendă la dênşiĭ, şi a avea din eĭ păzitorĭ cu nume de arnăuţĭ, ḑicênd că să folosesc cu aceia maĭ mult de cât cu Rumânĭĭ ceĭ de un ném, şi fără a socoti, că aceştia în scurtă vreme vor să aducă pre moştenirea nóstră la cea desăvêrşit ticăloşie, şi fără ale lua séma că gândurile lor căuta ca dobândind prilejurĭ să se facă stăpânĭ căminurilor româneştĭ, îĭ lăsa în frânele lor a'şĭ alergá caiĭ, adică voinţele sale, cum poftia.

Decĭ dintr'acéstă nebăgare de sémă şi neferire maĭ nainte am pus înşine preste grumazul nostru jugul veneticilor celor voitorĭ de rĕŭ noao, şi am rĕmas batjocură lor, precum netăgăduit să va cunóşte în urmarea acestiĭ istoriĭ.

Că cine aŭ înstreinat eparhiile ţĕriĭ noastre, şi mănăstirile, de cinstea şi evlavia, şi dieţile ctitoriceştĭ? fără numaĭ veneticiĭ aceştia. De vreme ce prin mijlocirile unora ca acestora, pre scaune adică ale staulilor turmeĭ ceiĭ cuvêntătóre s'aŭ suit dın streinĭ călugărĭ, lupĭ răpitorĭ şi jăcaşĭ şi lacomĭ. şi plinĭ de răotate şi de urăciune cătră némul rumânesc.

Cine aŭ precupit daniile cu care fericiţiĭ ctitorĭ înzăstraseră pre Mănăstirĭ spre hrana şi ajutoriul lipsiţilor pământeénĭ? Veneticiĭ şi haĭmanalele. Că eĭ aŭ învĕţat pre dregătorĭ mitarnicĭ. Eĭ aŭ fost povăţuitorĭ desfrânărilor, şi multelor şi zadarnicelor cheltuelĭ Din pricina lor s'aŭ depărtat ceĭ maĭ mulţĭ dın pământenĭ de la buna credinţă, şi aŭ defăĭmat Evangelia, şi ca să zic cu David, şi s'aŭ făcut robĭ pânteceluĭ.

De la cine să născocisără răpirile politiceştĭ şi jafurile dregătoreştĭ, şı nedreptăţile şi silniciile, şi cu un cuvênt toate şiretlicurile? Aŭ nu de la aceştia? Ba cu adevĕrat de la dênşiĭ. Apoĭ nu maĭ era păstorĭ aceia de odinióră carĭĭ îşĭ punea sufletele pentru oile sale, nu maĭ era boerĭ aceia, carĭĭ cu jălbĭ de obşte năzuia înşişĭ la înnaltul Devlet, şi dobândia dreptăţile ţĕriĭ.

Nemilostivirea şi strîmbătatea cumpĕrătorilor de huzmeturĭ covârşise hotarele măsurilor. Vinericiul carele să plătea pĕnă la Constandin Vodă Ipsilant câte cincĭ banĭ la vadră, boerĭĭ vienericérĭ îl suiseră la o sută doao-zecĭ banĭ pe vadră. Şi nu putea ticăloşiĭ ţĕranĭ a să plăti de vinericĭ, nicĭ cu tot vinul ce avea, ci să băgá prin puşcărĭ, pĕnă îşĭ vindea din ce maĭ avea şi să plătia. Iar carĭĭ nu avea alt ceva îşĭ vindea viişórele, şi d'abia să izbăvea de tiyrănia boĭerilor vinericerĭ.

Şi pentru ca să nu lungim povestirea trebuinţă taste a arătá, că cu acest mijloc să slujia la tóte precupitele huzmeturĭ, aceĭa ce le cumpĕra.

Despre altă parte iarăşĭ vătaşiĭ de plaiurĭ şi zapciiĭ şi toţĭ birariĭ, pentru ca să scóţă

www.dacoromanica.ro

dăjdile de la săracĭ lăcuitorĭ, maĭ vârtos în părţile dupreste Olt, i chinuia ca tâlharĭĭ pre aceĭ ḑajnicĭ, pre unĭĭ bătându-ĭ, pre alţiĭ ţiindu-ĭ desculţĭ pe ghiaţă în vréme de Iarnă Iar ceĭ fără maĭ omenie caţaonĭ îşĭ rîdea de dênşiĭ, suindu-ĭ în câte un dél înalt şi băgându-ĭ în buţĭ góle, şi slobozindu-ĭ de vale.

De avea rumânul o vacă cu lapte, eĭ îĭ mânca untul şi laptele. De avea o găină doao, eĭ le mânca oaole şi puiĭ; Iar copilaşiĭ bieţilor Rumânĭ să uita cu jale la chinurile părinţilor lor.

Episcopiĭ veneticĭ, şi maĭ vârtos moraiţiĭ, nu cu maĭ puţină jăcmănire şi batjocură era porniţĭ către eparhioţiĭ lor, că nu să îndestula cu céle gréle avaeturĭ ce lua de la protopopĭ, ci le poruncia de punea şi birurĭ pe popĭ şi pe diaconĭ, silindu-ĭ fără zăbavă, şi cu înşălăciune moraiticéscă de a rădica baniĭ cu împrumutare de la unĭĭ alţiĭ(1), iar când vrea protopopiĭ a scóte baniĭ de la cinul preoţesc, după amăgitórele poruncĭ ale jăcaşilor Episcopĭ, nevĕzênd ceĭ maĭ deştepţĭ popĭ pecéte domnéscă, făcea ştire dregătorilor politiceştĭ, şi aşa îĭ apuca pe protopopĭ de împlinia popilor şi împrumutătorilor pênă la un ban, în câtunĭĭ din trânşiĭ îşĭ vindea moşiile şi vitele, şi d'abia scăpá ; Iar de baniĭ ce îĭ didéseră păstorilor lor, lupilor moraiţĭ, rĕmânea ticăloşiĭ păgubaşĭ, şi unĭĭ din eĭ trenţuroşĭ şi încă şi cerşitorĭ de milă, ca vaĭ de capul lor.

Nepovestită Iaste neomenia ce arĕtá aceştĭ veneticĭ la cinul preoţesc. Că de venia niscarĭ popĭ, ca să li să jăluiască de păsurile lor, în loc să-ĭ îndrepteze şi să-ĭ mângâe, îĭ punea de curătia eşitorile, şi săpá în grădină nemâncaţĭ, i pênă găsia prilejiŭ de scăpá. Iar pre alţiĭ îĭ da în rîsul Ţiganilor bucătarĭ, şi-ĭ punea de toca cu cuţite la făină, ca la carne, zicând că Iaste trebuinciósă pentru perişóre părinteluĭ Episcop.

Las acuma pre cetitoriŭ a socoti, la ce feliŭ de păstorĭ arhiereĭ era încredinţat némul rumânesc, cariĭ nu numaĭ arhiereĭ să cădea a nu fi, ci nicĭ numele de ómenĭ cinstiţĭ a'l avea nu ar fi fost slobod. Şi aşa aflându-se năimiţiĭ şi flecariĭ aceştia, nu păstorĭa, ci jupuia pênă la sânge pe próstele oĭ. Că nicĭ odată nu lipsia angaralele de la céta preoţéscă : lemnele, grâul, orzul, untul, găinele, oaole, legumile, să cerea ca dintr'o moşie strămoşéscă a lor.

Dómne, Dómne, caută din ceriu, şi vezĭ, şi cercetéză pre săracul nostru ném, şi-l izbăveşte din robia viclénilor şi urătorilor de ómenĭ veneticĭ(2).

Aşa dar aflându-se ţéra nóstră, s'aŭ dat de o dată semn de mînie ceréscă. Pământul s'aŭ cutremurat în vréme neobicĭnuită, Iarna la Ianuar 29, spre sâmbătă, la 9 césurĭ din nópte. Cerul aŭ arĕtat o stea cu códă prea supţire, şi cătarea stélĭĭ aceştia era despre Olt către Bucureştĭ. Vodă Alexandru Suţul murise încă de la 19 ale numiteĭ lunĭ.

Şi într'acéstă vréme, fără nădéjde, aŭ venit vestire, că în judeţul Gorjul , un Tudor Slugeriul , ce fusése şi vătaf de plaiŭ, moştén de acolo, aŭ adunat pandurime şi ómenĭ duprin sate, câţĭ era necăjiţĭ şi asupriţĭ de slujbaşiĭ domneştĭ, şi cum că cu mare grăbire trage la sine satele şi intrarméză ómenĭ de rĕsboiŭ, invitând pre toţĭ ca să se scóle cu mic cu mare asupra boerilor ţĕrĭĭ, să-ĭ plarză şi să le iea averile, pricinuind că din tr'ânşiĭ li să trage sărăcia şi ticăloşia

Acéstă vestire aŭ pus în mare fricá şi gróză pre boeriĭ din Bucureştĭ, cariĭ şi adunând pre arnăuţiĭ curţiĭ Domneştĭ, îĭ aŭ înduplecat cu grea léfă pe douĕ lunĭ înainte ca să mérgă împrotriva aceluĭ resvrĕtitoriŭ Tudor, sĕ-l bată; şi de s'ar putea sĕ-l aducă şi viŭ saŭ sĕ-l omóre şi sĕ-ĭ ia capul.

(1) Vlădicĭĭ siléŭ pre protopopĭ să se împrumute şi să le dea lor baniĭ, făgăduindu-le că-şĭ vor scóte aceĭ baniĭ de la preoţĭ prin ajutorul lor. Ceea ce însă nu se făcea, şi protopopiĭ remânea păgubaşĭ şi plătiaŭ împrumutările.

(2) Autorul, pătruns în adâncul sufletuluĭ de gróza ce-ĭ inspira trista stare a ţĕreĭ, jăfuită cu atâta cruzime de streinĭ, vede în rescóla luĭ Tudor o rĕsbunare a cerului, urgia luĭ Dumnezeŭ asupra răutăţiĭ omeneştĭ, urgie prevestită chiar prin semne miraculóse, produse în natură.

www.dacoromanica.ro

Aceştĭ ostaşĭ, pre carĭ boerĭ îĭ trimitea înprotiva aceluia, nu maĭ puţin de cât acela cugeta réle înprotiva lor, şi póte că de maĭ 'nainte era şi ajunşĭ cu dênsul, ca unĭĭ ce fuseseră haĭmanale, streinĭ şi hoţomanĭ, veniţĭ din alte părţĭ, unde să slujiseră cu năravurĭ tâlhăreştĭ; că unĭĭ era din Sêrbiĭ luĭ Caragheorghie, precum Iordache, Ghencea, Deli-Mihaĭ şi alţiĭ; unĭĭ de la Ioanina, de la Ali-paşa, şi din alte locurĭ, unde nu maĭ putuse a sta pentru rĕotăţile lor.

Aŭ mers însă şi aŭ făcut ordie (1) în Craiova, ĭar Slugerĭul Tudor să întăria, şi'şĭ făcea arme, puşcĭ, suliţe şi lăncĭ lungĭ, şi în puţine ḑile aŭ rădicat în picióre maĭ pre tot judeţul Mehedinţul, şi pre judeţul Gorjul strînghêndu-şĭ prin mănăstirĭ zahíreale 2 şi céle trebuincióse de rĕsboiŭ.

In Bucureştĭ s'aŭ arătat şi niştе copiĭ după o jalbă ce trimisése el la Innaltul Devlet (3) în Ţarigrad, ca din partea sĕrăcimeĭ norodulŭĭ Rumănesc, care cuprindea acest felĭŭ ḑe jĕlcuirĭ (4): cum că Boerĭĭ ceĭ marĭ aĭ ţĕrĭĭ unindu-se cu Domniĭ pentru interesur le lor, îngreonézĕ pre ţară cu dăjdĭ preste dăjdĭ, şi cu cérerĭ preste cérerĭ, şi cu asupr rĭ preste asupririĭ, în cît aŭ rĕmas ticăloşiĭ birnicĭ maĭ golĭ de cât morţiĭ din gropĭ;

Cum-că unĭĭ dintr'aceştĭ Domnĭ după ce să umplu de bogăţiĭ dintr'acéstă ticălósă ţară, o lasă prăpădita şi fug în ţĕrĭ streine, precum Caragea la Italia, şi alţiĭ în alte părţĭ;

Cum-că dregătoriile atât céle besericeştĭ cât şi céle mireneştĭ, nu să daŭ după cinstea şi numele cel bun, ci numaĭ la aceĭa carĭĭ rĕspund banĭ maĭ mulţĭ. Şi aceĭa după ce întră în slujbe. frig şi prăpădesc pre ceĭ încredinţaţĭ lor.

Acéstea şi altele ca acéstea, cuprinzêndu-se în jalba olténilor cea făcută de Slugérul Tudor din partea săracilor birnicĭ, se hotaria (5) în cea după urmă, că să trimită înpărăţia cercetătorĭ streinĭ, şi de nu să vor dovedi adevĕrate acéste arătărĭ, să fie eĭ supt pedépsă.

Când dar Boerĭĭ aŭ cetit copiile jelbiĭ, când ca într'o oglindă şi-aŭ cunoscut tóte greşalele, când maĭ în scurt punea în minte doao primejdiĭ marĭ ce le veniseră asupră, adecă: scularea în picióre a norodulŭĭ, şi urgia înpărătéscă ce era să se pornéscă, aŭ rĕmas înmărmuriţĭ, şi nu ştia ce să maĭ facă, că de la ordia din Craiova lua înştiinţărĭ, că adunarea luĭ Tudor se înmulţéşte, ĭar a lor se înputinézĕ, şi că să li să maĭ trimiţă îndată şi lefĭ, şi aşa să se bată cu el.

Aŭ cunoscut boerĭĭ şi pre cătarea (6) acestor arnăuţĭ ce se trimiseseră, şi se maĭ trimitea din partea Divanuluĭ, şi unde privĭa acea cătare. Decĭ aŭ hotărât a scrie la Paşiĭ de la Serhaturĭ 7), ca să se trimiţă turcĭ spre înfrînarea acesteĭ rĕscóle.

Zicéŭ dar unĭĭ din ómenĭ: că a venit turcĭĭ fără poruncă înpărătéscă; nu se póte, fiind-că ĭaste înprotiva tractaturilor păcĭĭ, şi nu lasă pe Paşiĭ de la cetăţĭ poruncile strașniculuĭ Inpărat Mahmut, ca să dea eĭ voe turcilor să între în pământul ţĕreĭ rumăneştĭ. Şi s'aŭ cunoscut cu lucrul că aşa aŭ şi fost; pentru aceia Slugearĭul Tudor aŭ avut vreame a strînge mulţime de ómenĭ într'armaţĭ, şi a să apropia în părţile Craioveĭ; iar din poteraşiĭ ţĕrĭĭ un Boierĭŭ Vieşorean şi un Sardarĭŭ Iamandi i un căpitan Solomon, aŭ apucat meterez (8) mănăstirea Motrul, şi de acolo eşind câte odată furişĭ lovia pre adunarea luĭ Tudor, dar în zadar că aceia se strejuia bine, şi cu buna lor îndrăznélă silia pre poteraşĭ, de să închidea iarăşĭ în mănăstire. Şi tot aşa s'aŭ ciocmănit, pînă ce n'aŭ maĭ îndrăznit poteraşiĭ a eşi afară, ci petrecea ca într'o închisóre în mănăstirea Motrul. Unde pînă ce avea hrană şi apă, nu le păsa atîta, ĭar daca aŭ

(1) Tabără, lagăr.
(2 Provisiunĭ de ale hraneĭ.
(3) Inaltul consiliŭ la care de ordi ar prezida marele-vizir, Inalta Pórtă
(4) Plângerĭ dureróse, păsurĭ tare simţite.
(5) Conchidea.
(6) Ţinta, scopul, intenţia.
(7) Punctele strategice întărite, pe linia de demarcaţiune dintre Turcĭ şi Romănĭ
(8) Loc de întărire de unde se putea apăra în cazurĭ de atac.

www.dacoromanica.ro

oprit Tudor şi apa ce mergea în mănăstire, atuncea îşĭ potolea poteraşiĭ setea cu vinurile ce era în pivniţa mănăstiriĭ, pînă când le-aŭ isprăvit. Decĭ ne maĭ avênd altă nădéjde de mîntuire, s'aŭ slobozit nóptea cu funiĭ preste ziduriĭ, şi scăpând aŭ năzuit la Craiova unde era ordia arnăuţilor de la Bucureştĭ. Apoĭ deaciia înainte, s'aŭ înmulţit frica între boeriĭ şi neguţătoriĭ de acolo. Insă Tudor nu 'ĭ-aŭ bătut atuncea, ci de o cam dată s'aŭ tras la Prâşcovénĭ, şi acolo 'şĭ-aŭ aşezat ordia.

Din căpeteniile arnăuţilor Bucureşteneştĭ, ce era tăbărîţĭ la Craiova, să făţărnicĭa uniĭ că merg să se bată cu dînsul, şi făcându-se a se ciocmăni cu aĭ luĭ, lăsa câte un hărămuc (1) de ostaşĭ viĭ în ordia aceluĭa. Alte orĭ şi prînzia cu el uniĭ din Bulubaşiĭ (2) boereştĭ, că le zicea însuşĭ: Eŭ, fraţilor, cu ceĭ de neamul mieŭ, nu m'am sculat «înprotiva Inpărăţieĭ, ci vĕzênd necazul săracilor lăcuitorĭ, şi obidindu-mĕ (3) de su«spinurile lor, şi privind tyrănia în care îĭ ţinea nemilostivirea boerilor, n'am maĭ putut «suferi, ci despre o parte am jăluit la Inaltul Devlet, aşa, şi aşa (4), după cum veţĭ fi «şi auzit din copiile ce am trimis la Bucureştĭ; iar despre altă parte pentru ca să pu«nem mîna pre Boerĭ, ne-am sculat cu arme. Iată dar că eŭ am dat pricină de a vĕ să «rândui lefĭ, când mulţĭ din voĭ, neavând nici un căpătîiŭ, umbla leşinaţĭ şi trenţuroşĭ «pre podurile Bucureştilor. Drept aceea fiţĭ într'o unire cu noĭ, însă pe taĭnă, ca şi voao «să vĕ créscă lefile, şi noĭ să avem prilej de a ne maĭ înputernici. Apoĭ când voiŭ «pricépe eŭ că sântem gata, iarăşĭ vĕ voiŭ sfătui céle spre maĭ mare folos al vostru.»

Privéscă acum cu mintea sa un înţelept, când haĭmanalele, veneticiĭ, hoţiĭ de la sêrbime, de la arnăuţime i din Bulgaria, şi tótă calicimea care la Bucureştĭ cu ironie (5) se numesc craĭ, aŭ auzit acéste *făgăduelĭ* de nădejdĭ, ce aŭ eşit din gura aceluĭ amĕgitor Tudor, cum vor fi săltat şi cu ce inimă jinduită vor fi aşteptat sorocul acela.

Şi cu tóte acéstea Divanul Bucureştilor vĕzênd întîrzierea veniriĭ turcilor, şi temêndu-se de năvălirea luĭ Tudor, nu înceta trimiţênd ajutóre de ostaşĭ la Craiova între cariĭ era şi un Hagi Prodan bulgariul, om vêrtos şi hoţos şi viclean. Acesta se îndatorase fórte mult de boerĭ, ca să piarză pre Tudor; însă el ca un Iudă în loc să săvêrşască făgăduiala, după ce aŭ mers la dênsul s'aŭ lipit de el şi 'ĭ-aŭ descoperit tótă taĭna şi cuvêntul ce legase cu boeriĭ, şi i s'aŭ făcut ca un tată.

Caĭmacamul (6) ce încă rĕmăsése de la Suţul-Vodă în Craiova, pricepênd că arnăuţimea 'şĭ-aŭ dat cóstele cu Tudor, s'aŭ temut, şi fugind de acolo aŭ venit la Bucureştĭ. Decĭ boĭariĭ cu sfat de obşte aŭ orănduit în locul luĭ pe Vornicul Constandin Samurcaşiŭ, boerĭŭ iscusit la aşa vremĭ, şi destoĭnic a îndupleça şi a potoli pre răzvrĕtitorĭ cu meşteşugul cuvêntuluĭ. 'Ĭ-aŭ dat însă şi îndată haznea de banĭ ca să maĭ înparţă lefĭ celor de acolo. Boerănaşiĭ oltenĭ câţĭ maĭ rĕmăseseră, uniĭ du prin oraşe, alţiĭ după la ţară, vĕzênd primejdia ce îĭ aştepta, să închiséseră în culele (7) ce avea la moşiile lor, cu soţiile sale, şi cu copiiĭ, şi cu slugile, întrarmaţĭ ca să se apere de ceĭ ce vor veni asuprăle.

Hagi Prodan cel şi maĭ sus numit, cerênd dela Tudor ca la 500 de ómenĭ panduriĭ, sêrbĭ şi bulgariĭ, aŭ izbit culele, şi dându-le resboiŭ 'ĭ-aŭ rĕzbit, şi pre slugile lor cu gură de sabie ĭ-aŭ omorît, şi încă şi pre uniĭ dintr'înşiĭ; iar pre fetele lor vêrstnice şi nevêrstnice. le-au desfecĭorat şi le-aŭ ocărît, şi pre câţĭ boerănaşĭ remăséseră viĭ, 'ĭ-aŭ despuĭat şi prin porunca luĭ Tudor, 'ĭ-aŭ închis în mănăstirea Tismana.

Vornicul Samurcaş, merghênd Kaimakam la Craiova, şi dând lefĭ arnăuţilor înainte, s'aŭ silit cu tótă iscusinţa luĭ, ca să înduplece pre acel Slugerĭŭ Tudor, de a se stîmpăra

(1) Cetişóră, egală cu căprăriile de azĭ.

(2) Oficeriĭ inferiorĭ pînă la gradul de iuzbaşă carele echivalézĕ cu cel de căpitan; cum am zice şefiĭ de plutóne.

(3) Mâhnindu-mĕ fórte, înduioşindu-mĕ.

(4 Starea cea maĭ sus descrisă.

(5) Sub alt nume, ironic.

(6) Locţiitorul Mareluĭ Bau al Craioveĭ.

7) Ascunzĕtorĭ suteráne.

www.dacoromanica.ro

din pornirea sa; dar ele nu numaĭ că n'aŭ folos t nimic. ci încă vĕḑênd că acela cu m ılţ mea luĭ aŭ început a întra în Craiova, şi că arnăuţiĭ nu staŭ să bată rĕsbo ŭ, ci să rĕsipesc, aŭ fugit şi cu multă frică dabĭa s'aŭ vĕzut scăpat dincóce de Olt. Decĭ dintr'acéste întâmplărĭ speriindu-se orăşaniĭ Bucureştenĭ a început a încărca prin carĕ, şi a se băjĕni (1) spre munte, uniĭ la Ploeştĭ, alţiĭ la Câmpina, alţiĭ la Câmpu-lung, şi alţiĭ în alte părţĭ, şi maĭ în scurt care în cotro putea; boeriĭ ceĭ marĭ aĭ Craioveĭ şi neguţĕtoriĭ ceĭ bogaţĭ de acolo deabia stricurându-se aŭ tras drept la Sibiĭŭ înpreună cu Episcopul lor. Drumurile spre munte era băcsite (2) de carĕle băjĕnarilor, în vrémea lapăviţiĭ 3 luniĭ luĭ Fevruarie, când 4) de greutatea noroiuluĭ unele carĕ să înţepenea în văgaşe 5 adîncĭ, iar la altele să frîngea osiile, şi altele să rĕsturna. Putea a vedea cineva atuncea boerĭ şi neguţĕtorĭ marĭ, puind umerile la osiile carălor, şi opintindu-se a le rĕdica din noroe; putea a privi cu ochĭ umiloşĭ cocóne de bun neam şi gingaşe 6 cum mergea desculţe prin zăpadă şi prin noroiŭ, tremurând de frig ca vaĭ de capul lor.

Tudor n'aŭ uitat făgăduiala ce dedése hoţilor arnăuţĭ, cum că după ce sĕ va găti bine, îĭ va sfătui céle spre maĭ mare folos al lor; ci îndată a orănduit pre căpitanul Iordache Sêrbul şi pre Farmake arnăutul cu toţĭ cetaşiĭ lor, de aŭ cuprins pólele munteluĭ şi jăfuĭa de rênd pre ticăloşiĭ băjĕnarĭ, (7) despuindu-ĭ şi luându-le tot ce le plăcea de prin cară. Aşişderea aŭ făcut şi Ghencea (8) când s'aŭ întors de la Craiova la Bucureştĭ.

Decĭ acéste urmărĭ aşa fiind, aŭ venit şi la Moldova véste, că un zurbagiŭ, Caravĭa arnăut, aŭ stricat la Galaţĭ pre nişte turcĭ, şi cum-că strînghênd hoţomanĭ de seama luĭ, jăfuĭa pre ómenĭ în părţile acélea.

N aŭ trecut treĭ zile la mijloc şi aŭ venit altă véste: cum că în Iaşĭ aŭ întrat fecĭoriĭ luĭ Costantin Vodă Ipsilant şi rădicând pre Mihaĭ vodă (9 de acolo, aŭ început a face ostaşĭ şi a jăfui ţara.

Greciĭ din Bucureştĭ câţĭ avea închipuirea planuluĭ ce sĕ lucra, n'aŭ maĭ putut ascunde ci spunea fără sfiĭală, că pornirea fecĭorilor luĭ Ipsilante ĭaste, p ntru că sorocul soţietăţiĭ Grecilor ceĭ tâinuite de atăţea anĭ, s'aŭ înplinit, şi Ellada lor va scutura jugul Otomanicesc. Ceĭ maĭ cu minte diu Rumânĭ rădea de laudele lor, ştiind că Dumnezeŭ mîndrilor le stă înprotivă, şi pre făcătoriĭ de réle, cu rĕŭ îĭ piérde. Cu tóte acéstea aŭ so it de la Ţarigrad Caimacam al Domnuluĭ Calimah, Dumnealuĭ Costantin Negrea, carele puţine zile aŭ oblăduit şi vĕḑênd că făcătoriĭ de rĕŭ sĕ înm ılţesc, şi óstea înpărătéscă zăbovéste de a veni, aŭ trecut Dunărea la Ruşciuc.

CAP AL 2-lea

Pentru venirea luĭ Tudor în Bucureştĭ

Tudor s'aŭ pornit de la Craiova sĕ vie la Bucureştĭ, şi până a nu so i el, aŭ plecat şi Dumnealuĭ Vel(10 Spathariul Grigoraşco Brîncoveanu la Braşov, şi alţiĭ din Boĭarĭ cum şi însuşĭ Vornicul Samurcaş. Oroşaniĭ câţĭ era maĭ cu putére nu curma 11 a să băjeni, cu tóte că sĕ auzĭa jafurile ce făcea hoţomaniĭ pe afară; ĭar ceĭ maĭ de mijloc şi ceĭ maĭ uşorĭ sĕ închidea prin mănăstirĭ şi prin hanurĭ cu avuturile lor. Boĭariĭ ceĭ maĭ rĕmaşĭ

(1) pribegĭ, a'şĭ căta scăparea, a se refugia.
(2) înţesate, îndesite, adică vedeaĭ icĭ cólea în apropiere unele de altele
(3) degeluluĭ, desgheţuluĭ, topireĭ zăpeḑiĭ.
(4) în loc de cât.
5 loc mocirlos adîncat în pămênt prin frămîntarea trăsurilor îngr unate, a a că cînd căpăta róta uneĭ trăsurĭ încărcate, cu anevoe o avênta din loc.
(6) plăpânde, delicate, pe carĭ odinióră le sorbeaĭ, atuncĭ 'ţĭ era milă dê ele.
(7) refugiaţĭ.
(8) unul din capiĭ arnăuţimeĭ Domneştĭ.
(9) Şuţul.
(10) mare.
(11) înceta.

www.dacoromanica.ro

eměndu-se nu numaĭ de năpădirea hoţomanilor, ci şi de urgie înpărătéscă, când se va face ştiut că oraşul s'aŭ spart de tot, înbuna pre lăcuitorĭ, ca să stea pre loc, că venirea luĭ Tudor cu olteaniĭ luĭ, nu ĭaste înpotriva înpărăţieĭ ci numaĭ ca să păzéscă oraşul de grecii Ipsilanţilor, pănă vor veni şi murahaziĭ(1) de la înpărăţia Otomanicească pentru punerea în orănduială a dreptăţilor ţăriĭ.

Şi încă spre maĭ bună apărare şi strejuire de aidamacĭ 2), aŭ ales dumnilor pre Căminarĭul Savva, Bimbaşa (3) al curţiĭ domnestĭ, şi 'l-aŭ îndatorat cu bună leafă. ca să strângă ómenĭ vreadnicĭ spre paza oraşuluĭ; care lucru l-aŭ primit şi el bucuros ştiindu-se clarac (4) al luĭ Kalimah Vodă, şi vrênd ca la venirea Măriĭ sale aicĭ în scaun, să se arate plăcut prin păstrarea oraşuluĭ Bucureştĭ, şi sĕ-şĭ adaoge Boeria.

Tudor s'aŭ apropiĭat de Bucureştĭ cu vre-o (5000) cincĭ miĭ de adunăturĭ, şi la drumul ce să abate spre Ogrăzénĭ, vĕzênd urmă próspătă de căruţă braşovenéscă, aŭ întrebat pre niştе rumănĭ drumaşĭ: cine aŭ trecut pre acel drum, iar eĭ 'ĭ aŭ spus că un Ispravnic(5) noŭ al Vlăsciĭ, şi acesta era bietul Boĭariŭ Tufénul om bun şi scăpătat, pre carele îl ajutorase atuncĭ Divanul cu acea Isprăvnicie, fiind-că în vrémea cea pacînică, nu putea întra la slujbe de obrăznicia celor maĭ ciocoĭaşĭ. Aşa auḑind Tudor aŭ amerinţat(6) la vre-o câţĭ-va sêrbĭ şi arnăuţĭ ca să se ia după el să'l jăfuĭască. Atâta aŭ aşteptat aĭdamacĭĭ şi pornindu-se ca niştе turbaţĭ, aŭ ajuns pre nenorocitul ispravnic, şi nu numaĭ telegariĭ şi căruţa şi armele şi baniĭ ce aŭ găsit 'ĭ aŭ luat ci l-aŭ desbrăcat până la cămaşă, pistosindu-l(7) şi cu paturile puscilor, cum să pistosesc mérele când nu sînt cópte bine; şi aşa după ce l-aŭ lăsat maĭ mort pre el şi pre slugile luĭ, s'aŭ întors înapoĭ aceĭ prădătorĭ; şi aŭ tăbărît Tudor cu aceĭ cincĭ miĭ la Cioroghărla; ĭar niştе milostivnicĭ rumănĭ, găsind pre Tufénul în drum numaĭ în cămaşă şi deabia suflând l-aŭ înbrăcat într'o şubă(8) véche ce li s'aŭ întîmplat, şi puindu-l într'un car cu boĭ l'-aŭ adus în Mitropolie, unde să afla adunaţĭ Boerĭĭ cu Mitropolitul. Vĕḑêndu-se dar de dênşiĭ starea bietuluĭ Tufeanu şĭ-aŭ pus fieşte carele mâna la gură, şi nu se domirĭa a priceape cum vor maĭ croi sfatul.

Bimbaşa Savva găsia cu cale ca să nu lase pre Tudor a întra cu óstea luĭ în Bucureştĭ, ci să 'ĭ stea înpotrivă, atâta cu ómenĭĭ sĕĭ câţĭ avea atuncea strînşĭ, cât şi cu oroşanĭĭ; însă orĭ pentru frica vărsărĭĭ de sânge, orĭ pentru rĕscolirea oraşuluĭ saŭ pentru amăgitórele momelĭ(9) ale aceluĭ Slugerĭŭ Tudor nu s'aŭ 'găsit a fi cu cale părérea Bimbaşeĭ Savveĭ, cu tóte că din povĕţuirea luĭ se ridicaseră multe scândurĭ de la întrările în oraş ale podurilor celor marĭ, şi sĕ lăsase slobod numaĭ podul Calicilor(10), prin carele aŭ şi întrat în Bucureştĭ Tudor cu glóta luĭ; şi măcar că poftĭa a veni în Mitropolie, însă vĕḑênd că nu sĕ primĕşte bucuros, aŭ tras la casele Brâncoveancĭĭ şi s'aŭ umplut curtea şi tótă mahalaoa aceaia de ómenĭĭ luĭ. Iar în Mitropolie, era orănduit de pază un căpitan Tănasie Arnăutul om al Savveĭ cu vre-o patru-zecĭ de ómenĭ aleşĭ.

Acest numit Căpitan era fórte dîrz(11) şi nebăgător în seamă de mórte, însă într'acea zi aŭ petrecut liniştit, ĭar déca aŭ înoptat aŭ pus din ómenĭĭ luĭ pre câţĭ-va în clopotniţă, ĭar pre alţiĭ deasupra chiliilor despre rĕsărit, şi póte fiind înfierbîntaţĭ şi de vin, aŭ început fără véste a arunca din puscĭ focurĭ necurmate asupra luĭ Tudor şi a ordieĭ luĭ, ĭar el socotind a fi această pornire a lor maĭ mult din beţie, de cât din vitejie nu ş'aŭ po-

(1) ceĭ însărcinaţĭ cu restabilirea ordineĭ, oştirea neregulată dar comandată de un chehaia, de un trămis într'adins.
(2 Sinonim cu haĭmanale, golanĭ, ómenĭ netrebnicĭ, fără de căpătîĭŭ.
(3) Numire de grad turcesc ce însemnéză şeful peste o mie, ecuivalent cu maiorul de azĭ.
(4) Omul devenit aceea ce era. . . patronatul, procopsitul de cutare.
(5 Cârmuitor, prefect.
(6) Aicea se înţelege aŭ făcut semn.
(7) bătându'l cumplit.
(8) blană.
(9 făgăduelĭ atrăgătóre pentru un scop óre-carele.
(10) Caliţeĭ, astăzĭ Rahova.
(11) semeţ, încrezĕtor în sineşĭ, îndrăzneţ.

www.dacoromanica.ro

trivit mintea cu a lor, ci aŭ poruncit la aĭ sĕĭ ca să se aș érnă toțĭ la pământ și să stingă focurile și lumînările, și cu acest mijloc aŭ trecut furia primejd'eĭ ce putea să urméze din porneala acelor arnăuțĭ, care aŭ ținut nebunéște cu neîncetare până la miezul nopțiĭ ; și altă stricăciune n'aŭ putut face, de cât aŭ spar' giamurile caselor și aŭ împușcat doĭ caĭ. Iar făcându-se zioă și adunându-se Tudor cu Boeriĭ și cu Bimbașa Savva, aŭ arătat cu umilință părérea sa de rĕŭ pentru acea nebunéscă pornire a arnăuților din Mitropolie, în vréme când el, n'aŭ venit cu nicĭ o rĕotate asupra Bucureștilor, ci maĭ vîrtos spre paza orașuluĭ acestuia, că nu le sînt neștiute rĕotățile ce făcea Ipsilanteștiĭ în Moldova, și póte neștiind aceaia că se afla păzitorĭ în Bucureștĭ, să vor întinde pîna aicea.

Duiósele(1) luĭ cuvinte aŭ înduplecat pre Boerĭ și pre Bimbașa Savva a créde, că el, la acea vréme, când nicĭ Domn nu maĭ venĭa să se așaze în scaun, nicĭ vre-o óste otomanicească să simția, putea să fie de folos împotriva năpădiriĭ Ipsilanteștilor. Decĭ toțĭ aŭ înputat căpitanuluĭ Tănasie maĭ mareluĭ arnăuților din Mitropolie pentru pornirea ce făcuse ; și dintr'acea zi aŭ dat Tudor strașnice poruncĭ tuturor ómenilor săĭ, a nu face nicĭ cea maĭ mică supărare oroșanilor, că orĭ care dintr'înșiĭ să va afla împrotivă făcând, cu cumplită pedeapsă să va pedepsi. Și așa ostoindu-se(2) de o-cam-dată frica Boerilor și a lăcuitorilor petrecea în pace de cătră Tudor și de cătră ómeniĭ luĭ. Jălbile de la jăluitorĭ pentru orĭ-ce, să da la Tudor, și el le orănduĭa, orĭ la Divan, orĭ la Mitropolie, orĭ la Bimbașa Savva, și cu anaforale(3) de la dênșiĭ el hotărea și îndrepta. Rĕotățĭ de ómeniĭ seĭ nu se făcea nicĭ de aĭ Bimbașiĭ Savveĭ, fără numaĭ de ómeniĭ celor-l-alte căpetenĭ streinĭ, pre carĭĭ cu sfat de obște îĭ și înfrîna.

Toțĭ ceĭ maĭ socotitorĭ atât din Boiérĭ cât și din oroșanĭ umbla turlacĭ,(4) mirându-se de această reformă, și mulțĭ era în părére, că Tudor va fi atîrnând de Ipsilanțĭ, și că eșirea Ipsilanților va fi cu știrea Rușilor, însă iarăș socotia că nu se póte o împărĕție mare ca aceea regulată și pravoslavnică să se slujască cu începere de rĕzboiŭ atâta de ponosluit(5) și fără de arătare de îndreptările stricăriĭ de pace, carea de curând se făcuse. Zăbava Ipsilanților în Moldova și repitórele lor urmărĭ nu maĭ puțin adeverĭa acéstă socoteală ; și cea maĭ mare mirare era cum Inaltul Devlet 6) suferĭa a sea dăoga acéstă mare rĕscoală și nu o întîmpina maĭ curând cu oștirĭ împărățeștĭ. Unĭ zicea că pricina va fi rĕzboiul ce avea Inpărăția cu Ali-Pașa de la Ioanina. Alțiĭ zicea că zăbava iaste pînă va lua Sultanul curată înștiințare de la Rusia și de la Inpărățiile Evropiĭ, pentru acéstă obrăznicie a Ipsilanților ; și câțĭ era în părérea acésta aŭ nemerito maĭ bine. Insă greciĭ aŭ clocit(7) altele : cum-că Critul, Morea și Kiprul, s'aŭ rădicat toțĭ asupra otomaniceștiĭ Porțĭ și aŭ scuturat jugul supuneriĭ, și pentru aceaia éste zăbava. Acéstea se vorbĭa, când fără véste aŭ început a se suna și de omorîrea Patriarchuluĭ Grigorie al Țarigraduluĭ,(8) carele de feliŭ era Morait ; dar și la acésta punea unĭ capac.(9) cum că i s'aŭ găsit pricină că afurisaniile ce aŭ trimis la Ioanina de a nu ținea creștinĭ cu Ali-Pașa, nu s'aŭ arătat lucrătóre, fiind-că Creștiniĭ s'aŭ dovedit, din protivă vătămătorĭ oștirilor împărateștĭ de acolo. Cu tóte acéstea s'aŭ vestit că Ipsilanțiĭ vin cu óste jăfuitóre, dar nu vin pe drumul cel drept ci pre sub munțĭ, și vor să tragă la Târgoviște. Atuncea aŭ cunoscut toțĭ zioa bună de diminéță, aŭ priceput toțĭ slăbiciunea lor și fricósa mișcare. Tudor aŭ întrat în mănăstirea Cotrocéniĭ, și aŭ început a face șanțurĭ și meteréze,(10) și a așeza și șapte opt tunuléțe ce avea.

(1) Blajinele, dulcile, atrăgătórele.
(2) Potolindu-se, încetând.
(3) Alegerĭ, găsiri cu cale, părerĭ, decisiunĭ.
(4) Nedomiriți, uimiți, neștiind ce să créză.
(5 Neintemeiată, fără pricină binecuvêntată, rĕŭ concepută, cu nume rĕu, falșă.
(6) Inalta Pórtă.
(7) Inventat, născocit, plăsmuit. Ce nu clocesc greciĭ și astă-zĭ !
(8) Constantinopoleĭ, Noeĭ Romĭ.
(9) Motivaŭ, dădeaŭ un desnodământ.
(10) Tăbiĭ de gard umplute cu pământ.

www.dacoromanica.ro

Lăcuitorĭ şi Boerĭ nu ştia ce să maĭ facă şi încotro să maĭ apuce, că aicea avea numaĭ frică de jăfuire, iar câţĭ se trăgéŭ spre munţĭ saŭ vrea să între în ţara nemţéscă, găsia jăfuirea în faptă, că saŭ în mâinile arnăuţilor cădea, saŭ în mâinile Ipsilanteştilor; şi orĭ aceia, orĭ aceştia îĭ prăda şi îĭ despuĭa de îĭ lăsa napĭ (1) Decĭ numaĭ găsia altă ferire de cât prin mănăstirĭ şi prin hanurĭ, iar mulţĭ umpluséră mănăstirile după afară : Căldăroşaniĭ, Zneagovul şi Cernica şi alte schiturĭ.

Nu'mĭ ajunge vêrtutea (2) de a spune cu amăruntul amărăciunea şi pîcla (3) aceleĭ vremĭ, că despre o parte ne îngrozia punerea asupráne de cătră atâţea lupĭ, şi despre altă parte ne topia frica ce avém gândind la venirea turcilor şi la tăiarea şi robia ce sĕ putea face ţăreĭ nóstre, prihănindu-ne turcĭĭ că ne am hainit(4) toţĭ. Amărâtă ţara Moldoveĭ, amărâtă ţara Rumânéscă, amărât oraşul Bucureştiĭ şi cele-l-alte oraşe tóte ! Că aŭ perit liniştea vóstră, că s'aŭ închis mănghĕerile şi bucuriile vóstre ! Nu maĭ puteaţĭ zice atuncea că maĭ aveţĭ ceva, nu maĭ trăgea nimenea nădejde de viéţă.

Şi cu tóte acéstea Ipsilanţiĭ s'au aşăzat în Tîrgovişte, aŭ început a strânge şi de aicea óste, şi pre cine : grecĭ, arnăuţĭ şi sîrbĭ, şi îĭ îmbrăca cu streine haĭne ostăşeştĭ; iar arme le da din cele jăfuite.

Cel maĭ mare din treĭ fraţĭ Ipsilanţĭ, era Alecsandru, car le în rĕzboĭul Franţozesc îşĭ pierduse mâna dréptă de o ghiulea dintr'un tun. Acesta era ocârmuitorĭul şi strîngătorĭul de óste. Decĭ cum îndată ce s'au aşăzat, aŭ început a face şanturĭ înprejurul numituluĭ oraş, şi tabĭĭ unde aşăza tunurĭ şi alte măestrii 5) de rĕzboiŭ. Orânduia Ispravnicĭ prin judeţele despre munte, arunca preste bieţiĭ ţăranĭ dăjdĭ după dăjdĭ şi zahirele după zahireale, cu luărĭ de vite, de vacĭ, de oĭ şi de vinurĭ i rachiurĭ; măcar că rĕsipise manifesturĭ arătătóre cum că eĭ sînt trecĕtorĭ la Ellada, şi cum că patria 'ĭ chiamă, ca să o scuture de jugul Otomanicesc. Şi încă cu mare trufie să lăuda într'aceale manifesturĭ, cum că toţĭ Evropeniĭ staŭ şi privesc cu ochi deschişĭ ca să vază pre ceale marĭ isprăvĭ şi izbânde ale Ellinilor.

Nu maĭ puţin şi Tudor din Bucureştĭ orânduĭa Ispravnicĭ şi dăjdĭ în judéţele despre câmp şi de cea parte de Olt; iar de la neguţetorĭ cerea neprestan(6) salahorĭ pentru facere de şanţurĭ şi de alte metereaze. Şi era vaĭ de ómenĭ, că nicĭ vênzarĭ de mărfurĭ avé, nicĭ căutare de meşteşugurĭ, pentru aceea mulţĭ din săracĭĭ norodului pătimĭa şi de lipsa hraneĭ.

CAP AL 3-lea

Pentru multa omorîre ce aŭ făcut Turcĭĭ de la Ruşciuc în Ruşiĭ de Véde.(7)

Am arătat înapoĭ că Dumnéluĭ Constandin Caimacamul Negru după puţină oblăduire,(8) aŭ trecut Dunărea la Ruşciuc, şi de acolo ca un vechil(9) de Domn ce era, aŭ orânduit Ispravnic la Ruşiĭ de Véde. Acest Ispravnicat 10 era lăcuit maĭ mult de neguţĕtorĭ bulgarĭ de ţara turcéscă, ómenĭ ce obicĭnuĭa a purta arme şi a avea îndrăznire. Dar Tudor întunecându-se de iubirea de stăpînire şi de lăcomia banilor, aŭ orânduit şi acolo Ispravnicĭ din partea sa cu vre-o treĭ-zecĭ de pandurĭ de aĭ luĭ şi aŭ gonit pre cel pus de Caimacamul. Lă-

(1) Goĭ, în pĭele ca napul carele are o subţirică pĭele ce îĭ înveleşte.

(2) Puterea cuvêntuluĭ.

(3) In sens figurat, aci se înţelege, snferinţele peste măsură, care fac de se întunecă mintea omuluĭ, de nu maĭ vede nicĭ ştie încotro s'o ia, s'o apuce; alt-fel vorba pîclă se întrebuinţéză numaĭ la timp, şi care însemnéză negură, cĕţă désă care de ordinar e tómna şi primăvara.

4) Inreit, a se împotrivi din rĕsputerĭ contra stărĭĭ lucrurilor.

(5 Lucrărĭ de artă strategică pentru apărare în caz de atac.

6) Necontenit.

7) Vechĭa capitală a judeţuluĭ Teleorman.

(8) Administrare.

(9 Imputernicit, plenipotent a administra provisoriŭ ca Domn, Locoţiitor.

(10) Ţinut, coprinsul de pământ peste care administra un ispravnic.

www.dacoromanica.ro

cuitorĭ măcar că pricepea bine vĕrsarea de sânge ce era să se facă din pricinile acéstĕ, măcar că şi încărcaseră furiş ca să fugă, dar fiind aprópe de paştĭ şi amăginduse de vorbele ce să auzĭa atât de preste Dunăre cât şi de dincóce, cum că turcĭ nu îndrăznesc a tréce în pământul ţĕreĭ rumăneştĭ, fiind porunciţĭ cu straşnice porunci împărăteştĭ a păzi tractaturile păcĭĭ, aştepta până vor face cu toţiĭ paştele, şi apoĭ să se depărteze spre munţĭ.

Decĭ în nóptea paştilor când creştinĭĭ mănecaseră la slujba sfinteĭ beséricĭ, ceĭ maĭ vîrtoşĭ întrarmaţĭ, aŭ trimis Paşa de la Ruşciuc o mie şase sute de turcĭ furiş, şi izbind fără véste besearicile, unde creştinĭĭ toţĭ cu lumănărĭ aprinse, asculta dumnezeésca slujbă a Sfinteĭ Învierĭ, aŭ început a'ĭ tăia, şi elĭ sărmaniĭ vĕzênd nevoia venită asupră-le, aŭ stins de odată lumănările, şi câţĭ avea arme aŭ năvălit la uşile besericilor de le-aŭ închis, iar alţiĭ aŭ scăpat prin ferestrĭ, şi întunérec mult fiind, aŭ întrat în crângurĭ unde îşĭ avea carăle gata, şi aşa s'aŭ depărtat de acolo. Iar ceĭ rĕmaşĭ cât aŭ avut fişicurĭ 1) s'aŭ apărat. Apoĭ năpădindu-ĭ turcĭĭ 'ĭ-aŭ tăiat pînă la o sută şapte-zecĭ de neguţătorĭ. Iar dintr'aceĭ treĭ-zecĭ de pandurĭ câţĭ aŭ maĭ stătut împotrivă s'aŭ omorât de turcĭ, iar alţiĭ aŭ dat dosul.

Acéstă începere de isprăvĭ aŭ făcut slugérul Tudor, vrênd să se amestece la stăpânirea înpărătéscă preste pravile şi înprotiva jălbiĭ luĭ.

CAP AL 4-lea

Pentru uĭmirea 2) grecilor.

La Călăraşĭ în ·ă aŭ eşit turcĭ, şi făcĕndu-şĭ şanţurĭ şi metereaze, să gătĭa de trecerea dincoace a oştirilor Otomaniceştĭ. Kapikehaiaoa 3) de la Silistra, într'o scrisóre ce făcea către Mitropolitul, scriea că cu multa umilinţă rugând pre Măria-Sa paşa, de a maĭ opri trécerea oştirilor înpĕrăteştĭ în ţara Rumănéscă d'abia 'l-a înduplecat cu soroc, că boerĭĭ de aicea, vor face orĭ-ce mijloc de a să trage înapoĭ Ipsilanţiĭ şi Tudor, şi cum-că Măria-Sa mare înputăciune face, că de vreame ce Tudor aŭ dat jalbă la Inaltul Devlet, cerĕnd din partea raeliĭ dreptăţile ţĕrilĭ, pentru ce aŭ rĕdicat arme.

Acéstă scrisóre arătându-se boerilor şi luĭ Tudor, s'aŭ adunat toţĭ în Mitropolie, şi cu sfat de obşte, aŭ trămis doĭ boerănaşĭ 4) la Silistra, pre un Stolnicul Constandin Borănescul şi pre un Pitar Ioniţă, cu scrisóre umilósă de înblînzire către Paşa.

Ipsilanţiĭ de la Târgovişte nu curma a trage din Bucureştĭ cu momeal : grecĭ, arnăuţĭ, sĕrbĭ şi alte adunăturĭ, de îĭ îmbrăca în mondire ostăşeştĭ. Grecĭĭ ameţiţĭ de năluciri deşarte şi cu uşurare de minte, umblaŭ turlacĭ, strigând Zito elevtheria (5); în loc de bună diminéţa, şi de bună zioa şi de bună vrémea, nu să auzĭa altă (ursătŭ) închinăciune 6 de cât Zito elevtheria . La mease, la rĕdicarea păharelor aŭ a ólelor cu vin, saŭ a ploşcelor, nu era alte ursituri şi oraţiĭ fără numaĭ Zito Elevtheria . Încă la Dunăre nu să apropiaseră, încă păpara (7) turcilor nu o gustaseră, şi se ghîlcevia între dênşiĭ pentru alegerea de Inpĕrat Ţarigradului, uniĭ voia pe Alecsandru Ipsilant, iar alţiĭ nu 'l voia zicĕnd că era ci ing. O minte grecéscă plină de pleavă şi de vênt ! O capete secĭ, şi maĭ uşóre

(1 Patróne, cartuşe.

(2 Zăpăcirea, perderea cumpătuluĭ.

(3 Cel ce represintă drepturile raielelor, dra omanul, împuternicitul guvernuluĭ ţĕroĭ.

(4 De a doua tréptă, nu boerĭ de întâia treptă, orĭ precum o zicea după greceşte din ceĭ din proti pendate.

(5) Trăiască libertatea !

(6) Închinăciune cu ursită saŭ precum e aicea : ur 'tă închinăc'une, e înţelege închinăc'une cu urare semnificativă.

(7 Vorba..... însemnând un feĭ de mâncare de pâine uscată, brânză fărâmată şi înăbuşită d'asupra prin turnare de apă fiartă, însă aci se ĭea în sens figurat şi în emnéză : bătae, barbarie, cu care turcĭĭ aveŭ să trateze.

www.dacoromanica.ro

de cât ale copiilor ce se jócă în arşice! Dar póte va zice cine-va, că acestea se urma numaĭ de grecíĭ ceĭ necărturarĭ, ba. Mirare nu puţină ne-aŭ cuprins când am auzit că şi dascălíĭ (1) ceĭ marĭ de la scóla domnéscă cea grecéscă, aŭ rĕdicat steag de slobozenie, la care aŭ înarmat pre ucenicíĭ lor şi pre sine. Incă şi Bimbaşa Savva, carele pană atuncea se socotia om al luĭ Callmah-Vodă, şi apărătoriŭ oraşuluĭ, n'aŭ maĭ putut rĕbda a rĕmânea maĭ jos de cât ceĭ-lalţĭ grecĭ, ci adunându şĭ pre toţĭ ómeniĭ câţĭ avea, le-aŭ spus că şi el este ipsilantesc (2), şi cum-că vor să se pornéscă toţĭ spre Dunăre. Dar nu 'ĭ-aŭ ajuns numaĭ atâta, ci pentru ca să se facă maĭ falnică arătarea luĭ, aĭ aşăzat masă şi deasupra eĭ aŭ pus evanghelia şi cruce şi apă, şi chĭemând pre un Arhiereŭ titularie de la Colţa 'l-aŭ îndatorat de 'ĭ-aŭ jurat toţĭ că vor ţinea credinţa Slobozenieĭ (3), şi vor bate rĕzboiŭ pentru izbăvirea ţĕreĭ greceştĭ; de aciea sĕvĕrşind Arhiereul o sfeştania şi botezând steagul şi pre Savva şi pre toţĭ ómeniĭ luĭ, aŭ plecat înpreună toţĭ în litanie (4) cu evanghelia, cu crucea, cu icóne, şi cu steagul cântând o cântare de slobozenie alcătuită de dascălíĭ şcóleĭ domneştĭ, şi aşa aŭ încunjurat uliţele mahalaleĭ lor pănă ce s'aŭ întors ĭarăşĭ la conacul Savveĭ, unde aŭ ospătat acest Savvă pre juraţíĭ sĕĭ cu mâncărĭ şi bĕuturĭ şi strigărĭ Zito elevtheria»

Acéstă prihănită (5) pompă aŭ adus pre bieţíĭ orăşanĭ la cea desĕvârşită spaĭmă, că socotea toţĭ zmreduirea (6) ce s'aŭ făcut oraşuluĭ, cu scularea în picióre a înşişĭ păzitorilor. şi cum-că cu acésta, avea turcíĭ cuvênt a prihăni pre tot oraşul, şi a face ceale maĭ marĭ rĕutăţĭ când vor veni.

CAP AL 5-lea

Venirea Turcilor la Bucureşti.

Intr'această vreame era spătariŭ Grigorie Băleanul, şi nu lăsa pre nimenea să maĭ fugă afară, însă prin mijlocul Bimbaşeĭ Savveĭ, eşĭa câţĭ puté da banĭ, că despre o parte acest Savvă scociora (7) spaĭme că vin turcíĭ, şi despre altă parte lua banĭ de la arabagíĭ (8) şi de la fugarĭ.

Iar preste puţine zile, într'o Sâmbătă séra la *maĭ 14* al acestuĭ an, sosi véste adevĕrată că aprópe de Cernica, aŭ tăbărît treĭ-zecĭ de mĭĭ de turcĭ cu tunurĭ marĭ şi cu gătire mare de rĕzboiŭ. Aŭ înmărmurit toţĭ ómeniĭ şi s'aŭ încrincinat (9) şi nu ştia ce să facă. Iar consolul Prusienesc şi vechilul Consulatuluĭ Chesaricesc (10), aŭ sfătuit pre Tudor şi pre Savva, ca nicĭ să se ispitéscă a se bate cu atâta glótă de turcĭ, carĭĭ vin cu gătirĭ înpĕrăteştĭ, nicĭ să dea pricină de prăpădenie unuĭ oraş mare cum sânt Bucureştiĭ, şi la atâta norod, ci să se tragă departe.

Savva n'aŭ perdut vreame ci cu toţĭ ómeniĭ luĭ într'aceaşĭ nópte s'aŭ cărat cu tot calabalîcul lor spre Tĕrgovişte tótă nóptea, iar pre Tudor de abia l-aŭ pornit a doao zi Duminecă diminéţa, carele nicĭ aŭ apucat drumul Tĕrgoviştеĭ, ci aŭ tras la Argeş, cu gând ca să trécă Oltul. Şi aşa s'aŭ slobozit oraşul de primejdia ce era să i se întêmple, de se vrea înprotivi turcilor, Savva şi Tudor.

Duminecă de diminéţă adunându-se consulíĭ şi armaşul Manul, şi Enache Băltăreţul neguţătoriŭ vestit, carele era priéten al luĭ Kehaia-Beiŭ Saraschерĭuluĭ (11), aŭ plecat cu

1 Profesorĭĭ.
2) Adjectivmente însemnéză: de ideile luĭ Ipsilante, partizan al luĭ.
3) Libertăţiĭ.
4) In procesiunĭ.
5 De critică vrednică.
6 Prădările, jafurile.
(7) Respândea veste.
8 Transportatorĭ; kervangiĭ.
(9 Ulmire de ceva neaşteptat.
10 Austriac, nemţesc.
(11) Generalisimul, comandantul de căpetenie.

www.dacoromanica.ro

toţiĭ la ordia turcilor, şi dând cuviinciósa închinăciune vechiluluĭ Paşeĭ de la Silistra, aŭ arătat că protivniciĭ aŭ fugit, şi raiaoa (1 ieste supusă. Deci de acéstă vestire s'aŭ bucurat Kehaia-Beiŭ, şi măngăindu-l, le-aŭ zis să arate raielŭ, ca să nu aibă nicĭ o témere, şi aşa s'aŭ întors consuliĭ şi celalalţĭ véseliĭ.

Dar spuné ómeniĭ lor, că la acel loc ce se numéşte Căţeluĭ unde era ordia, zăcéŭ ómenĭ tăiaţĭ fără cap, mulţime multă, ca znopiĭ în vreamea secerişuluĭ, şi alţiĭ eraŭ puşĭ în ţape.

A doao zi Luni la Maĭ în 16, aŭ sosit şi turciĭ la Bucureştĭ şi aŭ tăbărât la Colintina, de unde pentru cercare aŭ şi întrat o sumă în oraş. Spătarul Grigorie Băleanul încă maĭ nainte de eşirea Savveĭ fugise la Ipsilant, şi-l spusése de venirea turcilor, iar el s'aŭ îngrijurat fórte, şi aŭ rĕmas uimit. Apoĭ ultându-se cât-va ceas cătră Băleanul şi rîvnind la binişul (2) cu carele era înbrăcat, i l-aŭ cerut să i'l dăruéscă, şi el neputând a cârmi s'aŭ desbrăcat de biniş şi i l-a datŭ, dar numaĭ puţin aŭ rîvnit Ipsilant şi la scurtéĭca Băleanuluĭ, pre carea iarăşĭ cerêndui-o 'l-aŭ dat'o, şi el aŭ rĕmas în antereŭ saŭ bine a zice supipaĭ.

Atuncea Ipsilant în loc ca să se îngrijuréze de ale rĕzboiuluĭ, aŭ strigat odată, bal să se facă, şi aŭ rânduit pre Bălénul purtătoriŭ de grijă. Iar el îndată ce aŭ eşit afară s'aŭ făcut a căuta de gătirea balului şi cu mijloc su bţire s'aŭ stricurat de aŭ întrat în Braşov temându-se, că va rĕmânea şi fără caĭ, şi póte şi fără antereŭ.

Turciĭ n'aŭ plecat curând de la Bucureştĭ la Tĕrgovişte, ci aŭ zăbovit maĭ mult de doao săptămânĭ, şi într'acest maĭdan (3) de vréme, s'aŭ dus acolo vechilul consulatuluĭ nemţesc, şi aŭ sfătuit pre Ipsilant ca să se tragă dinaintea turcilor, şi să nu se bată cu eĭ, ca să nu se prăpădéscă ţara.

Bimbaşa Savva mersése maĭ nainte la Tărgovişte şi părăse fórte pe Slugérul Tudor la Ipsilant, că 'l-aŭ fost inpotrivitoriŭ şi viclén, şi că dănduşĭ cóstele cu turciĭ de aceea are gînd să trécă Oltul şi iaste tăbărât la Argiş. Acéstă pără viclénă şi pismaşă a Savveĭ, aŭ deşteptat pre Ipsilant a 'şĭ aduce aminte de o scrisóre, ce 'l scrisése Tudor, încă de când sĕ afla în Bucureştĭ, carea cuprindea aşa: Măria Ta aĭ dat ş'irĭ prin «manifesturĭ, că te chiamă patria, şi cum că trecătórea îţĭ iaste la Ellada ca să o izbăveştĭ de sub jugul Otomanicesc. Apoĭ acuma cum te-aĭ înscăunat, în Tĕrgovişte, şi «cu ce cuvĕnt te ameasteci în stăpânirea ţĕreĭ, şi scoţĭ birurĭ preste birurĭ asupra lă«cuitorilor, şi le iaĭ vitele şi bucatele?»

Nişte cuvinte ca acéstea ale scrisoriĭ luĭ Tudor muşcase inima luĭ Ipsilant până într'adânc, dar pentru că atuncea sĕ afla acela în Bucureştĭ şi în meteréze cu tunurĭ nu avea ce să-ĭ facă.

Iar aţâţându-se şi din realele părăciunĭ ale Savveĭ, aŭ îndatorat pre acest Savvă, ca cu orĭ-ce mijloc, să se meşteşugéscă şi răznindu-l din ómeniĭ luĭ, să-l aducă la dânsul. Aŭ luat Savva asupră-şĭ că 'l va aduce, decĭ plecând cu câţĭ-va arnăuţĭ, când s'aŭ apropiat de Argiş, aŭ lăsat pre ceĭ maĭ mulţĭ în pădure, iar el cu puţinteĭ aŭ mers la Tudor, şi făcêndu-se că aŭ venit să se împreune amêndoĭ, şi să se apere de turcĭ, 'l aŭ amăgit de 'l aŭ scos afară din tabăra luĭ, ca să privéscă starea loculuĭ, şi să găséscă meteréze de gătirea rĕzboiuluĭ, şi aşa cu amăgire 'lau apropiat de ómeniĭ sĕĭ şi aceĭa năvălind aŭ pus mâinile pre Tudor, şi 'l-aŭ adus la Ipsilant, carele după ce 'l-aŭ judecat destul, aŭ poruncit de 'l-aŭ purtat călare legat prin uliţile Tĕrgoviştiĭ, cu strigare de pristav aşa: Acesta éste Domnişorul Tudor!

Apoĭ 'l-aŭ pus la închisóre în mitropolie, dându'l în séma luĭ Vasilie Caravia, carele îşĭ avea conacul acolo, şi după doao zile, nóptea la cincĭ césurĭ, l-aŭ adus iarăşĭ

(1) Numire turcéscă ce se dă generic pentru popórele tributare porţiĭ, în care întră burgesimea şi poporul birnic.

2 Haĭnă ca un feĭ de mantie ce purtaŭ boeriĭ ceĭ marĭ, giubaoa.

3) Interval de timp, aicea aşa se ia; altmintrelea maĭdan însemnéză un loc întins plan, fără suişurĭ).

4) Vestitor în public prin glas.

www.dacoromanica.ro

Ipsilant la curtea luĭ, şi aŭ poruncit de l-aŭ pierdut. Şi aşa Bimbaşa Savva cu pierderea luĭ Tudor 'şĭ a făcut rĕsbunarea inimiĭ.

Ordia turcéscă, după ce s'aŭ odihnit maĭ mult de doao săptămănĭ, aŭ plecat la Tĕrgovişte ca să gonéscă pre Ipsilant. Decĭ acuma fiind-că, până a ajunge turcĭĭ acolo sĕ face cătă-va zăbavă, ia să ne întórcem îndărĕt la drumul Cernichiĭ pre unde aŭ trecut de veniseră aicea, şi să vedem ce urme aŭ lăsat.

CAP AL 6-lea.

Ospăţul Consulaţilor şi al celor ce se numea Poliţie, şi frica din Cernica.

Incă până a nu să auzi de venirea turcilor la Bucureştĭ, s'aŭ orânduit cu sfat de obşte un tacâm de cercetătorĭ (1) ce se numĭa Poliţie, carĭĭ fiind obraze alése, aŭ poftit pe cosulaţĭ de a lua ostenélă la ospăţul ce le-aŭ gătit în frumósa dumbravă a Cernicăĭ dincóce de baltă. Acolo dar unde supt umbră désă sta masă întinsă şi aşternuturĭ şi scaune şi muzică, numaĭ cât aŭ sosit chemaţiĭ îndată aŭ auzit de venirea mulţimeĭ turcilor, şi zăbava le-aŭ fost numaĭ cât s'aŭ pogorât din găleşcĭ, iar cum s'aŭ suit iarăşĭ, şi cum s'aŭ întors oĭştile găleşcilor către Bucureştĭ, şi cum sfîrâĭa rótele şi fulgera schinteile din potcóvele cailor, şi praful sĕ prefăcea în norĭ, fiind lucru cu anevoe de spus, le las tăcerĭĭ, şi scurtez cuvêntul după măsura ospăţuluĭ.

Din ordia cea mare de la Căţel sĕ rupea ciopoarĕ (2) de turcĭ, de umbla după ómenĭ ca copoiĭ după epurĭ, şi pre cine din boerĕnaşĭ saŭ neguţătorĭ găsĭa cu arme, orĭ îl tăia în loc, şi 'l lua capul. orĭ 'l ducea la ordie şi 'l punea în ţépă; nu maĭ era altă vre-o întrebare, nicĭ cercetare. nicĭ câtuşĭ-de-cât milostivire.

Câţĭ òmenĭ şi mueriĭ s'aŭ aflat inprejurul bălţiĭ, de nu întraseră în ostrovul Cernica, orĭ-că s'aŭ prins orĭ-că s'aŭ ascuns în stufurile apeĭ.

O nevastă tĕnĕră cu un copil mic în braţe, vĕzênd nevoia aŭ întrat în stuf pĕnă la brĕŭ, şi aŭ petrecut zioa aceea şi tótă nóptea acolo. Iar a doua zi de diminéţă găsindu-o luntraşul mănăstiriĭ în stuf, o aŭ dus-o în ostrov, şi acolo aŭ băgat de sémă că pruncul murise, orĭ de strânsóre tare în braţe saŭ de muşcarea lipitorilor, că îĭ ciuguliseră buzele şi nasul.

Un arnăut ce se brodise în ţĕrmurea Cernichiĭ şi aştepta luntrea ca sĕ trécă înlăuntru să 'şĭ vază nişte rude, cunoscĕnd primejdia aŭ lepădat armele, şi aŭ întrat în adĕncul pădurĭĭ, unde fără nădejde aŭ vĕzut o fată fórte frumósă la chip, şi ofilită(3), carea întrebată fiind ce caută acolo 'i-aŭ spus că aŭ găsit'o un turc lîngă apă şi aŭ luat'o; şi zicĕndu-ĭ el arnăutul ca să fugă cu dĕnsul, n'aŭ vrut arĕtându-ĭ că póte să 'ĭ găséscă turcul şi să 'ĭ tae pre amĕndoĭ; dar dumneata, aŭ zis ea către arnăut, nu sta de vorbă multă, ci fugĭ maĭ curĕnd ca să scapĭ.

Ca vre-o şase sute de japorojanĭ sta bulug (4) în marginea bălţiĭ, şi striga ales rumăneaşte ca să se aducă podul sĕ trécă în lăuntru la Cernica, zicênd că eĭ sănt de aĭ luĭ Tudor; însă neguţătoriĭ băjănarĭ de acolo le-aŭ rĕspuns: Noĭ pentru aĭ luĭ Tudor am fugit şi ne-am închis aicea. Iar aŭ strigat japorojaniĭ, întorcĕnd cuvêntul, că nu sănt aĭ luĭ Tudor, ci sănt aĭ Bimbaşiĭ Savveĭ Aŭ maĭ rĕspuns şi eĭ, că şi de aĭ Bimbaşiĭ Savveĭ aŭ fugit, ca şi de aĭ luĭ Tudor. Ca cum ar fi zis, că nu e maĭ bun dracu de cât Satana.

În cea după urmă aŭ strigat japorojaniĭ, că eĭ sănt din partea turcilor, a cărora

(1) Tachâm se numesce obiectele ştiute cu care se servă la masă pentru a mânca; tacâm se numeşte şi lăutarĭ cu instrumente diferite, şi în alte multe sensurĭ, însă aci se înţeege spioniĭ poliţieĭ.
(2) Carduri.
(3) Palidă.
(4) Grămadă unul lângă altul.

www.dacoromanica.ro

ordie éste aprópe la Cățel, și cum că vor sĕ între în măuăstirea Cernica, ca să vază de sănt arnăuțĭ întrĕnsa saŭ nu; și cum că de nu le va da podul saŭ luntrea, vor trimite la ordie de vor aduce tunurĭ, și vor strica atăt pre eĭ căt și mănăstirea. Acestea auzind băjănarĭĭ s'aŭ umplut de frică și alegĕnd din călugărĭ pre unul ce știa turceaște 'l-aŭ trimis pre de altă parte la ordie către Saraschierĭul cu scrisoare de umilință, că eĭ sănt ralale, și că s'aŭ închis întracel ostrov de frica jăfuitorilor, și că spre încredințare, să li să dea un ostaș musulman ca să cerceteaze. Aŭ mers călugărul la ordie, aŭ stătut înaintea luĭ Kehaia-Beiŭ, și dăndu-ĭ scrisórea aŭ arătat și din gura cu cuvinte umiloase, că ticăloșiĭ băjănarĭ de frica prădătorilor s'aŭ închis acolo, și aștéptă ajutorĭul împărățieĭ, ca să-ĭ isbăvéscă de tălharĭ ce s'aŭ scociorăt 1).

S'aŭ înduplecat Saraschierĭul, și 'ĭ-aŭ dat nu numaĭ turc de încredințare și de pază, ci și poruncă scrisă și întărită cu peceatea luĭ, ca întru nimic să nu sĕ supere băjănarĭĭ din Cernica; dar încă și eĭ atăt boerĭĭ căt și negustătorĭĭ cățĭ se afla acolo, 'șĭ-aŭ ascuns armele tóte în baltă și în işitorĭ, cum și podul și luntrile. Iar japorajanĭĭ în cătă vreame aŭ zĕbovit călugărul la ordie, vĕzĕnd că nu li să dă nicĭ podul nicĭ luntre, aŭ ales pre unul dintr'ênșiĭ, și aŭ trecut în not, unde deaca aŭ eșit la uscat aŭ cerut îndată haĭne și rachiŭ, 'l-aŭ înbrăcat Părinților călugărĭ, și 'ĭ aŭ dat rachiŭ îndestul și de mâncare de ajuns, iar cu vinul nu putea să 'l maĭ sature până ce sĕ făcuse lule 2), și 'șĭ uitase de luntre. Tocma după ce aŭ venit turcul cu călugărul, și 'ĭ-aŭ dat căte-va sope(3) pe spinare, și l'aŭ scuturat de păr, cum sĕ scutură pruniĭ tómna, atuncea 'șĭ-aŭ adus aminte la ce venise, și cerea luntrea ca să trécă înapoĭ, dar turcul n'aŭ vrut să i se dea, ci 'ĭ-aŭ zis că după cum au venit aciea, așa să și trécă dincolo la aĭ sĕĭ, și 'ĭ-aŭ arătat porunca luĭ Kehaia-Beiŭ. Apoĭ bălmăgind (4) el multe, s'aŭ măniat turcul fórte, și aŭ poruncit gróznic celor ce sta aciea de l-aŭ desbrăcat și 'l-aŭ aruncat în baltă, tocma cum să aruncĭ o plașcă 5) după peaște unde s'aŭ și cufundat în fundul bălții, ca Faraon în marea roșie, și să îngrijuraseră bieții băjănarĭ ca să nu le vie asupră vre-o primejdie pentru pierderea luĭ. Dar 'ĭ-aŭ cuprins mirarea când 'l-aŭ vĕzut maĭ încolo plutind pe deasupra apeĭ, ca delfiniĭ dupe marea albă, și înnotând cu grăbire spre aĭ sĕĭ, ca bróștele de lac când fug de frica vre-unuĭ șarpe; și cu tóte aceastea s'aŭ izbăvit băjănarĭĭ de zaporojanĭ, și de primejdia tunurilor. Turcĭĭ însă carĭĭ umbla rĕzniții 6 de ordie nu curma a omorî ómeniĭ; dar și după ce venise armia la Bucureștĭ și tăbărăse la Colintina, spun uniĭ alțiĭ că umpluseaseră un puț de căpățănĭ de ómenĭ, usebit de cățĭ pe tótă zioa să tăia la iveală prin ulițile Bucureștilor; usebit de cățĭ era pușĭ în țĕpĭ, și uniĭ dintr'aceștia murĭa maĭ curănd, iar alțiĭ se chinuia câte doao treĭ zile, țipănd și strigănd să-ĭ înpușce, dar ieĭ nu 'ĭ împușca, ci le sdrobia capetele cu sopele, până îĭ omorăĭa de tot. Că unde maĭ era atuncea cercetare? unde maĭ era milostivire? unde maĭ era urme de iubire de ómenĭ? ajungea să zică un vrăjmaș, că și cutare aŭ fost scris la Ipsilant, și îndată pre acel cutare orĭ îl tăia turcĭĭ, orĭ îl punea în țapă .Cine avea atuncea inimă de piatră, a face mijlocire pentru ertăciunea vre-unuia din ceĭ arătațĭ că aŭ fost scrișĭ, saŭ că aŭ purtat arme? Nimenea.

Numaĭ o maĭcă a unuĭ tinerel din ceĭ pușĭ în țăpĭ, aŭ îndrăznit de aŭ întrat la ordie când era la Colintina, și căzĕnd în genuche la piciórele luĭ Kehaia-Beiŭ ca o uĭmită îșĭ smulgea părul capuluĭ. îșĭ rupea pieptul și țățele, și striga țipănd: La piciórele Mă-

(1) Iscat, eșit la iveală.

(2) Se amețise, nu maĭ știa ce face neștine se obicĭnuește a se zice pentru un om în stare de beție că a furat luleaua nĕmțuluĭ).

3) Ciomegele scurte și gróse portative, garnite pe la capurĭ cu fer saŭ alt metal. Ciaușiĭ turcĭ purtaŭ la coburul șeleĭ câte o sopă.

4) Vorbind, îndrugând, acilea se înțelege vorbe fără șir.

5 Să nu se confunde plașcă cu plĕșcă; plașcă însemnézĕ: plasă, rețea pentru prins pește, plĕșcă însemnézĕ jaf, pradă.

6 împrăștiați.

www.dacoromanica.ro

rieĭ-Tale m'am aruncat, omóră-mĕ maĭ curĕnd şi pre mine, deaca pre unul născut fiul meŭ 'l-aĭ pus în ţapă, nu'mĭ maĭ trebueaşte viaţa, rădică-o. Ah! amărăta'mĭ de mine. Dar cum 'mĭ-aĭ stins lumina ochilor mieĭ! Că fiul meŭ nicĭ hoţ aŭ fost, nicĭ scris la Ipsilant! La acéstă jale a mueriĭ n'aŭ putut Kehaia-Beiŭ a nu sĕ umili. S'aŭ umilit, dar în zadar.

Aşa aŭ fost petreacerea turcilor la Bucureştĭ, ĭar déca aŭ ajuns la Tĕrgovişte, aŭ tăbărît la câmp, şi tótă noaptea aŭ săpat la şanţurĭ înprejurul ordieĭ, şi aŭ făcut meteréze.

CAP AL 7-lea

Pentru închinarea la turcĭ a Bimbaşeĭ Savveĭ. Şi pentru fuga luĭ Ipsilant.

Savva după piérderea luĭ Tudor, s'aŭ tras de la Ipsilant, şi s'aŭ închis în mănăstirea Sinaia cu toţĭ ómeniĭ sĕĭ, şi de acolo aŭ scris la turcĭ că el éste în partea lor. Aŭ primit Kehaia-Beiŭ bucuros, şi 'ĭ-aŭ trimis şi darurĭ, fără a 'l îndatora atuncea ca să vie de faţă.

Iar Ipsilant vĕzĕnd atăta mulţime de turcĭ apropiaţĭ s'aŭ deşteptat din ameţeala baluluĭ ce 'l începuse Băleanul, şi s'aŭ apucat să 'şĭ facă plan cum nóptea să izbéscă pre turcĭ fără véste. Aşa era vorba luĭ, dar scoposul căuta la fugă, însă vrĕnd să'ĭ tragă tunurile cu óstea sa, tocma atuncea aŭ băgat de sémă, că nu era nicĭ caĭ nicĭ hăţurĭ; decĭ deabia după la uniĭ alţiĭ aŭ încungulat (1) nişte glóbe şi gulurĭ (2) de cănepă şi funiĭ de teĭ, şi pentru ruşinea ómenilor făcĕndu-se a porni cătră ordia turcéscă, aŭ cărmit de la un loc spre Olt, şi aşa aŭ lăsat mulţime de zahirea, şi pre lăcuitoriĭ ceĭ săracĭ în mâlnile turcilor.

Un Alecsie ce era în Tărgovişte chip (3) de vechil al consulatuluĭ nemţesc, aŭ arătat turcilor fuga luĭ Ipsilant, şi aşa turcĭĭ aŭ băgat întâiŭ pre zaporojaniĭ în oraş, apoĭ aŭ întrat şi dintr'ănşiĭ, şi de nu ar fi fost acel Alecsie, negreşit ardea oraşul.

Când aŭ vĕzut turcĭĭ meterézele şi tabiile ce făcuse Ipsilant, s'aŭ mirat de fuga luĭ, şi cu tóte acéstea aŭ poruncit Kehaia-Beiŭ, ca zaheréoa să se rădice şi să se dea spre trebuinţa oştilor, iar pentru vitele de vacĭ, de boĭ şi de caĭ, care eraŭ mulţime, aŭ trimis poruncĭ prin sate, ca să vie păgubaşiĭ să şi le cunóscă, şi să şi le ia, iară oile aŭ rĕmas pe séma oştilor.

Mulţĭ Ipsilănteştĭ căţĭ nu apucaseră să fugă cu Ipsilant, ci era rĕsipiţĭ prin sate, uniĭ după trebĭ, alţiĭ după jafurĭ, lepădându-şĭ armele, şi înbrăcându-se în haĭne albe ţărăneştĭ, orĭ că se amesteca cu băjănariĭ, orĭ că se rătăcia prin păduriĭ, leşinaţĭ de fóme. Insă ómeniĭ Savveĭ le mîşiia (4) urmele, cum măşăesc copoiĭ urmele iepurilor, până ce îĭ găsia, şi pentru ca să-şĭ facă mănă bună la Kehaia-Beiŭ, îĭ aducea în ordie şi orĭ îĭ tăia turciĭ, orĭ îĭ punea în ţăpĭ.

Multă stricăciune s'aŭ făcut şi acolo la Tărgovişte, că după cum, pre lângă leamnele céle uscate ard şi céle verzĭ, aşa şi pre lângă Ipsilănteşti, perea şi ómenĭ dreptĭ, uniĭ cu prepusurĭ că aŭ fost scrişĭ, iar alţiĭ şi de giaba, şi fără nicĭ un cuvĕnt.

Ipsilant cu óstea luĭ aŭ trecut Oltul în dreptul Drăgăşanilor, când de odată aŭ vĕzut o sumă de turcĭ acolo, cariĭ era preste o mie cincĭ sute, şi uniĭ apucaseră meterezĭ curtea besériciĭ, iar alţiĭ se vîrăse în vale. Ipsilant aŭ orânduit pedestrimea ce sĕ chema Erolohiţi ca să 'ĭ lovéscă cu tunurile, făcându-le maĭ naînte o muştră, iar el cu călărimea de arnăuţĭ, şi alţĭ grecĭ, s'aŭ făcut că vor să 'ĭ ocoléscă, însă arnăuţiĭ ca nişte tălharĭ vechĭ aŭ apucat délul Drăgăşanilor în sus spre scăpare; Erolohiţiĭ, ca ceĭ ce era

(1) Aŭ putut să capete de chiŭ de vaĭ, după cum aŭ putut.
(2) Fringhiĭ, şireangurĭ.
(3) Ca un fel de... ceva puţin serios.
(4 Iĭ ulmaŭ, le da în urmă, îĭ miroséŭ în retragerile lor.

www.dacoromanica.ro

juraţĭ să móră în rĕsboiŭ, aŭ început întâiŭ a slobozi tunurile, apoĭ puşcile. Însă vĕzĕnd turcĭĭ că nu slobozia tunurile cu iscusinţă, fiind-că ghiulelele trecea pe deasupra besericĭĭ, ĭar glónţele puşcilor lovea în pămĕnt unde era eĭ ascunşĭ, aŭ priceput că n'aŭ nicĭ o iscusinţă de rĕsboiŭ. Şi adevĕrat, că ce isprăvĭ putea să facă la arme, ómenĭ ce până atuncea fuséseră orĭ dăscălécĭ (1 cu cărţişórele în mâinĭ, orĭ croitorĭ, orĭ cojocăraşĭ de la tejghea, saŭ rachierĭ şi plăcintarĭ. Şi pre lângă tóte acéstea vrĕnd să treacă un smârc 2) cu tunurile ca să le aşaze maĭ bine, li s'aŭ înţepenit şi un tun în noroiŭ, care nu puţină piédecă le-aŭ făcut. Decĭ la un prilej ca acesta turcĭĭ ceĭ ascunşĭ în vale, aŭ început cu puşcile a arunca în ticăloşiĭ Erolobiţĭ, şi cădea cum cad pearele când suflă o vijelie mare. Până aciea le maĭ da coraje Ipsilant de departe, iar déca aŭ vĕzut, că hoţiĭ de arnăuţĭ aŭ dat dosul, şi un tun s'aŭ înţepenit în noroiŭ, şi glónţele puşcilor curgea ca plóia din meterézul turcilor în Erolohiţĭ, aŭ dat şi Măria Sa ruşinea de o parte şi şi-aŭ îndreptat poteca spre Rămnic, cu grecĭĭ ce 'ĭ maĭ rĕmăsése. Vĕzĕnd dar şi turcĭĭ din curtea besericĭĭ cădérea Erolohiţilor, s'aŭ unit cu ceĭ din meterez, şi încălecând pre caĭ aŭ năpădit cu sabiile scóse asupra acelora, pre cariĭ îĭ găsia înţepeniţĭ ca nişte momîĭ, că nu maĭ rĕmăsése inimă într'ănşiĭ, şi 'ĭ tăia fără nicĭ o împrotivire, în cât din 800 de Erolohiţĭ, deabia aŭ scăpat unul pedestru, de aŭ fugit pre calea arnăuţilor; dar şi pre acesta zărindu-l un turc, s'aŭ slobozit cu calul după dĕnsul şi când îl maĭ ajungea aŭ aruncat cu un pistol după el dar nu 'l-aŭ nemerit, iar acia în loc întorcĕndu-şĭ faţa pedestraşul acela spre turc 'ĭ-aŭ tras un pistol, şi rĕsturnându-l după şa aŭ încălecat el pre cal, fără a băga sémă că rĕmăsese piciorul turculuĭ în scară, şi aşa că cu amĕndoĭ aŭ ajuns calul pre arnăuţĭ, unde şi turcul 'şĭ-aŭ săvârşit viaţa.

La 8 ale luĭ Iunie strângĕndu-se toţĭ la Rămnic, fiind-că turcĭĭ sĕ întorséseră la Craiova, aŭ făcut Ipsilant tuturor acéstă dojană :

«Ostaşilor, nu, nu mănzălesc maĭ mult pre sfinţitul şi cinstitul acesta nume, în «obrazele vóstre, cirezĭ de noróde ! Vĕnzările vóstre şi vicleniile vóstre, mĕ silesc ca «să mĕ despărţesc de voĭ. De acum înainte sĕ tae dintre mine şi dintre voĭ orĭ-ce legă-«tură. Numaĭ dintru adâncul sufletuluĭ mieŭ, voiŭ să suferiŭ ruşinea, pentru că v'am o-««cărmuit. Aţĭ călcat jurămênturile vóstre. aţĭ vêndut pre Dumnezeŭ şi Patria, m'aţĭ vêndut şi pre mine, tocma când nădăjduiam ca orĭ să biruesc, orĭ să moriŭ înpre-«ună cu voĭ slăvit. De aceea mĕ despărţesc de voĭ.»

Trecĭ la Scrivelion.

II.

ISTORIA LUI TUDOR

Memoriŭ scris de C. ISVORANU.

La 1818 veni Domn în Ŗomînia Suţu. şi trage în casele luĭ Grigore Ghica Vodă din podul Mogoşoaeĭ ; el a domnit pînă la începutul anuluĭ 1821.

Atuncĭ grecĭĭ revoluţionarĭ aŭ venit de 'ĭ-aŭ propus ca să intre şi el în eteria grecéscă, fiind grec şi el ; el le-a rĕspuns ca să maĭ prelungéscă revoluţia măcar 2 anĭ (pînă adică se va îmbogăţi şi el) ; grecĭĭ nu aŭ primit, ţicĕnd că tóte sunt pregătite. Suţu a scris atuncĭ la Ţarigrad vizirului, descoperindu-ĭ tot complotul, făcîndu-ĭ cunoscut şi armele unde sînt depuse în Ţarigrad ; căcĭ după planul ce făcuseră grecĭĭ, într'o nópte era să fie toţĭ turcĭĭ măceláriţĭ, şi grecĭĭ stăpânĭ pe Ţarigrad.

Vizirul pe dată a trimis şi luînd armele a şi început măcelul, omorând pe grecĭ în

(1) Diminutivul luĭ Dascal, în sens ironic zis.
(2) Loc cu apă mocirlos,

www.dacoromanica.ro

Țarigrad; aŭ spînzurat pe Patriarch împreună cu alți episcopi; pe Patriarch l'aŭ dat pe mălnile jidanilor p> care jidanii îl tîrau mort pe ulițele Țarigraduluĭ; și ducîndu-l l'aŭ aruncat mort în Mare; care trup al patriarhuluĭ, plutind a venit lîngă o corabie grecéscă, pe care cunoscîndu'l corăbierii l'aŭ băgat în corabie mort. și s'aŭ dus și l'aŭ îngropat la Odesa; acum 2 anĭ desgropîndu'l grecii, l'aŭ găsit întreg, cu tóte cîte îl îngropaseră neputrezite; căruia făcîndu'ĭ un sichriŭ, l'aŭ luat și l'aŭ dus în Grecia, măcar că Rușii vreaŭ să'l oprésră la eĭ.

In Bucureștĭ pe Suțu l'a otrăvit doctorul Hristari (grec de nație) la fîntînea. Doamna a ascuns mórtea luĭ pînă s'a pregătit de plecare; îl punea mort la feréstra despre pod; eŭ singur, de mirare, am mers de m'am uĭtat, pe care l'am și vĕzut la feréstră pus; în urmă s'aŭ dat pe față și s'aŭ îngropat; ĭară Dómna a plecat în țara nemțéscă; boerii aŭ luat Căimăcămia (guvernarea țărĭi), aŭ chemat pe Bimbașa Savva, pe Deli-Baș a-Mihale și pe Ghencea, cărora le-aŭ dat voe să strîngă arnăuțĭ pentru paza țărĭi, plătindu-le și lefi. Cumnatul meŭ, Dincă Pantazi. a cumpărat de la Vornicul de sus plaiul Slăniculuĭ, din județul Buzăuluĭ; mumă-mea, temîndu-se de mine să nu mĕ scriŭ între arnăuțĭ, a rugat pe cumnatul meŭ să mĕ ia și pe mine la plaiŭ, carele m'aŭ și luat, sub cuvînt ca să facem vînătóre de căprióre; mergînd dar în plaiŭ, am șezut cîtă-va vreme; dar am auzit că peste Olt s'aŭ ridicat Slugerul Tudor Vladimirescu, și că póte să intre Turcii curînd în Bucureștĭ; m'am sculat din plaiŭ. și am venit la Bucureștĭ; dar nu am găsit pe mumă-mea acasă, fiind fugită în Căldărușanĭ cu alte multe familiĭ; am odihnit 2 zile acasă; și pregătindu-mĕ, am încălicat pe cal, și am plecat la Căldărușanĭ să vĕz pe mumă-mea; am eșit în podul Tîrguluĭ de afară, unde am vĕzut la o cafenea vre-o 25 de arnăuțĭ șezînd pe scaune la ușa cafeneleĭ în șir; trecênd dar pe dinaintea lor, auz că mĕ strigă: «Nene Dincă! Nene Dincă!» Mĕ întorc la cafenea; vĕz pe un prieten Costache Tremu. ce ședea în rînd cu arnăuțiĭ; mĕ întrébă unde mĕ duc? și îĭ spuiŭ că mĕ duc la Căldărușanĭ să vĕz pe mumă-mea. — Cîte zile o să șezĭ? Îĭ spuiŭ că treĭ zile. Bag sémă că arnăuții încep a'și da cóte unul altuia; aceștĭ arnăuțĭ eraŭ din pasniciĭ țĕrĭi, aĭ luĭ Deli-Baș a Mihale.

Calul meŭ se odihnise, și făcea multe nebunii; eŭ avém un costum arnăuțesc, fórte bun; o dulamă cusută de jur împrejur cu fir; o pereche de poturĭ școdralĭ, cusuțĭ cu fir; o fermenea asemenea cu fir; pe de asupra purtam o ghebă; la brîŭ o pereche pistóle cu argint, și o sabie turcéscă, aĭrnată; o pereche de pistóle la cuburul caluluĭ, tot cu argint; o pușcă arnăuțéscă cu belezicurile de argint; și la cap legat cu un taclit. Plecaiŭ de acolea înainte pe pod; abia putuiŭ domoli calul; eșiĭŭ din Bucureștĭ, trecuĭŭ Colintina, ajunseiŭ la satul Tunariĭ, scoborîiŭ în vale, unde era o podișcă peste un heleșteŭ, care podișcă de multele trăsurĭ ce trecuseră peste ea, se cam sfărîmase; lăsaiŭ calul încet; și din podină, în podină, trecuiŭ; la capul podișceĭ era un puț; descălecaiŭ și dedeiŭ apă caluluĭ, care bĕu o găléță și jumătate; bĕuiŭ și eŭ nițică apă; puseiŭ frîul în căpul caluluĭ, și stam gata să încalec, cînd aruncîndu'mĭ ochiĭ spre Tunarĭ vĕz 6 arnăuțĭ călărĭ; caiĭ cărora eraŭ plinĭ de nădușală; mĕ aruncaiŭ pe cal. și eșiĭŭ la drum; arnăuții scoborîseră la podișcă, și treceaŭ cîte unul cîte unul podișca; auziĭŭ strigînd: «Staĭ, bre, cafadar! (prietene) să mergem cu toțiĭ!» Eŭ le rĕspunseiŭ că n'am venit cu toțiĭ; fiind-că îĭ cunoscuiŭ că sînt ceĭ dê la cafenea; eĭ începură să mĕ amenințe: «Dur bre!» și slobozíră un pistol asupră'mĭ; eŭ sloboziiŭ calul la fugă; și eĭ mĕ luară în gónă, aruncînd maĭ multe pistóle după mine; mĕ gôniră prin pădure cîte 6; dar de-odată vĕzuiŭ că patru dintr'înșiĭ rĕmaseră în urmă; 2 însă mĕ ținea de aprópe; băgaiŭ sémă că calul meŭ nu fugea pre cât îl știam eŭ că fuge; cel care mĕ gonea pe stînga, se apropiase ca de zece stînjenĭ de mine; trăseiŭ pistolul de la cubur, îl băgaiŭ pe sub mâna stîngă cu care ținém frîul caluluĭ, și îĭ dedeiŭ foc; maĭ veniră puțin după mine și steteră; eșiĭŭ din pădure la cîmp; descălicaiŭ după cal; și calul resuflă, și începu să i se bată burta; pricina era că dîndu'ĭ apă în césul acela, și luîndu'l la fugă să înecasse; și póte, dacă maĭ fugea, plesnea

www.dacoromanica.ro

calul; îl trăseiŭ de urechĭ, îl frecaiŭ la ochĭ, şi calul maĭ rĕsuflă; încăleca ŭ pe dată, şi luaiŭ drumul cam pe trépĕd; uĭtîndu-mĕ înapoĭ, îĭ vezuiŭ pe câte 6 gonindu-mĕ de isnóvă; eŭ eram maĭ departe, nu mĕ prea temeam; trecuiŭ în fuga caluluĭ prin satul Vărăştĭ, şi eĭ se ţineaŭ după mine; scoborîiŭ la podul după heleşteŭ, şi trecuiŭ dincolo; eĭ veniră pînă la capul podului, şi se întórseră înapoĭ; eŭ intraiŭ în Căldăruşanĭ şi veniŭ la mumă-mea; nu spuseiŭ nimuluĭ de góna ce 'mĭ-a dat arnăuţiĭ; căcĭ mĕ temeam de mumă-mea că nu mĕ maĭ lasă să viŭ în Bucureştĭ; şezuiŭ treĭ zile în Căldăruşanĭ; şi plecaiu a veni la Bucureştĭ; trecuiŭ prin satul Vărăştĭ; de la cîrcluma drumuluĭ mĕ strigă un ţăran: Cocoane, cocoane! după cum se zicea p'atuncĭ Mĕ duseiŭ la umbrarul cîrcluméĭ, unde era maĭ mulţĭ ţăranĭ; şi mĕ întrebară: D-ta eraĭ care te gonea arnăuţiĭ alaltăeriĭ? Eŭ le rĕspunseiŭ că eŭ. Şi unde te ducĭ acum? — Mĕ duc la Bucureştĭ. Pentru Dumneḑeŭ! întórcete înapoĭ, îmĭ ziseră; căcĭ arnăuţiĭ aŭ şezut 3 zile de te aŭ aşteptat; astăzĭ aŭ plecat de aicĭ; şi sĕ juraŭ că, când te-or prinde o să te omóre. Îĭ întrebaiŭ: pentru ce mă? Şi 'mĭ spuseră: că aĭ tras cu pistolul şi aĭ frînt mâna unuĭa dintr'ênşiĭ. Eŭ le rĕspunseiŭ: că 'mĭ pare rĕŭ că 'ĭ-am frînt numaĭ mâna, şi nu l'am omorît; şi veniĭ acasă la Bucureştĭ.

Tudor, de la o vreme încócĭ, când venea la Bucureştĭ cu unchiu meŭ Iancu, nu maĭ trăgea la Brîncovénu, ca maĭ 'nainte; ci trăgea la Samurcaş, casele căruia era sub Mitropolie, care case în urmă era ale bătrînuluĭ Obedeanu; Samurcaş fusese în zilele luĭ Caragea Caĭmacam la Craiova, şi cunoştea pe Tudor fórte bine; Muscaliĭ căutaŭ mijlóce sĕ ridice o revoluţie; consulul Muscălesc şe lea pe podul Tîrguluĭ de afară, în casele Vasilesculuĭ; Samurcaş era în înţelegere cu consulul, şi îĭ spunea că nimĭnĭ nu póte să ridice revoluţie dincole peste Olt de cît numaĭ Slugerul Tudor, pe care îl şi duse la consulul. Ce 'ĭ-o fi vorbit, nu ştiŭ; căcĭ într'o nópte, pe la miezul nopţiĭ, îĭ dă luĭ Tudor 25 de arnăuţĭ, sub comanda luĭ Hagi Prodan şi a luĭ Machedonschi, şi plécă; a doua zi de prînz mănâncă în Piteştĭ; şi după mîncare, aŭ plecat să trécă Oltul; Ispravniciĭ pe dată înştiinţéză guvernul din Bucureştĭ, că Slugerul Tudor cu 25 arnăuţĭ aŭ plecat spre Olt; Tudor, trecînd Oltul, aŭ mers la Gorj, unde prinzînd pe Ispravnicĭ 'ĭ-aŭ închis; şi aŭ început să strîngă la panduriĭ, pe care îĭ cunoştea el; şi de acolea aŭ plecat, după ce s'aŭ maĭ întărit, cu panduriĭ; şi aŭ venit la Cerneţ. Acolo aŭ maĭ strîns şi altĭ mulţĭ panduriĭ; aŭ trimis de aŭ chemat şi pe vătaful Iancu Enescu, care îl ştia ce influenţă avea asupra pandurilor; Iancu însă aŭ refuzat zicînd că nu maĭ vrea să pue mâna pe arme. Tudor aŭ *trimis* câţĭ-va panduriĭ de aĭ luĭ, şi aŭ jefuit casa vătafuluĭ Iancu; Iancu vĕzîndu-se nevoit, s'aŭ dus şi aŭ intrat şi el în oştirea luĭ Tudor; şi atuncĭ Tudor 'ĭ-aŭ poruncit de 'ĭ-aŭ întors tóte cîte-ĭ jefuise; şi întorcîndu-se acasă la moşia Vulóica lîngă Strehaia, aŭ început să strîngă la panduriĭ, chemînd pe căpitaniĭ ce 'ĭ cunoştea la dînsul: pe Oarcă, şi pe nepotul sĕŭ Dinu Pestriţul şi altĭ căpitanĭ; şi alcătuind 10 căpitanĭ cu cîte 100 ómenĭ, s'aŭ format 1000 ómenĭ, o pocovnicie; atuncĭ Tudor vĭind, şi unindu-se cu Iancu aŭ mers şi s'aŭ închis în Mănăstirea Motruluĭ.

Guvernul din Bucureştĭ, auzind de ridicarea luĭ Tudor, aŭ început să strîngă arnăuţiĭ cu plată; şi orînduindu-le căpeteniĭ dintre dînşiĭ îĭ pornea rîndurĭ, rîndurĭ să mérgă să bată pe Tudor la Motru; dar vĕzînd că arnăuţiĭ nu fac nimic, orîndui pe un boer Văcărescu, carele era şi bun călăreţ şi bun vînător; îl porniră la Craiova cu o cétă de arnăuţĭ; ajungînd dar în Craiova, şi cercetând lucrurile maĭ de aprópe, nu prea 'ĭ plăcu; şi peste cîte-va zile se întórse la Bucureştĭ, de unde şi trecu în Braşov.

Arnăuţiĭ, strîngîndu-se cu toţĭ sub căpeteniile lor, porniră la Mănăstirea Motru încontra luĭ Tudor. Ajungînd dar şi ocolind Mănăstirea, începură să tragă cu focurĭ în ceĭ închişĭ în Mănăstire; Tudor într'o zi se urcă în clopotniţa Mănăstiriĭ împreună cu altĭ căpitanĭ, între care era şi vătaful Iancu Enescu; un arnăut din vale vĕzînd pe Tudor la feréstra clopotniţeĭ, îl luă cu puşca la cătare; Enescu fiind a-

www.dacoromanica.ro

lăturea, vĕzu pe acel arnăut; Enescu trase cu mare grabă pe Tudor de la feréstră, cînd atuncĭ trecu şi glonţul prin feréstră şi isbi zidul de la spate.

Tudor zise: îmĭ scăpaşĭ viaţa vătaşe Iancule!» Începură dar şi panduriĭ să tragă în arnăuţĭ cu puşcile, în cît arnăuţiĭ fură siliţĭ a se trage de zidurile Mănăstireĭ pre cît bate puşca.

Peste cîte-va zile însă lucrurile luară altă faţă; arnăuţiĭ, după înţelegerile ce avuseseră cu Tudor, trecură toţĭ sub comanda luĭ; atuncĭ Tudor plecă la Craiova atît cu arnăuţiĭ care era aprópe peste 400, cât şi cu aĭ luĭ; intrând dar în Craiova, orîndui ispravnicĭ de aĭ luĭ, trimiţînd şi prin cele-l-alte 4 judeţe ispravnicĭ tot de aĭ luĭ. După o şedere de maĭ multe zile în Craiova, lăsă pe frate-sĕŭ cu o sumă de panduriĭ şi el porni spre Slatina. Arnăuţiĭ abătîndu-se la satul Oteteleşŭ, unde era închişĭ într'o casă mare treĭ familiĭ de boerenaşĭ, înconjurară casa, şi începură să se bată cu ceĭ din casă; sparseră uşele, năvăliră înăuntru; arnăuţiĭ jefuiră tot ce găsiră acolo; omorîră şi vre-o doĭ din boerĭ, desonorară două fete ale uneĭ văduve cocoane, nevîrstnice una ca de 13 anĭ, şi alta ca de 11 anĭ; şi plecară în urma pandurilor la Slatina. Ajungînd dar arnăuţiĭ în Slatina, Buluc-Başa Iova şi cu Mărunţelu, ceĭ ce desonorase pe acele copile merseră şi sparseră uşa uneĭ biserice din Slatina, luară candelele de argint, despuiară icónele, ba şi chĭar şi Sf. Potir; vĕrsară sfînta grijanie dintr'însul şi luară potirul; adoua zi sosi şi Tudor la Slatina, şi se aşează într'o căscióră mică cu şederea, unde cucóna cu fetele veniră şi se plînseră la dînsul, arătîndu-ĭ că copila cea mică de 11 anĭ póte o fi şi murit; Tudor 'ĭ zise: aştéptă, cocónă, că voiŭ face dreptatea. După acésta veniră preoţiĭ de la biserică, şi iĭ arătară jaful ce aŭ făcut Buluc-Başa Iova şi cu Mărunţelu, spuindu-ĭ că şi chĭar grijania din potir vărsînd'o aŭ luat potirul. Tudor auzind acéstă infamă faptă, se cutremură şi zise preoţilor să tacă; chemă 2 din panduriĭ luĭ, pe care îĭ cunoştea maĭ dibacĭ, şi le porunci: «cer de la voĭ ca la nópte prin orĭ-ce mijloc veţĭ şti, să mergeţĭ să 'mĭ furaţĭ dăsagiĭ luĭ Buluc-Başa Iova; şi să mi-ĭ aduceţĭ la mine.» Panduriĭ nóptea se tîrîră ca şerpiĭ, şi luară dăsagiĭ luĭ Iova de la capul luĭ unde dormea; şi în revărsatul zorilor, îĭ aduseră la Tudor; după ce se făcu zioă maĭ bine, trimisse de chemă pe Buluc-Başa Iova; Tudor în casă la dînsul pregăti 6 panduriĭ de aĭ luĭ cu frînghiĭ; veni Iova; el era un om înalt, trupeş; se aplecă cu capul să intre în casă, fiind uşa mică; panduriĭ pregătiţĭ îĭ aruncă laţul de gît, şi îl sugrumară; şi dupe ce 'l omorî, îl băgară sub pat; trimise de chemă şi pe Mărunţelul; şi intrînd şi el în casă îĭ aruncară şi luĭ laţul de gît, şi sugrumându'l, îl omorîră şi îl băgară sub pat, alăturĭ cu cel-lalt; se sculă Tudor şi se găti; îşĭ luă sabia cu dênsul, şi cu vre-o zece panduriĭ cu el, veni unde era tăbărîţĭ panduriĭ şi arnăuţiĭ; arnăuţiĭ eraŭ tăbărîţĭ în stânga şi panduriĭ în drépta; intră între dênşiĭ; panduriĭ toţĭ se sculară în picióre, şi se puseră rînd; asemenea făcură şi arnăuţiĭ; Tudor intrebă întêiŭ pe panduriĭ: «Pentru ce ne-am sculat noĭ?» Panduriĭ respunseră: «pentru lege şi dreptate!» Întrebă şi pe arnăuţĭ, şi respunseră şi eĭ tot aşa; Tudor le zise: «cel ce calcă legea şi dreptatea, ce trebue să i se facă?» toţĭ respunseră: «cu mórte să se pedepséscă!» Atuncĭ Tudor trimise 4 din ceĭ de lîngă dînsul la el acasă, scóseră pe omorîţĭ de subt pat, le tăiară capetele şi le puseră în 2 parĭ, şi le aduse şi le înfipse între arnăuţĭ şi panduriĭ; atuncĭ spuse şi pandurilor şi arnăuţilor faptele acestor 2 ómenĭ, desonorarea acellor 2 copile, din care una a şi murit; aduse desagiĭ luĭ Iova, chemă pe preoţĭ; şi, faţă cu toţĭ arnăuţiĭ, scóse argintăria bisericeĭ, arătă potirul, şi le spuse cum aŭ vărsat grijania; şi dete argintăria preoţilor de o duse la biserică; maĭ şezură vre-o două zile, şi porniră spre Bucureştĭ; viind dar cu toţiĭ pînă unde se face un drum spre Piteştĭ şi altul la Bucureştĭ, arnăuţiĭ, despărţindu-se de Tudor, luară drumul Piteştilor; Tudor cu aĭ luĭ luă drumul Bucureştilor; arnăuţiĭ, unde găsea în treacătul lor pe cineva, îl preda; pe mulţĭ póte 'i şi omora; Tudor peste cîte-va zile ajunge în Bucureştĭ, şi trage în gazdă în casele Brâncovenescĭ de sub, Mitropolie, unde maĭ în urmă aŭ fost domnia luĭ Bibescu; în Mitropolie eraŭ închişĭ o

www.dacoromanica.ro

sumă de arnăuțĭ aĭ luĭ Sava; le trimise vorbă să lasă din Mitropolie; arnăuții nu voiră; și în nóptea aceea tótă noaptea se slobozíră pușiĭ și de pandurĭ și de arnăuțiĭ din Mitropolie; a doua zi de dimineață însă arnăuțiĭ deșertară Mitropolia, și Tudor băgă un căpitan cu 100 pandurĭ în Mitropolie; Vătaful Iancu Enescu se așeză în gazdă în casele Fălcoĭanuluĭ, de sub Mitropolie; Tudor îĭ însărcină cu primirea de la Ispravnicĭĭ de Ilfov a îndestulărĭĭ pandurilor, precum orz, fîn vacĭ grase și carre de lună; Tudor publică o poruncă a luĭ în Bucureștĭ, prin care da voe lŏcuitorilor bucureștenĭ că orĭ unde se va ivi vre-un pandur saŭ vre-un arnăut că jefuește casa vre-unuia, de nu'ĭ vor putea prinde viĭ, slobozĭ sînt să'ĭ împuște, și mort să'ĭ aducă la dînsul; toțĭ mahalagiĭ duprin mahalale se formară în gardă națională; seara se strîngeaŭ toțĭ la ușa Bisericiĭ; jumătate rĕmînea acolo, și jumătate se preumbla pe ulițile mahalaleĭ, de ținea buna orînduĭală. Intr'o seară, ședeam de mîncam la masă, ca să mĕ duc de gardă; auziŭ o bătae în poarta noastră; săriŭ cu pușca în mînă, și eșiŭ în pridvor, unde era aproape de poartă; întrebaiŭ: cine este? și îmĭ spuseră numele, pe care îĭ cunoșteam; îmĭ ziseră: «Aĭ să scótem pe arnăuțiĭ carĭ aŭ intrat în curte la Căminarul Ștefănică, și aŭ spart pivnița. Întrebaiŭ: cîțĭ sînt? Și îmĭ spuseră că sînt 4. Le ḍiseiŭ: duceți-vĕ la biserică; să vie jumătate streaja, să mergem cu toțiĭ; care și plecară; eŭ intraiŭ în casă, și șezuiŭ de mîncaiŭ; se întoarseră; dar și eŭ îĭ așteptam la poartă; îmĭ spuseră că logofătul Stanciu și Polcovnicul Nicolae Cuțarida n'aŭ lăsat pe nimenĭ să vie; căcĭ trebuia și Căminarul să șéză să'șĭ păzéscă casa; atuncĭ plecaiŭ cu aceĭ 4 guarzĭ; și luînd ulița la drépta, spre Căminarul, mergeam prin mijlocul poduluĭ; căci ploase, și eŭ purtam o pereche de iminei liochi nuoĭ; vĕz înaintea mea o sumă de ómenĭ; întreb: cine sînt? Îmĭ rĕspunseră: Stréja dela Mahalaoa Verguluĭ, și stréja dela Sf. Stefan, ș'am venit de am scos pe arnăuțiĭ dela Căminarul.» Îĭ întreb: unde sînt arnăuțiĭ? Îmĭ spune: Uiteĭ, înaintea noastră. Unul mergea pe drépta poduluĭ și altul pe stînga; cel din drépta era cu 2 pistóle în mîinĭ; cel din stînga cu un pistol într'o mînă și în cea-l-altă cu un iatagan; îĭ strigaĭ să stea; «Staĭ, cîine, că te împușc! Și trăseiŭ cocoșul pusciĭ, care făcu *clanț;* el se întórse spre mine; un țigan cu un par de hârdăŭ îĭ isbi în cap, care îĭ și trînti jos; și lumea a năvălit pe el; cel din drépta o luă d'a fuga pe lîngă ulucile postelniculuĭ Ioniță Aricĭ; mĕ luaiŭ după el, și mĕ apropiasem ca 2 stînjeni departe; îĭ strigaiŭ să stea; se întórse și trase cu amîndouĕ pistólele în mine; saŭ că era secĭ, saŭ că D-zeŭ n'a vrut să mĕ omóre pe mine; că nicĭ unul n'a luat foc; țiganul îĭ isbi și pe acella iarăși în cap, și căzu lungit; mĕ repeziiŭ, îĭ luaiŭ pistólele amîndouĕ; și lumea năvăli pe el; unĭĭ din garzĭ aruncară cîte-va pistóle în vînt; și o mulțime de norod curgea din tóte părțile care cu pușiĭ, care cu ciomege; lăsaiŭ pe cel din drépta, și veniiŭ la cel din stînga, strigînd la ómenĭ să le strîngă armele; dar cine te maĭ asculta; căcĭ póte era peste 1500 ómenĭ adunațĭ; fiind-că asta era semn cînd se va auzi pistóle orĭ puscĭ la vre-o mahala, tóte strejile de prin prejur să alerge acolo în ajutor.

Un bătrîn cu barba albă se apropie de mine, și îmĭ zice: «lasă-mĕ să daŭ și eŭ 2 saŭ 3 ciomege. că el 'mĭ a mîncat găinușele;» mĕ strecuraiŭ binișor cu amîndouĕ pistoalele ce le luasem, și veniŭ acasă. Poporul îĭ legă pe arnăuțiĭ; și legațĭ îĭ duse la Sava, aĭ căruța era; ast-feĭ se petrecea lucrurile în Bucureștĭ după venirea luĭ Tudor.

Tudor rîndui Ispravnicĭ pe la tóte județele; dete porunciĭ de se lua de pe la sate cu analoghie vacĭ grase, și carre de lună; dar tóte astea se înplinea în banĭ; 50 leĭ vaca și 50 leĭ carrul de lună; cu care banĭ se ținea cheltuelele pandurilor; toțĭ boerĭĭ de I-lul Clas fugiseră la Brașov; rĕmăsese numaĭ de aĭ noștrĭĭ; unchiu meŭ Iancu îmĭ zise: că de ce șez fără slujbă? și îmĭ făcu un bilet către Ispravnicul de Ilfov care mĕ și orîndui Zapciŭ în plasa Dîmbovița de jos; îmĭ dete tovarăș pe un nepot al polcovniculuĭ Costin ce era polcovnic de Vlăsia, și care avea casele în mijlocul uneĭ păduriĭ de lungă satul Vărăștĭ, de lângă Căldărușanĭ; îmĭ căutam de slujbă; dar cînd nu

www.dacoromanica.ro

aveam treabă, mĕ duceam şi şedeam în Căldăruşanĭ. După trecere de câte-va sĕptămânĭ, priimiŭ o poruncă de la Ispravnic, ca să merg la satul Vărăştĭ, unde era o casă boerească, şĭ să gătesc de conac pentru venirea Generaluluĭ Ipsilanti; mĕ duseiŭ, făcuiŭ tóte pregătirile, aducînd duprin sate mierĭ, făină şi alte lucrurĭ trebuincioase; puseiŭ de deschisĕ uşele de la casă, care era mobilată; şi aşteptam venirea Generaluluĭ; nu trecu vre-o 2 zile la mijloc, şi eată'l că şi sosi cu 2 brişcĭ ale luĭ; într'una şedea el, şi într'una era 3 slugĭ alle luĭ, şi împreună cu dînsul avea şi 25 de călăreţĭ ce să ziceaŭ Mavroforĭ, cu moartea zugrăvită pe căciulĭ, din care cei maĭ mulţĭ eraŭ Moldovenĭ; puseră de gătiră bucate; mâncară şi dormiră în noaptea aceea acolo; şi adoa zi de dimineaţă porniră spre Bucureştĭ; şezuiŭ eŭ în zioa aceea prin plasă, şi adoa zi veniiŭ la Bucureştĭ ca să vĕz ce are să se facă.

Ipsilanti trase la Colintina, în casele luĭ Vodă Ghica; Sava se sculă, împreună cu Ghencea şi Deli-Başa Mihale, şi cu maĭ mulţĭ arnăuţĭ, şi veniră de se închinară luĭ Ipsilanti, după care ridică şi Sava steagul libertăţiĭ; steagul căruia îl purta D. Aristia; şi preumblîndu-se pe tóte drumurile Bucureştilor, strigaŭ: Să trăească libertatea! A-doua zĭ dupe Sava, Tudor, luând pe vătaful Iancu Enescu, şi pe alţĭ 4 polcovnicĭ, şi cu vre-o 50 pandurĭ călărĭ, veniră la Colintina la Ipsilanti; descălicară în curte, şi se urcară sus, Tudor cu aceĭ 5 polcovnicĭ, pe care îĭ priimi Ipsilanti în picioare; după ce schimbă câte-va vorbe între dînşiĭ, Ipsilanti întrebă pe Tudor: Arhon Sluger, câtă oştire aĭ?» Tudor îĭ rĕspunse: «Am cu mine aicĭ 12,000; am şi la Craĭova cu fratemeŭ încă 12,000.» Ipsilanti îl bătu cu mâna pe umere, şi îĭ zise: «Bravo, Arhon Sluger! Mă bucur!» Atuncĭ Tudor întrebă pe Ipsilanti: Ecselenţia Vóstră cu cîtă oştire aţĭ venit? Căcĭ pe mine, cînd m'aŭ ridicat, mĭ aŭ zis că o-să viĭ cu 60,000 oştire regulată, muscăléscă. El îĭ rĕspunse: «Nu am venit cu oştire; ci am venit cu poruncĭ». Tudor îĭ zise: Să vĕz şi eŭ acele poruncĭ. Ipsilanti îĭ rĕspunse: Nu eştĭ tu vrednic să vezĭ poruncile mele. Tudor se supără fórte tare, şi îĭ zisse: «Dacă eŭ, în ţéra mea, în fruntea a 24 mĭĭ de oştire, nu sînt eŭ vrednic să vĕz poruncile M-le, rĕmîĭ sănătos!» Şi întorcîndu'ĭ spatele, eşiră, şi încălicând caiĭ, se întoarseră în Bucureştĭ. Pe dată ce veni la lagărul unde şedea, porunci de se ridică cu tot lagărul şi merse de se închise în M-rea Cotroceniĭ; unde începu a se întări cu şanţurĭ; după vre-o două zile, chemă la dînsul pă Stolnicul Borănescu Cîrnu, de sub Radu-Vodă, pe care îl cunoştea de la Mehedinţĭ, fiind în maĭ multe rînduri Sameş de judeţ; şezu cu dînsu şi scrisse Paşeĭ de la Silistra: că Rumîniĭ nu s'aŭ sculat în contra Sultanuluĭ, ci în contra Domnilor grecĭ, ce vin de la Constantinopol, şi jefuesc ţérra.» Cerea printr'acéstă scrisóre treĭ punctură adică, domn Romîn, dupe cum aŭ fost maĭ 'nainte; 12 mĭĭ oştire rumînească, şi câtă-va oştire turcéscă ca să dea pe Ipsilanti prins Turcilor. Porni pe Borănescu cu acéstă scrisoare la Silistra, cu care ţinea corespondenţă, din care corespondenţă se prinse de Grecĭ vreo cîte-va, şi se dete pe faţă că este cu Turciĭ, iară nu cu Ipsilanti.

Tudor, viind în Bucurescĭ, trimise de luă de la puşcăria Bucureştilor 3 tunurĭ ce 'ĭ rĕmăsese din vechea glorie a Rumânilor; şi care se păstra la Puşcărie, cu tunariĭ lor.

Ipsilanti, şezînd încă vre-o două, treĭ zile la Colintina şi vĕzînd că Tudor s'a rupt de dînsul, plecă cu aĭ săĭ la Tîrgovişte, unde începu şi el să se întărească acolo; începură a veni din Rusia Mavroforĭ adică, fecioriĭ de negustorĭ grecĭ, toţĭ cu parale pe lângă dînşiĭ, şi cu arme bune; arnăuţiĭ însă nu se supuneaŭ luĭ Ipsilanti, şi jĕfuia necontenit pe boerĭ; toţĭ boeriĭ fugiseră în Braşov; arnăuţiĭ le jefuia casele, vite şi orĭ ce găsea; şi Ipsilanti nu putea să le facă nimic. Mavroforiĭ se strînseră peste 500 din Rusia şi Moldova, toţĭ fecioriĭ de grecĭ şi sîrbĭ; Ipsilanti a făcut o mare greşeală; căcĭ viind în Moldova, domnul Moldoveĭ se unisse cu el; şi trebuea să şează acolo pînă cînd venea ceĭ din Rusia, şi regulîndu'ĭ precum se cuvine, atuncĭ să fiĭ venit în Romînia; că cu 7—8 sute de regulaţĭ, putea să ţie în respect şi pe arnăuţĭ; dar toţĭ fiind neregulaţĭ, făcea fieşte care de capul luĭ ce vrea; şi anarhia era grozavă în părţile pe unde se afla arnăuţĭ, şi chĭar pe Ipsilanti nu'l maĭ asculta nimenĭ.

www.dacoromanica.ro

Tudor în Cotrocenĭ se întărisse cu şanţurĭ; adusese din mica Romînie cu dînsul un tun fórte mare, rĕmas de la Muscalĭĭ de la 1806, dar era spart la aşca tunuluĭ pe unde îĭ dă foc; adusese maĭ mulţĭ meşterĭ de aicĭ din Bucureştĭ ca să 'l dreagă; dregîndu'l, îl umplu cu ĭarbă, puse o ghĭulea într'însul şi îl slobozi, şi lovi casa din grădina Belvedere la un colţ, pe care îl sfărîmă; dar sări şi dresul la aşcă; şi ne maĭ putîndu'l întrebuinţa. aŭ pus de l'aŭ îngropat nóptea pe dealul Cotrocenilor, unde póte să se afle şi astăzĭ. In casele de la Belvedere eraŭ arestuiţĭ de Tudor vreo 7 boerĭ, şi păziţĭ de un căpitan de aĭ luĭ Tudor cu 100 de pandurĭ; cînd lovi ghĭuleaoa în colţul caseĭ, boerĭĭ să spăĭmîntară, şi zicea că Tudor o să'ĭ omoare cu tunul; atuncĭ Tudor, aflînd de spaĭma lor, trimise de le zisse să nu se sperie, că o greşeală s'aŭ făcut; şi peste vreo 2 zile le dete voe să plece la Braşov, dîndu-le spre pază pe acel căpitan cu panduriĭ luĭ, care îĭ şi duse pînă la hotarul ţărĭĭ; şi panduriĭ, împreună cu căpitanul lor, se întórseră înapoĭ. Tunurile luate de la puşcărie, fiind bune, pregătĭ umpluturĭ de ĭarbă de puşcă, şi în loc de cartuşurĭ, tăea bucăţele de fer şi ţiindu-le cu măsură în punguliţe de pînză, le avea drept ghĭulele.

Trecu cîtă-va vreme la mijloc; Tudor în Cotrocenĭ, şi Ipsilanti la Tîrgovişte. Eŭ eram în Căldărușanĭ; pe după tócă, mĕ duseĭŭ la o cocoană pe care o cunoşteam de mica mea copilărie, mătuşa D-lor Boereştĭ de astăzĭ; casa unde şedea acéstă cocoană era pe marginea heleşteuluĭ din dosul biserice; cam pe la sfinţitul soareluĭ, auzirăm detunăturĭ de tunurĭ; le numărarăm, 7; alergaĭŭ în tîrg, unde era lumea strînsă; îĭ întrebaĭŭ dacă aŭ auzit tunurile; unĭĭ zicea că parcă aŭ auzit, ĭară alţĭĭ zicea că nu; călugărĭĭ ce era în vînare de peşte pe heleşteŭ, întorcîndu-se, adeveriră că 7 tunurĭ s'aŭ aruncat spre satul Căţelul; şi merseră de spuseră stareţuluĭ; stareţul, ca să se încredinţeze, porni 2 călugărĭ călărĭ, noaptea; care călugărĭ, întorcîndu-se la zioă, spuseră că ordia turcească este la Căţel; şi c'aŭ vĕzut cu ochiĭ lor focurile ce ardea în ordie; stareţul pe dată puse într'o căruţă cu caĭ 2 putinĭ de unt, 2 putinĭ de miere şi maĭ multe caşcavale; făcu o scrisoare către Paşa, în care scria că în M-re zavergiĭ nu sînt; ci numaĭ familiĭ sărace şi vĕduve, care aŭ fugit din Bucureştĭ de frica arnăuţilor, şi care din pricina sărăcieĭ nu aŭ putut să treacă în Braşov; cu scrisoarea aceea trimise un călugăr, împreună cu peşcheşurile ce i se trimetea Paşeĭ; călugărul se întórse în urmă de la ordia turcească, şi aduse stareţuluĭ o poruncă deschisă, în care poruncea tutulor Turcilor ca să nu se atingă de M-re cu nicĭ un chip; trecu vre-o săptămînă de zile la mijloc; veni în Căldărușanĭ Alecu Caragea Ispravnic de Ilfov, orînduit de Paşa, avînd cu dînsul şi vre-o 30 de Turcĭ; se priimi în M re, li se dete case de şezut; avea cu dînsul şi slujitorĭ de aĭ Isprăvnicatuluĭ, îmbrăcaţĭ în uniforma lor; trimise Ispravnicul de chemă mulţĭ tinerĭ care era în Căldărușanĭ, dintre care eram şi eŭ unul, şi ne orîndui zapcĭĭ prin plăşĭ, dînd de fieşte care zapciŭ cîte 2 turcĭ; şi plecarăm în plăşĭ; eŭ nu prea vream să priimesc, dar în cele din urmă mĕ vĕzuiŭ silit ca să priimesc; mĕ orîndui în plasa Sabaruluĭ de jos; îmĭ dete poruncĭ de ce am să fac, adică carre de lînă, vacĭ grase, fîn, orz şi alte multe; îmĭ dete şi de tovarăş pe un tînăr; eŭ nu'mĭ schimbaiŭ costumul, de cît numaĭ legătura de la cap; în cap puseĭŭ o pălărie cu mărginile late, pe cum se purta pe atuncĭ; o înconjuraiŭ cu treĭ feluri de panglice, care 'mĭ atîrna pe spate; armele mele le lăsaĭŭ la mumă mea în Căldărușanĭ; veniŭ la Ispravnic să'mĭ dea şi mie Turcĭ; dar din nenorocire Turcĭĭ se împărţiseră, rĕmâind numaĭ cîţĭ trebuĭa Ispravniculuĭ, şi îmĭ dete 2 slujitorĭ cu uniformele lor; băgasem sémă însă că de vreo 3 zile, venise în Căldărușanĭ bătrînul Polcovnic de Vlăsia, Costin, cu al căruĭa nepot fusesem eŭ to arăş; eŭ mĕ pregătiiŭ şi plecaiŭ într'o dimineţă; ajunseiŭ la satul Vărăştĭ; trecuiŭ pe drum înainte spre Bucureştĭ; din dosul uneĭ pădurĭ, văzuiŭ o ĭarbă frumósă; ziseiŭ tovarăşuluĭ meŭ să descălicăm, şi să lăsăm caiĭ ă pască; căcĭ la Bucureştĭ póte găsim fîn, póte nu găsim; slobozirăm caiĭ la ĭarbă; eŭ mĕ culcaiŭ la umbra unuĭ mărăcine, şi puseiŭ pe ochĭ pălăria ca să nu mĕ mănînce muştele; şi parcă mĕ fură somnul; cînd auziŭ pe tovarăşul meŭ zicînd: Turcĭĭ! Tur

www.dacoromanica.ro

cîi! Eŭ socotém că vrea să mĕ sperie; mĕ ridicaiŭ în sus, şi vĕzuiŭ ca la 40 de Turcĭ călărĭ, care eşea din pădure, uniĭ cu puşcele întinse, alţiĭ cu iataganele în mînă, şi alţiĭ cu pistólele în mână, veneaŭ pe trépădul cailor la noĭ; cum îĭ vĕzuiŭ, puseiŭ pălăria în cap; Turciĭ ne deteră ocol, ne prinseră caiĭ; ăl maĭ mare veni drept la mine, avînd de dragoman pe un Sîrb; mĕ întrebară: ce sîntem noĭ? Le răspunseiŭ că sîntem zapciĭ; şi scoţînd din buzunarul fermeneĭ poruncile, le arătaiŭ, şi le ziseiŭ că Alecu Caragea, Ispravnicul de Ilfov, viind în Căldăraşaniĭ cu cîţi va Neferĭ, ne-a orînduit zapciĭ, ca să facem celle trebuincióse pentru ordie; pe tovarăşul meŭ, descălicară doĭ Turcĭ, şi vreaŭ să'l lege, zicînd că este arnăut; eŭ mĕ duseiŭ şi puseiŭ mîna pe Turcĭ, zicînd că este tovarăşul meŭ; Turciĭ ne lăsară; tovarăşul îmĭ spuse că 'l aŭ jefuit desagiĭ de maĭ multe lucrurĭ ce avea; spuseiŭ Sîrbuluĭ, şi el spuse celuĭ maĭ mare; acella porunci să i se dea tot înapoĭ, precum s'a şi făcut; îĭ întrebaiŭ unde merg? Şi îmĭ spuseră că la Bucureştĭ; le ziseiŭ: să mergem împreună cu toţiĭ; încălicarăm, şi plecarăm; ajungînd la viile de la Colintina, auziŭ ţipând un copil; mĕ duseiŭ călare acolo; vĕzuiŭ un copil înfăşat şi ţipa; ziseiŭ unuĭ slujitor să descalice şi să ĭa copilul ca să'l dăm la vre-o femee de acolea din Colintina; Turciĭ îmĭ zise: «lasă'l, be, boeru; că mumă sa trebue să fie ascunsă aci, prin şanţul vieĭ; căcĭ vĕzîndu-ne pe noĭ viind, aŭ ļăsat copilul şi s'aŭ ascuns». Plecarăm dar şi venirăm la Colentina, unde era tras Chehaia-Beĭ, adică Paşa, în casele luĭ Grigore Ghica. Descălicarăm în curtea Colintineĭ; Turcul cel mare se sui sus, şi spuse Paşeĭ că a adus 4 inşĭ; Chehaia-Beĭ mĕ chemă înăuntru; şedea în pat grecește, cu o pereche poturĭ roşiĭ, şi cu o dulamă cam proastă; mĕ întrebă ce sîntem? îĭ spusei că sîntem orînduiţĭ de Alecu Caragea zapciĭ; îĭ arătaiŭ şi luĭ poruncile; dragoman avea pe Serdarul Vasilescu, care mĕ cunoştea; îmĭ zise că de ce nu ne-a dat Turcĭ? Îĭ rĕspunseiŭ că nu maĭ avea; căcĭ îĭ împărţise pe la ceĭ-l-alţiĭ zapciĭ; îmĭ zise să mĕ duc la Tahîr-Aga în Bucureştĭ, ce era Baş-Beşleagă, şi să-mĭ dea 2 Neferĭ, ca să nu umblăm singurĭ, căcĭ sînt mulţĭ capîsîzĭ; eŭ îĭ ziseiŭ să'mĭ dea o poruncă către Tahîr-Aga, ca să'mĭ dea Turcĭ; pe dată porunci şi'mĭ făcu un *buĭurdiŭ*, cu o tura fórte mare; o priimiĭŭ, şi făcîndu'ĭ 3 temenele, eşirăm afară; încălicarăm şi plecarăm; trecurăm prin mijlocul ordieĭ turceştĭ. Ce să vezĭ? Turciĭ ceĭ pe jos eraŭ întocmaĭ ca spoitoriĭ, desculţĭ ca vaĭ de eĭ; dacă avea cîte un pistol la brîŭ, era bine armat; Zaporojaniĭ eraŭ îmbrăcaţĭ cu cîte o cămaşă albă şi cu ismene de pînză largĭ; haĭnele lor, negre ca tăciunele; uniĭ aveaŭ cîte un pistol la brîŭ, ĭar alţiĭ aveaŭ câte o prăjină drept suliţă, în vîrful prăjineĭ cu câte un piron de fier; Deliĭ, călărimea turcéscă, eraŭ ceva maĭ îmbrăcaţĭ şi maĭ înarmaţ. Vĕzîndu'ĭ dar într'acéstă stare, mĕ gîndeam în mine că numaĭ Sava cu aĭ luĭ arnăuţĭ n'ar fi avut ce tăia de eĭ. Ajunseiŭ la şoséoa poduluĭ tîrguluĭ de afară. Ce să vĕz? Şi pe o parte şi pe alta, eraŭ puşĭ în ţépă ómenĭ; în fruntea unuĭ şir era pus în ţépă fecĭorul Polcovniculuĭ Costin, de care am vorbit maĭ sus.

Polcovnicul Costin locuia în casa sa, ce era în mijlocul uneĭ pădurĭ de lîngă satul Vărăştĭ, aprópe de Căldăraşaniĭ; de vre-o treĭ săptămânĭ intrase şi el în oştirea luĭ Tudor; dar viind Turciĭ, el venise acasă; jidoviĭ, ce îşĭ făcuseră o meseríe, merse de îl pîrîră la Turcĭ, şi luând vre-o 70 de Turcĭ cu eĭ, veniră şi călcară pe Costin; Costin, prin ce minune nu ştiŭ, scăpase în Căldăraşaniĭ; Turciĭ ocoliră casa; nevasta luĭ Costin, împreună cu fiul sĕŭ, şi cu nepotul sĕŭ, cu care fusesem eŭ tovarăş la zapcĭalîc, puseră mâna pe arme, şi închizîndu-se în casă, începură să se bată cu Turciĭ dupĕ ferestre; dar vĕzîndu-se slabĭ, săriră pe ferestre în grădină; Turciĭ îĭ simţiră, şi se luară după cĭ; eĭ fugea şi se apăra cu armele în contra Turcilor; fecĭorul luĭ Costin împedecându-se de o radăcină de copaciŭ, căzu pe spate; Turciĭ năvăliră şi îl prinseră; muma luĭ năvăli cu sabia în mână asupra Turcilor; însă Turciĭ îl luară şi fugiră cu el; ĭar alţiĭ se împotriveaŭ mumeĭ; măsa vĕzîndu-se fără nicĭ un ajutor, fugi în pădurea cea désă; şi împreună cu nepotul sĕŭ, scăpară de Turcĭ. Turciĭ jefuiră casa; şi luând pe bătat cu dînşiĭ, îl aduseră la Chehaia-Beĭ, carele po-

www.dacoromanica.ro

runci şi îl puseră în ţépă. Jidoviĭ pe mulţĭ creştinĭ, vinovaţĭ şi nevinovaţĭ, îĭ pîraŭ la Turcĭ, pe care pe unĭĭ îĭ punea în ţépă, pe alţiĭ îĭ tăia.

Ajunseiŭ acasă; tovarăşul meŭ, cu un slujitor, se duse la el acasă; 'mĭ era fóme; ziseiŭ bătrînuluĭ nostru ce şedea la noĭ, anume Gherghe, îĭ ziseiŭ: başa-Gherghe, ce să mâncăm?» El îmĭ zise: să tăem o găină, şi să facă bucate; dar pîine nu avem; căcĭ pîine în tîrg nu se găseşte.» În sîrşit, ziseiŭ de făcu mămăligă, şi mâncaiŭ; trecu zioa aceea, şi a doua zi de diminéţă veni tovarăşul meŭ şi plecarăm la Tahîr-Aga, carele era conăcit în casele luĭ Dumitrache Dedu, după podul Beĭliculuĭ; ne urcarăm şi noĭ sus, unde era maĭ multă lume strînsă din Rumânĭ, întrebaiŭ de odaea unde şedea Tahîr-Aga; intraiŭ înăuntru; îĭ arătaiŭ Buĭurdiu luĭ Chehaia-Beĭ, şi citindu'l, văzu că'ĭ poruncea să'mĭ dea doĭ Turcĭ; îmĭ respunse că n'are şi să aştept pînă a doa zi, că póte să'ĭ pice; căcĭ unde a trimis Turciĭ nu s'aŭ maĭ întors nimenĭ; ne întórserăm acasă, şi a doa zi iarăşĭ venirăm la Tahîr-Aga; şi ne zise că încă nu 'laŭ venit Turcĭ, şi să maĭ aşteptăm; îĭ spuseiŭ că sîntem grabnicĭ şi avem să facem carre şi zacherele pentru oştire; dar tóte fu în zadar; acasă dedesem parale luĭ Başa Gherghe al nostru să se ducă să cumpere pîine; dar a fost de géba, pâine nu era; a treia zi se duse de diminéţă în tîrg, şi veni cu 2 pîinĭ marĭ, ocaua dréptă, albă ca zăpada; îl întrebaĭ ce pâine este aia? Şi îmĭ rĕspunse că este coltuc de la Babic; şi îmĭ spuse că tîrgul s'a umplut de pîine; pentru că Paşa a poruncit de aŭ spînzurat de subţiorĭ pe 3 brutarĭ, pe unĭĭ în Lipscanĭ, pe alţiĭ pe podul tîrguluĭ de afară, pe alţiĭ pe podul Caliţeĭ. Ah! căcĭ nu dă Dumnezeŭ să maĭ vie un Chehaia-Beĭ şi acum în Bucureştĭ, să vază miseria pîineĭ şi cărneĭ, cu ce preţ mare se vinde; căcĭ atuncĭ ocaoa de pîine dréptă era 4 parale şi ocaoa de carne 8 parale, când trăia săracul şi bogatul.

A treĭa zi veniĭŭ ĭarăşĭ la Tahîr-Aga, călărĭ, gătiţĭ de plecare şi cerîndu'ĭ ĭarăş Turcĭ, ne întîmpină că nu are. Vĕzîndu-ne dar siliţĭ, plecarăm fără Turcĭ, şi luarăm drumul plăşeĭ. De la Belu puţin maĭ 'nainte, venea o trupă de Turcĭ despre Gĭurgĭu; ziseiŭ la aĭ meĭ să nu se abată din drum; Turciĭ vĕzîndu-ne, se despărţiră în doă, şi ne deschise drumul; auziĭŭ pe unul dintr'înşiĭ zicînd: «*maşala! maşala! bu bizindel!*» adică, bravo! bravo! aceştia sînt de aĭ nostrĭĭ! Ajunseiŭ la satul Odăile, de lîngă Jilava, pe marginea Sabaruluĭ; satul era pustiŭ; nicĭ câinĭ nu eraŭ în sat; descălecărăm însă la o casă; slujitoriĭ căutară prin casă şi găsiră străchinĭ şi óle după o obă; găinĭ era destule prin sat; puseră de prinseră 2 găinĭ; tăindu-le, ne făcu friptură; slujitoriĭ găsiră şi o traistă de mălaiŭ la o casă, şi ne făcură şi mămăligă într'o ólă; şezurăm să mâncăm; în vremea acésta, unul din slujitorĭ zări capul unuĭ ţĕran, care se ridica din buruenĭ, şi se uĭta la noĭ; se duse şi îl prinse, şi îl aduse la noĭ; îl întrebaiŭ pentru ce nu venea? Şi îmĭ rĕspunse că îl era frică să nu fie ceva Turcĭ; îl întrebaiŭ de lŏcuitoriĭ din sate unde sînt? Şi îmĭ spuse că sunt în pădurea de la Poaĭna-Lungă; îmĭ arătară şi drumul pe unde trecuse şi miĭ de carre cu băjenie: drumul era bătut ca în palmă, şi nu puteam face nicĭ o greşală; plecarăm dar, şi séra ajunserăm la Bolintinul din Dél, unde găsirăm un sătén fără familie, şi acolo dormirăm; a doua zi plecarăm şi ajunserăm la pădure; intrarăm într'însa; şi prin poenile pădurĭĭ găsirăm multe sate tăbărîte din plasa mea; întrebaiŭ de Odaea Pitaruluĭ, adică odaea tatăluĭ meŭ, fiind-că mumă-mea încă ţinea moşia Dobrenĭĭ în arendă; şi odăĭaşiĭ eraŭ argaţiĭ noştrĭĭ, trimiseiŭ pe slujitorĭ şi aduse maĭ mulţĭ lŏcuitorĭ la mine, care ceĭ maĭ mulţĭ mĕ cunoştea; le vorbiŭ să se întórcă pe la satele lor; căcĭ Turciĭ nu le fac nimic; aŭ venit să gonéscă pe arnăuţĭ; eĭ mĕ rugară să maĭ zăbovim treĭ-patru zile; dar eŭ le ziseiŭ că nu se póte; vĕzînd dar eŭ că sătenĭĭ nu se supun, porniŭ pe tovarăşul meŭ la Bucureştĭ, dîndu-ĭ şi Buĭurdiul meŭ ca să céră de la Tahîr-Aga, să-ĭ dea Turcĭ, carele a doua zi pe la prînz, veni cu 2 Turcĭ; sătenĭĭ auzind, nóptea, se răspîndiră prin pădure cu carrele lor; dar noĭ încălecînd pe caĭ, ne luarăm după dînşiĭ, şi îĭ scoteam la câmp· îĭ strînserăm pe toţĭ, care era

www.dacoromanica.ro

peste 300 carre, nu numaĭ din plasa Sabaruluĭ de jos, dar şi de prin alte plăşĭ; şi îĭ trimiserăm pe la satele lor, de unde puserăm în lucrare poruncile ce avém să facem.—

Acum mĕ întorc ĭar la istoria luĭ Tudor.

Tudor, auzind tunurile la satul Căţelul, plecă din Cotrocenĭ pe drumul Bolintinuluĭ; mergînd dar pe drum, să vĕzu un praf ridicîndu-se în urma luĭ; pandurĭĭ strigară: «Turcĭĭ ne gonesc!» Tudor atuncĭ porunci să se pue în regulă de rĕsboiŭ; aşezară şi 3 tunurĭ, care le luase din Bucureştĭ, pe la locurile trebuincĭóse; panduriĭ zise luĭ Tudor: «fişicurĭ dă-ne d-le Tudor; căcĭ noĭ, cînd ne băteam cu Turcĭĭ fişicurile eraŭ vĕrsate pe dinaintea nóstră; Tudor le zise: nu vĕ temeţĭ, copiĭ; carrele acele ce le am sînt încărcate cu fişicurĭ». Intr'acéstă vreme, se vĕzu şi ceĭ ce făceaŭ praf; era un căpitan d'aĭ luĭ Tudor, călăreţ cu panduriĭ luĭ, ce rĕmăsese în urmă, şi venea pe fuga cailor să ajungă pe Tudor; nóptea rĕmase Tudor de dormi la Bolintin. Un nenorocit pandur, nóptea aceea merse de jefui o casă a unuĭ ţĕran; ţĕranul la ziuă veni de se plînse la Tudor, care porunci să se găséscă pandurul, negreşit; pe care îl şi găsiră; pe care, aducîndu-l cu tóte cele luate de la ţĕran, lucrurile le dete păgubaşuluĭ; ĭară pe pandur porunci de îl spînzură la minut; ast-fel stăpînea Tudor pe panduriĭ luĭ, care nu a jefuit pe nimenĭ; şi rĕŭ uniĭ din scriitorĭ zic că panduriĭ aŭ jefuit; toţĭ nu ştiŭ nimic. Tudor plecă pe drum, şi peste cîte-va zile de călătorie, ajunse la Goleştĭ, lîngă Piteştĭ, şi se statornici în Curtea boerésca. Peste vre-o 3 zile, se vĕzu preumblîndu-se Căpitan Iordache şi cu Farmache cu vre-o 300 de arnăuţĭ; toţĭ se miraŭ ce o să fie; Tudor se pomeni că-ĭ trimite pe unul de aĭ luĭ şi îĭ zice: că Căpitan Iordache vrea să-l întîlnéscă; Tudor îĭ rĕspunse că vrea; însă să vie singur şi fără arme şi Tudor asemenea; a doua zi dar Căpitan Iordache veni cu vre-o 30 arnăuţĭ, pe care îĭ lăsă în depărtare; Tudor eşi asemenea cu guarda luĭ, şi lăsînd-o asemenea în depărtare, veni singur; cu Căpitan Iordache ce se vorbi între dînşiĭ, nu se ştie, de cît se zicea că Căpitan Iordache era trimis de Ipsilanti, ca să înduplece pe Tudor ca să se unéscă cu dînsul, la care Tudor ar fi rĕspuns: că el nu e în contra luĭ Ipsilant şi alte maĭ multe vorbe; şi se despărţiră; peste cîte-va zile ĭară-şĭ maĭ avură asemenea întîlnire; într'o séră Tudor eşi cu guarda luĭ afară la ordie; la vătaful Iancu Enescu eraŭ strînşĭ maĭ mulţĭ polcovnicĭ şi căpitanĭ; vre-o doĭ panduriĭ cîntaŭ cu fluerile, şi alţiĭ jucaŭ, între care era şi Căpitanu Urdărénul, şi ceĭ l-alţĭ îĭ privea. In vremea acésta vine un trimis de la Tudor, şi zice Căpitanuluĭ Urdărénu că-l chĭamă slugerul Tudor; Căpitanul îşĭ luă armele şi plecă cu trimisul; ceĭ care era la Iancu îl aşteptaŭ să se întórcă; Tudor se întórse cu aĭ luĭ, se închise porţile şi toţĭ se mira unde e tovarăşul lor, Căpitanul; a doua zi ducîndu-se afară din Mănăstire îl găsiră spînzurat de o salcie; toţĭ căpitaniĭ şi panduriĭ se întristară, căcĭ îl ĭubeaŭ toţĭ. fiind un tînăr voinic şi bun; avea un păr lung pînă din jos de spete; trecură vre-o 3—4 zile la mijloc, şi Tudor ĭarăşĭ eşi afară la ordie, şi trimise de chemă pe vătafu Iancu Enescu; Iancu îşĭ luă armele şi plecă; nepotul sĕŭ Dinu Pestriţul. unul din Căpitaniĭ luĭ, se luă după dînsul; şi viind pînă la pórta Curţiĭ, pasniciĭ porţiĭ slobozi pe Iancu şi pe trimis de eşiră afară, ĭar pe Dinu îl opriră,nu vru sĕ l lase; Dinu spăimîntat de acésta, alergă la Hagi Prodan, ce era tăbărît înăuntru în biserică; Dinu îĭ zise: «Gospodare, Tudor trimisse de chemă pe vătaful Iancu acum; şi mĕ tem să nu-l spînzure ca pe ce-l-alt Căpitan». Hagi Prodan puse mâna pe sabie; şi fără să maĭ aştepte, numaĭ cu meşiĭ în picióre fără cisme, alergă la pórtă; Dinul merse cu dînsul; la pórtă portariĭ nu vréŭ să-ĭ deschiză; dar Hagi-Prodan dete o palmă unuĭa şi o palmă altuĭa, şi deschise pórta, şi eşi împreună cu Dinu afară şi alergară pe fugă acolo unde se vedea Tudor cu pasniciĭ luĭ; când ajunse Hagi-Prodan, găsi pe vătaful Iancu spînzurat într'acel minut; trase sabia din técă şi tăie stréngul; Iancu căzu jos; şi Hagi-Prodan îĭ slăbi stréngul de la gît, şi Iancu rĕsuflă; căcĭ n'apucase să-şĭ piarză rĕsuflarea; atuncĭ se deschise o dispută între Hagi Prodan şi Tudor: Hagi-Prodan vrea să ea pe Iancu la el; Tudor se împotrivea; Hagi-Prodan îĭ zise: «ce gînd aĭ de omorĭ

www.dacoromanica.ro

pe căpitaniĭ ceĭ maĭ bunĭ? Alaltă-ĭerĭ omorîşĭ pe tînărul acela pe care îl plîng toţĭ panduriĭ; acum vruse-şĭ să omorî şi pe Iancu.» Şi maĭ multe a emen a vorbe se făcură între eĭ. Tudor făcu jurămînt luĭ Hagi Prodan că nu va maĭ face nimica luĭ Iancu; atuncĭ Hagi-Prodan îl lăsă, şi se întórse cu toţiĭ în mănăstire; şi Tudor porunci de băgă pe Iancu în fiare, după picĭorul unuĭ pat. In M-re se luă de ştire de toţĭ polcovnicĭĭ şi de toţĭ panduriĭ fapta luĭ Tudor, şi toţĭ se îngroziră; se strînseră polcovniciĭ şi căpitaniĭ la Hagi-Prodan, şi îĭ spuseră că nu maĭ primesc pe Tudor de comandir al lor; Hagi-Prodan le zisse: «Daţĭ înscris.» Şezură şi făcură înscris, şi îl iscăliră toţĭ polcovnicĭĭ şi căpitaniĭ, şi îl deteră în mîna luĭ Hagi-Prodan. D'aceste lucrărĭ Tudor nu simţi nimic; Hagi Prodan pe dată porni un om de aĭ luĭ cu acel înscris la căpitanu Iordache carele a doua zi veni la Tudor; pasniciĭ luĭ Tudor văzînd că vine căpitan Iordache îĭ ziseră: vine căp'tan Iordache; Tudor le zise: lăsaţi'l să intre, căcĭ a maĭ venit şi altă dată; căpitan Iordache intră în curte cu vre o 50 de arnăuţĭ şi descălicară; căpitan Iordache se urcă sus la Tudor, care şedea în fuişorul de la pórtă cu vre-o treĭ de aĭ luĭ; intră la Tudor, cu care închizîndu-se amîndoĭ într'o odae, după ce schimbară câte-va vorbe atuncĭ îĭ zise: că panduriĭ, împreună cu toţĭ polcovniciĭ, nu'l maĭ primesc de comandir al lor, arătîndu'ĭ şi înscrisul; Tudor eşi în balcon, şi uĭtând ise peste panduriĭ, le zise: sîngele meŭ asupra vóstră şi asupra copiilor voştriĭ; panduriĭ nu rĕspunseră nimic: şi numaĭ se uĭtară la el; se trase în odae şi se scoborî cu căpitan Iordache pe scară jos, cu ipingéua pusă pe umerĭ; uniĭ zicea că era legat, însă nu e te adevĕrat'; două cărucióre de poştie sosiră; într'una puseră pe Tudor, dinaintea luĭ un arnăut şi la spate altul; şi în cealaltă căruciórá intrară alţĭ 2 arnăuţĭ; şi luară drumul Tîrgovişteĭ; ajunseră séra la Tîrgovişte, şi deteră de ştire luĭ Ipsilanti, că aŭ adus pe Tudor; Ipsilanti, fără să vrea să'l vază saŭ să vorbească cu el, porunci de îl luară 3 arnăuţĭ de aĭ luĭ şi'l duseră la marginea unuĭ şanţ de vie, unde îl şi omorîră, şi îl aruncară în şanţ, şi traseră pămînt peste dînsul; uniĭ zic că l'ar fi aruncat în Dîmboviţă, dar este minciună; Ipsilanti maĭ făcu încă o mare greşélă; dete comanda pandurilor luĭ Macedonschi, cu care faptă mîhni pe toţĭ panduriĭ şi polcovniciĭ, ca să'ĭ comande un strein; de da comanda unuĭ polcovnic de panduriĭ, putea să fie toţĭ cu el.

Acum mĕ întorc la celle din Bucureştiĭ.

Turciĭ intrară în Bucureştiĭ; Chehaĭa-Beĭ se aşezase în conac la casa Beluluĭ, de lîngă Sf. Dimitrie; Bimbaşa Sava cu arnăuţiĭ luĭ, trecu la Turcĭ, fiind că se zicea că Paşa îĭ făgăduise să'l facă Domn în Romînia; se maĭ adunaje şi alţĭ mulţĭ Turcĭ dupre la alte cetăţĭ din Giurgiu, din Brăila şi de la Turnu-Măgurele; atuncĭ Chehaĭa-Beĭ porní vre-o 3000 de Turcĭ spre Tîrgovişte, care ajungînd la satul Nucetul, tăbărîră acolo; Ipsilanti auzi de venirea Turcilor, porni şi el o sumă de arnăuţĭ în contra Turcilor, şi le zise: «mergeţĭ înainte că viŭ şi eŭ cu cealaltă oştire a mea; arnăuţiĭ porniră; şi a ungînd în dreptul Turcilor, începură óreşĭ-care ciocmănélă între Turcĭ şi Arnăuţĭ; arnăuţiĭ aştepta venirea luĭ Ipsilanti, precum le zissese; era vremea primăveriĭ, ploile nu înceta, apele şi rîurile veniseră marĭ; Ipsilanti, în loc să mérgă înaintea Turcilor, se ridică cu toţĭ Mavroforiĭ luĭ, şi porni spre Câmpu-lung; bieţiĭ Mavroforĭ treceaŭ rîurile şi apele îmbrăcaţĭ; păstraŭ armele să fie uscate; dară ploile le udaseră; trecură prin Câmpu-lung, şi trecură pe la Goleştĭ; plecară şi aĭ luĭ Tudor din Goleştĭ; trecură Oltul la Drăgăşanĭ, şi se aşezară toţĭ în Drăgăşanĭ. Vătaful Iancu Enescu, văzîndu-se trecut Oltul, luă doĭ panduriĭ de aĭ luĭ şi strecurîndu-se binişor trecu în Sibiŭ; după plecarea luĭ Iancu, Dinu Pestriţul şi cu căpitan Hoarcă, luându'şĭ panduriĭ lor, plecară spre casele lor, în Mehedinţĭ, umblînd tot prin pădurĭ; asemenea făcură şi ceĭ-lalţĭ polcovnicĭ, în-cât, după 2—3 zile nu maĭ rĕmaseră de cît puţinĭ panduriĭ în lagărul luĭ Ipsilanti; ploile tot nu încetaŭ; bieţiĭ Mavroforĭ eraŭ plinĭ de apă; fericit era ala care găsea cîte o ştréşină de casă ca să'şĭ pótă adăposti capul de plóe; pe Mavroforĭ îĭ comanda Caravia; şi Scufu era împărţitorul îndestulăriĭ Mavroforilor.

www.dacoromanica.ro

In Drăgăşanĭ, într'o casă boerésc㠠la o vie, era tăbărîţĭ ca la 500 Turcĭ, veniţĭ de la Vidin; Paşa de la Vidin trimisese maĭ mulţĭ Turcĭ, şi intrasseră în Craiova; pandurĭĭ din Craiova, cu fratele luĭ Tudor, se întorseseră la casele lor; ĭar fratele luĭ Tudor, cu baniĭ ce strînsese dupe la birniciĭ satelor, trecuse în Sibiu; de la Turciĭ din Craĭova venise şi aceĭ Turcĭ la Drăgăşanĭ; Caravia, comandirul Mavroforilor, îĭ veni poftă să'ĭ atace pe Turcĭ, fiind beat; căpitan Iordache îĭ zisse: nu vezĭ, D-le, că Mavroforiĭ sînt plinĭ pînă la piele de plóe şi de ape; şi armele lor pline de apă? Dar un om beat ce înţelege de asemenea sfătuirĭ; porni cu Mavroforiĭ asupra Turcilor, atacă pe Turcĭ; Turciĭ uscaţĭ, şi cu armele lor bune, eşiră şi deschisseră rĕsboiŭ cu Mavroforiĭ; puştele Mavroforilor abia de la 10 una lua foc; comandirul Mavroforilor ţinea într'o mînă sabia, şi într'alta o butilcă cu rom, şi comanda pe Mavroforĭ; Turciĭ, vĕzînd starea Mavroforilor, luară mare îndrăznélă, şi năvălea în Mavroforĭ cu săbiile; căpitan Iordache şi cu Farmache stăteaŭ pe un deal călărĭ cu arnăuţiĭ lor, şi se uităŭ cum Turciĭ măcelăresc pe bieţiĭ Mavroforĭ, şi nu le daŭ nicĭ un ajutor, pentru că nu 'l ascultase comandirul Mavroforilor. Un nepot al căpitanuluĭ Iordache, vĕzînd prăpădenia bieţilor Mavroforĭ, ce le făcea Turciĭ, şi maĭ vîrtos un arap turc. nu maĭ ascultă pe căpitan Iordache; năvăli cu vre-o 10 arnăuţĭ, omorî pe arap, omorî şi câţĭ-va Turcĭ; în vremea acésta, bieţiĭ Mavroforĭ, găsiră vreme de se traseră înapoĭ, cu destulă pagubă, şi intrară într'o pădure; Turciĭ se traseră înapoĭ, ĭar Mavroforiĭ, găsind vreme, începură să se risipéscă şi să fugă spre Sibiŭ; Ipsilanti fugi şi el, şi trecu în Sibiŭ şi de acolo se duse în Viena; Nemţiĭ îl arestuiră la Moncacĭ, unde a stat închis pînă la sfîrşitul vieţiĭ luĭ; căcĭ Muscaliĭ aŭ zis că este un desertor de la dînşiĭ. Mavroforiĭ căzură în mâînile Turcilor vre-o 80 robĭ, pe care îĭ trimiseră la Vidin legaţĭ; Turciĭ se luară după Mavroforĭ şi 'ĭ goniră pînă la M-stirea Cozia. În Cozia era închis cu vre-o 200 de arnăuţĭ Sărdarul Iamandi, ce fusese orînduit de Caragea Cîrk Serdar peste acele ò judeţe ale Oltuluĭ. Acest om era fórte crud, pentru care voiŭ vorbi când voiŭ scri istoria luĭ Jianu. La Cozia este un şanţ adînc, prin care curge apele ce vin din munte în Olt; Iamandi stricase podişca dupĕ acest şanţ, şi se bătea cu Turciĭ ce venise pînă acolo; Mavroforiĭ şi ceĭ-l alţĭ zavergiĭ avuseră vreme de trecut în Sibiŭ prin Câînenĭ; lăcuitoriĭ satelor, pe unde era Turcĭ, sufereaŭ multe rele de la Turcĭ; şi ca să scape, cerură de la Comandirul Turcilor o sumă de Turcĭ, şi trecîndu'ĭ peste munţĭ, tăĭară drumul luĭ Iamandi, ce putea fugi în Sibiŭ, şi îĭ puseră între 2 focurĭ; arnăuţiĭ aduseseră 2-3 podurĭ din cele dupĕ Olt, ce le avea legate din dosul Mânăstiriĭ; arnăuţiĭ intrară în podurĭ, şi trecură Oltul dincóce, în Valachia-mare, şi fugiră în Sibiŭ; Iamandĭ cu nevasta şi doĭ băeţĭ aĭ luĭ, în vîrstă de 12 anĭ, şi altu de 14, căzură robĭ în mâînele Turcilor, pe care îĭ aduseră la Chehaĭa-Beĭ în Bucurescĭ, şi din Bucureştĭ îĭ trimisseră la Paşa de la Silistra; ĭară Paşa pe Iamandi îl trimise la Ţarigrad, unde îl spînzurară şi îşĭ luă plata faptelor luĭ.

Turciĭ de la Cozia străbătură pînă la hotar, în góna rămăşiţiĭ zavergiilor.

Un popă grec de la Sf. Ionică, de lîngă Zlătarĭ, avea şi el sub comanda luĭ vre-o 80 de arnăuţĭ; şi trecînd Oltul înapoĭ, veni la Câmpu-Lung, trecu pe la Rucăr, vru să trécă în Braşov, dar găsi nişte poziţiĭ bune dincolo de Rucăr, se întări şi începu să se bată cu Turciĭ ce îl luaseră în gónă; dupe cîte-va zile însă ţăraniĭ din Rucăr, suferind şi eĭ greutăţile Turcilor, luară o sumă de Turcĭ şi îĭ trecură peste munţĭ ca să apuce de la spate pe popa; popa însă simţi, şi trecu graniţa la Nemţĭ, şi intrară în carantină dupĕ ce îşĭ deteră armele şi caiĭ; Turciĭ veniră pînă la hotar, şi se opriră; într'acéstă vreme sosi şi Bimbaşa Sava cu arnăuţiĭ luĭ, şi trimise la comandantul Nemţilor, zicîndu'ĭ ca să'ĭ dea pe popa; căcĭ de nu îl vor da, se vede silit să intre în Braşov; Nemţiĭ se spăriară, şi ziseră popeĭ să ĭasă de la dînşiĭ; popa îşĭ ceru armele şi calul; şi din gresélă, în loc să ĭa sabia luĭ, luă altă sabie, şi zise către aĭ luĭ arnăuţĭ: «băeţĭ, cine vrea să móră cu mine? Se aleseră vre-o 5—6; şi luându'sĭ armele şi caiĭ, încălicară îm-

www.dacoromanica.ro

preună cu popa; veniră pînă la hotar; acolo era o cîrcĭumă; popa ceru o litră de rachiŭ-spirt, o bău şi dete şi la arnăuţĭ să bea şi aprinzîndu'şĭ cĭubucul din două trăsăturĭ isprăvi tutunul din lulea; şi maĭ bînd încă o litră de spirt, năvăli cu aĭ luĭ în Turcĭ cu sabia scósă; omorî cîţĭ-va Turcĭ; dar din nenorocire, i se frînse sabia, şi îl prinseră Turcĭĭ viŭ; arnăuţiĭ, uniĭ căzură morţĭ, şi alţiĭ se întórseră înapoĭ la Carantină; pe popa îl aduse la Chehaĭa-Beĭ în Bucureştĭ; Chehaĭa Beĭ îl întrebă: dulce era sângele de Turc. bre, popo»? Popa îĭ rĕspunse: pe când eram să mĕ satur, ca să-ĭ înţeleg gustul, mi se frînse pala, îl trimise şi pe dînsul la Silistra, de unde nu se ştie ce s'aŭ maĭ făcut,

Căpitan Iordache si cu Farmache cu arnăuţiĭ lor apucară vîrful munţilor; Sava se luă în góna lor, şi lovindu-se cu Căpitan Iordache, se birui Sava, şi se trase înapoĭ; în retragerea luĭ Sava, Căpitan Iordache îl luă în gónă, dar nu putu să-l ajungă; şi Căpitan Iordache îsĭ luă drumul pe vîrful munţilor; trecu în Moldova, şi se scoborî la Prut; şi trimise de ceru voe de la comandantul Basarabieĭ ca să intre în Rusia; iară comandantul îĭ spuse că nu este primit; vĕzîndu-se dar strîmtorat, veni şi se închisse în Mănăstirea Némţuluĭ (1) din Moldova; scóse pe toţĭ călugĕriĭ din Mănăstire si remaseră eĭ stăpînĭ în Mănăstire; hrana lor o avea din Mănăstire, atât pentru ómenĭ, cât şi pentru caĭ; Turcĭĭ din Moldova, împreună cu Paşa lor, ce era toţĭ Neferĭ, veni şi înconjură Mănăstirea, o bătea cu tunurile; dar zidurile habar nu avea; bătălia se prelungea; un călugĕr grec vine la Paşa, şi îĭ zice; fămĕ pe mine Egumen al acesteĭ mănăstirĭ, şi eŭ îţĭ voiŭ da pe arnăuţĭ robĭ ţie. Paşa pe dată porni curier la Ţari-Grad; şi peste cîte-va zile aduse poruncile de Egumenie acelluĭ călugĕr; i le dete, şi el luă de la Paşa vre-o 30 de Turcĭ cu sape şi cu lopeţĭ, şi se suĭ în muntele din dreptul Mănăstirĭĭ, undĕ era un isvor de apă, din care prin olane venea apa în Mănăstire; săpară şi scóseră câte-va olane; şi pe cele-l-alte le astupă la gură, ca să nu maĭ mérgă apa în Mănăstire; de odată se pomeniră ceĭ din Mănăstire fără apă, se speriară toţĭ arnăuţiĭ, că nicĭ eĭ nicĭ caiĭ lor numaĭ avea apă; atuncĭ veni Farmache la Căpitan Iordache, ce îşĭ luase şederea în clopotniţa Mănăstirĭĭ, şi îĭ zise: «ce trebue să facem? fără apă nu putem trăi; şi să ne închinăm Turcilor. Căpitan Iordache îĭ rĕspunse: «stăpîn eştĭ, fă cum vreĭ. Farmache luă câţĭ-va din arnăuţiĭ ce vru să vie cu el, şi merse de se închină Turcilor; Paşa cum îĭ desarmă, porunci de îĭ puse în lanţ de gît; pe Farmache îl puse în capul lanţuluĭ, şi îĭ porni la Ţarigrad; arnăuţiĭ din Mănăstire le vĕzu tóte acestea; mórtea o ved a cu ochiĭ; căpitan Iordache aduse la dînsul în clopotniţă, unde şedea, tótă ţarba de puşcă, şi o puse lîngă dînsul; arnăuţiĭ aşteptară pînă înséră; deschiseră porţile şi cu săbiile în mână năvălirĕ în Turcĭ, ce eraŭ despre munte; tăĭară câţĭ putură, căzură şi dintr'înşiĭ morţĭ, şi apucară munţiĭ, fugind spre ţéra nemţéscă, cîţĭ putură scăpa; Căpitan Iordache rĕmăse în clopotniţă; Turcĭĭ începură să se urce la dînsul cu grămada; Căpitan Iordache fuma din cĭubuc; şi într'o mână ţinea un pistol; după ce se umplu clopotniţa de Turcĭ; trase cu pistolul în ţarba de puşcă şi zise ca Samson «móră sufletul meŭ cu ceĭ de alt ném». Şi perirĕ şi mulţĭ Turcĭ împreună cu el.

După curăţitul ţĕrilor de zavergiĭ, Bimbaşa-Sava se întór e la Bucureştĭ; şi dormi nóptea la Bolentin; un Turc, prietin al luĭ, plecă din Bucureştĭ nóptea şi veni la Sava şi zise: «nu veni în Bucureştĭ, că tóte sunt pregătite ca să te tae, crede-mĕ nu intra, că tu eştĭ prietinul meŭ. Sava nu îl crezu; şi a doua zi intră în Bucureştĭ, şi veni la casa luĭ din Mahalaua Poppesculuĭ, care acum o are Xenocraţiĭ; a doua zi de di ninéţă se găti Sava, împreună cu Ghencea şi Deli-Başa Mihale, şi luară cu dînşii vre-o 10 arnăuţĭ aleşĭ, dintre care unul se numea Acîlîu. carele mĭ-a spus tótă istoria întîmplărilĕ lor; încălicară pe caĭ; calul luĭ Sava apropiindu-se de pórtă, puse zopor şi nu vrea să iasă din curte; Sava trase sabia să taie calul; dar ceĭ-l-alţĭ îl oprirĕ, descălică dupe acel cal şi-ĭ aduse al-

(1) Mănăstirea Secu.

www.dacoromanica.ro

tul, şi plecară şi veniră la Chechaĭa-Beĭ, ce era conăcit în casele luĭ Belu; descălicară şi suindu-se în sus pe scară, pe la mijlocul scăriĭ aflîndu-se, Turciĭ ce erau în sală, traseră maĭ mulţĭ cu pistólele într'înşiĭ; Sava apucă de zise : «păzeste-mĕ de la spate, Ghenceo»; dar Ghencea era căzut, lovit de glónţe; Sava apucă de puse mâna pe sabie, dar căzu şi el mort; îĭ tîrîră Turciĭ sus, în sală, le tăĭară capetele, ĭară trupurile le aruncară pe ferestre în pod; arnăuţiĭ ce era cu caiĭ în curte, se omorîră şi eĭ de Turciĭ ce erau aşezaţĭ în curte; la pórta caselor era un rînd de odăĭ vechĭ, una era bucătărie, şi una era brutărie, unde cocea pîinea boerésca. Acîlĭu, cum făcu, fugi şi intră în brutărie; vrea să se ascunză; dar loc de ascuns nu era; se socoti să intre în cuptor; dar îşĭ zise : lesne mĕ pot omorî Turciĭ, fără să mĕ pot apăra; se puse după uşă, şi prin crăpăturile uşeĭ vedea ce se urma în curte; Turciĭ omorîră pe ceĭ lalţĭ arnăuţĭ, şi începură să plece spre casa luĭ Sava; pe când se maĭ împuţinaseră Turciĭ din curte, un hoge turc intră în brutărie să 'şĭ facă udul; Acîlĭu ce era din dosul uşeĭ, se trase îndărăpt; şi Turcul intră în năuntru; şi uşa închizînduse, vede pe Acîlĭu cu sabia în mînă; Acîlĭu îĭ făcu semn să tacă, şi'ĭ zise să se tragă maĭ năuntru; şi îl puse să stea cu spatele spre el; Acîlĭu se uĭta pe crăpăturele uşeĭ în curte, şi vĕzu că aŭ rĕmas prea puţinĭ Turcĭ, răspîndiţĭ icĭ-colea câte unu; deschise uşa, şi o luă la fugă spre gîrlă; se aruncă în gîrlă, şi începu să se lase spre podul de la Brîncovénu; Turciĭ aruncară cîte va pistóle după el, dar el se da afund în apă; ajunse la pod, şi eşi afară în mahalaoa Dudesculuĭ; şi pe fuga apucă drumul spre Délul Spîriĭ; ulițele era pustiĭ, nicĭ un suflet de om nu se vedea; ajunse la viile din Délul Spiriĭ, unde întîlni un cĭoban cu brînză la spinare ; zise cĭobanuluĭ : «dâ'mĭ hainele tale, şi na pe ale melle;» cĭobanul priimi, îĭ dete cĭórecĭĭ şi sucmanul; sĕ îmbrăcă Acîlĭu cu ele, luă sidilele cu brînză la spinare, şi se întórse la Bucureştĭ; ĭară cĭobanul se duse cu haĭnele la tîrla luĭ. Acîlĭu veni cu sidilele la spinare şi intră la Consolul nemţesc, unde maĭ era şi alţĭ arnăuţĭ fugiţĭ; Turciĭ cu grămada ajunseseră pe la Herasca; arnăuţiĭ luĭ Sava luaseră de stire; un nepot de aĭ luĭ Sava, cu vre-o 200 de arnăuţi călărĭ, se întîlniră cu Turciĭ; nepotul luĭ Sava năvăli în Turcĭ cu cîţĭ-va arnăuţĭ; tăĭară din Turcĭ; dar căzură din eĭ ceĭ maĭ multĭ morţĭ; nepotul luĭ Sava, pe când vrea să se întórcă înapoĭ dintre Turcĭ, un zaporojan, îl isbeşte de la spate cu patul puştiĭ în cap, şi cade jos; arnăuţiĭ ceĭ-l-alţĭ se răspândiră prin mahalale, fugiră care încotro vedea; vre-o 30 de arnăuţĭ, luând ĭerbăria de puscă şi de glónţe, şi ajungênd în Mahalaoa Oltenilor, găsiră biserica deschisă, fiind-că nu eşise încă dela biserică; pe popĭ, îĭ deteră arnăuţiĭ afară; şi cîţĭ-va dintr'însiĭ năvăliră prin chiliile bisericiĭ şi luară orĭ cîte doniţe cu apă găsiră, şi le aduseră în bisserică unde se închiseră şi eĭ; Turciĭ ajunseră si dînsiĭ la biserică, şi începură să se bată cu arnăuţiĭ; arnăuţiĭ se urcară, uniĭ în clopotniţă, alţiĭ se puseră pe la ferestre, şi se apăraŭ de Turcĭ; turciĭ aduseră tunurĭ şi începură să tragă în biserică; dar nu făcea nicĭ un folos; aruncară focurĭ d'asupra învelitóreĭ, o aprinse, şi arse învălitórea tótă; dar în biserică nu intră foc, fiind că biserica era cu boltă de zid; ţinură bătaĭa pînă séra; Turciĭ se traseră maĭ departe, şi făcură focurĭ, păzind pe arnăuţĭ maĭ mult la uşă; arnăuţiĭ din clopotniţă omorîră maĭ mulţĭ din Turcĭ, ce şedea la focurĭ; a doao zi de diminéţă, un arnăut, luă sabia în dinţĭ şi pistólele în mână; şi deschizînd usa, năvăli în Turcĭ, pe uliţa ce eşĭa la casele vameşuluĭ Marcu; Turciĭ cu grămada fugea dinaintea luĭ; îĭ gonea pe Turcĭ pînă la casa vameşuluĭ Marcu; Turciĭ se făcură în două, uniĭ în drépta şi alţiĭ în stînga; atuncĭ arnăutul se întórse înapoĭ şi intră în biserică; asemenea năvălirĭ făcură maĭ mulţĭ din arnăuţĭ; uniĭ se întorcéŭ în biserică, alţiĭ se omoraŭ de Turcĭ; în sfîrşit, arnăuţiĭ isprăvirĕ glónţele; ĭarbă avea, turtea cu muchea ĭataganelor mahmudele, şi le băga în puscă; dar nu slujea ca glónţele; sparseră lăzile ce erau în biserică ale Mahalagiilor, şi luînd câte o malotea, saŭ cîte un şal, le arunca de sus din clopotniţă jos; Turciĭ şi zaporojaniĭ năvăléŭ să le ĭa; arnăuţiĭ cu glónţele de aur fiind cu apropiere pe uniĭ îĭ omora, pe alţiĭ îĭ rănea; dar tóte era în zadar; apa ce o avea în biserică o

www.dacoromanica.ro

isprăviră; tótă turcimea se strînsese la biserică; arnăuţiĭ rĕmăseseră numaĭ ca la vre-o 25; isbutiră şi scóseră férele de la o feréstră din altar; şi nóptea eşiră cîte unul cîte unul pe feréstră, fără să-ĭ simţă Turcĭĭ; şi eşiră pe portiţa cea mică din dosul bisericeĭ, şi ajunseră la o uliclóră, şi d'aci intrară în pădure, ş'apoĭ trecură în Braşov. Ast-fel se curăţi ţéra de arnăuţĭ şi zavergiĭ.

III

ISTORIA LUI IANCU JIANUL

La 1819 un prieten din mahalaoa nóstră Lucacĭ, a cumpĕrat huzmetul (1) dijmăritulŭĭ din judeţul Oltuluĭ; cu el am mers şi eŭ la Slatina ca slujbaş. Ajungênd în Slatina, am găsit un prieten al meŭ, Alecu Brătaşianu, ce era grămătic al ispravniculuĭ Chiţescu; de cătă-va vreme murise tata luĭ Alecu Isvoranu din Slatina, şi'ĭ rĕmăsese o stare destul de bună; era în vîrstă ca de 23 de anĭ, şi ţinea masă de ch'să avênd tot-d'a-una lautarĭ. Brătăşeanul mergea de mânca la dînsul, m'a luat şi pe mine, şi m'a făcut cunoscut luĭ Isvoranu; şi mergeam de mâncam tot-d'a-una la el. Alecu Isvoranu într'o zi ne zise : «astă-zĭ mâncăm maĭ târziŭ, căcĭ aştept pe vĕru-meŭ Iancu Jianu să vie să mănânce la min». Nu trecu mult şi ne uĭtam pe feréstră, pe drumul ce venea dela Olt; vĕzurăm pe Jianu viind călare cu doĭ fec'orĭ după dênsul; câte treĭ erau înarmaţĭ. Jianu purta o pereche pistóle îmbrăcate cu argint şi suflate cu aur, şi un ĭataganassemenea îmbrăcat în argint. Ajunseră în curte şi descălicară la ecară; Jianu se urcă sus la noĭ, scóse pistólele şi ĭataganul dela brîŭ şi le puse pe o masă. Şedênd dar de vorbă, până să mergem la masă, vĕzuiŭ buzele Janului şi a de sus şi a de jos, negre; trăseiŭ la o parte pe Alecu Isvoranu şi'l întrebaiŭ : de ce 'ĭ sunt buzele negre?» Isvoranu 'mĭ zise : «tacĭ! să nu'l întrebĭ, că se supĕră. In sfîrşit trecurăm în altă odae şi şezurăm la masă; noĭ mâncam şi lăutariĭ ne cânta; căcĭ atuncĭ în Slatina eraŭ ceĭ maĭ bunĭ lăutarĭ. Pe la sfîrşitul messeĭ, auzirăm pe Jianu zicênd lăutarilor : cântaţĭ, mĕ, cântecul Jianuluĭ» Lăutariĭ începură ă cânte; începu şi Jianu să cânte din gură. Se isprăvi masa, se duseră şi lăutariĭ să mănânce şi eĭ; atuncĭ Alecu întrĕbă pe Jianu : mĕ, vere, pentru ce 'ţĭ sunt buzele negre? El oftă şi zise : «când mĕ băteam cu poterile, rupeam fişicurile cu gura şi fiindu'mĭ buzele plesnite de «frig şi de vînt, 'mĭ-a intrat ĭarba de puşcă în buze şi am rĕmas cu ele negre. Isvoranu 'ĭ zise : «nicĭ-odată, vere, nu 'mĭ-aĭ spus ce te-a silit să eşĭ în haĭducie?» Jianu zise : «să vĕ spuiŭ întîmplările mele : muri tată-meŭ, şi ne rĕmase o stare destul de bună, la treĭ fraţĭ; eŭ eram cel maĭ mic; fraţiĭ meĭ nu'mĭ daŭ de cheltuĭală pe cât vream eŭ; trecu câtă-va vreme şi mĕ făcuiŭ zapciŭ într'o plasă, pe unde era moşiile nóstre; dar dela un zapcilic ce puteaĭ să câştigĭ atuncĭ? Léfă era 15 leĭ pe lună, şi aceia ţi'ĭ lua ispravnicul. Zapciul nu se folosea cu alt nimic decât cu glóbele ce le lua de pe la lăcuitoriĭ ce se certaŭ între dênşiĭ; atuncĭ îmĭ făcuiŭ o cétă de haĭducĭ din ţiganiĭ noştriĭ, eŭ ca zapciŭ aflam care din arendaşĭ avea banĭ; mĕ duceam nóptea şi'l călcam, şi'ĭ luam baniĭ; a doua zi îmĭ venia rĕspuns că la cutare sat s'a călcat cutare negustor de către hoţĭ; eŭ, ca zapciŭ, mĕ duceam şi cercetam şi înscinţam pe ispravnic; cu chipul acesta am haĭducit aprópe un an; din baniĭ ce luam, dam jumătate cetaşilor meĭ şi jumătate 'ĭ opream eŭ. Aflu într'o zi că la un sat un popă are o sumă de banĭ; strîng céta şi le spuiŭ că disĕră să fie adunaţĭ în cutare loc; şi eŭ am rĕmas nóptea la un sat alăturea cu popa. Culcându-mĕ în grădină, am aşteptat până când a adormit toţĭ aĭ gazdeĭ, m'am sculat în urmă, m'am îmbrăcat, şi luându'mĭ armele am mers şi am călcat pe acel popă şi 'ĭ am luat banĭ; dar

(1) Huzmetul era dijmăritul de porcĭ şi de stupĭ.

www.dacoromanica.ro

pe lîngă banĭ, 'ĭ-am luat şi un ghiozdan de piele roşie cu maĭ multe hârtiĭ într'ênsul; am venit la gazdă şi m'am culcat; şi ghiosdanul l'am pus sub perina capuluĭ meŭ. La ziuă m'am sculat şi 'mĭ-a venit ştire de călcarea popeĭ, şi ducêndu-mĕ acolo, am uĭtat ghiozdanul sub perină. Gazda, viind să ridice calabalîcul, a găsit ghiozdanul, şi l'a luat la ea. Popa zicea că nu'ĭ pare atâta rĕŭ de banĭĭ ce i s'a luat, cât îĭ pare rĕŭ de ghiozdan; căcĭ avea într'ênsul zapise de banĭ, carĭ zapise nu le ajută hoţilor întru nimic. Vorba ghiozdanuluĭ ajunse şi în satul vecin, cum că se găsise sub perina zapciuluĭ; femeea îl arată bărbatuluĭ, zicênd că ea găsise un assemenea ghiozdan roşu sub perina zapciuluĭ. Bărbatul merse la pârcălab şi'ĭ spuse unde l'a găsit; pârcălabul, luând ghiozdanul, se duse la popa şi 'l întrebă, dacă este acel ghiozdan al luĭ, spunêndu'ĭ unde l'a găsit. Popa scóse zapisele; şi spre dovadă le arată pârcălabuluĭ. Ştirea ajunse şi la ispravnicĭ, şi se dete pe faţă că haĭducul este Iancu Jianu. Ispravniciĭ n'aveaŭ pe cine să trimétă să'l prindă; căcĭ nu îndrăznia; ci scrise prin stafetă la Bucurescĭ luĭ Vodă Caragea. Caragea porni pe Sărdarul Iamandi cu 40 Arnăuţĭ ca să'l prinză; un prieten al meŭ din cancelaria isprăvnicatuluĭ mĕ înscliinţă de tóte acestea; şi'mĭ zicea că de vor fi adevĕrate, să mĕ păzesc.—Trecu câte-va zile la mijloc şi plecaiŭ de la un sat ca să mĕ duc la alt sat numaĭ cu un slujitor după mine; vĕzuiŭ că venĭa despre Bucurescĭ acea cétă de Arnăuţĭ care 'mĭ strigară să staŭ, eŭ ziseiŭ slujitoruluĭ să se întórcă înapoĭ şi puind scărĭ caluluĭ, apucaiŭ şi intraiŭ în pădure; Arnăuţiĭ se luară după mine; dar eŭ, cunoscênd potecele, mĕ făcuiŭ nevĕzut din ochiĭ lor; atuncĭ strînseiŭ céta mea de 12 inşĭ, toţĭ bine armaţĭ şi începuiŭ haĭducia pe faţă; mĕ băteam cu poterile tot-d'a-una şi nu putea să'mĭ facă nimic. Cârcu Sărdar Iamandi se ţinea necontenit cu Arnăuţiĭ luĭ după mine; m'am bătut cu dênşiĭ în câte-va rînduri. Iamandi, vĕzênd că cu arma în mână nu mĕ póte prinde, îmĭ scrisse o scrisóre, prin care îmĭ zicea că să mĕ închin luĭ, şi el va merge cu mine la Bucurescĭ şi va ruga pe Măria Sa Vodă să mĕ ĭerte; şi s' jură pe copiiĭ luĭ că se va ţine de vorbă In sfîrşit se apropia ĭarna. Iamandi nu înceta de a'mĭ scrie; şi cu jurămênt mĕ încredinţa că mĕ va scăpa; aşa dar mĕ hotărâiŭ ca să mĕ închin luĭ Iamandi; mĕ şi închinaiŭ. Iamandi mĕ întrebă de doĭ haĭducĭ vechĭ, dacă sciŭ unde sunt? Eŭ îĭ spuseiŭ că sunt în satul turcesc dă la Turnu-Măgurele; îmĭ zise : nu 'ĭ-om putea prinde Jiene, căcĭ aŭ banĭ mulţĭ; eŭ îĭ rĕspunseiŭ că pociŭ; şi 'mĭ dete vr'o 10 arnăuţĭ, şi plecaiŭ la Turnu-Măgurele; şi merseiŭ nóptea la casa unde era aceĭ doĭ haĭducĭ şi prinzêndu'ĭ le legaĭŭ gurile să nu strige; şi cu grabă fugirăm călărĭ din Măgurele; 'ĭ aduselŭ şi 'ĭ dedeiŭ în mâna luĭ Iamandi. Iamandi pusse să'ĭ căznéscă, ca să mărturiséscă banĭĭ ce aŭ; haĭducĭĭ ziceaŭ: că nu maĭ aŭ, 'ĭ-aŭ cheltuit toţĭ. Am vĕzut atuncĭ o cruzime a luĭ Iamandi, de care mĕ cutremur a o spune : aduse doĭ bolovanĭ de sare, puse pe unu cu piciórele pe bolovan şi cu cel-l-alt bolovan îĭ sdrobi piciórele, de i le făcu praf, când îşĭ dete şi sfîrşitul. Tot aseminea sfîrşit avu şi cel-l-alt. M'am căit fórte şi mĕ căesc şi astă-zĭ de fapta care am făcut-o. Plecaiŭ cu Iamandi împreună, şi venirăm la Bucurescĭ; în loc dar să mĕ ĭerte Caragea, mĕ trimisse la Ocna Telega cu poruncă să mĕ ţie în ocnă; mĕ dusseră şi mĕ băgară în ocnă; fraţiĭ meĭ ceĭ doĭ alergară pe la maĭ mulţĭ boerĭ ca să mĕ scape; dar tóte fuseră în zadar.—Veniră dar la ocnă, şi prin banĭ înduplecară pe Camăraşiĭ ocneĭ ca să mĕ scóţă din ocnă, şi să'mĭ orânduéscă doĭ arnăuţĭ de pază cu cheltuéla lor. Cămăraşiĭ îmĭ orânduiră pe arnăuţĭ, carĭ şedeaŭ cu mine, şi'mĭ deteră o odaĭă cu aşternut, unde mĕ culcam; şi un arnăut dormea la drépta mea şi altul la stînga, de mĕ păzia; începură apoĭ cămăraşiĭ să mĕ cheme la masă la eĭ; petreceam şi ziua şi séra până la o vreme, şi după aceea veneam de mĕ culcam în odaĭă între arnăuţĭ. Veni Crăciunul, şi petrecuiŭ carnavalul cu Cămăraşiĭ şi cu boernaşiĭ d'acolo pe la mesele lor, pînă la lăsata seculuĭ; toţĭ îmĭ luasseră credinţa. In séra de lăsata seculuĭ, petrecurăm bând şi mâncând, pînă nóptea; eŭ mĕ făceam că beaŭ, dar mĕ păzeam;—mĕ sculam dela masă, luam bucate şi vin şi mĕ duceam de dedeam Arnăuţilor, în cât Arnăuţiĭ se îmbătasseră; plecarăm dar să ne cul-

www.dacoromanica.ro

căm ; veniĭŭ la odaiă, făcêndu-mĕ că sunt beat ; mĕ trîntiĭŭ în pat îmbrăcat, şi cu tătarca pe mine, şi mĕ făculŭ că am adormit. Arnăuţiĭ se culcară şi eĭ, şi pe dată adormiră ; toţĭ în curtea ocneĭ dormeaŭ ; mĕ sculaiŭ şi 'mĭ aleseiŭ o pereche de pistóle de ale Arnăuţilor, ce eraŭ în cuiŭ puse ; încinseiŭ un sileaf şi'mĭ puseiŭ pistólele în brâŭ şi ĭataganul ; îmĭ luaiŭ şi o puşcă ; luaiŭ şi câte-va testele de fişicurĭ şi le puseiŭ prin buzunare ; eşiĭŭ din casă in curte ; şi eşiĭŭ din curte afară ; şi apucaiŭ drumul pe jos spre ţéra mea. Se făcusse ziuă bine ; mĕ depărtassem de ocnă destul ; în drum întâlnesc un popă călare pe un cal şarg ,un cal fórte bun ; popa se apropiă de mine şi-mĭ dete bună diminéţa ; eŭ îĭ mulţumiĭŭ ; mĕ întrebă popa «de ce mĕ duc pe jos ? îĭ rĕspunseiŭ : că dormind astă-nópte la cutare han, 'mĭ-aŭ murit calul şi mĕ duc pênă unde oĭŭ găsi la vre-un sat să-mĭ cumpĕr un cal. Popa 'mĭ zise : să-ţĭ vînz eŭ, boerule p'al meŭ . Prea bine, părinte ! dar dute să vĕz cum umblă . Popa se duse cât-va, şi se întórse înapoĭ ; îĭ ziseiŭ : părinte descalică, ca să încalic şi eŭ şi să vĕz cum umblă calul . Popa descălică, încălicaiŭ eŭ, — plecaiŭ şi mĕ depărtaiŭ de popa cam mult, popa strigă : boerule. întórcete ;» — Eŭ îĭ rĕspunseiŭ : mergĭ sănătos, părinte ! Şi-mĭ luaiŭ drumu». — Mergém ziua, şi nóptea rĕmâném la câte un sat, până ce ajunseiŭ şi trecuiŭ Oltul şi veniŭ la moşia nóstră, şi mĕ ascunseiŭ la unul dintr'aĭ meĭ. Strînseiŭ 2 cete de 24 aleşĭ cetaşĭ de aĭ meĭ ; toţĭ bine înarmaţĭ. şi trecuiŭ Oltul şi veniŭ de călcaiŭ ocna Telega ; — legaiŭ pe toţĭ din ocnă, sloboziiŭ burduful şi scosseiŭ pe toţĭ haĭducĭ din ocnă, şi plecaiŭ cu dênşiĭ pênă la un loc. Un haĭduc vestit ce-l zicea *Iabraş*, strânse şi el o cétă d'aĭ luĭ, plecînd împreună şi trecênd Olul ; ĭar ceĭ-l-alţĭ, scoşĭ din ocnă, se împrăştiară care încotro vĕzură cu ochiĭ. Iabraş şi cu mine ne făcurăm 2 cete de haĭducĭ şi împreună ne bătém cu poterile, în cât nu avea ce să ne facă ; în multe rênduri am bătut pe Cârc-Sĕrdar Iamandi. Iamandi începu se scrie luĭ Iabraş ca să se închine ; şi iară-şĭ cu jurământ ca să-l scape, şi să-l dea slobozenia ; Iabraş îmĭ arată scrisórea ; eŭ îĭ ziseiŭ : «nu te încrede luĭ Cârc-Sĕrdar, că este un tâlhar ; dar tóte poveţile mele fuseră zădarnice. După cât-va, Iabraş se închină cu céta, luĭ Iamandi ; atunci eŭ mĕ îngrijiĭŭ fórte tare ; căcĭ Iabraş îmĭ cunoştea tóte cotiturile ce le avém prin pădure ; fuseiŭ silit a-mĭ desface céta şi mĕ ascunseĭŭ la o gazdă a mea. Iamandi, vĕzênd că nu maĭ mĕ simţ nicăiriĭ, plecă cu Iabraş şi se duseră la Calafat ; traseră în gazdă la Cămărăşiĭ de sare, ce eraŭ acolo. Curtea Cămărăşieĭ era închisă cu gard şi acoperită cu mărăcinĭ. Intr'o zi, zise luĭ Iabraş : «am auzit Iabraşule, că ştiĭ să joĭ giret bine . El îĭ rĕspunse că ştie ; eşiră dară să jóce giret în curtea cămărăşieĭ. Arnăuţiĭ luĭ Iamandi eraŭ porunciţĭ de dênsul că, în jocul cu giretul, să-ĭ omóre pe toţĭ ; precum se şi făcu, zicênd că Iabraş cu céta luĭ a avut să fugă, şi d'aceia 'ĭ-a omorît ; dar maĭ mult 'ĭ-a omorît fiind că avéŭ baniĭ. Capul luĭ Iabraş şi mâna drépta, unde era fară un deget, le trimise la Bucureştĭ ; şi la puşcărie le înfipsese afară în curte la vederea tuturor, pe care le am vĕzut şi eŭ. Eŭ, precum am zis, mĕ ascunsessem ; auzind dar de mórtea luĭ Iabraş, de care mĕ temém, îmĭ strînseiŭ ceta şi eşiĭŭ iară-şĭ în haĭducie. In sfârşit, se apropia ĭarna ; şi desfiinţaiŭ céta, şi merseiŭ de mĕ ascunseĭŭ la o viă a nóstră, unde avém un ţigan vier fórte credincĭos. In fundul vieĭ, într'un şanţ, a dus vierul un lin de călcat strugurĭ, şi l'a pus cu faţa în jos. şi dedesupt mĭ-a aşternut fîn şi un covor, unde mĕ aşezam acolo de dormiam ; şi vierul 'mĭ aducea cele trebuincióse ale mâncărĭi. Am petrecut tótă ĭarna sub acel lin ; Iamandi tot-d'auna cu Arnăuţiĭ luĭ veni şi cercetă de mine ; mĕ căuta pe la vie prin pod ; dar acolo în şanţ nu mĕ găsia, fiind că şanţul era acoperit cu mărăcinĭ, şi linul nu se vedea Se lăsase sec de postul Paştelui. Iamandi vine în sat cu Arnăuţiĭ luĭ ; doĭ din Arnăuţĭ e urcă la vie, cercetéză pe vier, mĕ caută prin tóte părţile şi nu mĕ găseşte ; ninse e în séra de lăsatul seculuĭ ; vierul îmĭ tăiase în sĕptĕmâna mare o găină, mĭ-o gătı e şi mĭ-o adusese să mânânc ; — Arnăuţiĭ, ce mĕ căutaŭ, vĕd sângele próspĕt pe zăpadă ; întrébă pe vier : că ce sânge este ăla ? El le rĕspunde că o găină, vrînd să móră, a tăĭat'o. Arnăuţiĭ îl apucară, ca se spuie că unde este găina aşa tăĭată ? Vierul le zise : că

www.dacoromanica.ro

cine ştie ce s'a făcut. Atunci îl legară şi începură să-l căznéscă de mórte; vierul răbdă pe cît putu torturele ceĭ făcéu; dar în cele din urmă ne mai putênd, mĕ spuseră ior. In vremea acésta mai vénisseră vre-o 3—4 Arnăuţi la vie; şi cu toţi veniră de mĕ scósseră de unde şedém; şi legêndu-mĕ, cu mâinile din dărăt, îmi puseră tătarca pe d'asupra şi mĕ scobărîră în vale, aducându-mĕ la Cârc-Sĕrdar. Cârc-Serdar porunci de mĕ deslegă, şi mĕ băgă în hérre la picióre, şi-mi puse de mâini cătuşi; aduseră 2 căruc óre de poştie; într'o căruţă se puse un arnăut la spate, şi pe mine mĕ puse dinnainte cu faţa spre caĭ; şi în cé-l-altă intrară 2 Arnăuţi, şi m'aduseră la Bucureştĭ în Curte la Vodă Caragea, ce şedea în casele luĭ Grigorie Ghica Vodă, după podul Mogoşóiĭ; căcĭ palatul din délul Spiriĭ, în zilele luĭ Caragea, arsese. La pórta Curţiĭ era un şir de odăĭ unde şedéu Arnăuţiĭ luĭ Vodă; — acolo mĕ deteră jos, şi mĕ luară Arnăuţiĭ domneştĭ sub pază Fraţiĭ meĭ, auzind de prinderea mea, veniră la Bucureştĭ, şi prin banĭ umblaŭ să-mi scape viaţa; dar nu era cu putinţă. Atunci începură se mijlocéscă la o fată, ce era la Dómnă, ca să mĕ céră de bărbat(1). Fata priimi, veni şi se înţelesse cu mine îĭ făgăduiĭ că luându-mĕ de bărbat, îĭ jur că nu voiu mai pune mâna pe armă; fata merse şi îngenunchiă înaintea Dómneĭ şi se rugă că vrea să mĕ ĭea de bărbat, numaĭ să mĕ ĭerte. Dómna se înduplecă; şi până când să se facă tóte astea, Caragea mĕ osândi la spânzurătóre; mĕ şi dete pe mâna Armaşuluĭ al lĭ ca să mĕ ducă să mĕ spânzure. Dómna şi cu fata alergară la Vodă, ce era pe tron, de judeca pricinĭ, îngenunchiară pe treptele tronuluĭ şi-l rugară pe *Domnu* să mĕ ĭerte; Vodă le zise : «că este prea târziŭ ! póte că l'o fi şi spânzurat !» Dómna ceru un bilet de la Măria Sa, pe norocul feteĭ; Vodă scrisse ĭertarea luĭ pe hârtie, şi o dete Dómneĭ. Dómna chemă un Arnăut călare şi-l porunci ca în góna caluluĭ, cât va putea, să vie cu porunca; Arnăutul porni; şi din norocirea mea, pe când mĕ şi urcase pe scară cu ştrêngul de gât, se ivi arnăutu strigênd : Staţi !» Lumea ce venisse să mĕ vază, se dete la o parte; şi Arnautul ajunse şi dete porunca în mâna Armaşuluĭ; atunci mĕ dete jos după scară, 'mĭ luă ştrêngul de la gît şi mĕ dusseră ĭarăşi în Curtea Dómnéscă, unde preste două zile după ce mĕ spălaiĭŭ, mĕ curăţiŭ şi mĕ răseiŭ, îmbrăcaiŭ haĭne curate, ce-mĭ aduseseră fraţiĭ, şi mĕ înfăţişaiŭ înaintea luĭ Caragea. Caragea îmĭ zisse : «lasă-te de haĭducie, Jiene . Juraiŭ înaintea Mărieĭ-Sale că mâna pe arme nu voiŭ maĭ pune cât voiŭ trăi; când atunci mĕ îmbrăcă şi căftăni; şi mĕ logodi cu fata, şi mĕ şi cunună cu dênsa, făcêndu-mĭ şi nuntă boierésc; şi veniŭ acasă la mine cu fata, cu care trăiesc şi pênă astă-zĭ.

RESPLATA CE A LUAT CÂRC-SERDAR.

La 1821, când cu Zavera luĭ Ipsilant, intrasse şi Iamandi cu vre-o 200 de arnăuţĭ la Ipsilant. După sfărîmarea Zaverei de către Turcĭ, Iamandi se închissese în Mănăstirea Cozia, în drumul Căinenilor; dinaintea Manăstiriĭ este un şanţ adînc, prin care curg apele din munte în Olt; d'assupra caruĭ şanţ este un pod de lemn pe unde trec trăsurile. Iamandi stricasse podul şi se baricadase dincoa de şanţ şi se bătea cu Turcĭ. Arnăuţiĭ adusseseră două podurĭ umblătóre după Olt, şi le legasseră din dosul Mănăstiriĭ; şi Turcĭ nu puteaŭ să-ĭ facă nimic, dar fiind-că se strînseseră Turcĭ mulţĭ, sătenĭĭ ne maĭ putând suferi greutatea Turcilor, luară o sumă de Turcĭ şi-ĭ trecură peste munţĭ pe potecele ce le cunoşteŭ eĭ, şi apucară pe Arnăuţĭ pe de tóte părţile; atunci arnăuţiĭ, o sémă dintr'înşiĭ, intrară în acele 2 podurĭ şi trecură Oltul de ceal-altă parte. Unul din podurĭ fiind încărcat cu maĭ mulţĭ arnăuţĭ, se confundă în apă, din care mulţĭ s'aŭ înecat; ĭar alţiĭ aŭ scăpat; şi luând drumu aŭ trecut în Sibiŭ. Iamandi s'a ţinut închis în Mănăstire câte-va zile, dar în cele din urmă a trebuit

(1 In vremea aceea era o lege că dacă o fată cerea de bărbat vr'un flăcău care să fi fost cât de vinovat, îl erta şi-l şi însura cu dênsa.

www.dacoromanica.ro

să se supuie pentru-că isprăvise cele trebuincióse de hrană. Iamandi era cu nevasta şi cu 2 băieţi, unul de 12 anï şi altul ca de 14; şi puindu-l Turcï într'o căruţă braşovenéscă, l'aŭ trimis în Bucureştï la Kehaïa-beï; şi din Bucureştï Kehaïa-beï, l'a trimes la Mehem t-Paşa de la Silistra. Paşa pe Iamandi l'aŭ pornit la Ţarigrad, unde acolo l'aŭ şi spânzurat; pe nevasta luï, Paşa de la Silistra a trecut o parte la Călăraşï şi l'a dat drumul în ţéră; pe băieţï l'a oprit la Paşa cu gând ca ă i turcé că. Când mergea Paşa de e închina, i luă lângă dênsul de făcea şi eï assemen a. Paşa maï avea lângă dênsul un băïat de Sêrb, tot de vêrsta lor. Băieţiï luï Iamandi se fătuiră se omóre pe Paşa, când se închina; se pregătï eră de trebuincióle arme şi vréŭ să trécă în partita lor şi pe băïatul de Sêrb; însă Sêrbul merse de-l spuse la Paşa. Paşa căutându-le în odaiă, descoperi armele cu care se pregă iseiă, l'a dat pe mâna Turcilor, şi în piaţa Silistreï le aŭ tăïat capetele la amândoï. A t fel de s ârş t a luat familia luï Cârc-Serdar Iamandi

---

DESCRIEREA BISERICEI TREI-IERARHI DIN IAŞI

DE

Paul din Aleppo

Archidiaconul Paul din Aleppo însoţise pe Macarie patriarchul din Antiohia în călătoria sa la Moscva, prin România şi Moldova; şi apoï a descris în limba arabă această călătorie, care s'a făcut între 1650 1660.

Textul arab a fost tradus în englezeşte şi publicat de *Belfour* sub titlul : *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch. London, 1836.*

Din această traducere a reprodus d nu Hăsdeŭ parte din cele privitoare la *Moldova şi Ţara Românească* (Archiva istorică I, 2. pag. 59 111).

Belfour, traducătorul englez a lăsat însă netradusă descrierea mănăstireï Treï-Ierarhï din Iaşï, pe care o comunică în limba arabă. Terminologia tehnică maï cu sémă acea a obiectelor şi ritualuluï bisericesc. care este greco-arabă, face o atare traducere foarte dificilă. Intr'o notă (Arch. ist. l. c. p 68) ne-o făgăduieşte d. Hăsdeŭ, zicând : «Noï o vom reproduce aparte cu o traducţiune directă din limba arabă Acea traducere însă n'a apărut; de aceea am încercat-o noï, ajutaţiï fiind de amicul nostru Dr. S. Fränkel docent la Universitatea din Breslaŭ. Nu pretindem a fi deslușit cu totul textul arab, dar descrierea frumuseţeï Bisericeï Treï-Ierarhï reese destul de b ne, chïar până în detaliele eï.

Descrierea aceasta maï are şi un interes particular de actualitate, de oare-ce acea biserică se restaurează acuma după forma eï antică.

Traducerea după textul original arab

«Iar ceea ce privesce biserica cea sfântă, ea se află în mijlocul mănăstireï, p te tot făcută de pétră cioplită şi pe din afară este cu totul împodobită cu deo ebită măestrie, care întrece tótă înţelepciunea; nu sunt lucrurï plane ci numaï cioplite. Dedesubtul coronamentuluï este biserica încinsă cu două brâne negre de piatră, cioplite asemenea. Bi erica are două turle înalte; intrarea la dên a e te prin două porţï, una spre sud, alta spre nord, după obiceiul bisericelor lor. De asupra fiecăreï porţï este câte o feréstră înaltă cu zăbrele şi în zidul de pre apus unt alte două ferestre cu zăbrele, şi întocmaï ca cele d'întâiŭ. Acésta este o arcadă) boltă încrucişată, şi în vîrful eï se află chipul Trinităţiï. Peste pórta bisericeï, care e te în spre ap is, este imaginea celeï din urmă judecăţï, maï frumósă decât precum o am vězut'o la Fasiludi (Vasluï) şi Turcï zugrăviţï după chipul lor cu turbanele şi cu ceal-

www.dacoromanica.ro

malele lor; apoĭ pe cele-l-alte zidurĭ sunt imaginĭ de ómenĭ şi de tóte creaturile lumeĭ, începênd dela om până la animal şi féră sĕlbatică şi pasĕre şi pomĭ şi plante; tot lucrurĭ carĭ îţĭ luaŭ vederile. Apoĭ mulţumesc luĭ D-zeŭ în sfinţenia luĭ, cu tobe şi psaltire, şi tinerĭ şi fete şi mulţĭ ómenĭ; şi musicanţiĭ staŭ după orînduĭala lor; apoĭ *abisişarĭ (?)* şi domnĭ (boierĭ) şi cazĭ (judecătorĭ) după rangul lor, totul făcut de aur şi lazur. După aceea intri în biserică prin pórta despre apus şi deasupra se află imaginea celor Treĭ-patriarhĭ; pórta este jur împrejur cĭoplită cu mare măestrie, prin pórta acésta intri în «nartix»; în zidurile acestuĭa se aflu firide (nişe), unde sunt mormintele copiilor beĭuluĭ şi a femeeĭ sale «Domna» celeĭ d'âutâi. Pe aceste morminte sânt multe covoare de mătase şi de serasir, şi de asupra lor atârnă candele de argint ce ard zioa şi noaptea şi sfeşnicĭ cu lumînărĭ de ceară. Aci sânt patru ferestre cu gratiĭ, câte doue într'un pĕrete; şi imaginea beĭuluĭ şi a nevesteĭ sale «Domna celeĭ moarte, de care am pomenit maĭ sus, căcĭ ea murise încă cât trăĭa el; apoĭ ceĭ treĭ copiiĭ morţĭ unu după altu, în haĭne frumoase şi pe calpacurile lor era câte-o dungă de samur.

Spre apus de acela ce ese din poartă se află pe zidul bisericeĭ, efigia bisericeĭ în mâna beĭuluĭ, şi pe dânsa sânt zugrăviţĭ ceĭ treĭ patriarhĭ; el o presentă Mântuitoruluĭ, care 'l bine-cuvintează şi în jurul luĭ staŭ apostoliĭ şi îngeriĭ. De bolta acestuĭ «nartix» atârnă un *tarianhas? (trianhas?)* asemenea dăruit (1). Aci sânt multe imagine minunat lucrate.

De acolo ajungĭ la chor, între douĭ stâlpĭ tarĭ, cĭopliţĭ în formă de arborĭ verzĭ de fistichĭ, cĭopliţĭ din plătră verde, prin care sânt vine de aur de jos până sus. Tronul beĭuluĭ se află în dosul stâlpuluĭ celuĭ d'âutâiu întors către resărit, după obiceĭŭ, cu scărĭ la tron, şi cu o cupolă. Tronul e acoperit cu plăcĭ de aur minunat săpate. Interiorul luĭ este căptuşit peste tot cu roşiu şi scara şi podeala este acoperită cu postav roşiu. In înălţimea cupoleĭ se află o cruce, peste care este un trandafir cu totul de aur, minunat lucrat.

Şi în drépta tronuluĭ pomenit, în zidul despre sud, este o cupolă mare, aĭ căreĭ stâlpĭ de marmură albă sânt minunat cĭopliţĭ; te suĭ pe scărĭ asemenea de marmură albă; şi în mijlocul eĭ stă un coşciug pe dinafară şi pe dinăuntru (căptuşit) cu roşiu şi bătut cu cuĭe de argint, avênd asemenea un lacăt minunat, pe care n'-l deschiseră, şi noĭ ne-am închinat şi am primit bine-cuvântarea dela móştele Sf. Paraschive bulgare celeĭ noĭ; pe care pusese el (adică beĭul) de o aduseră din Constantinopole dela biserica patriarchală, de la cămara Sfinţilor înaintea cărora ne închinaserăm precum am povestit (pag. 19). Şi ea este că parcă ar fi în viaţă, învelită în covoare şi mătase şi alte de felul acesta; peste dânsa atârnă candele de argint şi de aur şi ard ziua şi noaptea. Pe zidul bolteĭ e zugrăvită munca eĭ şi cum s'a pristăvit şi cum au adus'o Turcĭi pân'acolo, un lucru minunat; căcĭ când au adus'o episcopiĭ a fost cu dânşiĭ şi un capigibaşi pentru ca să mărească fala şi să devie maĭ strălucită printr'aceasta.

Chorul este întocmaĭ ca Chorul din biserica «Doamna» (2). Intrarea are asemenea douĕ arcade, una către sud, alta către nord, şi jeţurile sânt făcute de lemn de chiparos şi de abanos, un lucru ţarigrădean, strungărite şi săpate; şi jeţurile episcopilor staŭ în frunte. In fie-care chor se află câte o strană? (*Kirait.* κυριευτής?) împodobite cu fildeş şi abanos şi alte de felul acesta; o desfătare pentru aceĭ ce-ĭ privesc; sânt acoperite cu postav roşiu. Ear ceea ce privesce cupola choruluĭ, ea este foarte înaltă, pe tavan e imaginea Mântuitoruluĭ — bine-cuvântat să fie!

Cupolele acesteĭ bisericĭ sânt foarte înalte, şi atârnă într'ânsele un «polieleŭ» mare lung de şase-spre-zece coţĭ, poleit peste tot cu argint un lucru care îţĭ ĭa mintea; şi

(1) Textul arab este aci obscur.

(2) Mănăstirea Maĭcĭĭ Domnuluĭ zidită de către „Doamna" e pomenită în cap. 8 p. 55.

www.dacoromanica.ro

واما الكنيسة المقدسة فهى فى وسط الدير من حجر منحوت جيعها وخارجها جيعها مفقوش بافانيين الصناعة صنايع بتحير العقول واما بها قط اصبع الا وهو منقوش ومزنره من تحت الرفراف بزناران حجر اسود منقوش ايضا وهى بقبتان عاليتان ثم تدخل اليها من بابان حسب عادة كنايسهم قبلى وشمالى وفوق كل باب شباك عالى جدا ضيق وفى الحايط الغربى هاهنا شباكان اخرى بقمارى مثلهم وهذا المكان فهو قبو مصلب وفى اعلاه صورة الثالوث وفوق باب الكنيسة الغربى صورة المدينة احسن من التى نظرناها فى قاسيلودى والترك بجوقهم واصوافهم المشكلة وعمايمهم وكلاهتهم ثم فى بقية الحيطان صورة باصا بنوبى وجيع مخلوقات العالم باسرها من الناس الى البهايم والوحوش والطيور والاشجار والنباتات جميعها شى بيدهل الناظرين ثم سبحوا الله فى قديسيه والطبول والزبور والاحداث والعذارى وجيع بنى البشر وارباب الملاهى براتبهم ثم ابيسيشارى والعذارى والملوك والقضاة بمراتبهم الجميع بذهب ولازورد ثم يتدخل من باب الكنيسة الغربى وفوقه مصور الثلاث بطاركه وهو باب محدد منقوش بافانيين الصناعة ومنه الى النرتكس وفى حيطانه قناطر فيهم قبور اولاد البيك وحرمته الضومنا الاولية وعليهم من الستور الديباج والصراصر شى كثير وفوقهم قناديل فضة مسبولة تقد ليلاً ونهارًا مع شماعدين وشمع وهاهنا اربعة شبابيك بقمارى كل اثنان فى حايط وصورة البيك والضومنا المتوفية المذكورة لانها قبل ما تمت عمرها ثم ثلاث اولاد المتوفيين على روس بعضهم بعض بالثياب الحسنة وفى قلابقهم السمور صرنجات على شمال الخارج من الباب فى الحايط والكنيسة فى يد البيك مصور عليها الثلاثه بطاركة يناولها للمسيح وهو يبارك عليه ومليكته ورسله حوله ومعلق فى قبة هذا النرتكس العلية تريا نحاس كبيرة جدا متحفة وفى هذا المكان من غرايب الصور والعجايب شى غرايب عملت بجهدى ما امكنى حصرهم ثم تدخل الى الخورس من بين عاموديين ركيزتين مثمنات مدهونات باخضر فستقى منقوش لا يفرق من حجر الاخضر وبينهم عروق ذهب من تحت لفوق وكرسى البيك فى قفاء الركيزة الواحدة متوجه للمشرق كالعادة بدرج عالى وقبة وجيعه ورق ذهب عجيب الصناعة وداخله جيعه مخمل احمر واما الدرج وارضه فمجلل بجوخ احمر وفى اعلا قبته صليبا فوقه نسريين عجيب لا يفرق من صياغه الذهب وعلى يمين الكرسى المذكور فى الحايط القبلى قنطرة عظيمة وعواميدها رخام ابيض منقوش بافانيين الصناعة تطلع اليها بدرج رخام ابيض ايضا وفى وسطها موضوع صندوق داخله وخارجه مخمل احمر بمسامير فضه وقفل عجيب فتحوه لنا فسجدنا وتباركنا من جسد القديسة باراسكافى الا البلغاريه الحديثة التى كان ارسل احضرها من القسطنطينيه من كنيسة البطركخانة التى فيها اجساد القديسات التى كنا تباركنا منهم كما ذكرنا واوفا من البطركية اكثر من مائتين ثلثمائة الف ليصلح احوالهم فلم يمكن وهى كانها بالحياة مجللة بالستورة والديباج وغير ذلك ومعلق فوقها قناديل فضة وذهب توقد ليلاً ونهارًا وفى حايط القنطرة مصور عذابها وحيث دفنوها وكيف احضروها الترك الى عنده شى متحف لان لما جابوها روسا الكهنة عين معهم فابيته لزيادة الشرف وليتفاخر بذلك واما الخورس فهو مثل خورس كنيسة دير

Descrierea Bisericei Tri-Sfetite de Paul de Aleppo.
(Textul Arab)

www.dacoromanica.ro

الصومنا داخل في حنيتين دايرتين قبلية وشمالية والكراسي متحفات من سرو وابنوس سخل القسطنطينية محروطات مخرمات
وكرسمات روسا الكهنة في الراس وفي كل خورص قرايه مطعمات عظم وابنوس وغير ذلك نزهة الناظرين مجللات بجوخ احمر واما
قبة الخورص فعاليه جدا مصور في اعلاها المسيح يبارك وقبب هذه الكنيسة مشوقات عاليات ومعلق بولبا لاون
كبير ستة عشر قطعه عدد جميعه فضه مطلى ولكن تبخاريم وصناعة تحير العقول وداخله واحد اخر صفة قبة بقناطر وفي
حايط كل خورص شباكان بقماري وقدام ابواب الهياكل اربعة شماعديين نحاس اصفر مفردين في نقشهم وتكوينهم ثم اثنين
اخرى فضة كبار وكذلك الشبلى اربع طبقات عجيب جدا ما له مثيل واما ايقونة السيد والسيدة وايقونة الثلاث
بطاركه وايقونة مار نقولا فهم مصكوفيات فضه وذهب واما الهيكل فهو في غاية الحسن واللطافة وداير الحنية قناطر
مخلعات في بعضها بعض للزينة جميعهم ورق ذهب وصدرها في ثلاث شبابيك كبار بقماري والعواميد التي حولهم
بورق ذهب ايضا وفي علو الحنية ايقونة السيدة واما الصور والايقونات التي داخل الهيكل وخارجه على الحيطان بورق
الذهب واللازورد وحسنهم فلا يمكن ان يحصيهم احدا وقدام باب الهيكل قنديل فضة كبير جدا وجملة القول ان لا
في بلاد البغضان ولا الفلاخ ولا القرق كنيسة تشبه هذه الكنيسة اصلا ولا نقوشاتها ولا حسنها لانها تدهل
عقل الداخل اليها عمرها الله الى دهر الداهرين امين ٥

www.dacoromanica.ro

în interiorul lui este legat un fel de pavilion. In zidul fie-căruĭ chor sânt ferestre cu zăbrele.

Inaintea tâmpleĭ bisericeĭ sânt patru sfeşnice de aramă, diferite prin aspectul şi prin forma lor; apoĭ alte douĕ marĭ de argint. Astfel (de argint?) este şi «Simbolul» compus din patru păturĭ, lucru minunat, fără seamăn Şi icoana Domnuluĭ şi a Maĭceĭ Domnuluĭ şi icoana celor treĭ patriarchĭ şi icoana Sf. Nicolae, turnate de aur şi de argint.

Sanctuarul (altarul?) este de o frumuseţe şi de o eleganţă extraordinară, şi arcadele cupoleĭ sânt diferite unele de altele şi acoperite cu plăcĭ de aur şi de argint; în faţă are treĭ ferestre cu gratiĭ şi stâlpĭ acoperiţĭ asemenea cu aur. Pe tavanul cupoleĭ este imaginea Maĭceĭ Preciste. Icoanele, care se află în interiorul Sanctuaruluĭ şi pe zidurile luĭ sânt lucrate cu aur şi cu lazur şi nu se pot numĕra. Inaintea porţiĭ Sanctuaruluĭ este o candelă mare de argint.

In genere se póte zice, că nicĭ în Moldova nicĭ în Valachia nicĭ în Ţara Cazacilor nu maĭ există o biserică ce i s'ar putea potrivi atât în ceea ce priveşte zugrăvirile (pictura) cât şi în ceea ce priveşte frumuseţea eĭ arhitectonică), aşa încât apucă mintea de mirare. Să o ţie D-zeŭ în veciĭ vecilor. Amin. (1)

Tradus din limba arabă de **Dr. M. Gaster.**

MISCELE

DATINILE LA NUNŢĬ ALE POPORULUI ROMĂN DIN MACEDONIA.

In călătoria ce am făcut în Macedonia în vara anuluĭ 1882, m'am interesat între altele şi de a cerceta obiceĭurile pe care Românĭĭ din acéstă ţară le pun în practică la deosebitele întêmplărĭ marĭ ale vieţeĭ, din care espunem de o cam dată pe acele privitóre la nunţĭ.

Cele maĭ multe din obiceĭurile ce le voiŭ descrie le-am vĕzut la o nuntă din comuna Cruşova (2) la care am fost invitat, şi am petrecut tot timpul, altele le-am aflat din convorbirile avute cu femeĭ bătrîne, cunoscute ca cele maĭ credincióse păstrătóre ale obiceĭurilor străbune.

Se înţĕlege că obiceĭurile, arătate în acéstă scriere, formézĕ numaĭ o mică parte din numerósele datinĭ ce se observă la nunţile din acele locurĭ.

La Românĭĭ din Macedonia nu e hotărît la ce vîrstă trebue ca părinţiĭ să-'şĭ logodéscă fiiĭ lor; s'a vĕzut multe familiĭ logodindu-şĭ copiiĭ încă din fașă.

De la vêrsta de 12 anĭ fetele se pot mărita, iar flăcăiĭ de la 18 anĭ.

In Pind este obiceĭul ca fetele să nu se mărite până ce nu împlinesc 20 anĭ.

Părinţiĭ atât aĭ feteĭ cât şi aĭ flăcăuluĭ hotărăsc logodna, cu cine vroesc eĭ, fără a întreba vre o-dată pe fiiĭ saŭ fiícele lor dacă consimt şi eĭ; de multe orĭ ceĭ logodiţĭ nu se vĕd decât în zioa cununieĭ, fiind-că nu cutézĕ a se opune voinţeĭ părinţilor.

Logodna se face în modul următor: părinţiĭ flăcăuluĭ trimet la părinţiĭ feteĭ unul

(1) Veḑi textul arab reprodus pe tab. 11.

(2) In acea comună am fost în gazdă la d. Cionescu, profesor la scóla română de acolo, care m'a priimit cu multă dragoste.

www.dacoromanica.ro

saŭ maĭ mulţĭ peţitorĭ care *daŭ semnul*, adică, duc un inel legat cu o cordea (panglică) vînătă saŭ alică (roşie), şi maĭ multe monezĭ de aur.

După ce părinţiĭ flăcăuluĭ şi aĭ feteĭ s'aŭ înţeles între eĭ a se face logodna, urméză schimbarea inelelor, care se face numaĭ între părinţĭ, fără ca viitoriĭ soţĭ să ĭa parte la acéstă ceremonie.

In timpul când se face schimbarea inelelor, se dă cu puşca la casa logodniculuĭ, ĭar de la casa logodniceĭ se împuşcă asemenea ca semn de rĕspuns.

In genere logodnele se fac séra, şi ceĭ invitaţĭ se duc şi se întorc cu torţe aprinse, fiind însoţiţĭ de multe orĭ şi de ghifţĭ (1) (lăutarĭ) urând fie-care unul după altul: *să banéză, să încherdisască şi nă óra tră eta* — să trăĭască, să se folosască, şi acéstă logodnă să fie o-dată pentru tótă viaţa.

Câte o-dată, însă fórte rar, óspeţiĭ rog pe părinţiĭ feteĭ ca să le-o arăte, când atuncĭ *îĭ fac méstere*, adică îĭ daŭ fie-care câte un ban de aur, saŭ alte darurĭ femeeştĭ, inele, cerceĭ, ĭar ea spre mulţămită sărută mâna la toţĭ, fie bărbaţĭ, fie femeĭ.

In Pind pe lângă acestea maĭ este obiceĭul să se aducă la casa logodniciĭ o pede (lipie) mare, înfrumuseţată cu deosebite desemnurĭ încrustate făcute în aluat cu vêrful cuţituluĭ maĭ înainte de a se pune la copt, precum şi un *pagùr* (2) cu rachiŭ, avênd legat de el maĭ multe mahmudele (3); pedéoa se înveleşte într'un şervet şi se pune pe capul uneĭ fete care intră în ogradă cu ea, după aceĭa se aduce şi din partea logodniceĭ asemenea un pagùr cu rachiŭ, şi amestecându-se apoĭ rachiul adus de la logodnică cu acel adus de logodnic, se cinstesc óspeţiĭ şi se pun la masă, şi după ospătare uréză cu toţiĭ: *să banéză*.

După un timp óre-care se fac schimburĭ de darurĭ reciproc, între familia logodniculuĭ şi a logodniceĭ; acele darurĭ constaŭ din cămăşĭ, colţunĭ, batiste şi alte lucrurĭ, maĭ cu sémă relative la îmbrăcăminte.

In genere nicĭ o-dată nu se cercetéză ce zestre are fata; maĭ mult încă, în multe comune, precum în comuna Cruşova şi altele, este oprit prin o disposiţiune comunală a se cere vre-o zestre de la părinţiĭ feteĭ.

Fata o-dată logodită trebue să facă tóte chipurile ca să nu vadă nicĭ să se întêlnéscă cu logodnicul eĭ, şi dacă din întêmplare îl zăreşte, atuncĭ plécă ochiĭ în pămênt şi nu se uĭtă la dînsul.

Nunta se face tot-d'auna Duminica; pregătirile încep cu treĭ zile înainte; aşa Joĭ de diminéţă se strîng fetele şi nevestele şi curăţă grîul şi orezul, şi se trimete maĭ mulţĭ băeţĭ cu căldăruşe să care apă de la treĭ cişmele cu care are a se plămădi pânea. —Vinerĭ se trimete din partea logodniculuĭ caĭ la pădure ca să aducă lemne şi douĕ crengĭ marĭ, din care una se pune pe ogégul caseĭ logodniceĭ, şi alta pe ogégul caseĭ logodniculuĭ, şi celor ce le-aŭ adus li se dă bacşişĭ; lemnele aduse servesc pentru a se cóce pânea, şi a se face bucatele pentru nuntă. Tot Vinerĭ spre séră se frămêntă aluatul, când femeile cu tóte în cor şi în unison cântă cântecul următor:

Nu va dada s'mi marită,
Ma-ñi (4) ziçe că escu ñica,
ñica, ñica ca perdică.
Scólă dado s'mi marită,
Nu escu fétă de nouă ani,
Di nouă anĭ calcai tu ḑaçe,
Ma ñica, nă óră dadă nu mi façe.

Nu vrea mama să mĕ mărit,
Ci îmĭ zice că sunt mică,
Mică, mică ca potîrnichea
Scólă mamă şi mĕ mărită,
Nu sunt fată de nouă anĭ,
De nouă anĭ călcaĭ pe zece,
Dar mică, încă o-dată mama nu mĕ naşte

(1) Egipţienĭ, adică ţiganĭ.
(2) Ulcior de metal.
3) Monezĭ de aur turceştĭ.
(4) ñ se citeşte ca *gn* francez şi *ç*. ca *ţ*.

www.dacoromanica.ro

Sâmbăta se cóce pânea tótă zioa, şi se pregătesc şi cărnurile spre ospătare, iar séra se strîng némurile atât la casa logodnicii, cât şi la a logodniculuĭ, după ce maĭ întêiŭ aŭ fost poftiţi cu teşcherele (răvaşe), şi se veselesc, bênd, mâncând şi cântând din gură, apoĭ încep şi lăutariĭ, şi în sunetul musicei danţézĕ tótă nóptea.

În unele comune din Pind este obiceĭul, ca începêndu-se petrecerea, fetele să se retragă într'o cameră, şi să *pună ucnaoa* mireseĭ, adecă, să 'ĭ văpséscă părul cu un fel de praf numit *ucna*, care 'ĭ dă o colóre galbenă; unele îşĭ maĭ văpsesc tot atuncĭ unghiile, făcêndu-le roşiĭ, şi sprîncenile cu *mezi* (1) făcêndu-le negre.

Tot Sâmbătă séra maĭ este obiceĭul ca să se trimită din partea mireseĭ doĭ băeţi cu un *bilbil* (ulcĭor) cu vin la lăutariĭ, învitându-ĭ ca să însoţéscă pe mirésă cu cântece când se va duce la fântână să ĭa apă. Apoĭ mirésa cu acea apă, îşĭ spală părul, faţa şi mânile.

Duminecă diminéţa se duce la casa mireluĭ *paea* (zestrea mireseĭ care se compune din câte-va perîne, chilimurĭ, velinţi şi o ladă mare plină cu albiturĭ şi alte obĭecte casnice, care tóte aceste se încarcă pe unul saŭ maĭ mulţi caĭ, apoĭ d'asupra lor se pune douĭ băeţi micĭ care merg până la casa mireluĭ; acolo îĭ scobóră dându-li-se câte un bacşişĭ.

Inainte de a se duce mirele la cununie vine bărbierul de-l lă, când atuncĭ se adună maĭ multe fete şi neveste, şi cântă în unison cântecul ce urmézĕ:

Lăñi mi si spélăñî mi,
La şiopotlu di tru cheare,
Lañi mi şi doaule braţă,
Ş-luai s ñi arucaĭ tru faţa,
Si-ñi vezui un gione mavromat
Cu nel de asîme curat.
— Gione, a bre gione
Multu-ñi te alavdară.
Prot hriscu eşiĭ în hóră
Va să 'ţi daŭ un pără de asîme
Să pórtă 'nvésta di guşe.

Lă-mĕ şi spală-mĕ
La şopotu de la apus,
Spală-mĭ şi cele două braţe,
Şi luăĭ şi-mĭ aruncaĭ pe faţă,
Şi-mi vĕzuĭ un voĭnic cu ochiĭ negri,
Cu inel de argint curat.
Voĭnice bre voĭnice,
Mult mi te lăudară,
Cel întêiŭ argintar eşiĭ în sat,
Am să-ţĭ daŭ un ban de argint
Să pórte nevasta la gît.

Dupĕ ce bărbierul a lăut pe mire, începe să-l bărbiérască, când atuncĭ fetele şi nevestele îĭ cântă împrejurul luĭ *cântecul de sursire*, adecă de ras, care este aşa:

Ghine ne viñie birberlu
Tra să ni sursasca grambelu.
Tine birber, asi ñi bănezĭ
S'ñil a dari muşat, muşat,
Ti la nun şi ti la fartat,
Şi tră la 'nvèstă *ma* muşat.
Ia-ñi mutriţi'lu pe sufrundéle
S-pare ca çerlu cu stéle.
Ia-ñi mutriţi'lu de pe frunte,
Calothie de-a luĭ parinte.
Ia-ñi mutriţi'lu de pe nare,
Calothie de care'l are.
Ia-ñi mutriţi'lu de pe dinţĭ,
Calothie de açelĭ părinţĭ.
Ia-ñi mutriţi'lu de pe guşa
S-pare bilbil (2) cu mănuşa.
Ia-ñi mutriţi'lu de pe chept,
S-pare ca un bilbil alept
Ia-ñi mutriţi'lu de pe brîn
S-pare ca callu cu frîn.

Bine ne vine bărbierul
Ca să ne radă gmerile (mirele).
Tu barbier aşa să 'mĭ trăeştĭ
Să mi-l facĭ frumos, frumos,
Pentru nun şi pentru fârtat,
Şi pentru neva tă, (mirésă maĭ frumos
Ia privitimi-l la sprincene,
Se pare ca cerlu cu stele.
Ia priviţimi-l la frunte,
Ferice de-al luĭ părinte.
Ia priviţimi-l la nas,
Ferice de cine 'l are.
Ia priviţimi-l la dinţĭ,
Ferice de aceĭ părinţĭ.
Ia priviţimi-l la gît,
Se pare ulcĭor cu tórtă.
Ia priviţimi-l la pept
Se pare privighetóre alésă.
Ia priviţimi-l la brîŭ,
Se pare ca un cal cu frîŭ.

(1) Sĕmânţa unuĭ arbore ce face fructe marĭ ca alunele.
(2) Se maĭ numeşte şi privighetóre.

www.dacoromanica.ro

După aceĭa cântă şi lăutariĭ acest cântec, a căruĭ melodie am pus'o pe note; ĭat'o :

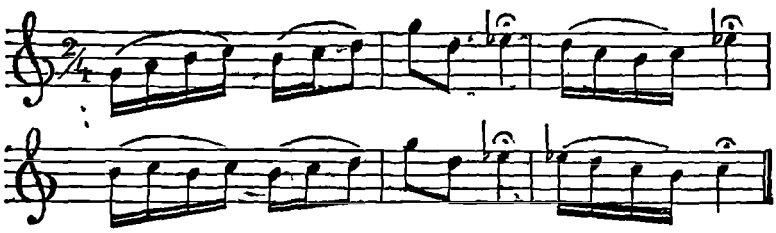

După ce bărbierul a sfârşit de ras pe mire se întórce către el şi-ĭ cântă acest cântec :

Ţie muma ţi-e muşată
Ca lucéferlu diminéţa,
Si aşi lumbriséste faţa,
Tistimele chindisită
La tine ñi-avem în chisită,
Doile în cale ne-adunăm.
Façĭ stră cale s'nu crăpăm.
Scóte punga di-ñi ţ'u mésce
Un caragros cu manuşa,
Si'l pórta 'nvésta di guşa
— Niçĭ 'l voiu, niçi 'l lăesc
Si bag vula şi'l vulusescu,

Ţie muma îţĭ este frumósă
Ca lucéferul diminéţa,
Si aşa străluceste faţa
Ca naframa împodobită.
La tine pornisem
Amêndoĭ în cale ne-am întălnit.
Te abate din cale să nu murim.
Scóte punga şi fă un dar.
Un caragros cu veriguţă
Să'l pórte mirésa la gît.
— Nicĭ îl vréŭ nicĭ îl despreţuesc,
Îĭ pun pecetea şi'l pecetluesc.

După ce mirele s'a gătit frumos îmbrăcându-se cu haĭnele cele maĭ alese (1), trimete la casa mireseĭ treĭ sehădiarĭ (solĭ) cu o ploscă cu vin, ca să dee de ştire că vine mirele, şi ajungênd acolo, béŭ din ploscă şi uréză zicênd : *sa banéză, s'ăncherdisască si turnată la casele vóstre si la feciorli si fétele, se hărséscă de inimă si la schunchile a teĭ feciorli si féte, se vă hărsiţĭ după inimă vóstră»*, adică: să trăéscă, să se foloséscă, să vie rîndul şi la casele vóstre şi la fecioriĭ şi fetele vóstre, să se bucure din inimă, şi la scumpiĭ tĕĭ feciorĭ şi fete se vă bucuraţĭ după inima vóstră. După aceea li se dă câte o *mandilă* (naframă) şi se întorc de grabă la casa mireluĭ; acolo se cântă sócreĭ mireseĭ cântecul următor :

Eşi sócră s'astépta nora,
Noră ta cu hiliulu al teŭ.
Ghine viñie ghirachina
Si casa 'mplină de fărina,
De fărină şi de luñină.

Eşĭ sócră şi aştéptă nora,
Nora ta cu fiul tĕŭ.
Bine vine lebăda,
Şi casa ne umple de făină,
De făină şi de lumină.

Apoĭ sócra cântă :

Depune 'nvésta, depune,
— Nu depun, nu'ñi depun,
Că ñi caftu ce ñi tacsişi.

Scobóră mirésă, scobóră,
— Nu mĕ daŭ jos, nu mĕ daŭ,
Căcĭ cer ce mi-aĭ promis.

După aceĭa nuntaşiĭ impreună cu mirele, merg călărĭ la casa mireseĭ ca s'o ĭa, avênd cu eĭ puştĭ şi pistóle precum şi o *flambura* (stég), în vîrful căreĭa se pune o

(1) Costumul naţional al Românilor din Macedonia se compune din : *gemadane* saŭ *ilecă*, de postav alb saŭ vînăt, *căndusa* cu găitane albe, *dulumă* cu găitane albe, *sarică* négră orĭ albă de lână cu miţe pe pinăuntru ; *talagan*, un feliŭ de manta de lână négră cu mânicĭ lungĭ necusute, şi cu glugă ; *tambarea* de lână căprină, un soiŭ de manta cenuşie orĭ négră cu ciorĭ (şiret) alb împrejur.

www.dacoromanica.ro

cruce de lemn, în ale căreĭ estremităţĭ se înfipge treĭ mere; apropiindu se de casa mireseĭ, încep a da din puşte şi pistóle, apoĭ vine mirésa în faţa nuntaşilor gătită frumos, îmbrăcată cu treĭ fustane, una maĭ scurtă decât alta câte cu treĭ degete, pentru ca să se pótă vedea marginile lor de jos, pe spete cu o scurteĭcă de postav cusută cu fir saŭ mătasă, după puterea eĭ, pe cap cu telie (petélă) albă şi maĭ rare orĭ galbenă. dar tot-déuna faţa mireseĭ e acoperită cu un sovon (văl) alb transparent; după aceĭa se face ceremonia turteĭ, adecă douĕ femeĭ ţin d'asupra capuluĭ mireseĭ *căniscul*, adică o turtă mare de aluat, şi o altă femee din dărăpt, ţine o garafă cu vin, şi scoborîndu-se mirésa în ogradă, la scărĭ i se aşterne un cĭarşaf alb, pe care ea calcă, în semn de nevinovăţiă, şi că nu va fi pătată în tótă viaţa eĭ casnică.

Cu venirea mireluĭ la casa mireseĭ, se cântă maĭ multe cântece, din care dăm aci următórele :

Dado, le, çe stai nărăită,
Până tora nu ţi-am grăită,
Çi ti ai mintea ñică,
Inima ne hărăsita?
Dute, dado, s'mi isuseşti,
Cătu s'caftă si le tăcsestĭ.
Cât mai mult s'pălăcărsestĭ,
Sadè lucru ş'bitiseşti.
Nu tiĭ arsine a le rizile,
Că-ñi cafta patru ñilie,
Patru ñilie ma si ti stranie,
Alte patru ti gherdane.
Tora, dado, ti a mea căsmète,
ñi esì nouă a dete,
S-pórtă 'nvéstele duvalete.
Tora, dado, nă duñeaie
S-pórta chiurchiurĭ cu elmaie
Si-aibă gionele tru sevdaie.

Ce staĭ mamă supărată,
Până acum nu ţi-am grăit,
Ce 'ţĭ-aĭ mintea mică,
Inima ne bucurată
Dute mamă să mĕ logodeştĭ
Cât se caută să le promiţĭ.
Cât maĭ mult să te rogĭ,
Numaĭ lucru să sfârşeştĭ.
Nu ţiĭ ruşine, tu rizilic,
Că'mĭ cere patru miĭ,
Patru miĭ numaĭ pe strae,
Alte patru pentru salbă.
Acuma mamă pentru norocul meŭ,
A eşit un noŭ obiceĭŭ
Se pórte mirésa toalete,
Acuma mamă este o lume,
Se pórte chiurchiurĭ cu roş
Se aĭbă voĭnicul pentru amor.

Maĭ este o variantă a acestuĭ cântec; ĭată-o :

Fanca ñica, Fanca mare,
Fanca ñica şi grămătică,
Grămătică di sculie;
Scólă, lea dado, s'mi isuseştĭ,
Cât se'ţĭ caftă s'nu mutreştĭ,
Si-camă se li pălăcărseşţĭ;
— Nu am hilie, ñi am orfanie,
Patru ñili şi va ti strañie,
Ş'alte patru ti gherdane,
Fustane, dado, di giamfese,
Polca, dado, păn di mese.
Lea dado ce căftai
Çe caftai di me făcéi.

Fancă mică, Fancă mare.
Fancă mică şi învăţată,
Invăţată din scólă;
Scólă mamă se mĕ logodeştĭ,
Orĭ cât ţi-a cere se nu te uĭţĭ,
Şi încă chĭar să'ĭ rogĭ;
—Nu am fiica, am copiĭ săracĭ,
Patru miĭ vroeşte pentru strae,
Şi alte patru pentru salbă,
Rochie de mătasă,
Polca mamă pană la mijloc.
Mamă ce căutaĭ
Ce căutaĭ de mă făcéĭ.

După ce mirele intră în casa mireseĭ, părinţiĭ luĭ daŭ darurĭ la fraţiĭ şi la rudele mireseĭ, deosebite lucrurĭ, precum colţunĭ, cămeşĭ, batiste, şi maĭ cu sémă maĭ multe părechĭ de cĭubote, ĭar mirele cu fărtaţiĭ, care sunt treĭ la numĕr, scot papucĭĭ cu care e încălţată mirésa, şi o încalţă cu alţiĭ pe care i-a adus mirele; ea se preface că nu'ĭ primeşte, aruncându-ĭ cu picĭorul de treĭ orĭ, după care apoĭ, se lasă a fi încălţată.

In Pind maĭ este obiceĭul ca tot atuncĭ némurile se încingă pe mire cu un brîŭ roşu.

După aceĭa mirele împreună cu maĭ mulţĭ flăcăĭ, se duce la casa nunuluĭ, şi acolo îl invită să mérgă cu eĭ acasă la dênsul; nunul încalecă pe un cal, care i s'a adus anume, şi acésta este o mare cinste ce i se face, a nu'l lăsa să mérgă pe jos.

www.dacoromanica.ro

După sosirea nunuluĭ la casa mireluĭ, pornesc cu toţiĭ la casa mireseĭ, şi acolo se cântă nunuluĭ aşa :

Bună séră nune mare,	Bună séra nune mare,
Aestă séră, bună séră.	Astă séră, bună séră,
Aestă óste di 'nvărligă,	Acésta óste d'imprejur
Este tută ostea a ta,	Este tótă óstea ta
Una fiilie şi çinci sute.	Una mie şi cinci sute.

Tot atuncĭ se cântă şi fârtaţilor cântecul următor :

Bună séra tine fârtate,	Bună séra tu fârtate,
Aèsta séră şi bună séră,	Acésta séră şi bună séra,
Fârtate mutreà multu ghine,	Fârtate uĭtăte fórte bine,
Mutreà s'nu ne-aruşinezĭ,	Uĭtă-te să nu ne ruşinezĭ.
Cu aéstă óste de 'nvărligă.	Cu acéstă óste d'împrejur.

Inainte de a se porni mirésa la biserică rudele eĭ cele maĭ de aprópe o sărută pe rênd şi'ĭ cântă cântecul ce urmézĭ :

Tremura sórele ascapetă.	Tremură sórele şi apune,
Tremură inima fételiei,	Tremură inima feteĭ (mireseĭ),
Se 'mparte féta de dadà-sa	Se desparte mirésa de mumă,
De dadă-sa, féta, şi de tată.	De mumă, mirésa, şi de tată.
Prănză-mi, dado, pranză mi	Dă-mĭ un prânz mamă, dă-*mĭ* un prânz,
Aest pranz, prănză-mi.	La acest prânz, maĭ ţine-mĕ la prânz.
Ca 's ñi fug, lea dado, xénele,	Ca să scap mamă de streinătate,
Xénele, ne sciutele.	De streinătate, de necunoscuţĭ.

Afară de acest cântec obicĭnuit, femeile maĭ improvizéză şi alte cântece, care atât mişcă pe mirésă şi pe celelalte rude în cât cu tótele încep a plânge, jălind ducerea mireseĭ din casa părintéscă.

Scoborîndu-se apoĭ mirésa în ogradă, mirele şi némurile luĭ trec pe dinaintea eĭ, şi în trécăt se uĭtă lung la ea, măsurându-o cu ochiĭ din cap până în picĭóre, apoĭ fraţiĭ eĭ, veriĭ şi alte némurĭ de aprópe, merg pe lângă ea, ţinêndu-o de braţ unul de o parte şi altul de cealaltă parte, până când intră în biserică, pentru ca nu cumva să o atingă cine-va în cale. Tot atuncĭ încep şi ghiftiĭ (lăutariĭ) a cânta. De obicĭeŭ eĭ sunt în numĕr de treĭ, dintre care unul cântă cu *kemanul* (violina), unul cu lăuta (un felĭŭ de cobză) şi unul cu dairaoa; câte odată acéstă bandă se maĭ completézĕ cu un al patrulea lăutar, care cântă din *zurna* (surlă).

La ceĭ maĭ avuţĭ, pe lângă aceste instrumente maĭ aduc încă diferite instrumente, precum : clarinete, trîmbiţĭ şi tumbelechi(1), când atuncĭ neapărat trebue să fie şi o timpănă (tobă mare).

Tot timpul cât merge mirésa la biserică are ochiĭ pe jumătate închişĭ, nu se uĭtă nicĭ în drépta nicĭ în stânga, ci drept în pământ, are trupul ţapăn, calcă cu paşĭ micĭ şi rarĭ, încât abĭa se mişcă.

In cele maĭ multe locurĭ mirésa se duce călare la biserică, şi se întórce tot aşa.

In biserică când cântă preotul «Isaia dănţueşte», naşa aruncă orez saŭ orz asupra norodului dintr'un cĭur ce'l are cu ea; şi când lumea ese din biserică se dă cu puştile şi lăutariĭ încep a cânta.

Ajungênd mirésa la casa mireluĭ, este întîmpinată la pórtă de sócra sa şi de nuntaşĭ; acolo i se aduce un copil mic de'l ţine în braţe şi'l sărută, apoĭ un al doile şi al treile, pe care-ĭ sărută pe rênd; când este să trécă pragul se intre în ogradă, i se

(1) Un fel de tobă mică.

www.dacoromanica.ro

dă o farfurie cu unt, şi ea luând din el cu degetele unge pragul uşoruluĭ sus şi jos, apoĭ în drépta şi în stânga, şi drept ştergar spre a-şĭ şterge degetele, i se dă un caler de lână, apoĭ un măr în care se află vârîte maĭ multe monete, şi'l aruncă drept în sus, şi care îl prinde acela se consideră că are să fie cu noroc; tot atuncĭ în unele locurĭ, sócra pune pe capul mireseĭ o turtă, şi o ţine puţin, apoĭ o frânge în două bucăţĭ.

Cum intră mirésa în casă, némurile eĭ încep a cânta :

Sun nă salçe sălcióră,	Sub o salce sălcióră
Să-şi o lia ginerile subsuóră,	Să-sĭ o ĭa ginerele subsuóră,
S nă bănezĭ lungină;	Să trălască lungĭ anĭ;
Ne-aduseşĭ uă ghirachină,	Ne-aĭ adus o lebădă,
Şi umplù casa de luñină;	Şi umplu casa de lumină;
S nă bănezĭ sor, mărgéoă,	Să ne trăeştĭ soro mărgea,
Si ñi umpli casa di haraoă.	Să ne umpli casa de bucurie.

In Pind când este să intre mirésa în casă, sócra îĭ aşterne *adimpt* (şăiac) alb, pe care ea calcă, apoĭ nuntaşiĭ o uréză zicându-ĭ : «*să bănézĭ, şi incherdu bun, Dumnezeŭ să-ţi da lilicele di tru Maĭ, si strañilé vărnă óra să nu ti lipsasca*» : «să trăeştĭ, şi noroc bun, Dumnezeŭ să-ţĭ dea florile din Maiŭ, şi straele să nu-ţĭ lipsască niciodată.»

In locurile unde este obiceĭul ca mirésa să se întórcă călare de la biserică la casa mireluĭ, socrul eĭ, saŭ un alt bătrân, o scobóră de pe cal, şi tăind chinga de la samar (un fel de şea) îl restórnă, în semn că nu maĭ este de trebuinţă, fiind că mirésa nu va maĭ încăleca, ci va rămâne în casa bărbatuluĭ pentru tot-déuna; apoĭ mirésa cu femeile care o însoţesc, se duc într'o cameră a parte, unde vine un băeţel care are tată şi mamă, şi apucând cu dinţiĭ sovonul (vĕlul) îl scóte de pe obrazul mireseĭ.

După aceĭa ghiftiĭ încep a cânta şi nuntaşiĭ se pornesc la joc. Danţurile lor maĭ obiceĭnuite sunt : Armănésca, Tesco, Elbasana, Ticves, Scopiansko, Cetvorna, Sirbska, Ovrescu, Ciamcea. Sirto, Beracia şi altele.(1)

O-dată jocul pornit se *bagă mirésa în cor*, adecă se pune în fruntea dănţuitorilor şi conduce danţul.

Maĭ tóte danţurile Românilor din Macedonia sunt un fel de horă, care se jócă însă într'un mod particular; se prind maĭ multe persóne de mână saŭ prin basmale, fără însă a forma un cerc închelat, ci şirul este încolotăcit ca un culbec. Conducătorul danţuluĭ face tóte figurele joculuĭ dănţuind într'un mod espresiv şi cu mult foc, doĭ treĭ de după dênsul îl imitézĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin, tot restul dănţuitorilor se mişcă liniştit în cadenţă, întorcênd în diverse părţĭ învârtiturile şiruluĭ.

Cântecul ce se cântă când se bagă mirésa în cor, este următorul :

Alba si ni ti ved lea sór,	Albă să mi te văd fă soro,
Că ñi ti alichişĭ în cor.	Că te-aĭ prins în horă,
Ta s'nă façĭ nóuă feciorĭ,	Ca să ne facĭ nouĕ feciorĭ,
Doĭ s'li băgăm prămătarĭ,	Doĭ să-ĭ facem negustorĭ.
Ta s'n-adară fustañi şi bedenĭ;	Ca să ne facă rochiĭ şi blănĭ;
Doĭ s'li băgăm hrisiçĭ,	Doĭ să-ĭ facem giuvaergiĭ,
Ta s'ne facă néle ş-minghiuşĭ;	Ca să ne facă inele şi cerceĭ,
Doĭ s'li băgăm picurarĭ,	Doĭ să-ĭ facem pecurarĭ.
Ta s'n'aducă unt şi caş	Ca să ne-aducă unt şi caş,
Doĭ s'li băgăm gumisarĭ,	Doĭ să-ĭ facem spoitorĭ,
Ca s'alagă di uşa uşa	Ca s'alerge din uşă în uşă
Ti nă lae căldăruşa.	Pentru-o négră căldăruşă.

Melodia acestuĭ cântec am pus-o pe note şi o daŭ aci :

(1) Tóte aceste danţurĭ şi alte multe cântece, ce se cântă în Macedonia, le-am pus pe note pentru piano şi în curênd le voiŭ publica.

www.dacoromanica.ro

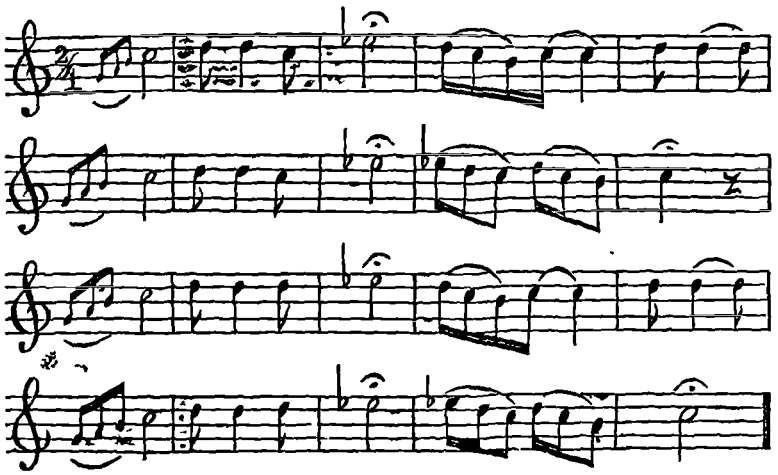

După danț se pun la masă, și atuncĭ se cântă maĭ multe cântece, din care dăm aci următórele maĭ obicĭnuite :

Iu ñi erai bre gion-le a ñeŭ ?
Iu te primnai gion-le a ñeŭ ?
Pit gardina mi primnam,
Și de mer mer ñi alăgam,
Și mere roșie ñi adunam,
Tu basmaoa li băgam,
Și la vruta li duçém,
Și zbóre ascunse noĭ nă zburam.

Unde eraĭ voĭnicul meŭ ?
Unde te primblaĭ voĭnicul meŭ ?
Prin grădină mĕ primblam,
Și din mĕr în mĕr alergam
Și mere roșiĭ îĭ adunam,
In basma le puném,
Și la ĭubita le ducém,
Și vorbe ascunse noĭ ne spuném.

Eșĭ lea Chie (1) până tu obor,
Ca să 'țĭ zic un zbor
ñi-u scuseșĭ mintea din cap,
Ca tu loclu di sor
Mine, tine va-s-ti liaŭ.
— Taçĭ bre, gione, taçĭ bre frate
Tine mine nu mi liaĭ,
Çi aĭ afendi di nu ti alasă.
— Çi are 's facă tata ñeu
Când mine ñi ti voiŭ ?

Eșĭ fă Chie până 'n ogradă
Ca să-țĭ spun o vorbă,
Mi-aĭ scos mintea din cap,
Că în loc de soră
Eŭ pe tine am să te ĭeŭ.
— Tacĭ bre voĭnice, tacĭ bre frate
Tu pe mine nu mĕ ĭeĭ,
Ți-aĭ tată și nu te lasă.
— Ce are să facă tatăl meŭ
Când eŭ pe tine te vreŭ?

Luăi-ñi mi somnul și mi chinărli,
Și nu putuĭ si dorm.
ñi-am mușata di vicină,
Și are mama di ș-uă'ngace;
Are tată și nu și-o alasă,
Ma di Dumnezeŭ ș'o află.
Ea taxițili brîn de asime,
Póte va se-ș ŭină
Brîn di asime li-am taxită,
Și năsa nu vrea s-ŭina
Are mamă nu și-u alasă,
Ma di Dumnezeŭ ș'o află.

Mĕ lua somnul și amijém
Și nu putuĭ să dorm.
Am vecină frumósă,
Și are mumă și o ocăraște
Are tată și nu o lasă,
Numaĭ de la D-zeŭ să-șĭ găséscă resplată.
Ia făgăduiți-ĭ un brîŭ de argint
Póte ca vrea să vie,
Brîŭ d'argint i-am făgăduit,
Și ea nu vrea să vie.
Are mamă și nu șĭ-o lasă,
Numaĭ dę la D-zeŭ s'o găséscă rĕsplata.

(1) Nume de femee.

www.dacoromanica.ro

Ea taxiţili fluriĭ (1) multe,
Póte va se-ş ŭina.
Şi fluriĭ multe li-am taxită,
Şi ĭara nu va s'ŭina,
Şi are tată nu şi-o alasă,
Ma di Dumnezeŭ ş'o află.
Ea taxiţili gione muşat
Póte va se ş ŭina.
Gione muşat li-am taxită,
Ea-o gione iu îşi ŭine,
Şi-alasă mama, şi ŭine
Ĭa făgăduiţi-ĭ mulţĭ fluriĭ,
Póte că va veni.
Şi fluriĭ mulţĭ i-am făgăduit,
Şi tot nu vrea să vie.
Şi are tată şi nu o lasă,
Numaĭ de la D-zeŭ s'o găséscă resplata.
Ea făgăduiţi-ĭ voĭnic frumos,
Póte că va veni.
Voĭnic frumos ĭ-am promis
Ultă-te voĭnice că vine,
Şi lasă pe maĭcă-sa, şi vine.

A doua zi Lunĭ diminéţa, nouiĭ căsătoriţĭ se duc de cercetéză pe nun, pe fârtat şi pe sócră, în fine pe rudele cele maĭ de aprópe, avênd şi lâutariĭ cu eĭ şi 'ĭ invită la masă.

Invitarea sócreĭ la masă se zice : *ne ducem cu socrul;* ceĭ poftiţĭ duc la casa noilor căsătoriţĭ plăcinte şi *bucuvală* (pâne prăjită cu unt) şi *tiganĭ* (un fel de aluat cu unt), apoĭ se punla masă, şi lăutariĭ încep a cânta.

După aceĭa fârtatul deschide lada mireseĭ şi arată zestrea la ceĭ invitaţĭ.

A treia zi Marţĭ se învită la masă din partea mireluĭ tóte rudele luĭ cele maĭ de aprópe, şi acésta se zice : *ne ducem cu soia.*

A patra zi, Mercurĭ diminéţa, noua căsătorită împreună cu maĭ multe femeĭ şi lăutarĭ se duce la şiopot să ĭa apă cu un vas, şi după ce l'a umplut, unge şiopotul cu unt pe care 'l ĭa înadins cu ea, după aceia întorcêndu-se acasă, aruncă lângă şiopot maĭ multe monezĭ şi o pereche papucĭ pe carĭ le ĭaŭ baeţiĭ, care se duc şi eĭ la şiopot strigând : «să banéză 'nvésta», să trăĭască nevasta.

Ducêndu-se la şiopot se cântă cântecul următor :

A lea féta s'mergem tu apă;
— Duceţi-vă voĭ, eŭ nu-ñi ŭin,
Dada mine m'isusi
Duminică cătră séra
Şi dede cincĭ miĭ fluriĭ
S'un nel de asimè curat.
Invéştete tu caftane
Stivalete de aruzame
Dimandate pe un bichiar,
Pi un bichiar ne însurat,
Ne'nsurat şi ne curunat.
Haĭ fată să mergem la apă;
— Duceţi-vĕ voĭ, eŭ nu merg,
Mama pe mine mĕ logodi
Duminecă spre séra,
Şi a dat cincĭ miĭ fluriĭ
Şi un inel de argint curat.
Imbrăcate cu caftan
Şi cu botine de lac
Comisionate prin un holteĭ,
Pe un holteĭ ne însurat,
Ne însurat şi ne cununat.

La şiopot se cântă aşa :

Umple soro. varsa frate, .
Si li dăm apă a le muşate
— Ni li sete a le muşate.
Ca li fóme a le cripate.
Umple soro, tórnă frate
Să 'ĭ dăm apă celeĭ frumóse.
— Nu-ĭ sete celeĭ frumóse
Că ĭ fóme celeĭ mâncăcióse.

Intorcêndu-se nevasta de la şiopot i se pune în cale crengĭ uscate şi bolovanĭ de plătră, pe care ea e silită să le dea la o parte; a casă apoĭ ea începe a lucra cu furca şi face plăcinte pentru ca să o vază bărbatul că e gospodină.

Din cele espuse se vede că obiceĭurile Macedonenilor la nunţĭ sunt cu totul deosebite de acele ale Daco-Românilor, de şi unele din ele trebue să se asemene, ca unele ce aŭ o origină comună romană saŭ creştină.

Teodor T. Burada.

1) Monede de aur.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE GRECEASCĂ DE LA SFÎRȘITUL EPOCEÏ FANARIOTE

Domnul George Sion Gherea pe când era la studiĭ în Paris se ocupa cu adunarea de scrierĭ și alte antichităț ce interesédă istoria Românilor. Răscolind atât bibliotecele acelu oraș cât și pe negu țătoriĭ antiquarĭ, a isbutit a da peste maĭ multe lucrurĭ interesante, dintre carĭ publicăm de o cam dată o bibliografie greacă a scrierilor tipărite la sfîrșitul epocei fanariote, și care stau în legătură cu istoria țărilor nóstre.

1) Ὀρέστης Τραγῳδία συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Βίκτωρος Αλφιέρου, καὶ ἐκ τῆς Ιταλικῆς μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν διάλεκτον Παρεστάδη εἰς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ θέατρον πρώτη φορά, κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου τοῦ 1819. Ἐν τοῦ ἐν Βουκουρεστίω νεοτυστάτου Τυπογραφείου 1820. in-8 de 94 pag.

Orest, tragedie de Victor Alfieri tradusă din Italienește în limba grecéscă modernă și represintată pe teatrul din Bucureștĭ pentru prima óră în 21 Noembre 1819. Din tipografia cea nouă din Bucureștĭ 1820.

2) Φυσικὴ πειραματικὴ περιεκτικὴ τῶν νεωτέρων ἐφέσεων, συγγρ φεῖσα καὶ εκδοθεῖσα ἑλληνιστὶ χάριν τῶν ἀρχαρίων ὑπὸ τοῦ ἐν Βουκουρεστίοις ἀρχιδιδασκάλου Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου, τοῦ Αἰγυπτίου. Ἐν Βιέννῃ κατὰ τὸ τυπογραφεῖου Λεοπόλδου τοῦ Γρούνδ, 1812. — in-8 de 773 pag.

Fisica experimentală coprinzênd cele maĭ noue aplicațiunĭ compusă și publicată în limba greacă, pentru începătorĭ, de către profesorul din Bucureștĭ Constantin Vardalahul egiptianul Viena tipografia lui Leopold Grund 1812.

3) Γεώργιως Δαντίνος ὁ εὐτροπιασμένος Σὺξογος, κωμῳδίσ εἰς πράξεις τρεῖς, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ περιφήμου Γάλλου Μολιέρ, μεταφρασθεῖσα δὲ εἰς την καθομιλουμένην ἡμῶν γλῶσσαν παρὰ τοῦ Κονσταντίνου Αριστείου. Εκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ τυπογραφείου κατὰ τοῖς 1827.

George ș Dandin, bărbatul confus, comedie în treĭ acte a vestituluĭ autor frances Molière, tradusă în grecește modern de Constantin Aristia. Tipografia din Bucureștĭ 1827.

4) Δημητρίου Παναγιωτάδου τοῦ Γουδελοῦ Δόκτωρος καὶ καθηγητοῦ τῶν ἐλευθέρων Τεχνῶν καὶ τῆς Φιλοσοφίας; Στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς, ὁδὸς μαθηματικῆς, Μέρος πρῶτον. Το περι τῆς ἐν Ἰασίῳ ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 1818.

Dimitrie Panaghiotadul de Govdalas doctor și profesor artelor liberale și al filosofieĭ. Elemente de aritmetică, călăuzul matematicilor. Partea întâĭ, în Tipografia din Iașĭ 1818.

5) Στοιχεία ὧν προηγεῖται ἱστορία φιλοσοφίκς, συγγραφένδα μὲν ἐυμεθόδως ὑπὸ Ἰω. Γοττλ. Ἀενεκκίου τοῦ περικλεεσάτου νομικοῦ, καὶ ἐν Ἄλλῃ σχολαρχήσαντος. Μεταφρασθέντα δὲ φιλοπώνος ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς την ἑλληνικήν φωνὴν ὑπὸ τοῦ ἐυγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου Βορνίκου κυρίου Γρηγορίου Βραγκοβάνου Βασσ ράβα οὑ καὶ φιλοτίμῳ εκδοθέντα δαπάνῃ νέμονται δωρεὰν πᾶσι τοῖς φιλομαθέσι. Ἐν Βιέννῃ της Αουστριάς ἐν τῇ Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτου, 1808. in 8 de 328 pg.

www.dacoromanica.ro

Elemente, precedate de istoria filosofiei, compusă după o bună metodă de Gottl. Heinecke, ilustru jurisconsult, comentată de către Halli (?). Traduse cu greutate din latinește în limba elenă de către nobilul boer și mare vornic Grigorie Brancovanu Basarab, tipărită cu cheltueala sa și împărțită gratis tuturor acelor carî aŭ plăcerea învĕțăturei. La Viena în Austria în tipografia luĭ George Bindotul 1808.

6) Αὐγούστου Λαφονταίνου Κλεομένης μεταφρασθεὶς εκ τῆς Γερμανικῆς εἰς τὴν νυν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν ὑπὸ Κυριακοῦ Ἰωάννου Ἑλληνο-. Ἐν Βιέννη της Αοὐστρίας κατὰ τὴν Τυπογραφίαν Ἰωάννου Σνεῖρερ 1817 în-8 de 215 pag. dedicată principeluĭ Ioan George Caragea.

Lafontaine August; Cleomène tradus din germana în grecește modern de către Chiriac Ioan Ellinul. La Viena în Austria tipografia luĭ Ioan Snirer, 1817.

7) Παρκινέσεις μητρὸς προς θυγατέρα, μεταφρασθεῖσαι ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων συγγραμάτων τῆς κυρίας Δελαμπὲρ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν παρὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης Δομνίτσας Ῥαλοῦς Σούτσος, καὶ προσφωνηθεῖσαι τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ θεοσεβεστάτῳ πατρὶ αὐτῆς καὶ αὐθέντῃ κυρίῳ Αλεξάνδρῳ Σούτσῳ Βοεβόδα. Ἀποδοθεῖσαι δὲ κατὰ χάριν τῇ ἐν Κωνσθαντινοπόλει Βιβλιομικῇ ἐφορίᾳ. Ἐν Βενετίᾳ παρα Νικολάω Γλυκει. 1819, în-16 de 96 pag.

Sfătuirile uneĭ mume către fi·ca eĭ, unul din opurile cele maĭ însemnate ale d-neĭ de Lambert, tradus în grecește de către prea strălucita domniță Ralu Suțu și dedicată înălțimiĭ sale respectabiluluĭ eĭ părinte Alexandru Suțu voevod. Aŭ hărăzit un exemplar și bibliotecii Eforieĭ din Constantinopol. Veneția la Nicolae Glichi 1819.

8) Τύχαι Τηλεμάχου υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσέως συνταχθεῖσαι μεν γαλλιστὶ παρὰ του Σοφωτάτου κυρίου Φραγκίσκου, μεταφρασθεῖσαι δὲ πλείστοις σημειώμασιν ἐπηνξήνθησαν παρὰ Δημητρίου Παραγιώτου τοῦ Γοβδελᾶ, δαπάνη φιλελλήνων. Ἐν Βούδα Τυποις τοῦ κατ' Οὐγκαρίαν Βασιλικοῦ Πανδι ακτηρίσου 1801. 2 vol. în-8 de 357 și 466 pg. dedicată luĭ Ioan Constantin Alexandru Ipsilanti.

Întîmplările luĭ Telemac, fiul luĭ Ulise, compusă pe franțuzește de către învĕțatul domn Francisc și tradusĭ cu adăogirea maĭ multor note de către Dimitrie Panaiote Govdala, tipărită cu cheltuĭala filelenilor. Buda, tipografia universităților regale ungurești, 1801.

9) Συλλογὴ διαφόρων Τραγῳδιῶν ὅσαι παρεστὰθησαν εἰς το θέατρον του Βουκουρεστίου εἰς ἡμετέραν ἡμῶν γλῶσσαν, καὶ ἐκδοθεῖσαι διὰ συνδρομῆς τῶν φιλογενῶν καὶ φιλομούσων. Ἐκ του ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου Τυπογραφείου 1820. Dedicată luĭ George Leventi interpretul consululuĭ rusesc din Bucureștĭ și coprinḑênd un prolog și treĭ părțĭ: Brutus de Voltaire Pilippo și Orest de Alfieri (comp. și No. 1).

Culegere de diverse tragediĭ care au fost repre entate pe teatrul din Bucureștĭ în limba grecească și tipărită prin concursul a câtor-va bunĭ patrioțĭ și amĭ aĭ Muselor. În noua tipografie din Bucureștĭ, 1820.

10) Λουκιάνου Σαμοσατέως Διάλογος ἤτοι οἱ νεκρικοί καὶ ὁ Χάρων, ἢ ἐπισκοπουντες, καὶ ὁ Τίμων, ἢ Μισάνθρωπος μεταφρασθέντες εἰς τὴν ὁμιλουμένην Γραικικὴν γλῶσσαν, ὑπὸ Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου, ἐκδοθέντες δὲ ὑπὸ Δημητρίου Βιλλίου τοῦ Λίου. Ἐν Βουκουρέστιον ἐκ του Τυπογραφείου Ἰ. Ἡλιάδου. 1834. in-8 de 162 pag.

Dialogurile luĭ Lucian Samosat, saŭ morțiĭ și Charon, saŭ încă și păzitoriĭ și Timon saŭ Misantropul. Tradusă în grecește modern de către Constantin Vardala și editată de către Dimitriu Viliu din Chio. Bucureștĭ în tipografia luĭ I. Heliad 1834.

www.dacoromanica.ro

11) Βροῦτος Τραγῳδία παρὰ Βολταίρου, μεταφρασθεῖσα ἐλευθέρως οια στίχων ιαμβικῶν. Παρασταθη εἰς το ἐν Βουκουρεστίῳ Θεἀτρον πρώτην φορὰν κατὰ τὴν 17 Μαρτίου τοῦ 1820. Ex τοῦ εν Βουκουρεστοίῳ νεοσυστάτου Τυπογραφείου κατὰ τῳ 1820. — in-8 de 90 pg.

Brutus tragedie de Voltaire, traducţiune liberă în versurĭ iambice, represintată pentru prima óră pe teatrul din Bucureştĭ 17 Marte 1820. In tipografia cea nouĕ din Bucureştĭ în 1820.

12) Ὕμνος εἰς τὸν ὑψηλότατον, σοφώτατον, θεοσεβέστατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον Ἰωάννην Κωνσταντίνον Αλεξάνδρον Ὑψηλάντην Βοεβόδαν καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας Συνδῦχθεὶς καὶ στιχουργηθεὶς εν Βουκουρεστίῳ παρὰ τοῦ Ιερεῦσιν Ἑλλογίμου Διδὰσκάλου Πολιζώη Κοντοῦ τοῦ ἐξ Ιωαννίων. Ἐν Βίεννη 1820. — in 8 de 10 file.

Imn către Inălţimea sa prea învĕţatul, prea minunatul şi de Dumneḑeŭ ĭubitorul Ioan Constantin Alexandru Ipsilante voevod şi stăpânitor a toată Ungro Valachia, compus şi versificat în Bucureştĭ prin învĕţatul profesor Polizoi Contu din Ianina. Viena 1805.

A. D. Xenopol.

PODUL DE PETRĂ ḌIS AL LUI STEFAN VODĂ DIN JUDEŢUL VASLUI.

Din sus de oraşul Vasluĭ, la o depărtare de una oră şi jumătate cu trăsura, se află în plasa Stemnicu, Comuna Berzeştĭ, moşia Canţălăreştĭ, un pod de peatră pe care locuitoriĭ îl numesc «podul de pétră a luĭ Stefan Vodă ; el are o lungime de 18 metre şi maĭ bine, o lăţime ca de 4 metre, şi o înălţime de peste 6 metre de la suprafaţa unuĭ pîrîŭ, ce curge pe dedesuptul luĭ, format din scursurĭ şi care se varsă în apa Bârladuluĭ la o depărtare ca la 100 metre. Acest pîrîŭ nu are un nume special, ci se numeşte «pîrîul de la podul de pétră.

Podul e întărit de ambele părţĭ câte cu douĕ picĭóre de pétră. Bolta luĭ e lucrata fórte solid şi cu multă măestrie, tótă din pétră cioplită; d'asupra acesteĭ bolţĭ din partea despre apa Bârladuluĭ se află pétra cu inscripţia slavonă.

Acest pod n'a fost reparat de cât ce-va numaĭ în partea luĭ superióră, sunt acuma vre o 18 anĭ, din causa cădereĭ petrelor ce formaŭ parapeturile, căcĭ în colo e într'o stare aşa de bună că nu va avea nevoe de reparaţie încă sute de anĭ. Aşa zideaŭ bătrâniĭ.

De şi acest pod s'a numit din vechime după cum ne spun bătrâniĭ «podul de pétră a luĭ Stefan cel mare» şi se numeşte şi până astăzĭ tot aşa, cu tóte aceste, inscripţia slavonă despre care am vorbit, ne arată că el a fost făcut în anul 7144 (1636) în ḑilele luĭ Vasile vodă, de către fratele acestuĭ domn Hatmanul Gavril şi soţia sa Liliana (1).

(1) Iaţă un nume care de şi fórte frumos, nu se maĭ găseşte astăzĭ la noĭ !

www.dacoromanica.ro

Eată dăm aci figura acestuĭ pod :

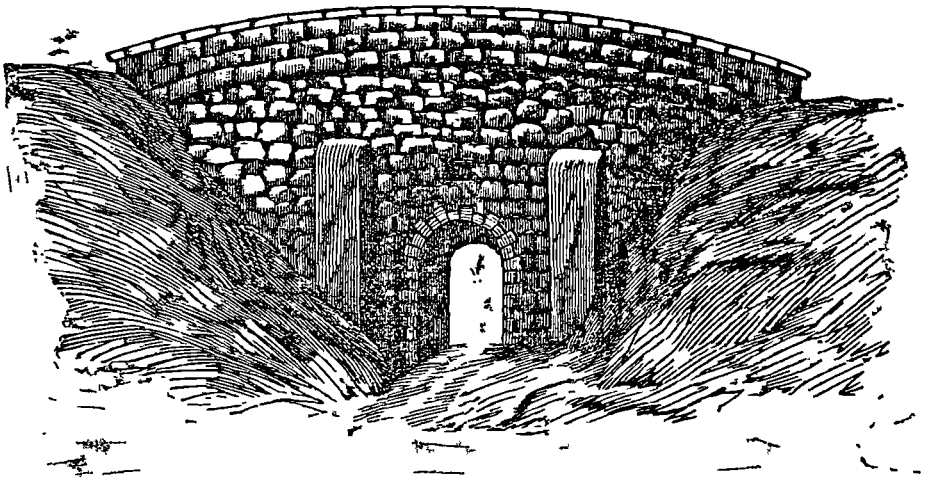

Pétra cu inscripţiunea e mâncată de ploĭ, şi unele litere sunt stricate cu desăvârşire încât cu greŭ se maĭ pot ceti; ea are o lungime de 48 centimetre şi o lăţime de 26 centimetre.

Eată în facsimile acea inscripţiune în limba slavonă :

Să citeşte .

† съй мост сътворил пан Гаврил Хетман и кнѣгинѣ его Лилїꙗна въ дн҃и брат его іѡ҃ василїе воевод в (ъ) (лѣт) ҂зрмд А...

Acésta se traduce aşa :

† Acest pod l'a făcut pan Gavril Hatman şi soçia sa Liliana în ḑilele frateluĭ sĕŭ Ion Vasile Voevod la anul 7144 (1636) a.... (1)

Cercetând scriptele vechĭ şi cronicariĭ noştri nu găsim nimic scris în privinţa zidireĭ acestuĭ pod.

Atât ne spune cronicarul Miron Costin (2) că Vasile vodă a avut doĭ fraţĭ, pe hat-

(1) Probabil luna Aprile saŭ August.

(2) Letopisiţile, ed. Kogălnicénu. Iaşĭ 1852 tom. I pag. 235.

www.dacoromanica.ro

manul Gheorghe şi hatmanul Gavril, şi că: «Stefan vodă Gheorghe în al doilea rênd la domnie pe Stefăniţă paharnicul fecĭorul luĭ Gheorghe hatmanul i'a tăĭat capul la Sucéva, ĭar pe Alexandru păharnicul şi pe Enache comisul, feciorii luĭ Gavril hatmanul, nepoţiĭ luĭ Vasile vodă, cu marĭ muncĭ i-a omorît în Bucĭuleştĭ.» (1)

Pentru ce acest pod se numeşte şi până astăzĭ «podul de pétră a luĭ Stefan vodă», nu ştim nimica positiv. Póte că *podul înalt din sus de Vasluĭ*, désupra Racovăţuluĭ la apa Bârladuluĭ, însemnat prin vestita bătălie a luĭ Ştefan cel mare, cu Turciĭ şi cu Munteniĭ, în anul 6983 (1475 întâmplată la acel pod, şi despre care ne vorbeşte cronicarul Grigore Ureche (2), să'l fi zidit de pétră însuşĭ Stefan cel mare, şi apoĭ risipindu-se, hatmanul Gavril să'l fi făcut din noŭ pe acelaşĭ loc, şi poporul deprins cu numele de «podul luĭ Stefan cel mare» îĭ lăsă acéstă denumire şi după ce el fu rezidit de Hatmanul Gavril.

Cronicarul Miron Costin, (3) vorbind despre pornirea luĭ Vasile vodă din Iaşĭ spre ţara Muntenească, împreună cu ginerele sĕŭ Timuş, cu óstea căzăcéscă, ne spune că acésta: «cu al doilea conac a stătut la *podul înalt* pe Bârlad»

Acest pod nu póte fi altul decât tot acel despre care ne vorbeşte Grigore Ureche, fiind-că drumul vechiŭ din Iaşĭ în jos spre Vasluĭ, după cum este cunoscut, nu era altul decât pe la Bordea, Scânteĭa şi Canţălureştĭ, unde se află podul despre care am vorbit.

Archidiaconul Paul de Alepo în călătoria sa făcută prin Moldova şi Ţara-românéscă între aniĭ 1650—60 întovărăşind pe Macarie patriarchul de Antiochia, ne spune că, venind din Vasluĭ la Iaşĭ, a trecut prin o politie mică numită Scanteĭa, trecênd cu trăsura peste un rîŭ îngheţat, care în alte timpurĭ se trece pe un *mare pod de pétră* (4), care de asemine credem, că este acelaş pod, despre care am vorbit. aflat pe drumul vechiŭ al Iaşuluĭ la Vasluĭ.

Eată tot ceea ce am putut culege despre acest pod din gura bĕtrânilor, din scriptele vechĭ şi din inscripţiunea ce se află pe dênsul.

Ar fi de neapărată nevoe, ca acéstă inscripţiune, care pe fie care zi ce merge se deterioréză, să fie scósă din locul unde se află, şi pusă la adăpost, sub bolta poduluĭ, pentru ca ast-fel să se feréscă de nimicire acest martur al timpurilor trecute, fără a se îndăpărta totuşĭ de pe zidirea pe care a fost pus'o acel ce a făcut'o.

Guvernul ar trebui să ĭa acéstă măsură cât maĭ curênd.

Teodor T. Burada.

Die Ausbreitung der lateinischen Sprache über Italien und die Provinzen des römischen Reiches, von Dr. Alexander Budinszky, Professor an der Universität zu Czernowitz. Berlin 1881.

Sciinţa are nevoĭe nu numaĭ de aceĭ carĭ daŭ la lumină adevĕrurĭ nouĕ, necunoscute până la eĭ, carĭ fac cercetărĭ şi descoperirĭ originale, de capete productive într'un cuvênt; ci şi de ceĭ carĭ, cunoscênd într'o ramură óre-care tóte cele descoperite, sciŭ a aduna materialul rĕspândit, a sistematisa resultatele sciinţifice dobândite de alţiĭ. Asemenea sistematisărĭ sunt de cea maĭ mare însemnătate, de óre-ce contribuesc la limpeḑirea ideilor, adese orĭ aruncă chĭar o lumină nouă asupra cercetărilor deja fă-

(1) Astăzĭ acest eat ce era pe Bistriţa nu maĭ esistă, a rĕmas numaĭ ruinele Bisericiĭ (vezĭ Ep. Melchisedec *Cronica Romanuluĭ*. p. 281. Cf. Letop. Kogăl. I. 323.

(2) Letopisiţile loc. cit. pag. 126 şi 127.

(3) Letopisiţele I, 309.

(4) Vezĭ *Archiva istorică a Românieĭ*, Hajdeŭ. Bucureştĭ 1865. tom. II part. II, pag. 61.

www.dacoromanica.ro

cute. Meritul d-luĭ Budinszky este de acest din urmă fel: autorul nu ne dă adevĕruri nouĭ, ci a adunat şi sistematisat numaĭ un material bogat, relativ la o cestiune fórte însemnată pentru romaniştĭ, anume la întinderea limbeĭ latine în Italia şi în provinciile imperiuluĭ roman.

Lucrarea d-luĭ Budinszky nu are de scop, după cum declară d-sa însuşĭ în prefaţă, de a cerceta schimbările ce a suferit limba latină în diversele provinciĭ, de a studia caracterele prin care se deosebesc latina africană, spaniolă saŭ gallică, ci de a urmări respândirea externă, geografică a limbeĭ vorbite de Romanĭ, de a stabili, «dacă, când şi în ce mĕsură se introducea în diversele provinciĭ limba latină în detrimentul limbilor indigene.»

Conform scopuluĭ urmărit, lucrarea, de care ne ocupăm, este împărţită în următórele capitole: I. Italia şi insulele italiene. II. Spania. III. Gallia. IV. Britania. V. Helveţia. VI. Germania. VII. Vindelicia. Rhetia şi Noricul. VIII. Pannonia. IX. Illyria şi Dalmaţia. X. Macedonia şi Thracia. XI Moesia şi Dacia. XII. Grecia şi Orientul. XIII. Africa. In fie-care din aceste capitole, prin urmare relativ la fie-care provincie, autorul începe prin a espune etnografia eĭ înaintea veniriĭ Romanilor, arătând natura locuitorilor indigenĭ, cultura şi limba lor; apoĭ face pe scurt istoricul anexiuneĭ provinciei de către Romanĭ; descrie în urmă starea eĭ culturistică sub noiĭ stăpânĭ, înrîurirea instituţiunilor şi obiceĭurilor romane asupra celor vechĭ, şi în deosebĭ introducerea şi întinderea limbeĭ latine în locul celeĭ indigene, căutând a lămuri care anume mĕsurĭ contribuiră la romanisarea maĭ mult saŭ maĭ puţin completă a fie-căreĭ provinciĭ. Din cele dise reese, că planul autoruluĭ este escelent; cât pentru modul espuneriĭ, acesta e atât de clar şi plăcut, în cât recomandăm cu tot din adinsul acéstă carte acelora carĭ se interesézĕ pentru studiĭ limbistice şi istorice.

Cu interes deosebit am citit capitolul privitor la Moesia şi Dacia. Aceeaşĭ espunere limpede ca pretutindenea, aceeaşĭ judecată obĭectivă, lipsită cu totul de elementul pasional, ce din nenorocire se găsesce atât de des în lucrărĭ de asemenea natură, o constatăm cu plăcere şi aci. In ceea ce privesce în deosebĭ chestiunea continuităţiĭ Românilor în Dacia, autorul se unesce cu Iung, şi e în contra teorieĭ Sulzer-Rösleriane. Ce e drept, d. Budinszky primesce teoria luĭ Iung, fără a aduce nouĭ dovedĭ în favórea eĭ. Teoria necontinuităţiĭ însă a fost susţinută în timpul din urmă de aşa de mulţĭ autorĭ, şi cu atâta gh'băcie (Sulzer, Rösler, Hunfalvy, Tomaschek, chĭar Gaston Paris), încât ne bucurăm vĕdĕnd ómenĭ nepasionaţĭ, nepărtinitorĭ, carĭ pun adevĕrul maĭ presus de tendinţe politice şi aspiraţiunĭ naţionale. Noĭ credem că în urma eminentuluĭ studiŭ al d-luĭ Xenopol publicat în acéstă Revistă, mulţĭ vor părăsi teoria, lipsită de orĭ-ce probabilitate, a necontinuităţiĭ Românilor în Dacia Traĭană; o vor părăsi, vĕdĕnd cu câtă uşurinţă şi rea credinţă argumentézĕ şi interpretézĕ isvórele numiţiĭ autorĭ, şi cu deosebire d-niĭ Rösler şi Hunfalvy.

Basat la fie-care pas pe isvóre sigure, domnul Budinszky caută a reconstrui şi descrie starea culturistică a Danieĭ sub Romanĭ, arătând modul cum era guvernată, enumĕrând Municipiile şi Coloniile fundate de biruitorĭ şi caracterisând însemnătatea administrativă saŭ militară a celor maĭ importante din ele, vorbind de legiunile ce staţionaŭ în Dacia, descriind starea religiósă şi socială a acesteĭ provinciĭ. Inscripţiile găsite ne daŭ o idee şi despre corporaţiunile existente în Dacia: ast-fel era collegium fabrorum, adecă a meseriaşilor, în capitala Sarmizegetuza, in Tibiscum şi Apulum; collegium nautarum; colegiul teslarilor, colegiul neguţătorilor ş. a.; tóte aceste corporaţiunĭ aveaŭ de scop asigurarea intereselor lor comune în afară, ajutorul mutual la cas de bólă şi nevoĭ, şi înmormêntarea membrilor corporaţiuniĭ pe chieltuĭală comună. Esploatarea minelor de aur din munţiĭ Transilvanieĭ luase un avênt deosebit; funcţionarĭ numeroşĭ eraŭ însărcinaţĭ cu privegherea lucrărilor, în capul lor se afla un procurator aurariorum. Se maĭ scotea fer şi sare din munţiĭ acesteĭ provinciĭ. Cât pentru

www.dacoromanica.ro

o cultură intelectuală mai superióră, e probabil că acésta lipsía în Dacia; şcolí, precum esistaŭ în provinciile apusene, nu sunt menţionate nicăirí; de óre-care mişcare literară decí nu póte fi vorba, nicí nu vedem Dací ocupând posturí mai însemnate politice saŭ militare, afară numaí de unul singur, Regalianus, pretins descendent al luí Decebal, care în Moesia fu proclamat de împĕrat în contra luí Gallien. — Cu tótă acéstă lipsă de cultură intelectuală, romanisarea limbístică a populaţieí indigene nu permite nicí o îndoíală. De şi Romaníí n'aŭ stat de cât un secol şi jumătate în acéstă ţară, cu tóte acestea colonisarea se făcu în mod atât de intensiv, şi, după cum dovedesc inscripţiile şi rĕmăşiţele găsite, instituţiunile romane prinseră aşa de adâncă rădăcină pe pământul dac, încât în momentul când Aurelian rechíamă legiunile sale, ţara era romanisată. Mulţí plecară în adevĕr cu legiunile, poporul de jos însă rĕmase pe loc, rĕmase cu noua sa limbă, limba latină!

Carol Meisner.

ERATĂ

Vol. I.

pag.	*rând.*	*în loc de*	*citeşte*
248	1	zidirí	zidiurí
252	24	Sigiliŭ	Singiliŭ
252	40	popóbe	podóbe
256	13	acesta	acestea
260	35	АЩЕР	ДЩЕР
280	10	îngrădită	zugrăvită
281	5	are ţesute	are şciute
283	5	imerb	inberb
283	28	καμησις	κοιμησις
285	40	aotocratorul	autocratorul
286	41	Triosul	Triodul
287	10	pe scurt	pe scut
289	17	taínice	taíniţe
290	6	СЕМО	ЕСМО
290	8	WT ЗЛАТ	ѿ ЗЛАТ
293	36	se confirmă	ne confirmă
293	41	că e capul	că capul
295	21	ficiĭ	fiiŭ
296	2	Ternovieţíki	Tarnovieţíki
296	31	Centură	Centnare
301	8	Reuşení	Rĕuşení
301	41	кр'кпо'тца	кр'кпостца
303	5	inforióre	interióre
309	33	am adus	am dus
309	41	Bălileşcí	Bălineşcí

Vol. II.

pag.	*rând.*	*în loc de*	*citeşte*
180	12	grijă de	altă grijă de cât
180	26	387	378
180	13	Acolo numaí se maí putea	Acolo nu se maí putea
214	28	pl. I.	pl. IV
255	39	statère	talent

La pag. 234 r. 43 trebue să se ştérgă cuvintele : *voir Tableau T.*

Finele volumuluí II-lea.

www.dacoromanica.ro

Sculpturi și obiecte antice găsite la Troesmis (Jglița).

www.dacoromanica.ro

Monument funerariŭ de la Igliţa.

(Muzeŭl naţional de antichităţi).

www.dacoromanica.ro

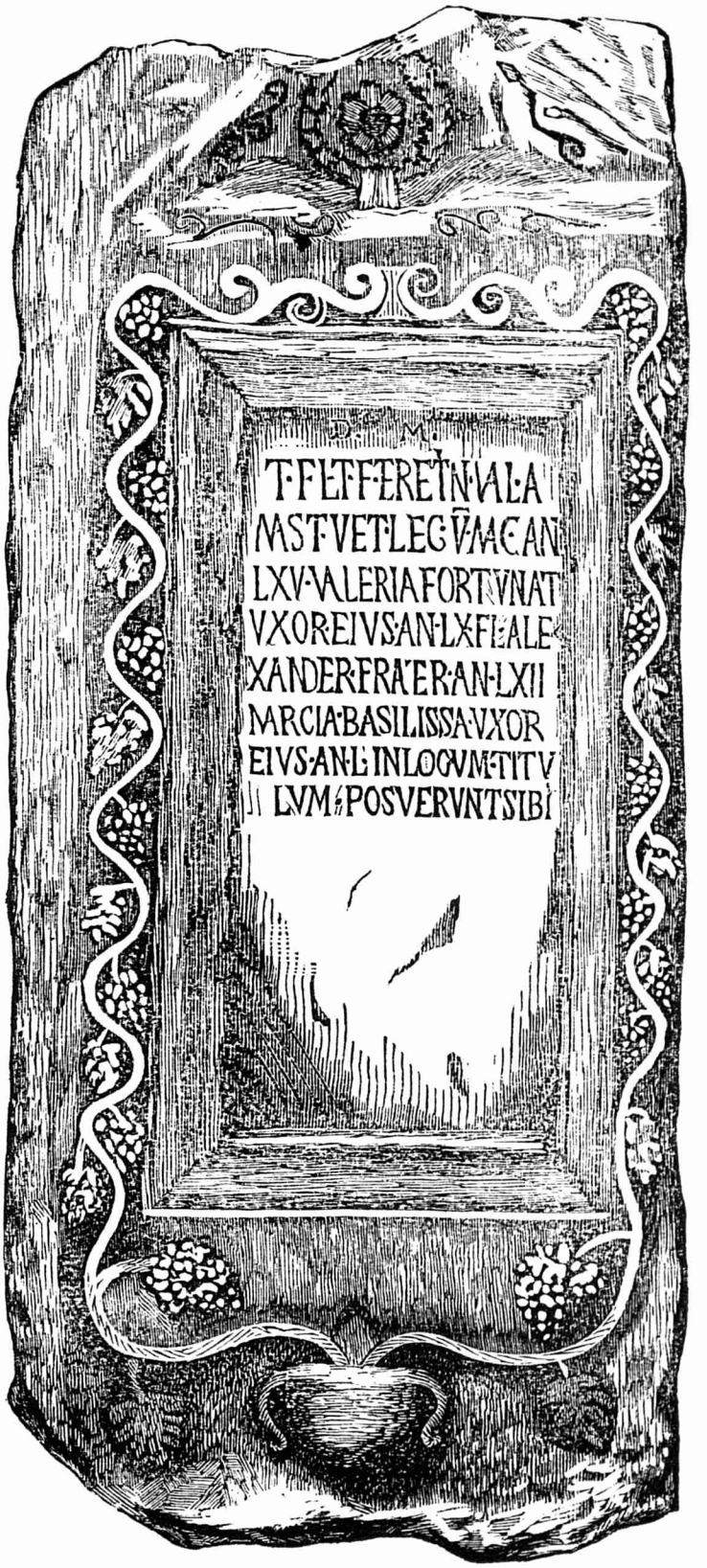

Monument funerariŭ de la Igliţa.

(Muzeul naţional de antichităţi).

www.dacoromanica.ro

Monument funerariŭ de la Iglița.

(Muzeul național de antichități).

www.dacoromanica.ro

a.

b.

Un monument mithriac și un vas de plumb de la Iglița.

(Muzeul național de antichități).

www.dacoromanica.ro

a

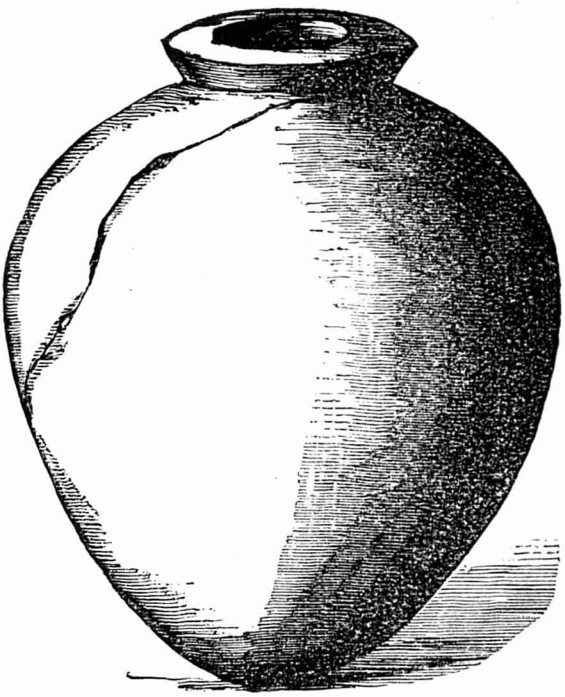

b

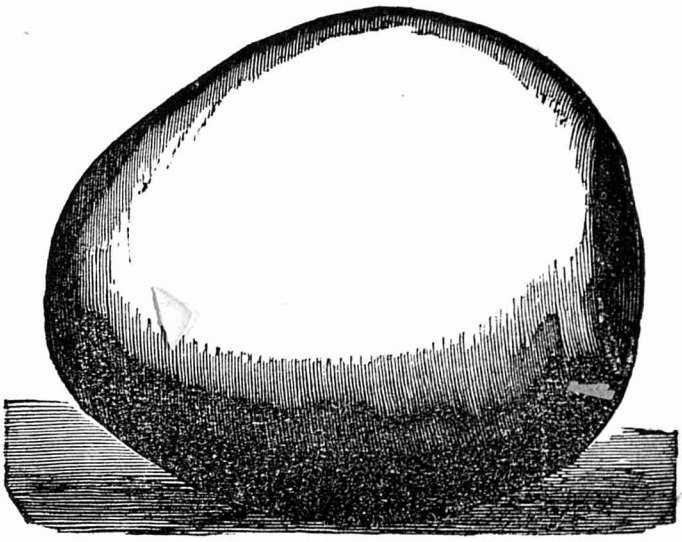

Vase romane de lut de la Igliţa.

(Muzeul naţional de antichităţi).

www.dacoromanica.ro

Domnii cari s'au abonat și n'au plătit încă abonamentul, sunt rugați a grăbi cu trimiterea banilor, la adresa Redacțiunei, București, Strada Șelari, No. 11.

Cele două volume ale anului I-iu, coprinzând aprope 1,000 pagini cu 29 stampe și cu mai multe xilografii în text, se află de vêndare la administrațiunea Revistei cu preț de lei 30.

Pentru noii abonați prețul rămâne de 25 lei.

---

www.dacoromanica.ro